L. ANNAEI SENECAE PHILOSOPHI EX VLT. I. LIPSIJ & I. F...

Lucius Annaeus il Retore Seneca, Justus Lipsius, ...

VITA L. ANNÆI SENECÆ.

Atus est Cordubæ (ea vetus, florensque in Hispania Bætica colonia est) è gente Annæa, cui ominis causa ab annis videtur nomen factum, respondetque cognomen Senecæ, item ominis boni; est enim à Senex Senecis. Patrem habuit Marcum Annæum Senecam, quem Declamatoris nomine à filio ferè distinguunt. Matrem Eluiam, item Hispanam, aut Hispaniensem, magni animi atque ingenii feminam. Pater Augusti temporibus Romam migrauit, cum coniuge, & liberis, cumque ipso hoc Seneca no-

nostro adhuc tenello. Ibi in optimis artibus optimum ingenium adoleuit. Eloquentiam à patre, vt videtur, didicit. Ipse vero non contentus domestica hac facultate, Philosophiæ simulauimum adiecit, & insignes ac serios eius æui Philosophos assiduus audiuit: nominatim Attalum Stoicum, Sotionem eiusdem sectæ, itemque Papyrium Fabianum. Sed & Demetrium Cynicum admiratus est & coluit. A Philosophis ad Rempublicam tractandam accessit, ac quæsturam primo gessit, præturam statim ab exilio, Agrippina faciente: nam sub Claudio, primo imperij eius anno, cum Iulia Germanici accusata adulterij esset, & ipsa extortis est acta, & quasi inter adulteros Seneca in Corsicam relegatus. Consulatu etiam functum putat Lipsius, sed extra ordinem. At perpetuus ille eius honos, Principis Doctorem moderatoremque fuisse, optimi sane, quamdiu huius consilijs monitisque se dedit. Opum & ante aulam largus fuit. Nam pater eas reliquerat. At in aula ipsa ingentes opes acquisiuit, ac pæne regias, siue potius venientes vltro admisit: plerasque enim ex Principis munificentia habuit. Atque hæc partim naturæ, partim melioris ingenij culturæ, partim denique fortunæ bona fuerunt. Nunc quid de moribus, & virtutibus

eius

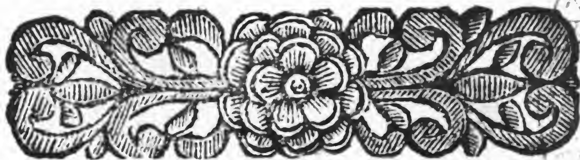
eius dicam, quarum tanta in eo vis apparuit, vt nec magistratus splendor in tumorem dederit, nec aula ad familiare, & cognatum pæne vitium, adulationem, flexerit, nec opes ad luxum prouocarint. Quam nihil & prope contemptim has res haberet, satis ostendit, cum apud Neronem calumnijs varie vellicatus, animosa oratione principem accessit, commeatum petens, & opes suas refundens, referente Tacito. In victu mira frugalitas: ipse morum vitæque suæ censor & exactor rigidissimus. Ob has eminentes virtutes etiam illo æuo ingens de eo opinio, & vel imperio destinabatur. Sic autem puram eius mentem non erexerunt prosperioris fortunæ blandimenta, sic nec deiecerunt aduersæ terriculamenta. Vixit in exilio annos circiter octo fortiter, imo vt ipse ait, feliciter vixit, optimis studijs meditationibusque intentus. Mortem quantopere non extimuerit, hinc discere licet. Cum Præfectus Neronis necessitatem vltimam denuntiaret, nulla pauoris signa edidit, nihil triste in verbis eius aut vultu deprehensum. Flentes amicos modo sermone, modo intentior, in modum coercentis, ad firmitudinem reuocauit. Et nouissimo qnoque momento, suppeditante eloquentia, aduocatis scriptoribus, præ-

 clare

clare multa differuit, quæ in vulgus edita ſunt. En dignam Philoſopho, & quidem Stoico, mortem. In ipſis ſapientiæ præceptis vocem ſimul & ſpiritum extremum reddidit.

FRAG-

FRAGMENTA EX LIBRIS SENECÆ

Qui interciderunt.

Quinctil. cap. III. *lib.* VIII.

Nostri autem in iungendo, aut deriuando paulum aliquid ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an *gradus eliminat*, apud Attium in tragœdia, dici oportuisset.

Cap. V. *eiusdem libri.*

Facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Senecæ in eo scripto, quod Nero ad Senatum misit occisa matre, cum se periclitatum videri vellet: Saluum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo.

Cap. II. *libri.* 9.

Noui vero, & præcipuè declamatores, audacius, nec mehercules sine motu quodam imaginantur, vt Seneca in controuersia, cuius summa est, quod pater filium, & nouercam, inducente altero filio, in adulterio deprehensos occidit. Duc, sequor: accipe hanc senilem manum, & quocumque vis imprime. Et paullo post; Aspice, inquit, quod diu non credidisti.

Ego vero non video, nox oboritur, & crassa caligo. Habet hæc figura manifestius aliquid. Non enim narrari res, sed agi videtur.

Ibidem.

Nam in totum iurare, nisi vbi necesse est, graui viro parum conuenit. Et est à Seneca dictum eleganter, Non patronorum hoc esse testium.

Plinius Nat. Hist. VI. *c.*XVII.

Seneca etiam apud nos tentata Indiæ commentatione, lx. amnes eius prodidit, gentes duodeuiginti centumque. Par labor sit mentes enumerare.

Cap. 53. lib. 9.

Æui piscium memorandum nuper exemplum accepimus. Pausilypum villa est Campaniæ, haud procul Neapoli: in ea in Cæsaris piscinis à Pollione Vedio coniectum piscem, sexagesimum post annum expirasse scribit Annæus Seneca, duobus alijs æqualibus eius ex eodem genere etiam tunc viuentibus.

Suetonius Tiberij, c.73.

Seneca eum (Tiberium) scribit, intellecta defectione, exemptum annulum, quasi alicui traditurum, parum per tenuisse: dein rursus aptasse digito, &c.

A. Gellius cap. 2. l. 12. Noct. Atticarum.

Seneca in lib. XXII. Epistolarum moralium quas ad Lucilium composuit, deridiculos versus

ſus Q. Ennium de Cethego antiquo viro feciſſe hoc dicere,

.... Dictus ollis popularibus olim,
Qui tum viuebant homines, atque æuum agitabant,
Flos delibatus populi & ſuadæ medulla.

Ac deinde ſcribit de iiſdem verſibus verba hæc: Admiror eloquentiſſimos viros, & deditos Ennio, pro optimis ridicula laudaſſe Cicero certè inter bonos eius verſus & hos refert. Atque id etiam de Cicerone dicit, Non miror, inquit, fuiſſe qui hos verſus ſcriberet, cùm fuerit qui laudaret: niſi forte Cicero ſummus orator agebat cauſſam ſuam, & volebat hos verſus videri bonos. Paulo poſt Apud ipſum quoque, inquit Seneca, Ciceronem inuenies etiam in proſa oratione quædam, ex quibus intelligas illum non perdidiſſe operam, quod Ennium legit. Ponit deinde quæ apud Ciceronem reprehendat, quaſi Enniana, quod ita ſcripſerit in libris de Repub. Vt, Menelao Laconi fuit ſuauiloquens iucunditas: & quod alio in loco dixerit, Breuiloquentiam in dicendo colæ. Deinde, Non fuit, inquit Seneca, Ciceronis hoc vitium, ſed temporis: neceſſe erat hæc dici, cùm illa legerentur. Deinde adſcribit, Ciceronem hæc ipſa interpoſuiſſe ad fugiendam infamiam nimis laſciuæ orationis, & nitidæ. De Virgilio quoque eodem in loco verba hæc ponit. Virgilius quoque noſter non ex alia cauſſa duros quoſdam verſus, & enormes, & aliquid ſupra menſuram trahentes interpoſuit, quam vt Ennianus populus agnoſceret in nouo carmine antiquitatis aliquid. Addit non multo poſt ex Seneca: Quidã ſunt tam magni ſenſus Q. Ennij,

vt licet ſcripti ſint inter hircoſos, poſſint tamen inter vnguentatos placere Et cùm reprehendiſſet verſus, quos ſupra de Cethego poſuimus, Qui huiuſmodi, inquit, verſus amant, liceat ſibi eoſdem admirari, & Soterici lectos. Audias tamen commemorari ac referri pauca quædam quæ ipſe idem Seneca bene dixerit: quale eſt illud quod in hominem auarum & auidum & pecuniæ ſitientem dixit, Quid enim refert quantum habes? multo illud plus eſt quod non habes.

Tertullianus de anima, cap.42.

Multo coactius Seneca: Poſt mortem, ita, omnia finiuntur, etiam ipſa.

Lactantius diuin. inſt. lib.1.cap.4.

Annæus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quam ſæpe ſummum Deum merita laude proſequitur? Nam cùm de immatura morte diſſereret, Non intelligis, inquit, auctoritatem ac maieſtatem iudicis tui? Rector is orbis terrarum, cælique & deorum omnium Deus: à quo iſta numina, quæ ſingula adoramus & colimus, ſuſpenſa ſunt. Item in Exhortationibus: Hic, cum prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret, & hoc ordiretur, quo neque maius quidquam nouit natura, nec melius, vt omnia ſub ducibus ſuis irent, quamuis ipſe per totum ſe corpus intenderat, tamen miniſtros regni ſui deos genuit. Et quam multa alia de Deo noſtris ſimilia locutus eſt? quæ nunc differo, quod alijs locis opportuniora ſunt.

Cap.

Cap. VII.

Et est iliud verum quod dixisse in Exhortationibus Senecam supra retuli, Genuisse regni sui ministros Deum.

Eodem cap. VII.

Quod Seneca vir acutus in Exhortationibus suis vidit. Nos, inquit, aliunde pendemus Itaque ad aliquem respicimus, cui, quod est optimum in nobis, debeamus Alius nos edidit, alius instruxit: Deus ipse se fecit.

Eiusdem lib. cap. XVI.

Non illepidè Seneca in libris moralis philosophiæ. Quid ergo est, inquit, quare apud poetas salacissimus Iupiter desierit liberos tollere? vtrum sexagenarius factus est, & illi lex Papia fibulam imposuit? an impetrauit ius trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio exspectes, alteri quod feceris? & timet, ne quis sibi faciat, quod ipse Saturno?

Lib. II. *cap.* II.

Rectè igitur Seneca in libris Moralibus: Simulacra; inquit Deorum venerantur, illis supplicant genu posito: illa adorant: illis per totum assident diem, aut adstant: illis stipem iaciunt, victimas cædunt: & cum hæc tantoperę suspiciant, fabros, qui illa fecere, contemnunt.

Eiusdem lib. cap. IV.

Merito igitur etiam senum stultitiam Seneca deridet. Non, inquit, bis pueri sumus, (vt vulgo dicitur)

dicitur) sed semper. Verum hoc interest, quod maiora nos ludimus.

Cap. IX.

Melius igitur Seneca, omnium Stoicorum acutissimus, qui vidit nil aliud esse Naturam, quam Deum. Ergo, inquit, Deum non laudabimus, cui naturalis est virtus? Nec enim illam didicit ex vllo. Immo laudabimus: quamvis enim naturalis illi sit, sibi illam dedit, quoniam Deus ipse natura est.

Lib. 3 *cap.* 15.

Eodem ductus errore Seneca, (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?) Philosofia, inquit, nihil aliud est, quam recta viuendi ratio: vel, honestè viuendi scientia: vel, ars rectè vitę agendę. Non errabimus, si dixerimus, philosophiam esse legem bene honesteque viuendi. Et qui dixerit illam, regulam vitæ, suum illi nomen reddiderit.

Ibidem.

Idem Seneca in Exhortationibus: Pleriq; inquit, Philosophorum tales sunt, vt sint diserti in conuicium suum: quos si audias in auaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, professionis indicium putes: adeo redundant in ipsos maledicta in publicum missa: quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.

Ibidem.

Faciet sapiens, inquit idem Seneca, etiam quæ non probabit, vt etiam ad maiora transitum

tum inueniat: nec relinquet bonos mores, sed tempori aptabit: & quibus alij vtuntur in gloriam, aut voluptatem, vtetur agendæ rei caussa. Et paullo post: Omnia quæ luxuriosi faciunt, quęque imperiti, faciet & sapiens, sed non eodem modo, eodemque proposito.

Cap. 16. eiusdem libri.

Et Seneca: Nondum sunt, inquit, mille anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt. Multis ergo sæculis humanum genus sine ratione vixit.

Cap. 23.

Fuisse Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, vtrumne Soli quoque suos populos daret: ineptè scilicet, qui dubitauerit.

Cap. 25.

Platonem quidem redemisse Aniceris quidam traditur sestertijs VIII. Itaque insectatus est conuicijs redemptorem Seneca, quod paruo Platonem æstimauerit.

Lib. 5. cap. 9.

Qui volent scire omnia, Senecæ libros in manus sumant, qui morum, vitiorumq; publicorum & descriptor verissimus, & accusator acerrimus fuit.

Eiusdem lib. cap. 14.

Recte igitur Seneca, incongruentiam hominibus obiectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus: & ijdem eum, qui contemnit mortem pro furioso habent: quod est vtiq; summæ peruersitatis.

Lib. 6.

Lib. 6. cap. 17.

Item Senecæ in libris Moralis philoſophiæ dicentis: Hic eſt ille homo honeſtus non apice, purpurave, non lictorum inſignis miniſterio, ſed nulla re minor: qui cum mortem in vicino videt, non ſic perturbatur, tamquam rem nouam viderit: qui, ſiue toto corpore tormenta patienda ſunt, ſiue flamma ore recipienda eſt, ſiue extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, ſed quam bene. Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet.

Cap. 24. lib. 6.

Nec lucrati ſe quiſquam putet, ſi delicti conſcium non habebit: ſcit enim ille omnia in cuius conſpectu viuimus, nec ſi vniuerſos homines celare poſſumus: cui nihil abſconditum, nihil poteſt eſſe ſecretum. Exhortationes ſuas Seneca mirabili ſententia terminauit, Magnum inquit, neſcio quid, maiuſq; quam cogitari poteſt, numen eſt: cui viuendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodeſt incluſam eſſe conſcientiam: patemus Deo. Quid verius dici poteſt ab eo qui Deum noſſet, quam dictum eſt ab homine veræ religionis ignaro?

Ibidem.

Idem in eiuſdem operis primo: Quid agis? inquit: quid machinaris? quid abſcondis? Cuſtos te tuus ſequitur. Alium tibi peregrinatio ſubduxit, alium mors, alium valetudo: hæret hic, quo carere nunquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros remoues? Putas tibi contigiſſe, vt oculos omnium effugias? Demens,

mens, quid tibi prodest non habere conscium, habenti conscientiam?

Eiusdem cap. 25.

Quanto melius & verius Seneca? Vultisne vos, inquit, Deum cogitare? magnum, & placidum, & maiestate leni verendum: amicum, & semper in proximo: non immolationibus, & sanguine multo colendum: quæ enim ex trucidatione iminerentium voluptas est? sed mente pura, bono honestoq; proposito. Non templa illi, congestis in altitudinem saxis, struenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore.

Lib. 7. cap. 15.

Non inscite Seneca Romanæ vrbis tempora distribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam sub rege Romulo fuisse, à quo & genita & quasi educata sit Roma; deinde pueritiam sub ceteris regibus, à quibus & aucta sit, & disciplinis pluribus, institutisque formata: at vero Tarquinio regnante, cum iam quasi adulta esse cœpisset, seruitium non tulisse, & reiecto superbæ dominationis iugo, maluisse legib. obtemperare, quam regibus: cumque esset adolescentia eius fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus cœpisse iuuenescere. Sublata enim Carthagine, quæ tam diu æmula Imperij fuit, manus suas in totum orbem terra marique porrexit: donec regibus cunctis, & nationibus imperio subiugatis, cum iam bellorum materia deficeret viribus suis male vteretur, quibus se ipsa confecit. Hæc fuit prima eius senectus, cum bellis lacerata ciuilibus, atque

que

que intestino malo pressa, rursus ad regimen singularis imperij recidit, quasi ad alteram infantiam reuoluta. Amissa enim libertate, quam Bruto duce & auctore defenderat, ita consenuit tamquam sustentare se ipsa non valeret, nisi adminiculo regentium niteretur.

B. Hieronymus aduersus Iouinianum lib. 1.

Claudia virgo Vestalis, cum in suspicionem venisset stupri, & simulacrum matris Ideæ in vado Tiberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam suam fertur cingulo duxisse nauem, quam multa millia hominum trahere nequiuerant. Melius tamen, inquit Lucani poetæ patruus, cum illa esset actum, si hoc quod euenit, ornamentum potius exploratæ fuisset pudicitiæ, quam dubiæ patrocinium.

Eodem libro.

Scripserunt Aristoteles, & Plutarchus, & noster Seneca de matrimonio libros, ex quibus & superiora nonnulla sunt, & ista quæ subijcimus, Amor formæ obliuio est, & insaniæ proximus, fœdum minimeq; conueniens animo sospiti vitium: turbat consilia, altos & generosos spiritus frangit, à magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, dure imperiosos, seruiliter, blandos, omnibus inutiles, ipsi nouissime amori, facit. Nam cum fruendi cupiditate insatiabili flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit, odium sui facit, & ipse nouissime sibi odio est.

Paul-

Paullo infra,

Refert præterea Seneca, cognouisse se quandam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, fascia vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præsentia eius carere poterat? potionemq; nullam, nisi alterius tectam labris, vir & vxor hauriebant: alia deinceps non minus inepta facientes, in quæ improuida vis ardentis affectus erumpebat.

In fine.

Nam quid, ait Seneca, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quæ contra cælibes sunt, pars magna conducitur. Quomodo potest regere mores, & præcipere castitatem, & mariti auctoritatem tueri qui nupsit?

*B. Augustinus de ciuitate Dei lib.6.c.*10.

Libertas sane quæ huic defuit, ne istam vrbanam theologiam, theatricæ simillimam, aperte sicut illam reprehendere auderet, Annæo Senecæ, quē nonnullis indicijs inuenimus Apostolorum nostrorum claruisse temporibus, non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim scribenti, viuenti defuit. Nam in eo libro, quem contra superstitiones condidit, multo copiosius ac vehementius reprehendit ipse ciuilem istam & vrbanam theologiam, quam Varro theatricam atque fabulosam. Dum enim de simulachris ageret. Sacros, inquit, immortales, inuiolabilesque deos in materia vilissima atq; immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumq; & piscium; quidā vero mixtos ex diuersis corporibus induūt. Numina vocāt, quę si spiritu accepto subito occurrerent,

rerent, monstra haberentur. Deinde aliquanto post, cum theologiam naturalem prædicans, quorundam philosophorum sententias digessisset, opposuit sibi quæstionem, & ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cœlum & terram deos esse, & supra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum sine corpore, alter sine animo? Et ad hoc respondens, Quid tandem? inquit: Veriora tibi videntur T. Tatij, aut Romuli, aut Tulli Hostilij somnia? Cluacinam T. Tatius dedicauit deam, Picam Tiberinumque Romulus; Hostilius Pauorem atque Pallorem, teterrimos hominum affectus: quorum alter mentis territæ motus est, alter corporis, ne morbus quidem, sed color. Hæc numina potius credes, & cœlo recipies? De ipsis vero ritibus crudeliter turpibus quam libere scripsit? Ille, inquit, viriles sibi partes amputat, ille lacertos secat. Vbi iratos deos timent, qui sic propitios habere merentur? dij autem nullo ipsi debent coli genere, si & hoc volunt. Tantus est perturbatæ mentis & sedibus suis pulsæ furor, vt sic dij placentur, quemadmodum ne homines quidem sæuiunt. Teterrimi & in fabulas traditæ crudelitatis tyranni, lacerauerunt aliquorum membra, neminem sua lacerare iusserunt. In regiæ libidinis voluptatem castrati sunt quidam, sed nemo sibi, ne vir esset, iubente domino, manus intulit. Se ipsi in templis contrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui intueri vacet quæ faciunt, quæque patiuntur; inueniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tam dissimilia sanis, vt nemo fuerit dubitaturus, fu-

rere

rere eos, si cum paucioribus furerent: nunc sanitatis patrocinium est, insanientium turba. Iam illa quæ in ipso Capitolio fieri solere commemorat, & intrepide omnino coarguit, quis credat nisi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cum in Sacris Ægyptijs Osirim lugeri perditum, mox autem de inuento magnum esse gaudium derisisset; cum perditio eius inuentioque fingatur, dolor tamen ille atque lætitia, ab eis qui nihil perdiderunt, nihilque inuenerunt, veraciter exprimatur: Huic tamen, inquit, furori certum tempus est. Tolerabile est, semel in animo insanire. In Capitolium perueni, pudebit, publicatæ dementiæ, quod sibi vanus furor attribuit, officij. Alius numina Deo subijcit, alius horas Ioui nuntiat, alius lictor est, alius vnctor, qui vano motu brachiorum imitatur vnguẽtem. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos disponãt: longe à templo, non tantum à simulachro, stãtes, digitos mouẽt ornantium modo. Sunt quæ speculum teneant, sunt quæ ad vadimonia sua deos aduocent: sunt qui libellos offerant, & illos caussam suam doceant. Doctus Archimimus, senex iã decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quasi dij libenter spectarent, quem homines desierant. Omne illic artificum genus, operantium dijs immortalibus, desidet. Et paulo post: Hi tamen, inquit, etiam si superuacuum vsum, non turpem, nec infamem Deo, promittunt: sedent quædam in Capitolio, quæ se à Ioue amari putant: nec Iunonis quidem, si credere poetis velis, iracundissimæ respectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poeticam theologiam reprehendere ausus est,

ciui-

ciuilem non ausus est, quam iste concidit. Sed si verum attendamus, deteriora sunt templa, vbi hæc aguntur, quam theatra, vbi finguntur. Vnde in his sacris ciuilis theologiæ has partes potius elegit Seneca sapienti, vt eas in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait enim: Quæ omnia sapiens seruabit tamquam legibus iussa, non tamquam dijs grata. Et paulo post: Quid quod & matrimonia, inquit, deorum iungimus, & ne pie quidem, fratrum scilicet & sororum? Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quosdam tamen cœlibus relinquimus, quasi conditio defecerit: præsertim cum quædam viduæ sint, vt Populonia, vel Fulgora, & diua Rumina, quibus non miror peritorem defuisse. Omnem istam ignobilem deorum turbam, quam longo æuo longa superstitio congessit, sic, inquit, adorabimus, vt meminerimus, cultum eius magis ad morem, quam, ad rem pertinere. Nec leges ergo illæ, nec mos, in ciuili theologia id instituerunt, quod dijs gratam esset, vel ad rem pertineret, sed iste, quem Philosophi quasi liberum fecerunt: tamen quia ILLVSTRIS POPVLI ROMANI SENATOR erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.

Cap. 11. de eodem Seneca.

Hic inter alias ciuilis theologiæ superstitiones reprehendit etiam sacramenta Iudæorum, & maxime sabbata, inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos singulos septem interpositos dies septimam fere partem ætatis suæ perdant vacando, & multa in tempore vrgentia

tia non agendo lædantur. Christianos tamen, iam tunc Iudæis inimicissimos, in neutram partem commemorare ausus est: ne vel laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem.

Ibidem.

De illis sane Iudæis cum loqueretur, ait: Cum interim vsque eo sceleratissimæ gentis consuetudo conualuit, vt per omnes iam terras recepta sit, victi victoribus leges dederunt. Mirabatur hæc dicens, & quid diuinitus ageretur, ignorans. Subiecit plane sententiam, qua significaret, quid de illorum sacramentorum ratione sentiret. Ait enim: Illi tamen caussas ritus sui nouerunt, & maior pars populi facit, quod cur faciat, ignorat.

Scriptor vitæ P. Virgilij Maronis.

Seneca tradidit, Iulium Montanum poetam solitum dicere, inuolaturum se quædam Virgilio, si & vocem posset. & os, & hypocrisin: eosdem enim versus eo pronuntiante, bene sonare; sine illo, inarescere quasi mutos.

Seruius in 6. Aeneid.

Seneca scripsit de situ & sacris Ægyptiorum hic dicit, circa Sienem extremam Ægypti partem esse locum, quem Philas, hoc est, Amicas vocant, ideo quod illic est placata ab Ægyptijs Isis, quibus irascebatur, quod membra mariti Osiridis non inueniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inuenta postea cum sepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutissimum locum, quem

quem ad transitum constat esse difficilem: limosa enim est & papyris referta.

Idem Seruius in 9. Aeneid.

Ganges fluuius Indiæ est, qui secundum Senecam in situ Indiæ nouem alueis fluit, secundum Melonem septem: qui tamen & ipse commemorat, nonnullos dicere, quod tribus alueis fluat.

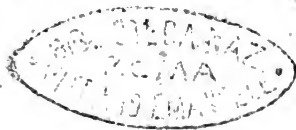
Priscianus lib. 7.

Seneca Ouidium sequens: Gausapa si sumplit, gausapa sumpta proba.

Concilium Turonense II. Can. 15.

Aliqui Laici, dum diuersa perpetrant adulteria, hoc quod de se sciunt, in alijs suspicantur, sicut ait Seneca, pessimum in eo vitium esse, qui in id quod insanit, ceteros putat furere.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ DE IRA AD NOVATVM

LIBER I.

Argumentum, & Ordo.

LIBRI De Ira *scripti inter Philosophiæ primos videntur, certè inter eos quos habemus. Suspicamur ex verbis Senec. lib.* XVIII. Modo C. Cæsar Sex. Papinium, cui pater erat consular. Belienum Bassum Quæstor. suum flagellis cecidit. *Ait*, modo: *iamnunc recenti facto. Imo ipso Caligula viuo, è Cap. sequenti*. Quod tanto opere admiraris, isti belluæ cottidianum est: ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. *Sanè hac omnia de homine qui est, non qui fuit. Scripsit tunc igitur: sed non edidit (melior illi mens) etsi statim, opinor, ab eius morte.*

Argumentum est, *quod titulus præfert, De Ira noscenda, & deinde fugienda. Primus liber habet itaque descriptionem eius, & fædum habitum iratorum ac faciem: tum definitiones; tum quæstiones, An in solum hominem cadat? asserit. An secundum naturam sit? negat, cum Stoicis. An vtilis sit, præsertim temperata? id quoque negat, & contra Peripateticos variè disputat; non acui animum ab ea, aut robur ne malis quidem irascēdum esse, nec in cæde patris, raptu matris: tuendum tamen, & vindicandū. Deniq; non magni, sed imbecillis animi hanc notam esse. Libri in partibus pulchri, & eminentes sunt, in toto parū distincti, & repetitionibus, aut digestione confusi.*

CAPVT I.

EXegisti à me, Nouate, vt scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immeritò mihi videris hunc præcipuè affectum pertimuisse, maximè ex omnibus tetrum, ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti, placidique inest; hic totus concitatus, & in impetu doloris est: armorum, sanguinis, suppliciorum, minimè humana feruens cupiditate: dum alteri noceat, sui negligens; in ipsa irruens tela, & vltionis secum vltorem tracturæ auidus. Quidam itaque è sapientibus viris iram dixerunt breuem insaniam: æquè enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit, pertinax, & intenta, rationi, consilijsque præclusa, vanis agitata caussis, ad dispectum æqui, verique inhabilis, ruinis simillima, quæ super id quod oppressere, franguntur. Vt autem scias, non esse sanos, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intuere. Nam vt furentium certa indicia sunt, audax, & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra, & vehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordijs sanguine; labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent, ac subriguntur capilli, spiritus coactus, ac stridens, articulorum se ipsos torquentium sonus, gemitus, mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque minas agens, fœda visu, & horrenda facies deprauantium se, atque intumescentium. Nescias, vtrùm magis detestabile vitium sit, an deforme. Cetera licet abscondere, & in abdito alere: Ira se profert, & in faciem exit: quantoque maior est, hoc efferuescit manifestius. Non vides, vt omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notæ, ac tota corpora solitum, quietumque egrediantur habitum, & feritatem suam exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua iactantur in vacuum, & arena pulsu pedum spargitur: leones fremunt, inflantur irritatis colla serpentibus, rabidarum canum

num tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamque perniciosum natura, vt non appareat in illo, simul ira inuasit, noua feritatis accessio. Nec ignoro, ceteros quoque affectu vix occultari; libidinem, metumque, & audaciam dare sui signa, & posse prænosci. neque enim vlla vehementior intra cogitatio est, quæ nihil moueat in vultu. Quid ergo interest? Quod alij affectus apparent, hic eminet.

CAP. II. Iam verò si effectus eius, damnaque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis cædes, ac venena, & reorum mutuas sordes, & vrbium clades, & totarum exitia gentium, & principi sub ciuili hasta capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra mœnia coercitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucentia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit: aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas, has ira exhausit: aspice tot memoriæ próditos duces, mali exempla fati: alium ira in cubili suo confodit; alium inter sacra mensæ ira percussit; alium inter leges celebrisque spectaculum fori lancinauit; alium filij parricido dare sanguinem iussit; alium seruili manu regalem aperire iugulum; alium in cruces membra diuidere. Et adhuc singulorum supplicia narro; quid tibi si libuerit, relictis in quos ira viritim exarsit, aspicere cæsas gladio conciones, & plebem immissõ milite contrucidatam, & in perniciem promiscuam totos populos capitis damna passos, tanquam aut curam nostram deserentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid? gladiatoribus quare populus irascitur, & tam iniquè, vt iniuriam putet, quod non libenter pereunt? contemni se iudicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur. Quidquid est, certe non est ira, sed quasi ira: sicut puerorum, qui si ceciderunt, terram verberari volunt, & sæpe nesciunt quidem, cui irascantur, sed tantum irascuntur sine causa & sine iniuria, non tamen sine aliqua iniuriæ specie, nec sine aliqua pœnę cupiditate. Deluduntur itaq; imitatione plagarum, & simulatis deprecantium lacrymis placantur, & falsa vltione falsus dolor tollitur.

CAP. III. Irascimur, inquit, sæpe non illis qui læserunt, sed his qui læsuri sunt. vt scias iram non

tantum ex iniuria nasci. Verum est, irasci non læsuris; sed ipsa cogitatione nos lædunt, & iniuriam qui facturus est, iam facit. Vt scias, inquit, non esse iam pęnæ cupiditatem, infirmissimi sæpe potentissimis irascuntur; nec pœnam concupiscunt, quam non sperant. Primum diximus, cupiditatem esse pœnæ exigendæ non facultatem; concupiscunt autem homines & quæ non possunt. Deinde nemo tam humilis est, qui pœnam vel summi hominis sperare non possit; ad nocendum potentes sumus. Aristotelis finitio non multum à nostra abest, ait enim, Iram esse cupiditatem doloris reponendi. Quid inter nostram & hanc finitionem intersit, exsequi longum est; contra vtramque dicitur, feras irasci, nec iniuria irritatas, nec pœnæ dolorisve alieni causa. Nam etiamsi hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum est, feras ira carcere, & omnia præter hominem. Nam cum sit inimica rationi, nusquam tamen nascitur, nisi vbi rationi locus est. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incursum; iram quidem non magis, quam luxuriam. Et in quasdam voluptates intemperantiores homine sunt. Non est quod credas illi qui dicit;

Non aper irasci meminit, non fidere cursu
Cerua, nec armentis incurrere fortibus vrsi.

Irasci dicit, incitari, impingi. Irasci quidem non magis sciunt, quam ignoscere. Muta animalia humanis affectibus carent; habent autem similes illis quosdam impulsus. Alioqui si amor in illis esset, & odium esset; si amicitia, & simultas; si dissensio, & concordia, quorum aliqua in illis quoque exstant vestigia; ceterum, humanorum pectorum propria bona malaque sunt. Nulli nisi homini concessa prouidentia est, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, sed etiam vitijs prohibita sunt. Tota illorum vt extra, ita intra, forma humanæ dissimilis est. Regium illud & principale aliter dictum, vt vox est quidem, sed non explanabilis, & perturbata, & verborum inefficax; vt lingua, sed deuincta, nec in motus varios soluta: ita ipsum principale parum subtile, parum exactum. Capit ergo visus speciesque rerum, quibus ad impetus euocetur, sed turbidas, & confusas. Ex eo procursus illarum tumultusque vehementes sunt: metus autem, sollicitudinesque, & tristitia, & ira non sunt; sed his quæ-

quædam similia. Ideo cito cadunt, mutantur in contrarium, & cum acerrime sæuierunt; expaueruntque, pascuntur;& ex fremitu discursuq; vesano statim quies soporque sequitur.

CAP. IV. Quid esset Ira, satis explicatum est: quo distet ab iracundia, apparet;quo ebrius ab ebrioso, & timens à timido. Iratus potest non esse iracundus: iracundus potest aliquando iratus non esse. Cetera, quæ pluribus apud Græcos nominibus in species Iram distinguunt, quia apud nos vocabula sua non habent, præteribo: etiam si amarum nos, acerbumque dicimus, nec minus stomachosum,rabiosum, clamosum, difficilem, asperum: quæ omnia irarum differentiæ sunt. Inter hos morosum ponas licet, delicatum iracundiæ genus.Quædam enim sunt iræ, quæ intra clamorem considant; quædam non minus pertinaces,quam frequentes; quædam sæuæ manu; verbis parciores? quædam in verborum maledictorumque amaritudinem effusæ;quædam vltra querelas & auersationes non exeunt; quædam altæ grauesque sunt, & introrsus versæ. Mille aliæ species sunt mali multiplicis.

CAP.V. Quid esset Ira, quæsitum est: an in vllum aliud animal, quam in hominem caderet: quo ab iracundia distaret, & quæ eius species sint: nunc quæramus, an Ira secundum naturam sit, & an vtilis, atque ex aliqua parte retinenda. An secundum naturam sit, manifestum erit, si hominem inspexerimus: quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid autem ira crudelius est? Homine quid aliorum amantius?quid ira infestius?Homo in adiutorium mutuum generatus est: ira in exitium. Hic congregari vult, illa discedere; hic prodesse, illa nocere; hic etiam ignotis succurrere, illa etiam carissimos petere; hic aliorum commodis vel impendere se paratus est; ira in periculum, dummodo deducat, descendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat,quam qui optimo eius operi, & emendatissimo, hoc ferũ ac perniciosum vitium assignat? Ira, vt diximus, auida pœnæ est; cuius cupidinem inesse pacatissimo hominis pectori, minime secundum eius naturam est. Beneficijs enim humana vita consistit, & concordia; nec terrore,sed mutuo amore, in fœdus auxiliumque commune constringitur. Quid ergo? non aliquando

castigatio necessaria est? Quidni? sed hæc sincera, cum ratione; non enim nocet, sed medetur specie nocendi. Quemadmodum quædam hastilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, sed vt explicemus, elidimus: sic ingenia vitio praua, dolore corporis animique corrigimus. Nempe medicus primo in leuibus vitijs tentat non multum ex quotidiana consuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitæ dispositione firmare: proximum est, vt modus proficiat: si modus & ordo non proficit; subducit aliqua, & circumcidit: si ne adhuc quidem respondet, intercidit cibis, & abstinentia corpus exonerat: si frustra molliora cesserunt; ferit venam, membrisque, si adhærentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cuius salutaris effectus est. Ita legum præsidem, ciuitatisque rectorem decet, quamdiu potest, verbis, & his mollioribus, ingenia curare, vt facienda suadeat, cupiditatemque honesti & æqui conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc & exprobret: nouissime ad pænas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat: vltima supplicia sceleribus vltimis ponat, vt nemo pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit.

CAP. VI. Hoc vno medentibus erit dissimilis, quod illi, quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum præstant: hic, damnatum cum dedecore & traductione, vita exigit: non quia delectetur vllius pæna (procul est enim à sapiente, tam inhumana feritas) sed vt documentum omnium sint; & qui viui noluerunt prodesse morte certe eorum respublica vtatur. Non est ergo natura hominis pœnæ appetens: & ideo nec ira quidem secundum naturam hominis, quia pœnæ appetens est. Et Platonis argumentum adferam: quid enim prohibet alienis vti, ex parte qua nostra sunt? Vir bonus, inquit, non lædit pœna lædit: bono ergo pæna non conuenit: ob hoc ne ira: quia pœna iræ conuenit. Si vir bonus pęna non gaudet; non guadebit nec eo quidem affectu, cui pæna voluptati est: ergo non est naturalis ira.

CAP. VII. Numquid, quamvis non sit naturalis ira assumenda est, quia vtilis sæpe fuit? Extollit animos, & in-

& incitat: nec quicquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi hinc flamma subdita est, & hic stimulus peragitauit, misitq; in pericula audaces. Optimum itaque quidam putant, temperare iram, non tollere: eoque detracto quod exundat, ad salutarem modum cogere: id vero retinere, sine quo languebit actio, & vis ac vigor animi resoluetur. Primum, facilius est excludere perniciosa, quam regere; & non admittere, quam admissa moderari. Nam cum se in possessione posuerunt, potentiora rectore sunt, nec recidi se minuive patiuntur. Deinde ratio ipsa, cui freni traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab affectibus: si miscuit se illis, & inquinauit, non potest continere quos submouere potuisset. Commota enim semel & concussa mens ei seruit, à quo impellitur. Quarumdam rerum initia in nostra potestate sunt: vlteriora nos sua vi rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt in præceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morarive deiecta potuerunt, sed consilium omnes & pęnitentiam irreuocabilis pręcipitatio abscidit, & non licet eo non peruenire, quo non ire licuisset: ita animus, si in iram, amorem, aliosque se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum: rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, & vitiorum natura procliuis.

CAP. VIII. Optimum est primum irritamentum irę protinus spernere, ipsisque repugnare seminibus, & dare operam ne incidamus in iram. Nam si cæperit ferre transuersos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, vbi semel affectus inductus est, iusq; illi aliquod voluntate nostra datum est. Faciet de cetero quantum volet, non quantum permiseris. In primis, inquam, finibus hostis arcendus est: nam cum intrauit, & portis se intulit, modum à captiuis non accipit. Neque enim sepositus est animus, & extrinsecus speculatur affectus, vt illos non patiatur vltra quam oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur: ideoq; non potest vtilem illam vim & salutarem, proditam iam infirmatamq; reuocare. Non enim, vt dixit, separatas ista sedes suas diductasque habent; sed affectus & ratio in melius peiusq; mutatio animi est. Quomodo ergo ratio occupata & oppressa vitiis resurget, quæ iræ cessit? aut quemadmodum a confusione se liberabit, in qua peiorum mixtura præ-

ualuit? Sed quidam, inquit, in ira se continent. Vtrum ergo ita, nihil vt facient eorum quæ ira dictat, an vt aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram; quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Denique interrogo, valentior est quam ratio, an infirmior? Si valentior; quomodo illi modum ratio poterit imponere, cum parere nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est; sine hac per se ad rerum effectum sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cum iam ira euanescit, & sua sponte decedit, non cum ipso feruore est; tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumens intactosque quos oderunt, & à nocendo abstinent; faciunt. Quomodo? cum affectus repercussit affectum, & aut metus, aut cupiditas aliquid impetrauit; non rationis tunc beneficio quieuit, sed affectuum infida & mala pace.

CAP. IX. Denique nihil habet in se vtile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuuanda est, se contenta. Quoties impetu opus est, non irascitur, sed exsurgit, & in quantum putauit opus esse, concitatur remittiturq; non aliter, quam quæ tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. Ira, inquit, Aristoteles, necessaria est; nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Vtendum autem illa est, non vt duce, sed vt milite. Quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur qua ducitur iam non est ira; cuius propr um est contumacia. Si vero repugnat, & non vbi iussa est quiescit, sed libidine ferociaque prouehitur; tam inutilis animi minister est, quam miles, qui signum receptui negligit. Itaque si modum adhibere sibi patitur, alio nomine appellanda est; desinit ira esse, quàm effrænatam indomitamque intelligo; si non patitur; perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis pœnam exigit, non ipsius pęnæ auidus, sed quia oportet; nō est annumerandus iratis. Hic erit vtilis miles, qui scit parere consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quā duces sūt; Ideo numquam assumet ratio in adiutorium improuidos, & violentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat; quos nun-

nunquam comprimere possit, nisi pares illis similesq; opposuerit; vt iræ metum, inertiæ iram timor i cupiditatem.

CAP. X. Absit hoc à virtute malum, vt vnquam ratio ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele otium capere; quatiatur necesse est fluctueturque, qui malis suis tutus est: qui fortis esse, nisi irascitur, non potest; industrius, nisi cupit, quietus, nisi timet; in tyrannide illi viuendum est, in alicuius effectus venienti seruitutem. Nō pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similesq; esse. Quid enim interest, si æque affectus inconsulta res est sine ratione, quā ratio sine affectu inefficax? par vtrūq; est, vbi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat affectum exæquari rationi? Ira, inquit, vtilis effectus est si modicus est. Imo si natura vtilis est; sed si impatiens imperij rationisque est, hoc dumtaxat moderatione consequetur, vt quo minor fuerit, minus noceat. Ergo modicus affectus nihil aliud, quam malum modicum est.

CAP. XI. Sed aduersus hostes, inquit, necessaria est ira. Nusquam minus; vbi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos & obedientes. Quid enim est aliud, quod Barbaros tanto robustiores corporibus, tanto patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sib? Gladiatores quoq; ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus est ira, cum idem perficiat ratio? An tu putas venatorem irasci feris, vel cum & fugientes persequitur, & venientes excipit? omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumque tot millia super fusa Alpibus ita sustulit, vt tantæ cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quod erat ills ira pro virtute? quæ vt aliquando perculit, strauitq; obuia, ita sępius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturq; quorum vnica illis cura est, in alia neglig ētibus. Quid induratius ad omnes patientiam? vt quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouisa sunt, non suffugia aduersus perpetuum cœli rigorem. Hos tamen Hispani Gallique, & Asiæ Syriæque molles bello viri, antequam legio visatur, cedunt; ob nullam rem aliam opportunos, quam ob iracundiam. Agedum, illis

corporibus, illis animis deficias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam: vt nihil amplius dicam, necesse erit nobis certe mores Romanos repetere. Quo alio Fabius affectas imperij vires recreauit, quam quod cunctari, & trahere, & morari sciuit, quæ omnia irati nesciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo stabat, si Fabius tantum ausus esset, quantum Ira suadebat. Habuit in consilio fortunam publicam; & æstimatis viribus, ex quibus iam perire nihil sine vniuerso poterat, dolorem vltionemque se posuit: in vnam vtilitatem occasionis intentus, iram ante vicit, quam Hannibalem. Quid Scipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibusque quibus irascendum erat, bellum in Africam transtulit, tam lentus, vt opinionem luxuriæ segnitiæque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque sedit, & hunc suum publicumque dolorem æquo animo tulit, diutius Numantiam, quam Carthaginem vinci? dum circumuallat, & includit hostem, eo compulit, vt ferro ipsi suo caderent.

CAP. XII. Non est itaque vtilis, nec in prælijs quidem aut in bellis Ira. In temeritatem enim prona est: & pericula dum inferre vult, non cauet. Illa certissima est virtus, quæ se diu multumq; circũspexit, & rexit; & ex lento ac destinato prouexit. Quid ergo? inquit; vir bonus non irascetur, si cædi patrem suum viderit, si rapi matrem? Non irascetur: sed vindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus, etiam sine ira, pietas sit? Aut dic eodem modo; Quid ergo? cum viderit secari patrem suum, filiũve, vir bonus non flebit, nec linquetur animo? quæ accidere feminis videmus, quoties illas leuis periculi suspicio perculit. Officia sua vir bonus exequitur inconfusus, intrepidus: & sic bono viro digna faciet, vt nihil faciat viro indignum. Pater cædetur? defendam: cæsus est? exsequar: quia oportet, non quia dolet. Cum hoc dicis, Theophraste, quæris inuidiam præceptis fortioribus, &, reiecto iudice, ad coronam venis: quia vnusquisque in eiusmodi suorum casu irascitur, putas iudicaturos homines id fieri debere quod faciunt. Fere enim iustum quisque affectum iudicat quem agnoscit. Irascuntur boni viri pro suorum iniurijs? sed idem faciunt, si calida non bene

bene præbetur, si vitrum fractum est, si calceus luto sparsus est. Non pietas illam iram, sed infirmitas mouet: sicut pueri, qui tam parentibus amissis flebunt, quam nucibus. Irasci pro suis, non est pij animi, sed infirmi. Illud pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defensorem, ipso officio ducente: volentem, iudicantem, prouidentem, non impulsum & rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior est, quam ira; & ob id ipsum ad vindicandum inhabilis, prætapida & amens; vt omnis fere cupiditas ipsa sibi in id, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello, vnquam bona fuit. Pacem enim similem belli efficit; in armis vero obliuiscitur Martem esse communem, venitque in alienam potestatem, dum in sua non est. Deinde non ideo vitia in vsum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt, nam & febres quædam genera valetudinis leuant; nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedij genus est, sanitatem debere morbo. Simili modo ira, etiam si aliquando, vt venenum, & præcipitatio, & naufragium ex inopinato profuit, non ideo salutaris omnino iudicanda est: sæpe enim saluti fuere pestifera.

CAP. XIII. Deinde quæ habenda sunt in bonis, quo maiora, eo meliora & optabiliora sunt. Si iustitia bonum est, nemo dicet meliorem futuram, si quid detractum ex ea fuerit: si fortitudo bonum est, nemo illam desiderabit ex aliqua parte deminui: ergo & ira quo maior, hoc melior; quis enim vllius boni accessionem recusauerit? atqui augeri illam inutile est; ergo & esse. Non est bonum, quod incremento malum fit. Vtilis, inquit, ira est, quia pugnaciores facit. Isto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces multique meliores ad ferrum fuere male sobrij. Isto modo, dic & phrenesim, & insaniam viribus necessariam; quia sæpe validiores furor reddit. Quid? non aliquoties metus è contrario fecit audacem? & mortis timor etiam inertissimos excitauit in prelium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque eiusmodi, fœda & caduca irritamenta sunt; nec virtutem instruunt, quæ nihil vitijs eget, sed segenem aliquando animum & ignauum paululum alleuant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non esset. Ita non in adiutorio virtutis venit, sed inuicem. Quid quod, si bo-

num esset ira, perfectissimum quemque sequeretur? at qui iracundissimi, infantes, senesque & ægri sunt, & inualidum omne natura querulum est.

CAP. XIV. Non potest, inquit, Theophrastus, fieri, vt bonus vir non irascatur malis. Isto modo, quo melior quisque, hoc iracundior erit? Vide ne contra placidior, solutusque affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes vero quid habet cur oderit, cum error illos in huiusmodi delicta compellat? non est autem prudentis, errantes odisse; alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quam multa contra bonum morem faciat, quam multa ex his, quæ egit, veniam desiderent. Iam irascetur etiam sibi. Neque enim æquus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa, sententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absoluere, & innocentem quisque se dicit, respiciens testem, non conscientiam. Quanto humanius, mitem & patrium animum præstare peccantibus, & illos non persequi, sed reuocare? Errantem per agros ignorantia viæ, melius est ad rectum iter admouere, quam expellere. Corrigendus est, itaque qui peccat, & admonitione, & vi & molliter, & aspere: meliorque tam sibi, quam alijs faciendus, non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur?

CAP. XV. At corrigi nequeunt, nihilque in illis leue aut spei bonæ capax est. Tollantur è cœtu mortalium, facturi peiora quæ contingunt: & quo vno modo possunt, desinant mali esse; sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eum, cui tum maxime prosum, cum illum sibi eripio? Num quis membra sua odit, tunc cum abscidit? non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos effugimus canes, trucem atq; immansuetum bouem cædimus, & morbidis pecoribus: ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentosos fætus extinguimus, liberos quoque, si debiles monstrosique editi sunt, mergimus. Non ira, sed ratio est, à sanis inutilia secernere. Nil minus quam irasci punientem decet; cum eo magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio lata est. Inde est, quod Socrates seruo ait? Cæderem te, nisi irascerer. Admonitionem serui in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cum Socrates non sit ausus se iræ committere? Ergo ad coercitionem errantium, sceleratorumque, irato castigatore

non

non opus est. Nam cum Ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccantem.

CAP. XVI. Quid ergo? non irascar latroni? non irascar venefico? Non. Neque enim mihi irascor, cum sanguinem mitto. Omne pęnæ genus, remedij loco admoueo. Tu adhuc in prima parte versaris errorum, nec grauiter laberis, sed frequenter: Obiurgatio te primum secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius iam processisti, quam vt possis verbis sanari: ignominia contineberis. Tibi fortius aliquid & quod sentias, inurendum est: in exilium, & loca ignota mitteris. In te duriora remedia iam solida nequitia desiderat: & vincula publica, & carcer adhibebitur. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexes: & iam non caussis, quæ numquam malo defuturæ sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum caussa, peccare. Perbibisti nequitiam, & ita visceribus immiscuisti, vt nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori quæris. bene de te merebimur: auferemus tibi istam, qua vexaris, insaniam; & per tua alienaque volutato supplicia, id, quod vnum bonum tibi superest, repræsentabimus, mortem. Quare irascar, cui cum maxime prosum? Interim optimum misericordię genus est, occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, aut domum diuitis, non idem imperassem omnibus, per diuersa ægrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & ciuitati curandę adhibitus sum: pro cuiusque morbo medicina quæratur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc ægestas, hunc ferrum. Itaque etsi peruersa induenda magistratui vestis, & conuocanda classico concio est. procedam in tribunal, non furens, nec infestus, sed vultu legis: & illa solemnia verba, seuera magis grauique, quam rabida voce concipiam, & agi iubeo non iratus, sed seuerus. Et cum ceruicem noxio præcidi imperabo, & cum parricidam insuam culleo, & cum mittam in supplicium militare, & cum Carpeio proditorem hostemve publicum imponam; sine ira, eo vultu animoque ero, quo serpentes & animalia venenata percutio. Iracundia opus est ad puniendum. Quid? tibi videtur lex irasci his quos non nouit, quos non vidit quos non futuros sperat? Illius itaque sumendus est animus, quæ non irascitur, sed constituit.

Nam

Nam si bono viro ob mala facinora irasci conuenit, & ob secundas res malorum hominum inuidere conueniet. Quid enim est indignius, quam florere quosdam, & eos indulgentia fortunæ abuti, quibus nulla potest satis mala inueniri fortuna? Sed tam commoda illorum sine inuidia videbit, quam scelera sine ira. Bonus iudex damnat improbanda, non odit. Quid ergo? non, cum eiusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tangetur animus eius, eritque solito commotior? Fateor. Sentiet leuem quendam, tenuemque motum. Nam, vt dixit Zeno, in sapientis quoque animo, etiam cum vulnus sanatum est, cicatrix manet. Sentiet itaque suspiciones quasdam & vmbras affectuum: ipsis quidem carebit. Aristoteles ait, affectus quosdam, si quis illis bene vtatur, pro armis esse. Quod verum foret, si velut bellica instrumenta sumi deponique possent induentis arbitrio. Hæc arma quæ Aristoteles virtuti dat, ipsa per se pugnant, non exspectant manum: habent, & non habentur. Nil alij instrumentis opus est: Satis nos instruxit ratione Natura. Hæc dedit telum, firmum, perpetuum, obsequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti posset. Non ad prouidendum tantum, sed ad res agendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, quam hanc ab iracundia petere præsidium: rem stabilem ab incerta, fidelem ab infida, sanam ab ægra? Quid, quod ad actiones quoque, in quibus solis opera iracundiæ videtur necessaria, multo per se ratio fortior est? Nam cum iudicauit aliquid faciendum, in eo perseuerat: nihil enim melius inuentura est se ipsa, quo mutetur: ideo stat semel constitutis. Iram sæpe misericordia retro egit: habet enim non solidum robur, sed vanum tumorem: violentisque principijs vtitur, non aliter quam qui à terra venti surgunt, & fluminibus paludibusque concepti, sine pertinacia vehementes sunt. Incipit magno impetu, deinde deficit ante tempus fatigata: & quæ nihil aliud quam crudelitatem ac noua genera pœnarum versauerat; cum animaduertendum est, iam infracta lenisque est. Affectus cito cadit: æqualis est ratio. Ceterum etiam vbi perseuerauerit ira, nonnunquam si plures sunt, qui perire meruerunt, post duorum triumve sanguinem, occidere desinis. Primi eius ictus acres sunt sicut serpentium venena à cubili re-

pen-

pentium nocent: innoxij dentes sunt, cum illos frequens morsus exhausit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiserant: & sæpe qui minus commisit, plus patitur; quia recentiori iræ obiectus est, & in totum inæqualis est: modo vltra quam oportet, excurrit, modo citerius debito resistit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quæ inuasit, & eripi sibi iudicium suum, etiam si paruum est, non sinit. Ratio vtrique parti locum dat, & tempus dat. Deinde aduocationem etiam sibi petit, vt excutiendæ spatium veritati habeat: ira festinat: Ratio id iudicari vult, quod æquum est: ira id æquum videri vult, quod iudicauit. Ratio nihil præter ipsum, de quo agitur, spectat: ira vanis & extra causam obseruantibus commouetur. Vultus illam securior, vox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitiosior, fauor popularis exasperat. Sæpe infesta patrono, reum damnat: etiam si ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem: coargui non vult: & in male cœptis, honestior illi pertinacia videtur, quam pœnitentia. Cn. Piso fuit memoria nostra, vir à multis vitijs integer, sed prauus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cum iratus duci iussisset eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset quem non exhibebat, roganti tempus ad conquirendum, non dedit: damnatus extra vallum ductus est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille commilito, qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio præpositus, condere gladium speculatorem iubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam: nam militi fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum, cum magno gaudio castrorum, commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium. Nam ipsum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iussit. Constituti sunt in eodem loco perituri tres, ob vnius innocentiam. O quam solers est iracundia, ad fingendas caussas furoris! Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia caussa damnationis commilitoni fuisti; te, quia iussus occidere, imperatori non paruisti. Ex-

co-

cogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Irascitur veritati ipsi, si contra voluntatem suam apparuerit; clamore, & tumultu, & totius corporis iactatione, quos destinauit, insequitur, adiectis conuicijs maledictisque. Hoc non facit ratio: sed si ita opus est, silens quietaque, totas domos funditus tollit, & familias reipublicæ pestilentes cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipsa diruit, & solo exæquat? & inimica libertati nomina exstirpat. Hæc non frendens, nec caput quassans, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius tum maxime placidus esse debet & in statu vultus, cum magna pronunciat. Quid opus est, inquit Hieronymus, cum velis cædere aliquem, prius tua labia mordere? Quid si ille vidisset, desilientem de tribunali proconsulem, & fasces lictori auferentem, & sua vestimenta scindentem, quia tardius scindebantur aliena? Quid opus est mensam euertere? quid pocula affligere? quid se in columnas impingere? quid capillos euellere? femur pectusque percutere? Quantam iram putas, quæ quia non tam cito in alium quam vult, erumpit, in se reuertitur? Tenetur itaque è proximis, & rogatur, vt ipsa sibi placetur: quorum nihil facit, quisquis vacuus ira, meritem cuique pœnam iniungit. Dimittit sæpe eum, cuius peccatum deprehendit; si pœnitentia facti spem bonam pollicetur; si intelligit, non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod aiunt, animo inhærere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnumquam magna scelera leuius, quam minora compescet: si illa lapsu, non crudelitate commissa sunt; his inest latens & operta, & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo afficiet, si alter per neligentiam admisit, alter curauit vt nocens esset. Hoc semper in omni animaduersione seruabit, vt sciat, alteram adhiberi, vt emendet malos: alteram, vt tollat. In vtroque non præterita, sed futura intuebitur. Nam, vt Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Reuocari enim præterita non possunt: futura prohibentur, & quos volet nequitiæ male cedentis exempla fieri, palam occidet: non tantum vt pereant ipsi, sed vt alios pereundo deterreant. Hæc cui expendenda, æstimandeque sunt; vides quam debeat,

omni

omni perturbatione liber accedere ad rem summa diligent a tractandam, potestatem vitæ necisque Male irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim illa magnitudo; tumor est: nec corporibus copia vitiosi humoris intensis, morbus incrementum est, sed pestileus abundantia. Omnes quos væcors animus supra cogitationes extollit humanas, altum quidem & sublime spirare se credunt: ceterum nihil solidi subest, sed in ruinam prona sunt, quæ sine fundamentis creuere. Non habet ira cui insistat: non ex firmo mansuroque oritur, sed ventose & inanis est: tantumque abest à magnitudine animi, quantum à fortitudine audacia, à fiducia insolentia, ab austeritate tristitia, à seueritate crudelitas. Multum, inquam, interest inter sublimen animum, & superbum. Iracundia nihil amplum decorumque molitur. Contra, mihi videtur veternosi & infelicis animi imbecillitatis sibi conscij, sæpe indolescere. Vt exulcerata & ægra corpora, ad tactus leuissimos gemunt; ita muliebre maxime & puerile vitium est. At incidit & in viros: nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? non aliquę voces ab iratis emittuntur, quæ magno emissę videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Sullano scias sæculo scriptam. Nescio vtrum sibi peius optauerit, vt odio esset an vt timori. Oderint. Occurrit illi futurum, vt execrentur, insidientur, opprimant. Quid adijcit? Dij illi male faciant, adeo reperit dignum odio remedium. Oderint. Quid; dum pareant? non. Dum probent? non. Quid ergo? dum timeant Sic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum spiritu putas? falleris: nec .n. magnitudo ista est, sed immanitas. Non est quod credas irascentium verbis: quorum strepitus magni, minaces sunt, intus mens pauidissima. Non est quod existimes verum esse, quod apud disertissimum virum Liuium dicitur. Vir ingenij magni magis quam boni. Non potest illud separari: aut magnum & bonum erit, aut nec magnum: quia magnitudinem animi inconcussam intelligo, & introrsus solidam, ab imo parem firmamque: qualis inesse malis ingenijs non potest. Terribilia enim esse, & tumultuosa, & exitiosa possunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburque

boni-

bonitas est, non habebunt: ceterum sermone, conatu, & omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod tu magni putes, sicut C. Cæsar, qui iratus cœlo quod obstreperet pantomimis, quos imitabatur studiosus quam spectabat, quodque comessatio sua fulminibus terreretur prorsus parum certis: ad pugnam vocauit Iouem, & quidem sine missione, Homericum illum exclamans versum, ἤ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σέ. Quanta dementia fuit? putabit, aut sibi noceri ne à Ioue quidem posse, aut se nocere etiam Ioui posse. Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandum coniuratorum animos addidisse; vltimæ enim patientiæ visum est, eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cum videtur quidam vehemens deos hominesque despiciens, magnum, nihil nobile est; aut si videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore sustineri vult, purpura vestiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere flumina præcipitare, nemora suspendere. Videatur & auaritia magni animi: aceruis auri argentique incubat, & prouinciarum nominibus agros colit, & sub singulis villicis latiores habet fines, quam quos Consules sortiebantur. Videatur & libido magni animi: transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit vxor, morte contempta. Videatur & ambitio magni animi: non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, vno nomine occupare fastos vult, per omnem orbem titulos disponere. Omnia ista non refert, in quantum procedant, extendantque se; angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est: nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

(∴)

LIBER SECVNDVS.

Argumentum & Ordo.

Vas partes habet: prior, Quæstiunculas de Ira; altera, aduersus hanc remedia. Prior quæstio, An ira à solo impetu sit? negat, & animum iudiciumque mox accedere. Itaque rationem audit, & coerceri potest: non futurum, si ab illo solo, & natura, esset. Discriminat obiter Stoicè Motus, & Affectus. Hac vsque ad Cap. IV. *inclusum. Quæstio deinde altera, An crudelitas, & sæuitia sit ab Ira? negat, & alium Affectum esse: initium tamen aut alimentum à crebra Ira sæpè habere. Cap. deinde* VI. *An vir bonus peccatis aut peccantibus irascatur? abnuit, & toto affectu isto liberat sapientem, vsque ad Cap.* XI. *Ab eo quærit, An vtilis sit Ira, quia à Contemptu vindicat, & malos terret? Non admittit, & timeri fatetur: quod non est bonum aut optabile bono. Nam & feræ, & morbi timentur. Hac ad Cap.* XIII. *in eo fatetur, simulari à sapiente Iram posse, non tamen vsurpari. Neque simplicis aut generosi eam animi esse, quia liberæ & indomitæ gentes habent: imo ferocis, & à doctrina aut ratione inculti. Denique Cap.* XVIII. *vtiliter ad Remedia Iræ transit. Duo ea porrigit, Ne irascamur: & Ne in ira peccemus. Ne incidamus, Educatio talis & talis iuuat: deinde pugna contra primas Iræ caussas, & aduocatione semper ac tempore vti. Tum suspiciones pellendæ; Luxus vitandus. Tum rebus sine sensu, hominibus exiguo sensu, iis quæ natura, vel bono nostro fiunt, non irasci. Culpas nostras videre & agnoscere, æquiores ita alienis futuros. Non temerè credere; & credita, examinare ab animo facientis. Præcipuo Fastus ponendus, & æstimatio sui: quæ iracundos & vindices facit. Pati potius, aut dissimulare: & à fœdo affectu abstinere, cuius deformitas in animo ac vultu expressa. Hæc vtilia, legantur, imbibantur.*

CAPVT I.

PRimus Liber, Nouate, benigniorem habuit materiam: facilius enim in procliua vitiorum decursus

ſus eſt: nunc ad exiliora veniendum eſt. Quærimus enim, vtrum ira iudicio, an impetu incipiat: id eſt, vtrum ſua ſponte moueatur, an quemadmodum pleraque, quæ intra nos inſcijs nobis oriuntur. Debet autem in hæc ſe demittere diſputatio, vt ad illa quoque altiora poſſit exſurgere. Nam & in corpore noſtro oſſa, neruique & articuli, firmamenta totius, & vitalia minime ſpecioſa viſu, prius ordinantur: deinde hæc, ex quibus omnis in faciem aſpectumque decor eſt: poſt hæc omnia, qui maxime oculos rapit color, vltimus perfecto iam corpore affunditur. Iram quin ſpecies oblata iniuriæ moueat, non eſt dubium: ſed vtrum ſpeciem ipſam ſtatim ſequatur, & non accedente animo excurrat, an illo aſſentiente moueatur, quærimus. Nobis placet, nil ipſam per ſe audere, ſed animo approbante. Nam ſpeciem capere acceptæ iniuriæ, & vltionem eius concupiſcere, & vtrumque coniungere, nec lædi ſe debuiſſe, & vindicari debere, non eſt eius impetus, qui ſine voluntate noſtra concitatur. Ille ſimplex eſt: hic compoſitus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus eſt, damnauit, vlciſcitur: hæc non poſſunt fieri, niſi animus eis, quibus tangebatur, aſſenſus eſt.

CAP. II. Quorſus, inquis, hæc quæſtio pertinet? vt ſciamus, quid ſit ira. Nam ſi inuitis nobis naſcitur, nunquam rationi ſuccumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate noſtra fiunt, inuicti & ineuitabiles ſunt: vt horror frigida aſperſis, ad quoſdam tactus aſpernatio, ad peiores nuntios ſubriguntur pili, & rubor ad improba verba ſuffunditur, ſequiturque vertigo prærupta cernentes. Quorum quia nihil in noſtra poteſtate eſt, nulla, quo minus fiant, ratio perſuadet: Ira præceptis fugatur. Eſt enim voluntarium animi vitium, non ex his quæ conditione quadam humanæ ſortis eueniunt; ideoque etiam ſapientiſſimis accidunt. Inter quæ & primus ille ictus animi ponendus eſt, qui nos poſt opinionem iniuriæ mouet. Hic ſubit etiam inter ludicra ſcenæ ſpectacula, & lectiones rerum vetuſtarum: ſæpe Clodio Ciceronem expellenti, & Antonio occidenti, videmur iraſci. Quis non contra Marij arma, & contra Sullæ proſcriptionem concitatur? Quis non Theodoto, & Achillæ, & ipſi puero, non puerile auſo facinus, infeſtus eſt? Cantus nos nonnunquam & concitata modula-

dula-

dulatio instigat: Martius quoque ille tubarum sonus mouet mentes, & atrox pictura, & iustissimorum suppliciorum tristis aspectus. Inde est quod arridemus, ridentibus, & contristat nos turba mœrentium, & efferuescimus ad aliena certamina: quæ non sunt iræ, non magis quam tristitia est, quæ ad conspectum mimici naufragij contrahit frontem: non magis quam timor, qui Hannibale post Cannas mœnia circumsidente, lecturis percutit animum: sed omnia ista motus sunt animorum moueri volentium, nec affectus, sed principia præludentia affectibus. Sic enim militaris viri, in media pace iam togatis aures tuba suscitat, equosque castrenses erigit crepitus armorum. Alexandrum aiunt, Xenophanto canente, manum ad arma misisse.

CAP. III. Nihil ex his quæ animum fortuitu impellunt, affectus vocari debet: Ista, vt ita dicam, patitur magis animus, quam facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moueri, sed permittere se illis: & hunc fortuitum motum persequi. Nam si quis pallorem, & lacrimas procidentes, & irritationem humoris obscœni, altumve suspirium, & oculos subito acriores, aut quid his simile, indicium affectus, animique signum putat; fallitur, nec intelligit, hos corporis esse pulsus. Itaque & fortissimus plerumque vir, dum armatur, expalluit: & signo pugnæ dato, ferocissimo militi paululum genua tremuerunt: & magno imperatori, antequam inter se acies arietarent, cor exiluit; & oratori eloquentissimo, dum ad dicendum componitur, summa riguerunt. Ira non moueri tantum, sed excurrere debet: est enim impetus: nunquam autem impetus sine assensu mentis est; neque enim fieri potest, vt de vltione & pœna agatur, animo nesciente. Putauit se aliquis læsum, voluit vlcisci; dissuadente aliqua caussa, statim resedit. Hanc, iram non voco, sed motum animi, rationi parentem. Illa est ira, quæ rationem transilit, quæ secum rapit. Ergo illa prima agitatio animi, quam species iniuriæ incussit, non magis ira est, quam ipsa iniuriæ species; sed ille sequens impetus, qui speciem iniuriæ non tantum accepit, sed approbauit. Ira est concitatio animi ad vltionem voluntate & iudicio pergentis. Nunquid dubium est, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo,

go,

go, an putes aliquid sine assensu mentis aut peti posse, aut caueri.

CAP. IV. Et vt scias, quemadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus non voluntarius quasi præparatio affectus, & quædam commutatio: alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cum læsus sim: aut oporteat hunc pœnas dare, cum scelus fecerit: tertius motus est iam impotens, qui non, si oportet, vlcisci vult; sed vtique, qui rationem euicit. Primum illum animi ictum effugere ratione non possumus; sicut ne illa quidem, quæ diximus accidere coporibus, ne nos oscitatio aliena sollicitet, ne oculi ad intentionem subitam digitorum comprimantur. Ista non potest ratio vincere; consuetudo fortasse, & assidua obseruatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio nascitur, iudicio tollitur.

CAP. V. Illud etiamnum quærendum est. Hi qui vulgo sæuiunt, & sanguine humano gaudent, an irascantur, cum eos occidunt à quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepisse se existimant; qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris. Hæc non est ira; feritas est; non enim quia accepit iniuriam, nocet; sed parata est, dum noceat, vele accipere; nec illi verbera lacerationesque in vltionem petuntur, sed in voluptatem. Quid ergo? Origo huius mali ab ira est; quæ vbi frequenti exercitatione & satietate in obliuionem clementiæ venit, & omne fœdus humanum eiecit animo, nouissime in crudelitatem transit. Rident itaque, gaudentque, & voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu absunt, per otium sæui. Hannibalem aiunt dixisse, cum fossam sanguine humano plenam vidisset; O formosum spectaculum! Quanto pulchrius illi visum esset, si flumen aliquod lacumque complesset? Quid mirum, si hoc maxime spectaculo caperis, innatus sanguini, & ab infante cædibus admotus? sequetur te fortuna crudelitatis tuæ per viginti annos secunda, dabitque oculis tuis gratum vbique spectaculum: videbis istud & Citra Trasimenum, & circa Cannas, & nouissime circa Carthaginem tuam. Volesus nuper sub diuo Augusto proconsul Asiæ, cum ccc. vna die securi percussisset, incedens inter cadauera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset,

Græ-

Græce proclamauit ; O rem regiam! Quid hic rex fecisset? Non fuit hæc ira, sed maius malum, & insanabile.

CAP. VI. Virtus, inquit, vt honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur, virtutem & humilem & magnam esse debere? at qui hæc dicit, illam extolli vult, & deprimi ; quoniam lætitia ob recte factum, clara magnificaque est ; ira, ob alienum peccatum, sordida & angusti pectoris est : nec vnquam committet virtus, vt vitia dum compescit, imitetur : ipsam iram castigandam habet, quæ nihilo melior est, sæpe etiam peior his delictis quibus irascitur. Gaudere lætarique, proprium & naturale virtutis est : irasci non est ex dignitate eius, non magis quam mœrere. Atque iracundiæ tristitia comes est ; & in hanc omnis ira vel post pœnitentiam, vel post repulsam reuoluitur. Et si sapientis est, peccatis irasci, magis irascetur maioribus, & sæpe irascetur ; sequitur, vt non tantum iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem, in animo sapientis locum habere credimus ; quid est : quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus inquam esse non potest, si pro facto cuiusque irascendum est. Nam aut iniquus erit, si æqualiter irascetur delictis inæqualibus : aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint. Et quid indignius, quam sapientis affectum ex aliena pendere nequitia? desinet ille Socrates posse eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

CAP. VII. Atqui si irasci sapiens debet turpiter factis, & concitari tristarique ob scelera, nihil est ærumnosius sapiente ; omnis illi per iracundiam mæroremque vita transibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? quoties processerit domo, per sceleratos illi, auarosque, & prodigos, & impudentes, & ob ista felices, incedendum erit : nusquam oculi eius flectentur, vt non quod indignentur, inueniant. Deficiet, si toties à se iram, quoties caussa posset, exegerit. Hæc tot millia ad forum prima luce properantia, quam turpes lites, quanto turpiores aduocatos habent? Alius iudicia patris accusat, quæ mereri satius fuit; alius cum matre consistit: alius delator venit eius criminis, cuius manifestior reus est;

est; & iudex damnaturus quæ fecit, eligitur? & corona pro mala caussa, bona patroni voce corrupta. Quid singula persequor? cum videris forum multitudine refertum, & Septa concursu omnis frequentiæ plena, & illum circum, in quo maximam sui partem populus ostendit; hoc scito, istic tantundem esse vitiorum, quantum hominum. Inter istos quos togatos vides, nulla pax est: alter in alterius exitium leui compendio ducitur.

CAP. VIII. Nulli nisi ex alterius damno quæstus est; felicem oderunt, infelicem contemnunt; maiore grauantur, minori graues sunt; diuersis stimulantur cupiditatibus; omnia perdita ob leuem voluptatem prædamque cupiunt. Non alia quam in ludo gladiatorio vita est, cum ijsdem viuentium pugnantiumque. Ferarum iste conuentus est; nisi quod illæ inter se placidæ sunt, morsuque similium abstinent, hi mutua laceratione satiantur. Hoc vno ab animalibus mutis differunt; quod illa mansuescunt alentibus, horum rabies ipsos à quibus est nutrita, depascitur. Nunquam irasci desinet sapiens, si semel cœperit; omnia sceleribus ac vitijs plena sunt; plus committitur, quam quod possit coercitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitiæ certamine; maior quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris æquiorisque respectu, quocumque visum est, libido se impingit; nec furtiua iam scelera sunt; præter oculos eunt; adeoque in publicum missa nequitia est, & in omnium pectoribus eualuit, vt innocentia non rara, sed nulla sit. Numquid enim singuli aut pauci rupere legem? vndique, velut signo dato, ad fas nefasque miscendum coorti sunt.

. . . . Non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero: fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita nouercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars ista scelerum est? non descripsit castra ex vna parte contraria, parentum liberorumque sacramenta diuersa, subiectam patriæ ciuis manu flammam, & agmina infestorum equitum ad conquirendas proscriptorum latebras circumuolitantia, & violatos

latos fontes venenis, & pestilentiam manu factam, & præductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres, & incendia totas vrbes concremantia, dominationesque funestas, & regnorum publicorumque exitiorum clandestina concilia: & pro gloria habita, quæ quamdiu opprimi possunt, scelera sunt: raptus ac stupra, & ne eos quidem libidini exceptum.

CAP. IX. Adde nunc publica periuria gentium, & rupta fœdera, & prædam validioris quicquid non resistebat, abductum; circumscriptiones, furta, fraudes, inficiationes, quibus trina non sufficiunt fora. Si tantum irasci vis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed insaniendum est. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus: quid enim si quis irascatur in tenebris parum vestigia certa ponentibus? quid si quis surdis, imperia non exaudientibus? quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum, ad lusus & ineptos æqualium ioco spectent? quid si illis irasci velis, qui ægrotant, senescunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & hæc est caligo mentium; nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. Nec singulis irascaris, vniuersis ignoscendum: generi humano venia tribuenda est. Si irasceris iuuenibus senibusque, quod peccant: irascere infantibus, quod peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris, quorum ętas nondum nouit rerum discrimina? maior est excusatio & iustior, hominem esse, quam puerum. Hac conditione nati sumus, animalia obnoxia: non paucioribus animi, quam corporis morbis: non quidem obtusa nec tarda, sed acumine nostro male vtentia, alter alteri vitiorum exempla. Quisque sequitur priores, male iter ingressos: quidni habeant excusationem, cum publica via errauerint?

CAP. X. In singulos seueritas imperatoris distringitur: at necessaria venia est, vbi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis? turba peccantium. Intelligit quam & inquum sit & periculosum, irasci publico vitio. Heraclitus quoties prodierat, & tantum circa se male viuentium, imo male pereuntium viderat, flebat, miserabatur omnium qui sibi læti felicesque occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillo: & ipse inter deplorandos erat. Democritum contra aiunt, nunquam sine risu in publico fuisse: adeo nihil illi videbatur serium eorum, quæ serio gere-

bantur. Vbi istic iræ locus est? aut ridenda omnia, aut flenda sunt. Non irascetur sapiens peccantibus. Quare? quia scit neminem nasci sapientem, sed fieri: scit paucissimos omni æuo sapientes euadere: quia conditionem humanæ vitæ perspectam habet; nemo autem naturæ sanus irascitur. Quid enim simitari velit, non in siluestribus dumis poma pendere? quid si miretur spineta sentesque non vtili aliqua fruge compleri? nemo irascitur, vbi vitium natura defendit. Placidus itaque sapiens & æquus erroribus, non hostis, sed correptor peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furis ambitionis agitati. Omnia ista tam propitius aspiciet, quam ægros suos medicus. Nunquid ille cuius nauigium multam, vndique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipsique nauigio irascitur occurrit potius, & aliam excludit vndam, aliam egerit, manifesta foramina præcludit, latentibus, & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit: nec ideo intermittit, quia quantum exhaustum est, subnascitur. Lento adiutorio opus est, contra mala continua, & fœcunda, non vt desinant, sed ne vincant.

CAP. XI. Vtilis est, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primum, ira si quantum minatur, valet; ob hoc ipsum quod terribilis est, & inuisa est. Periculosius est autem timeri, quàm despici. Si verò sine viribus est, magis exposita contemptui est, & derisum non effugit: quid enim est iracundia in superuacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quædam, quia terribiliora, potiora sunt: nec hoc sapientis dici velim, quod feræ quoque telum est, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, hulcus malum? numquid ideo quicquam in istis boni est? an contra, omnia despecta, & fœda, & turpia, ipso quo timentur, sunt? Ira per se deformis est, & minime metuenda: at timetur à pluribus, sicut deformis persona ab infantibus. Quid, quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur, ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui medio ciuili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter conuertit, quam si missa esset vox publici affectus;

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita

Ita natura constituit, vt quod alieno metu magnum est, à suo non vacet. Leoni quam pauida sunt ad leuissimos strepitus pectora; acerrimas feras vmbra, vox, & odor insolitus exagitat; quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam sapiens, timeri.

CAP. XII. Nec ideo iram magnum quisquam putet, quia formidini est; quoniam quædam etiam contemptissima timentur: venena, & ossa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cum maximos ferarum greges linea pennis distincta contineat, & in insidias agat; ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori sunt. Curriculi motus, rotarumque versata facies, leones redigit in caueam; elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo vmbra ab infantibus, à feris rubens pinna: non ipsa in se quicquam habet firmum aut forte, sed vanos animos mouet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda est, si velis iram tollere; neutrum autem potest fieri. Primum, potest aliquis non algere, quamvis ex rerum natura hiems sit: non æstuare, quamvis menses æstiui sint: aut loci beneficio aduersus intemperiem anni tutus est, aut patientia corporis sensum vtriusque peruincit. Deinde verte istud: necesse est prius virtutem ex animo tollas, quam iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coeunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & vir bonus, quam æger & sanus. Non potest, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil est tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nullique sunt tam feri & sui iuris affectus, vt non disciplina perdomentur. Quodcunq; sibi imperauit animus, obtinuit. Quidquam ne vnquam riderent, consecuti sunt: vino quidam, alij Venere, quidam omni humore interdicere corporibus. Alius contentus breui somno, vigiliam indefatigabilem extendit: didicerunt tenuissimis & aduersis funibus currere, & ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem mergi, ac sine vlla respirandi vice perpeti maria.

CAP. XIII. Mille sunt alia, in quibus pertinacia impedimentum omne transcendit, ostenditque nihil esse difficile, cuius sibi ipsa mens patientiam indiceret,

ceret. Istis quos paullo ante retuli, aut nulla tam pertinacis studij, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum consequitur ille, qui meditatus est per intensos funes ire? qui sarcinæ ingenti ceruices supponere? qui somno non submittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis, non magno auctoramento, labor peruenit. Nos non aduocabimus patientiam, quos tantum præmium exspectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum est effugere maximum malum iram, & cum illa rabiem, sæuitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites eius affectus? Non est quod patrocinium nobis quæramus, & excusatam licentiam, dicentes, aut vtile id esse, aut ineuitabile: cui enim tandem vitio aduocatus defuit? Non est quod dicas, excidi non posse: sanabilibus ægrotamus malis: ipsaq; nos in rectum genitos natura, si emendari velimus, iuuat. Nec, vt quibusdam dictum est, arduum in virtutes, & asperum iter est: plano adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio: facilis est ad beatam vitam via: inite modo bonis auspicijs, ipsisq; dijs bene iuuantibus. Multo difficilius est facere ista, quæ facitis: quid enim quietè otiosius animi, quid ira laboriosius? quid clementia remissius, quid crudelitate negotiosius? Vacat pudicitia, libido occupatissima est; omnium denique virtutum tutela facilior est: vitia magno coluntur. Debet ira remoueri? hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt esse minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura est: sine illa facilius, rectiusque scelera tollentur: mali punientur, & traducentur in melius.

CAP. XIV. Omnia, quæ debet sapiens, sine vllius malæ rei ministerio efficiet: nihilque admiscebit, cuius modum sollicitus obseruet. Numquam itaque iracundia admittenda est: aliquando simulanda, si segnes audientium animi concitandi sunt, sicut tardè consurgentes ad cursum equos stimulis, calcibusque subditis, excitamus. Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit. Irasci quidem non magis vtile est, quàm mœrere, quam metuere. Quid ergo? Non incidunt caussæ, quæ iram lacessant? Sed tunc maximè illi opponendæ manus sunt: nec est difficile, vincere animum: cum athletæ quoque in vilissima sui parte occupati, tamen ictus doloresque patiantur, vt vires cædentis exhauriant; nec cùm ira suadet,

det, feriuntur, sed cum occasio. Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici, solitum aiunt his quos exercebat, præcipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artem: & qua noceat tantum, non qua caueat, aspicit. Sæpè itaque ratio patientiam suadet, ira vindictam: & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdam vnius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam silentio ferre noluerant, grauissimis malis obruti sunt, indignatiq; aliquid ex plenissima libertate deminui, seruile in sese attraxerunt iugum.

CAP. XV. Vt scias, inquit, iram habere in se generosi aliquid, liberas videbis gentes, quæ iracundissimæ sunt; vt Germanos, & Scythas. Quod euenit, quia fortiora, solidaque natura ingenia, antequam disciplina molliantur, prona in iram sunt. Quædam enim non nisi melioribus innascuntur ingenijs: sicut valida arbusta, & læta, quamvis neglecta, tellus creat: alia fœcundi soli silua est. Itaque & ingenia natura fortia, iracundiam ferunt, nihilque tenue, & exile capiunt, ignea, & feruida: sed imperfectus ille vigor est, vt omnibus quæ sine arte, ipsius tantum naturæ bono, exsurgunt; sed nisi cito domita sunt, quæ fortitudini apta erant, audaciæ, temeritatique consuescunt. Quid? non mitioribus animis vitia leniora coniuncta sunt? vt misericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi sæpè bonam indolem malis quoque suis ostendam: sed non ideo vitia non sunt, si naturæ melioris indicia sunt. Deinde omnes istæ feritate liberæ gentes, leonum luporumque rito, vt seruire non possunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenij, sed feri & intractabilis habent: nemo autem regere potest, nisi qui & regi.

CAP. XVI. Fere itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cœlo vtuntur: in frigora Septentrionemque vergentibus immansueta ingenia sunt, vt ait poeta,

.... *Suoque simillima cœlo*.

Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest iræ. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione est impetus: homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adiuuat, pauor ceruos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quod

ne illud quidem verum est, optima animalia esse iracundissima? Feras putem, quibus ex raptu alimenta sunt, meliores, quo iratiores? Patientiam laudauerim boum, & equorum frenos sequentium. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exempla reuoces: cum habeas mundum. Deumque, quem ex omnibus animalibus, vt solus imitetur, solus intelligit? Simplicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & versutis comparantur: & simplices videntur, quia expositi sunt: quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibusque hoc nomen imponimus, & omnibus vitijs parum callidis.

CAP. XVII. Orator, inquit, iratus aliquando melior est. Imo imitatus iratum: nam & histriones in pronuntiando non irati populum mouent, sed iratum bene agentes. Et apud iudices itaque, & in concione & vbicunq; alieni animi ad nostrum arbitrium agendi sunt, modo iram, modo metum, modo misericordiam, vt alijs incutiamus, ipsi simulabimus: & sæpe id quod veri affectus non effecissent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet esse, nec prædam; nec misericordem, nec crudelem: illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortius agendas non iram, sed vim adhibeat.

CAP. XVIII. Quoniam quæ de ira quæruntur, tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo autem, vt opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de restituenda, præcepta sunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere, vt vincamus. Quædam ad vniuersam vitam pertinentia præcipientur: ea in educationem, & in sequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumq; profuturam desiderat: facile est enim, teneros adhuc animos componere: difficulter reciduntur vitia, quæ nobiscum creuerunt. Opportunissima ad iracundiam feruidi animi natura est: nam cum elementa sint quattuor, ignis, aqua, aer, & terra: potestates pares his sunt, frigida, feruida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & corporum, & morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in-

ali-

aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicuius elementi maior vis abundauit. Inde quasdam humidas vocamus, aridasque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum discrimina sunt.

CAP. XIX. Refert quantum quisque humidi in se calidique contineat: cuius in illo elementi portio praeualebit, inde mores erunt. Iracundos feruidi mistura faciet: est enim actuosus & pertinax ignis. Frigidi mistura timidos facit: pigrum est enim contractumque frigus. Volunt itaque quidam ex nostris iram in pectore moueri, efferuescente circa cor sanguine. Caussa cur hic potissimum assignetur irae locus, non alia est, quam quod in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaque puerorum feminarumque irae acres magis, quam graues sunt, leuioresque dum incipiunt: siccis aetatibus vehemens robustaque ira est, sed sine incremento, non multum sibi adijciens: quia inclinatum calorem frigus insequitur. Senes difficiles & queruli sunt, vt aegri & conualescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractione sanguinis exhaustus est calor. In eadem caussa sunt siti fameque rabidi, & quibus exangue corpus est, maligneque alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cuiusque natura.

CAP. XX. Quidam ebrij efferuescunt, quidam sicci. Neque vlla alia caussa est, cur iracundissimi sunt flaui rubentesque: quibus talis natura color est, qualis fieri ceteris inter iram solet mobilis enim illis agitatusque sanguis est. Sed quemadmodum natura quosdam procliues in iram facit: ita multae incidunt caussae, quae idem possint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua peruigilia, noctesque solicitae, & desideria, amoresq; & quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, aegram mentem in querelas parat. Sed ista omnia initia causaeq; sunt, plurimumq; potest consuetudo: quae si grauis est, alit vitium. Naturam quidem mutare, difficile est: nec licet semel mixta nascentium elementa conuertere. Sed in hoc nosse profuit, vt calentibus ingenijs subtrahas vinum, quod pueris Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis

quidem implendi sunt: distendentur enim corpora, & animi cum corpore tumescent. Labor illos citra lassitudinem exerceat · vt minuatur, non vt consumatur calor, nimiusque ille feruor despumet. Lusus quoque proderunt: modica enim voluptas laxat animos & temperat. Humidioribus, siccioribus & frigidis non est ab ira periculum: sed maiora vitia metuenda sunt pauor, difficultas, & desperatio, & suspiciones.

CAP. XXI. Molienda itaque, fouendaque talia ingenia, & in lætitia euocanda sunt. Et quia alijs contra iram, alijs contra tristitiam remedijs vtendum est, nec dissimilibus tantum ista, sed contrarijs curanda sunt, semper ei occurremus, quod increuerit. Plurimum, inquam proderit pueros statim salubriter institui. Difficile autem regimen est: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obseruatione res indiget. Vtrumque enim & quod extollendum, & quod deprimendum est, similibus alitur facile autem etiam attendentem similia decipiunt. Crescit licentia spiritus, seruitute comminuitur: assurgit, si laudatur, & in spem sui bonam aducitur: sed eadem ista insolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter vtrumque regendus est, vt modo frænis vtamur, modo stimulis: nihil humile, nihil seruile patiatur. Nunquam illi necesse sit rogare suppliciter: nec prosit rogasse: potius causæ suæ, & prioribus factis, & bonis infuturum promissis donetur. In certaminibus æqualium nec vinci illum patiamur, nec irasci: demus operam, vt familiaris sit his, cum quibus contendere solet: vt in certamine assuescat non nocere velle, sed vincere. Quoties superauerit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non gestire patiamur: gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia æstimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in desidiam vero otium que non resoluemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quam educatio mollis & blanda; ideo vnicis quo plus indulgetur, pupillisque quo plus licet corruptior animus est. Non resistet offensis, cui nihil vnquam negatum est cui lacrimas sollita semper mater abstersit, cui de prædagogo satisfactum est. Non vides, vt maiorem quamque fortunam maior ira comitetur? In diuitibus nobi-

bilibusque & magistratibus præcipue apparet, cum quicquid leue & inane in animo erat, secunda se aura sustulit. Felicitas iracundiam nutrit, vbi aures superbas assentatorum turba circunstetit. Tibi enim respondeat; Non pro fastigio te tuo metiris; ipse te proijcis; & alia, quibus vix sanæ, & ab initio bene fundatæ mentes restiterint. Longe itaque ab assentatione pueritia remouenda est; audiat verum, & timeat interim, vereatur semper, maioribus assurgat; nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur; & diuitias parentum in conspectu habeat, non in vsu; exprobrentur illi perperam facta.

CAP. XXII. Pertinebit ad rem, præceptores pædagogosque pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum est, & in eorum similitudinem crescit; nutricum & pædagogorum retulere mox in adolescentiam mores. Apud Platonem educatus puer, cum ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; Numquam, inquit, hoc apud Platonem vidi. Non dubito quin citius patrem imitatus sit, quam Platonem. Tenuis ante omnia victus, & non pretiosa vistis; & similis cultus cum æqualibus. Non irascetur aliquem sibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed hæc ad liberos nostros pertinent. In nobis siquidem sors nascendi & educatio nec vitij locum, nec iam præcepti habet; sequentia ordinanda sunt. Contra primas itaque caussas pugnare debemus; caussa autem iracundiæ, opinio iniuriæ est; cui non facile credendum est, nec apertis quidem manifestisque statim accedendum. Quædam enim falsa, veri speciem ferunt. Dandum semper est tempus; veritatem dies aperit. Ne sint aures criminibus faciles; hoc humanæ naturæ vitium suspectum, notumque nobis sit, quod quæ inuiti audimus, libenter credimus; & antequam iudicemus, irascimur.

CAP. XXIII. Quid, quod non criminationibus tantum, sed suspicionibus impellimur, & ex vultu risuque alieno peiora interpretati, innocentibus irascimur? Itaque agenda est contra se caussa absentis, & in suspenso ira retinenda. Potest enim pœna dilata exigi, non potest exacta reuocari. Notus est ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehensus, & ab Hippia tortus, vt cõscios indicaret, circumstantes amicos tyranni nominauit, quibus quam maximè caram

ſalutem eius ſciebat. Et cùm ille ſingulos, vt nominati erant, occidi iuſſiſſet, interrogauit: Ecquis ſupereſſet? Tu, inquit, ſolus: neminem enim alium, cui carus eſſes, reliqui. Effecit ira, vt tyrannus tyrannicidæ manus commodaret, & præſidia ſua gladio ſuo cæderet. Quanto animoſius Alexander? qui cùm legiſſet epiſtolam matris, qua admonebatur, vt à veneno Philippi medici caueret, acceptam potionem, non deterritus bibit. Plus ſibi de amico ſuo credidit: dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ fuit: quo rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis eſt. Fecit hoc & C. Cæſar, ille qui victoria ciuili clementiſſimè vſus eſt; cùm ſcrinia deprehendiſſet epiſtolarum ad Pompeium miſſarum ab ijs, qui videbantur aut in diuerſis, aut in neutris fuiſſe partibus, combuſſit: quamvis moderatè ſoleret iraſci, maluit tamen non poſſe. Gratiſſimum putauit genus veniæ, neſcire quid quiſque peccaſſet. Plurimum mali credulitas facit: ſæpè ne audiendum quidem eſt; quoniam in quibuſdam rebus ſatius eſt decipi, quàm diffidere.

CAP. XXIV. Tollenda ex animo ſuſpicio, & coniectura, fallaciſſima irritamenta. Ille me parum humanè ſalutauit, ille oſculo meo non adhæſit, ille inchoatum ſermonem cito abrupit, ille ad cœnam non vocauit, illius vultus auerſior viſus eſt. Non deerit ſuſpicioni argumentatio; ſimplicitate opus eſt, & benigna rerum æſtimatione. Nihil niſi quod in oculos incurret, manifeſtumque erit, credamus; & quoties ſuſpicio noſtra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc enim caſtigatio conſuetudinem efficiet non facile credendi.

CAP. XXV. Inde & illud ſequitur, vt minimis, ſordidiſque rebus non exacerbemur. Parum agilis eſt puer, aut tepidior aqua potui, aut turbatus torus, aut menſa negligentius poſita. Ad iſta concitari, inſania eſt; æger, & infelicis valetudinis eſt, quem leuis aura contraxit; affecti oculi, quos candida veſtis obturbat; diſſolutus delicijs, cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridem aiunt fuiſſe ex Sybaritarum ciuitate; qui cùm vidiſſet fodientem, & altius raſtrum alleuantem, laſſum ſe fieri queſtus, vetuit illum opus in conſpectu ſuo facere; idem ſæpius que-

ſtus eſt, quod folijs roſæ duplicatis incubuiſſet. Vbi animum ſimul, & corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur; non quia dura, ſed quia molles patimur. Quid enim eſt cur tuſſis alicuius, aut ſternutamentum, aut muſca parum curioſè fugata, nos in rabiem agat, aut obuerſatus canis, aut clauis negligentis ſerui manibus elapſa? Feret iſte æquo animo ciuile conuicium, & ingeſta in concione, curiave maledicta, cuius aures tracti ſubſellij ſtridor offendit? Perpetietur hic famem, & æſtiuæ expeditionis ſitim, qui puero male diluenti niuem, iraſcitur?

CAP. XXVI. Nulla itaque res magis iracundiam alit, quàm luxuria intemperans, & impatiens; dure tractandus animus eſt, vt ictum non ſentiat, niſi grauem. Iraſcimur aut his, à quibus nec accipere iniuriam potuimus, aut his, à quibus accipere potuimus. Ex prioribus quædam ſine ſenſu ſunt; vt librum, quem minutioribus litteris ſcriptum ſæpe proiecimus, & mendoſum lacerauimus; vt veſtimenta, quæ quia diſplicebant, ſcidimus. His iraſci quam ſtultum eſt; quæ iram noſtram nec meruerunt, nec ſentiunt? Sed nos offendunt videlicet, qui illa fecerunt. Primum, ſæpe antequam hoc apud nos diſtinguamus, iraſcimur; deinde fortaſſe ipſi quoque artifices excuſationes iuſtas afferent, Alius non potuit melius facere, quam fecit; nec ad tuam contumeliam parum didicit; alius non in hoc, vt te offenderet, fecit. Ad vltimum, quid eſt dementius, quam bilem in homine collectam, in res effundere? Atqui vt his iraſci dementis eſt, quæ anima carent, ſic mutis animalibus; quia nulla eſt iniuria, niſi à conſilio profecta. Nocere itaque nobis poſſunt, vt ferrum, aut lapis; iniuriam quidem facere non poſſunt. Atqui contemni ſe quidam putant, vbi equi ijdem obſequentes alteri equiti, alteri contumaces ſunt; tanquam iudicio, non conſuetudine, & arte tractandi, quædam quibuſdam ſubiectiora ſint.

CAP. XXVII. Atqui vt his iraſci ſtultum eſt, ita pueris, & non multum à puerorum prudentia diſtantibus. Omnia enim iſta peccata, apud æquum iudicem, pro innocentia habent imprudentiam. Quædam ſunt, quæ nocere non poſſunt, nullamque vim niſi beneficam & ſalutarem habent; vt dij immortales, qui nec volunt obeſſe, nec poſſunt. Natura enim illis mitis & placida eſt, tam longe remota

ab aliena iniuria, quam à sua. Dementes itaque & ignari veritatis, illis imputant sæuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis; cum interim nihil horum, quæ nobis nocent prosuntve, ad nos proprie dirigatur. Non enim nos caussa mundo sumus, hiemem æstatemque referendi; suas ista leges habent, quibus diuina exercentur; nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. Nihil ergo horum in nostram iniuriam fit; imo contra, nihil non ad salutem. Quædam esse diximus, quæ nocere non possunt; quædam, quæ nolunt. In his erunt boni magistratus, parentesque, & præceptores, & iudices: quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum, & abstinentia, & alia quæ profutura torquent. Affecti sumus pœna succurrat non tantum quid patiamur, sed quid fecerimus: in consilium de vita nostra mittamur. Si verum ipsi dicere nobis voluerimus, pluris litem nostram æstimabimus. Si volumus æqui omnium rerum iudices esse, hoc primum nobis suademus, neminẽ nostrum esse sine culpa. Hinc.n.maxima indignatio oritur. Nihil peccaui, nihil feci; imo nihil fateris indignamur aliqua admonitione aut coercione nos castigatos: cũ illo ipso tempore peccemus, quo adijcimus malefactis arrogantiam & cõtumaciam. Quis est iste, qui se profitetur omnibus legibus innocẽtem? Vt hoc ita sit, quã angusta innocentia est, ad legem bonũ esse? quanto latius officiorũ patet, quã iuris regula? quã multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quæ omnia extra publicas tabulas sunt?

CAP. XXVIII. Sed ne ad illam quidem arctissimam innocentiæ formulam præstare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitauimus; alia optauimus, alijs fauimus; in quibusdam innocentes sumus, quia non successit. Hoc cogitantes, æquiores simus delinquentibus, cedamus obiurgantibus; vtique nobis ne irascamur, [cui enim non, si nobis quoque?] minime dijs. Non enim illorũ, sed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloresque incurrunt. Vtique aliqua fugiendum est domicilium putre sortitis. Dicetur aliquis male de te locutus; cogita an prior feceris, cogita de quam multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam sed reponere; alios pronos facere, alios coactos facere, alios ignorantes; etiam eos qui volentes

scien-

ſcienteſque faciunt: ex iniuria noſtra non ipſam iniuriam petere. Aut dulcedine vrbanitatis prolapſus eſt, aut fecit aliquid, non vt nobis obeſſet, ſed quia conſequi ipſe non poterat, niſi nos repuliſſet. Sæpe adulatio, dum blanditur, offendit. Quiſquis ad ſe retulerit, quotiens ipſe in ſuſpicionem falſam inciderit, quam multis officijs ſuis fortuna ſpeciem iniuriæ induerit, quam multos poſt odium amare cœperit, poterit non ſtatim iraſci: vtique ſi ſibi tacitus ad ſingula quibus offenditur, dixerit: Hæc & ipſe commiſi. Sed vbi tam æquum iudicem inuenies? Is qui nullius non vxorem concupiſcit, & ſatis iuſtam cauſam putat amandi, quod aliena eſt, idem vxorem ſuam aſpici non vult: & fidei acerrimus exactor, eſt perfidus: & mendacia perſequitur, ipſe periurus: & litem ſibi inferri ægerrime calumniator patitur. Pudicitiam ſeruulorum ſuorum attentari non vult, qui non pepercit ſuæ. Aliena vitia in oculis habemus: à tergo noſtra ſunt. Inde eſt, quod tempeſtiua filij conuiuia pater deterior filio caſtigat. Nihil alienæ luxuriæ ignoſcit, qui nihil ſuæ negauit: & homicidæ tyrannus iraſcitur: & punit furta ſacrilegus. Magna pars hominum eſt, quæ non peccatis iraſcitur, ſed peccantibus. Faciet nos moderatiores reſpectus noſtri, ſi conſuluerimus nos: Nunquid & ipſi aliquid tale commiſimus? Nunquid ſic errauimus? expeditne nobis iſta damnari? Maximum remedium eſt iræ, mora. Nec ab illa pete initio, vt ignoſcat, ſed vt iudicet: deſinet, ſi exſpectat: nec vniuerſam illam tentaueris tollere: graues habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur.

CAP. XXIX. Ex his, quæ nos offendunt, alia renuntiantur nobis, alia ipſi audimus aut videmus. His quæ narrata ſunt, non debemus citò credere: multi ementiuntur, vt decipiant; multi, quia decepti ſunt; alius criminatione gratiam captat, & fingit iniuriam, vt videatur doluiſſe factam: eſt aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere velit: eſt ſuſpicax, & qui ſpectare ludos cupiat, vt ex longinquo, tutoque ſpeculetur, quos colliſit. De paruula ſumma iudicaturo, tibi res ſine teſte non probaretur; teſtis, ſine iureiurando non valeret: vtrique parti dares aduocationem, dares tempus, nec ſemel audires; magis enim veritas elucet, quò ſæpius

ad

ad manum venit: amicum condemnas de præsentibus, antequam audias, antequam interroges? illi, antequam aut accusatorem suum nosse liceat, aut crimen, irasceris? Iam enim iam, quid vtrinque diceretur, audisti. Hic ipse, qui ad te detulit, desinet dicere, si probare debuerit. *Non est*, inquit, *quod me protrahas: ego productus negabo. Alioqui nihil vnquam tibi dicam.* Eodem tempore & instigat, & ipse se certamini, & pugnæ subtrahit. Qui dicere tibi nisi clam non vult, pæne non dicit. Quid est iniquius, quàm secretò credere, palam irasci?

CAP. XXX. Quorundam ipsi testes sumus: in his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer est? ætati donetur: nescit, an peccet. Pater est? aut tantum profuit, vt illi etiam iniuriæ ius sit: aut fortassis ipsũ hoc meritũ eius est, quo offendimur. Mulier est? errat. Iussus est? necessitati quis, nisi iniquus, succenset? Læsus est? non est iniuria, pati quod prior feceris. Iudex est? plus illius credas sententiæ, quàm tuæ. Rex est? si nocentem punit, cede iustitiæ: si innocentem, cede fortunæ. Mutum animal est, aut simile muto? imitaris illud, si irasceris. Morbus est, aut calamitas? leuiùs transiliet sustinentem. Deus est? tam perdis operam cùm illi irasceris, quàm cùm illum alteri precaris iratum. Bonus vir est qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit pœnas alteri, quas debet tibi: & iam sibi dedit, qui peccauit. Duo sunt, vt dixi, quæ iracundiam concitant: primum, si iniuriam videmur accepisse: de hoc satis dictum est: deinde, si iniquè accepisse: de hoc dicendum est. Iniqua quædam iudicant homines quia pati non debuerint: quædam, quia non sperauerint. Indigna putamus, quæ inopinata sunt. Itaque maximè commouent, quæ contra spem exspectationemque euenerunt: nec aliud est quare in domesticis minima offendant: in amicis, iniuriam vocemus negligentiam.

CAP. XXXI. Quomodo ergo, inquit, inimicorum nos iniuriæ mouent? quia non exspectauimus illas, aut certè non tantas. Hoc efficit amor nostri nimius: inuiolatos nos etiam inimicis iudicamus esse debere. Regis quisque intra se animum habet, vt licentiam sibi dari velit, in se nolit. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut insolentia iracundos facit. Ignorantia:

tia: quid enim mirum est, malos mala facinora edere? Quid noui est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, seruus peccat? Turpissimam aiebat Fabius Imperatori excusationem esse, NON PVTAVI: ego turpissimam homini puto. Omnia puta, exspecta: etiam in bonis moribus aliquid existet asperius. Fert humana natura insidiosos amicos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cùm de moribus vnius iudicabis, de publicis cogita: vbi maximè gaudebis, maximè metues: vbi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non desunt, sed quiescunt; semper futurum aliquid, quod te offendat, existima. Gubernator nunquam ita totos sinus explicuit securus, vt non expedita ad contrahendum armamenta disponeret. Illud ante omnia cogita, fœdam esse & execrabilem vim nocendi, & alienissimam homini, cuius beneficio etiam sæua mansuescunt. Aspice elephantorum iugo colla submissa, taurorum pueris pariter ac feminis persultantibus terga impunè calcata, & repentes inter pocula sinusque innoxio lapsu dracones, & intra domum vrsorum leonumque ora placida tractantibus, adulantesque dominum feras: pudebit cum animalibus permutasse mores. Nefas est nocere patriæ: ergo ciui quoque: nam hic pars patriæ est. Sanctæ partes sunt, si vniuersum venerabile est: ergo & homo homini; nam hic in maiore tibi vrbe ciuis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter se membra consentiunt, quia singula seruari, totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad cœtum geniti sumus: salua autem esse societas nisi amore & custodia partium non potest. Ne viperas quidem & natrices, & si qua morsu aut ictu nocent, effligeremus, si vt reliqua mansuefacere possemus, aut efficere, ne nobis alijsve periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccauit, sed ne peccet; nec vnquam ad præteritum, sed ad futurum pœna referetur; non enim irascitur, sed cauet. Nam si puniendus est, cuicunq; prauum, maleficumq; ingenium est, pœna neminem excipiet.

CAP. XXXII. At enim ira habet aliquam voluptatem; & dulce est, dolorem reddere. Minimè; non enim vt in beneficijs honestum est, merita meritis repensare; ita iniurias iniurijs; illic, vinci turpe est; hic,

hic, vincere. Inhumanum verbum est, & quidem pro iusto receptum, Vltio; & à contumelia non differt, nisi ordine. Qui dolorem regerit, tantùm excusatiùs peccat. M. Catonem in balneo quidam percussit imprudens; quis enim illi sciens faceret iniuriam? postea satisfacienti Cato, Non memini, inquit, percussum me. Melius putauit, non agnoscere, quàm vindicare. Nihil, inquis, post tantam petulantiam mali factum est? imò multum boni; cœpit Catonem nosse. Magni animi est, iniurias despicere: vltionis contumeliosissimum genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur vltio. Multi leues iniurias altius sibi demisere, dum vindicant: ille magnus & nobilis est, qui more magnæ feræ, latratus minutorum canum securus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, si vindicauerimus iniuriam. Si tanquam ad remedium venimus, sine ira veniamus; non quasi dulce sit vindicari, sed quasi vtile. Sæpè autem satius fuit dissimulare, quàm vlcisci.

CAP. XXXIII. Potentiorum iniuriæ hilari vultu, non patienter tantùm ferendæ sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes, quos læserunt, & oderunt. Notissima vox est eius, qui in cultu regum consenuerat; cùm illum quidam interrogaret, Quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem? Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Sæpè adeo iniuriam vindicare non expedit, vt ne fateri quidem expediat. C. Cæsar Pastoris splendidi equitis Romani filium cùm in custodia habuisset, munditijs eius, & cultioribus capillis offensus; rogante patre, vt salutem filij sibi concederit, quasi de supplicio eius admonitus, duci protinus iussit. Ne tamen omnia inhumanè faceret aduersum patrem, ad cænam illum inuitauit eo die; venit Pastor, nihil vultu exprobrante. Propinauit illi Cæsar heminam; & posuit illi custodem; perdurauit miser, non aliter quàm si filij sanguinem biberet. Vnguentum, & coronas misit, & obseruare iussit, an sumeret; sumpsit eo die, quo filium extulerat, imò quo non extulerat. Iacebat conuiua centesimus, & potiones vix honestas natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat; cùm interim non lacrimas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Cœnauit, tanquam pro filio exorasset,

rasset. Quæris, quare? habebat alterum. Quid ille Priamus? non dissimulauit iram, & Regis genua complexus est? funestam, persusamque cruore filij manum, ad os suum retulit, & cœnauit? sed tamen sine vnguento, sine coronis; & illum hostis sæuissimus multis solatijs, vt cibum caperet, hortatus est, non vt pocula ingentia, super caput posito custode, siccaret. Contempsisset Pastorem, si sibi timuisset; nunc iram compescuit pietas Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad ossa filij legenda discedere. Ne hoc quidem permisit; benignus interim & comis adolescens propinationibus senem crebris, vt cura leniretur, lacessebat; contra ille selætum, & oblitum quid eo esset actum die, præstit; Perierat alter filius, si carnifici conuiua non placuisset.

CAP. XXXIV. Ergo ira abstinendũ est, siue par est qui lacessendus est, siue superior siue inferior. Nã cum pare contendere, anceps est; cum superiore, furiosum; cum inferiore, sordidum. Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentem; mures & formicæ, si manum admoueris, ora conuertunt; imbecillia se lædi putant, si tanguntur. Faciet nos mitiores, si cogitauerimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui irascimur, & meritis offensa redimetur. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura sit clementiæ fama, & quàm multos venia amicos vtiles fecerit. * Ne irascamur inimicorum & hostium liberis. Inter Syllacæ crudelitatis exempla est, quod à rep. liberos proscriptorum submouit. Nihil est iniquius, quàm aliquem heredem paterni odij fieri. Cogitemus quotiens ad ignoscendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles esse. Quàm sæpe veniam qui negauit, petit? quàm sæpè pedibus eius aduolutus est, quem à suis repulit? Quid est gloriosius, quàm iram amicitia mutare? Quos Populus Rom. fideliores habet socios, quàm quos habuit pertinacissimos hostes? quod hodie esset imperium, nisi salubris prouidẽtia victos permiscuisset victoribus? Irascetur aliquis? tu contrà beneficijs prouoca. Cadit statim simultas, ab altera parte deserta; nisi par non pugnat. Si vtrinque certabitur, ille est melior. qui prior pedem retulit; victus est, qui vicit. Percussit te? recede; referiendo enim, & occasionem sæpius feriendi dabis, & excusationem; non poteris reuelli,

li, cùm voles. Nunquid velit quisquam tam grauiter hostem ferire, vt relinquat manum in vulnere, & se ab ictu reuocare non possit? atqui tale ira telum est, vix retrahitur.

CAP. XXXV. Arma nobis expedita prospicimus, gladium commodum & habilem: non vitabimus impetus animi, his graues magis, furiosos, & irreuocabiles? Ea demum velocitas placet, quæ vbi iussa est, vestigium sistit, nec vltra destinata procurrit, & quæ flecti, & à cursu ad gradum reduci potest. Ægros scimus neruos esse, vbi inuitis nobis mouentur: senex, aut infirmi corporis est, qui cùm ambulare vult, currit: animi motus eos putemus sanissimos validissimosq;, qui nostro arbitrio ibunt, non suo ferentur. Nihil tamen æquè profuit, quàm primùm intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non est vlliius affectus facies turbatior: pulcherrima ora fœdauit, toruos vultus ex tranquillissimis reddidit. Liquit decor omnis iratos: & siue amictus illius compositus sit ad legem, attrahet vestem, omnemque curam sui effundet. Si capillorum natura vel arte iacentium non informis est habitus; cùm animo inhorrescunt, tumescunt venæ, cõcutitur crebro spiritu pectus, rabida vocis eruptio colla distendit tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intrà putas esse, animum, cuius extrà imago tam fœda est? quantò illi intra pectus terribilior vultus, acrior spiritus est, intensior impetus, rupturus se nisi eruperit? Quales sunt hostium, vel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aspectus; qualia poetæ inferna monstra finxere, succincta serpentibus, & igneo flatu; quales ad bella excitanda, discordiamq; in populos diuidendam, pacemq; lacerandam, tæterrimæ inferum exeũt Furiæ: talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, sibilo mugituq; & gemitu & stridore, & si qua his inuisior vox est, perstrepentem, tela manu vtraq; patientem: neq; enim illi tegere se, cura est: toruam, cruentãq; & cicatricosam, & verberibus suis liuidam, incessibus vesanis, offusam multa caligine, incursitantem, vastantem, fugantemq; & omnium odio laborantem, sui maxime: si aliter nocere non possit, terras, maria, cælum ruere cupientem, infestam pariter, inuisamq; Vel, si videtur, sit qualis apud vates nostros est:

Sanguineum quatiens dextra Bellona flagellum

Aut

Aut scissa gaudens vadit Discordia palla.
aut si qua magis dira facies excogitari diri affectus potest.

CAP. XXXVI. Quibusdam, vt ait Sextius, iratis profuit aspexisse speculum: perturbauit illos tanta mutatio sui: velut in rem præsentem adducti non agnouerunt se: & quantulum ex vera deformitate imago illa speculo repercussa reddebat? animus si ostendi, & si in vlla materia perlucere posset, intuentes nos confunderet, ater, maculosusq; æstuans, & distortus, & tumidus. Nunc quoq; tanta deformitas eius est per ossa, carnesq; & tot impedimenta, effluentis: quid si nudus ostenderetur? Speculo equidem neminem deterritum ab ira credo: quid ergo? qui ad speculum venerat, vt se mutaret, iam mutauerat. Iratis quidem nulla est formosior effigies, quàm atrox, & horrida, qualesq; esse, etiam videri volunt. Magis illud videndum est, quàm multis ira per se nocuerit. Alij nimio feruore rupere venas, & sanguinem supra vires elatus clamor egessit, & luminum suffudit aciem in oculos vehementiùs humor egestus, & in morbos ægri recidere: nulla celerior ad insaniam via est. Multi itaq: continuauerunt iræ furorem; nec quam expulerant mentem, vnquã receperunt. Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egestatem sibi, ruinam domui imprecantur, & irasci se negant, non minùs quàm insanire, furiosi. Amicissimis hostes, vitandiq; carissimis: legum, nisi quà nocent, immemores, ad minima mobiles: non sermone, non officio, adiri faciles. Omnia per vim gerunt, gladijs & pugnare parati, & incumbere. Maximum enim malum illos cepit, & omnia exsuperans vitia. Alia paullatim intrant: repentina & vniuersa vis huius est: omnes deniq; alios affectus sibi subijcit: amorem ardentissimum vincit. Transfoderunt itaque amata corpora, & in eorum, quos occiderant, iacuere complexibus. Auaritiam durissimum malum, minimumq; flexibile ira calcauit; adacta opes suas spargere, & domui, rebusq; in vnum collatis inijcere ignem. Quid? non ambitiosus magno æstimata proiecit insignia, honoremq; delatum repulit? nullus affectus est, in quem non ira dominetur.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ DE IRA AD NOVATVM

LIBER III.

Argumentum, & Ordo.

XSEQVITVR alteram partem Remedij, priore medio libro positam, sed dilatam, Ne in ira peccemus: id est, refrænemus eam & cohibeamus. Id variè fit: sed semper statimque faciendum in Affectu præcipiti & incitato. Quem Aristoteles excusat: sed ipse eum accusat, & fœditatem iterùm iræ ostendit. Hæc ad Cap. usque IV. Tum partitur, tria se dicturum: primùm. Quemadmodum non irascamur; deinde, Quemadmodum ab ira liberemur; tertiò, Quemadmodum alium irascentem sistamus placemusque. Hæc, etsi alibi cum repetitione priorum, tamen pulcherrimè & vtilissimè ad finem libri exsequitur: & aurea siue etherea habebis monita & dicta.

CAPVT I.

QVOD maximè desiderasti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certè refrænare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palàm apertèque faciendum est, vbi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, vbi nimium ardet, omnique impedimento exasperatur & crescit. Refert, quantas vires, quamque integras habeat: vtrumne verberanda & agenda retrò sit, an cedere debeamus, dum tempestas prima deseuit, ne remedia ipsa secum ferat: consilium pro moribus cuiusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam insultant, instantque submissis. Quosdam terrendo placabimus: alios obiurgatio, alios confessio, alios pudor cœpto deiecit; alios mora, lentum præcipitis mali remedium, ad quod nouissimè descendendum est. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardiùs possunt;

ſunt: huius incitata, & ſe ipſa rapiens violentia, non paullatim procedit, ſed dum incipit, tota eſt. Nec aliorum more vitiorum ſolicitat animos, ſed abducit: & impotentes ſui, cupidoſque vel communis mali, exagitat: nec in ea tantùm, in quæ deſtinauit, ſed in occurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira præcipitat. Ceteris etiam ſi reſiſtere contra affectus ſuos non licet, at certè affectibus ipſis licet ſtare: hæc non ſecus quàm fulmina procellæque, & ſi qua alia irreuocabilia ſunt, quia non eunt, ſed cadunt, vim ſuam magis ac magis tendit. Alia vitia à ratione, hæc à ſanitate deſciſcit: alia acceſſus lenes habent, & incrementa fallentia: in ira deiectus animorum eſt. Nulla itaque res vrget magis attonita, & in vires ſuas prona, & ſiue ſucceſſit, ſuperba; ſiue fruſtatur, inſana; ne repulſa quidem in tædium acta, vbi aduerſarium fortuna ſubduxit, in ſeipſam morſus ſuos vertit: nec refert, quantum ſit, ex quo ſurrexit. Ex leuiſſimis enim in maxima euadit.

CAP. II. Nullam tranſit ætatem: nullum hominum genus excipit. Quædam gentes beneficio egeſtatis non nouère luxuriam. quædam, quia exercitæ & vagæ ſunt, effugère pigritiam: quibus incultus mos, agreſtis vita eſt, circumſcriptio ignota eſt, & fraus, & quodcumque in foro malum naſcitur: nulla gens eſt, quam non ira inſtiget, tam inter Graios quàm barbaros potens: non minus pernicioſa leges metuentibus, quàm quibus iura diſtinguit modus virium. Deniq; cetera ſingulos corripiunt: hic vnus affectus eſt, qui interdum publicè concipitur. Nunquam vniuerſus populus vnius feminæ amore flagrauit: nec in pecuniam, aut lucrũ tota ciuitas ſpẽ ſuã miſit: ambitio viritim ſingulos occupat. Impotẽtia nõ eſt malum publicũ. Sæpè in iram vno agmine itũ eſt: viri, fęminæ, ſenes, pueri, principes, vulguſq; cõſensère: & tota multitudo paucisſimis verbis concitata, ipſum concitatorẽ anteceſſit. Ad arma protinus, ineſq; diſcurſum eſt, & indicta finitimis bella, aut geſta cum ciuibus. Totæ cum ſtirpe omni crematæ domus: & modo eloquio fauorabilis habitus, medio honore, iram ſuæ concionis excepit: in Imperatorem ſuum legiones pila torſerunt. Diſſedit plebs tota cum patribus: publicum conſilium, ſenatus non exſpectatis dilectibus, nec nominato Imperatore, ſubitos iræ ſuæ duces legit: ac per tecta vrbis,

nobiles consectatus viros, supplicium manu sumpsit. Violauit legationes rupto iure gentium, rabiesque infanda ciuitatem tulit: nec datum tempus, quo resideret tumor publicus: sed deductæ protinus classes, & oneratæ tumultuario milite. Sine more, sine auspicijs, populus ductu iræ suæ egressus, fortuita, raptaque pro armis gessit: deinde magna clade temeritatem audacis iræ luit.

CAP. III. Hic barbaris fortè ruentibus in bella exitus est; cùm mobiles animos species iniuriæ percussit; aguntur statim; & quà dolor traxit, ruinæ modo regionibus incidunt incompositi, interriti, incauti, pericula appetentes sua; gaudent feriri, & instare ferro, & tela corpore vrgere, & per suum vulnus exire. Non est, inquis, dubium, quin magna ista, & pestifera sit vis; ideò quemadmodum sanari debeat, monstra. Atqui, vt in prioribus libris dixi, stat Aristoteles defensor iræ, & vetat illam nobis exsecari. Calcar ait esse virtutis; hac erepta, inermem animum, & ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Necessarium est itaque fœditatem eius, ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum monstri sit, homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non sine pernicie sua perniciosus, & ea deprimens, quæ mergi nisi cum mergente non possunt. Quid ergo? sanum hunc aliquis vocat, qui, velut tempestate correptus, non it, sed agitur, & furenti malo seruit? nec mandat vltionem suam, sed ipse eius exactor, animo simul, ac manu sæuit, carissimorum, eorumque quos mox amissos fleturus est, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem, comitemque dat; consilia, sine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducæ, sinistræque sunt vires, & in malum suum validæ, in quas ægrum morbus, & accessio erexit. Non est ergo, quòd me putes tempus in superuacuis consumere, quòd iram, quasi dubiæ apud homines opinionis sit, infamem, cùm aliquis sit, & quidem de illustribus philosophis, qui illi indicat operas, & tanquam vtilem, ac spiritus subministrantem in prœlia, in actus rerum, ad omne quodcumque calore aliquo gerendum est, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, ostendenda est rabies eius effrænata, & attonita: apparatusque illi reddendus est

suus

ſuus, eculei, fidiculæ, & ergaſtula, & cruces, & circumdati defixis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens vncus, varia vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inſcriptiones frontis, & beſtiarum immanium caueæ. Inter hæc inſtrumenta collocetur ira, dirum quiddam, atq; horridum ſtridens, omnibus per quæ furit tætrior.

CAP. IV. Vt de ceteris dubium ſit, nulli certè affectui peior eſt vultus, quem in prioribus libris deſcripſimus, aſperum & acrem, & nunc ſubitò retrorſum ſanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore, ac ſpiritu verſo, ſubrubicundum, & ſimilem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis, & exſilientibus, nũc in vno obtutu defixis & hærentibus. Adijce dentium inter ſe arietatorum, & aliquem eſſe cupientium, non alium ſonum, quàm eſt apris, tela ſua attritu acuentibus. Adijce articulorum crepitum, cùm ſe ipſæ manus frangũt, & pulſatũ ſæpius pectus, anhelitus crebros, tractosq; altius gemitus inſtabile corpus, incerta verba ſubitis exclamationibus, trementia labra, interdumq; compreſſa, & dirum quiddam exſibilãtia. Ferarum, mehercules, ſiue illas fames exagitat, ſiue infixum viſceribus ferrum, minùs tætra facies eſt, etiam cùm venatorem ſuum ſemianimes morſu vltimo petunt, quàm hominis ira flagrantis. Age, ſi exaudire voces, ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba ſunt? nonne reuocare ſe quiſque ab ira volet, cùm intellexerit illam à ſuo primùm malo incipere? Non vis ergo admoneam eos, qui iram in ſumma potentia exercent, & argumentum virium exiſtimant, & in magnis magnæ fortunæ bonis ponunt paratam vltionem, quàm non ſit potens, imò nec liber quidem dici poſſit, ira captus? Non vis admoneam, quò diligentior quiſque ſit, vt ipſe ſe circumſpiciat: alia animi mala ad peſſimos quoſque pertinere; iracundiam etiam eruditis hominibus, & in alia ſanis, irrepere? adeò vt quidam ſimplicitatis indicium iracundiam dicant, & vulgò credatur facillimus quiſque huic obnoxius.

CAP. V. Quorſus, inquis, hoc pertinet? Vt nemo ſe iudicet tutum ab illa; cùm lentos quoque natura, & placidos, in ſæuitiam, ac violentiam euocet. Quemadmodum aduerſus peſtulentiam nihil prodeſt firmitas corporis, & diligens valetudinis cura; promiſcuè

miscuè enim imbecilla, robustaq; inuadit; ita ab ira tam inquietis moribus periculum est, quàm compositis, & remissis: quibus eò turpior, ac periculosior est, quò plus in illis mutat. Sed cùm primum sit, non irasci; secundum, retinere; tertium, alienæ iræ mederi: dicam primùm, quemadmodum in iram non incidamus; deinde, quemadmodum ab illa liberemur; nouissimè, quemadmodum irascentem retineamus placemusque, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, præstabimus, si omnia vitia iræ nobis subindè proposuerimus, & illam benè æstimauerimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda eius mala, & in medium protrahenda sunt: vt qualis sit appareat, comparãda cũ pessimis est. Auaritia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior vtatur: ira impendit: paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem: quantò plus irascendo, quàm id erat, propter quod irascebatur, misit? Ira patri luctum, marito diuortium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Peior est etiam, quàm luxuria; quoniam illa sua voluptate fruitur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem, & inuidiam: illæ enim infelicem fieri volunt, hæc facere; illæ fortuitis malis delectantur, hæc non potest exspectare fortunam: nocere ei quem odit, non noceri vult. Nihil est simultatibus grauius; has ira conciliat: nihil est bello funestius: in hoc potentium ira prorumpit? ceterùm etiam illa plebeia ira & priuata, inermis, & sine viribus bellum est. Præthereà ira, vt seponamus quæ mox secutura sunt damna, insidias, perpetuam ex certaminibus mutuis solicitudinem, dat pœnas dum exigit, naturam hominis mutat. Illa in amorem hortatur, hæc in odium: illa prodesse iubet, hæc nocere. Adijce, quòd cùm indignatio eius à nimio sui suspectu veniat, & animosa videatur, pusilla est, & augusta: nemo enim non eo, à quo se contemptum iudicat, minor est. At ille ingens animus, & verus æstimator sui, non vindicat iniuriam, quia non sentit. Vt tela à duro resiliunt, & cum dolore cædentis solida feriuntur; ita nulla magnum animum iniuria ad sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. Quantò pulchrius est, velut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias contumeliasque respuere? Vltio, doloris confessio est; non est magnus animus, quem incur-

incurvat iniuria. Aut potentior te, aut imbecilior læsit: si imbecillior, parce illi: si potentior, tibi.

CAP. VI. Nullum est argumentum magnitudinis certius quàm nihil posse, quo inst geris, accidere. Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempestatem impellitur, nec versatur in turbinem; omni tumultu caret: inferiora fulminant. Eodem modo sublimis animus, quietus semper & in statione tranquilla collocatus, intra se premens quibus ira contrahitur, modestus, & venerabilis est & compositus: quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens, non primam reiecit verecundiam? quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in se verecundi habuit, abiecit? cui officiorum numerus aut ordo constitit incitato? quis linguæ temperauit? quis vllam partem corporis tenuit? quis se regere potuit? In immensum proderit nobis illud Democriti salutare præceptum, quo monstratur tranquillitas, si *neque priuatim, neque publicè multa, aut maiora viribus nostris egerimus*. Nunquam tam feliciter in multa discurrenti negotia dies transit, vt non aut ex homine aut ex re offensa nascatur, quæ animum in iras paret. Quemadmodum per frequentia vrbis loca properanti in multos incursitandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respergi: ita in hoc vitæ actu dissipato & vago, multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius distulit: alius intercepit: non ex destinato proposita fluxerunt: nulli fortuna tam dedita est, vt multa tentanti vbique respondeat: sequitur ergo, vt is cui contra quam proposuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominum, rerumq; fit: ex leuissimis caussis irascatur, nunc personæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc sibi. Itaque vt quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum, vt dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, supraq; vires appetitarum. Facile est, leuia aptare ceruicibus, & in hanc, aut illam partem transferre sine lapsu: at quæ alienis in nos manibus imposita ægrè sustinemus, victi in proximos effundimus, & dum stamus sub sarcina, impares oneri vacillamus.

CAP. VII. Idem accidere in rebus ciuilibus ac domesticis, scias: negotia expedita & habilia se-

quuntur actorem? ingentia, & supra mensuram agentis, nec dant se facilè, & si occupata sunt, premunt atque adducunt administrantem, tenerique iam visa, cum ipso cadunt. Itaque fit, vt frequenter irrita fit eius voluntas, qui non quæ facilia sunt, aggreditur, sed vult facilia esse, quæ aggressus est. Quotiens aliquid conaberis, te simul & ea quæ paras, quibusque pararis, ipse metire. Faciet enim te asperum pœnitentia operis infecti. Hìc interest, vtrùm quis feruidi sit ingenij, an frigidi, atque humilis: generoso repulsa iram exprimet, languido inertique tristitiam. Ergo actiones nostræ nec prauæ sint, nec audaces, nec improbæ: in vicinum spes exeat: nihil conemur, quod mox adepti quoque successisse miremur.

CAP. VIII. Demus operam, ne accipiamus iniuriam, quam ferre nescimus. Cum placidissimo & facillimo, & minimè anxio, morosoque viuendum est. Sumuntur à conuersantibus mores: & vt quædam in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus conuictores in amorem vini traxit: impudicorum cætus fortem quoq; & siliceum virũ emollijt: auaritia in proximos virus suum transtulit. Eadem ex diuerso ratio virtutum est, vt omne, quod secum habent, mitigent: nec tam valetudini profuit vtilis regio & salubrius cælum; quàm animis parum firmis, in turba meliorum versari. Quæ res quantum possit, intelliges, si videris feras quoque conuictu nostro mansuescere: nullique immani bestiæ vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paulatimque inter placida dediscitur. Accedit huc, quòd non tantùm exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus viuit: sed quòd caussas irascendi non inuenit, nec vitium suum exercet. Fugere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracundiam sciet. Qui sunt, inquis, isti? multi ex varijs caussis idem facturi. Offendet te superbus contemptu, diues contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugnax contentione, ventosus & mendax vanitate: non feres à suspicioso timeri, à pertinace vinci, à delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos; qui iram tuam nec euocent, & ferant. Magis adhuc proderunt submissi, & humani, & dulces, non

tamen

tamen vsque in adulationem: nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certè amicus noster, vir bonus, sed iræ paratioris, cui non magis erat tutum blandiri, quàm maledicere. Cælium oratorem fuisse iracundissimum constat: cum quo, vt aiunt, cænabat in cubiculo lectæ patientiæ cliens. sed difficile erat illi in crapulam coniecto, rixam eius cum quo edebat, effugere. Optimum iudicauit quicquid dixisset sequi, & secundas agere. Non tulit Cælius assentientem, sed exclamauit: Dic aliquid contra, vt duo simus. Sed ille quoque, quòd non irasceretur iratus, citò sine aduersario desijt. Eligamus ergo vel hos potiùs, si conscij nobis iracundiæ sumus, qui vultum nostrum ac sermonem sequantur: facient quidem nos delicatos, & in malam consuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi: sed proderit, vitio suo interuallum & quietem dare. Difficilis quoque & indomita natura, blandientem feret: & nihil asperum tætrumque palpanti est. Quotiens disputatio longior & pugnacior erit, in prima resistamus, antequam robur accipiat. Alit seipsam contentio: demissos altiùs tenet. Facilius est se à certamine abstinere, quàm abducere.

CAP. IX. Studia quoque grauiora iracundis omittenda sunt, aut certè citra lassitudinem exercenda: & animus non inter plura versandus, sed artibus amœnis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & historia fabulis detineat: molliùs delicatiusque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat: quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta esse; sicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens resoluatur? Confusis oculis prosunt virentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore præstringitur: sic mentes ægras studia læta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia, fugere debemus & omnia quæ exulcerant vitium. Æque cauere lassitudinem corporis: consumit enim, quicquid in nobis mite placidumque est, & acria concitat. Ideò quibus stomachus suspectus est processuri ad res agendas maioris negotij, bilem cibo temperant: quam maximè mouet fatigatio: siue quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini, cursumque eius, venis laborantibus, sistit: siue quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo: certè ob eadem

caussam iracundiores sunt valetudine aut ætate fessi. Fames quoque & sitis, ex eisdem caussis, vitanda est: exasperat enim & incendit animos.

CAP. X. Vetus dictum est. A lasso rixam quæri; æquè autem & ab esuriente, & à sitiente, & ab omni homine quem aliqua res vrit. Nam vt vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt: ita animus affectus, minimis offenditur: adeò vt quosdam salutatio, epistola, oratio, & interrogatio in litem euocent. Nunquam sine querela ægra tanguntur. Optimum est itaque, ad primum mali sensum mederi sibi: tum verbis quoque suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facile est autem, affectus suos cùm primùm oriuntur, deprehendere: morbum signa præcurrunt. Quemadmodum tempestatis ac pluuiæ ante ipsas notæ veniunt: ita iræ, amoris, omniumque istarum procellarum animos vexantium, sunt quædam prænuncia. Qui comitiali vitio solent corripi, iam aduentare valetudinem intelligunt, si calor summa deseruit, & incertum lumen, neruorumque trepidatio est, si memoria sublabitur, caputque versatur. Solitis itaque remedijs incipientem casum occupant, & odore gustuque, quicquid est quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut si parum medicina profecit, vitauerunt turbam, & sine teste ceciderunt. Proderit morbum suum nosse, & vires eius antequam spatientur, opprimere. Videamus quid sit, quod nos maximè concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliæ mouent: hic vult nobilitati suæ, hic formæ suæ parci: ille elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus; hic superbiæ impatiens est, hic contumaciæ; ille seruos non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum sæuus est, foris mitis: ille rogari, inuidiam iudicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

CAP. XI. Scire itaque oportet, quid in te imbecillum sit, vt id maximè protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire: multæ nos iniuriæ transeant: ex quibus plerasque non accipit, qui nescit. Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiamsi secretò habiti sint, eruit, se ipse inquietat. Quędam interpretatio

catio eò perducit, vt videantur iniuriæ. Itaque alia differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. Circumscribenda multis modis ira est; pleraq; in lusum iocũq; vertantur. Socratem aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quàm molestum esse, quòd nescirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis sit moderatio, cùm sciam tyrannorum quoque, tumida & fortuna & licentia ingenia, familiarem sibi sæuitiam repressisse. Pistratum certè, Athenienstum tyrannum memoriæ proditur, cùm multa in credulitatem eius ebrius conuiua dixisset, nec deessent qui vellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces subderent; placido animo tulisse, & hoc irritantibus respondisse: Non magis illi se succensere, quàm si quis obligatis oculis in se incurrisset. Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando; aut leuia aggrauando.

CAP. XII. Sæpè ad nos ira venit, sæpius nos ad illam: quæ nunquam accersenda est etiam cùm incidit, reijciatur. Nemo dicit sibi: Hoc propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui. Nemo animum facientis, sed ipsum æstimat factum: atqui ille intuendus est, an voluerit, an inciderit: coactus sit, an deceptus: odium secutus sit, an præmium: sibi morem gesserit, an manum alteri commodauerit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna; vt ferre, ac pati, aut humanum, aut humile sit. Eo loco nos constituamus, quo ille est, cui irascimur: nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio: & quæ facere vellemus, pati nolumus. Nemo se differt: atqui maximum remedium iræ, dilatio est: vt primus eius feruor relanguescat, & caligo quæ premit mentem, aut residat, aut minùs densa sit. Quædam ex his, quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantùm dies, molliet; quædam ex toto euanescent. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iam iudicium esse, non iram. Quicquid voles quale sit scire, tempori trade; nihil diligenter in fluctu cernitur. Non potuit imperare Plato à se tempus, cùm seruo suo irasceretur, sed ponere illum statim tunicam, & præbere scapulas verberibus iussit, sua manu ipse percussurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico,

qui fortè interuenerat, quid ageret? Exigo, inquit pœnas ab homine iracundo. Velut stupens, gestum illum sæuituri deformem sapienti viro seruabat, oblitus iam serui; quia alium quem potiùs castigaret, inuenerat. Itaq; abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatum quoddam commotior; Tu, inquit, Speusippe seruulum istum verberibus obiurga; nam ego irascor. Ob hoc non cecidit, propter quod alius cecidisset. Irascor, inquit; plus faciam quàm oportet; libentius faciam; non sit iste seruus in eius potestate, qui in sua non est. Aliquis vult irato committi vltionem, cùm Plato sibi ipse imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat, dum irasceris; quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipse; si iram vincere non potes, illa te incipit vincere. Si absconditur, si illi exitus non datur, signa eius obruamus; & illam, quantum fieri potest, occultam secretamq; teneamus.

CAP. XIII. Cum magna id nostra molestia fiet. Cupit enim exilire, & incedere oculos, & mutare faciem; sed si imminere illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris secessu recondatur, feraturque, non ferat; imò in contrarium omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, vox lenior sit, gradus lentior; paullatim cum exterioribus interiora formentur. In Socrate iræ signum erat, vocem submittere, loqui parciùs; apparebat tunc illum sibi obstare. Deprehendebatur itaq; à familiaribus & coarguebatur; nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Quid ni gauderet, quòd iram suam multi intelligerent, nemo sentiret? sensisset autem, nisi ius amicis obiurgandi se dedisset, sicut ipse sibi in amicos sumpserat. Quanto magis hoc nobis faciendum est? rogemus amicissimum quemque vt tunc maximè aduersus nos libertate vtatur, cùm minimè illam pati poterimus: nec assentiatur iræ nostræ. Contra potens malum, & apud nos gratiosum, dum conspicimus, dum nostri sumus, aduocemus.

CAP. XIV. Qui vinum malè ferunt, & ebrietatis suæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis, vt e conuiuio auferant. Intemperantiam in morbo suam experti parere sibi in aduersa valetudine vetant. Optimum est, notis vitijs impedimenta prospicere, & ante omnia ita componere animum, vt & grauissimis rebus subitisq; concussus iram aut non sentiat,

aut

aut magnitudine inopinatæ iniuriæ exortam in altum retrahat, nec dolorem suum profiteatur. Id fieri posse apparebit, si pauca ex ingenti turba exempla protulero: ex quibus vtrumque discere licet, quantum mali habeat ira, vbi hominum præpotentum potestate tota vtitur: quantum sibi imperare possit, vbi metu maiore compressa est. Cambysen regem nimis deditum vino, Præxaspes vnus ex carissimis monebat, vt parciùs biberet: Turpem esse dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium, auresque sequerentur. Ad hoc ille: Vt scias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, approbabo iam, & oculos post vinum in officio esse, & manus. Bibit deinde liberaliùs, quàm aliàs, capacioribus scyphis: & iam grauis, & temulentus, obiurgatoris sui filium procedere vltra limen iubet, alleuataque super caput sinistra manu stare. Tunc intendit arcum, & ipsum cor adolescentis (id enim se petere dixerat) figit, recisoque pectore hærens in ipso corde spiculum ostendit: ac respiciens patrem, interrogauit, Satisne certam haberet manum? At ille negauit Apollinem potuisse certiùs dimittere. Dij illum malè perdant, animo magis quàm conditione mancipium. Eius rei laudator fuit, cuius nimis erat spectatorem fuisse. Occasionem blanditiarum putauit, pectus filij in duas partes diductum, & cor sub vulnere palpitans. Controuersiam illi facere de gloria debuit, & reuocare iactum, vt regi liberet in ipso patre certiorem manum ostendere. O Regem cruentum! ò dignum in quem omnium suorum arcus verterentur! Cum execrati fuerimus illum, conuiuia supplicijs, funeribusque soluentem, tamen sceleratiùs telum illud laudatum est, quàm missum. Videbimus quomodo se pater gerere debuerit, stans super cadauer filij sui, cædemq; illam, cuius & testis fuerat & caussa: id de quo nunc agitur, patet, iram supprimi posse. Non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidem verbum, cùm æquè cor suum, quàm filij, transfixum videret. Potest dici, meritò deuorasse verba: nam si quid tanquam iratus dixisset, nihil tanquam pater facere potuisset. Potest, inquam, videri sapientiùs se in illo casu gessisse, quàm cùm de potandi modo præciperet: quem satius erat vinum, quàm sanguinem bibere, cuius manus poculis occupa-

ri pax erat. Accessit itaq; ad numerum eorum, qui magnis cladibus ostenderunt, quanti constarent regum amicis bona consilia.

CAP. XV. Non dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi suo, Persarumq; suaserit, quo offensus, liberos illi epulandos apposuit, & subinde quæsijt, An placeret conditura? Deinde vt satis illum plenum malis suis vidit, afferri capita illorum iussit, & Quomodo esset acceptus, interrogauit. Non defuerunt misero verba, non os concurrit: Apud regem, inquit, omnis cœna iucunda est. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias inuitaretur. Non veto patrem damnare regis sui factum; non veto quærere dignam tam truci portento pœnam: sed hoc interim intelligo, posse etiam ex ingentibus malis nascentem iram abscondi, & ad verba contraria sibi cogi. Necessaria est ista doloris refrænatio, vtique hoc sortitis vitæ genus, & ad regiam adhibitis mensam. Sic editur apud illos, sic bibitur, sic respondetur: funeribus suis arridendum est. An tanti sit vita, videbimus: alia ista quæstio est. Non consolabimur tam triste ergastulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, ostendemus in omni seruitute apertam libertati viam. Si æger animus, & suo vitio miser est, huic miserias finire secum licet. Dicam & illi, qui in regem incidit, sagittis pectora amicorum petentem, & illi cuius dominus liberorum visceribus patres saturat: Quid gemis demens, quid exspectas, vt te aut hostis aliquis per exitium gentis tuæ vindicet, aut rex à longinquo potens aduolet? Quocunque respexeris, ibi malorum finis est. Vides illum præcipitem locum? illac ad libertatem descenditur. Vides illud mare, illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, breuem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia seruitutis sunt. Nimis tibi operosos exitus monstramus, & multum animi, ac roboris exigentes. Quæris, quod si ad libertatem iter? quælibet in corpore tuo vena.

CAP. XVI. Quamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, vt nos expellat è vita; iram in quocunque erimus statu, remoueamus. Perniciosa est seruientibus; omnis enim indignatio in tormentum suum proficit, & imperia grauiora sentit, quo

con-

contumaccius patitur. Sic laqueos fera dum iactat, adstringit: sic aues viscum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum est iugum, quod non minus lœdat ducentem, quam repugnantem. Vnum est leuamentum malorum ingentium, pati, & necessitatibus suis obsequi. Sed cùm vtilis sit seruientibus, affectuum suorum, & huius præcipuè rabidi, atque affrænis continentia vtilior est regibus. Perierunt omnia, vbi quantum suadet ira, fortuna permittit: nec diu potest, quæ multorum malo exercetur, potentia stare. Periclitatur enim, vbi eos qui separatim gemunt, communis metus iunxit. Plerosque itaque modo singuli mactauerunt, modo vniuersi, cum illos conferre in vnum iras publicus dolor coegisset. Atqui plerique sic iram, quasi insigne regium, exercuerunt: sicut Darius, qui primus, post ablatum Mago imperium Persas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cùm bellum Scythis indixisset, Orientem cingentibus, rogatus ab Oebazo nobili sene, vt ex tribus liberis vnum in solatium patri relinqueret, duorum opera vteretur; plus quàm rogabatur pollicitus, omnes se illi dixit remissurum: & occisos in conspectu parentis abiecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset.

CAP. XVII. At quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, vnius vacationem petenti, quem vellet eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab vtroque viæ latere posuit, & hac victima lustrauit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum: victus, & latè, longeque fusus, ac stratam vbique ruinam suam cernens, medius inter suorum cadauera incessit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuerat. Dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi & vna educatum, inter epulas transfodit, & manu quidem sua, parum adulantem, & pigrè ex Macedone ac libero in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lysimachum, æquè familiarem sibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc cùm ipse regnaret, mitior fuit? Nam Thelosphorum Rhodium amicum suum vndique decurtatum, cùm aures illi, nasumque abscidisset, in cauea velut nouum animal aliquod & nusi-

tatum diu pauit; cum oris detruncati, mutilatiq; deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames, & squalor, & illuvies corporis, in stercore suo destituti, callosis super hæc genibus, manibusq; quas in vsum pedum angustiæ loci cogebant: lateribus verò attritu exulceratis, non minus fœda, quam terribilis erat forma eius visentibus: factusq; pœna sua monstrũ, misericordiam quoq; amiserat: tamen cùm dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur; dissimilior erat, qui faciebat.

CAP. XVIII. Vtinam ista sæuitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum alijs aduenticijs vitijs, & suppliciorum, irarumque barbaria transisset! M. Mario, cui vitatim populus statuas posuerat, cui thure, & vino Romanus populus supplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit; & quasi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paullatim & per singulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij minister? quis, nisi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? hic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, grauissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immerito quam nimis amatus, per stillicida sanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui iuberet, Catilina qui faceret: sed indigna Respublica quæ in corpus suum pariter & hostium, & vindicum gladios recipere. Quid antiqua perscrutor? modo C. Cæsar Sextum Papinium, cui pater erat Consularis, Belienum Bassium Quæstorem suum Procuratoris sui filium alios Senatos & equites Romanos, vno die flagellis cecidit, torsit, non quæstionis, sed animi caussa. Deinde adeo impatiens fuit differendæ voluptatis, quam ingentem crudelitatis eius sine dilatione poscebat, vt in xysto maternorum hortorum, qui porticum à ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis, atque alijs senatoribus ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut priuatum, aut puplicum vna nox minabatur? quantulum fuit, lucem exspectare? denique ne senatores populi Romani soleatus occideret.

CAP. XIX. Quam superbæ fuerit crudelitatis, ad rem pertinet scire: quanquam aberrare alio possumus videri, & in deuium exire; sed hoc ipsum pars

erit

erit iræ, ſuper ſolita ſæuientis. Ceciderat flagellis ſenatores; ipſe effecit, vt dici poſſit, ſolet fieri; torſerat per omnia, quæ in rerum natura triſtiſſima ſunt, fidiculis, tabularibus, eculeo, igne, vultu ſuo. Et hoc loco reſpondebitur, magnam rem! ſi tres ſenatores, quaſi nequam mancipia, inter verbera & flammas diuiſit, homo qui de toto ſenatu trucidando cogitabat: qui optabat, vt populus Romanus vnam ceruicem haberet, vt ſcelera ſua tot locis ac temporibus diducta, in vnum ictum & vnum diem cogeret. Quid tam inauditum quam nocturnum ſupplicium? cum latrocinia tenebris abſcondi ſoleant; animaduerſiones, quo notiores ſunt, plus ad exemplum, emendationemque proficiunt. Et hoc loco reſpondebitur mihi; Quod tantopere admiraris, iſti beluæ quotidianum eſt; ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. Nemo certe inuenietur alius, qui imperauit his, in quos animauerti iubebat, os inſerta ſpongia includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. Cui vnquam morituro non eſt relictum, qua gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret; ne quid, quod nollet, audiret; ſciebat autem innumerabilia eſſe, quæ obijcere illi nemo, niſi periturus, auderet. Cùm ſpongiæ non inuenirentur, ſcindi veſtimenta miſerorum, & in os farciri pannos imperauit. Quæ iſta ſæuitia eſt? liceat vltimum ſpiritum trahere; da exituræ anima locum; liceat illam non per vulnus emittere.

CAP. XX. Adijcere his longum eſt, quod patres quoque occiſorum eadem nocte, dimiſſis per domos centurionibus, confecit; id eſt, homo miſericors luctu liberauit. Non enim Caij ſæuitiam, ſed iræ malum propoſitum eſt deſcribere; quæ non tantùm viritim furit, ſed gentes totas lancinat, ſed vrbes, ſed flumina, & tuta ab omni ſenſu doloris conuerberat. Sicut rex Perſarum, totius populi nares recidit in Syria; inde Rhinocolura loci nomen eſt. Pepercisse illum iudicas, quod non tota capita præcidit? nouo genere pœnæ delectatus eſt. Tale aliquid paſſi forent Æthiopes, qui ob longiſſimum vitæ ſpatium Macrobij appellantur; in hos enim, quia non ſupinis manibus exceperant ſeruitutem, miſſiſque legatis libera reſponſa dederant, quæ contumelioſa reges vocant; Cambyſes fremebat; & non prouiſis commeatibus;

non exploratis itineribus, per inuia, per arentia trahebat omnem bello vtilem turbam: cui intra primum iter deerant necessaria, nec quicquam subministrabat sterilis, & inculta, humanoque ignota vestigio regio. Sustinebant famem primo tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid necessitas cibum fecerat: postquam inter harenas radices quoque & herbę defecerant, apparuitque inops etiã animalium solitudo, decimum quemque sortiti, alimentum habuerunt fame sæuius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cum partem exercitus amisisset, partem comedisset: donec timuit, ne & ipse vocaretur ad sortem; tum demum signum receptui dedit. Seruabantur interim illi generosæ aues, & instrumenta epularum camelis vehebantur; cum sortirentur milites eius, quis male periret, quis peius viueret.

CAP. XXI. Hic iratus fuit genti, & ignotæ, & immeritæ, sensuræ tamen; Cyrus flumini. Nam cum Babylonem oppugnaturus festinaret ad bellum cuius, maxima momenta in occasionibus sunt, Gynden late fusum amnem vado transire tentauit; quod vix tutum est etiã cum sensit æstatem, & ad minimum deductus est. Ibi vnus ex his equis, qui trahere regium currum albi solebant, abreptus, vehementer commouit regem; iurauit itaq; amnem illum regis commeatus auferentem, eo se redacturum, vt transiri, calcariq; etiã à fęminis posset. Huc deinde omnem transtulit belli apparatum, & tamdiu assedit operi, donec C. & LXXX. cuniculis diuisum alueum in CCC. & LX. riuos dispergeret, & siccum relinqueret in diuersum fluentibus aquis. Perit itaq; & tẽpus, magna in magnis rebus iactura, & militũ ardor, quem inutilis labor fregit, & occasio aggrediendi imparatos, dum ille bellũ indictũ hosti cũ flumine gerit.

CAP. XXII. Hic furor [quid enim aliud voces?] Romanos quoque contigit; C. enim Cæsar villam in Herculanensis pulcherrimam, quia mater sua aliquando in illa custodita erat, diruit fecitq; per eius per hoc notabilem fortunam; stantem enim prænauigabamus; nunc causa dirutæ quæritur. Et hæc cogitanda sunt exempla, quæ vites; & illa è contrario, quæ sequeris, moderata, lenia; quibus nec ad irascendum caussa defuit, nec ad vlciscendum potestas. Quid enim facilius fuit Antigono, quam duos manipulares duci iubere, qui incumbentes regios tabernaculo faciebant, quod

homi-

homines & periculosissimè & libentissimè faciunt, de rege suo male existimant? Audierat omnia Antigonus, vtpote cùm inter dicentes, & audientem palla interesset: quam ille leuiter commouit, &, Longius, inquit, discedite, ne vos rex audiat. Idem quadam nocte, cum quosdam ex militibus suis exaudisset, omnia mala imprecantes regi, qui ipsos in illud iter & inextricabile lutum deduxisset, accessit ad eos, qui maximè laborabant: & cum ignorantes à quo adiuuarentur, explicuisset: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miserias incidistis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idē tam miti animo hostium suorum maledicta, quàm ciuium tulit. Itaque cùm in paruulo quodam castello Græci obsiderentur, & fiducia loci contemnentes hostem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deriderent: Gaudeo, inquit, & aliquid boni spero: si in castris meis Silenum habeo. Cùm hos dicaces fame domuisset, captis sic vsus est, vt eos, qui militiæ vtiles erant, in cohortes describeret, cæteros præconi subijceret: id quoque se negauit facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas suos torquebat, qui ex duobus amicis, quos paullo ante retuli, alterum feræ obiecit, alterum sibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus est, vixit.

CAP. XXIII. Non habuit hoc auitum ille vitium, ne paternum quidem: nam si qua alia in Philippo virtus, fuit & contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, Parrhesiastes ob nimiam, & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos venerat: audita benignè legatione, Philippus, Dicite, inquit, mihi, facere quid possum, quod sit Atheniensibus gratum? Excepit Demochares: Te, inquit, suspendere. Indignatio circumstantium ad tam inhumanum responsum exorta est: quos Philippus conticescere iussit, & Thersitam illum saluum incolumemque dimittere. At vos, inquit, ceteri legati nunciate Atheniensibus multo superbiores esse, qui ista dicunt, quam qui impune dicta audiunt. Multa & diuus Augustus digna memoria fecit, dixitque: ex quibus appareat illi iram non imperasse. Timagenes historiarum scriptor, quædam in ipsum

quæ-

quædam in vxorem eius, & in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta magis: enim circumfertur, & in ore hominum est, temeraria vrbanitas. Sæpè illum Cæsar monuit, vt moderatius lingua vteretur: perseueranti, domo sua interdixit. Postea Timagenes in contubernio Pollionis Asinij consenuit, à tota ciuitate direptus est: nullum illi limen præclausa Cæsaris domus abstulit. Historias postea quas scripserat, recitauit, & combussit, & libros acta Cæsaris Augusti continentes in ignem posuit. Inimicitias gessit cum Cæsare: nemo amicitiam eius extimuit, nemo quasi fulguritum refugit: fuit qui præberet tam altè cadenti sinum. Tulit hoc, vt dixi, Cæsar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus suis, rebusque gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite inimici sui questus est: hoc duntaxat Pollioni Asinio dixit: Θηριοτροφεῖς. Paranti deinde excusationem, obstitit. Et fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cum Pollio diceret: Si iubes Cæsar, statim illi domo mea interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum cum ego vos in gratiam reduxerim? fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec vllam aliam habuerat causam desinendi, quam quod Cæsar cœperat.

CAP. XXIV. Dicat itaque quisque sibi, quoties lacessitur: Nunquid potentior sum Philippo? illi tamen impune maledictum est. Nunquid in domo mea plus possum, quam toto orbe terrarum diuus Augustus potuit? ille tamen contentus fuit, à conuiciatore suo secedere. Quid est quare ego serui mei clarius responsum, & contumaciorem vultum, & non peruenientem vsque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? quis sum, cuius aures lædi nefas sit? Ignouerunt multi hostibus: ego non ignoscam pigris negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primum offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Sæpe & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit? quod noluit. Inimicus? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: stultiori remittamus: pro quocunque, illud respondeamus nobis, sapientissimos quoque viros multa delinquere; neminem esse tam circumspectum, cuius non diligentia aliquando sibi ipsi excidat; neminem tam

ma-

maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum casus impingat neminem tam timidum offensarum, qui non in illas, dum vitat, incidat.

CAP. XXV. Quomodo homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit acerba funera etiam ex regia duci: sic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicumque venit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quod si etiam prudentissimi peccant, cuius non error bonam caussam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parum diligens fuerit, in sermone parum modesta, in vino, parum temperans. Si iratus est: demus illi spatium, quo displicere quid fecerit, possit: se ipse castigabit. Denique debeat pœnas: non est quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin se exemerit turbæ, & altius steterit, quisquis despexit lacessentes: proprium est magnitudinis veræ, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respexit; sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, inconcussus iniuria perstitit; qui irascitur, motus est. At ille quem modo altiorem omni incommodo posui, tenet quodam amplexu summum bonum; nec homini tantum, sed ipsi fortunæ respondet; Omnia licet facias, minores, quam vt serenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi; plus mihi nocitura est ira, quam iniuria. Quid ni plus? illius modus certus est; ista quosque me latura sit, incertum est.

CAP. XXVI. Non possum, inquis, pati; graue est, iniuriam sustinere. Mentiris; quis enim iniuriam non potest ferre, qui potest iram? Adijce nunc, quod id agis vt & iram feras, & iniuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici verba puerorum proteruas manus? nempe quia videntur nescire, quid faciant. Quid interest, quo quisque vitio fiat imprudens? imprudentia par omnibus patrocinium est. Quid ergo? inquis; impune illi erit? Puta te velle; tamen non erit. Maxima est enim factæ iniuriæ pœna, fecisse; nec quisquam grauius afficitur quam qui ad supplicium pœnitentiæ traditur. Denique ad conditionem rerum humanarum respiciendum est, vt

om-

omnium accidentium æqui iudices simus; iniquus autem est, qui commune vitium singulis obiecit. Non est Æthiopis inter suos insignitus color; nec ruffus crinis & coactus in nodum apud Germanos virum dedecet. Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti suæ publicum est. At ista quæ retuli, vnius regionis atque anguli consuetudo defendit; vide nunc quanto in his iustior venia sit, quæ per totum genus humanum vulgata sunt. Omnes inconsulti & improuidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid lenioribus verbis hulcus publicum abscondo? omnes mali sumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnusquisque in suo sinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? pestilentia est. Placidiores itaque inuicem simus: mali inter malos viuimus. Vna res nos facere potest quietos, mutuæ facilitatis conuentio. Ille mihi iam nocuit; ego illi nondum; sed iam aliquem fortasse læsisti; sed lædes.

CAP. XXVII. Noli æstimare hanc horam, aut hunc diem; totum inspice mentis tuæ habitum; etiam si nihil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est, sanari iniuriam, quam vlcisci? Multum temporis vltio absumit; multis se iniurijs obijcit, dum vna dolet. Diutius irascimur omnes, quam lædimur; quanto melius est abire in diuersum, nec vitia vitijs componere? Num quis satis constare sibi videatur, si mulam calcibus repetat, & canem morsu? Ista, inquis, peccare se nesciunt. Primum quam iniquus est, apud quem hominem esse, ad impetrandam veniam nocet? deinde, si cetera animalia iræ tuæ subducit, quod consilio carent; eo loco tibi sit, quisquis consilio caret. Quid enim refert, an alia mutis dissimilia habeat, si hoc quod in omni peccato muta defendit, simile habet caliginem, mentis peccauit; hoc enim primum, hoc enim extremum. Non est quod illi credas, etiam si dixit? Iterum non faciam. Et iste peccabit, & in istum alius, & tota vita inter errores volutabitur. Mansuete immansueta tractanda sunt. Quod in luctu dici solet, efficacissime & in ira dicetur; Vtrum aliquando desines, an nunquam? si aliquando; quanto satius est iram relinquere, quam ab ira relinqui? Sin semper hæc cogitatio durabit; vides quam impacatam tibi denunties vitam; qualis enim erit semper tumentis?

CAP. XXVIII. adijce nunc, quod nisi bene te ipse

ſucccederis, & ſubinde cauſſas quibus ſtimuleris, renouaueris, ſua ſponte ira diſcedet, & vires illi dies ſubtrahet; quanto ſatius eſt à te illam vinci, quam à ſe? Huic iraſceris, deinde illi ſeruis, deinde libertis; parentibus, deinde liberis; notis, deinde ignotis. Vbique enim cauſſæ ſuperſunt, niſi deprecator animus acceſſit. Hinc te illo furor rapiet, illinc alio; & nouis ſubinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quam bonum tempus in re mala perdis! Quanto nunc ſatius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rempublicam adminiſtrare, transferre in res domeſticas operam; quam circumſpicere quid alicui poſſis facere mali? quod aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas? cum id tibi contingere ſine certamine ac periculo non poſſit, etiam ſi cum inferiore concurſes. Vinctum licet accipias, & ad arbitrium tuum omnni patientiæ expoſitum; ſæpe nimia vis cædentis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit etiam vbi patietiæ eſt nacta materiam. Adijce nunc quod nihil tam imbecille natum eſt, vt ſine elidentis periculo pereat; imbecillos valentiſſimis alias dolor, alias caſus exæquat. Quid, quod pleraque eorum, propter quæ iraſcimur, offendunt nos magis, quam lædunt multum autem intereſt, vtrum aliquis voluntati meæ obſtet, an deſit; eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, vtrum aliquis auferat, an neget; vtrum ſpem noſtram præcidat, an differat; vtrum contra nos faciat, an pro ſe; amore alterius, an odio noſtri. Quidam vero non tantum iuſtas cauſſas ſtandi contra nos, ſed etiam honeſtas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum; his tamen non ignoſcimus id facientibus; quod niſi facerent, improbaremus, imo, quod eſt incredibile, ſæpe de facto bene exiſtimemus, de faciente male.

CAP. XXIX. At mehercules vir magnus ac iuſtus, fortiſſimum quemque ex hoſtibus ſuis, & pro libertate ac ſalute patriæ pertinaciſſimum ſuſpicit, & talem ſibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe eſt, odiſſe quem laudes; quanto vero turpius, ob id aliquem odiſſe propter quod miſericor-
dia

dia dignus eſt? Si captiuus in ſeruitutem ſubito depreſſus reliquias libertatis tenet, nec ad ſordida ac laborioſa miniſteria agilis occurrit, ſi ex otio piger equum vehiculumque domini curſu non exæquat, ſi inter quotidianas vigilias feſſum ſomnus oppreſſit, ſi ruſticum laborem recuſat, aut non fortiter obit, à ſeruitute vrbana & feriata translatus ad durum opus. Diſtinguamus vtrum aliquis non poſſit, an nolit: multos abſoluemus, ſi cœperimus ante iudicare, quam iraſci. Nunc autem primum impetum ſequimur: deinde quamvis vana nos concitauerint, perſeueramus, ne videamur cœpiſſe ſine cauſſa: & quod iniquiſſimum eſt, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam, & augemus: quaſi argumentum ſit iuſte iraſcentes, grauiter iraſci. Quanto melius eſt, initia ipſa perſpicere, quam leuia ſint, quam innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: friuolis turbamur, & inanibus.

CAP. XXX. Taurum color rubicundus excitat, ad vmbram aſpis exſurgit, vrſos leoneſque mappa proritat. Omnia, quæ natura fera ac rabida ſunt, conſternantur ad vana. Idem inquietis & ſtolidis ingenijs euenit: rerum ſuſpicione feriuntur: adeo quidem, vt interdum iniurias vocent modica beneficia: in quibus frequentiſſima, certe acerbiſſima iracundiæ materia eſt. Cariſſimis enim iraſcimur, quod minora nobis preſtiterint, quam mente concepimus, quamque alij tulerint: cum vtriuſque rei paratum remedium ſit. Magis alteri indulſit? noſtra nos ſine comparatione delectent: nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quam ſperaui? ſed fortaſſe plus ſperui, quam debui. Hæc pars maxime metuenda eſt: hinc pernicioſiſſimæ iræ naſcuntur, & ſanctiſſima quæque inuaſuræ. Diuum Iulium plures amici confecerunt, quam inimici, quorum non expleuerat ſpes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quiſquam liberalius victoria vſus eſt, ex qua nihil ſibi vindicauit, niſi diſpenſandi poteſtatem: ſed quemadmodum ſufficere tam improbis deſiderijs poſſet, cum tantum omnes concupiſcerent, quantum poterat vnus? Vidit itaque ſtrictis circa ſellam ſuam gladijs commilitones ſuos, Cimbrum Tullium accerimum paullo ante ſuarum partium defen-

ſo-

sorem, aliosque post Pompeium demum Pompeianos.

CAP. XXXI. Hæc res sua in reges arma conuertit, fidissimosque eo compulit, vt de morte eorum cogitarent, pro quibus & ante quos mori, votum habuerant. Nulli ad aliena respicienti, sua placent. Inde dijs quoque irascimur, quod aliquis nos antecedat, obliti quantum hominum retro sit, & paucis inuidentes quantum sequatur à tergo ingentis inuidentiæ. Tanta tamen importunitas hominum est, vt quamvis multum acceperint, iniuriæ loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi præturam? sed consulatum speraueram. Dedit duodecim fasces? sed non fecit ordinarium consulem. A me numerari voluit annum? sed deest mihi ad sacerdotium. Cooptatus in collegium sum? sed cur in vnum? Consumauit dignitatem meam? sed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quæ debebat alicui dare: de suo nihil protulit. Age potius gratias, pro his quæ accepisti: reliqua exspecta, & nondum plenum te esse gaude. Inter voluptates est, superesse quod speres. Omnes vicisti? primũ te esse in animo amici tui lætare: multi te vincunt? considera, quanto antecedas plures, quam sequaris.

CAp. XXXII. Quod sit in te maximum vitium, quæris? falsas rationes conficis: data magno æstimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat: quibusdam timeamus irasci, quibusdam vereamur, quibusdam fastidiamus. Magnam rem sine dubio fecerimus, si seruulum infelicem in ergastulum miserimus. Quid properamus verberare statim, crura protinus frangere? non peribit potestas ista, si differetus: sine id tempus veniat, quo ipsi iubeamus: nunc ex imperio iræ loquimur: cum illa abierit, tunc videbimus, quanti sit ista lis æstimanda. In hoc enim præcipue fallimur: ad ferrum venimns, ad capitalia supplicia: & vinculis, carcere, fame vendicamus rem, castigandam flagris lauioribus. Quomodo, inquis, nos iubes intueri, quam omnia per quæ ledi videmur, exigua, misera, puerilia sint? Ego vero nihil magis suaserim, quam sumere ingentem animum, & hæc propter quæ litigamus, discurrimus, anhelamus, videre quam humilia & abiecta sint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, respicienda. Circa pecuniam plurimum vociterationis est; hæc, fora de fatigat, patres liberosque

rosque committit, venena miscet, gladios tam percussoribus quam legionibus tradit: hæc est sanguine nostro delibuta: propter hanc vxorum maritorumque noctes strepunt litibus, & tribunalia magistratum premit turba: reges sæuiunt, rapiuntque, & ciuitates longo sæculorum labore constructas euertunt, vt aurum argentumque in cinere vrbium scrutentur.

CAP. XXXIII. Libet intueri fiscos in angulo iacentes. Hi sunt, propter quos oculi clamore exprimuntur: fremitu iudiciorum basilicæ resonant: euocati ex longinquis regionibus iudices sedent, iudicaturi, vtrius iustior auatiria sit. Quid si ne propter fiscum quidem, sed pugnum æris, aut imputatum à seruo denarium, senex sine herede moriturus stomacho dirumpitur? Quid si propter vsuram haut millesimam, valetudinarius fenerator distortis pedibus & manibus ad comparandum modo relictis, clamat, ac per vadimonia asses suos in ipsis morbi accessionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cum maxime depromimus, pecuniam proferas, si in medium proijcias quicquid thesauri tegunt, auaritia iterum sub terras referente quæ male egesserat; omnem istam congeriem dignam non putem, quæ frontem viri boni contrahat. Quantum risu prosequenda sunt, quæ nobis lacrimas educunt?

CAP. XXXIV. Cedo nunc, persequere cetera, cibos, potiones, horumque caussa paratam ambitionem, munditias, verba, contumelias, & motus corporum parum honorificos, & suspiciones & contumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienæ: quibus efficitur, vt inter iniurias naturæ numeretur sermo homini datus. Credere mihi, leuia sunt: propter quæ non leuiter excandescimus, qualia quæ pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his, quæ tam tristes agimus, serium est nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & insania est, quod exigua magno æstimatis. Auferte hic mihi hereditatem voluit: hic me diu spe suprema captatum criminatus est: hic scortum meum concupiuit. Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odij causa est, idem velle.

CAP. XXXV. Iter angustum rixas transeuntium concitat diffusa & late patens via ne populos quidem collidit. Ista quæ appetitis, quia exigua sunt nec possunt

sunt alterum, nisi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Respondisse tibi indignaris libertum, & vxorem, & clientem: deinde idem de republica libertatem sublatam quereris, quam domi sustulisti. Rursus si tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat: coram domino? inquis: imo coram patre familias. Quid clamas? quid vociferaris? quid flagella media cœna petis, quod serui loquuntur, quod non eodem loco turba concionis est, & silentium solitudinis? In hoc habes aures, vt nisi modulata tantum & mollia, & ex dulci tracta compositaque accipiant? Et risum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & prospera, & tristia, & hominum voces, & fremitus animalium latratusque. Quid miser ex pauescis ad clamorem serui, ad tinnitum æris, ad ianuæ impulsum? cum tam delicatus fueris, tonitrua audienda sunt. Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos: qui non minus fastidio laborant, si male instituti sunt: macula offenduntur & sordibus, & argento parum splendido, & stagno non ad solem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi varium, ac recenti cura nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam venis, qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare: æquissimo animo foris & scabras lutosasque semitas spectant, & maiorem patrem occurrentium squalidam, parietes insularum exesos, ruinosos, inæquales.

CAP. XXXVI. Quid ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moueat, quam opinio illic æqua & patiens, domi morosa & querula? Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem: natura patientes sunt, si animus illos desit corrumpere: qui quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat hoc Sextius, vt cōsummato die cum se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: Quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es? Desinet ira, & erit moderatior, quæ sciet sibi quotidie ad iudicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius ac consuetudine excutiendi totum diem? qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur? quam tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorque secretus cognoscit de moribus suis? Vtor

haç

hac poteſtate, & quotidie apud me cauſſam dico: cum ſublatum è conſpectu lumen eſt, & conticuit vxor moris iam mei conſcia, totum diem meum ſcrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipſe abſcondo, mihi tranſeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cum poſſim dicere: Vide ne iſtud amplius facias, nunc tibi ignoſco. In illa diſputatione pugnacius locutus es: noli poſtea cogredi cum imperitis: nolunt diſcere, qui nunquam dedicerunt. Illum liberius admonuiſti, quam debebas: itaque non emendaſti, ſed offendiſti, de cetero vide, non tantum an verum ſit quod dicis, ſed an ille cui dicitur, veri patiens ſit.

CAP. XXXVII. Admoneri bonus gaudet: peſſimus quiſque correptorem aſperrime patitur. In conuiuio quorundam te ſales, & in dolorem tuum iacta verba tetigerunt: vitare vulgares conuictus memento: ſolutior eſt poſt vinum licentia, quia ne ſobrijs quidem pudor eſt. Iratum vidiſti amicus tuum oſtiario cauſidici alicuis, aut diuitis, quod intrantem ſubmoueerat: & ipſe pro illo iratus extremo mancipio fuiſti. Iraſceris ergo catenario cani? & hic cum multum latrauit, obiecto cibo manſueſcit; recede longius, & ride. Nunc iſte aliquem ſe putat, quod cuſtodit litigatorum turba limen obſeſſum; nunc ille qui intra iacet, felix furtunatuſque eſt; & beati hominis iudicat ac potentis indicium, difficilem ianuam; neſcit duriſſimum eſſe oſtium carceris: Præſume animo, multa eſſe tibi patienda. Numquis ſe hieme algere miratur? numquis in mari nauſeare, in via concuti; Fortis eſt animus, ad quæ præparatus venit. Minus honorato loco poſitus, iraſci cępiſti conuiuatori, vocatori, ipſi qui tibi præferebatur. Demens, quid intereſt quam lecti premas partem? honeſtiorem te, aut turpiorem, poteſt facere puluinus? Non æquis quendam oculis vidiſti, quia de ingenio tuo male locutus eſt. Recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo non delectaris, odiſſet; & Hortenſius ſimultates tibi indiceret; & Cicero, ſi derideres carmina eius, inimicus eſſet.

CAP. XXXVIII. Vis tu æquo animo pati candidatus ſuffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis; nunquid maiorem quam Diogeni, philoſopho Stoico? cui de ira cum maxime diſſerenti, adoleſcens pro-

teruus

seruus inspuit; tulit hoc ille leniter ac sapienter. Non quidem, inquit, irascor; sed dubito tamen, an irasci oporteat. Cato noster melius; cui cum caussam agenti, in frontem mediam, quantum poterat attracta pingui saliua, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorum memoria factiosus & impotens, abstersit faciem, &, Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere.

CAP. XXXIX. Contigit iam nobis, Nouate, bene componere animum, si aut non sentit iracundiam, aut superior est; videamus quomodo alienam iram leniamus; nec enim sani esse tantum volumus, sed sanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, surda est & amens; dabimus illi spatium, remedia in remissionibus prosunt; nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem mouendo incitaturi, nec cetera vitia dum feruent. Initia morborum quies curat. Quantulum, inquis, prodest remedium tuum, si sua sponte desinentem iram placet: Primum, vt citius desinat, efficit; deinde custodiet, recidat; ipsum quoque impetum, quem non audet lenire, fallet. Remouebit omnia vltionis instrumenta; simulabit iram, vt tanquam adiutor, & doloris comes plus auctoritatis in consilijs habeat; moras nectet; & dum maiorem quærit pœnam, præsentem differet; omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit; aut pudorem illi cui non resistat, incutiet, aut metum. Si infirmior; sermones inferet, vel gratos, vel nouos, & cupiditate cognoscendi auocabit. Medicum aiunt, cum regis filiam curare deberet, nec sine fero posset, dum tumentem mammam leniter fouet, scalpelllum spongia tectum induxisse. Repugnasset puella remedio palam admoto eadem quia non exspectauit, dolorem tulit.

CAP. XL. Quædam non nisi decepta sanantur. Alteri dices; Vide ne inimicis iracundia tua voluptati sit. Alteri; Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud plerosque robur, cadat. Indignor mehercule, & non inuenio dolendi modum: sed tempus exspectandum est: dabit pœnas. Serua istud in animo tuo: cùm potueris, & pro mora reddes. Castigare verò irascentem, & vltrò obirasci, incitare est. Variè aggredieris, blandèque: nisi forte tanta persona eris, vt possis iram comminuere: quemadmodum fecit
diuus

diuus Augustus, cùm cœnaret apud Vedium Pollionem. Fregerat vnus ex seruis eius crystallinum: rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem periturum morte; murænis obijci iubebatur, quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ caussa facere? sæuitia erat. Euasit è manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes; nihil aliud petiturus, quam vt aliter periret, nec esca fieret. Motus est nouitate crudelitatis Cæsar, & illum quidem mitti, crystallina autem omnia coram se frangi iussit, compleríque piscinam. Fuit Cæsari sic castigandus amicus; bene vsus est viribus suis. E conuiuio rapi homines imperas, & noui generis pœnis lancinari; si calix tuus fractus est, viscera hominis distrahentur? tantum tibi placebis, vt ibi aliquem duci iubeas, vbi Cæsar est?

CAP. XLI. Sic instandum potentiæ est, vt iram ex superiori loco aggredi possit, male tractabilem, ac talem duntaxat, qualem modo retuli; feram, immanem, sanguinariam, quæ iam insanabilis est, nisi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorum salutarium assidua meditatio, actusque rerum boni, & intenta mens ad vnius honesti cupiditatem. Conscientiæ satisfiat: nil in famam laboremus: sequatur vel mala, dum bene merentes. At vulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt: placidi pro inertibus habentur. Primo forsitan aspectu; sed simul ac æqualitas vitæ fidem facit; non segnitiem illam animi esse, sed pacem, veneratur idem illos populus, colitque. Nihil ergo habet in se vtile teter ille & hostilis affectus; at omnia è contrario mala, ferrum, ignes; pudore calcato, cædibus inquinauit manus, membra liberorum dispersit. Nihil vacuum reliquit à scelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cum ex ira in odium occalluit.

CAP. XLII. Careamus hoc malo, purgemusque mentem, & exstirpemus radicitus ea vitia, quæ quamvis tenuia vndecumque exierint, renascentur: & iram non temperemus, sed ex toto remoueamus. Quod enim malæ rei temperamentum est? poterimus autem, adnitamur modo. Nec vlla res magis proderit, quàm cogitatio mortalitatis; sibi quisque vt alteri dicat; Quid iuuat, tanquam in æternum genitos

iras

iras indicere, & breuissimam ætatem dissipare? quid iuuat, dies quos in voluptatem honestam impendere licet in dolorem alicuius, tormentatumque transferre? Non capiunt res istæ iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis arcessimus? quid imbecilitatis obliti, ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles consurgimus? Iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris, aut aliud malum corporis vetabit geri: iam par acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam seditiosi conturbamus? stat super caput fatum, & pereuntis dies imputat propiusque, ac propius accedit. Istud tempus quod alienæ destinas morti, fortasse circa tuam est.

CAP. XLIII. Quin potius vitam breuem colligis, placidamque & tibi & ceteris præstas? quin potius amabilem te, dum viuis, omnibus: desiderabilem, cùm excesseris, reddis? Et quid illum, nimis ex alto tecum agentem, detrahere cupis? quid illum oblatrantem tibi humilem quidem, & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum exterrere viribus tuis tentas? Quid seruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo irasceris? sustine paullum: venit ecce mors, quæ nos paras faciat. Ridere solemus inter matutina harenæ spectacula, tauri & vrsi pugnam inter se colligatorum: quos, cùm alter alterum vexarit, suus confector expectat. Idem facimus: aliquem nobiscum alligatum lacessimus: cum victo victorique finis, & quidem matutinus, immineat. Quieti potius pacatique, quantulumcumque superest, exigamus; nulli cadauer nostrum iaceat inuisum. sæpè rixam conclamatum in vicino incendium soluit: & interuentus feræ, latronem viatoremque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat vbi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidijs? numquid amplius isti cui irasceris, quam mortem optat? etiam te quiescente morietur: perdis operam; facere vis, quod futurum est. Nolo, inquis, vtique occidere, sed exsilio, sed ignominia, sed damno afficere. Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quam qui pusulam concupiscit; hic enim non tantum mali animi est, sed pusilli. Siue de vltimis supplicijs cogitas, siue de leuioribus; quantulum est temporis, quo aut ille pœna sua torqueatur, aut tu malum gau-

dium ex aliena percipias? Iam ipsum spiritum exspuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo simus: detrimenta, iniurias, conuincia, vellicationes contemnamus, & magno animo breuia feramus incommoda. Dum respicimus, quod aiunt, versamusque nos, iam mortalitas aderit.

L. ANNÆI SENECÆ
AD HELVIAM MATREM,
De Consolatione.
LIBER VNVS.
Argumentum, & Ordo.

Criptus hic libelus in exsilio, quod primo imperij Claudiani anno (Vrbis 1294.) subijt, faciente impura illa Messallina. Hæc omnium virorum mulier, adulterium Iuliæ Germanici filiæ obiecit: eique Senecam innexuit. Diximus in eius Vita. Iam ergo in Corsica relegatus, matrem solatur, & ostendit se casum hunc fortiter ferre, atque ipsam debere. Scripsit non statim initio exsilij (quod Præfatio dicit) sed extremo primo anno, aut initio sequentis: ac scripsit iam in anni, & ingenij vigore ac robore, annos natus paulò plus quadraginta. Itaque scriptum ipsum tale est, animi, & eloquentiæ plenum, numeris & structura compositum, atque etiam ordine præter cetera dispositum. Ausim dicere, palmam inter libellos poscit. Consolationis autem duo capita facit; neque meo nomine dolere, neque tuo debes. Non Meo; nam nihil mihi mali est; quæ vulgus putat, Loci mutatio, Paupertas, Ignominia, Contemptus, *non sunt Mala; atque id ordine ostendit, ad Cap.* XIV. *Non etiam Tuo debes; nam duo sunt quæ adfligere te possint; vel, quod Præsidium aliquod in me amiseris; vel, quod Desiderium mei ferre non possis. Prius in te non cadit, quæ ambitiosa non es, nec gratiam aut potentiam filiorum vnquam ostentasti. Non debet item alterum*

rum

rum; quia supra sexum tuum fortis semper fuisti. Multa mala tolerasti, hoc etiam. Confer te ad Sapientiæ studia, quæ iuuabunt; verte ad fratres meos, & ex his, & me nepotes; non es deserta. Officia & oblectamenta isti dabunt. Verte etiam ad sororem tuam, quæ solatium erit, & exemplum. Atque in eius laudibus libelli finis.

Carmina hic visum præscribere, quæ Senecæ tribuuntur, & certè exsilium eius tangunt. Siue ab ipso igitur, siue de ipso scripta, ad argumentum & lucem libelli spectant.

L. ANNÆI SENECÆ

Epigrammata super exsilio.

I. AD CORSICAM.

Corsica Phocaico tellus habitata colono,
  Corsica, quæ Graio nomine Cyrnus eras:
Corsica Sardinia brevior, porrectior Ilua:
  Corsica piscosis pervia fluminibus;
Corsica terribilis, cùm primum incanduit æstas:
  Sævior, ostendit cùm ferus ora Canis:
Parce relegatis, hoc est, jam parce sepultis.
  Vivorum cineri sit tua terra levis.

II. DE EADEM.

Barbara præruptis inclusa est Corsica saxis;
  Horrida, desertis vndique vasta locis.
Non poma Autumnus, segetes non educat Æstas;
  Canàque Palladio munere Bruma caret;
Vmbrarum nullo Ver est lætabile fœtu,
  Nullaque in infausto nascitur herba solo;
Non panis, non haustus aquæ, non vltimus ignis;
  Hic sola hæc duo sunt, exsul, & exsilium.

III. QVERELA.

Occisi jugulum quisquis scrutaris amici,
  Tu miserum necdum me satis esse putas.
Desere confossum; victori vulnus iniquo
  Mortiferum impressit mortua sæpè manus.

IV. ITEM.

Quisquis es, & nomen dicam? dolor omnia cogit,
  Qui nostrum cinerem nunc, inimice, premis;

Et non contentus tantis, subditisque ruinis,
Stringis in extinctum tela cruenta caput.
Crede mihi, vires aliquas Natura sepulchris
Attribuit; tumulos vindicat vmbra suos.
Ipsos crede Deos hoc nunc tibi dicere, Livor,
Hoc tibi nunc Manes dicere crede meos;
Res est sacra, miser. Noli mea tangere fata,
Sacrilegæ bustis abstinuere manus.

v. ITEM.

Carmina mortifero tua sunt suffusa veneno,
Et sunt carminibus pectora nigra magis.
Nemo tuos fugiat, non vir, non fœmina, dentes;
Haud puer, haud ætas vndique tuta senis.
Vtque furens totas immittit saxa per vrbes;
In populum sic tu verba maligna jacis.
Sed solet insanos populus compescere sanus;
Et repetunt motum saxa remissa caput.
In te nunc stringit nullus non carmina vates,
Inque tuam rabiem publica Musa furit.
Dum sua compositus nondum bene concutit arma
Miles, & è nostra lancea torta manu;
Bellus homo, & validè capitalia crimina ludis;
Deque tuis manant atra venena jocis.
Sed tu per que jocum dicis, vinumque; quid ad rem,
Si plorem? risus si tuus ista facit?
Quare tolle jocos, non est jocus esse malignum.
Nunquam sunt grati, qui nocuere sales.

vi. AD AMICVM.

Crispe, meæ vires, lassarumque ancora rerum;
Crispe vel antiquo conspiciende foro;
Crispe potens nunquam, nisi cum prodesse volebas;
Naufragio littus, tutaque terra meo.
Solus honor nobis, arx & tutissima nobis;
Et nunc afflicto sola quies animo.
Crispe, fides dulcis, placidique acerrima virtus;
Cuius Cecropio pectora melle madent.
Maxima facundo vel avo, vel gloria patri;
Quo solo careat, si quis in exsilio est.
At mea Cyrnææ saxis telluris adhærens
Mens tecum est, nulla quæ cohibetur humo.

VII.

VII. DE QVALITATE TEMPORIS.

Omnia tempus edax depascitur, omnia carpit,
 Omnia sede mouet, nil sinit esse diu.
Flumina deficiunt, profugum mare littora siccat,
 Subsidunt montes, & juga celsa ruunt.
Quid tam parva loquor? moles pulcherrima cęli
 Ardebit flammis tota repente suis.
Omnia mors poscit. Lex est, non pœna, perire.
 Hic aliquo mundus tempore nullus erit.

VIII. VOTVM.

Sic mihi sit frater, maiorque minorque, superstes,
 Et de me doleant nil, nisi morte mea.
Sic illos vincam, sic vincar rursus amando;
 Mutuus inter nos sic bene certet amor.
Sic dulci Marcus qui nunc sermone fritinnit,
 Facundo patruos prouocet ore duos.

Hae in subidis Pythœanis palam Senecæ adscribuntur: est & aliud, quod ob argumenti similitudinem viri docti pariter adsignant.

IX. AD CORDVBAM.

Corduba solve comas, & tristes indue vultus;
 Inlacrimans cineri munera mitte meo.
Nunc longinqua tuum deplora, Corduba, vatem;
 Corduba non alio tempore mœsta magis.
Tempore non alio, quo versis Viribus Orbis,
 Incubuit belli tota ruina tibi.
Cum geminis oppressa malis vtrimque peribas;
 Et tibi Pompeius, Cæsar & hostis erat.
Tempore non alio, quo ter tibi funera centum
 Heu nox vna dedit, quæ tibi summa fuit.
Non, Lusitanus quateret cùm mœnia latro,
 Figeret & portas lancea torta tuas.
Ille tuus quondam magnus, tua gloria, civis
 Infigar scopulo. Corduba solve comas,
Et gratare tibi, quod te Natura supremo
 Alluit Oceano; tardius ista doles.

CAPVT I.

SÆpè jam, mater optima, impetum cepi consolandi te, sæpè continui. Vt auderem, multa me impellebant: primum. videbar dispositurus omnia incommoda, cum lacrimas tuas, etiam si supprimere non potuissem, interim certè abstersissem: deinde, plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse consurrexissem: præterea timebam, nè à me non victa fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque vtcunque conabar, manu super plagam meam imposita, ad obliganda vulnera vestra reptare. Hoc propositum meum, erant rursus quæ retardarent. Dolori tuo, dum recens sæuiret, sciebam occurrendum non esse, ne illum ipsa solatia irritarent, & accenderent: nam in morbis quoque nihil est perniciosius, quàm immatura medicina. Exspectabam itaque dum ipse vires suas frangeret, & ad sustinenda remedia mora mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Præterea cum omnia clarissimorum ingeniorum monumenta, ad compescendos, moderandosque luctus composita euolverem, non inueniebam exemplum eius, qui consolatus suos esset, cum ipse ab illis comploraretur. Ita in re noua hæsitabam, verebarque ne hæc non consolatio, sed exulceratio esset. Quid quod nouis verbis, nec ex vulgari, & quotidiana sumptis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos ex ipso rogo caput alleuanti! Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis necesse est delectum verborum eripiat, cùm sæpè vocem quoque ipsam intercludat. Vtcunque, connitar: non fiducia ingenij, sed quia possum instar efficacissimæ consolationis esse, consolator. Cui nihil negares, huic hoc vtique te non esse negaturam (licet omnis mœror contumax sit) spero, vt desiderio tuo velis à me modum statui.

CAP. II. Vide quantum de indulgentia tua promiserim mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito, quam dolorem tuum: quo nihil est apud miseros potentius. Itaq; ne statim cum eo concurram, adero prius illi, & quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, & rescindam, quæ iam obducta sunt. Dicet

aliquis

aliquis. Quod hoc genus est consolandi obliterata mala reuocare, & animum in omnium ærumnarum suarum conspectu collocare, vnius patientem? Sed is cogitet, quæcumq; vsq; eo perniciosa sunt, vt contra remedium conualuerint, plerumq; contrarijs curari. Omnes itaq; luctus illi suos, omnia lugúbria admouebo: hoc erit non molli via mederi, sed vrere, ac secare. Quid consequar? vt pudeat animum, tot miseriarum victorem, ægrè ferre vnum vulnus, in corpore tam cicatricoso. Fleant itaque diutius, & gemant, quorum delicatas mentes eneruauit longa felicitas, & ad leuissimarum iniuriam motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates transierunt, grauissima quoque forti & immobili constantia perferant. Vnum habet assidua infelicitas bonum, quod quos sæpè vexat, nouissimè indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit à grauissimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti matrem statim nata, imo dum nascereris: & ad vitam quodammodo exposita es. Creuisti sub nouerca: quam quidem omni obsequio & pietate, quanta vel in filia conspici potest, matrem fieri coegisti: nulli tamen non magno constitit & bona nouerca. Avunculum indulgentissimum, optimum ac fortissimum virum, cùm aduentum eius exspectares, amisisti. Et ne sæuitiam suam fortuna leuiorem diducendo faceret intra tricesimum diem, carissimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extulisti. lugenti tibi luctus nuntiatus est omnibus quidem absentibus liberis: quasi de industria in id tempus coniectis malis tuis, vt nihil esset vbi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot metus, quos sine interualo in te incursantes pertulisti: modo in eundem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. Intra vicessimum diem, quam filium meum in manibus & in osculis tuis mortuum funeraueras, raptum me audisti: hoc adhuc defuerat tibi, lugere viuos.

CAP. III. Grauissimum est ex omnibus, quæ vnquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor; non summam cutem rupit; pectus, & viscera ipsa diuisit. Sed quemadmodum tirones leuiter saucij tamen vociferantur, & manus medicorum magis, quàm ferrum horrent; at veterani, quamvis confossi, patienter ac sine gemitu, velut aliena corpora, exsecari

patientur; ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & vlulatus, & alia per quæ ferè muliebris dolor tumultuatur, amoue; perdidisti enim tot mala, si nondum misera esse didicisti. Ecquid videor tecum timide egisse? nil tibi subduxi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui. Magno id animo feci; constitui enim vincere dolorem tuum, non circumscribere.

CAP. IV. Vincam autem, puto; primum si ostendero nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedum propter quod miseros etiam quos contingo, faciam; deinde si ad te transiero, & probauero, ne tuam quidem grauem esse fortunam, quæ tota ex mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi; si potero, ipsas res, quibus me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipse magis placebo, quod inter eas res beatus ero, quæ miseros solent facere. Non est quod de me alijs credas ipse tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non esse miserum. Adijciam, quo securior sis, nec fieri quidem posse miserum.

CAP. V. Bona conditione conditi sumus, si eam non deseruerimus. Id egrit rerum natura, vt ad bene viuendum non magno apparatu opus esset: vnusquisque facere se beatum potest. Leue momentum in aduenticijs rebus est, & quod in neutram partem magnas vires habeat: nec secunda sapientem euehunt, nec aduersa demittunt. Laborauit enim semper, vt in se plurimum poneret, intra se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? minime: nam id quidem si profiteri possem, non tantum negarem miserum me esse, sed omnium fortunatissimum, & vicinum Deo perductum prædicarem. Nunc, quod satis est ad omnes miserias leniendas, sapientibus viris me dedi, & nondum in auxilium mei validus in aliena castra confugi, eorum scilicet, qui facile se & sua tuentur. Illi me iusserunt stare assidue, velut in præsidio positum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus prospicere multo antequam incurrant. Illis grauis est, quibus est repentina: facile eam sustinet, qui semper expectat. Nam & hostiam aduentus eos prosternit, quos inopinate occupauit; at qui futuro se bel-

lo ante bellum parauerunt, compositi & apptati; primum qui tumultuosissimus est, ictum facile excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiam si videretur pacem agere omnia: illa, quæ in me indulgentissime conferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo loco posui, vnde posset ea sine motu meo repetere. Interuallum inter me & illa magnum habui: itaque abstulit illa, non auulsit. Neminem aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius velut sua & perpetua amauerunt, qui se propter illa suspici voluerunt, iacent & mœrent cum vanos & pueriles animos, omnis solidæ voluptatis ignaros, falsa & mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se lætis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit; aduersus vtrumque statum inuictum animum tenet, exploratæ iam firmitatis: nam in ipsa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus est. Itaque ego in illis quæ omnes optant, existimaui semper, nihil veri boni inesse: quin inania, & specioso ac decepturo fuco circumlita inueni, intra nihil habentia fronti suæ simile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quam opinio vulgi minabatur: verbum quidem ipsum persuasione quadam & consensu, iam asperius ad aures venit, & audientes tanquam triste, & exsecrabile ferit: ita enim populus iussit: sed populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

CAP. VI. Remoto igitur iudicio plurium, quos prima rerum facies, vtcunque credita est, aufert, videamus quid sit exsilium; nempe, loci commutatio est. Angustare ne videamur vim eius, & quicquid pessimum in se habet, subtrahere; hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduersus ista postea confligam; interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. Carere patria, intolerabile est. Aspice agedum hanc frequentiam, cui vix vrbis immensæ tecta sufficiunt; maxima pars illius turbę patria caret; ex municipijs & colonijs suis ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit ambitio, alios necessitas officij publici, alios imposita legatio, alios luxuria, opulentum & opportunum vitijs locum quærens; alios liberalium studiorum cupiditas, alios spectacula; quosdam traxit amicitia, quosdam industria, latam ostendendæ virtuti nacta materiam;

riam: quidam vænalem formam attulerunt, quidam vænalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in vrbem. & virtutibus & vitijs magna pretia ponentem. Iube omnes istos ad nomen citari, &, Vnde domo quisque sit, quære: videbis maiorem partem esse, quæ relictis sedibus suis, venerit in maximam quidem ac pulcherrimam vrbem, non tamen suam. Deinde ab hac ciuitate discede, quæ velut communis patria potest dici: omnes vrbes circumi: nulla non magnam partem peregrinæ multitudinis habet. Nunc transi ab ijs quarum amœna positio, & opportunitas regionis plures allicit; deserta loca, & asperrimas insulas, Sciathum & Seriphum, Gyarum, & Cossuram pete nullum inuenies exsilium, in quo non aliquis animi caussa moretur. Quid tam nodum inueniri potest, quid tam abruptum vndique, quam hoc saxum? quid ad copias respicienti ieiunius? quid ad homines immansuetius? quid ad ipsum loci situm horridius? quid ad cœli naturam intemperatius? plures tamen hic peregrini, quam ciues consistunt. Vsque eo ergo commutatio ipsa locorum grauis non est, vt hic quoque locus è patria quosdam abduxerit. Inuenio qui dicant, inesse naturalem quandam animis irritationem commutandi sedes & trasferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data est: nunquam se tenet: spargitur, & cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, & quietis impatiens, & nouitate rerum lætissima. Quod non miraberis, si primam eius originem adspexeris. Non ex terreno & graui concreta corpore: ex illo cælesti spiritu descendit: cælestium autem natura semper in motu est: fugit & velocissimo cursu agitur aspice sidera mundum illustrantia: nullum eorum perstat: labitur assidue, & locum ex loco mutat: quamvis cum vniuerso vertatur, in contrarium nihilominus ipsi mundo refertur: per omnes signorum partes discurrit; perpetua eius agitatio, & aliunde alio commigratio est. Omnia voluuntur semper, in transitu sunt, & vt lex & naturæ necessitas ordinauit, aliunde alio deferuntur. Cum per certa annorum spatia orbes explicuerint, iterum ibunt per quæ venerant. I nunc, & animum humanum, ex ijsdem quibus diuina constant compositum seminibus, moleste ferre puta taansitum ac mitigationem: cum Dei natura, assidua & citatissima

ſima commutatione, vel delectet ſe, vel conſeruet. A cæleſtibus, agedum, te ad humana conuerte: videbis gentes, populoſque mutaſſe ſedem. Quid ſibi volunt in medijs Barbarorum regionibus Græcæ vrbes? quid inter Indos Perſaſque Macedonicus ſermo? Scythia, & totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, ciuitates Achaiæ Ponticis impoſitas littoribus oſtentat. Non perpetuæ hiemis ſæuitia, non hominum ingenia, ad ſimilitudinem cæli ſui horrentia trasferentibus domus ſuas obſtiterunt. Athenienſis in Aſia turba eſt: Miletus LXXV. vrbium populum in diuerſa effudit: totum Italiæ latus, quod infero mari alluitur, maior Græcia fuit. Tuſcos Aſia ſibi vindicat; Tyrij Africam incolunt: Hiſpaniam Pęni: Græci ſe in Galliam immiſerunt, in Græciam Galli: Pyrenæus Germanorum tranſitus non inhibuit: per inuia, per incognita verſauit ſe humana leuitas. Liberos coniugeſque, & graues ſenio parentes traxerunt. Alij longo errore iactati, non iudicio elegerunt locum, ſed laſſitudine proximum occupauerunt: alij armis ſibi ius in aliena terra fecerunt; quaſdam gentes, cum ignota peterent, mare hauſit: quædam ibi conſederunt, vbi illas rerum inopia depoſuit. Nec omnibus eadem cauſſa relinquendi quærendique patriam fuit. Alios excidia vrbium ſuarum, hoſtilibus armis elaſpos, in aliena, ſpoliatos ſuis, expulerunt: alios domeſtica ſeditio ſubmouit: alios nimia ſuperfluentis populi frequentia, ad exonerandas vires, emiſit; alios peſtilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis ſoli vitia eiecerunt quoſdam fertilis oræ, & in maius laudatæ, fama corrupit alios alia cauſſa exciuit domibus ſuis. Illud itaque eſt manifeſtum, nihil eodem loco manſiſſe, quo genitum eſt; aſſiduus humani generis diſcurſus eſt: quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur; Noua vrbium fundamenta iaciuntur; noua gentium nomina, exſtinctis prioribus, aut in acceſſionem validioris conuerſis, oriuntur. Omnes autem iſtæ populorum transportationes, quid aliud, quam publica exſilia ſunt.

CAP. VII. Quid tam longo te circuitu traho? quid intereſt enumerare Antenorem Patauij conditorem, & Euandrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? quid Diomedem, alioſque quos Troianum

bellum, victos simul victoresque, per alienas terras dissipauit? Romanum imperium nempe auctorem exsulem respicit; quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentes necessitas & victoris metus, longinqua quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias misit? vbicunqne vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libentes nomina dabant, & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex.

CAP·VIII. Res quidem non desiderat plurium enumerationem; vnum tamen adijciam, quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa insula sæpe iam cultores mutauit. Vt antiquiora quæ vetustas obduxit, transeam Phocide relicta, Graij qui nunc Massiliam colunt, prius in hac insula consederunt. Ex qua quid eos fugauerit, incertum est; vtrum cæli grauitas, an præpotentis Italiæ conspectus, an natura importuosi maris; nam in caussa non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quod maxime tunc trucibus & inconditis Galliæ populis se interposuerunt. Transierunt deinde Ligures in eam, transierunt & Hispani, quod ex similitudine ritus apparet: eadem enim tegumenta capitum, idemque genus calceamenti, quod Cantabris est, & verba quædam; nam totus sermo, conuersatione Græcorum Ligurumque, à patria desciuit. Deductæ deinde sunt duæ ciuium Romanorum coloniæ; altera à Mario, altera à Sylla. Toties huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix denique inuenies vllam terram, quam etiam nunc indigenæ colant; permixta omnia & insiticia sunt; alius alij successit. Hic concupiuit, quod alij fastidio fuit; ille vnde expulerat, eiectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semper loco stare fortunam. Aduersus ipsam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quæ exilio adhærent, satis hoc remedij putat Varro, doctissimus Romanorum, quod quocumque venimus, eadem rerum natura vtendum est. M. Brutus satis hoc putat, quod licet in exsilium euntibus virtutes suas ferre secum. Hæc etiam si quis singula parum iudicat efficacia ad consulandum exsulem, vtraque in vnum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est, quod perdidimus? duo qua pulcherrima sunt, quocumque nos mouerimus, sequentur; natura communis

nis, & propria virtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator vniuersi fuit; siue ille Deus est potens omnium, siue incorporalis ratio ingētium operum artifex, siue diuinus spiritus, per omnia maxima minima, æquali intentione diffusus, siue fatum & immutabilis caussarum inter se cohærentium series: id, inquam, actum est, vt in alienum arbitrium, nisi vilissima quæque, non caderent. Quidquid optimum homini est, id extra humanam potentiam iacet: nec dari, nec eripi potest. Mundus hic, quo nihil neque maius, neque ornatius, rerum Natura genuit: animus contemplator, admiratorq; mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis & perpetua, tamdiu nobiscum mansura, quamdiu ipsi manebimus. Alacres itaque & erecti, quocunq; res tulerit, intrepido gradu properemus.

CAP. IX. Emetiamur quascunque terras, nullam inuenire intra mundum est alienam nobis, vndecunque ex æquo ad cælum erigitur acies: paribus interuallis omnia diuina ab omnibus humanis distant: proinde dum oculi mei ab illo spectaculo, cuius insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum ceteris inhærere sideribus, dum ortus eorum, occasus, interuallaque, & causas inuestigare velocius meandi, vel tardius, spectare tot per noctem stellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum spatium exeuntes, sed intra suum se circumagentes vestigium, quasdam subito erumpentes, quasdam igne fuso perstringentes aciem, quasi decidant, vel longo tractu cum luce multa prætervolantes; dum cum his sim, & cælestibus, qua homini fas est, immiscear; dum animum, ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam: quantum refert mea, quid calcem? At non est hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax: non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur: nihil gignit, quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis: non pretiosus hic lapis cæditur, non auri argentique venæ eruuntur. Angustus Animus est, quem terrena delectant: ad illa abducendus est, quæ vbiq; æque apparent, vbiq; æque splendent: & hoc cogitandum est, ista veris bonis per falsa & praue credita obstare. Quo longiores porticus expedierint, quo altius turres sustulerint, quo

latius

latius vicos porrexerint, quo depressius æstiuos specus foderin quo, maiori mole fastigia cęnationum subuexerint: hoc plus erit, quod illis cælum abscondat. In eam te regionem casus eiecit, in qua latissimum receptaculum casa est. Næ tu pusilli animi es, & sordide se consolantis, si ideo id fortiter pateris, quia Romuli casam nosti. Dic illud potius: Istud humile tugurium nempe virtutes recipit, iam omnibus templis formosius erit, cum illic iustitia conspecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas, omnium officiorum recte dispensandorum ratio, humanorum diuinorumque scientia. Nullus angustus est locus qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium graue est, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro, quem de Virtute composuit, ait, se vidisse Marcellum Mitylenis exsulantem, &, quantum modo natura hominis pateretur, beatissime viuentem, neque vnquam bonarum artium cupidiorem quam illo tempore. Itaque adijcit, visum sibi se magis in exsilium ire, qui sine illo rediturus esset, quam illum in exsilio relinqui. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exsilium suum Bruto approbauit, quam quo reipublicæ consulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, vt aliquis exsul sibi videretur, quod ab exsule recederet? qui in admirationem sui adduxit hominem etiam Catoni suo mirandum? Idem Brutus ait, C. Cæsarem Mitylenas præteruectum, quia non sustineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetrauit Senatus, publicis precibus, tam solicitus ac mæstus, vt omnes illo die Bruti habere animum videretur, & non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exsules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die illum exsulem Brutus relinquere non potuit, Cæsar videre. Contigit enim illi testimonium vtriusque. Brutus sine Marcello reuerti se doluit: Cæsar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, sic ad tolerandum æquo animo exsilium se ipse adhortatus sit? Quod patria cares, non est miserum. Ita te disciplinis imbuistis, vt scires omnem locum sapienti viro patriam esse. Quid porro? hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patria caruit? propagandi sine dubio imperij caussa: sed nempe caruit: nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena, trahit

Hi-

Hispania, quæ fractas & afflictas partes refouet, trahit Ægyptus infida, totus denique orbis: qui ad occasionem concussi imperij intentus est: cui primum rei occurret? cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suspiciant & colant gentes: tu viue Bruto miratore contentus. Bene ergo exsilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo eius mutauit loci mutatio, quamvis eam paupertas sequeretur: in qua nihil mali esse, quisquis modo nondum peruenit in insaniam omnia subuertentis auaritiæ, atque luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? & cui deesse hoc potest, vllam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse: corporis exigua desideria sunt: frigus submouere vult, alimentis famem ac sitim extinguere: quicquid extra concupiscitur, vitijs, non vsibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia vltimi maris ex ignoto littore eruere. Dij istos deæque perdant, quorum luxuria tam inuidiosi imperij fines trascendit. Vltra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget à Parthis, à quibus nondum pœnas repetijmus, aues petere. Vndique conuehunt, omnia nota fastidienti gulæ. Quod dissolutus delicijs stomachus vix admittat, ab vltimo portatur Oceano. Vomunt vt edant, edunt, vt vomant: & epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Inuitus enim sanatur: & si remedia ne coactus quidem recipit, interim certe dum non potest, nolenti similis est. C. Cæsar, quem mihi videtur rerum natura edidisse, vt ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio cænauit vno die; & in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen inuenit, quomodo trium prouinciarum tributum vno cœna fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur! pretiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo; sed raritas, & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reuerti, quid opus est tot artibus ventri seruientibus? quid mercaturis? quid vastatione siluarum? quid profundi perscru-

ſcrutatione? paſſim iacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis diſpoſuit: ſed hæc velut cæci tranſeunt, & omnes regiones peruagantur, maria traijciunt, & cũ famem exiguo poſſint ſedare, magno irritant.

CAP. X. Libet dicere: Quid deducitis naues? quid manus & aduerſus feras & aduerſus homines armatis? quid tanto tumultu diſcurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quam parua vobis corpora ſint? Nonne furor & vltimus mentium error eſt, cum tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaq; augeatis cenſus, promoueatis fines: nunquam tamen corpora veſtra laxabitis. Cum bene ceſſerit negotiatio multum militia retulerit, cũ indagati vndiq; cibi coierint, non habebitis vbi iſtos apparatus veſtro: collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores noſtri quorum virtus etiam nunc vitia noſtra ſuſtentat, infelices erant, qui ſibi manu ſua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorũ tecta nondum auro fulgebant quorũ templa nondum gemmis nitebant. Itaq; tũc per fictiles deos religioſe iurabatur: qui illos inuocauerãt, ad hoſtem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minus beate viuebat dictator noſter, qui Samnitum legatos audit, cum viliſſimum cibum in foco ipſe manu ſua verſaret: illa, qua iam ſæpe hoſtem percuſſerat, laureamq; in Capitolini Iouis gremio repoſuerat, quã Apicius noſtra memoria vixit! qui in ea vrbe, ex qua aliquando philoſophi, velut corruptores iuuentutis abire, iuſſi ſunt, ſcientiam popinæ profeſſus, diſciplina ſua ſæculum infecit; cuius exitum noſſe, operæ pretium eſt. Cum ſeſtertium millies in culinam congeſſiſſet, cũ tot congiaria Principum, & ingens Capitolij vectigal ſingulis comeſſationibus exſorpſiſſet; ære alieno oppreſſus, rationes ſuas tunc primum coactus inſpexit; ſuperfuturum ſibi ſeſtertium centies computauit; & velut in vltima fame victurus, ſi in ſeſtertio cẽties vixiſſet, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui ſeſtertium centies egeſtas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. XI. Seſtertium centies aliquis extimuit; & quod alij voto petunt, veneno fugit. Illi vero tam prauæ mentis homini vltima portio ſaluberrima fuit. Tunc venena edebat, bibebatque, cum immenſis epulis non delectaretur tantum, ſed gloriaretur, cum vitia ſua oſtentaret, cum ciuitatem in luxu-

riam

riam suam conuerteret, cum iuuentutem ad imitationem sui solicitaret, etiam sine malis exemplis, per se docilem. Hæc accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines; sed ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum & incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil satis est; naturæ satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exsuli incommodum habet; nullum enim tam inops exsilium est, quod non alendo homini abunde fertile sit. At vestem, an domum desideraturus est exsul? Si hæc quoque ad vsum tantum desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen; æque enim exiguo tegitur corpus, quam alitur; nihil homini natura, quod necessarium faciebat, fecit operosum. Si desiderat saturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, varijsque coloribus distinctam & artibus; non fortunæ iste vitio, sed suo pauper est; etiam si illi, quidquid amisit, restitueris, nihil ages; plus enim restituto deerit ex eo quod cupit; quam exsuli ex eo quod habuit. Si desiderat aureis fulgentem vasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum insania pretiosum, & seruorum turbam quæ quamvis magnam domum angustet, iumentorum corpora differta & coacta pinguescere, & nationum omnium lapides: ista congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum; non magis, quam vllus sufficiet humor ad satiandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex æstu ardentium viscerum oritur: non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantum, aut alimentis euenit: eadem natura est in omni desiderio, quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur, quicquid illi congesseris; non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessarijs rebus & exsilia sufficiunt: superuacuis nec regna. Animus est qui diuites facit: hic in exsilia sequitur, & in solitudinibus asperrimis, cum quantum satis est sustinendo corpori, inuenit, ipse bonis suis abundat & fruitur: Pecunia nihil ad animum pertinet: non magis, quam ad deos immortales omnia ista, quæ imperita ingenia, & nimis corporibus suis addicta, suspiciunt, Lapides, aurum & argentum, & magni

lauа-

læuatique mensarum orbes, terrena sunt pondera: quæ non potest amare sincerus animus, ac naturæ suæ memor, leuis ipse, & exsertus, & quandoque emissus fuerit, ad summa emicaturus: interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfusam grauem sarcinam licet, celeri & volucri cogitatione diuina perlustrat. Ideoque nec exsulare vnquam potest, liber, & dijs cognatus, & omni mundo omnique æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cœlum, & in omne præteritum, futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur; in hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur; animus quidem ipse sacer & æternus est, & cui non possunt inijci manus.

CAP. XII. Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam nemo grauem sentit nisi qui putat, vti tantum præceptis sapientum. Primum aspice, quanto maior pars sit pauperum, quos nihilo notabis tristiores solicitioresque diuitibus, imo nescio an eo lætiores sunt, quo animus eorum in pauciora distringitur. Transeamus à pauperibus; veniamus ad locupletes; quam multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt? Circumcisæ sunt peregrinantium sarcinæ; & quotiescunque festinationem necessitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum secum habent? cum omnem apparatum castrensis disciplina submoueat. Nec tantum conditio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exæquat; sumunt quosdam dies, cum iam illos diuitiarum tædium cæpit, quibus humi cœnent, & remoto auro, argentoque fictilibus vtantur. Dementes! hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis caussa imitantur! Me quidem quoties antiqua exempla respexi, paupertatis vti solatijs pudet; quoniam quidem eo temporum luxuria prolapsa est, vt maius viaticum exulum sit, quam olim patrimonium principum fuit. Vnum fuisse Homero seruum, tres Platoni, nullum Zenoni, à quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis sapientia, satis constat; num ergo quisquam eos miseros vixisse dicet, vt non ipse miserrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ sequester

fuit

fuit, ære collatio funeratus eſt. Attilius Regulus,cum Pœnos in Africa funderet, ad Senatum ſcripſit,mercenarium ſuum diſcediſſe, & ab eo deſertum eſſe rus: quod Senatui publice curari, dum abeſſet Regulus, placuit. Fuit ne tanti,ſeruum non habere, vt colonus eius populus Rom.eſſet. Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt: quia nihil illius reliquerat pater. Æquum mehercules erat populum R. tributum Scipioni ſemel conferre,cum à Carthagine ſemper exigeret. O felices viros puellarum,quibus populus R. loco ſoceri fuit! Beatioreſne iſtos putas, quorum pantomimæ decies ſeſtertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi à ſenatu tutore ſuo, in dotem æs graue acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem,cuius tam claræ imagines ſunt? indignatur exſul aliquid ſibi deeſſe, cum defuerit Scipioni dos, Regulo Mercenarius, Menenio funus? cum omnibus illis, id quod deerat, ideo honeſtius ſuppletum ſit,quia defuerat: His ergo aduocatis non tantum tuta eſt, ſed etiam gratioſa paupertas.

CAP. XIII. Reſponderi poteſt: Quid artificioſe iſta diducis, quæ ſingula ſuſtineri poſſunt, collata non poſſunt? Commutatio loci tolerabilis eſt, ſi tantum locum mutes: paupertas tolerabilis eſt, ſi ignominia abſit, quæ vel ſola opprimere animos ſolet. Aduerſus hunc,quiſquis me malorum turba terrebit,his verbis vtendum erit. Si contra vnam quamlibet partem fortunæ ſatis tibi roboris eſt, idem aduerſus omnes erit: cum ſemel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem præſtat. Si auaritia dimiſit, vehementiſſima generis humani peſtis; moram tibi ambitio non faciet. Si vltimum diem non quaſi pœnam, ſed quaſi naturæ legem adſpicis; ex quo pectore mortis metum eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis cauſſa homini datam, ſed propagandi generis; quem non violauerit hoc ſecretum & infixum viſceribus ipſis exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non ſingula vitia ratio, ſed pariter omnia proſternit; in vniuerſum ſemel vincitur. Ignominia tu putas quemquam ſapientem moueri poſſe,qui omnia in ſe repoſuit qui ab opinionibus vulgi ſeceſſit? Plus etiam quam ignominia, eſt mors ignominioſa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando ſolus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intra-

tra-

itauit, ignominiam ipsi loco detracturus; neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis vsque eo ad conspiciendam veritatem excæcatus est, vt ignominiam putet M. Catonis fuisse, duplicem in petitione præturæ & consulatus repulsam? ignominia illa præturæ & consulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, nisi à se ante contemptus est. Humilis & proiectus animus fit isti contumeliæ opportunus; qui vero aduersus sæuissimos casus se extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur, euertit, ipsas miserias infularum loco habet; quando ita affecti sumus, vt nihil æque magnam apud nos admirationem occupet, quam homo fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides; cui quisquis occurrerat, deijciebat oculos, & ingemiscebat, non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in ipsam iustitiam animaduerteretur. Inuentus est tamen, qui in faciem eius inspueret; poterat ob hoc moleste ferre, quod sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille abstersit faciem, & subridens ait comitanti se magistratui; Admone istum, ne postea tam improbe oscitet. Hoc fuit contumeliæ ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil esse grauius, mortem ipsis potiorem videri. His ego respondebo, & exsilium sæpe contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus iacuit: non magis illum contemni, quam cum ædium sacrarum ruinę calcantur, quas religiosi æque ac stantes adorant.

CAP. XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater carissima, quod te in infinitas lacrimas agat, sequitur vt caussæ tuæ te stimulent. Sunt autem duæ: nam aut illud te mouet, quod præsidium aliquod videris amisisse; aut, quod desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leuiter perstringenda est: noui enim animum tuum, nihil in suis præter ipsos amātem. Viderint illæ matres, quæ potentiam liberorum muliebri impotentia exercent; quæ, quia fœminis honores non licet gerere, per illos ambitiosæ sunt, quæ patrimonia filiorum & exhauriunt, & captant; quæ eloquentiam commodando alijs fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimum gauisa es, minimum vsa: tu liberalitati nostræ semper imposuisti modum, cum tuæ non imponeres: tu filiafamilias, locupletibus filijs vltro contulisti; tu patrimonia nostra sic administrasti,

vt

vt tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abstineres: tu gratiæ nostræ tanquam alienis rebus vteris, pepercisti, & ex honoribus nostris nihil ad te nisi voluptas & impensa pertinuit: nunquam indulgentia ad vtilitatem respexit. Non potes itaq; erepto filio desiderare, quæ incolumi nunquam ad te pertinere duxisti.

CAP. XV: Illo omnis consolatio mihi vertenda est, vnde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filij carissimi careo, non conspectu eius, non sermone fruor: vbi est ille, quo viso tristem vultum relaxaui, in quo omnes solicitudines meas deposui? vbi colloquia, quorum inexplebilis eram? vbi studia, quibus libentius quam fæmina, familiarius quam mater, intereram? vbi ille occursus? vbi matre visa semper puerilis hilaritas? Adijcis istis loca ipsa gratulationum & conuictuū, &, vt necesse est, efficacissimas ad vexandos animos recentis conuersationis notas. Nam hoc quoque aduersus te crudeliter fortuna molita est, quod te ante tertium demum diem quam percussus sum, securam, nec quicquam tale metuētem, regredi voluit: bene nos longinquitas locorum diuiserat: bene aliquot annorū absentia huic te malo præparauerat: redisti, non vt voluptatem ex filio perciperes, sed ne consuetudinem desiderij perderes. Si multo ante abfuisses, fortius tulisses, ipso interuallo desiderium molliente: si non recessisses, vltimum certe fructum biduo diutius videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, vt nec fortunæ meæ interesses, nec absentiæ assuesceres. Sed quāto ista duriora sunt tanto maior tibi virtus aduocanda est, & velut cum hoste noto, ac sæpe iam victo, acrius est congrediendum. Non ex intacto corpore tuo sanguis hic fluxit: per ipsas cicatrices percussa es.

CAP. XVI. Non est quod vtaris excusatione nominis muliebris, cui pœne concessum est immoderatum in lacrimas ius, non immensum tamen: & ideo maiores decem mensium spatium lugentibus viros dederunt, vt cum pertinacia muliebris mœroris publica constitutione deciderent: non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Nam & infinito dolore, cum aliquem ex carissimis amiseris, affici stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum est, & sentire desiderium, & opprimere. Non est quod ad quasdam feminas

res-

respicias, quarum tristitiam semel sumptam mors finiuit: nosti quasdam, quæ amissis filijs, imposita lugubria nunquam exuerunt: à te plus exigit vita ab initio fortior, non potest muliebris excusatio contingere ei, à qua omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maximum sæculi malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit: non gemmæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi diuitiæ, velut maximum generis humani bonum, refulserunt: non te bene in antiqua & seuera instituta domo, periculosa etiam probis, peiorum detorsit imitatio. Nunquam te fœcunditatis tuæ, quasi exprobraret ætatem, puduit: nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumescentem vterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenocinijs ac coloribus polluisti; nunquam tibi placuit vestis, quæ nihil amplius nudaret, cum poneretur: vnicum tibi ornamentum, pulcherrima & nulli obnoxia ætati, forma: maximum decus, visa est pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes tuæ seduxerunt: tantum debes à feminarum lacrimis abesse, quantum à vitijs. Ne feminæ quidem te sinent intabescere vulneri tuo, sed leuiori necessario mœrore cito defunctam, iubebunt exsurgere: si modo illas intueri voles feminas, quas conspecta virtus inter magnos viros posuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegerat. Si numerare funera Corneliæ velles, amiserat decem: si æstimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa se, & fatum eius exsecrantibus interdixit, Ne fortunam accusarent, quæ sibi filios Gracchos dedisset. Ex hac femina debuit nasci, qui diceret in concione: Tu matri meæ maledicas, quæ me peperit? Multo mihi videtur animosior vox matris. Filius magno æstimabat Gracchorum natales; mater & funera. Rutilia Cottam filium secuta est in exsilium, & vsque eo fuit indulgentia constricta, vt mallet exsilium pati, quam desiderium: nec ante in patriam, quam cum filio rediit. Eumdem iam reducem, & in Republica florentem tam fortiter amisit, quam secuta est: nec quisquam lacrimas eius post elatum filium notauit. In expulso virtutem ostendit, in amisso prudentiam:

nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in tristitia superuacua stultaque detinuit. Cum his te numerari feminis volo, quarum vitam semper imitata es: earum in coercenda comprimendaque ægritudine optime sequeris exemplum. Scio rem non esse in nostra potestate, nec vllum affectum seruire: minime vero eum, qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & aduersus omne remedium contumax est: volumus eum interim obruere, & deuorare gemitus; per ipsum tamen compositum fictumque vultum lacrimæ profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus: at illum inter ipsa, quibus auocatur spectacula, leuis aliqua desiderij nota subruit. Ideo melius est, illum vincere, quam fallere. Nam qui aut delusus voluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsa quiete impetum ad sæuiendum colligit: at quisquis rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaque tibi monstraturus illa, quibus vsos multos esse scio, vt peregrinatione te vel longa detineas, vel amœna delectes; rationum accipiendarum diligentia, patrimonij administratione multum occupes, temporis; vt semper nouo te aliquo negotio implices: omnia ista ad exiguum momentum prosunt, nec remedia doloris, sed impedimenta sunt: ego autem malo illum desinere, quam decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad liberalia studia, illa sanabunt vulnus tuum, illa omnem tristitiam tibi euellent. His etsi nunquam assuesces nunc vtendum erat: sed quantum tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non quidam comprehendisti, attigisti tamen. Vtinam quidem virorum optimus, pater meus, nimis maiorum consuetudini deditus, voluisset te sapientum præceptis erudiri potius, quam imbui: non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed proferendum. Propter istas quæ litteris non ad sapientiam vtuntur, sed ad luxuriam instruuntur minus est indulgere studijs passus: beneficio tamen rapacis ingenij plus, quam pro tempore, hausisti: iacta sunt disciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertere: tutam te præstabunt: illæ consolabuntur, illæ delectabunt, illæ si bona fide animum tuum intrauerunt, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam solicitudo, nunquam

quam afflictionis irritæ superuacua vexatio : nulli horum patebit pectus tuum : nam ceteris vitijs iampridem clusum est. Hæc quidem certissima præsidia sunt, & quæ sola te fortunæ eripere possint : sed quia, dum in illum portum, quem studia promittunt, perueneris, adminiculis quibus innitaris opus est, volo interim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos : quibus saluis, fas tibi non est accusare fortunam : in vtroque habes quod te diuersa virtute delectet : alter honores industia consecutus est, alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filij dignitate, alterius quiete, vtriusque pietate noui fratrum meorum intimos affectus : alter in hoc dignitatem excolit, vt tibi ornamento sit : alter in hoc se ad tranquillam quietamque vitam recepit, vt ibi vacet. Bene liberos tuos & in auxilium, & in oblectamentum, fortuna disposuit : potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officijs : & vnius desiderium, duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere: nihil tibi deerit, præter numerum. Ab his ad nepotes quoque respice. Marcum blandissimum puerum ; ad cuius conspectum nulla potest durare tristitia ; nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat. Cuius non lacrimas illius hilaritas supprimat ? cuius non contractum solicitudine animum illius argutiæ soluant ? quem non in iocos vocabit illa lasciuia ? quem non in se conuertet, & abducet infixum cogitationibus, illa neminem satiatura garrulitas ? Deos oro, contingat hunc habere nobis superstitem. In me omnis fatorum crudelitas lassata consistat ; quicquid matri dolendum fuit, in me transierit : quicquid auiæ, in me. Floreat reliqua in suo statu turba : nihil de orbitate, nihil de condicione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius dolituræ domus piamentum. Tene in gremio tuo cito tibi daturam pronepotes Nouatillam : quam sic in me transtuleram, sic mihi adscripseram, vt possit videri, quod me amisit, quamvis saluo patre, pupilla : hanc & pro me dilige : Abstulit illi nuper fortuna matrem : tua potest efficere pietas, vt perdidisse se matrem doleat tantum, non & sentiat. Nunc mores eius compone, nunc formam ; altius præcepta descendunt, quæ teneris imprimuntur ætatibus. Tuis

assue-

assuescat sermonibus: ad tuum fingatur arbitrium: multum illi dabis, etiam si nihil dederis præter exēplum. Hoc iam tibi solemne officium, pro remedio erit: non potest animum piè dolentem à solicitudine auerte, nisi aut ratio, aut honesta occupatio. Numerarem inter magna solatia patrem quoq; tuũ, nisi abesset: nunc tamen ex affectu tuo, quid illius intersit, cogita: intelliges, quanto iustius sit te illi seruari, quam mihi impendi: quoties te immodica vis doloris inuaserit, & sequi se iubebit, patrem cogita: cui tu quidem tot nepotes pronepotesq; dãdo, effecisti ne vnica esses. cõsummatio tamen ætatis actæ feliciter, in te vertitur. Illo viuo, nefas est te, quod vixeris queri.

CAP. XVII. Maximum adhuc solatium tuum tacueram, sororem tuam: illud fidelissimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuæ pro indiuiso transferuntur. illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miscuisti, in huius primum respirasti sinu. Illa quidem affectus tuos semper sequitur: in mea tamen persona, non tantum pro te dolet. Illius manibus in vrbem perlatus sum: illius pio maternoque nutricio per longum tempus æger conualui; illa pro quæstura mea gratiam suam extendit; & quæ ne sermonis quidem, aut claræ salutationis sustinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi seductum vitæ genus, nihil modestia in tanta feminarum petulantia, rustica, nihil quies, nihil secreti & ad otium repositi mores obstiterunt, quo minus pro me etiam ambitiosa fieret. Hæc est, mater carissima, solatium, quo reficiaris; illi quantum potes te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent mœrentes, ea quæ maxime diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quærere: tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer: siue seruare habitum istum voles, siue depone, apud illam inuenies vel finem dolori tuo, vel comitem. Sed si prudentiam perfectissimæ feminæ noui, non patietur te nihil profuturo mærore consumi, & exemplum tibi suum, cuius ego etiam spectator fui, narrabit. Carissimum virum amiserat, auunculum nostrum, cui virgo nupserat, in ipsa nauigatione; tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictisque tempestatibus corpus eius naufragia euexit. O quam multarum egregia opera in obscuro iacent! Si huic illa simplex admirandis virtuti-

latius vicos porrexerint, quo depressius æstiuos specus foderin quo, maiori mole fastigia cęnationum subuexerint: hoc plus erit, quod illis cælum abscondat. In eam te regionem casus eiecit, in qua latissimum receptaculum casa est. Næ tu pusilli animi es, & sordide se consolantis, si ideo id fortiter pateris, quia Romuli casam nosti. Dic illud potius: Istud humile tugurium nempe virtutes recipit, iam omnibus templis formosius erit, cum illic iustitia conspecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas, omnium officiorum recte dispensandorum ratio, humanorum diuinorumque scientia. Nullus angustus est locus qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium graue est, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro, quem de Virtute composuit, ait, se vidisse Marcellum Mitylenis exsulantem, &, quantum modo natura hominis pateretur, beatissime viuentem, neque vnquam bonarum artium cupidiorem quam illo tempore. Itaque adijcit, visum sibi se magis in exsilium ire, qui sine illo rediturus esset, quam illum in exsilio relinqui. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exsilium suum Bruto approbauit, quam quo reipublicæ consulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, vt aliquis exsul sibi videretur, quod ab exsule recederet? qui in admirationem sui adduxit hominem etiam Catoni suo mirandum? Idem Brutus ait, C. Cæsarem Mitylenas præteruectum, quia non sustineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetrauit Senatus, publicis precibus, tam solicitus ac mæstus, vt omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exsules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die illum exsulem Brutus relinquere non potuit, Cæsar videre. Contigit enim illi testimonium vtriusque. Brutus sine Marcello reuerti se doluit: Cæsar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, sic ad tolerandum æquo animo exsilium se ipse adhortatus sit? Quod patria cares, non est miserum. Ita te disciplinis imbuistis, vt scires omnem locum sapienti viro patriam esse. Quid porro? hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patria caruit? propagandi sine dubio imperij caussa: sed nempe caruit: nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena, trahit

Hispania, quæ fractas & afflictas partes refouet, trahit Ægyptus infida, totus denique orbis: qui ad occasionem concussi imperij intentus est: cui primum rei occurret? cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suspiciant & colant gentes: tu viue Bruto miratore contentus. Bene ergo exsilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo eius mutauit loci mutatio, quamvis eam paupertas sequeretur: in qua nihil mali esse, quisquis modo nondum peruenit in insaniam omnia subuertentis auaritiæ, atque luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? & cui deesse hoc potest, vllam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse: corporis exigua desideria sunt: frigus submouere vult, alimentis famem ac sitim extinguere: quicquid extra concupiscitur, vitijs, non vsibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia vltimi maris ex ignoto littore eruere. Dij istos deæque perdant, quorum luxuria tam inuidiosi imperij fines trascendit. Vltra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget à Parthis, à quibus nondum pœnas repetijmus, aues petere. Vndique conuehunt, omnia nota fastidienti gulæ. Quod dissolutus delicijs stomachus vix admittat, ab vltimo portatur Oceano. Vomunt vt edant edunt, vt vomant: & epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Inuitus enim sanatur: & si remedia ne coactus quidem recipit, interim certe dum non potest, nolenti similis est. C. Cæsar, quem mihi videtur rerum natura edidisse, vt ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio cænauit vno die; & in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen inuenit, quomodo trium prouinciarum tributum vno cœna fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur! pretiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo; sed raritas, & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reuerti, quid opus est tot artibus ventri seruientibus? quid mercatutis? quid vastatione siluarum? quid profundi per-

scru-

scrutatione? passim iacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis disposuit: sed hæc velut cæci transeunt, & omnes regiones peruagantur, maria traijciunt, & cũ famem exiguo possint sedare, magno irritant.

CAP. X. Libet dicere: Quid deducitis naues? quid manus & aduersus feras & aduersus homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quam parua vobis corpora sint? Nonne furor & vltimus mentium error est, cum tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaq; augeatis census, promoueatis fines: nunquam tamen corpora vestra laxabitis. Cum bene cesserit negotiatio multum militia retulerit, cũ indagati vndiq; cibi coierint, non habebitis vbi istos apparatus vestro: collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores nostri quorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorũ tecta nondum auro fulgebant quorũ templa nondum gemmis nitebant. Itaq; tũc per fictiles deos religiose iurabatur: qui illos inuocauerãt, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minus beate viuebat dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cum vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret: illa, qua iam sæpe hostem percusserat, laureamq; in Capitolini Iouis gremio reposuerat, quã Apicius nostra memoria vixit! qui in ea vrbe, ex qua aliquando philosophi, velut corruptores iuuentutis abire, iussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplina sua sæculum infecit; cuius exitum nosse, operæ pretium est. Cum sestertium millies in culinam congessisset, cũ tot congiaria Principum, & ingens Capitolij vectigal singulis comessationibus exsorpsisset; ære alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexit; superfuturum sibi sestertium centies computauit; & velut in vltima fame victurus, si in sestertio cẽties vixisset, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. XI. Sestertium centies aliquis extimuit; & quod alij voto petunt, veneno fugit. Illi vero tam prauæ mentis homini vltima portio saluberrima fuit. Tunc venena edebat, bibebatque, cum immensis epulis non delectaretur tantum, sed gloriaretur, cum vitia sua ostentaret, cum ciuitatem in luxu-

riam

riam suam conuerteret, cum iuuentutem ad imitationem sui solicitaret, etiam sine malis exemplis, per se docilem. Hæc accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines; sed ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum & incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil satis est; naturæ satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exsuli incommodum habet; nullum enim tam inops exsilium est, quod non alendo homini abunde fertile sit. At vestem, an domum desideraturus est exsul? Si hæc quoque ad vsum tantum desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen; æque enim exiguo tegitur corpus, quam alitur; nihil homini natura, quod necessarium faciebat, fecit operosum, Si desiderat saturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, varijsque coloribus distinctam & artibus; non fortunæ iste vitio, sed suo pauper est; etiam si illi, quidquid amisit, restitueris, nihil ages; plus enim restituto deerit ex eo quod cupit; quam exsuli ex eo quod habuit. Si desiderat aureis fulgentem vasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum insania pretiosum, & seruorum turbam quæ quamvis magnam domum angustet, iumentorum corpora differta & coacta pinguescere, & nationum omnium lapides: ista congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum; non magis, quam vllus sufficiet humor ad satiandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex æstu ardentium viscerum oritur: non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantum, aut alimentis euenit: eadem natura est in omni desiderio, quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur, quicquid illi congesseris; non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessarijs rebus & exsilia sufficiunt: superuacuis nec regna. Animus est qui diuites facit: hic in exsilia sequitur, & in solitudinibus asperrimis, cum quantum satis est sustinendo corpori, inuenit, ipse bonis suis abundat & fruitur: Pecunia nihil ad animum pertinet: non magis, quam ad deos immortales omnia ista, quæ imperita ingenia, & nimis corporibus suis addicta, suspiciunt, Lapides, aurum & argentum, & magni

læua-

læuatique mensarum orbes, terrena sunt pondera: quæ non potest amare sincerus animus, ac naturæ suæ memor, leuis ipse, & exsertus, & quandoque emissus fuerit, ad summa emicaturus: interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfusam grauem sarcinam licet, celeri & volucri cogitatione diuina perlustrat. Ideoque nec exsulare vnquam potest, liber, & dijs cognatus, & omni mundo omnique æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cœlum, & in omne præteritum, futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur; in hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur; animus quidem ipse sacer & æternus est, & cui non possunt inijci manus.

CAP. XII. Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam nemo grauem sentit nisi qui putat, vti tantum preceptis sapientum. Primum aspice, quanto maior pars sit pauperum, quos nihilo notabis tristiores solicitioresque diuitibus, imo nescio an eo lætiores sunt, quo animus eorum in pauciora distringitur. Transeamus à pauperibus; veniamus ad locupletes; quam multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt? Circumcisæ sunt peregrinantium sarcinæ; & quotiescunque festinationem necessitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum secum habent? cum omnem apparatum castrensis disciplina submoueat. Nec tantum conditio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exæquat; sumunt quosdam dies, cum iam illos diuitiarum tædium cæpit, quibus humi cœnent, & remoto auro, argentoque fictilibus vtantur. Dementes! hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis caussa imitantur! Me quidem quoties antiqua exempla respexi, paupertatis vti solatijs pudet; quoniam quidem eo temporum luxuria prolapsa est, vt maius viaticum exulum sit, quam olim patrimonium principum fuit. Vnum fuisse Homero seruum, tres Platoni, nullum Zenoni, à quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis sapientia, satis constat; num ergo quisquam eos miseros vixisse dicet, vt non ipse miserrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ sequester

fuit

fuit, ære collatio funeratus est. Attilius Regulus, cum Pœnos in Africa funderet, ad Senatum scripsit, mercenarium suum discedisse, & ab eo desertum esse rus: quod Senatui publice curari, dum abesset Regulus, placuit. Fuit ne tanti, seruum non habere, vt colonus eius populus Rom. esset. Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt: quia nihil illius reliquerat pater. Æquum mehercules erat populum R. tributum Scipioni semel conferre, cum à Carthagine semper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus R. loco soceri fuit! Beatioresne istos putas, quorum pantomimæ decies sestertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi à senatu tutore suo, in dotem æs graue acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam claræ imagines sunt? indignatur exsul aliquid sibi deesse, cum defuerit Scipioni dos, Regulo Mercenarius, Menenio funus? cum omnibus illis, id quod deerat, ideo honestius suppletum sit, quia defuerat: His ergo aduocatis non tantum tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

CAP. XIII. Responderi potest: Quid artificiose ista diducis, quæ singula sustineri possunt, collata non possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantum locum mutes: paupertas tolerabilis est, si ignominia absit, quæ vel sola opprimere animos solet. Aduersus hunc, quisquis me malorum turba terrebit, his verbis vtendum erit. Si contra vnam quamlibet partem fortunæ satis tibi roboris est, idem aduersus omnes erit: cum semel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem præstat. Si auaritia dimisit, vehementissima generis humani pestis; moram tibi ambitio non faciet. Si vltimum diem non quasi pœnam, sed quasi naturæ legem adspicis; ex quo pectore mortis metum eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis caussa homini datam, sed propagandi generis; quem non violauerit hoc secretum & infixum visceribus ipsis exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non singula vitia ratio, sed pariter omnia prosternit; in vniuersum semel vincitur. Ignominia tu putas quemquam sapientem moueri posse, qui omnia in se repo... qui ab opinionibus vulgi secessit? Plus etiam quam ignominia, est mors ignominiosa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando solus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intra-

strauit, ignominiam ipsi loco detracturus; neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis vsque eo ad conspiciendam veritatem excæcatus est, vt ignominiam putet M. Catonis fuisse, duplicem in petitione præturæ & consulatus repulsam? ignominia illa præturæ & consulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, nisi à se ante contemptus est. Humilis & proiectus animus fit isti contumeliæ opportunus; qui vero aduersus sæuissimos casus se extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur, euertit, ipsas miserias infularum loco habet; quando ita affecti sumus, vt nihil æque magnam apud nos admirationem occupet, quam homo fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides; cui quisquis occurrerat, deijciebat oculos, & ingemiscebat, non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in ipsam iustitiam animaduerteretur. Inuentus est tamen, qui in faciem eius inspueret; poterat ob hoc moleste ferre, quod sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille abstersit faciem, & subridens ait comitanti se magistratui; Admone istum, ne postea tam improbe oscitet. Hoc fuit contumeliæ ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil esse grauius, mortem ipsis potiorem videri. His ego respondebo, & exsilium sępe contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus iacuit: non magis illum contemni, quam cum ædium sacrarum ruinę calcantur, quas religiosi æque ac stantes adorant.

CAP. XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater carissima, quod te in infinitas lacrimas agat, sequitur vt caussæ tuæ te stimulent. Sunt autem duæ: nam aut illud te mouet, quod præsidium aliquod videris amisisse; aut, quod desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leuiter perstringenda est: noui enim animum tuum, nihil in suis præter ipsos amãtem. Viderint illæ matres, quæ potentiam liberorum muliebri impotentia exercent; quæ, quia fœminis honores non licet gerere, per illos ambitiosæ sunt, quæ patrimonia filiorum & exhauriunt, & captant; quæ eloquentiam commodando alijs fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimum gauisa es, minimum vsa: tu liberalitati nostræ semper imposuisti modum, cum tuæ non imponeres: tu filiafamilias, locupletibus filijs vltro contulisti; tu patrimonia nostra sic administrasti,

vt

vt tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abstineres: tu gratiæ nostræ tanquam alienis rebus vtereris, pepercisti, & ex honoribus nostris nihil ad te nisi voluptas & impensa pertinuit: nunquam indulgentia ad vtilitatem respexit. Non potes itaq; erepto filio desiderare, quæ incolumi nunquam ad te pertinere duxisti.

CAP. XV: Illo omnis consolatio mihi vertenda est, vnde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filij carissimi careo, non conspectu eius, non sermone fruor: vbi est ille, quo viso tristem vultum relaxaui, in quo omnes solicitudines meas deposui? vbi colloquia, quorum inexplebilis eram? vbi studia, quibus libentius quam fœmina, familiarius quam mater, intereram? vbi ille occursus? vbi matre visa semper puerilis hilaritas? Adijcis istis loca ipsa gratulationum & conuictuũ, &, vt necesse est, efficacissimas ad vexandos animos recentis conuersationis notas. Nam hoc quoque aduersus te crudeliter fortuna molita est, quod te ante tertium demum diem quam percussus sum, securam, nec quicquam tale metuẽtem, regredi voluit: bene nos longinquitas locorum diuiserat: bene aliquot annorũ absentia huic te malo præparauerat: redisti, non vt voluptatem ex filio perciperes, sed ne consuetudinem desiderij perderes. Si multo ante abfuisses, fortius tulisses, ipso interuallo desiderium molliente: si non recessisses, vltimum certe fructum biduo diutius videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, vt nec fortunæ meæ interesses, nec absentiæ assuesceres. Sed quãto ista duriora sunt tanto maior tibi virtus aduocanda est, & velut cum hoste noto, ac sæpe iam victo, acrius est congrediendum. Non ex intacto corpore tuo sanguis hic fluxit: per ipsas cicatrices percussa es.

CAP. XVI. Non est quod vtaris excusatione nominis muliebris, cui pœne concessum est immoderatum in lacrimas ius, non immensum tamen: & ideo maiores decem mensium spatium lugentibus viros dederunt, vt cum pertinacia muliebris mœroris publica constitutione deciderent: non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Nam & infinito dolore, cum aliquem ex carissimis amiseris, affici stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum est, & sentire desiderium, & opprimere. Non est quod ad quasdam feminas

res-

respicias, quarum tristitiam semel sumptam mors finiuit: nosti quasdam, quæ amissis filijs, imposita lugubria nunquam exuerunt: à te plus exigit vita ab initio fortior, non potest muliebris excusatio contingere ei, à qua omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maximum sæculi malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit: non gemmæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi diuitiæ, velut maximum generis humani bonum, refulserunt: non te bene in antiqua & seuera institutam domo, periculosa etiam probis, peiorum detorsit imitatio. Nunquam te fœcunditatis tuæ, quasi exprobraret ætatem, puduit: nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumescentem vterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenocinijs ac coloribus polluisti; nunquam tibi placuit vestis, quæ nihil amplius nudaret, cum poneretur: vnicum tibi ornamentum, pulcherrima & nulli obnoxia ætati, forma: maximum decus, visa est pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes tuæ seduxerunt: tantum debes à feminarum lacrimis abesse, quantum à vitijs. Ne feminæ quidem te sinent intabescere vulneri tuo, sed leuiori necessario mœrore cito defunctam, iubebunt exsurgere: si modo illas intueri voles feminas, quas conspecta virtus inter magnos viros posuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegerat. Si numerare funera Corneliæ velles, amiserat decem: si æstimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa se, & fatum eius exsecrantibus interdixit, Ne fortunam accusarent, quæ sibi filios Gracchos dedisset. Ex hac femina debuit nasci, qui diceret in concione: Tu matri meæ maledicas, quæ me peperit? Multo mihi videtur animosior vox matris. Filius magno æstimabat Gracchorum natales; mater & funera. Rutilia Cottam filium secuta est in exsilium, & vsque eo fuit indulgentia constricta, vt mallet exsilium pati, quam desiderium: nec ante in patriam, quam cum filio redijt. Eumdem iam reducem, & in Republica florentem tam fortiter amisit, quam secuta est: nec quisquam lacrimas eius post eleatum filium notauit. In expulso virtutem ostendit, in amisso prudentiam:

nam

nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in tristitia superuacua stultaque detinuit. Cum his te numerari feminis volo, quarum vitam semper imitata es: earum in coercenda comprimendaque ægritudine optime sequeris exemplum. Scio rem non esse in nostra potestate, nec vllum affectum seruire: minime vero eum, qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & aduersus omne remedium contumax est: volumus eum interim obruere, & deuorare gemitus; per ipsum tamen compositum fictumque vultum lacrimæ profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus: at illum inter ipsa, quibus auocatur spectacula, leuis aliqua desiderij nota subruit. Ideo melius est, illum vincere, quam fallere. Nam qui aut delusus voluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsa quiete impetum ad sæuiendum colligit: at quisquis rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaque tibi monstraturus illa, quibus vsos multos esse scio, vt peregrinatione te vel longa detineas, vel amœna delectes; rationum accipiendarum diligentia, patrimonij administratione multum occupes, temporis; vt semper nouo te aliquo negotio implices: omnia ista ad exiguum momentum prosunt, nec remedia doloris, sed impedimenta sunt: ego autem malo illum desinere, quam decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad liberalia studia, illa sanabunt vulnus tuum, illa omnem tristitiam tibi euellent. His etsi nunquam assuesces nunc vtendum erat: sed quantum tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non quidam comprehendisti, attigisti tamen. Vtinam quidem virorum optimus, pater meus, nimis maiorum consuetudini deditus, voluisset te sapientum præceptis erudiri potius, quam imbui: non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed proferendum. Propter istas quæ litteris non ad sapientiam vtuntur, sed ad luxuriam instruuntur minus est indulgere studijs passus: beneficio tamen rapacis ingenij plus, quam pro tempore, hausisti: iacta sunt disciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertere: tutam te præstabunt: illæ consolabuntur, illæ delectabunt, illæ si bona fide animum tuum intrauerunt, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam solicitudo, nun-

assuescat sermonibus: ad tuum fingatur arbitrium: multum illi dabis, etiam si nihil dederis præter exēplum. Hoc iam tibi solemne officium, pro remedio erit: non potest animum piè dolentem à solicitudine auerte, nisi aut ratio, aut honesta occupatio. Numerarem inter magna solatia patrem quoq; tuū, nisi abesset: nunc tamen ex affectu tuo, quid illius intersit, cogita: intelliges, quanto iustius sit te illi seruari, quam mihi impendi: quoties te immodica vis doloris inuaserit, & sequi se iubebit, patrem cogita: cui tu quidem tot nepotes pronepotesq; dãdo, effecisti ne vnica esses. cōsummatio tamen ætatis actæ feliciter, in te vertitur. Illo viuo, nefas est te, quod vixeris queri.

CAP. XVII. Maximum adhuc solatium tuum tacueram, sororem tuam: illud fidelissimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuæ pro indiuiso transferuntur. illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miscuisti, in huius primum respirasti sinu. Illa quidem affectus tuos semper sequitur: in mea tamen persona, non tantum pro te dolet. Illius manibus in vrbem perlatus sum: illius pio maternoque nutricio per longum tempus æger conualui; illa pro quæstura mea gratiam suam extendit; & quæ ne sermonis quidem, aut claræ salutationis sustinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi seductum vitæ genus, nihil modestia in tanta feminarum petulantia, rustica, nihil quies, nihil secreti & ad otium repositi mores obstiterunt, quo minus pro me etiam ambitiosa fieret. Hæc est, mater carissima, solatium, quo reficiaris; illi quantum potes te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent mœrentes, ea quæ maxime diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quærere: tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer: siue seruare habitum istum voles, siue depone, apud illam inuenies vel finem dolori tuo, vel comitem. Sed si prudentiam perfectissimæ feminæ noui, non patietur te nihil profuturo mærore consumi, & exemplum tibi suum, cuius ego etiam spectator fui, narrabit. Carissimum virum amiserat, auunculum nostrum, cui virgo nupserat, in ipsa nauigatione; tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictisque tempestatibus corpus eius naufragia euexit. O quam multarum egregia opera in obscuro iacent! Si huic illa simplex admirandis virtuti-

bus contigiſſet antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur vxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam, firmiſſimis metuendi maris, caput ſuum periculis pro ſepultura obiecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de ſuo timuit? nobilitatur carminibus omnium, quæ ſe pro coniuge vicariam dedit: hoc amplius eſt, diſcrimine vitæ ſepulcrum viro quærere: maior eſt amor, qui pari periculo minus redimit. Poſt hoc nemo miratur, quod per ſedecim annos, quibus maritus eius Ægyptum obtinuit, nunquam in publico conſpecta eſt: neminem prouincialem domum ſuam admiſit; nihil à viro petijt, nihil à ſe peti paſſa eſt. Itaque loquax, & ingenioſa in contumelias præfectorum prouincia, in qua etiam qui vitauerunt culpam, non effugerunt infamiam, velut vnicum ſanctitatis exemplum ſuſpexit: & quod illi difficillimum eſt, cui etiam perjculoſi ſales placent, omnem verborum licentiam continuit, & hodie ſimilem illi, quamvis nunquam ſperet, ſemper optat. Multum erat, ſi per ſedecim annos illam prouincia probaſſet: plus eſt, quod ignorauit. Hæc non ideo refero, vt eius laudes exſequar, quas circumſcribere eſt, tam parce tranſcurrere: ſed vt intelligas, magni animi eſſe fæminam: quam non ambitio, non auaritia, comites omnis potentiæ & peſtes, vicerunt: non metus mortis eam, exarmata naui naufragium ſuum ſpectantem, deterruit, quo minus exanimi viro hærens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, ſed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exbibeas oportet, & animum à luctu, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Ceterum quia neceſſe eſt, cum omnia feceris, cogitationes tamen tuas ſubinde ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obuerſari: non quia illi minus cari ſint, ſed quia naturale eſt, manum ſæpius ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lætum & alacrem, velut optimis rebus: ſunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus ſuis vacat, & modo ſe leuioribus ſtudijs oblectat, modo ad conſiderandam ſuam vniuerſique naturam, veri auidus inſurgit. Terras primum, ſitumque earum quærit: deinde conditione circumfuſi maris, curſuſque eius alternos & recurſus: tunc quicquid inter cælum terraſque, plenum formidinis interiacet,

riacet, perspicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niuisq; & grandinis ictu tumultuosum spatium: tum peragratis humilioribus ad summa prorumpit, & pulcherrimo diuinorum spectaculo fruitur, æternitatisq; suæ memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus sæculis, vadit.

L. ANNÆI SENECÆ
AD POLYBIVM
De Consolatione Liber
ΑΚΕΦΑΛΟΣ.
Argumentum, & Ordo.

Criptum in exsilio est, dum animo, & corpore iacet (fatendum est, & scriptio clamat) anno circiter exsilij eius tertio. Nam palam meminit Britanniæ apertæ, *quod circa id tempus fuit. Polybius autem, inter præpotentes Claudij libertos, à studijs titulum habuit, & Græce Latineque dicas eruditum; ex laudibus quidem quas Seneca accumulat, eminenter. Solatur eum in fraterna morte: & dispositio tota latet, quia principium, & pluscula, desunt. In ijs quæ sunt, hæc est. Negat dolendum in vnius morte, quoniam mundus ipse, & quidquid in eo, hac lege damnantur. Item, quia vanus dolor, & sine fructu. Tertio, Natos esse ad tristia; eoque ad suescendum. Quarto, Voluntatem defuncti aduocat, illum nolle. Quinto, Constantia & exemplo præire alijs fratribus debere: quia persona illustris, & oculi in eam versi. Sexto, & à Studijs solatium petere vult, quæ semper adamauit. Hæc & talia vsque ad Cap. XXXI. Ab eo deinde Exempla spargit eorum, qui fortiter tulere: inter hos (non sine vili adulatione) ipsius Cæsaris, quem & mire laudat: & denique Polybium iterum ad Studia & libros mittit, remedium in dolorem. Senecæ hoc scriptum esse, negare non licet: editioni destinatum ab eo, non arbitror, sed pro præsenti fortuna abiectè & demisse*

ſcriptum, ad ſeruulum, heu, quot laudibus exornatum! Pudet, pudet: inimicus Seneca fuit & gloria eius, quiſquis vulgauit.

EX CAPITE XX.

*** noſtra corpora compares, firma ſunt: ſi redigas ad conditionem naturæ omnia deſtruentis, & vnde edidit eodem reuocantis, caduca ſunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & ſi qua his multo mirabiliora ſequentium annorum exſtruit ambitio, aliquando ſolo æquata viſentur. Ita eſt: nihil perpetuum, pauca diuturna ſunt; aliud alio modo fragile eſt; rerum exitus variantur; ceterum quicquid cœpit, & deſinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc vniuerſum, quod omnia diuina humanaque complectitur, ſi fas putas credere, dies aliquis diſſipabit, & in confuſionem veterem tenebraſque demerget. Eat nunc aliquis, & ſingulas comploret animas; Carthaginis ac Numantiæ Corinthique cinerem, & ſi quid altius cecidit, lamentetur; cum etiam hoc, quod non habet quo cadat, ſit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum aliquando nefas auſura, ſibi non peperciſſe conqueratur.

CAP. XXI. Quis tam ſuperbæ impotentiſque arrogantiæ eſt, vt in hac naturæ neceſſitate, omnia ad eundem finem reuocantis, ſe vnum ac ſuos ſeponi velit; ruinæque, etiam ipſi mundo imminenti, aliquam domum ſubtrahat? Maximum ergo ſolatium eſt, cogitare id ſibi accidiſſe, quod ante ſe paſſi ſunt omnes, omneſque paſſuri; & ideo mihi videtur rerum natura, quod grauiſſimum fecit, commune feciſſe, vt crudelitatem fati conſolaretur æqualitas. Illud quoque te non minimum adiuuerit, ſi cogitaueris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem deſideras, nec tibi; noles enim longum eſſe, quod irritum eſt. Nam ſi quicquam triſtitia profecturi ſumus, non recuſo: quicquid lacrimarum fortunæ meæ ſuperfuit, tuæ fundere; inueniam etiam nunc, per hos exhauſtos iam fletibus domeſticis oculos quod effluat, ſi modo id tibi futurum bono eſt. Quid ceſſas? conqueramur: atque adeo ipſe hanc litem meam faciam. Iniquiſſima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuiſſe, qui munere tuo tantam venera-

ra-

rationem receperat, vt, quod raro vlli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem saluo Cæsare accipere maximum poterat, impressisti: & cum bene illum vndique circumisses, intellexisti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? Pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit: nunc quoque quantum potest, illam à se abijcit, & in tanta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quam contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, vt facile in locum amissorum posset alios substituere, Vnum enim hunc ex his quos in Principali domo potentes vidi, cognouisse videor: quem omnibus amicum habere cum expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est hæc apud eum, quam vt à te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam valetudinem? sciebas animum eius liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantum, sed innatus est, sic esse fundatum, vt supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritum? quantulum nocuisses? longissimum illi æuum ingenij fama promisit. Id egit ipse, vt meliore sui parte duraret, & compositis eloquentiæ præclaris operibus, à mortalitate se vindicaret. Quamdiu fuerit vllus litteris honor, quamdiu steterit aut Latinæ linguæ potentia, aut Græcæ gratia, vigebit cum maximis viris: quorum se ingenijs vel contulit, vel, si hoc verecundia eius recusat, applicuit.

CAP. XXII. Hoc ergo vnum excogitasti, quomodo illi maxime posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc sæpius ferre te consueuit, sine vllo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab hac iniuria præstare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa peruenisse, & non ex tuo more temere incidisse? Adijciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certe eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium æquale omnium hominum: desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri

fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo se liberius exercuit. Nemo potentiam eius iniuria sensit, nunquam illi te fratrem vlli minatus est. Ad exemplum se modestiæ tuæ formauerat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum esses, & onus. Sufficit ille huic sarcinæ. O dura fata, & nullis æqua virtutibus! antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est. Parum autem me indignari scio: nihil est enim difficilius, quam magno dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi voluisti tam iniusta, & tam violenta fortuna? Tam cito indulgentiæ tuæ pœnituit? quæ ista crudelitas est? in medios fratres impetum facere, & tam cruenta rapina concordissimam turbam imminuere, tam bene stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, & sine vlla caussa delibare voluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis summæ potentia summa conseruata abstinentia, nihil sincerus & tutus litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in vno fratre, quid de reliquis possis, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatijs timet; facinus indignum! luget Polybius, & aliquid propitio dolet Cæsare; hoc sine dubio impotens fortuna captasti, vt ostenderes neminem contra te, ne à Cæsare quidem, posse defendi.

CAP. XXIII. Diutius accusare fata possumus, mutare non possumus; stant dura & inexorabilia; nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo caussa mouet; nihil vnquam parcunt vlli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis, nihil proficientibus; facilius enim nos illi dolor iste adijciet, quam illum nobis reducet. Qui si nos torquet, non adiuuat primo quoque tempore deponendus est; ab inanibus solatijs, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis nostris ni ratio finem fecerit, fortuna non facit. Omnes agedum mortales circumspice; larga vbique flendi, & assidua materia; alium ad quotidianum opus laboriosa egestas vocet; alium ambitio nunquam quieta solicitat; alius diuitias, quas optauerat, metuit, & voto laborat suo; alium solicitudo, alium labor torquet, alium semper vestibu-

lum

lum obsidens turba; hic habere se dolet liberosos, hic perdidisse. Lacrimæ nobis deerunt, antequam caussæ dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiserit; quæ primum nascentium omen fletum esse voluit? Hoc principio edimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit; sic vitam agimus; ideoque moderate id fieri debet à nobis quod sæpe faciendum est; & respicientes, quantum à tergo rerum tristium immineat, si non finire lacrimas, at certe reseruare debemus. Nulli parcendum est rei magis quam huic, cuius tam frequens vsus est. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris, nulli minus gratum esse dolorem tuum, quam ei cui præstari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit; nulla itaque eius officij ratio est, quod ei cui præstatur, si nihil sentit, superuacuum est; si sentit, ingratum,

CAP. XXIV. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, vt cruciatu tuo noceat tibi; vt te velit abducere ab occupationibus tuis, id est, à studio, & à Cæsare? Non est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præstitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori; ille desiderio tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaque iuuat dolori intabescere; quem, si quis defuncti sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta posset voluntas videri, omnia hæc dubie ponerem, & dicerem; Siue te torqueri lacrimis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est; siue non vult, vtrique vestrum inertem dolorem dimitte: nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc vero, cuius tam explorata pietas, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quam hic si tibi casus eius acerbius est, si te vllo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine vllo flendi fine & conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil æque à lacrimis tam inutilibus abducet, quam si cogitaueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunæ iniuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt rebus affectis, vt hilaritatem de industria simulent, & aduersas res adumbrata lætitia abscondant,

ne militum animi, si fractam ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum est. Indue dissimilem animo tuo vultum, &, si potes, proijce omnem ex toto dolorem: sin minus, introrsus abde & contine, ne appareat, & da operam, vt fratres tui te imitentur: qui honestum putabunt, quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo sument. Et solatium debes esse, & consolator illorum: non poteris autem horum mærori obstare, si tuo indulseris.

CAP. XXV. Potest & illa res à luctu te prohibere nimio, si tibi ipse renunciaueris, nihil horum quæ facis posse subduci. Magnam tibi partem hominum consensus imposuit: hæc tibi tuenda est. Circumstat te omnis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perspicit quantum roboris ille aduersus dolorem habeat, & vtrumne tu tantum rebus secundis dextere vti scias, an & aduersas possis viriliter ferre: obseruantur oculi tui. Liberiora omnia sunt ijs, quorum affectus regi possunt: tibi nullum secretum liberum est, in multa luce fortuna te posuit: omnes scient, quomodo te in isto tuo gesserit vulnere: vtrumne statim percussus arma submiseris, an in gradu steteris. Olim te in altiorem ordinem & amor Cæsaris extulit, & tua studia deduxerunt: nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre est, quam consumendum se dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet: multa tibi non permittit opinio de studijs ac moribus tuis recepta: multum à te homines exigunt, multum exspectant. Si volebas tibi omnia licere; ne conuertisses in te ora omnium: nunc autem tibi præstandum est, quantum promisisti omnibus illis, qui opera ingenij tui laudant, qui describunt: quibus, cum fortuna tua opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sunt: nihil vnquam itaque potes indignum facere perfecti & eruditi viri professione vt non multos admirationis de te suæ pœniteat. Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantummodo non licet, nec somnum quidem extendere in partem diei licet, aut à tumultu rerum in otium ruris, quieti confugere, aut assidua laboriosi officij statione fatigatum corpus voluptaria peregrinatione recreare, aut spectaculorum varietate animum detinere, aut ex

tuo

tuo arbitrio diem disponere.

CAP. XXVI. Multa tibi non licent, quæ humillimis & in angulo iacentibus licent. Magna seruitus est, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere: audienda sunt tot hominum millia, tot disponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto coeuntium congestus: vt possit per ordinem suum principis maximi animo subijci, erigendus tuus est. Non licet tibi, inquam, flere: vt multos flentes audire possis, vt periclitantium, & ad misericordiam mitissimi Cæsaris peruenire cupientium lacrimæ, tibi tuæ assiccandæ sunt. Hoc tamen etiam non in leuioribus remedijs adiuuabit; cum voles omnium rerum obliuisci, cogita Cæsarem; vide quantam huius in te indulgentiæ fidem, quantam industriam debeas; intelliges non magis tibi incuruari licere, quam illi, si quis modo est fabulis traditus, cuius humeris mundus innititur. Cæsari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit omnium otium illius labor, omnium delicias, illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicauit, sibi eripuit; & siderum modo, quæ irrequieta semper cursus suos explicant, nunquam illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. Ad quendam itaque modum tibi quoque eadem necessitas iniungitur; non licet tibi ad vtilitates, ad studia tua respicere. Cæsare orbem terrarum possidente impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec vlli alij rei potes; totum te Cæsari debes. Adijce nunc, quod cum semper prædices cariorem tibi spiritu tuo Cæsarem esse; fas tibi non est, saluo Cæsare, de fortuna queri, Hoc incolumi, salua tibi sunt tui; nihil perdidisti; non tantum siccos oculos tuos esse, sed etiam lætos oportet. In hoc tibi omnia sunt; hic pro omnibus est. Quod longe à sensibus tuis prudentissimis pijssimisque abest, aduersus felicitatem tuam parum gratus es, si tibi quicquam, hoc saluo, flere permittis. Monstrabo etiamnum non quidem firmius remedium, sed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda tristitia; nam quamdiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet accessum; omnia in te Cæsar tenebit; cum ab illo discesseris, tunc, velut occasione data, insidiabitur

solitudini tuæ dolor, & requiescenti animo tuo paulatim irrepet. Itaque non est, quod vllum tempus vacare patiaris à studijs: tunc tibi litteræ tuæ, tam diu, ac tam fideliter amatæ, gratiam referant; tunc te ille antistitem & cultorem suum vindicent; tunc Homerus & Virgilius, tam bene de humano genere merit, quam tu de omnibus & de illis meruisti, quos pluribus notos esse voluisti quam scripserant, multum tecum morentur; tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiseris. Tunc Cæsaris tui opera, vt per omnia sæcula domestico narrentur præconio, quantum potes compone; nam ipse tibi optime formandi condendiq; res gestas, & materiam dabit, & exemplum.

CAP. XXVII. Non audeo te vsque eo producere, vt fabellas quoque & Æsopeos logos, intentatum Romanis ingenijs opus, solita tibi venustate connectas; difficile est quidem, vt ad hæc hilariora studia tam vehementer perculsus animus, tam cito possit accedere; hoc tamen argumentum habeto iam corroborati eius, redditi sibi, si poterit se à seuerioribus scriptis ad hæc solutiora producere. In illis enim quamvis ægrum eum adhuc, & secum reluctantem, auocabit ipsa rerum quas tractabit austeritas; hæc quæ remissa fronte commentanda sunt, non feret, nisi cum iam sibi ab omni parte constiterit. Itaque debebis eum seueriore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit leuamento, si sæpe te sic interrogaueris; Vtrumne meo nomine doleo, an eius qui decessit? Si meo, perit meæ indulgentiæ iactatio, & incipit dolor, hoc vno excusatus quod honestus est, cum ad vtilitatem respicit, à pietate desciscere. Nihil autem minus bono viro conuenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo; necesse est, alterutrum ex his duobus esse iudicem. Nam si nullus defunctis sensus superest, euasit omnia frater meus vitæ incommoda, & in eum restitutus est locum, in quo fuerat antequam nasceretur, & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis est iste furor, pro eo me nunquam dolere desinere, qui nunquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sensus; nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris & arbitrij gestit, & rerum natu-

naturæ spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despicit: diuina vero, quorum rationem tamdiu frustra quæsierat, propius intuetur. Quid itaque eius desiderio merceror, qui aut beatus, aut nullus est? beatum deflere, inuidia est: nullum, dementia.

CAP. XXVIII. An hoc te mouet, quod videtur ingentibus, & cum maxime circumfusis, bonis caruisse? cum cogitaueris multa esse quæ perdidit, cogita plura esse quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax & inimica semper alienis processibus inuidia consectabitur, non metus solicitabit, non leuitas fortunæ cito munera sua transferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remissum, quam ereptum est. Non opibus fruetur, non tua simul ac sua gratia; non accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quod ista amisit, an beatum quod non desierat? mihi crede, is beatior est, cui fortuna superuacua est, quam is cui parata est. Omnia ista bona, quæ nos speciosa, sed fallaci voluptate delectant; pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum inuidia conspiciuntur; eosque ipsos quos exornant, & premunt; plus minantur, quam prosunt: lubrica & incerta sunt; nunquam bene tenentur: nam vt nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnæ felicitatis tutela solicita est. Si velis credere altius veritatem intuentibus, omnis vita supplicium est. In hoc profundum inquietumque proiecti mare, alternis æstibus reciprocum, & modo alleuans nos subitis incrementis, modo maioribus damnis deferens, assidueque iactans, nunquam stabili consistimus loco: pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus, semper timemus. In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari nauigantibus, nullus portus nisi mortis est. Ne itaque inuideris fratri tuo: quiescit: tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est: superstitem Cæsarem, omnemque eius prolem, superstitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex suo fauore fortuna mutaret, stantem adhuc illam, & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cœlo,

ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas vinculis animas beato recipit sinu: & nunc libere vagatur, omniaque rerum naturæ bona cum summa voluptate perspicit. Erras: non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem sortitus est: omnibus illo nobis commune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed antecessit.

CAP. XXIX. Est, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est: quis in tam obscura & inuoluta veritate diuinat, vtrumne fratri tuo mors inuiderit, an consuluerit? Illud quoque, qua iustitia in omnibus rebus es, necesse est te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quod talem fratrem amisisti, sed beneficium datum, quod tamdiu pietate eius vti fruique licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non relinquit: auidus, qui non lucri loco habet quod accepit, sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriam vocat finem voluptatis: stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi præsentium: qui non & in præteritis acquiescit, & ea iudicat certiora quæ abierunt, quia de illis, ne desinant, non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit: cito enim nos omnis voluptas relinquit, quæ fluit, & transit, & pæne antequam veniat, aufertur. Itaque in præteritum tempus animus mittendus est, & quicquid nos vnquam delectauit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est. Longior fideliorque est memoria voluptatum, quam præsentia. Quod habuisti ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Non est quod cogites, quanto diutius habere potueris, sed quamdiu habueris. Rerum natura illum tibi, sicut ceteris fratribus, non mancipio dedit, sed commodatur: cum visum est deinde, repetijt, nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditam soluisse se moleste ferat, eam præsertim cuius vsum gratuitum acceperit, nonne iniustus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit & tibi: quæ suo iure vsa, à quo voluit debitum suum citius exegit: non illa in culpa est, cuius nota erat conditio, sed mortalis animi spes auida, quæ subinde quid rerum natura sit obliuiscitur, nec vnquam sortis suæ meminit, nisi cum admonetur.

Gau-

Gaude ita habuisse te tam bonum fratrem, & vsumfructum eius, quamvis breuior voto tuo fuerit, boni consule. Cogita iucundissimum esse, quod habuisti: humanum, quod perdidisti. Nec enim quicquam minus inter se consentaneum est, quam aliquem moueri, quod sibi talis frater parum diu contigerit: non gaudere, quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus est. Sua quemque crudelitas decepit: & in eis quæ diligit, voluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli se necessitatis suæ gratiam facturam esse testata est. Quotidie præter oculos nostros transeunt notorum igno, totumque funera: nos tamen aliud agimus, & subitum id putamus esse, quod nobis tota vita denuntiatur futurum. Non est itaque ista fatorum iniquitas, sed mentis humanæ prauitas, insatiabilis rerum omnium: quæ indignatur inde se exire, quo admissa est precario.

CAP. XXX. Quanto ille iustior, qui nuntiata filij morte dignam magno viro vocem emisit? Ego cum genui, tum moriturum sciui. Prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset. Non accepit tanquam nouum nuntium, filij mortem: quid est enim noui, hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quam ad mortem iter est? Ego cum genui, tum moriturum sciui. Deinde adiecit rem maioris & prudentiæ & animi: Huic rei sustuli. Omnes huic rei tollimur: quisquis ad vitam editur, ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusque id cum reposcemur: alium alio tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. In procinctu stet animus: & id quod necesse est, numquam timeat: quod incertum est, semper exspectet. Quid dicam duces, ducumque progenies, & multis aut consulatibus conspicuos, aut triumphis, forte defunctos inexorabili? tota cum regibus regna, populiq; cum gentibus tulere fatum suum. Omnes, imo omnia in vltimum diem spectant; non idem vniuersis finis est. Alium in medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum iam & exire cupientem vix emittit: alio quidem, atque alio tempore, omnes tamen in eumdem locum tendimus. Vtrumne stultius sit nescio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recusare. Agedum illa quæ multo ingenij tui labore celebrata sunt, in manus

nus sume, vtriuslibet auctoris carmina: quæ tu ita resoluisti, vt quamvis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti, vt (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem secutæ sint. Nullus erit in illis scriptis liber, qui non plurima varietatis humanæ incertorumque casuum, & lacrimarum, ex alia atque alia caussa fluentium, exempla tibi suggerat. Lege, quanto spiritu ingentibus intonueris rebus pudebit te subito deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiseris, vt quisquis extemplo ac modo scripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tamque solide, tam fragilis animus conceperit. Potius ab istis quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ consolantur, conuerte, ac respice optimos fratres, respice vxorem, filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquiescas.

CAP. XXXI. Ab hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere vnus dolor, quam hæc tam multa solatia. Omnes istos vna tecum perculsos vides, nec posse tibi subuenire, imo etiam, vltro exspectare vt à te subleuentur, intelligis: & ideo quanto minus in illis doctrinæ minusque ingenij est, tanto magis resistere te necesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatij loco, inter multos dolorem suum diuidere? qui quia dispensatur inter plures, exigua debet apud te parte subsidere. Non desinam toties tibi offerre Cæsarem: illo moderante terras, & ostendente, quanto melius beneficijs imperium custodiatur, quam armis, illo rebus humanis præside, non est periculum, ne quid perdidisse te sentias: in hoc vno tibi satis præsidij, satis solatij est. Attolle te, & quotiens lacrimæ suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæsarem dirige: siccabuntur maximi & clarissimi conspectu numinis. Fulgor eius illos, vt nihil aliud possint aspicere præstringet, in se hærentes detinebis. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo nunquam deijcis animum, cogitandus est, hic contra fortunam aduocandus: nec dubito, cum tanta illi aduersus omnes suos sit mansuetudo, tantaque indulgentia, quin multis iam solatijs tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla quæ dolori obstarent tuo congesserit. Quid porro? vt nihil horum

fe-

fecerit, nonne protinus ipse conspectus per se tantummodo, cogitatusque Cæsar, maximo solatio tibi est? Dij illum Deæque omnes terris diu commodent: acta hic D. Augusti æquet, annos vincat, ac, quamdiu inter mortales erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide approbet, & ante illum consortem patris, quàm successorem accipiat. Sera, & nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum gens sua cælo asserat.

CAP. XXXII. Abstine ab hoc manus tuas, fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis: pater illum generi humano iam diu ægro & affecto mederi: patere quicquid prioris Principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundum ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patrios triumphos ducat, & nouos: quorum me quoque spectatorem futurum, quæ primum obtinet locum ex virtutibus eius promittit clementia: nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere: imo ne deiecit quidem, sed impulsum à fortuna & cadentem sustinuit, & in præceps euntem leniter diuinæ manus vsus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, & vitam mihi non tantum dedit, sed etiam petijt. Viderit, qualem volet æstimari caussam meam: vel iustitia eius bonam perspiciet, vel clementia facit: vtrumq; in æquo mihi eius beneficium erit, siue innocentem me scierit esse, siue voluerit. Interim magnum miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam eius totum orbem peruagantem: quæ cum ex ipso angulo, in quo ego defossus sum, complures multorum iam annorum ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me vnum transeat. Ipse autem optime nouit tempus, quo cuique debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam, Cæsar! quæ efficit, vt quietiorem sub te agant vitam exsules, quam nuper sub Caio egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium exspectant, nec ad omnem nauium conspectum pauet. Per te habent, vt fortunæ sæuientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem, ac præsentis quietem. Scias licet

cet ea demum fulmina esse iustissima, quæ etiam percussi colunt.

CAP. XXXIII. Hic itaq; princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum & tam magno vulneri maiora adhibuit remedia: iam te omni confirmauit modo: iam omnia exempla, quibus ad animi æquitatem compellereris, tenacissima memoria retulit: iam omnia præcepta sapientum assueta sibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupauerit: aliud habebunt hoc dicente pondus verba, vel velut ab Oraculo missa: omnem vim doloris tui diuina eius contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solum fortuna desumpsit sibi, quem tam graui afficeret iniuria: nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua comploratione. Transibo exempla vulgaria, quæ etiam si minora, tamen mira sunt: ad fastos te, & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quæ impleuere Cæsareum atrium? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non ex istis in ornamentum sæculorum refulgentibus viris, aut desiderio suorum tortus est, aut à suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exsilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere non potuit eripere fato, & quam iuris æqui impatiens pietas Africani fuerit, cunctis apparuit: eodem enim die, quo viatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis priuatus intercessit tam magno tamen fratrem desiderauit hic animo, quam defenderat. Quid referam Æmilianum Scipionem, qui vno pæne eodemq; tempore, spectauit patris triũphum, duorumq; fratrum funera? adolescentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familiæ suæ, super ipsum Paulli trimphum concidentis, subitam vastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne vrbi Romanæ, aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

CAP. XXXIV. Quid referam duorum Lucullorum diremptam morte concordiam? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem sæuiens reliquit fortuna, vt vna denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primum sorori superstes, cuius morte optime

cohærentis Romanæ pacis vincula resoluta sunt. Idemque vixit superstes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minus alte eum deijceret, quam patrem deiecerat: & post hunc tamen casum non tantum dolori, sed bello sufficit. Innumerabilia vndique exempla separatorum morte fratrum succurrunt, imo contra, vix vlla vnquam horum paria conspecta sunt vna senescentia: sed contentus nostræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, vt fortunam vlli queratur luctum intulisse; quam sciet etiam Cæsarum lacrimas concupisse. Diuus Augustus amisit Octauiam sororem carissimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui cælum destinauerat: imo vero idem omni genere orbitatis vexatus, sororis filium successioni præparatum suæ perdidit. Denique ne singulos eius luctus enumerem, & generos ille amisit, & liberos, & nepotes: ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit. Tamen tot tantosque luctus cepit rerum omnium capacissimum eius pectus, victorque diuus Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolorum fuit. Caius Cæsar, diui Augusti auunculi mei filius ac nepos, circa primos iuuentæ suæ annos Lucium fratrem carissimum sibi, princeps iuuentutis principem eiusdem iuuentutis amisit, in apparatu Parthici belli: & grauiore multo animi vulnere, quam postea corporis, ictus est: quod vtrumque pijssime idem, & fortissime tulit. Cæsar patruus meus, Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu quam ipse erat fratrem, intima Germaniæ recludentem, & gentes ferocissimas Romano subijcientem imperio, in complexu, & osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantum, sed etiam alijs fecit: ac totum exercitum, non solum mœstum, sed etiam attonitum, corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad mora Romani luctus redegit: iudicauitq; non militandi tantum disciplinam esse seruandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrimas alienas compescere, nisi prius pressisset suas.

CAP. XXXV. M. Antonius auus meus, nullo minor nisi eo à quo victus est, tunc cum Remp. constituere, & triumvirali potestate præditus, nihil supra se, exceptis vero duobus collegis, omnia infra se cerneret,

fra-

fratrem interfectum audiuit, Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facis! Eo ipso tempore, quo M. Antonius ciuium suorum vitæ sedebat mortisque arbiter, M. Antonij frater duci iubebatur ad supplicium. Tulit hoc tamen tam triste vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia aduersa tolerauerat: & hoc fuit ei lugere, viginti legionum sanguine fratri parentare. Sed vt omnia alia exempla præteream, vt in me quoque ipso alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggressa est: bis intellexit lædi me posse, vinci non posse. Amisi Germanicum fratrem: quem quomodo amauerim, intelligit profecto, quisquis cogitat quomodo suos fratres pij fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, vt nec relinquerem quicquam quod exigi deberet à bono fratre, nec facerem quod reprehendi posset in Principe. Hæc ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eumdem ostendere quam nihil sacrum intactumque sit fortunæ, quæ ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur; aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut inique. Potest enim hæc aduersus priuatas domos vllam æquitatem nosse, aut vllam modestiam, cuius implacabilis sæuitia totiens ipsa funestauit puluinaria? Faciamus licet illi conuicium, non nostro tantum ore, sed etiam publico, non tamen mutabitur: aduersus omnes se preces, omnesque ceremonias erigit. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inausum sibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia sicut semper est solita, eas quoque domos ausa iniuriæ causa intrare, in quas per templa aditur & atram laureatis foribus induet vestem.

CAP. XXXVI. Hoc vnum obtineamus ab illa votis ac precibus publicis, si nondum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propitia respici, hunc Principem, lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit: discat ab illo clementiam, atque sit mitissimo omnium Principum mitis. Debes itaque omnes intueri eos, quos paullo ante retuli, aut adscitos cælo, aut proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus; quas ne ab eis quidem, per quos viuimus, abstinet. Debes illorum

rum

rum imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus, & in quantum modo homini fas est, per diuina ire vestigia. Quamvis in alijs rebus dignitatum ac nobilitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est: neminem dedignatur, qui modo dignum se illa iudicet. Optime certe illos imitaberis, qui cum indignari possent non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc vno se ceteris exæquari hominibus non iniuriam, sed ius mortalitatis iudicauerunt; tuleruntque nec nimis acerbe & aspere quod acciderat, nec molliter & effæminate. Nam & non sentire mala sua, non est hominis: & non ferre, non est viri. Non possum tamen, cum omnes circumiuerim Cæsares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpendum: quem reum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, a quo imperium euersum funditus, Principis pijssimi recreat clementia. C. Cæsar, amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolere quam gaudere principaliter posset, conspectum conuersationemque ciuium suorum profugit, exequijsque sororis suæ non interfuit, iusta sorori non præstitit, sed in Albano suo tesseris ac foro & prouocatis huiusmodi alijs occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala. Pro pudor imperij! principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit. Idem ille Caius furiosa inconstantia, modo barbam capillumque submittens, modo Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, & nunquam satis certus vtrum lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore, quo templa illi constituebat ac puluinaria, eos qui parum mœsti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Eadem enim intemperie animi aduersarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus euentu, supra humanum intumescebat modum. Procul istud exemplum ab omni Romano viro luctum suum aut intempestiuis auocare lusibus, aut sordidum ac squalloris fœditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano solatio. Tibi vero nihil ex consuetudine mutandum tua; quoniam quidem ea instituisti amare studia, quæ & optime felicitatem extollunt, & facillime minuunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia.

CAP.

CAP. XXXVI. Nunc itaque te studijs tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circumda, nec ex vlla tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum: hoc enim vnum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat vetustas, cætera, quæ per constructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem constant, non propagabunt longam diem: quippe & ipsa intereunt. Immortalis est ingenij memoria; hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca: melius illum duraturo semper consecrabis ingenio, quam irrito dolore lugebis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiam si nunc agi apud te caussa eius non potest: omnia enim illa quæ nobis dedit, ob hoc ipsum, quod aliquid eripuit, inuisa sunt: tunc tamen erit agenda, cum primum æquiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam; multa etiam nunc dabit quibus redimat: denique ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio vti tuo, noli adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quæ parua sunt approbare pro magnis: rursus magna attenuare, & ad minima deducere: sed alio ista vires seruet suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoque ipsum sit superuacuum: aliquid enim à nobis natura exigitur: plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego à te, ne ex toto mœreas, exigam. Et scio inueniri quosdam duræ magis, quàm fortis prudentiæ viros, qui negent doliturum esse sapientem. Hi verò videntur nunquam in huiusmodi casum incidisse, alioquin excussisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam inuitos compulisset. Satis præstiterit ratio, si id vnum ex dolore, quod & superest, & abundat, exciderit: vt quidem nullum omnino esse eum patiatur, nec sperandum vlli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum seruet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis est, nec emotæ. Fluant lacrimæ, sed eædem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed ijdem & finiantur. Sic rege animum tuum, vt & sapien-

pientibus te approbare possis, & fratribus: effice, vt frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, vt illum & sermonibus celebres, & assidua recordatione repræsentes tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam eius iucundam magis, quam flebilem feceris: naturale est enim, vt semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristia reuertitur. Cogita modestiam eius, cogita in rebus agendis solertiam, in exsequendis industriam, in promissis constantiam. Omnia dicta eius ac facta & alijs expone, & tibimet ipse commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque sperari potuerit; quid enim de illo non tuto sponderi fratri posset? Hæc, vtcunque potui, longo iam situ obsoleto & hebetato animo composui: quæ si aut parum respondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quam non possit is alienæ vacare consolationi, quem sua mala occupatum tenent; quam non facile Latina ei verba homini succurrant, quem Barbarorum inconditus & barbaris quoque humanioribus grauis fremitus circumsonat.

L. ANNÆI SENECÆ
AD MARCIAM,
De Consolatione.
LIBER VNVS.
Argumentum, & Ordo.

Arcia gratiosa, & diues matrona, vt apparet; filia A. Cremutij Cordi, viri à studijs scriptisque etiam inclyti. Filium habuit, qui iam grandior obijt, maritus, pater & sacerdos: triennium autem iam ibat (ex c. 1. in fine.) ab eius morte. Itaque argumentor, hoc Scriptum editum initio Claudiani temporis, nec ante. Nam sub Tiberio auctum Metilium hunc (ita vocabatur) honoribus, vix probabile: sub Caio igitur, qui & alia acta Tiberij rescidit, & nominatim A. Cremutij Cordi scripta lectitari permisit. Quod eodem

ista

isto Cap. I. quoque tangitur; neque igitur ante potuit hæc consolatio edi, prælertim inueterato dolore, vt loquitur, & triennali illo lapsu. Imo bene consideranti, sub Claudio, & post exsilium fortasse hæc scripta censeantur. In paruo est; ipse libellus inter insignes, etsi adulatione feminea haud expers. Duæ partes sunt. Priore laudat illam, & à suo atque alienis deinde Exemplis solatur; vsque ad Cap. VI. Posteriore ad rationes transit, & primam illam communem, luctu nihil profici; tum secundum Naturam eum non esse, sed à mollitie nostra, & incogitantia, quod quæ fieri possunt futura non prouidemus. Iterum deinde Exempla virorum, & mulierum. Tum ad sortem conditionemque nascendi transit, cui mors annexa vsque ad Cap. XIX. Ibi Dilemma inserit, Nec matri, nec ipsi male factum. De matre, breuiter; gratiosa est, nec nisi opinione vexatur. De filio, pluribus: in quiete est, & casibus, vitijsque ereptus. Quid si ad ista in tam corrupta ciuitate iuisset? Tempestiuè igitur subductus; & Patris deinde (Cremutij) persona inducitur filiam solantis, & erigentis, & magno ore ad supera illa, & cæli spectacula, vocantis.

CAPVT I.

NIsi te, Marcia, scirem tam longè ab infirmitate muliebris animi, quàm à ceteris vitijs recessisse, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici: non auderem obuiam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter hærent, & incubant: nec spem concepissem, tam iniquo tempore, tam inimico iudice, tam inuidioso crimine, posse me efficere, vt fortunam tuam absolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non est ignotum, qualem te in personam patris tui gesseris: quem non minus quam liberos dilexisti: excepto eo, quod non optabas superstitem: nec scio an & optaueris. Permittit enim sibi quædam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutij Cordi, parentis tui, quantum poteris, inhibuisti. Postquam tibi aperuit, inter Seianianos satellites illam vnam patere seruitutis fugam, non fauisti consilio eius, sed dedisti manus victa, fudistique lacrimas palam, & gemitus deuorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti: & hoc illo

sæcu-

sæculo, quo magna pietas erat, nihil impiè facere. Vt verò aliquam occasionem mutatio temporum dedit: ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in vsum hominum reduxisti, & à vera illum vindicasti morte, ac restituisti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat. Optimè meruisti de Romanis studijs: magna illorum pars arserat: optimè de posteris: ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata; optimè de ipso: cuius viget, vigebitque memoria, quamdiu fuerit in precio Romana cognosci: quamdiu quisquam erit, qui reuerti velit ad acta maiorum, quamdiu quisquam, qui velit scire, quid sit vir Romanus; quid subactis iam ceruicibus omnium, & ad Seianianum iugum adactis, indomitus sit homo, ingenio, animo, manu liber. Magnum mehercule detrimentum Respub. ceperat, si illum ob duas partes pulcherrimas in obliuionem coniectum, eloquentiam, & libertatem, non eruisses. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetustatem nullam timet. At illorum carnificum cito scelera quoque æuibus solis memoriam meruerunt, tacebunt. Hæc magnitudo animi tui vetuit me ad sexum tuum respicere: vetuit ad vultum, quem tot annorum continua tristitia, vt semel obduxit, tenet. Et vide quam non surrepam tibi nec furtum facere affectibus tuis cogitem. Ant qua mala in memoriam reduxi: & vis scire hanc quoque plagam esse sanandam? ostendi tibi æquè magni vulneris cicatricem. Alij itaque molliter agant, & blandiantur: ego confligere cum tuo mœrore constitui, & defessos exhaustosque oculos, si verum audire vis, magis iam ex consuetudine, quam ex desiderio fluentes, continebo: si fieri potuerit, te fauente remedijs tuis; sin minus, vel inuita teneas licet, & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filij locum superstitem fecisti. Quis enim erit finis? omnia in superuacuum tentata sunt: fatigatæ allocutiones amicorum; auctoritates magnorum, & affinium tibi virorum; studia, hereditarium, & paternum bonum, surdas aures, irrito, ac vix ad breuem occupationem proficiente solatio, transeunt. Illud ipsum naturale remedium temporis, quod maximas ærumnas quoque componit, in te vna vim suam perdidit. Tertius iam præterijt annus

cum interim nihil ex primo illo impetu cecidit: renouat se, & corroborat quotidie luctus: & iam sibi ius mora fecit, eoque adductus est, vt putet turpe desinere. Quemadmodum omnia vitia penitus insidunt: nisi, dum surgunt, oppressa sint: ita quoque hæc trista, & misera, & in se sæuientia, ipsa nouissime acerbitate pascuntur, & fit infelicis animi praua voluptas dolor. Cupissem itaque primis temporibus ad istam curationem accedere: leuiore medicina fuisset oriens adhuc restinguenda vis: vehementius contra inueterata pugnandum est. Nam vulnerum quoque sanitas facilis est, dum à sanguine recentia sunt: tunc & vtuntur, & in altum reuocantur, & digitos scrutantium recipiunt: vbi corrupta in malum vlcus veterarunt, difficilius curantur. Non possum nunc per obsequium, nec molliter assequi tam durum dolorem: frangendus est.

CAP. II. Scio, à præceptis incipere omnes, qui monere aliquem velunt, & in exempla desinere: mutari hunc interim morem expedit. Aliter enim cum alio agendum est: quosdam ratio ducit: quibusdam nomina clara opponenda sunt, & auctoritas, quæ liberum non relinquat animum ad speciosa stupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima, & sexus, & sæculi tui, exempla: alterius, feminæ, quæ se tradidit ferendam dolori: alterius quæ pari affecta casu, maiore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium, sed cito animum in sedem suam reposuit. Octauia, & Liuia, altera soror Augusti, altera vxor, amiserunt filios iuuenes, vtraque spe futuri principis certa. Octauia Marcellum, cui & auunculus, & socer incumbere cœperat, in quem onus imperij reclinare adolescentem animo alacrem, ingenio potentem: sed & frugalitatis, continentiæque in illis aut annis, aut opibus non mediocriter admirandum: patientem laboris, voluptatibus alienum: quantumcumque imponere illi auunculus, & (vt ita dicam) inædificare voluisset, laturum. Bene legerat nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem, per omne vitæ suæ tempus, flendi, gemendique fecit: nec vllas admisit voces, salutare aliquid afferentes: ne auocari quidem se passa est. Intenta in vnam rem, & toto animo affixa, talis per omnem vitam fuit, qualis in funere: non dico non ausa consurgere, sed alleuari recusans:

se-

secundam orbitatem iudicans, lacrimas mittere. Nullam habere imaginem filij cariſſimi voluit, nullam ſibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres, & in Liuiam maximè furebat: quia videbatur ad illius filium tranſiſſe, ſibi promiſſa felicitas. Tenebris, & ſolitudini familiariſſima, ne ad fratrem quidem reſpiciens carmina celebrandæ Marcelli memoriæ compoſita, alioſque ſtudiorum honores reiecit, & aures ſuas aduerſus omne ſolatium clauſit: à ſolemnibus officijs ſeducta, & ipſam magnitudinis fraternæ nimis circumlucentem fortunam exoſa, defodit ſe, & abdidit. Aſſidentibus liberis, nepotibus, lugubrem veſtem non depoſuit: non ſine contumelia omnium ſuorum, quibus ſaluis orba ſibi videbatur.

CAP. III. Liuia amiſerat filium Druſum, magnum futurum principem, iam magnum ducem. Intrauerat penitus Germaniam, & ibi ſigna Romana fixerat, vbi vix vllos eſſe Romanos notum erat. In expeditione deceſſerat, ipſis illum hoſtibus ægrum cum veneratione, & pace mutua proſequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro republica obierat, ingens ciuium prouinciarumque, & totius Italiæ deſiderium, per quam effuſis in officium lugubre municipijs, colonijſque, vſque in vrbem ductum erat funus triumpho ſimilimum. Non licuerat matri vltima filij oſcula, gratumque extremi ſermonem oris haurire. Longo itinere reliquias Druſi ſui proſecuta, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quaſi totiens illum amitteret, irritata, vt primam tamen intulit tumulo, ſimul & illum, & dolorem ſuum poſuit: nec plus doluit quam aut honeſtum erat Cæſari, aut æquum matri. Non deſijt itaque Druſi ſui celebrare nomen, vbique illum ſibi priuatim, publicèque repræſentare, & libentiſſimè de illo loqui, de illo audire: cum memoriam alterius nemo poſſet retinere, ac frequentare, quin illam triſtem ſibi redderet. Elige itaque vtrum exemplum putas probabilius: ſi illud prius ſequi vis, eximis te numero viuorum; auerſaberis & alienos liberos & tuos ipſumque deſiderans; triſte matribus, omen occurres. Voluptates honeſtas, permiſſas, tanquam parum decoras fortunæ tuæ reijcies, inuiſam habebis lucem: & ætati tuæ, quod non præcipitet te quamprimum, & finiat, infeſtiſſima eris: quod tur-

pissimum, alienissimumque est animo tuo, in meliorem noto partem, ostendes te viuere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximæ feminæ te exemplum applicueris; moderatius, ac mitius eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malum, amentia est, pœnas à se infelicitatis exigere, & mala sua augere? Quam in omni vita seruasti, morum probitatem, & verecundiam, in hac quoque re præstabis: est enim quædam & dolendi modestia. Illum ipsum iuuenem dignissimè quietum, semper nominatum, cogitatumque facies, & meliore pones loco, si matri suæ, qualis viuus solebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

CAP. IV. Nec te ad fortiora ducam præcepta, vt inhumano ferre humana iubeam modo, vt ipso funebri die oculos matris exsiccem: ad arbitrum tecum veniam: hoc inter nos quæretur, vtrum magnus esse debeat, an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liuiæ Augustæ, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum cõsilium vocat; illa in primo feruore, cum maximè impatientes, ferocesque sunt miseriæ, se consolandam Areo philosopho viri sui præbuit: & multum eam rem profuisse sibi confessa est; plus quam populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat; plus quam Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, vt in illo acerbo, & defleto gentibus funere, nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. Hic, vt opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud feminam opinionis suæ custodem diligentissimam.

Vsque in hunc diem Liuia (quantum quidem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tantum quæ in publicum emittuntur, non sunt, sed omnes quoque secretiores animorum vestrorum motus) dedisti operam ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in maioribus modo obseruasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam Principum iudicem, velles ignoscere. Nec quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quam multarum rerum veniam dare, nullius petere. Seruandus itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus aliterve factum velis.

CAP. V. Deinde oro, atque obsecro, ne te difficilem amicis, & intractabilem præstes. Non est enim quod

igno-

ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant; loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil; ne aut obliuio clarissimi iuuenis illi facit iniuriam, aut mentio tibi. Cum secessimus, & in vnum conuenimus, facta eius, dictaque quanto meruit suspectu celebramus coram te altum nobis de illo silentium est. Cares itaque maxima voluptate, filij tui laudibus: quas non dubito quin vel impendio vitæ, si potestas detur, in æuum omne sis prorogatura. Quare patere, imo arcesse sermones, quibus ille narretur, & apertas aures præbe ad nomen, memoriamque filij tui; nec hoc graue duxeris, ceterorum more, qui in eiusmodi casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc incubuisti tota in alteram partem & oblita meliorum, fortunam tuam, qua deterior est, aspicis. Non conuertis te ad conuictus filij tui, occursusque iucundos, non ad puériles, dulcesque blanditias, non ad incrementa studiorum; vltimam illam faciem rerum premis; illi tanquam parum ipsa per se horrida sit, quicquid poteris congeris. Ne, obsecro te, concupieris peruersissimam gloriam, infelicissimam videri.

CAP. VI. Simul cogita, non esse magnum, se rebus prosperis fortem gerere, vbi secundo cursu vita procedit; nec gubernatoris quidem artem tranquillum mare, & obsequens ventus ostendit; aduersi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne submiseris te, imo contra fige stabilem gradum; & quicquid onerum supra cecidit, sustine, primo duntaxat strepitu conterrita. Nulla re maior inuidia fortunæ fit, quam æquo animo. Post hoc ostendit illi filium incolumem, ostendit ex amisso nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus assedit; te mutata persona consolatus est. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quam vlla vnquam mater amiserit; (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam.) si fletibus fata vincuntur conferamus; eat omnis inter luctus dies; noctem sine somno tristitia consumat; ingerantur lacerato pectori manus, & in ipsam faciem impetus fiat; atque omni se genere sæuitiæ profecturus mœror exerceat. Sed si nullis planctibus defuncta reuocantur; si sors immota, & in æternum fixa, nulla miseria mutatur; & mors tenet quicquid abstulit; desinat dolor, qui perit. Quare regamus; nec nos ista vis transuersos auferat. Turpis est nauigij rector, cui guber-

nacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deseruit; permisit tempestati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem, & obnixum.

CAP. VII. At enim naturale desiderium suorum est. Quis negat, quamdiu modicum est? nam ex discessu, non solùm amissione, carissimorum necessarius morsus est, & firmissimorum quoque animorum contractio. Sed plus est quod opinio adijcit, quam quod natura imperauit. Adspice mutorum animalium quam concitata sint desideria, & tamen quam breuia. Vaccarum vno die alterove mugitus auditur: nec diutius equarum vagus ille, amensque discursus est. Feræ cum vestigia catulorum consectatæ sunt, & siluas peruagatæ, cùm sæpè ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus exstinguunt. Aues cum stridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentum tamen quietæ, volatus suos repetunt. Nec vlli animali longum fœtus sui desiderium est, nisi homini: qui adest dolori suo, nec tantum quantum sentit, sed quantum constituit, afficitur. Vt scias autem non esse hoc naturale, luctibus frangi, primum magis feminas, quam viros, magis barbaros quam placidos, eruditæque gentis homines, magis indoctos, quàm doctos, eadem orbitas vulnerat: Atqui ea, quæ à natura vim acceperunt, eandem in omnibus seruant. Apparet non esse naturale, quod varium est. Ignis omnes ætates, omnium vrbium ciues, tam viros, quàm feminas, vret: ferrum in omni corpore exhibebit secandi potentiam; quare? quia vires illi à natura datæ sunt, quæ nihil in personam constituit. Paupertatem, luctum, ambitionem alius aliter sentit, provt illum consuetudo infecit: & imbecillum impatientemque reddit præsumpta opinio de non timendis terribilis.

CAP. VIII. Deinde quod naturale est, non decrescit mora: dolorem dies consumit: licet contumacissimum, quotidie insurgentem, & contra remedia efferuescentem; tamen illum, efficacissimum mitigandæ ferociæ, tempus eneruat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens tristitia, & iam videtur duxisse callum, non illa concitata, qualis initio fuit, sed pertinax & obstinata: tamen hanc quoque ætas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus

rela-

relaxabitur: nunc te ipsa custodis: multum autem interest, vtrum tibi permittas mœrere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiæ conuenit, finem luctus potius facere, quàm exspectare: nec illum opperiri diem, quo te inuita dolor desinat? ipsa illi renuntia.

CAP. IX. Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id non fit naturæ iussu? quod nihil nobis mali, antequam eueniat, proponimus, sed vt immunes ipsi, & aliud pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot prætér domum nostram ducuntur exsequiæ: de morte non cogitamus: tot acerba funera: nos togam nostrorum infantium nos militiam, & paternæ hereditatis successionem animo agitamus: tot diuitum subita paupertas in oculos incidit: & nobis nunquam in mentem venit, nostras quoque opes æque in lubrico positas. Necesse est itaque magis corruamus qui quasi ex inopinato ferimur. Quæ multo ante præuisa sunt, languidius incurrunt. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, & illa quæ alios tela fixerunt, circa te vibrasse? velut murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, & arduum adscensu, inermis adeas, exspecta vulnus, & illa superne volantia cum sagittis pilisque saxa, puta in tuum librata corpus. Quoties aut ad latus, aut pone tergum ceciderint, exclama: Non decipies me fortuna, nec securam aut negligentem opprimes: scio quid pares: alium percussisti, me petisti. Quis vnquam res suas, quasi periturus, adspexit? quis vnquam nostrum de exsilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? quis non, si admoneatur vt cogitet, tanquam dirum omnem respuat, & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis vides euenisse? Egregium versum & dignum, qui non è Publio exiret:

Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.

Ille amisit liberos: & tu amittere potes: ille damnatus est: & tua innocentia sub ictu est. Hic nos error decipit, hic effeminat, dum patimur, quæ nunquam pati nos posse præuidimus. Aufert vim præsentibus malis, qui futura prospexit.

CAP. X. Quicquid est hoc, Marcia, quod circa nos

ex aduenticio fulget, liberi, honores, opes; ampla atria, & exclusorum clientium turba referta vestibula, clara, nobilis, aut formosa coniux, ceteraque, ex incerta & mobili sorte pendentia; alieni commodatique apparatus sunt; nihil horum dono datur; collaticijs, & ad dominos redituris instrumentis scena adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referentur; pauca vsque ad finem perseuerabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tanquam inter nostra positi, mutuo accepimus. Vsusfructus noster est, cuius tempus ille arbiter muneris sui temperat; nos oportet in promptu habere, quæ in incertum diem data sunt, & appellatos, sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere conuicium. Omnes ergo nostros, & quos superstites lege nascendi optamus, & quos præcedere iustissimum ipsorum votum est, sic amare debemus; tanquam nihil nobis de perpetuitate, imo nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Sæpe admonendus est animus, amet vt recessura, imo tanquam recedentia; quicquid à fortuna datum est, tanquam exemplo abiturum possideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos inuicem liberis date, & sine dilatione omne gaudium haurite; nihil de hodierna die promittitur; nimis magnam aduocationem dedi; nihil de hac hora. Festinandum est; instat à tergo mors; iam disijcietur iste comitatus; iam contubernia ista sublato clamore soluentur. Rapina rerum omnium est, (miseri, nescitis?) & fuga viuere. Si mortuum tibi filium doles, eius temporis quo natus est, crimen est; mors enim illi nascenti determinata est. In hanc legem datus; hoc fatum ab vtero statim prosequebatur. In regnum fortunæ, & quidem durum atque inuictum peruenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri; corporibus nostris impotenter, contumeliose, crudeliter abutetur; alios ignibus peruret, vel in pœnam admotis, vel in remedium; alios vinciet; id nunc hosti licebit, nunc ciui: alios per incerta nudos maria iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenam quidem aut littus explodet, sed in alicuius ventrem immensæ belluæ decondet; alios morborum varijs generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque medios detinebit. Vt varia & libidinosa, mancipiorumque suorum negligens domina, & pœnis & muneribus errabit. Quid opus est partes deflere? tota vita flebilis est. Vrgebunt

noua

noua incommoda, priusquam veteribus satisfeceris. Moderandum est itaque vobis maxime, quæ immoderate fertis; & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.

CAP. XI. Quæ demum ista tuæ publicæque conditionis obliuio est? Mortalis nata es, mortales peperisti; putre ipsa fluidumque corpus, & caussis morbisq; repetita, sperasti tam imbecilla materia solida & æterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quæ feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quæ in foro litigat, in theatris desidet in templis præcatur turba, dispari gradu vadit. Et quæ veneraris, & quæ despicis, vnus exæquabit cinis. Hoc iubet illa Pythicis oraculis adscripta vox, nosce te. Quid est homo; quodlibet quassum vas, & quodlibet fragile; iactatu, non tempestate magna, vt dissiperis, est opus. Vbicumque arietaueris, solueris, Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam proiectum; cum bene lacertos exercuit, cuiuslibet feræ pabulum, cuiuslibet victima, ex infirmis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æstus, laboris impatiens; ipso rursus situ & otio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur; anxiæ solicitæque tutelæ, precarij spiritus, & male hærentis, quem pauor repentinus adiectusue ex improuiso sonus auribus grauis excutit; soli semper sibi nutrimentum vitiosum & inutile. Miramur in hoc mortem vnius, qua singulis opus est? Nunquid enim vt concidat, res magni molimenti est? Odor illi saporque & lassitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & sine quibus viuere non potest, mortifera sunt. Quocunque se mouet, infirmitatis suæ statim conscium, non omne cælum ferens, aquarum nouitatibus, flatuque non familiaris auræ, & tenuissimis caussis atque offensionibus morbidum, putre, caussarium, fletu vitam auspicatum; cum interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet? in quantas cogitationes oblitum conditionis suæ venit? Immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes pronepotesque disponit; cum interim longa conantem cum mors opprimit; & hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum.

CAP. XII. Dolor tuus, ò Marcia, si modo illi vlla ratio est, vtrum sua spectat incommoda, an eius qui decessit? Vtrmne amisso filio mouet, quod nullas ex illo voluptates cepisti: an quod maiores, si diutius vixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris tolerabilius efficies detrimentum tuum: minus enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudij læticiæque perceperunt. Si confessa fueris percepisse magnas voluptates; oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Prouenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione: nisi forte hi, qui catulos auesque, & friuola animorum oblectamenta, summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex visu tactuque & blanda adulatione mutorum: liberos nutrientibus, non fructus educationis, ipsa educatio est. Licet itaque tibi nihil industria eius contulerit, nihil diligentia custodieret, nihil prudentia quæsierit: ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, & maior. Melius tamen tecum actum est, quam si omnino non contigisset: quoniam si ponatur electio, vtrum satius sit non diu felicem esse, an nunquam: melius est, discessura nobis bona, quam nulla contingere. Vtrumne malles degenerem aliquem, & numerum tantum nomenque filij expleturum habuisse, an tantæ indolis, quantæ tuus fuit? Iuuenis cito prudens, cito pius cito maritus, cito pater, cito omnis officij curiosus, cito sacerdos, omnia tam propera. Nulli ferre, & magna bona, & diuturna, contingunt; non durat, nec ad vltimum exit, nisi lenta felicitas. Filium tibi dij immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electam te à dijs, cui frui non liceret filio. Circui per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculis; occurrent tibi passi vbique maiora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes; ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt; puto vt nostrorum funerum leuamentum esset, etiam diuina concidere. Circumspice, inquam, omnes; nullam tam miseram nominabis domum, quæ non inueniat in miseriore solatium. Non, mehercule, tam male de moribus tuis sentio, vt putem posse te leuius pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium

tium produxero; maliuoli solatij genus est, turba miserorum. Quosdam tamen referam; non vt scias, hoc solere hominibus accidere; ridiculum est, enim, mortalitatis exempla colligere, sed vt scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placide. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit. nec ea res aut militiam eius, & accerrimam virtutem in hostes ciuesque, contudit; aut effecit, vt cognomen illud vsurpasse saluo videretur, quod amisso filio assumpsit; nec hodia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundæ res constabant; nec inuidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Silla fuerit; etiam inimici fatebuntur, bene illum arma sumpsisse, bene posuisse; hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum, quod etiam ad felicissimos peruenit.

CAP. XIII. Ne nimis admiretur Græcia illum patrem, qui in ipso sacrificio nuntiata filij morte, tibicinem tãtũ tacere iussit, & coronã capiti detraxit, cetera rite perfecit; Puluillus effecit pontifex, cui postem tenenti, & Capitolium dedicanti, mors filij nunciata est; quam ille exaudisse dissimulans, & sollemnia pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, & ad filij sui nomen Ioue propitiato. Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fausta nuncupatione, non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen, vt redijt domum, & impleuit oculos, & aliquas voces flebiles misit: & peractis, quæ mos erat præstare defunctis, ad Capitolinum illum redijt vultum. Paullus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo vinctum ante currum egit Persen, inclyti regis nomen, duos filios in adoptionem dedit: quos sibi seruauerat, extulit. Quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuisset? Non sine motu vacuum Paulli currum populus Romanus aspexit: concionatus est tamen, & egit dijs gratias, quod compos voti factus esset. Precatum enim se, vt si quid ob ingentem victoriam inuidiæ dandum esset, id suo potius, quam publico damno solueretur. Vides quam magno animo tulerit? orbitati

suæ gratulatus est. Ecquem magis poterat mouere tanta mutatio? solatia simul atque auxilia perdidit: non contigit tamen tristem Paullum Persi videre.

CAP. XIV. Quid nunc te per inumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quæram miseros; quasi non difficilius sit, inuenire felices. Quota quæque domus vsque ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua non aliquid turbatum sit: Vnumquemlibet annum occupa: & ex eo magistratus cita. Lucium, si vis, Bibulum, & C. Cæsarem: videbis inter collegas inimicissimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quam fortiores viri, duo simul filij interfecti sunt: Ægyptio quidem militi ludibrio habiti: vt non minus ipsa orbitate, auctor eius, digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui, toto honoris sui anno, ob inuidiam collegæ, domi latuerat, postero die quam geminum funus renunciatum est, processit ad solita & publica officia. Quid minus poterat, quam vnum diem duobus filiis dare; tam cito liberorum luctum finiuit, qui consulatum anno luxerat. C. Cæsar cum Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audiuit decessisse filiam, publica secum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non æquo laturus animo quemquam alium esse in Rep. magnum, & modum impositurus incrementis, quæ grauia illi videbantur, etiam cum in commune crescerent; tamen intra tertium diem imperatoria obijt munia, & tam cito dolorem vicit, quam omnia solebat.

CAP. XV. Quid aliorum tibi funera Cæsarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, vt sic quoque generi humano prosint, ostendentes, ne eos quidem, qui dijs geniti deosque genituri dicantur, sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam Diuus Augustus amissis liberis, nepotibus, exhausta Cæsarum turba, adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter: tanquam eius iam res ageretur, cuius cum maxime intererat, de dijs neminem queri. Tib. Cæsar & quem genuerat, & quem adoptauerat, amisit: ipse tamen pro rostris laudauit filium stetitque in conspectu, posito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos à funere arceret, & flente populo Romano non flexit vultum: experiendum se dedit

dit

dit Seiano ad latus stanti, quam patienter posset suos perdere. Videsne quanta copia virorum maximorum sit, quos non excepit hic omnia prosternens casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publicè priuatimque congesta erant? Sed videlicet it in orbem ista tempestas; & sine delectu vastat omnia, agitque vt sua. Iube singulos conferre rationem; nulli contigit impune nasci.

CAP. XVI. Scio quid dicas; Oblitus es feminam te consolari; virorum refers exempla. Quis autem dixerit naturam maligne cum muliebribus ingenijs egisse, & virtutes illarum in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta, (libeat) facultas est; laborem doloremque ex æquo, si consueuere, patiuntur. In qua istud vrbe, dij boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus diecerũt. Bruto libertatem debemus, Lucretiæ Brutum. In qua Clœliam, contempto hoste, & flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transcripsimus. Equestri insidens statuæ, in sacra via, celeberrimo loco, Clœlia exprobrat iuuenibus nostris puluinum escendentibus, in ea illos vrbe sic ingredi, in qua etiam feminas equo donauimus. Quod tibi si vis exempla referri feminarum, quæ suos fortiter desiderauerunt, non ostiatim quæram; ex vna tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam; Gracchorum matrem; duodecim illa partus, totidem funeribus recognouit; & de ceteris facile est, quos nec editos, nec amissos ciuitas sensit; Tib. Gracchum, & Caium, quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occisos vidit, & insepultos; consolantibus tamen miseramque dicentibus, Nunquam, inquit, non felicem me dicam, quæ Gracchos peperi. Cornelia Liuium Drusum, clarissimum iuuenem, illustris ingenii, vadentem per Gracchana vestigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptum suos amiserat, incerto cædis auctore; tamen & acerbam mortem filii, & inultam, tam magno animo tulit, quam ipse leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reuerteris, si tela, quæ in Scipiones, Scipionumque matres ac filios exegit, quibus Cæsares petijt, ne à te quidem continuit. Plena & infesta varijs casibus vita est; à quibus nulli longa pax, vix induciæ sunt. Quattuor liberos sustuleras, Marcia, nullum aiunt frustra cadere

telum, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine inuidiæ damno ve præteruehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, sed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris, ex æquo cum potentiore diuidere; duas tibi reliquit filias, & harum nepotes; & ipsum quem maxime luges, prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias; si male fers. magna onera; si bene, magna solatia. In hoc te perduxit, vt illas cum videris, admonearis filij, non doloris. Agricola, euersis arboribus, quas aut ventus radicitus euulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, subolem ex illis residuam fouet, & amissarum semina statim plantasque disponit; & momento (nam vt in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus est) adolescunt amissis letiora. Has nunc Metilij tui filias in eius vicem substitue, & vacantem locum exple. Vnum dolorem, geminato solatio leua. Hæc quidem natura mortalium est, vt nihil magis placeat, quam quod amissum est iniquiores sumus aduersus relicta, ereptorum desiderio; sed si æstimare volueris, quam tibi valde fortuna, etiam cum sæuierit, pepercerit, scies te habere plus quam solatia. Respice tot nepotes, duos filias.

CAP. XVII. Dic illud quoque, Marcia, moueret me, si esset cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos sequerentur; nunc video, exemplo discrimine, & eodem modo, malos bonosq; iactari. Graue est tamen, quem educaueris iuuenem, iam matri, iam patri præsidium, ac decus, amittere. Quis negat graue esse? sed humanum est. Ad hoc genita es vt perderes, vt perires, vt sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres & optares, &, quod est pessimum, nunquam scires cuius esses status. Si quis Syracusas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futuræ peregrinationis tuæ ante cognosce, deinde ita nauiga. Hæc sunt quæ mirari possis: videbis primum ipsam insulam ab Italia angusto intercisam freto, quam continenti quondam cohæsisse constat; subitum illo mare irrupit, &

Hesperium Siculo latus abscidit:

deinde videbis (licebit enim tibi auidissimum maris verticem stringere) stratam illam fabulosam Charybdim, quam diu ab Austro vacat; at si quid inde vehemen-

mentius spirauit, magno hiatu profundoque nauigia sorbentem. Videbis celebratissimum carminibus fontem Arethusam, nitidissimi ac perlucidi ad imum stagni, gelidissimas aquas profundentem: siue illas ibi primum nascentes inuenit, siue immersum terris flumen integrum subter tot maria, & à confusione peioris vndæ seruatum, reddidit. Videbis portum quietissimum omnium, quos aut natura posuit in tutelam classim, aut adiuuit manus, sic tutum, vt ne maximarum quidem tempestatum furori locus sit. Videbis vbi Athenarum potentia fracta: vbi tot millia captiuorum, ille excisis in infinitam altitudinem saxis, lautumius carcer incluserat: ipsam ingentem ciuitatem, & laxius turritam, quam multarum vrbium fines sint; tepidissima hiberna, & nullum diem sine interuentu solis. Sed cum omnia ista cognoueris, grauis & insalubris æstas hiberni cæli beneficia corrumpet. Erit Diosinius illic tyrannus, libertatis, iustitiæ, legum exitium, dominationis cupidus etiam post Platonem, vitæ etiam post exsilium: alios vret, alios vrberabit, alios ob leuem offensam iubebit detruncari: arcesset ad libidinem mares feminasque, & inter fędos regiæ intemperantiæ greges parum erit simul binis coire. Audisti quid te inuitare possit, quid absterrere: proinde aut nauiga, aut resiste. Post hanc denuntiationem, si quis dixisset intrare se Syracusas velle, satisne iustam querelam de vllo, nisi de se, habere posset, qui non incidisset in illa, sed prudens sciensque venisset? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio: tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, poteris & deformes: & si fortasse tibi multi nascentur, esse ex illis aliquis tam seruator patriæ, quam proditor poterit. Non est quod desperes tantæ dignationis futuros, vt nemo tibi propter illos maledicere audeat: propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, vt ipsi maledictum sit. Nihil vetat illos tibi suprema præstare, & laudari te à liberis tuis: sed sic te para, tanquam in ignem positura, vel perum, vel iuuenem, vel senem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus est, quod parens sequitur. Post has leges propositas, si liberos tollis, omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil spospondérunt.

CAP. XVIII. Ad hanc imaginem agedum totius

vitæ introitum referamus: Syracusas visere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, exposui: puta nascenti me tibi venire in consilium: intratura es vrbem dijs hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus æternisque deuinctam, indefatigata cælestium officia voluentem. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis vno sidere omnia impleri solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem, annuo æstates, hiemesque æquali er diuidem. Videbis nocturnam Lunæ successionem, à fraternis occursibus lene, remissumque lumen mutuantem, & modo occultam, modo toto ore terris imminentem, accessionibus, damnisque mutabilem, semper proximæ dissimilem. Videbis quinque sidera diuersas agentia vias, & in contrarium præcipiti mundo nitentia: ex horum leuissimis motibus fortunæ populorum dependent, & maxima, ac minima perinde formantur, prout æquum, iniquumve sidus incessit. Miraberis conlecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & cęli fragorem. Cum satiatos spectaculo supernorum in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fusa planities; hinc montium magnis, & niualibus surgentium iugis, erecti in sublime vertices; deiectus fluminum, & ex vno fonte in Orientem, Occidentemque defusi amnes; & summis cacuminibus nemora nutantia, & tantum siluarum cum suis animalibus, auiumque concentu dissono. Varij vrbium situs, & seclusæ nationes locorum difficultate; quarum aliæ se in erectos subtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, vallibus, palude circumfunduntur: adiuta cultu seges, & arbusta sine cultore fertilia, & riuorum lenis inter prata discursus, & amœni sinus, & littora in portum recedentia, sparsæ tot per vastum insulæ, quæ interuentu suo maria distinguunt. Quid lapidum, gemmarumque fulgor, & inter rapidorum cursum torrentium aurum arenis interfluens, & in medijs terris, medioque rursus mari nitentes ignium faces, & vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu scindens, & ingenti licentia exæstuans? Videbis his inquietis, & sine vento fluctuantibus aquis immani, & excedenti terrestria magnitudine animalia, quædam grauia, & alieno se

magi-

magisterio mouentia, quædam velocia, concitatis perniciora remigijs, quædam haurientia vndas, & magno prænauigantium periculo efflantia. Videbis hic nauigia, quas non nouere terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum, eritque & spectatrix, & ipsa pars magna conantium; disces, docebisque artes, alias quæ vitam instruant, alias quæ ornent, alias quæ regant. Sed istic erunt mille corporum, & animorum pestes, & bella, & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies cœli, corporisque & carissimorum acerba desideria, & mors, incertum facilis, an per pœnam, cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid velis: vt in illa venias per ista exeundum est. Respondebis, velle te viuere; quidni? Imo, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo, vt conuenit. Nemo, inquis, nos consuluit. Consulti sunt de nobis parentes nostri: qui cum conditionem vitæ nossent, in hanc nos sustulerunt.

CAP. XIX. Sed vt ad solatia veniam, videamus primum quid curandum sit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem desiderium eius, quem dilexit: id per se tolerabile apparet. Absentes enim, absfuturosque dum viuerent, non flemus, quamvis omnis vsus illorum nobis & conspectus ereptus sit. Opinio est ergo, quæ nos cruciat: & tanti quodque malum est, quanti illud taxauimus; in nostra potestate remedium habemus. Iudicemus illos abesse, & nosmetipsi fallamus; dimisimus illos, imo consecuturi præmisimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui à contemptu vindicet. Vt minimè probabili, sed vero solatio vtar: in ciuitate nostra plus gratiæ orbitas confert, quàm eripit. Adeoque senectutem solitudo, quæ solebat destruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum simulent, & liberos eiurent, & orbitatem manu faciant. Scio quid dicas: Non mouent me detrimenta mea: etenim non est dignus solatio, qui filium sibi decessisse, sicut mancipium, moleste fert: cui quicquam in filio respicere, præter ipsum, vacat. Quid igitur te, Marcia, mouet? vtrum, quod filius tuus decessit: an, quod non diu vixit? Si, quod decessit, semper debuisti dolere: semper enim scisti mori. Cogita, nullis defunctum malis affici: illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabulam esse.

Nul-

Nullas imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrãtia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, & reos, & in illa libertate tam laxa vllos iterum tyrannos. Luserunt ista poetæ, & vanis nos agitauere terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est, & finis: vltra quam mala nostra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem, in qua antequam nasceremur iacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis misereretur, & non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum, aut malum esse, quod aliquid est: quod vero ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim, bonaq; circa aliquam versantur materiã, Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit; nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos, intra quos seruitur. Excepit illum magna, & æterna pax: non paupertatis metu, non diuitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpẽtis stimulis incessitur, non inuidia felicitatis alienæ tangitur, nec suæ permitur, nec conuicijs quidem vllis verecundæ aures verberantur: nulla publica clades prospicitur, nulla priuata: non solicitus futuri pendet ex euentu, semper incertiora rependenti. Tandem ibi constitit, vnde nil eum pellat, vbi nil terreat.

CAP. XX. O ignaros malorum suorum, quibus non mors vt optimum inuentum naturæ laudatur! quæ siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem, aut lassitudinem senis terminat, siue iuuenile æuum, dum meliora sperantur, in flore deducit, siue pueritiam ante duriores gradus reuocat; omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita, quam de his, ad quos venit antequam inuocaretur. Hæc seruitutem inuito domino remittit: hæc captiuorum catenas leuat: hæc è carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat: hæc exsulibus in patriam semper animum, oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse inter quos quisque iaceat: hæc, vbi res communes fortuna male diuisit, & æquo iure genitos alium alij donauit, exæquat omnia: hæc est, quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio: hæc est, in qua nemo humilitatem suam sensit: hæc est, quæ nulli paruit: hæc est, Marcia, quam pater tuus concupiuit. Hæc est, inquam, quæ effecit, vt nasci non sit supplicium: quæ effecit,

ficit, vt non concidam aduersus minas casuum, vt seruare animum saluum, ac potentem sui possim. Habeo quo appellam. Video istic cruces non vnius quidem generis, sed aliter ab alijs fabricatas: capite quidam conuersos in terram suspendere, alij per obscœna stipitem egerunt, alij brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera, & membris, & singulis articulis singula machinamenta: sed video & mortem. Sunt istic hostes cruenti, ciues superbi: sed video istic & mortem. Non est molestum seruire, vbi si domini pertæsum est, licet vno gradu ad libertatem transire: contra iniurias vitæ, beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quam multis diutius vixisse nocuerit. Si Cn. Pompeium, decus istius, firmamentumque imperij, Neapoli valetudo abstulisset, indubitatus populi Romani princeps excesserat. At nunc exigui temporis adiectio fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in conspectu suo cæsas: & ex illo prœlio, in quo prima acies senatus fuit, quam infelices reliquiæ sunt, imperatorem ipsum superfuisse! Vidit Ægyptium carnificem, & sacrosanctum victoribus corpus satelliti præstitit, etiam si incolumis fuisset pœnitentiam salutis aucturus: quid enim erat turpius, quàm Pompeium viuere beneficio regis? M. Cicero si eo tempore, quo Catilinæ sicas deuitauit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberata Rep. conseruator eius: si denique filiæ suæ funus secutus fuisset etiam tunc felix mori potuit. Non vidisset strictos in ciuilia capita mucrones: nec diuisa percussoribus occisorum bona, vt etiam de suo perirent: non hastam consularia spolia vendentem: nec cædes, nec locata publicè latrocinia, bella, rapinas, tantum Catilinarum. Marcum Catonem si à Cypro & hereditatis regiæ dispensatione redeuntem mare deuorasset, vel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello stipendium, nonnè illo bene actum foret? hoc certè secum tulisset, neminem ausurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio paucissimorum, virum libertati non suæ tantum, sed publicæ natum, coegit Cæsarem fugere, Pompeium sequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit illi: omnium etiam malorum remisit patientiam. Nimis tamen cito periit, & immaturus. Primum, puta illum superfuisse; compre-

hende quantum plurimum procedere homini licet: quantulum est? Ad breuissimum tempus editi, cito cessuri loco, venienti in pactum hoc, prospicimus hospitium. De nostris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui constat: computa vrbium sæcula: videbis quam non diu steterint, etiam quæ vetustate gloriantur. Omnia humana breuia, & caduca sunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, vrbibusque & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus, ad vniuersa referentes: minorem portionem ætas nostra: quam puncti habet, si tempori comparetur omni: cuius maior est mensura quàm mundi: vtpote cum ille se intra huius spatium toties remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cuius quantumcumque fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo? vno modo multum est quod viuimus; si satis est. Licet mihi vates, & in memoriam traditæ senectutis viros nomines, centenos, denosque percenseas annos: cùm ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa breuissimi, longissimique æui differentia, si inspecto quanto quis vixerit spatio, comparaueris quanto non vixerit. Deinde non immaturus decessit: vixit enim, quantum debuit viuere. Nihil enim illi iam vltra supererat. Non vna hominibus senectus est, vt ne animalibus quidem: intra quattuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longissima ætas est, quæ homini prima: dispar cuique viuendi facultas data est: nemo nimis cito moritur, qui victurus diutius quàm vixit, non fuit. Fixus est cuique terminus: manebit semper vbi positus est: nec illum vlterius diligentia, aut gratia promouebit: scit libenter illum vlterius diligentiam ex consilio perdidisse. Tulit suum,

. . . *meta quæ dati peruenit ad æui.* Non est itaque quod sic te oneres: Potuit diutius viuere.; Non est interrupta eius vita, nec vnquam se annis casus interiecit: soluitur quod cuique promissum est: eunt vi sua fata, nec adijciunt quicquam, nec ex promisso semel demunt: frustra vota, ac studia sunt. Habebit quisque, quantum illi dies primus adscripsit: ex illo, quo primum lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque fato propior: & illi ipsi, qui adijciebantur adolescentiæ anni, vitæ detrahebantur. In hoc omnes

nes errore versamur, vt non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque iam vergere: cum, illo infantia statim, & iuuenta, omnisque ætas ferat. Agunt opus suum fata: nobis sensum nostræ necis auferunt: quoque facilius obrepat mors, sub ipso vitæ nomine latet. Infantem in se pueritia conuertit, pueritiam pubertas, pubertatem iuuentus, iuuentutem senectus abstulit. Incrementa ipsa, si bene computes, damna sunt.

CAP. XXI. Quereris, Marcia, non tam diu vixisse filium tuum, quàm potuisset? Vnde enim scis, an diutius illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam bene positæ sunt, & fundatæ, vt nihil illi, procedenti tempore, timendum sit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vitæ nostræ tam obnoxia, aut tenera est, quam quæ maximè placet. Ideoque felicissimis optanda mors est; quia in tanta inconstantia, turbaque rerum, nihil nisi quod præterijt, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filij tui corpus, & summa pudoris custodia inter luxuriosæ vrbis oculos conseruatum, potuisse ita morbos euadere, vt ad senectutem formæ illæsum perferret decus?

CAP. XXII. Cogita animi mille labes; neque enim recta ingenia, qualem in adolescentia spem sui fecerant, vsque in senectutem pertulerunt: sed interuersa plerumque sunt. Aut sera, eoque fœdior luxuria inuasit, & coegit dehonestare speciosa principia; aut in popinam, ventremque præcoquis summa illis curarum fuit, quid essent, quid biberent. Adijce incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum ossa viuis legentium, & totas in viscera manus demittentium, & non simplici dolore pudenda curantium. Post hæc exsilium; non fuit innocentior filius tuus, quam Rutilius. Carcerem: non fuit sapientior, quàm Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus; non fuit sanctior, quàm Cato. Cùm ista perspexeris, scies optimè cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitæ stipendium, cito in tutum recepit. Nihil est tam fallax, quàm vita humana; nihil tam insidiosum, non mehercule quisquam accepisset, nisi daretur inscijs. Itaque si felicissimum est, non nasci: proximum puta, breuitate vitæ defunctos, cito in integrum restitui. Pro-

pone

pone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo congiarium dedit. Irascebatur illi ob vnum, aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, Seianum in ceruices nostras nec imponi quidem, sed escendere. Decernebatur illi statua in Pompeij theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exsclamauit Cordus, Tunc verè theatrum perire. Quis ergo non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumentis maximi imperadoris consecrari perfidium militem? consecratur, Subscriptio, & acerrimi canes, quos ille, vt sibi vni mansuetos, omnibus feros haberet sanguine humano pascebat, circumlatrare etiam hominem, & illum imparatum, incipiunt. Quid faceret? si viuere vellet, Seianus rogandus erat: si mori, filia vterque inexorabilis: constituit filiam fallere. Vsus itaque balneo, & quo plus virium poneret, in cubiculum se quasi gustaturus contulit; & dimissis pueris, quædam per fenestram, vt videretur edisse, proiecit; à cœna deinde, quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit; alteroque die, & tertio idem fecit. Quarto, ipsa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te, Carissima, inquit, filia, & hoc vnum tota celata vita, iter mortis ingressus sum, & iam medium ferè teneo. Reuocare me nec debes, nec potes. Atque ita lumen omne præcludi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio eius, publica voluptas erat, quod è faucibus auidissimorum luporum educeretur præda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt consulum tribunalia; queruntur mori Cordum interpellantes quod coegerant; adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæstione, an morte rei perderentur: dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absoluerat. Videsne, Marcia quantæ iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quod alicui tuorum mori necesse fuit? pęnè non licuit.

CAP. XXIII. Præter hoc, quod omne futurum incertum est, & ad deteriora certius; facilius ad superos iter est, amicis cito ab humana conuersatione dimissis; minus enim fæcis, ponderisque traxerunt; antequam obducerentur: & altius terrena conciperent, liberati, leuiores ad originem suam reuolant, & facilius, quicquid est illud, absoluti transfluunt. Nec vnquam magni ingenijs cara in corpore mora est exire,

atque erumpere gestiunt, ægrè has angustias ferunt, vagi per omne sublime, & ex alto assueti humana despicere. Inde est quod Plato clamat; Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem. Quid tu Marcia cùm videres senilem in iuuene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, diuitias sine auaritia, honores sine ambitione, voluptates sine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum sospitem possè contingere? Quicquid ad summum peruenit, ad exitum prope est. Eripit se, aufertque ex oculis perfecta virtus; nec vltimum tempus exspectant, quæ in primo maturuerunt. Ignis quo clarior fulsit, citius extinguitur; viuacior est, qui cum lenta, difficilique materia commissus, fumoque demersus, ex sordido lucet; eadem enim detinet caussa, quæ malignè alit; sic ingenia quo illustriora, breuiora sunt. Nam vbi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre puerum Romæ fuisse, statura ingentis viri; sed hic cito decessit, & moriturum breui nemo non prudens dixit; non poterat enim ad illam ætatem peruenire, quam præceperat. Ita est indicium imminentis exitij maturitas, & appetit finis, vbi incremēta consūpta sūt.

CAP. XXIV. Incipe virtutibus illum, non annis æstimare; satis diu vixit pupillus relictus, sub tutorum cura vsque ad decimumquartum annum fuit; sub matris tutela semper; cum haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens statura, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusauit, ne à te discederet. Computa. Marcia, quam raro liberos videant, quæ in diuersis domibus habitant: cogita, tot illos perire annos matribus, & per solitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent; scies multū patuisse hoc tempus, ex quo nihil perdidisti. Nunquam à conspectu tuo recessit; sub oculis tuis studia formauit, excellentis ingenij, & æquaturi auum, nisi obstitisset verecundia, quæ multorum profectus silentio pressit. Adolescens rarissimæ fortunæ, in tam magna mulierum turba viros corrumpentium, nullius spei se præbuit; & cum quarumdam vsque ad tentandum peruenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quod placuerat. Hac sanctitate

pro-

morum effecit, vt puer admodum dignus sacerdotio videretur, materna sine dubio suffragatione; sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum in contemplatione virtutum filio iungere, tanquam si nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo auocetur; Nunquam tibi solicitudini, nunquam mœrori erit. Quod vnum ex tam bono filio poterat dolere, doluisti; cetera exempta casibus, plena voluptatis sunt, si modo vti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit, intelligis. Imago duntaxat filij tui perijt, & effigies non simillima; ipse quidem æternus, meliorisque nunc status est, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Hæc quæ vides ossa circumuoluta neruis, & obductam cutem vultumque, & ministras manus, & cetera quibus inuoluti sumus, vincula animorum, tenebræque sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur à veris, & suis, in falsa coniectus: omne illi cum hac carne graui certamen est, ne abstrahatur, & sidat: nititur illo, vnde dimissus est: ibi illum æterna requies manet, è confusis, crassisque pura, & liquida visentem.

CAP. XXV. Proinde non est quod ad sepulcrum filij tui curras: pessima eius, & ipsi molestissima istic iacent, ossa cineresque; non magis illius partes, quam vestes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus excessit; paullumque supra nos commoratus, dum expurgatur, & inhærentia vitia, situmque omnis mortalis æui excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitque illum cœtus sacer, Scipiones, Catonesque, vtique contemptores vitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi, noua luce gaudentem, & vicinorum siderum meatus docet; nec ex coniecturis, sed omnium ex vero peritus, in arcana naturæ libens ducit. Vtque ignotarum vrbium monstratus hospiti gratus est; ita sciscitanti cælestium caussas, domesticus interpres. In profunda terrarum permittere aciem iuuat; delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tanquam sub oculis patris, filijque posita, non illorum, quos noueras, sed tanto excellentiorum, & in summo locatorum; erube-

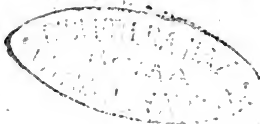
sce

ſce quicquam humile, aut vulgare, & mutatos in melius tuos flere. In æterna rerum per vaſta, & libera ſpatia dimiſſos, non illos interfuſa maria diſcludunt, nec altitudo montium, aut imæ valles, aut incerta vada Syrtium: tramites omnia plani, & ex facili mobiles, & expediti, & inuicem peruij ſunt, intermixtque ſideribus.

CAP. XXVI. Puta itaque ex illa arce cęleſti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo proſcribentes in æternum ipſe proſcripſit, ſed tanto elatiore, quanto eſt ipſe ſublimior, dicere: Cur te, filia, tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta veri ignorantia verſaris, vt inique actum iudices cum filio tuo, quod in tædium verſus vitæ, ipſe ad maiores ſe recepit ſuos? Neſcis quantis fortuna procellis diſturbet omnia? quam nullis benignam facilemque ſe præſtiterit, niſi qui minimum cum illa contraxerant? Regeſne tibi nominem feliciſſimos futuros ſi maturius illos mors inſtantibus ſubtraxiſſet malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, ſi aliquid ætati detraxeris? an nobiliſſimos viros clariſſimoſque ad ictum militaris gladij compoſita ceruice formatos? Reſpice patrem atque auum tuum. Ille in alieni percuſſoris venit arbitrium. Ego nihil in me cuiquam permiſi, & cibo prohibitus oſtendi, qnam magno & quam viuaci animo ſcripſiſſem. Cur in domo noſtra diutiſſime lugetur, qui feliciſſime moritur? Coimus in vnum omnes, videmuſque vos alta nocte circumdari. Nil apud vos, vt putatis, optabile, nil excelſum, nil ſplendidum: ſed humilia cuncta, & grauia, & anxia, & quotam partem luminis noſtri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concurſibus, nec claſſes claſſibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus ſtrepere dies perpetuos: nihil in obſcuro, detectas mentes, & aperta præcordia, & in publico medioque vitam, & omnis æui proſpectum, euentumque? Iuuabat vnius ſæculi me facta componere, in parte vltima mundi, & inter pauciſsimos geſta: tot ſæcula, tot ætatum contextum & ſeriem, quicquid annorum eſt, licet viſere; licet ſurrectura, licet ruitura regna proſpicere, & magnarum vrbium lapſus, & ma-

& maris nouos cursus. Nam si potest tibi solatio esse desiderij tui commune fatum, nihil quo stat loco stabit: omnia sternet, abducetque secum vetustas: nec hominibus solum (quota enim ista fortuitæ potentiæ portio est?) sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet: tot supprimet montes, & alibi rupes in altum nouas exprimet; maria sorbebit, flumina auertet: & commercio gentium rupto societatem generis humani cœtusque dissoluet. Alibi hiatibus vastis subducet vrbes, tremoribus quatiet, & ex infimo pestilentiæ halitus mittet, & inundationibus, quicquid habitatur, obducet: necabitque omne animal orbe submerso, & ignibus vastis torrebit incendetque mortalia. Et cum tempus aduenerit, quo se mundus renouaturus exstinguat, viribus ista se suis cædent, & sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, vno igne, quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit. Nos quoque felices animæ, & æterna sortitæ, cum Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis, & ipsæ parua ruinæ ingentis accessio in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui ista iam nouit.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ
DE PROVIDENTIA

Siue quare bonis viris mala accidant cum sit Prouidentia.

LIBER VNVS.

Argumentum & Ordo.

Vreus hic libellus est, & scriptum post Caligulam video ex Cap. 4. Ego mirmillionem, inquit, sub C. Cæsare audiui de raritate munerum querentem. In præterito loquitur, & de homine ac tempore, quod fuit. Puto igitur sub Claudio, statim à reditu: imo quid si hæc philosophica quædam in exsilio? nam diu ibi hæsit, annos circiter octo, & iuste hoc elegerit, sibi solando. Argumentum enim est, Prouidentiam esse; nec obstare, quod bonis mala quædam, sed externa obueniant. Primo igitur vniuerse illam asserit à mundi motu, ordine, constantia: quæ omnia rectorem clamant. Deinde ad Quæsitum propriè, Quare ergo mala bonis? Ait primo, Deum amare bonos: nec immittere igitur ijs mala. Instar parentis dumtaxat castigare, & coercere: Deinde non videri ea mala bonis: nec vinci ijs, sed exerceri, & per aspera indurari. Deum velut agonothetam esse, & robustis his athletis suis delectari. Hæc ita communitur, & velut præparans, & Cap. II. Ab eo magis distincte quinque rationes cur eueniant, exsequi pergit. Primo, pro ipsis esse, quibus accidunt: secundo, pro vniuersis: tertio, volentibus euenire: quarto euenire fato & æterna lege. Primam rationem tractat Cap. 3. 4. docetque pro ipsis esse, sicut medicina pro ægris. Indurantur etiam sic à Deo, qui se dignos producit in pugnam; alios viliores, in otio & vmbra habet. Secundam tractat Cap. 5. pro omnibus esse: vt viri boni, sic habiti, clament alijs, & ostendant non esse Bona aut Mala, quæ vulgus putet. Ad vera igitur illa spectent, & illa petant, hæc fugiant. Ibidem

tertiam nectit, Volentes excipere, nam præbent se Deo & Fato. Quarta excipit, Fatum esse, & ab æterno constitutum, quid gaudeas doleasque. Denique repetit, mala hæc non esse: & Deum inducit pulcherrimè adhortantem, & ad robur excitantem. Stoicè in fine. Si piget & ferre tædet, quis tenet? patet ianua, exi.

CAPVT I.

QVæsisti à me, Lucili, quid ita, si Prouidentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in contextu operis redderetur, cum præesse vniuersis prouidentiam probaremus, & interesse nobis Deum; sed quoniam à toto particulam reuelli placet, & vnam contradictionem manente lite integra soluere; faciam rem non difficilem, caussam deorum agam. Superuacuum est in præsentia ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, & quæ casus incitat, sæpe turbari & cito arietare; hanc inoffensam velocitatem procedere æternæ legis imperio, tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum, & ex dispositione lucentium; non esse materiæ errantis hunc ordinem; neque quæ temere coierunt, tanta arte pendere, vt terrarum grauissimum pondus sedeat immotum, & circa se properantis cæli fugam spectet; vt infusa vallibus maria molliant terras, nec vllum incrementum fluminum sentiant; vt ex minimis seminibus nascantur ingentia. Ne illa quidem quæ videntur confusa & incerta, pluuias dico nubesque, & elisorum fulminum iactus, & incendia ruptis montium verticibus effusa, tremores labantis soli, & alia quæ tumultuosa pars rerum circa terras mouet, sine ratione, quamvis subita sint, accidunt; sed suas & illa caussas habent non minus, quam quæ alienis locis conspecta miraculo sunt, vt in medijs fluctibus calentes aquæ, & noua insularum in vasto exsilientium mari spatia. Iam vero si quis obseruauerit nudari litora pelago in se recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet cæca quadam volutatione modo contrahi vndas & introrsum agi, modo erumpere, & magno cursu repe-

repetere sedem suam: cum illæ interim portionibus crescunt, & ad horam ac diem subeunt, ampliores minoresque, prout illas lunare sidus elicit, ad cuius arbitrium oceanus exundat. Suo ista tempori reseruentur: eo quidem magis, quod tu non dubitas de prouidentia, sed quereris. In gratiam te reducam cum dijs, aduersus optimos optimis. Neque enim rerum natura patitur, vt vnquam bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia est; conciliante virtute: amicitiam dico? Imo etiam necessitudo & similitudo: quoniam quidem bonus ipse tempore tantum à Deo differt, discipulus eius æmulatorque, & vera progenies: quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut seueri patres, durius educat. Itaq; cum videris bonos viros acceptosq; dijs, laborare, sudare, per arduum escendere, malos autem lasciuire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat: bonum virum in delicijs non habet: experitur, indurat, sibi illum præparat.

CAP. II. Quare multa bonis viris aduersa eueniunt? nihil accidere bono viro mali potest. Non miscentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum superne deiectorum imbrium, tanta medicatorum vis fontium, non mutant saporem maris, nec remittunt quidem ita: aduersarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in statu, & quicquid euenit, in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non sentit illa: sed vincit, & alioquin quietus placidusque, contra incurrentia attollitur. Omnia aduersa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, & erectus ad honesta, non est laboris appetens iusti; & ad officia cum periculo promptus? cui non industrioso otium pæna est? Athletas videmus, quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque confligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, vt totis contra ipsos viribus vtantur: cædi se vexarique patiuntur: & si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obijciuntur. Marcet sine aduersario virtus; tunc apparet quanta sit, quantum valeat, quantumq; polleat, cum quid possit, patientia ostendit. Scias licet, idem viris bonis esse faciendum, vt dura ac difficilia non reformident,

nec de fato querantur: quicquid accidit, boni consulat, in bonum vertant, Non quid, sed quemadmodum feras, interest. Non vides, quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari iubent liberos, ad studia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, & sudorem illis, & interdum lacrimas, excutiunt: at matres fouere in sinu, continere in vmbra volunt; nunquam flere, nunquam tristari, nunquam laborare. Patrium habet Deus aduersus bonos viros animum, & illos fortiter amat: &, Operibus inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, vt verum colligant robur. Languent per inertiam saginata: nec labore tantum, sed motu, & ipso sui onere deficiunt. Non fert vllum ictum illæsa felicitas: at vbi assidua fuit cum incommodis suis rixa, calum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de genu pugnat. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quam optimos esse atque excellentissimos, vult fortunam illis cum qua exerceantur, assignat? Ego vero non miror, si quando impetum capiunt spectandi magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excepit, si leonis incursum interritus pertulit: tantoque spectaculum est gratius, quanto id honestior fecit. Non sunt ista, quæ possint deorum in se vultum conuertere, sed puerilia, & humanæ oblectamenta leuitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus, vtique si & prouocauit. Non video, inquam quid habeat in terris Iupiter pulchrius, si conuertere animum velit, quam vt spectet Catonem, iam partibus non semel fractis stantem, nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in vnius ditionem concesserint, custodiantur legionibus terræ, classibus maria, Cæsarianus portas miles obsideat: Cato, qua exeat, habet. Vna manu latam libertati vim faciet: ferrum istud, etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas: libertatem, quam patriæ non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus; eripe te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentque alter alterius manu cæsi. Fortis &

egre-

egregia fati conuentio: sed quæ non deceat magnitudinem nostram: tam turpe est Catoni, mortem ab vllo petere, quam vitam. Liquet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, cum iam ille vir, accerrimus sui vindex, alienæ saluti consulit, & instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte vltima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam, indignamque quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & efficax vulnus: non fuit Dijs immortalibus satis, spectare Catonem semel: retenta ac reuocata virtus est, vt in difficiliori parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quam repetitur. Quidni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu euadentem? mors illos consecrat, quorum exitum & qui timent, laudent.

CAP. III. Sed iam procedente oratione ostendam, quam nō sint quę videntur, mala. Nunc illud dico, ista quæ tu vocas aspera, quæ aduersa & abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt; deinde pro vniuersis: quorum maior dijs cura est, quam singulorum. Post hæc, volentibus accidere: ac dignos malo esse, si nolint. His adijciam, fato ista fieri, & recte eadem lege bonis euenire, qua sunt boni: persuadebo inde tibi ne vnquam boni viri miserearis: potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum, ex omnibus quæ proposui, videtur quod primum dixi: pro ipsis esse quibus eueniunt ista, quæ horremus ac tremimus. Pro ipsis est, inquis, in exsilium proijci, in egestatem deduci, liberos coniugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro, & igne curari, nec minus fame, ac siti. Sed si cogitaueris tecum, remedij caussa quibusdam ossa & legi, & extrahi venas, & quædam amputari membra, quæ sine totius pernicie corporis hærere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quædam incommoda pro his esse, quibus accidunt: tam mehercules quam quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectauerunt: simillima cruditatibus, ebrietatibusque, & ceteris quæ necant per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrij nostri, & hæc vox est, à qua recens sum: sonat adhuc, & vibrat in auri-

bus meis: Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil vnquam euenit aduersi. Non licuit enim illi se experiri. Vt ex voto illi fluxerint omnia, vt ante votum: male tamen de illo dij iudicauerunt: indignus visus est, à quo vinceretur aliquando fortuna, quæ ignauissimum quemque refugit: quasi dicat: Quid ego istum mihi aduersarium assumam? statim arma submittet: non opus est in illum tota potentia mea: leui comminatione pelletur; non potest sustinere vultum meum. Alius circumspiciatur, cum quo conferre possimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi; & scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares quærit, quosdam fastidio transit. Contumacissimum quemque & rectissimum aggreditur, aduersus quem vim suam intendat. Ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exsilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non inuenit. Infelix est Mucius, quod dextera ignes hostium premit, & ipse à se exigit erroris sui pœnas? quod Regem, quem armata manu non potuit, exusta fugat? Quid ergo? felicior esset, si in sinu amicæ foueret manum? Infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum à repub. vacauit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum diuitijs gerit? quod ad focum cœnat illas ipsas radices, & herbas, quas in agro repurgando triumphalis senex vulsit? Quid ergo? felicior esset, si in ventrem suum longinqui littoris pisces & peregrina aucupia congereret? si conchylijs superi atque inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis erigeret? si ingenti pomorum strue cingeret primæ formæ feras, captas multa cæde venantium? Infelix est Rutilius, quod qui illum damnauerant, caussam dicent omnibus sæculis? quod æquiore animo passus est se patriæ eripi, quam sibi exsilium? quod Sullæ dictatori solus aliquid negauit, & reuocatus non tantum retro cessit, sed longius fugit? Viderint, inquit, isti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro sanguinem, & supra Seruilium lacum (id enim proscriptionis Sullanæ spoliarium est) senatorum capita, & passim vagantes per vrbem percussorum greges: & multa millia ciuium

uium Romanorum, vno loco post fidem, imo per ipsam fidem, trucidata. Videant ista, qui exsulare non p[o]ssunt. Quid ergo, felix est L. Sulla, quod illi descendenti ad forum gladio submouetur, quod capita consularium virorum patitur appendi, & precium cædis per quæstorem ac tabulas publicas numerat? & hæc omnia facit ille, qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum: quid illi fortuna nocuit quod illum documentum fidei, documentum patientiæ fecit? Figunt cutem claui, & quocunque fatigatum corpus reclinauit, vulneri incumbit, & in perpetuam vigiliam suspensa sunt lumina. Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriæ. Vis scire, quam non pœniteat hoc precio æstimasse virtutem? Refice tu illum, & mitte in senatum: eandem sententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mœcenatem putas, cui amoribus anxio, & morosæ vxoris quotidiana repudia deflenti, somnus per symphoniarum cantum, ex longinquo lene resonantium, quæritur? Mero se licet sopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat; tam vigilabit in pluma, quam ille in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, & ad caussam à patientia respicit; hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur vexat caussa patiendi. Non vsque in possessionem generis humani vitia venerunt, vt dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci, quam Mecœnates velint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Mecœnatem se quam Regulum nasci maluisse, idem iste, taceat licet, nasci se Terentiam maluit. Male tractatum Socratem iudicas, quod illam potionem publice mixtam, non aliter quam medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte disputauit vsque ad ipsam? male cum illo actum est, quod gelatus est sanguis, ac paullatim frigore inducto venarum vigor constitit? Quanto magis huic inuidendum est, quam illis quibus gemma ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, exsectæ virilitatis aut dubiæ, suspensam auro niuem diluit? Hi quicquid biberint, vomitu remetientur tristes, & bilem suam regustantes: at ille, venenum lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est; summamq; illi felicitatem contigisse, consensus hominum fatebitur; quem

ſibi rerum natura delegit, cum quo metuenda colliderer. Inimicitiæ potentum graues ſunt? opponatur ſimul Pompeio, Cæſari, Craſſo. Graue eſt, à deterioribus honore anteiri? Vatinio poſtferatur. Graue eſt, ciuilibus bellis intereſſe? toto terrarum orbe pro cauſſa bona tam infeliciter, quam pertinaciter, militet. Graue eſt, ſibi manus afferre? faciat. Quid per hoc conſequar? vt omnes ſciant, non eſſe hæc mala, quibus ego dignum Catonem putaui.

CAP. IV. Proſpera in plebem ac vilia ingenia deueniunt: at calamitates terroreſq; mortalium ſub iugum mittere, proprium magni viri eſt. Semper vero eſſe felicem, & ſine morſu animi tranſire vitam, ignorare eſt rerum naturæ alteram partem. Magnus es vir; ſed vnde ſcio, ſi tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis? Deſcẽdiſti ad Olympia; ſi nemo præter te coronam habes, victoriam nõ habes. Non gratulor tanquam viro forti, ſed tanquam cõſulatum præturamve adepto, honore auctus es. Idem dicere & bono viro poſſum, ſi illi nullam occaſionem difficilior caſus dedit, in qua vna vim ſui animi oſtenderet. Miſerum te iudico, quod nunquam fuiſti miſer; tranſiſti ſine aduerſario vitam. Nemo ſciet, quid potueris; ne tu quidem ipſe. Opus eſt enim ad notitiam ſui, experimento; quod quiſque poſſet, niſi tentando non didicit. Itaque quidam vltro ſe ceſſantibus malis obtulerunt, & virtuti ituræ in obſcurum occaſionem, per quã eniteſceret, quæſierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus aduerſis, non aliter quàm fortes milites bellis. Ego myrmillonem ſub C. Cæſare de raritate munerum audiui querentem. Quam bella, inquit, ætas perit! Auida eſt periculi virtus, & quo tendat, non quid paſſura ſit, cogitat; quoniam & quod paſſura eſt, gloriæ pars eſt. Militares viri gloriantur vulneribus, læti fluentem meliori caſu ſanguinem oſtendant. Idem licet fecerint qui integri reuertuntur ex acie, magis ſpectatur qui ſaucius redit. Ipſis, inquam, Deus conſulit, quos eſſe quam honeſtiſſimos cupit, quoties illis materiam præbet aliquid animoſe, fortiterque faciendi; ad quam rem opus eſt aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempeſtate, in acie militem intelligas. Vnde poſſum ſcire, quantum aduerſus paupertatem tibi animi ſit, ſi diuitijs defflui? vnde poſſum ſcire, quantum aduerſus

sus ignominiam, & infamiam, odiumque populare, constantiæ habeas, si inter plausus senescis? si te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus fauor sequitur? vnde scio, quam æquo animo laturus sis orbitatem, si, quoscumque sustulisti, vides? Audiui te cùm alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolore vetuisses. Nolite, obsecro vos, expauescere ista, quæ dij immortales velut stimulos admouent animis. Calamitas, virtutis occasio est. Illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet; magis vrgent sæua inexpertos; graue est feræ ceruici iugum. Ad suspicionem vulneris tiro pallescit; audaciter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpè vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat; indurat, recognoscit, exercet; eos autem, quibus indulgere videtur, quibus parcere; molles venturis malis seruat. Erratis enim, si quem iudicatis exceptum; veniet ad illum diu felicem sua portio. Quisquis videtur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut alijs incommodis, afficit? Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidijs, aut explorent iter, aut præsidium loco deijciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Male de me imperator meruit; sed, Bene iudicauit. Idem dicant quicumque iubentur pati timidis, ignauisque flebilia: Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati. Fugite delicias: fugite eneruatam felicitatem, qua animi permadescunt, nisi aliquid interuenit, quod humanæ sortis admoneat, velut perpetua ebrietate sopiti. Quem specularia semper ab adflatu vindicarunt, cuius pedes inter fomenta subindè mutata tepuerunt, cuius cœnationes subditus & parietibus circumfusis calor temperauit, hunc leuis aura non sine periculo stringet. Cum omnia, quæ excesserunt modum, noceant; periculosissima felicitatis intemperantia est. Mouet cerebrum, in vanas mentem imagines euocat multum inter falsum, ac verum mediæ caliginis fundit. Quidni satius sit, perpetuam infelicitatem quæ aduocat ad

virtutem sustinere, quam infinitis, atque immodicis bonis rumpi? Leuior ieiuno mors est: cruditate dissiliunt. Hanc itaque rationem dij sequuntur in bonis viris quam in discipulis suis præceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Nunquid tu inuisos esse Lacedæmonijs liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publicè verberibus admotis? ipsi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros, ac semianimes rogant, perseuerent vulnera præbere vulneribus. Quid mirum, si dure generosos spiritus Deus tentat? nunquam virtutis molle documentum est. Verberat nos, & lacerat fortuna? patiamur: non est sæuitia: certamen est: quo sæpius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens vsus agitauit. Præbendi fortunæ sumus, vt contra ipsam ab ipsa duremur. Paulatim non sibi pares faciat; contemptum periculorum assiduitas periclitendi dabit. Sic sunt nauticis corpora, ferendo mari dura; agricolis, manus tritæ; ad excutienda tela, militares lacerti valent; agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissimum est, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia peruenit; quæ quid in nobis efficere possit, scies, si adspexeris, quantum nationibus nudis, & inopia fortioribus, labor præstet. Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit: Germanos dico, & quicquid circa Istrum vagarum gentium occursat. Perpetua illos hiems, triste cælum premit, maligne solum sterile sustentat, imbrem culmo, aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit: paullatim enim voluptati sunt, quæ necessitate cœperunt. Nullas illis domicilia, nullæ sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem, posuit; vilis, & hic quærendus manu victus horrenda iniquitas cæli, intecta corpora: hoc, quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, vt confirmentur, concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incursat; ipsa enim vexatione constringitur, & radices certius figit. Fragiles sunt, quæ in aprica valle creuerunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, vt esse interriti possint, mul-

multum inter formidolosa versari, & æquo animo ferre quæ non sunt mala, nisi malè sustinenti.

CAP. V. Adijce nunc, quod pro omnibus est, optimum quemque vt ita dicam, militare, & edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse, nec mala apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit, & mala esse, si malis tantùm irrogaueris. Detestabilis erit cæcitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaque careant luce Appius, & Metellus. Non sunt diuitiæ bonum. Itaque habeat illas & Ellius leno: vt homines pecuniam cum in templis consecrauerint, videant & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quam si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. At iniquum est, bonum virum debilitari, aut configi, aut alligari, malos integris coropribus solutos, ac delicatos incedere. Quid porro? non est iniquum, fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in vrbe securos esse, percisos, & professos impudicitiam? Quid porro? Non est niiquum, nobilissimas virgines ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem sæpè consulitur: cum illo tempore vilissimus quisque, aut in campo ocium suum oblectet, aut in opina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac maligna republica fit; boni viri laborant, impendunt, impenduntur, & volentes quidem; non trahuntur à fortuna, sequuntur illam, & æquant gradus: si scissent, antecessissent. Hanc quoque animosam Demetrij fortissimi viri vocem audisse me memini: Hoc vnum, inquit, dij immortales, de vobis queri possum, quod non ante mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior enim ad ista venissem, ad quæ nunc vocatus adsunm. (Vultis liberos sumere? illos vobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Non magnam rem promitto: cito totum relinquam. Vultis spiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dedistis: à volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre, quàm tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis: sed ne nunc quidem auferetis; quia nihil eripitur

nisi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec seruio Deo, sed assentio: eo quidem magis, quod scio omnia certa, & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum cuiq; restet, prima nascentium hora disposuit. Caussa pendet ex caussa, priuata, ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum est: quia non, vt putamus, incidunt cuncta, sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, qui flas: & quamvis magna videatur varietate singulorum vita distingui, summa in vnum venit: accepimus peritura, perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? ad hoc parati sumus. Vtatur, vt vult, suis natura corporibus: nos læti ad omnia, & fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni viri? præbere se fato. Grande solatium est, cum vniuerso rapi. Quicquid est, quod nos sic viuere iussit; sic mori: eadem necessitate & deos alligat; irreuocabilis humana pariter, ac diuina cursus vehit.. Ille ipse omnium conditor, ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur: semper paret, semel iussit. Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera, & acerba funera adscriberet? Non potest artifex mutare materiem; hæc passa est. Quædam separari a quibusdam non possunt, cohærent, indiuidua sunt. Languida ingenia, & in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis: vt efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet, ac deorsum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat: contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quæ molliat, & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros. Vide quam altè escendere debeat virtus: scies illi non per secura vadendum esse.

Ardua prima via est, & qua vix mane recentes
Enituntur equi: medio est altissima cælo:
Vnde mare & terras ipsi mihi sæpe videre
Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus.
Vltima prona via est, & eget moderamine certo.
Tunc, etiam, quæ me subiectis excipit vndis,
Ne ferar in præceps, Tethys solet ipsa vereri.

Hæc cùm audisset ille generosus adolescens, Placet, inquit, via: escendo: est tanti per ista ire casuro. Non desinit acrem animum metu territare,

Vtque

Vtque viam teneas, nulloque errore traharis,
Per tamen aduersi gradier is cornua tauri,
Æmoniosque arcus, violentique ora leonis.

Post hæc ait: Iunge datos currus: his quibus deterreri me putas, incitor: libet illic stare, vbi ipse Sol trepidat; humilis, & inertis est, tuta sectari: per alta virtus it.

CAP. VI. Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? illa verò non patitur. Omnia mala ab illis remouit, scelera, & flagitia, & cogitationes improbas, & auida consilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem auaritiam; ipsos tuetur, ac vindicat. Nunquid hoc quoque à Deo aliquis exigit, vt bonorum virorum etiam sarcinas seruet? remittunt ipsi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonæ mentis existimans: quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult sibi accidere? Filios amittunt viri boni: quidni, cum aliquando & ipsi occidant? In exilium mittuntur; quidni, cum aliquando ipsi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur: quidni, cum aliquando ipsi sibi manus afferant? Quare quædam dura patiuntur; vt alios pati doceant: nati sunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis, quod de me queri possitis vos, quibus recta placuerunt? Aliјs bona falsa circumdedi, & animos inanes, velut longo fallacique somnio lusi: auro illos, argento, & ebore ornaui: intus boni nihil est. Isti, quos pro felicibus aspicitis, si non qua occurrunt, sed qua latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti, Non est ista solida, & sincera felicitas: crusta est, & quidem tenuis. Itaque dum illi licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, nitent, & imponunt: cùm aliquid incidit, quod disturbet, ac detegat, tunc apparet quantum altæ, ac veræ fœditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaueritas, & vndique inspexiriti, meliora, maioraque. Permisi vobis metuenda comtemnere, cupiditates fastidire: non fulgetis extrinsecus: bona vestra introrsus obuersa sunt. Sic mundus exteriora contempsit, spectaculo sui lætus. Intus omne posui bonum non egere felicitate, felicitas vestra est.

At

At multa incidunt tristia, horrenda, dura tolerata. Quia non poteram vos istis subducere, animos vestros aduersus omnia armaui. Ferte fortiter: hoc est, quo Deum antecedatis: ille extra patientiam malorum est, vos supra patientiam. Contemnite paupertatem: nemo tam pauper viuit, quàm natus est. Contemnite dolorem: aut soluetur, aut soluet; contemnite fortunam: nullum illi telum, quo feriret animum, dedi; contemnite mortem: quæ vos aut finit, aut transfert. Ante omnia caui, ne quis vos teneret inuitos: patet exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideoque ex omnibus rebus, quas esse vobis necessarias volui, nihil feci facilius, quàm mori. Prono animam loco posui: trahitur. Attendite modo, & videbitis, quam breuis ad libertatem, & quàm expedita ducat via. Non tam longas in exitu vobis, quàm intrantibus moras posui; alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuisset, si homo tam tardè moreretur, quam nascitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat, quam facile sit renunciare naturæ, & munus suum illi impingere. Inter ipsa altaria, & sollemnes sacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiscite. Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, & magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit: tenui ferro commissura ceruicis abrumpitur, & cùm articulus ille, qui caput, collumque connectit, incisus est, tanta illa moles corruit. Non in alto latet spiritus, nec vtique ferro eruendus est; non sunt vulnere impresso penitus scrutanda præcordia: in proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinaui locum: quacumque peruium est. Ipsum illud, quod vocatur mori, quo anima discedit à corpore, breuius est, quam vt sentiri tanta velocitas possit. Siue fauces nodus elisit; siue spiramentum aqua præclusit; siue in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit; siue haustus ignis cursum animæ remeantis interscidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? quod tam cito fit, timetis diu?

L. ANNÆI SENECÆ AD SERENVM.

De Tranquillitate Animi.

LIBER.

Argumentum, & Ordo.

T hic libellus inter utiles, & materie, ac tractatu insignes. Scriptus est initio reditus sui ab exsilio, cùm ad Aulam, & Neroni instituendo, admotus fuit. Hoc apparet ex Cap. 1. *verbis: Circumfudit me ex longo frugalitatis situ venientem multo splendore luxuria, & undique circumsonuit. Luxuriam in Aula tangit, ignotam sibi antea, & inuisam. Ordo in scripto confusus est, imo vix est: & traiectio, aut defectus, nisi fallor, in multis apparet. Summarium tamen hoc est. Occasio scribendi à sua inconstantia, & quod animi semper pendeat, parum firmi in alterutra parte, aut quieti. Hoc ait illorum esse, qui in via sunt ad Sapientiam; sed nondum peruenerunt, nec fructum eius gustant, Tranquillitatem. O magnum bonum! & quid ea est? describit. Quomodo perueniam? Inconstantiam fugiendo. Quid igitur ea? & hanc graphicè describit. Ea pellitur varijs remedijs: primum Occupatione; eaque vel Publica, si tempora, & indoles tua ferent; vel Priuata, ut in optimis studijs, meditationibusque verfere. Non tamen subito à Rep. fugiendum; multas eius partes esse, & unam aliquam licere amplecti. Hæc vsque ad Cap.* IV. *Tum addit, Si ad negotia imus, tria consideranda; Nos ipsos, Negotium, Homines, quorum caussa, aut cum quibus, actitamus. In Nobis, æstimandas Vires, quid & quatenus possimus, neque vltra tendamus. In negotijs, an nos ijs pares? item an non catena eorum sit, & longius ducent; regressus semper liberos habendos. In Hominibus, an digni illi labore nostro, & temporis impendio? non sunt autem Vani, Ambitiosi, nec in seria ulla re occupati. Deinde Cap.* VII. *parum coharenter addit, Amicum imprimis fidum tranquillitati, & oblectamento facere; sed qui ingenio tristi non sit, & omnia accusanti. Iterum non optimus textus, & Cap.* VIII, *de Patrimonio-*

rum

rum modo: ea nec magna, nec nulla Tranquillitati apta; sed media: & quæ parcimonia producantur. Luxus autem vitandus, etiam in vtilibus vitæ instrumentis, vt Bibliotheca, & libris. Post hæc etiam saltus Cap. x. & Molestias in omni vita interuenire; sed Consuetudine molliri, tum Aspectu aliena sortis, quæ sæpè deterior. Item Cupiditates non longè mittendas, sed ad propinqua, aut facilia prehendi. Atque hæc Proficienti, & Tironi præcipit: nam Sapienti non opus, qui pugnat, imo vincit omnem fortunam. Quam talem, & talem præcogitat, & ipsa præuisione mollit, aut frangit. Hæc adusque Cap. XII. Ab eo alia tractatiuncula, Non esse in Superuacuis laborandum, neque (quantum potest) in Alienis: Democriti calest e præceptum inculcat; Nec priuatim, nec publicè, multa agi. Iam Cap. XIV. à Leuitate arcet; itemque Pertinacia; idest, neque assiduè in vita mutare; nec si male elegeris, præfractè inhærere. Omnia autem æquo, ac pæne hilari oculo adspicere. Quid enim vita, nisi mimus? Postremo Simulatio (Cap. XVI.) fugienda, & anxia sui compositio; simplicitas assumatur, & interdum hilaritas, atque etiam conuiuia aut liberalior potus. Mergit hoc curas, & animum liberat, atque attollit. In fine claudit, dixisse se, Quæ Tueri Tranquillitatem possint, quæ Restituere; ex quibus videas partitionem, quæ fuit, sed mehercules nunc non exstat. Itaque vt multa Seneca, in partibus laudatum opusculum est; ordo vniuersi labat; atque id iniuria temporum, aut exscriptorum.

CAPVT I.

INquirenti mihi in me quædam vitia apparebant, Seneca, in aperto posita, quæ manu prenderem, quædam obscuriora, & in recessu, quædam non continua, sed ex interuallis redeuntia: quæ vel molestissima dixerim, vt hostes vagos, & ex occasionibus assilientes, per quos neutrum licet, nec tanquam in bello paratum esse, nec tanquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maxime deprehendo (quare enim non verum vt medico fatear?) non bona fide liberatum ijs, quæ timebam, & oderam, nec rursus obnoxium. In statu vt non pessimo, ita maximè querulo, & moroso positus sum: nec ægroto, nec valeo. Non est quod dicas, om-

niuum

nium virtutum tenera esse principia, tempore ipsis duramentum, & robur accedere. Non ignoro, etiam quæ in speciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quidquid ad alienum suffragium venit, mora conualescere: & quæ veras vires parant, & quæ ad placendum fuco quodam subornantur, exspectant annos, donec paullatim colorem diuturnitas ducat: sed ego vereor, ne consuetudo, quæ rebus affert constantiam, hoc vitium in me altius figat. Tam bonorum, quam malorum, longa conuersatio amorem induit. Hæc animi inter vtrumque dubij, nec ad recta fortiter, nec ad praua vergentis, infirmitas qualis sit, non tam semel tibi possum, quam per partes ostendere. Dicam quæ accidant mihi: tu morbo nomen inuenies. Tenet me summus amor parcimoniæ, fateor: placet non in ambitionem cubile compositum, non ex arcula prolata vestis, non mille ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa; sed domestica, & vilis, nec seruata, nec sumenda solicite. Placet cibus, quem nec parent familiæ, nec spectent: non ante multos imperatus dies, nec multorum manibus ministratus, sed parabilis facilisque, nihil habens accersiti pretiosive, vbilibet non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec rediturus qua intrauerat. Placet minister incultus & rudis vernula; argentum graue rustici patris, sine vllo opere & nomine artificis; & mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones ciuitati nota; sed in vsum posita, quæ nullius conuiuæ oculos nec voluptate moretur, nec accendat inuidia. Cum bene ista placuerunt, prestringit animum apparatus alicuius pædagogij, diligentius quam intralatu vestita, & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium. Iam domus etiam qua calcatur preciosa, & diuitijs per omnes angulos dissipatis tecta ipsa fulgentia, & assectator comesque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipsa conuiuia? quid epulas loquar, scena sua dignas: Circumfudit me ex longo frugalitatis situ venientem, multo splendore luxuria, & vndique circumsonuit. Paullum titubat acies; facilius aduersus illam animum, quam oculos attollo. Recedo itaque non peior, sed tri-

tristior: nec inter illa friuola mea tam altus incedo, tacitusque morsus subit, & dubitatio, nunquid illa meliora sint: nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim præceptorum sequi, & in mediam ire Rempublicam; placet honores fascesque, non purpura aut virgis adductum capessere, sed vt amicis propinquisque, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior vtiliorque sim, propius compositus. Sequor Zenonem, Cleanthem, Chrysippum: quorum tamen nemo ad Rempub. accessit, nemo non misit. Vbi aliquid animum insolitum arietar. percussit, vbi aliquid occurrit, aut indignum (vt in omni vita humana multa sunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno æstimandæ poposcerunt, ad ocium conuertor, & quemadmodum pecoribus, fatigatis quoque, velocior domum gradus est: place intra parietes suos vitam coercere. Nemo vllum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus: sibi ipse animus hæreat, se colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem spectet: ametur expers publicæ priuatæque curæ tranquillitas. Sed vbi lectio fortior erexit animum, & aculeos subdiderunt exempla nobilia: prosilire libet in forum, commodare alteri vocem, alteri operam, etsi nihil profuturam, tamen conaturam prodesse: alicuius coercere in foro superbiam, male secundis rebus elati. In studijs puto mehercule melius esse res ipsas intueri, & harum caussa loqui: ceterum verba rebus permittere, vt qua duxerint, hac inelaborata sequatur oratio. Quid opus est sæculis duraturo componere? Vis tu non id agere, ne te posteri taceant? morti natus es; minus molestiarum habet funus tacitum. Itaque occupandi temporis caussa in vsum tuum, non in præconium, aliquid simplici stilo scribe: minore labore opus est studentibus in diem. Rursus vbi se animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitiosus in verba est, altiusque vt spirare, ita eloqui gestit, & ad dignitatem rerum exit oratio; oblitus tum legis pressiorisque iudicij, sublimis feror, & ore iam non meo. Ne singula diutius prosequar, in omnibus rebus hæc me sequitur bonæ mentis infirmitas; cui ne paullatim defluam vereor, aut quod est solicitus, ne semper casuro similis pendeam, & plus fortasse sit, quam quod ipse prouideo.

deo. Familiariter enim domestica aspicimus, & semper iudicio fauor officit. Puto multos potuisse ad sapientiam peruenire, nisi putassent se peruenisse; nisi quædam in se dissimulassent, quædam apertis oculis transiluissent. Non est enim quod nos magis aliena iudices adulatione perire, quam nostra. Quis sibi verum dicere ausus est? quis non inter laudantium blandientiumque positus greges, plurimum tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentes, scio: vt vera tibi similitudine id de quo queror exprimam, non tempestate vexor, sed nausea. Detrahe ergo quidquid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum labor[illegible].

CAP. II. Quæro mehercule iamdudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem: nec vlli propius admouerim exemplo, quam eorum qui ex longa & graui valetudine expliciti, motiunculis, leuibusque interim offensis perstringuntur, & cum reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medicisque iam sani manum porrigunt, & omnem calorem corporis sui calumniantur. Horum, Serene, non parum sanum est corpus, sed sanitati parum assueuit: sicut est quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, cum ex tempestate requieuit. Opus est itaque non illis durioribus, quæ etiam transcurrimus, vt alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes grauius; sed illud quod vltimũ venit, vt fidẽ tibi habeas, & recta ire via te credas, nihil auocatus transuersis multorum vestigijs passim discurrentiũ, quorundam circa ipsam errantium viam. Quod desideras autem, magnum & summum est, Deoque vicinum, non concuti. Hanc stabilem animi sedem Græci Εὐθυμίαν vocant de qua Democriti volumen egregium est: ego Tranquillitatem voco; nec enim imitari, & transferre verba, ad illorum formam necesse est: res ipsa, de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Græcæ vim debet habere, non faciem. Ergo quærimus: quomodo animus semper æqualis, secundoque cursu eat, propitiusque sibi sit, & sua lætus adspiciat: & hoc gaudium

non

non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attollens se vnquam, nec deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perueniri possit, in vniuersum quæramus; sumes tu ex publico remedio, quantum voles. Totum interim vitium in medium protrahendum est, ex quo cognoscet quisque partem suam; simul tu intelliges, quanto minus negotij habeas cum fastidio tui, quam hi quos ad professionem speciosam alligatos, & sub ingenti titulo laborantes, in sua simulatione pudor magis, quam voluntas tenet. Omnes in eadem caussa sunt, & hi qui leuitate vexantur, ac tædio, assiduaque mutatione propositi, quibus semper magis placet quod reliquerunt? & illi, qui marcent & oscitantur. Adijce illos, qui non aliter quam quibus difficilis somnus est, versant se, & hoc atque illo modo componunt, donec quietem lassitudine inueniant, statum vitæ suæ formando subinde, in eo nouissime manent, in quo illos non mutandi odium, sed senectus ad nouandum pigra deprehendit. Adijce, & illos, qui non constantia in vita parum leues sunt, sed inertia. Viuunt, non quomodo volunt, sed quomodo cæperunt. Innumerabiles deinceps proprietates sunt, sed vnus effectus vitij, displicere sibi. Hoc oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, vbi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesque; quod necesse est accidere pendentibus ad vota sua. Omni vita pendent, & inhonesta se ac difficilia docent, coguntque: & vbi sine præmio labor est, torquet illos irritum dedecus, nec dolent praua sed frustra voluisse. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet, & incipiendi timor, subrepitque illa iactatio animi, non inuenientis exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt; & cunctatio vitæ parum se explicantis, & inter destituta vota torpentis animi situs. Quæ omnia grauiora sunt, vbi odio infelicitatis operosæ ad ocium perfugerunt, & ad secreta studia, quæ pati non potest animus, ad ciuilia erectus, agendique cupidius, & natura inquietus, parum scilicet in se solatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipsæ occupationes discurrentibus præbent, domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus adspicit se sibi relictus. Hinc illud

est

est tædium & displicentia sui, & nusquam residentis animi volutatio, & otij sui tristis atque ægra patientia; vtique vbi causas fateri pudet, & tormenta introrsus egit verecundia, in angusto inclusæ cupiditates, sine exitu, se ipse strangulant. Inde mœror marcorque, & mille fluctus mentis incertæ, quam inchoata habent suspensam, deplorata tristem; inde illi affectus ocium suum detestantium, quærentiumque nihil ipsos habere quod agant, & alienis incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia: & omnes destrui cupiunt, quia se non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auersatione alienorum processuum & suorum desperatione, obirascens fortunæ animus, & de sæculo quærens, & in angulos se retrahens, & pœnæ incubans suæ, dum tædet sui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis est, & pronus ad motus; grata omnis illi excitandi se abstrahendique materia est; gratior pessimis quibusque ingenijs, quæ occupationibus libenter deteruntur. Vt vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum scabiem delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus; in quas cupiditates velut mala vlcera eruperunt, voluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quædam, quæ corpus quoque nostrum cum quodam dolore delectant: vt versare se, & mutare nondum fessum latus, & alio atque alio positu ventilari. Qualis ille Homericus Achilles est, modo pronus, modo supinus, in varios habitus se ipse componens: quod proprium ægri est, nihil diu pati, & mutationibus vt remedijs vti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagæ, & littora pererrantur, & modo mari se, modo terra experitur semper præsentibus infesta leuitas. Nunc Campaniam petamus: iam delicata fastidio sunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amœni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squallore releuentur. Tarentum petatur, laudatusque portus, & hiberna cæli mitioris, & tecta vel antiquæ satis opulenta turbæ. Iam flectamus cursum ad vrbem: nimis diu à plausu & fragore aures vacauerunt: iuuat iam & humano sanguine frui. Aliud ex alio iter suscipitur, & spectacula spectaculis mutantur: vt ait Lucretius,

Hoc se quisque modo semper fugit.
Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & vrget grauissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec vllius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quod proposita sæpe mutando, in eadem reuoluebantur, & non reliquerant nouitati locum. Fastidio illis esse cæpit vita, & ipse mundus; & subit illud rabidarum deliciarum; Quousque eadem?

CAP. III. Aduersus hoc tædium quo auxilio putem vtendum, quæris. Optimum erat (vt ait Athenodorus) actione rerum & Reip. tractatione, & officijs ciuilibus se detinere: nam vt quidam sole, & exercitatione, & cura corporis, diem educunt, athletisque vtilissimum est, lacertos suos, roburque cui se vni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire; ita nobis animum ad rerum ciuilium certamen parantibus, in opere esse, non longe pulcherrimum est? Nam cum vtilem se habeat, simul & exercetur & proficit, qui in medijs se officijs posuit, communia priuataque pro facultate administrans. Sed quia in hac, inquit, tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parum tuta simplicitas est, & plus futurum semper est quod obstet, quam quod succedat, à foro quidem & publico recedendum est; sed habet, vbi se etiam in priuato lare explicet magnus animus: nec vt leonum animaliumque impetus caueis coercetur; sic hominum, quorum maxime in seducto actiones sunt. Ita tamen delituerit, vt vbicumque otium suum absconderit, prodesse velit & singulis & vniuersis, ingenio, voce, consilio. Nec enim is solus Reip. prodest, qui candidatos, extrahit & tuetur reos, & de pace belloque censet; sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorum præceptorum inopia, virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque cursu ruentes prensat ac retrahit, & si nihil aliud, certe moratur, in priuato publicum negocium agit. An ille plus præstat, qui inter peregrinos & ciues, aut vrbanus prætor adeuntibus adsessoris verba pronunciat; quam quid sit iustitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quam gratuitum bonum sit bona conscientia? Ergo si tem-

tempus in studia conferas, quod subduxeris officijs, non deserueris, nec munus detractaueris. Neque enim ille solus militat, qui in acie stat, & cornu dextrum læuumque defendit: sed & qui portas tuetur, & statione minus periculosa, non ociosa tamen fugitur, vigiliasque seruat, & armamentario præest: quæ ministeria quamvis incuruenta sint, in numerum stipendiorum veniunt. Si te ad studia reuocaueris, omne vitæ fastidium effugeris: nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi grauis eris, nec alijs superuacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetque ad te optimus quisque. Nunquam enim quamuis obscura virtus latet, sed mittit sui signa: quisquis dignus fuerit, vestigij illam colliget. Nam si omnem conuersationem tollimus, & generi humano renunciamus, viuimusque in nos tantum conuersi; sequetur hanc solitudinem, omni studio carentem inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia subuertere, & mare submouere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & male dispensare tempus, quod nobis natura consumendum dedit. Alij parce illo vtimur, alij prodige: alij sic impendimus, vt possumus rationem reddere: alij, vt nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius est, quam grandis natu senex, qui nullum aliud habet argumentum, quo se probet diu vixisse, præter ætatem. Mihi, carissime Serene, nimis videtur submisisse temporibus se Athenodorus, nimis cito refugisse. Nec ego negauerim aliquando cedendum: sed sensim relato gradu, & saluis signis, salua militari dignitate. Sanctiores tutioresque sunt hostibus suis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, studiosoque virtutis: si præualebit fortuna, & præcidet agendi facultatem; non statim auersus intermisque fugiat latebras quærens, quasi vllus locus sit, in quo non possit fortuna persequi: sed parcius se inferat officijs, & cum dilectu inueniat aliquid, in quo vtilis ciuitati sit. Militare non licet? honores spectet: priuato viuendum est? sit orator: silentium indictum est? tacita aduocatione ciue iuuet: periculosum etiam ingressu forum est? in domibus, in spectaculis, in conuiuijs, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam agat. Officia si cuius amiserit, hominis exerceat. Ideo magno animo nos non vnius vrbis mœnibus clau-

clausimus, sed in totius orbis commercium emisimus; patriamque nobis mundum professi sumus: vt liceret latiorem virtuti campum dare. Præclusum tibi tribunal est, & rostris prohiberis, aut comitij? respice post te, quantum latissimarum regionum pateat, quantum populorum: nunquam tibi ita magna pars obstruetur, vt non maior relinquatur. Sed vide, ne totum istud vitium tuum sit: non vis enim nisi consul, aut prytanes, aut ceryx, aut sufes administrare Remp. Quid si militare nolis, nisi imperator, aut tribunus? etiam si alij primam frontem tenebunt, te sors inter triarios posuit: inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Præcisis quoque manibus ille in prœlio inuenit, quod partibus conferat, qui stat tantum, & clamore iuuat. Tale quiddam facies, si à prima te Reip. parte fortuna submouerit; stes tamen, clamore iuues. Nunquam inutilis est opera ciuis boni: auditu enim, visu, vultu, nutu, obstinatione tacita, incessuque ipso prodest. Vt salutaria quædam, citra gustum tactumque, odore proficiunt: ita virtus vtilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, siue spatiatur, & se vtitur suo iure; siue precarios habet accessus, cogiturque vela contrahere; siue ociosa mutaque est, & angusto circumscripta, siue adaperta: in quocumque habitu est, prodest. Quid? tu parum vtile putas exemplum bene quiescentis? Longe itaque optimum est miscere ocium rebus, quotiens actuosa vita impedimentis fortuitis, aut ciuitatis conditione prohibetur. Nunquam enim vsque eo interclusa sunt omnia, vt nulli actioni honestæ locus sit. Nunquid potes iuuenire vrbem miseriorem, quam Atheniensium fuit, cum illum triginta tyranni diuellerent? mille trecentos ciues, optimum quemque, occiderant: nec finem ideo faciebat, sed irritabat se ipsa sæuitia. In qua ciuitate erat ariopagos, religiosissimum iudicium, in qua senatus populusque senatui similis; coibat quotidie carnificum triste collegium & infelix curia tyrannis angusta. Poteratne illa ciuitas conquiescere, in qua tot tyranni erant, quod satellites essent? Ne spes quidem vlla recipiendæ libertatis animis poterat offerri; nec vlli remedio locus apparebat, contra tantam vim malorum; vnde enim miseræ ciuitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat, & lugentes patres consolabatur, & despe-

desperantes de Rep. exhortabatur, & diuitibus opes suas metuentibus exprobrabat seram periculosæ auaritiæ pęnitentiam; & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cum iter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipsæ in carcere occiderunt: & qui tuto insultauerat agmini tyrannorum, eius libertatem libertas non tulit: vt scias & in afflicta Rep. esse occasionem sapienti viro ad se proferendum, & in florenti ac beata, pecuniam, inuidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vtcumque ergo se Resp. dabit, vtcunque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus: vtique mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Imo ille vir fuerit, qui periculis vndique imminentibus, armis circa & cathenis frementibus, non alliserit virtutem, nec absconderit. Non enim debet; cernulare se voluit nec obruere: Vt opinor, Curius Dentatus aiebat, Malle esse se mortuum, quam viuere. Vltimum malorum est, ex viuorum numero exire, antequam moriaris. Sed faciendum erit, si in Reip. tempus minus tractabile incideris, vt plus otio ac litteris vindices: nec aliter quam in periculosa nauigatione, subinde portum petas; nec exspectes donec res te dimittant, sed ab illis te ipse disiungas.

CAP. IV. Inspicere autem debemus primum nosmetipsos, deinde quæ aggredimur negotia, deinde eos quorum caussa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia, necesse est se ipsum æstimare: quia fere plus nobis videmur posse, quam possumus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperauit, quam ferre possit: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorumdam parum idonea est verecundia rebus ciuilibus, quæ primam frontem desiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam: quidam non habent iram in potestate: & illos ad temeraria verba quælibet indignatio effert: quidam vrbanitatem nesciunt, continere, nec periculosis abstinent salibus. Omnibus his vtilior negotio quies est: ferox impatiensque natura, irritamenta nociturnæ libertatis euitet.

CAP. V. Æstimanda sunt deinde ipsa, quæ aggredimur, & vires nostræ cum rebus, quas tentaturi sumus, comparandæ. Debet enim semper plus esse viriũ in vectore, quam in onere; necesse est opprimant onera

quæ ferente maiora sunt. Quædam præterea non tam magna sunt negotia, quam fœcunda, multumque negotiorum ferunt: & hæc refugienda sunt, ex quibus noua occupatio, multiplexque nascetur. Nec accedendum eo, vnde liber regressus non sit; his admouenda manus est, quorum finem aut facere, aut certe sperare possis. Relinquenda, quæ latius actu procedunt, nec vbi proposueris, desinunt.

CAP. VI. Hominum vtique delectus habendus est; an digni sint, quibus partem vitæ nostræ impendamus, an ad illos temporis nostri iactura perueniat. Quidam enim vltro officia nostra nobis imputant. Athenodorus ait, ne ad cœnam quidem se iturum ad eum, qui sibi nil pro hoc debiturus sit. Puto intelligis, multo minus ad eos iturum, qui cum amicorum officijs parem mensam faciunt, qui fercula pro congiarijs numerant: quasi in alienum honorem intemperantes sint. Deme illis testes, spectatoresque non delectabit popina secreta. Considerandum est, vtrum natura tua agendis rebus, an otioso studio, contemplationique aptior sit; & eo inclinandum, quo te vis ingenij refert. Isocrates Ephorum iniecta manu à foro subduxit, vtiliorem componendis monumentis historiarum ratus. Male enim respondent coacta ingenia: reluctante natura, irritus labor est.

CAP. VII. Nihil tamen æquè oblectauerit animum, quàm amicitia fidelis, & dulcis. Quantum bonum est, vbi sunt præparata pectora, in quæ tuto secretum omne descendat, quorum conscientiam minus quam tuam timeas, quorum sermo solicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet, conspectus ipse delectet? Quos scilicet vacuos, quantum fieri poterit, à cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent. Itaque vt in pestilentia curandum est, ne corruptis iam corporibus, & morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingenijs dabimus operam, vt quam minimè inquinatos assumamus. Initium morbi est ægris sana miscere. Nec hoc præceperim tibi, vt neminem nisi sapientem sequaris, aut attrahas; vbi enim istum inuenies, quem tot sæculis quærimus? pro optimo est, minimè malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si

intei

inter Platonas, & Xenophontas, & illum Socratici fœtus prouentum bonos quæreres; aut si tibi potestas Catonianæ fieret ætatis, quæ plerosque dignos tulit, qui Catonis sæculo nascerentur, sicut multos peiores, quam vnquam alias, maximorumque molitores scelerum. Vtraque enim turba opus erat, vt Cato posset intelligi: habere debuit & bonos, quibus se approbaret; & malos, in quibus vim suam experiretur. Nunc verò in tanta bonorum egestate, minus fastidiosa fiat electio. Præcipuè tamen vitentur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non caussa in querelas placet. Constet illi licet fides, & beneuolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus, & omnia gemens.

CAP. VIII. Transeamus ad patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam. Nam si omnia alia quibus angimur, compares, mortes, ægrotationes, metus, desideria, dolorum, laborumque patientiam, cum ijs, quæ nobis mala pecunia nostra exhibet; hæc pars multum prægrauabit. Itaque cogitandum est, quanto leuior dolor sit, non habere, quàm perdere: & intelligemus, paupertati eo minorem tormentorum, quo minorem damnorum esse materiam. Erras enim, si putas animosius detrimenta diuites ferre; maximis, minimisque corporibus par est dolor vulneris. Bion eleganter ait, Non minus molestum esse caluis, quàm comatis pilos velli. Idem scias licet de pauperibus, locupletibusque par illis esse tormentum; vtrisque enim pecunia sua obhæsit, nec sine sensu reuelli potest. Tolerabilius autem est, vt dixi, faciliusque non acquirere, quàm amittere; ideoque lætiores videbis, quos nunquam fortuna respexit, quàm quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit, ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiam egestatem voca, & quod voles ignominiosum securitati nomen impone; putabo hunc non esse felicem, si quem mihi alium inueneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum est, inter auaros, circumscriptores, latrones, plagiarios, vnum esse, cui noceri non possit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, potest idem dubitare, & de deorum immortalium statu, an parum beatè degant; quod illis non prædia, nec horti sint, nec alieno colono rura preciosa, nec grande in foro fœnus, Non te pudet, quisquis

diuitijs ad stupes? respice agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an dijs immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tum Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompeio? Numerus illi quotidie seruorum, velut Imperatori exercitus, referebatur, cui iam dudum diuitiæ esse debuerant, duo vicarij, & cella laxior. At Diogeni seruus vnicus fugit, nec eum reducere, cum monstraretur, tanti putauit. Turpe est, inquit, Manem sine Diogene posse viuere, Diogenem sine Mane non posse. Videtur mihi dixisse: Age tuum negotium fortuna: nihil apud Diogenem iam tuum est. Fugit mihi seruus: imo liber abijt. Familia vestiarium petit, victumque: tot ventres auidissimorum animalium tuendi sunt: emenda vestis, & custodiendæ rapacissimæ manus, & flentium, detestantiumque ministerijs vtendum. Quanto ille felicior, qui nihil vlli debet, nisi, cui facillimè negat, sibi? Sed quoniam non est tantum roboris nobis, angustanda certè sunt patrimonia, vt minus ad iniurias fortunæ simus expositi. Habiliora sunt corpora in bello, quæ in arma sua contrahi possunt, quàm quæ superfunduntur, & vndique magnitudo sua vulneribus obiecit. Optimus pecuniæ modus est, qui ne in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit.

CAP. IX. Placebit autem hæc nobis mensura, si prius parcimonia placuerit: sine qua nec vllæ opes sufficiunt, nec vllæ non satis patent: præsertim cùm in vicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in diuitias se, aduocata frugalitate, conuertere. Assuescamus à nobis remouere pompam, & vsus rerum, non ornamenta metiri, Cibus famem damet, potio sitim, libido qua necesse est fluat. Discamus membris nostris inniti: cultum, victumque non ad noua exempla componere, sed vt maiorum suadent mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coercere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis adspicere, frugalitatem colere, etiam si nos pudebit desiderijs naturalibus paruo parata remedia adhibere: spes effrænatas, & animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, id agere, vt diuitias à nobis potius, quàm à fortuna petamus. Non potest, inquam, tanta varietas, & iniqui-

tas

tas casuum ita depelli, vt non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus: cogendæ in arctum res sunt, vt tela in vanum cadant. Ideoq; exsilia interim, calamitatesque in remedium cessere, & leuioribus incommodis grauiora sanata sunt, vbi parum audit præcepta animus, nec curari mollius potest. Quid ni consulitur, si & paupertas, & ignominia, & rerum euersio adhibetur? malo malum opponitur. Assuescamus ergo cęnare posse sine populo; & seruis paucioribus seruiri, & vestes parare in quod inuentæ sunt, habitare contractius. Non in cursu tantum, circique certamine, sed in his spatijs vitæ interius flectendum est. Studiorum quoque quæ liberalissima impensa est, tamdiu rationem habeo, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita sua indices perlegit? Onerat discentem turba, non instruit: multoque satius est paucis te auctoribus tradere, quàm errare per multos. Quadringenta millia librorum Alexandriæ arserunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum: alius laudauerit, sicut Liuius, qui elegantiæ regum, curæque egregium id opus ait fuisse. Non fuit elegantia illud, aut cura, sed studiosa luxuria: imo ne studiosa quidem: quoniam non in studium, sed in spectaculum comparauerant: sicut plerisque ignaris etiam seruilium litterarum, libri non studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta sunt. Paretur itaque librorum quantum satis sit, nihil in apparatum. Honestius, inquis, in hos impensas, quam in Corinthia, pictasque tabulas effuderim. Vitiosum est vbique, quod nimium est. Quid habes cur ignoscas homini armaria cedro, atque ebore aptanti, corpora conquirenti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oscitanti? cui voluminum suorum frontes maxime placent, titulique? Apud desidiosissimos ergo videbis, quicquid orationum, historiarumque est, & tecto tenus exstructa loculamenta: iam enim inter balnearia, & thermas, bibliotheca quoq;, vt necessarium domus ornamentum expolitur. Ignoscerem plane, si è studiorum nimia cupidine oriretur: nunc ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem, & cultum parietum comparantur.

CAP. X. At in aliquod genus vitæ difficile incidi-

sti, & tibi ignoranti, vel publica fortuna, vel priuata laqueum impegit, quem nec soleuere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos primo ægre ferre onera, & impedimenta crurum: deinde vbi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facile. Inuenies in quolibet genere vitæ oblectamenta, & remissiones, & voluptates, si nolueris malam putare vitam potius, quam inuidiosam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quam quod cum sciret, quibus ærumnis nasceremur, calamitatum mollimentum consuetudinem inuenit, cito in familiaritatem grauissima adducens. Nemo duraret, si rerum aduersarum eandem vim assiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati sumus: aliorum aurea catena est, & laxa; aliorum arcta, & sordida. Sed quid refert? eadem custodia vniuersos circumdedit; alligatique sunt etiam qui alligauerunt: nisi tu fortè leuiorem in sinistra catenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt: quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua; quosdam exsilia vno loco tenent, quosdam sacerdotia. Omnis vita seruitium est. Assuescendum itaque conditioni suæ, & quam minimum de illa querendum: & quidquid habet circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbum est, in quo non æquus animus solatium inueniat. Exiguæ sæpè areæ in multos vsus describentis arte patuere, & quamvis angustum pedem dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus, possunt & dura molliri, & angusta laxari, & grauia scitè ferentes minus premere. Non sunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, sed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quæ aut non possunt fieri, aut difficulter possunt, prope posita, speique nostræ alludentia sequamur, sed sciamus, omnia ęquè leuia esse, extrinsecus diuersas facies habentia, introrsus pariter vana. Nec inuideamus altius stantibus; quæ excelsa videbantur, prærupta sunt. Illi rursus, quos sors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt superbiam detrahendo rebus per se superbis, & fortunam suam quammaximè potuerunt, in planum deferendo. Multi quidem sunt, quibus necessario hærendum sit in fastigio suo, ex

ex quo non possunt, nisi cadendo descendere: sed hoc ipsum testentur, maximum onus suum esse, quod alijs graues esse cogantur, nec sublevatos se sed suffixos: iustitia, mansuetudine, humana lege, & benigna manu, præparent multa ad sequiores casus præsidia, quorum spe securius pendeant. Nihil tamen æquè hos ab his animi fluctibus vindicauerit, quam semper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ arbitrium desinendi dare, sed se ipsos, multo quidem citra extrema, hortentur consistere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, sed finitæ non in immensum, incertumque producent.

CAP. XI. Ad imperfectos & mediocres, & malè sanos, hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non timidè, nec pedetentim ambulandum est: tanta enim fiducia sui est, vt obuiam fortunæ ire non dubitit, nec vnquam loco illi cessurus sit: nec habet vbi illam t meat quia non mancipia tantùm, possessionesque & dignitatem sed corpus quoque suum, & oculos, & manum, & quidquid est cariorem vitam facturum, seque ipsum inter precaria numerat, viu tque vt commodatus sibi, & reposcentibus sine tristitia redditurus. Nec ideo est vilis sibi, quia scit se suum non esse: sed omnia tam diligenter faciet, tam circumspecte, quam religiosus homo, sanctusque solet tueri fidei commissa. Quandocumque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna: sed dicet: Gratias ago pro eo, quod possedi, habuisque. Magna quidem res tuas mercede colui; sed quia imperas, cedo gratus, libensque; si quid habere me tui volueris, etiam nunc seruabo; si aliud placet, ego verò factum, signatumque argentum, domum, familiamque meam reddo, restituo. Appellauerit natura, quæ prior nobis credidit; & huic dicemus, Recipe animum meliorem, quam dedisti; non tergiuersor, nec refugio; paratum habes à volente, quod non sentienti dedisti; aufer. Reuerti vnde veneris, quid graue est? malè viuet, quisquis nesciet bene mori. Huic itaque primum rei precium detrahendum est, & spiritus inter vilias numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt; fauemus, si contemptum eius præ se ferunt; idem euenire nobis scias; sæpè enim caussa moriendi est, timidè mori. Fortuna illa quæ ludos sibi facit, Quo, inquit, te

reserue, malum & trepidum animal? eo magis conuulneraberis, & confodieris, quia nescis præbere iugulum. At tu & viues diutius, & morieris expeditius, qui ferrũ non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis. Qui mortem timebit, nihil vnquam pro homine viuo faciet: at qui scit, hoc sibi cum conciperetur, statim conditum, viuet ad formulam; & simul illud quoque eodem animi robore præstabit, ne quid ex his quæ eueniunt, subitum sit. Quidquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet: qui ad se præparatos, exspectantesque nihil afferunt noui: securis, & beata tantùm spectantibus, graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis; nihil horum repentinum est. Sciebam in quam tumultuosum me contubernium natura clusisset? totiens in vicinia mea conclamatum est, totiens præter limen immaturas exsequias fax, cereusque præcessit; sæpè altius ruentis ædificij fragor sonuit: multos ex his, quos furum, curia, sermo, mecum contraxerat, nox abstulit, & vinctas ad solidatium manus copulatas intercidit. Miret aliquando ad me pericula accessisse, quę circa me semper errauerunt? Magna pars hominum est, quæ nauigatura, de tempestate non cogitat. Nunquam me in bona re mali pudebit auctoris. Publius tragicis, comicisque vehementior ingenijs, quotiens mimicas ineptias, & verba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantum sipario, fortiora, & hoc ait:

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.

Hoc siquis in medullas demiserit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic adspexerit, tanquam illis liberum & ad se iter sit: multo ante se armabit, quam petatur. Sero animus ad periculorum patientiam, post pericula instruitur. Non putaui hoc futurum: nunquam hoc euenturum credidissem. Quare autem non? Quæ sunt diuitiæ, quas non egestas, & fames, & mendicitas à tergo sequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam, & augurale, & lora patricia, & sordes comitentur, & exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex; nec magnis ista interuallis diuisa, sed horæ momentum interest inter solium, &

aliena

aliena genua. Scito ergo, omnem conditionem versabilem esse: & quidquid in vllum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es? numquid ditior Pompeio? cui cùm Caius vetus cognatus, hospes nouus, aperuisset Cæsaris domum, vt suam cluderet, defuit panis, & aqua; cùm tot flumina possideret in suo orientia, & suo cadentia, mendicauit stillicidia: fame, ac siti perijt, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus esurienti locat. Honoribus summis functus es? nunquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam vniuersis, quam Seianus? Quo die illum senatus deduxerat, populus in frusta diuisit: in quem quidquid congeri poterit, dij, hominesque contulerant, ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Crœsum te mittam, qui rogum suum & escendit iussus, & extingui vidit, factus non regno tantùm, sed etiam morti suæ superstes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum quam timuerat, spectauit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Caianas custodias vidimus: alter in exsilium missus est: alter vt meliori fide mitteretur, optabat. In tanta rerum, sursum, ac deorsum euntium, versatione, si non quidquid fieri potest, pro futuro habes, das in te vires rebus aduersis: quas infregit, quisquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne aut in superuacuis, aut ex superuacuo, laboremus; idest, ne aut quæ non possumus consequi, concupiscamus: aut adepti, cupiditatum vanitatem nostrarum sero, post multum pudorem, intelligamus; idest, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Ferè enim ex his tristitia sequitur, si aut non successit, aut successus pudet.

CAP. XII. Circumcidenda est concursatio, qualis est magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium. Alienis se negotijs offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem exeuntem de domo interrogaueris: Quo tu? quid cogitas, respondebit tibi: Non mehercule scio: sed aliquos videbo, aliquid agam. Sine proposito vagantur, quærentes negotia: nec quæ destinauerunt, agunt, sed in quæ incurrerunt. Inconsultus illis, vanusque cursus est; qualis formicis, per arbusta repentibus; quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes agitur. His plerique similem vitam agunt, quorum non immerito quis in-

quietam inertiam dixerit. Quorundam, quasi ad incendium currentium, misereberis: vsque eo impellunt obuios, & se, aliosque præcipitant: cùm interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, aut iudicium sæpè litigantis, aut sponsalia sæpè nubentis, & lecticam assectati, quibusdam locis & ipsi tulerint; deinde domum cum superuacua redeuntes lassi udine, iurant nescisse, seipsos, quare exierint, vbi fuerint, postero die erraturi per eadem illa vestigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo respiciat. Non industria inquietos, & insanos, falsæ rerum imagines agitant: nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur; prouitat illos alicuius rei species, cuius vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo vnumquemque ex his, qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leues caussæ per vrbem circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum frustra liminibus illisus nomenclatores persalutauit, à multis exclusus, neminem ex omnibus difficilius domi, quàm se, conuenit. Ex hoc malo dependet illud teterrimum vitium, auscultatio, & publicorum, secretorumque inquisitio, & multarum rerum scientia, quæ nec tutò narrantur, nec tutò audiuntur. Hoc secutum puto Democritum, ita cœpisse: Qui tranquillè volet viuere, nec priuatim agat multa, nec publicè: ad superuacua scilicet referentem. Nam si necessaria sunt, & priuatim, & publicè, non tantum multa, sed innumerabilia agenda sunt: vbi verò nullum officium solemne nos citat, inhibendæ actiones sunt.

CAP. XIII. Nam qui multa agit, sæpè fortunæ potestatem sui facit: quam tutissimum est rarò experiri, ceterum semper de illa cogitare, & sibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, nisi si quid inciderit: & prætor fiam, nisi si quid obstiterit: & negotiatio mihi respondebit, nisi si quid interuenerit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere: non illum casibus hominum excepimus, sed erroribus: nec illi omnia vt voluit cedunt, sed vt cogitauit: imprimis autem cogitauit, aliquid posse propositis suis resistere. Necesse est autem leuius ad animum peruenire destitutæ cupiditatis dolorem, cui successum non vtique promiseris.

CAP.

CAP. XIV. Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus; transeamus in ea, in quæ nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilij aut status pertimescamus: dummodo nos leuitas, inimicissimum quieti vitium, non excipiat. Nam & pertinacia necesse est anxia & misera sit, cui fortuna sæpè aliquid extorquet; & leuitas multo grauior, nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranqnillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se reuocandus est; sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat: recedat, quantum potest, ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam aduersa benigne interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noster, cum omnia sua audiret submersa: Iubet, inquit, me fortuna expeditius philosophari. Minabatur Theodoro philosopho tyrannus mortem, & quidem insepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas: hemina sanguinis in tua potestate est; nam quod ad sepulturam pertinet, ô te ineptum, si putas interesse, supra terram, an infra putrescam. Canus Iulius, vir inprimis magnus, cuius admirationi ne hoc quidam obstat, quod nostro sæculo natus est, cum Caio diu altercatus, postquam abeunti Falaris ille dixit, Ne forte inepta spe tibi blandiaris, duci te iussi. Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid senserit, dubito: multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse voluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tanquam libertatem libenter accedit? Quidquid est, magno animo respondit. Dicet aliquis: Potuit post hæc iubere illum Caius viuere. Non timuit hoc Canus; nota erat Caij in talibus imperijs fides; Credisne illum, decem medios vsque ad supplicium dies, sine vlla sollicitudine exegisse? verisimile non est, quæ vir ille dixerit, quæ fecerit, quam in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cum centurio, agmen periturorum trahens, illum quoque excitari iubet. Vocatus, numerauit calculos, & sodali suo, Vide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te vicisse. Tum annuens centurioni: Testis, inquit, eris, vno me antecedere. Lusisse tu Canum illa tabula putas? illusit. Tristes erant amici, talem amis-

I 6 suri

furi virum. Quid mœsti, inquit, estis? Vos quæritis, an immortales animæ sint: ego iam sciam: nec desijt, in ipso veritatem fine scrutari, & ex morte sua quæstionem habere. Prosequebatur illum philosophus suus: nec iam procul erat tumulus, in quo Cæsari Deo nostro fiebat quotidianum sacrum. Quid, inquit, Cane nunc cogitas? aut quæ tibi mens est? Obseruare, inquit Canus propo-sui illo velocissimo momento, an sensurus sit animus, exire se: promisitque, si quid explorasset, circumiturus amicos, & indicaturum quis esset animarum status. Ecce in media tempestate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum suum in argumentum veri vocat: qui in vltimo illo gradu positus, exeuntem animam percontatur: nec vsque ad mortem tantum, sed aliquid etiam ex ipsa morte discit: Nemo diutius philosophatus: sed non raptim relinquetur magnus vir, & eum cura dicendus; dabimus te in omnem memoriam, clarissimũ caput, Caianę cladis magna portio.

CAP. XV. Sed nihil prodest priuatæ tristitiæ caussas abiecisse. Occupat enim nonnumquam odium generis humani, & occurrit tot scelerum felicium turba, cum cogitaueris, quam sit rara simplicitas, quam ignota innocentia, & vix vnquam, nisi cum expedit, fides, & libidinis lucra damnaque pariter inuisa, & ambitio vsq; eo iam se suis non continens terminis, vt per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, & velut euersis virtutibus, quas nec sperare licet, nec habere prodest, tenebræ oboriuntur. In hoc itaque que flectendi sumus, vt omnia vulgi vitia non inuisa nobis, sed ridicula videantur: & Democritum potius imitemur, quam Heraclitum. Hic enim quoties in publicum processerat, flebat: ille ridebat; huic omnia quæ agimus, miseriæ; illi ineptiæ videbantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda: humanius est deridere vitam, quam deplorare. Adijce, quod de humano quoque genere melius meretur qui ridet illud quam qui luget. Ille & spei bonæ aliquid relinquit: hic tamen stulte deflet, quæ corrigi posse desperat: & vniuersa contẽplatus, maioris animi est, qui risum non tenet, quam qui lacrimas, quando leuissimus affectum animi mouet, & nihil magnum, nihil seuerum, nec serium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula, propter quæ læti ac tristes sumus, sibi quisque proponat, & sciat verum esse, quod Bion dixit, Omnia ho-

hominum negotia similia initijs esse, nec vitam illorum magis sanctam aut seueram esse, quam conceptus inchoatos. Sed satius est, publicos mores & humana vitia placide accipere, nec in risum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miseria est; alienis delectari malis, voluptas inhumana: sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem suam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, vt dolori tantum des quantum poscit, non quantum consuetudo. Plerique enim lacrimas fundunt, vt ostendant: & toties siccos oculos habent, quoties spectator defuit: turpe iudicantes, non flere, cum omnes faciant. Adeo penitus hoc se malum fixit, ex aliena opinione pendere, vt in simulationem etiam simplicissima res, dolor veniat. Sequitur pars, quæ solet non immerito contristare, & in solicitudinem adducere, vbi bonorum exitus mali sũt. Vt, Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exsilio viuere, Pompeius & Cicero clientibus suis præbere ceruicem: Cato ille, virtutum viua imago, incumbens gladio, simul de se ac de Repub. palam facere. Necesse est torqueri, tam iniqua præmia fortunam persoluere: & quid sibi quisq; nunc speret, cum videat pessima optimos pati? Quid ergo est? vide quomodo quisque illorum tulerit: & si fortes fuerunt, ipsorum illos animos desidera; si muliebriter & ignaue periere, nihil perijt. Aut digni sunt quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum desideretur ignauia. Quid enim est turpius, quam si maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior: humanos effugisti casus, liuorem, morbum: existi ex custodia: non tu dignus mala fortuna Dijs visus es, sed indignus in quem iam aliquid fortuna posset. Subducentibus vero se, & in ipsa morte ad vitam respectantibus, manus injciendæ sunt. Neminem flebo lætum, neminem flentem: ille lacrimas meas ipse abstersit: hic suis lacrimis effecit, ne vllius dignus sit. Ego Herculem fleam, quod viuus vritur: aut Regulum, quod tot clauis configitur: aut Catonem, quod vulnera sua fortiter tulit? Omnes isti leui temporis impensa inuenerunt, quomodo æterni fierent; ad immortalitatem moriendo venerunt. Est & illa solicitudinum non mediocris materia, si te anxie componas, nec vlli simpli-

pliciter ostendas: qualis multorum vita est, ficta, & ostentationi parata. Torquet enim assidua obseruatio sui, & deprehendi aliter, ac solet, metuit: nec vnquam cura soluimur, vbi toties nos æstimari putamus, quoties aspici. Nam & multa incidunt, quæ inuitos denudent: & vt bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda vita, aut secura est, semper sub persona viuentium. Ad illa quantum habet voluptatis, sincera & per se ornata simplicitas, nihil obtendens moribus suis? Subit tamen & hæc vita contemptus periculum, si omnia omnibus patent: sunt enim qui fastidiant, quicquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admota oculis retulescat: & satius est & simplicitate contemni, quam perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus: multum interest, simpliciter viuas, an negligenter. Multum & in se recedendum est: conuersatio enim dissimilium, bene composita disturbat, & renouat affectus, & quidquid imbecillum in animo, nec percuratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista, & alternanda sunt, solitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, hæc nostri: & erit altera alterius remedium: odium turbæ sanabit solitudo tædium solitudinis turba. Nec in eadem intentione æqualiter retinenda mens est, sed ad iocos reuocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubescebat: & Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros: non molliter se infringens, vt nunc mos est, etiam incessu ipso vltra muliebrem mollitiem fluentibus; sed vt illi antiqui viri solebant, inter lusum ac festa tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: meliores acrioresque requieti surgent. Vt fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermissa fœcunditas: ita animorum impetus assiduus labor frangit. Vires recipient paullum resoluti, & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quædam, & languor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quamdam voluptatem haberet lusus iocusque: quorum frequens vsus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est: hunc tamen si per

diem

diem noctemque continues, mors erit. Multum interest, remittas aliquid, an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur: tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, vt dixi, viri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem, inter & otium & curas, diuidebant: qualem Pollionem Asinium, oratorem magnum, me minimus: quem nulla res vltra decimam retinuit: ne epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid nouæ curæ nasceretur: sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt, & in postmeridianas horas aliquid leuioris operæ distulerunt. Maiores quoque nostri nouam relationem, post horam decimam, in senatu fieri vetabant. Miles vigilias diuidit, & nox immunis est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo: dandumque subinde otium, quod alimenti ac virium loco sit: & in ambulationibus apertis vagandum, vt cælo libero & multo spiritu augeat attollatque se animus. Aliquando vectatio iterque, & mutata regio, vigorem dabunt, conuictusque & liberalior potio: nonnumquam & vsque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, sed vt deprimat. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet; & vt morbis quibusdam, ita tristitiæ medetur: Liberque non ob licentiam linguæ dictus est inuentor vini, sed quia liberat seruitio curarum animum, & asserit, vegetque & audaciorem in omnes conatus facit. Sed vt libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et Solonem, Arcesilaumque indulsisse vino credunt. Catoni ebrietas obiecta est: facilius efficiet, quisquis obiecerit, hoc crimen honestum, quam turpem Catonem. Sed nec sæpe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat: & aliquando tamen in exsultationem libertatemque extrahendus, tristisque sobrietas remouenda paullisper. Nam, siue Græco poetæ credimus, aliquando & insanire iucundum est: siue Platoni, frustra poeticas fores compos sui pepulit: siue Aristoteli, nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit. Non potest grande aliquid & supra ceteros loqui, nisi nota mens. Cum vulgaria & solita contempsit, instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid ceci-

cecinit grandius ore mortali. Non potest sublime quicquam & in arduo positum contingere, quamdiu apud se est. Desciscat oportet à solito, & efferatur, & mordeat frænos, & rectorem rapiat suum; eoque ferat, quo per se timuisset escendere. Habes, Serene carissime, quæ possint tranquillitatem tueri, quæ restituere, quæ surrepentibus vitijs resistant. Illud tamen scito, nihil horum satis esse validum, rem imbecillam seruantibus, nisi intenta & assidua cura circumeat animum labentem.

L. ANNÆI SENECÆ

DE CONSTANTIA SAPIENTIS,

Siue quod in Sapientem non cadit iniuria.

Argumentum, & Ordo.

Magni animi, magni ingenij, atque etiam eloquij hoc scriptum: vno verbo, inter optima. Editum sub tempus prioris illius puto, de Tranquillitate: cui vulgo etiam iungunt, male. Diuersum argumentum est, & tali serie. Orditur à Stoicorum laude, quorum Paradoxum tractat, Sapientem non affici iniuria. Quid ergo? aiebat Serenus: non Cato contumelijs affectus? verberibus, & sputis? Ab hac obiectione ingreditur in materiem: &, Non est tamen iniurijs, inquit; fuit enim Sapiens, atque in Sapientem iniuria non cadit. Quod tamen ea mente dici ait, non vt non fiat, sed vt non admittat. Tangi potest iniuria, sed non lædi; a te esse, in illo non esse. Hæc pulcherrime exsequitur ad Cap. 4. Diuidit deinde dicenda in duas partes, idque à discrimine Iniuriæ & Contumeliæ. Priore, negat illam cadere in Sapientem; posteriore, nec istam. De Iniuria, hæc sunt argumenta. Sapiens nullius mali patiens; at malum est Iniuria. Secundum, Iniuria de-

detrahit & deminuit; Sapienti nihil eripitur; habet in se vno omnia reposita, & firmiter vt Stilpo. Tertium, Fortis ab infirmo non laditur: non ergo à Militia Virtus. Hic obijcitur, Atqui Socrates nonne iniuria damnatus? Ita, sed sine sua iniuria. Illi intulerunt, ipse non accepit: sed sapientia reiecit. Sicut venenum mihi das, ego antidoto vim eius infringo: scelus tu facies, ego non patior. Quartum argumentum, Iniuria cum Iniustitia mixta est: non hac cadit in Sapientem: minime ergo illa. Quintum, Sapienti nemo prodest; ergo nec ladit. Sextum, Iniuria à Spe aut Metu est: Sapiens neutro eorum tangitur, Septimum & vltimumque Iniuriam nemo immotus accipit: non mouetur Sapiens. Atque hic conclusio prioris partis, & adhortatio ad dogma animis accipiendum. Altera erat de Contumelia, quam explicat Cap. 10. quid propriè sit; & tum à Sapiente arcet. Primo, quia Sapiens magnitudinem suam nouit: non ergo contumelia ad eum pertinet: quæ nomen & rem habet à contemptu. Secundo, Superbi & insolentes inferunt contumeliam; ipse tales spernit; itaque & ab ijs istam. Tertio, Nemo maiorem melioremque contemnit; is est Sapiens. Ergo in se dicta ridet, vt in conuiuijs ioculos puerorum. Sed quid? fert igitur hac omnia Sapiens? non castigat aut compescit? imo facit interdum; sicut illos ipsos pueros solemus; non quia malum ille acceperat, sed quia hi fecerunt. Atque hactenus (ad Cap. 14.) in solam Contumeliam, aut Iniuriam; iam mixtium vtramque refutat. Hoc argumento, Securitas propria est Sapientis; non est, si alterutram accipit, aut potest accipere. Simile & Epicurei dicunt; etsi minus fortiter. Denique leuia pleraque, quibus vulgus offenditur, suadet reijcere, & ridere ne ridearis. Conclusio, Quomodo eunti ad Sapientiam, Quomodo qui peruenit, ferenda iniuria? Illi, cum morsu aliquo animi, & adhuc pugna; huic sine alterutro, & victor iam agit ante se vtraque, & triumphat. Ego itero, magni animi scriptum est; robur ab eo, in temporum hac hominumque cottidiana malitia, capiamus.

CAPVT I.

TAntum inter Stoicos, Serene, & ceteros sapientiam professos interesse, quantum inter fæminas & mares, non immerito dixerim; cum vtraque turba

turba ad vitæ societatem tantumdem conferat; sed altera pars ad obsequendum, altera imperio nata sit. Ceteri sapientes molliter, & blande, vt fere domestici & familiares medici, ægris corporibus, non qua optimum & celerrimum est medentur, sed qua licet: Stoici virilem ingressi viam, non vt amœna ineuntibus videatur curæ habent, sed vt quamprimum nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeo extra omnem teli iactum surrexit, vt supra fortunam emineat. At ardua per quæ vocamur, & confragosa sunt. Quid enim plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt, quam quidam putant: prima tantum pars saxa rupesque habet, & inuij speciem: sicut pleraque ex longinquo speculantibus abscissa & connexa videri solent, cum aciem longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa, quæ in vnum congesserat error oculorum, paullatim adaperiuntur; tum illis, quæ præcipitia ex interuallo apparebant, redit lene fastigium. Nuper cum incidisset mentio M.Catonis, indigne ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem ætas sua parum intellexisset, quod supra Pompeios & Cæsares surgentem, infra Vatinios posuisset; & tibi indignum videbatur, quod illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodque à Rostris, vsque ad arcum Fabianum, per seditiosæ factionis manus tractus, voces improbas, & sputa, & omnes alias insanæ multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ergo respondi, habere te quod Reipublicæ nomine movereris, quam hinc P.Clodius, hinc Vatinius, ac pessimus quisque vænundabat: & cæca cupiditate corrupti, non intelligebant, se, dum vendunt, & venire.

CAP. II. Pro ipso quidem Catone securum te esse iussi. Nullum enim sapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam posse. Catonem autem certius exemplar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quam Vlyssem & Herculem prioribus sæculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronunciauerunt, inuictos laboribus, & contemptores voluptatis, & victores omnium terrorum. Cato cum feris manus non contulit, quas consectari venatoris agrestisque est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi

posset

posset cælum vnius humeris inniti, excussa iam antiqua crudelitate, & sæculo ad summam perducto solertiam. Cum ambitu congressus, multiformi malo, & cum potentiæ immensa cupiditate, quam totus orbis in tres diuisus satiare non poterat, aduersus vitia ciuitatis degenerantis, & pessum sua mole sidentis; stetit solus, & cadentem Rempublicam, quantum modo vna retrahi manu poterat, retinuit; donec vel abreptus, vel abstractus, comitem se diu sustentatæ ruinæ dedit: simulq; exstincta sunt, quæ nefas erat diuidi. Neque enim Cato post libertatem vixit, nec libertas post Catonem. Hinc tu putas iniuriam fieri potuisse à populo, quod aut preturam illi detraxit, aut togam? quod sacrum illud caput purgamentis oris aspersit? Tutus est sapiens, nec vlla affici aut iniuria, aut contumelia potest.

CAP. III. Videor mihi intueri animum tuum incensum, & efferuescentem; paras acclamare: Hæc sunt quæ auctoritatem præceptis vestris detrahant; magna promittis, & quæ ne optari quidem, nedum credi possint; deinde ingentia locuti, cum pauperem negastis esse sapientem, non negatis solere illi & seruum, & vestem, & tectum, & cibum deesse; cum sapientem negastis insanire, non negatis & alienari, & parum sana verba emittere, & quicquid vis morbi cogit, audere; cum sapientem negastis seruum esse, ijdem non itis infitias, & væniturum, & imperata facturum, & domino suo seruilia præstiturum ministeria. Ita, sublato alte supercilio, in eadem quæ ceteri, descenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc esse suspicor, quod prima specie pulchrum atque magnificum est; nec iniuriam, nec contumeliam accepturum esse sapientem. Multum autem interest, vtrum sapientem extra indignationem, ex extra iniuriam ponas. Nam si dicis illum æquo animo laturum; nullum habet priuilegium; contigit illi res vulgaris, & quæ discitur ipsa iniuriarum assiduitate, patientia. Si negas accepturum iniuriam, id est, neminem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotijs, Stoicus fio. Ego vero sapientem non imaginario honore verborum exornare constitui, sed eo loco ponere, quo nulla permittatur iniuria. Quid ergo? nemo erit qui lacessat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam sacrum est, quod sacrilegum

non

non inueniat: sed non ideo diuina minus in sublimi sunt, si existunt, qui magnitudinem, multum vltra se positam, non icturi appetant. Inuulnerabile est, non quod non feritur, sed quod non læditur. Ex hac tibi nota sapientem exhibeo. Nunquid dubium est, quin certius robur sit quod non vincitur, quam quod non lacessitur? cum dubiæ sint vires inexpertæ: ac merito certissima firmitas habeatur, quæ omnes incursus respuit. Sic tu sapientem melioris scito esse naturæ, si nullius illi iniuria nocet, quam si nulla sit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non subiguntur, nec admota vis hostilis exterret: non cui pingue otium est, inter desides populos. Huiusmodi igitur sapientem nulli esse iniuriæ obnoxium. Itaque refert, quam multa in illum conijciantur tela, cum sit nulli penetrabilis. Quomodo quorumdam lapidum inexpugnabilis ferro duritia est, nec secari adamas, aut cædi, vel deteri potest; sed incurrentia vltro retundit: quemadmodum quædam non possunt igne consumi, sed flamma circumfusa, rigorem suum habitumque conseruant: quemadmodum proiecti in altum schopuli mare frangunt, nec ipsi vlla sæuitiæ vestigia, tot verberati sæculis, ostentant: ita sapientis animus solidus est, & id roboris collegit, vt tam tutus sit ab iniuria, quam illa quæ retuli.

CAP. IV. Quid igitur? non erit aliquis qui sapienti facere tentet iniuriam? tentabit, sed non peruenturam ad eum. Maiore enim interuallo à contactu inferiorum abductus est, quam vt nulla vis noxia vsque ad illum vires suas perferat. Etiam cùm potentes, & imperio editi, & consensu seruientium validi, nocere ei intent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quam quæ neruo, tormentisve in altum exprimuntur, cùm extra visum exsilierunt, citra cælum tamen flectuntur. Quid? tu putas, cùm stolidus ille rex multitudine telorum diem obscurasset, vllam sagittam in Solem incidisse? aut demissis in profundum catenis Neptunum potuisse contingi? Vt cælestia humanas manus effugiunt, & ab his, qui templa diruunt, aut simulacra conflant, nihil diuinitati nocetur: ita quicquid fit in sapientem proteruè, petulanter, supernè, frustra tentatur. At satius erat neminem esse qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. Et non fieri,

ri, eorum intereſt, qui facturi ſunt, non eius, qui pati, ne ſi fiat quidem, non poteſt. Imo neſcio, an magis vires ſapientia oſtendat tranquillitatis inter laceſſentia: ſicut maximum argumentum eſt imperatoris armis, viriſque pollentis, tuta ſecuritas, & in hoſtium terra. Diuidamus, ſi tibi videtur, Serene, iniuriam à contumelia; prior illa natura grauior eſt: hæc leuior, & tantum delicatis grauis: qua non læduntur, ſed offenduntur. Tanta eſt tamen animorum diſſolutio, & vanitas, vt quidam nihil acerbius putent. Sic inuenies ſeruum, qui flagellis quam colaphis cædi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumelioſa verba. Ad tantas ineptias peruentum eſt, vt non dolore tantùm, ſed doloris opinione vexemur: morte puerorum, quibus metus incutit vmbra, & perſonarũ deformitas, & deprauata facies; lacrimas verò euocant nomina parum grata auribus & digitorum motus, & alia, quæ impetu quodam erroris improuidi refugiunt.

CAP. V. Iniuria propoſitum hoc habet, aliquem malo afficere: malo autem ſapientia non relinquit locum. Vnum enim malum illi eſt turpitudo: quæ intrare eo, vbi iam virtus, honeſtumque eſt, non poteſt: iniuria ergo ad ſapientem non peruenit. Nam ſi iniuria alicuius mali patientia eſt ſapiens, autem nullius mali eſt patiens, nulla ad ſapientiam iniuria pertinet. Omnis iniuria deminutio eius eſt, in quem incurrit: nec poteſt quiſquam iniuriam accipere ſine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos poſitarum: ſapiens autem nihil perdere poteſt, omnia in ſe repoſuit, nihil fortunæ credit, bona ſua in ſolido habet, contentus virtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui poteſt: nam in ſummum perducta, incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, niſi quod dedit: virtutem autem non dat: ideo nec detrahit. Libera eſt, inuiolabilis, immota, inconcuſſa, ſic contra caſus indurat, vt nec inclinari quidem, nedum vinci poſſit. Aduerſus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, ſiue illi dura, ſiue ſecunda oſtentantur. Itaque nihil perdet, quod perire ſenſurus ſit. Vnius enim in poſſeſſione virtutis eſt, ex qua depelli nunquam poteſt: ceteris precario vtitur: quis autem iactura mouetur alieni? Quod ſi iniu-

iniuria nihil lœdere potest ex his, quæ propria sapientis sunt, quia virtute sua salua sunt: iniuria sapienti non potest fieri. Megara Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit; ab hoc Stilpon philosophus interrogatus, nunquid perdidisset. Nihil, inquit; omnia namque mea mecum sunt. Atqui & patrimonium eius in prædam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam violauerat. At ille victoriam illi excussit; & se, vrbe capta, non inuictum tantum, sed indemnem esse testatus est; habebat enim secum vera bona, in quæ non est manus iniectio. At ea, quæ dissipata, & direpta ferebantur, non iudicabat sua, sed aduentitia, & nutum fortunæ sequentia; ideo non vt propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica, & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus impotens, aut diues aliquis regnum orbæ senectutis exercens, facere iniuriam possit, cui bellum, & hostis ille, egreiam artem quassandarum, & hostis ille, egregiam artem quassandarum vrbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes vbique gladios, & militarem in rapina tumultum, inter flammas, & sanguinem, stragemque impulsæ ciuitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, vni homini pax fuit. Non est itaque quod audax iudices promissum; cuius tibi, si parum fidei habeo, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere; sed si prodit in medium, qui dicat.

CAP. VI. Non est, quod dubites, an tollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, vlcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium securus adspiciat, & dura placidè ferat, & secunda moderatè; nec illis cedens, nec his fretus, vnus idemq; inter diuersa sit, nec quicquam suum, nisi se putet esse, ea quoque parte, qua melior est. En assum hoc vobis probaturus, sub isto tot ciuitatum euersore, munimenta, incussu ariet s labefieri, & turrium altitudinem cuniculis, ac latentibus fossis repetè residere, & æquaturum editissimas arces aggerem crescere; at nulla machinamenta posse reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Erepsi modo è ruinis domus, & incendijs vndique relucentibus, flammas per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat,

an

an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia videns, tamen integrum, incolumemque esse sensum meum profiteor; teneo habeo quicquid mei habui. Non est quod me victum, victoremque te credas: vicit fortuna tua fortunam meã. Caduca illa, & dominum mutantia, vbi sint nescio: quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti diuites patrimonia libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta; ambitiosi curiam, & forum, & loca exercendis in publico vitijs destinata; fęneratores perdiderunt tabellas suas, quibus auaritia falso læta, diuitias imaginatur: ego quidem omnia integra, illibataque habeo. Prohinde istos interroga qui, flent, quĩ lamentatur, strictis gladijs nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hoste onerato sinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene perfectum illum virum, humanis, diuinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona edus solidis, & inexsuperabilibus munimentis præcincta sunt. Non Babylonios illi muros contuleris, quos Alexander intrauit: non Carthaginis, aut Numantiæ mœnia, vna manu capta: non Capitolium, arcemve; habent ista hostile vestigium. Illa, quæ sapientem tuentur, à flamma, & ab incursu tuta sunt: nullum introitum præbent, excelsa, inexpugnabilia, dijs æqua.

CAP. VII. Non est quod dicas, ita vt soles, hunc sapientem nostrhm nusquam inueniri. Non fingimus istud humani ingenij vanum decus, nec ingentem imaginem falsæ rei concipimus, sed quale confirmamus, exhibuimus, & exhibebimus. Raro forsitan, magnisque ætatum interuallis inuenitur: neque enim magna, & excedentia solitum, ac vulgarem modum, crebrò gignuntur: ceterum hic ipse M. Cato, à cuius mentione hæc disputatio processit, vereor ne supra nostrum exemplar sit. Denique validius debet esse quod lædit, eo quod læditur: non est autem fortior nequitia virtute non potest ergo lædi sapiens. Iniuria in bonos nisi à malis non tentatur: bonis inter se pax est: mali tam bonis perniciosi, quàm inter se. Quod si lædi nisi infirmior non potest: malus autem bono infirmior est: nec iniuria bonis, nisi à dispari verenda est: iniuria in sapientem virum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonim

num esse, nisi sapientem. Si iniustè, inquis, Socrates damnatus est, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse euenire, vt faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tanquam si quis rem, quam è villa mea surripuit, in domo mea ponat: ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim, potest aliquis nocens fieri, quamvis non nocuerit. Si quis cum vxore sua tamquam aliena concumbat, adulter erit, quamvis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, scelere se obligauit, etiam si non nocuit. Non minus latro est, cuius telum opposita veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Quædam eius conditionis sunt, & hac vice copulantur, vt alterum sine altero esse possit, alterum sine altero non possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes mouere, vt non curram: currere non possum, vt pedes non moueam; possum, quamvis in aqua sim, non natare; si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac sorte & hoc est, de quo agitur; si iniuram accepi, necesse est factam esse; si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt, quæ submoueant iniuriam. Vt, intentam manum deijcere casus potest, & emissa tela declinare; ita iniurias qualescumque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, vt & factæ sint, nec acceptæ.

CAP. VIII. Præterea, nihil iniustum iustitia pati potest; quia non coeunt contraria; iniuria autem non potest fieri nisi iniustè; ergo sapienti iniuria non potest fieri. Nec est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere, nec prodesse quidem quisquam potest: & sapienti nihil deest quod accedere possit loco muneris; & malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quàm dare; nihil autem habet, quod ad se transferri sapiens gauisurus sit. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse; quemadmodum diuina nec iuuari desiderant, nec lædi possunt; sapiens autem vicinus, proximusque dijs consistit, excepta mortalitate, similis Deo. Ad illa nitens, pergensque excelsa ordinata, intrepida, æquali, & concordi cursu fluentia, secura, benigna, bono publico natus, & sibi, & alij salutaris,

ris, nihil humile concupiſcet, nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos caſus diuino incedet animo. Non habet vbi accipiat iniuriam: ab homine me tantum dicere putas? nec à fortuna quidem: quæ quotiens cum virtute congreſſa eſt, nunquam par receſſit. Si maximum illud, vltra quod nihil habet iratæ leges, aut ſæuiſſimi domini minātur; in quo imperium ſuum fortuna conſumit; æquo, placidoq; animo accipimus, & ſcimus mortem malum non eſſe, ob hoc ne iniuriam quidem: multo facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitates, diſcidia: quæ ſapientem, etiam ſi vniuerſa circumueniant, non mergunt; nedum ad ſingulorum impulſus mæreat. Et ſi fortunæ iniurias moderatè fert: quanto magis hominum potentium, quos ſcit fortunæ manus eſſe.

CAP. IX. Omnia itaque ſic patitur, vt hiemis rigorem, vt intemperantiam cæli, vt feruores, morboſque, & cetera forte accidentia. Nec de quoquam tam bene iudicat, vt illum quicquam putet conſilio feciſſe: quod in vno ſapiente eſt: aliorum omnium non conſilia, ſed fraudes, & inſidiæ, & motus animorum inconditi ſunt: quos caſibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos ſæuit, & iniuriatur. Illud quoque cogitat, iniuriarum latiſſimè patere materiam illis, per quæ periculum nobis quæſitum eſt: vt accuſatore ſubmiſſo, aut criminatione falſa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quæque alia inter togatos latrocinia ſunt. Eſt & illa iniuria frequens, ſi lucrum alicui excuſſum eſt, aut præmium diu captatum; ſi magno labore affectata hereditas auerſa eſt; & quæſtuoſæ domus gratia erepta: hæc effugit ſapiens, qui neſcit nec in ſpe, nec in metu viuere. Adijce nunc, quod iniuriam nemo immota mente accipit, ſed ad ſenſum eius perturbatur: caret autem perturbatione vir erectus: moderator ſui, altæ quietis, & placidæ. Nam ſi illum tangit iniuria; & mouet, & impedit: caret autem ira ſapiens, quam excitat iniuriæ ſpecies: nec aliter careret ira, niſi & iniuria, quam ſcit ſibi non poſſe fieri. Inde tam erectus, lætuſque eſt, inde continuo gaudio elatus, adeo ad offenſiones rerum, hominumque non contrahitur, vt ipſa illi iniuria vſui ſit, per quam experimentum ſui capit, & virtutem tentat. Faueamus, obſe-

cro vos, huic proposito, æquisque & animis, & auribus assumus, dum sapiens iniuriæ excipitur: nec quicquam ideo petulantiæ nostræ, aut rapacissimis cupiditatibus aut cæcæ temeritati, superbiæque detrahitur. Saluis vitijs vestris, hæc sapienti libertas quæritur; non vt vobis facere non liceat iniuriam, agimus; sed vt ille omnes iniurias in altum dimittat, patientiaque se, ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus sacris, plerique vicere, cædentium manus obstinata patientia defatigando. Ex hoc puta genere sapientem eorum, qui exercitatione longa, ac fideli, robur perpetiendi, lassandique omnem in imicam vim consecuti sunt.

CAP. X. Quoniam priorem partem percurrimus, ad alteram transeamus; qua iam quibusdam proprijs, plerisque verò communibus contumeliam refutabimus. Est minor iniuria, quam queri magis, quàm exsequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putauerunt. Hunc affectum mouet humilitas animi, contrahentis se, ob factum dictumque inhonorificum. Ille me hodie non admisit, cùm alios admitteret: sermonem meum aut superbè auersatus est, aut palam risit: & non in medio me lecto, sed imo collocauit; & alia huius notæ. Quæ quid vocem, nisi quærelas nauseantis animi, in quas ferè delicati, & felices incidunt? non vacat enim hæc notare, cui peiora instant. Nimio otio, ingenia natura infirma, & muliebria, & inopia veræ iniuriæ lasciuientia, his commouentur quorum pars maior constat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiæ quicquam in se esse, nec fiduciæ ostendit qui contumelia afficitur; non dubie enim contemptum se iudicat; & hic morsus non sine quadam humilitate animi euenit, supprimentis se, ac descendentis. Sapiens autem à nullo contemnitur, magnitudinem suam nouit; nullique tantum de se licere, renunciat sibi; & omnes has, quas non miserias animorum, sed molestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem. Alia sunt quæ sapientem feriunt, etiam si non peruertunt; vt dolor corporis, & debilitas aut amicorum, liberorumque amissio, & patriæ bello flagrantis calamitas. Hæc non nego sentire sapientem: nec enim lapidis illi duritiam, ferrive asserimus; nulla virtus est, quæ non sentias, perpeti.

CAP.

CAP. XI. Quid ergo est? Quisdam ictus recipit; sed receptos euincit, sanat, & comprimit; hæc verò minora ne sentit quidem, nec aduersus ea solita illa virtute vtitur dura tolerandi; sed aut non annotat, aut digna risu putat. Præterea, cùm magnam partem contumeliarum superbi, insolentesque faciant, & malè felicitatem ferentes: habet quo istum affectum inflatum respuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi sanitatem, magnitudinemque ilia, quicquid huiusmodi est, transcurrit, vt vanas somniorum species, visusque nocturnos, nihil habentes solidi atque veri simul illud cogitat, omnes inferiores esse, quam vt illis audacia sit, tanto excelsiora despicere. Contumelia à contemptu dicta est: quia nemo, nisi quem contempsit, tali iniuria notat, nemo autem maiorem, melioremque contemnit, etiam si facit aliquid quod contemnentes solent. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbauit, lacerauitque infans, & sputo aspersit, aut nudauit in conspectu suorum tegenda, & verbis obscœnioribus non pepercit: & nihil horum contumeliam dicimus; quare? quia qui fecit, contemnere non potest. Eadem caussa est, cur nos mancipiorum nostrorum vrbanitas, in dominos contumeliosa, delectet; quorum audacia ita demum sibi in conuiuas ius facit, si cæpit à domino. Vt quisque contemptissimus, & ludibrio est, ita solutissimæ linguæ est. Pueros quidem in hoc mercantur procaces & eorum impudentiam acuunt, & sub magistro habent, qui probra meditate effundant; nec has contumelias vocamus, sed argutias.

CAP. XII. Quanta autem dementia est, iisdem modo delectari, modo offendi; & rem ab amico dictam, maledictum vocare, à seruulo, ioculare conuicium? Quem animum nos aduersus pueros habemus, hunc sapiens aduersus omnes, quibus etiam post iuuentam, canosque puerilitas est. An quisquam isti profecerunt, quibus animi mala sunt, auctaque in maius errores, qui à pueris magnitudine tantum, formaque corporum differunt; ceterum non minus vagi incertique, voluptatum sine delectu appetentes, trepidi, & non ingenio sed formidine quieti? Non ideo quicquam, inter illos, puerosque, interesse quis dixerit, quod illis talorum, nucumque, & æris minuti auaritia est; his auri, argentique, & vrbium; quod illi

inter ipsos magistratus gerunt, & prætextam, fasces-que ac tribunal imitantur; hi eadem in campo, foro-que, & in curia seriò ludunt: illi in littoribus arenæ congestu simulacra domuum excitant; hi vt magnum aliquid agentes, in lapidibus, ac parietibus, & tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inuenta, in periculum verterunt. Ergo par pueris, longiusque progressis, sed in alia, maioraque error est. Non immeritò itaque horum contumelias sapiens, vt iocos accipit: & aliquando illos, tanquam pueros, malo, pęnaque admonet, & afficit; non quia accepit iniuriam, sed quia fecerunt, & vt desinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec irascimur illis, cùm sessorem recusauerint; sed compescimus; vt dolor contumaciam vincat. Ergo & illud solutum scies, quod nobis opponitur. Quare si non accepit iniuriam, nec contumeliam sapiens, punit eos, qui fecerunt? non enim se vlciscitur, sed illos emendat.

CAP. XIII. Quid est autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum sapientem cadere, cùm tibi in alijs idem notare, sed non ex eadem caussa liceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quis febricitantis, & à frigida prohibiti maledicta, in malam partem accipit? Hunc affectum aduersus omnes habet sapiens, quem aduersus ægros suos medicus: quorum nec obscœna, si remedio egent, contractare, nec reliquias, & effusa intueri dedignatur, nec per furorem sæuientium excipere conuicia. Scit sapiens, omnes hos, qui togati, purpuratique incedunt, valentes, coloratosque, male sanos esse; quos non aliter videt, quam ægros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt aduersus medentem, & quo animo honores eorum nihilo æstimat, eodem parum honorifice facta. Quemadmodum non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, si illi homo plebis vltimæ salutanti mutuam salutationem non reddiderit: sic nec se suspiciet quidem, si illum multi diuites suspexerint; scit enim illos nihil à mendicis differre, imo miseriores esse; illi enim exiguo; hi multo egent. Et rursum non tangetur, si illum Rex Medorum, Attalusve Asiæ, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit: scit statum eius non magis habere quicquam inuidendum, quam eius cui

in magna familia cura obtigit, ægros insanosque compescere. Num moleste feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Castoris negotiantur, nequam mancipia ementes vendentesque, quorum tabernæ pessimorum seruorum turba refertæ sunt? non, vt puto; quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo vt huius humanitatem inhumanitatemque negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos; sed quos metu contines, sed propter quos remittere arcum tibi non contigit, sed postremos, sed vænales, sed nouum aucupantes dominium. Nullius ergo mouebitur contumelia; Omnes enim inter se differunt: sapiens quidem pares illos, ob æqualem stultitiam, omnes putat. Iam si semel se demiserit eo, vt aut iniuria moueatur, aut contumelia; non poterit vnquam esse securus: securitas autem proprium bonum sapientis est. Nec committet, vt vindicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit: necesse est enim à quo quisq; contemni moleste fert, suspici gaudeat.

CAP. XIV. Tanta quosdam dementia tenet, vt contumeliam sibi posse fieri putent à muliere. Quid refert, quantum habeat, quod lecticarios, quam oneratas aures, quam laxam sellam? æque impudens animal est, & nisi scientia accessit ac multa eruditio, ferum, cupiditatum incontinens. Quidam se à cinerario impulsos moleste ferunt, & contumeliam vocant ostiarij difficultatem, nomenclatoris superbiam, cubicularij supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta voluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem suam? Quid ergo? sapiens non accedet ad fores, quas durus ianitor obsidet? Ille vero, si res necessaria vocabit, experietur, & illum, quisquis erit, tanquam canem acrem, obiecto cibo leniet: nec indignabitur aliquid impendere, vt limen transeat, cogitans & in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoque, quisquis erit, qui hoc salutationum publicum exercet, donabit: scit emere venalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet, quod ostiario libere respondit, quod virgam eius fregit; quod ad dominum accessit, & petijt corium: Facit se aduersarium qui cōtēdit, & vt vincat, par fuit. At sapiens colaphis percussus, quid faciet? quod Cato, cum illi os percussum esset;

non excanduit: non vindicauit iniuriam; ne remisit quidem, sed factam negauit. Maiore animo non agnouit, quam ignouisset. Non diu in hoc hærebimus; quis enim nescit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita videri sapienti, vt omnibus? Non respicit quid homines turpe iudicent, aut miserum: non it qua populus; sed vt sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium vadit.

CAP. XV. Desinite itaque dicere? Non accipiet ergo sapiens iniuriam, si cædetur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscænorum vocibus improbis per forum agetur? si in conuiuio regis, recumbere infra mensam, vescique cum seruis ignominiosa officia sortitis iubebitur? si quid aliud ferre cogetur eorum, quæ excogitari pudori ingenuo molesta possunt? In quantumcumque ista vel numero, vel magnitudine creuerint, eiusdem naturæ erunt. Si non tangent illum parua, ne maiora quidem; si non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate vestra coniecturam capitis ingentis animi: & cum cogitastis, quantum putetis vos pati posse, sapientis patiētiæ paullo vlteriorem terminum ponitis. At illum in alijs mundi finibus sua virtus collocauit, nihil vobiscum commune habentem. Quare etsi aspera, & quantumcumque toleratu grauia sint, aud tuque & visu refugienda, non obruetur eorum cœtu: & qualis singulis, talis vniuersis obsistet. Qui dicit, illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines tenet: male agit; vincit nos fortuna, nisi tota vincatur. Nec putes istam Stoicam esse duritiam: Epicurus, quem vos patronum inertiæ vestræ assumitis, putatisq; mollia ac desidiosa præcipere, & ad voluptates ducentia; Raro, inquit, sapienti interuenit fortuna. Quam pæne emisit viri vocem! Vis tu fortius loqui, & illam ex toto submouere? Domus hæc sapientis angusta, sine culti, sine strepitu, sine apparatu, nullis obseruatur ianitoribus, turbam vænali fastidio digerentibus: sed per hoc limen vacuum & ab ostiarijs liberum, fortuna non transit: scit non esse illic sibi locum, vbi sui nihil est. Quod si Epicurus quoq; qui corpori plurimū indulsit, aduersus iniurias exsurgit: quid apud nos incredibile videri, potest, aut supra humanæ naturæ men-

mensuram? Ille ait iniurias tolerabiles esse sapienti, nos iniurias non esse.

CAP. XVI. Nec est, quod dicas hoc naturæ repugnare. Non negamus rem incommodam esse, verberari & impelli, & aliquo membro carere: sed omnia ista negamus iniurias esse, non sensum illis doloris detrahimus: sed nomen iniuriæ, quod non potest recipi virtute salua. Vter verius dicat, videbimus: ad contemptum quidem iniuriæ vterque consentit. Quæris quid inter duos intersit? Quod inter gladiatores fortissimos: quorum alter premit vulnus, & stat in gradu, alter respiciens ad clamantem populum, significat nihil esse, & intercedi non patitur. Non est, quod putes magnum, quo dissidemus. Illud quo de agitur, quod vnum ad nos pertinet, vtraque exempla hortantur: contemnere iniurias, & quas iniuriarum vmbras ac suspiciones dixerim, contumelias: ad quas despiciendas non sapienti opus est viro, sed tantum conspiciente, qui sibi possit dicere: Vtrum merito mihi ista accidunt, an immerito? Si merito, non est contumelia, iudicium est: si immerito: illi qui iniusta facit, erubescendum est. Et quid est illud, quod contumelia dicitur? in capitis mei leuitatem iocatus est, & in oculorum valetudinem, & in crurum gracilitatem, & in staturam. Quæ contumelia est, quod apparet, audite? Coram vno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum alijs libertatem non relinquimus, quæ ipsi in nos dicere assueuimus, Iocis temperatis delectamur, immodicis irascimur.

CAP. XVII. Chrysippus ait quemdam indignatum, quod illum aliquis Veruecem marinum dixerat. In senatu flentem vidimus Fidum Cornelium, Nasonis generum, cum illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixisset. Aduersus alia maledicta, mores & vitam conuulnerantia frontis illi firmitas constitit: aduersus hoc tam absurdum lacrimæ prociderunt: tanta animorum imbecillitas est, vbi ratio discessit. Quid quod offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? quasi notiora illa fiant alio imitante, quam nobis facientibus. Senectutem quidam inuiti audiunt, & canos, & alia, ad quæ voto perueniuntur. Paupertatis maledictum quosdam percussit; quam

sibi obiecerit, quisquis abscondit. Itaque materia petulantibus, & per contumeliam vrbanis detrahitur, si vltro illam & prior occupes: nemo alijs risum præbuit, qui ex se cepit. Vatinium hominem natum & ad risum, & ad odium, scurram fuisse venustum ac dicacem, memoriæ proditum est: in pedes suos ipse plurima dicebat & in fauces concisas: sic inim eorum, quos plures habebat quam morbos, & in primus Ciceronis vrbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui assiduis conuicijs depudere didicerat: cur is non possit, qui studijs liberalibus, & sapientiæ cultu, ad aliquem profectum peruenerit? Adijce, quod genus vltionis est, eripere ei qui fecit contumeliæ voluptatem. Solent dicere; Miserum me, puto non intellexit! adeo fructus contumeliæ in sensu, & indignatione, patientis est. Deinde non deerit illi aliquando parem inuenire, qui te quoq; vindicet.

CAP. XVIII. C. Cæsar inter cetera vitia, quibus abundabat, contumeliosus mirabiliter ferebatur omnibus aliqua nota feriendis, ipse materia risus benignissima. Tanta illi palloris insaniam testantis fœditas erat, tanta oculorum sub fronte anili latentium toruitas, tanta capitis destituti, & emendicatis capillis aspersi deformitas: adijce obsessam satis ceruicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immensum est, si velim singula referre, per quæ in patres auosque suos contumeliosus fuit, per quæ in vniuersos ordines; ea referam, quæ illum exitio dederunt. Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix æquo animo alienas contumelias laturum. Huic in conuiuio, id est, in concione, voce clarissima, qualis in concubitu esset vxor eius obiecit. Dij boni, hoc virum audire, Principem scire, & vsque eo licentiam peruenisse, vt non dico consulari, non dico amico, sed tantum marito Princeps & adulterium suum narret, & fastidium? Chereæ tribuno militum, sermo non pro manu erat, languidus sono, & infracta voce suspectior. Huic Caius signum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat; aliter atque aliter exprobans armato mollitiam. Hæc ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. Coegit itaque illum vti ferro, ne sæpius signum peteret. Ille primus inter coniuratos manum sustulit; ille ceruicem mediam vno ictu decidit; plurimum deinde

de vndique publicas ac priuatas iniurias vlciscentium gladiorum ingestum est: sed primus vir fuit, qui minime visus est. At idem Caius omnia contumelias putabat, & sicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidissimus. Iratus fuit Herennio Macro, quod illum Caium salutauerat: nec impune cessit primipilario, quod Caligulam dixerat. Hoc enim in castris natus, & alumnus legionum vocari solebat nullo nomine militibus familiarior vnquam factus sed iam Caligulam conuicium & probrum iudicabat cothurnatus. Ergo hoc ipsum solatio erit, etiam si nostra facilitas vltionem omiserit, futurum aliquem, qui pœnas exigat à procace, & superbo, & iniurioso: quæ vitia nunquam in vno homine, & in vna contumelia consumuntur. Respiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: vt Socratis, qui comœdiarum publicatos in se,& spectatos sales, in partem bonam accepit, risitq;non minus, quam cum ab vxore Xantippe immunda aqua perfunderetur. Antistheni mater barbara & Thressa obijciebatur: respondit, & deorum matrem Ideam esse.

CAP. XIX. Non est in rixam colluctationemque veniendum: procul auferendi pedes sunt: & quidquid horum ab imprudentioribus fiet (fieri autem nisi ab imprudentibus non potest) negligendum. Et honores & iniuriæ vulgi, in promiscuo habendi sunt: nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut tædio, necessaria omittemus: & publicis priuatisque officijs,aliquando etiam salutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi: aliquando etiam obirati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non est autem libertas, nihil pati. Fallimur: libertas est, animum supponere iniurijs, & eum facere se, ex quo solo sibi gaudenda veniant: exteriora deducere à se, ne inquieta agenda sit vita, omnium risus, omnium linguas timenti. Quis est enim, qui non possit contumeliam facere, si quisquam potest? Diuerso autem remedio vtetur sapiens, affectatorq;sapientiæ. Imperfectis enim,& adhuc ad publicum se iudicium dirigentibus, hoc proponendum est, inter iniurias ipsos contumeliasque debere versari. Omnia leuiora accidunt expectantibus: quo quisque honestior genere, fama, pa-

trimonio est, hoc se fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines stare: contumelias & verba probrosa, & ignominias, & cetera dehonestamenta, velut clamorem hostium ferat, & longinqua tela, & saxa sine vulnere circa galeas crepitantia. Iniurias vero, vt vulnera, alia armis, alia pectori infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu sustineat. Etiam si premeris, & infesta vi vrgeris, cedere tamen turpe est; assignatum à natura locum tuere. Quæris quis hic sit locus? viri. Sapienti aliud auxilium est huic contrarium. Vos enim rem geritis; illi parta victoria est. Repugnate vestro bono, & hanc spem, dum ad verum peruenitis, alite in animis; libentesque meliora excipite, & opinione ac voto iuuate. Esse aliquem inuictum, esse aliquem in quem nihil fortuna possit, è Republica humani generis est.

L. ANNÆI SENECÆ

AD NERONEM CÆSAREM,

De Clementia.

LIBER PRIMVS.

Argumentum, & Ordo.

I libri scripti initio Principatus Neronis, quod ipse lib. 1. Cap. 9. palam indicat, cum scribit eum ingressum annum decimum nonum; Et vero digni Principe libri, ac materies; atque vtinam legant, & mites simul magnosque animos ab ijs sumant! Exordium est á laude Neronis, nec falsa, vt initia illa erant. Deinde Cap. III. diuidit scriptum in tres partes, vnam Manuductionis; alteram, quæ naturam Clementiæ explicet; tertiam, quæ ad eam perducat, & firmet. In prima, primus totus liber absumitur; & præmittit de Vtilitate Clementiæ, & Regibus maxime

xime conuenire. Decoram illis, quia capita reip. sunt, nos velut corpus & membra; atqui corporis quis non parcit & indulget? Necessariam etiam esse, in copia peccantium; quos si punis semper solitudinem facis. Ab exemplo Deorum, qui nobis parcunt; item à Fama, quia omnia Regum patent, & minima sæuitia protrahitur. A Securitate; nam ita imperantes, tutiores; adiungitq; facta quædam Augusti. Contra in Tyrannis, qui per sæuitiam odia, pericula, exitia sibi gignunt. At Princeps igitur raro punit, & molliter, aut modice, animo atque exemplo parentum Atque ea moderatio in scholis, militia, animalibus, seruis, cum fructu adhibetur. Etiam à Natura adhibetur, ab apum imagine; quarum Rex aculei est expers. Iam Princeps aut Sua aut Aliena caussa punit, cum punit, Non debet rigide in Sua, quia vltionis solatio non eget in tam alta fortuna. Non in Aliena, nisi (ad instar Legis) vt aut emendet, aut alios faciat meliores, siue tutiores, Hæc autem omnia magis raritas animaduersionum præstabit; quæ crebra vilescunt, & spernuntur, In clausula, detestatio Sæuitiæ, & mala ab ea atque exitia.

CAPVT I.

SCribere de clementia, Nero Cæsar, institui: vt quodamodo speculi vice fungerer, & te tibi ostenderem, peruenturum ad voluptatem maximam omnium. Quamvis enim recte factorum verus fructus sit fecisse, nec vllum virtutum precium dignum illis extra ipsas sit; iuuat tamen inspicere & circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exsultaturam, si hoc iugum fregerit, & ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electisque sum qui, in terris deorum vice fungerer: ego vitæ necisque gentibus arbiter; qualem quisque sortem, statumque habeat, in manu mea positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronunciat; ex nostro responso lætitiæ caussas populi vrbesque concipiunt. Nulla pars vsquam, nisi volente propitioque me floret. Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur, quas nationes funditus excidi, quas tran-

ſportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri quorumque capiti regium circumdari decus oporteat, quæ ruant vrbes, quæ oriantur, mea iuriſdictio eſt. In hac tanta facultate rerum, non ira me an iniqua ſupplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quæ ſæpe tranquilliſſimis pectoribus quoque patientiam extorſit: non ipſa oſtentandæ per terrores potentiæ dira, ſed frequens magnis imperijs, gloria. Conditum, imo conſtrictum apud me ferrum eſt: ſumma parſimonia etiam viliſſimi ſanguinis; nemo non, cui aliæ deſint, hominis nomine apud me gratioſus eſt. Seueritatem abditam clementiam in procinctu habeo; ſic me cuſtodio, tamquam legibus, quas ex ſitu ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus ſim. Alterius ætate prima motus ſum, alterius vltima; alium dignitati donaui, alium humilitati; quoties nullam inueneram miſericordiæ cauſſam, mihi peperci. Hodie dijs immortalibus, ſi à me raptionem repetant, annumerare genus humanum paratus ſum. Potes hoc Cæſar prædicare audacter, omnium quæ in fidem rutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam, Reip. ereptum. Rariſſimam laudem, & nulli adhuc Principum conceſſam concupiſti, innocentiam. Non perdis operam; nec bonitas iſta tua ſingularis, ingratos aut malignos æſtimatores nacta eſt; refertur tibi gratia. Nemo vnus homo, vni homini, tam carus vnquam fuit; quam tu populo Romano, magnum longumque eius bonum. Sed ingens tibi onus impoſuiſti; nemo iam diuum Auguſtum, nec Tiberij Cæſaris prima tempora loquitur: nemo quod te imitari velit exemplar extra te quærit. Principatus tuus ad anni guſtum exigitur. Difficile hoc fuiſſet, ſi non naturalis tibi iſta bonitas eſſet, ſed ad tempus ſumpta: nemo enim poteſt perſonam diu ferre. Ficta cito in naturam ſuam recidunt: quibus veritas ſubeſt, quæque (vt ita dicam) ex ſolido enaſcuntur, tempore ipſo in maius meliuſque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum eſſet, quo ſe ſtatim nobilis indoles daret: iam vota publica in tuto ſunt: nec enim periculum eſt, ne te ſubita tui capiat obliuio. Facit quidem auidos nimia felicitas: nec tam temperatæ cupiditates ſunt vnquam, vt in eo quod contingit, deſinant: gradus à magnis ad maiora

fit:

fit, & ſpes improbiſſimas complectuntur, inſperata aſſecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & hæc confeſſio exprimitur eſſe felices: & illa, nihil iam his accedere boni; poſſe, niſi vt perpetua ſint. Multa illos cogunt ad hanc confeſſionem, qua nulla in homine tardior eſt; ſecuritas alta, affluens; ius ſupra omnem iniuriam poſitum. Obuerſatur oculis lætiſſima forma Reip. cui ad ſummam libertatem nihil deeſt, niſi pereundi licentia. Præcipue tamen æqualis ad maximos imoſque peruenit clementiæ tuæ admiratio. Cetera enim bona, pro portione fortunæ ſuæ, quiſque ſentit aut exſpectat, maiora minoraque; ex clementia omnes idem ſperant. Nec eſt quiſquam, cui tam valde innocentia ſua placeat, vt non ſtare in conſpectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

CAP. II. Eſſe autem aliquos ſcio, qui clementia peſſimum quemque putent ſuſtineri; quoniam niſi poſt crimen ſuperuacua eſt, & ſola hæc virtus inter innocentes ceſſat. Sed primum omnium, ſicut medicinæ apud ægros vſus, etiam apud ſanos honor eſt: ita clementiam quamvis pœna digni inuocent, etiam innocentes colunt, Deinde, habet hæc in perſona quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpa eſt; nec innocentiæ tantùm clementia ſuccurrit, ſed ſæpè virtuti, quoniam quidem conditione temporum incidunt quædam, quæ poſſint laudata puniri. Adjice, quod magna pars hominum eſt, quæ reuerti ad innocentiam poſſit. Sed non tamen vulgo ignoſcere decet: nam vbi diſcrimen inter malos, bonoſque ſublatum eſt confuſio ſequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda eſt moderatio, quæ ſanabilia ingenia diſtinguere à deploratis ſciat. Nec promiſcuam habere, ac vulgarem clementiam oportet, nec abſciſſam: nam tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quàm nulli. Modum tenere debemus; ſed quia difficile eſt temperamentum, quidquid æquo plus futurum eſt, in partem humaniorem præponderet.

CAP. III. Sed hæc ſuo loco melius dicentur: nunc in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit manumiſſionis: ſecunda quæ naturam clementiæ, habitumque demonſtret: nam cùm ſint vitia quædam virtutes imitantia, non poſſunt ſecerni, niſi ſigna quibus dignoſcantur impreſſeris: tertio loco quæremus; quomodo ad hanc virtutem perducatur ani-

animus quomodo confirmet eam, & vsu suam faciat. Nullam verò ex omnibus virtutibus magis homini conuenire, cùm sit nulla humanior, constet necesse est: non solum inter nos, qui hominem sociale animal, communi bono genitum videri volumus: sed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta, factaque ad vtilitatem suam spectant: nam si quietem petit, & otium, hanc virtutem naturæ suæ nactus est, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quàm regem, aut Principem decet. Ita enim magnæ vires decori, gloriæque sunt, si illis salutaris potentia est; nàm pestifera vis est, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis, fundataque est, quem omnes tam supra se esse, quàm pro se sciunt; cuius curam excubare pro salute singulorum, atque vniuersorum quotidie experiuntur; quo procedente, non tanquam malum aliquod, aut noxium animal è cubili prosilierit, diffugiunt, sed tanquam ad clarum, ac beneficum sidus certatim aduolant, obijcere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi humanam, iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubijs muniunt; latera obiecti, circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis, vrbibusque consensus sic protegendi, amandique reges, & se suaque iactandi, quocumque desiderauerit imperantis salus. Nec hæc vilitas sui est, aut dementia, pro vno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus vnam animam redimere, nonunquam senis, & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deseruit, & cum hoc tanto maius, tantoque speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua sed latitet incertus; tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum hæc cutis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurrimus: cum ille imperauit, siue auarus dominus est, mare lucri caussa scrutamur; siue ambitiosus, iàmdudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntariè subsiluimus: sic hæc immensa multitudo, vnius animæ circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

CAP. IV. Suam itaque incolumitatem amant, cùm pro

pro vno homine denas legiones in aciem deducunt; cùm in prima fronte procurrunt, & aduersa vulneribus pectora ferunt: ne Imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod Resp. cohæret; ille spiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt; nihil ipsa per se futura, nisi onus, & præda, si mens illa imperij subtrahatur.

.... Rege incolumi mens omnibus vna.
Amisso rupere fidem ....

Hic casus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tandiu ab isto periculo aberit hic populus, quamdiu sciet ferre frænos; quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, hæc vnitas, & h c maximi imperij contextus in partes multas dissiliet; idemque huic vrbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo Principes, regesque & quocunque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari vltra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt; sequitur, vt is quoque carior sit, in quem se Respubl. conuertit. Olim enim ita se induit Reipub. Cæsar, vt seduci alterum non possit, sine vtriusque pernicie: nam vt illi viribus opus est, ita & huic capite.

CAP. V. Longius videtur recessisse à proposito oratio mea; at mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reip. tu es, illa corpus tuum; vides, vt puto, quam necessaria clementia sit; tibi enim parcis, cum videris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis ciuibus, non aliter quam membris languentibus, & si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne vltra quam necesse sit incidas. Est ergo, vt dicebam, clementia omnibus quidem hominibus secundum naturam, maximè tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod seruet, quantoque in maiore materia apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum sæuitia, bellum est. Cum autem virtutibus inter se sit concordia, nec vlla altera melior, aut honestior sit; quædam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quam malam fortunam retundere? Hæc tamen magnanimitas in bona fortuna

laxiorem locum habet, meliusque in tribunali, quam in plano conspicitur. Clementia in quamcumque domum peruenerit, eam felicem, tranquillamque præstabit; sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim est memorabilius, quam cum cuius iræ nihil obstat, cuius grauiori sententiæ ipsi qui pereunt assentiuntur, quem nemo interpellaturus est, imo si vehementius excanduit, nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum inijcere, & potestate sua in melius, placidiusque vti? hoc ipsum cogitantem; Occidere contra legem nemo non potest; seruare nemo, præter me. Magnam fortunam magnus animus decet; qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, tranquillumque & iniurias, atque offensiones supernè despicere. Muliebre est, furere in ira; ferarum verò, nec generosarum quidem, præmordere, & vrgere proiectos. Elephanti, leonesque transeunt, quæ impulerunt; ignobilis bestiæ pertinacia est. Non decet regem sæua, & inexorabilis ira; non multum enim supra eum eminet; cui se irascendo exæquat; at si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus, & meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potenti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Seruare, proprium est excellentis fortunæ; quæ nunquam magis suspici debet, quam cum illi contingit idem posse quod dijs, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni, quam mali. Deorum itaque sibi animum asserens Princeps, alios ex ciuibus suis, quia vtiles, bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

CAP. VI. Cogitare in hac ciuitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quotiens aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur; in qua tribus eodem tempore theatris viæ postulantur; in qua consumitur, quidquid terris omnibus aratur; quanta solitudo, & vastitas futura sit; si nihil relinquitur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quotus quisque ex quæstoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, qua quærit? Quotus quisque accusator vacat culpa? & nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quam qui illam petere sæpius meruit. Peccauimus omnes; alij grauia,

uia, alij leuiora, alij ex destinato, alij forte impulsi, aut aliena nequitia ablati: alij in bonis consilijs parum fortiter stetimus, & innocentiam inuiti, ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed vsque ad extremum æui delinquemus. Etiam, si quis tam bene purgauit animum, vt nihil obturbare eum amplius possit, ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

CAP. VII. Quoniam deorum feci mentionem, optimè hoc exemplum Principi constituam, ad quod formetur, vt se talem esse ciuibus, quales sibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis, atque erroribus numina? expedit vsque ad vltimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra aruspices colligant? Quod si dij placabiles, & æqui, delicta potentium non statim fulminibus persequuntur; quanto æquius est, hominem hominibus præpositum, miti animo exercere imperium, & cogitare, vtrum mundi status gratior oculis, pulchriorque sit sereno, & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc, atque illinc micant? Atqui non alia facies est quieti, moderatique imperij, quam sereni cæli, & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est, inter trementes, & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem, qui omnia turbat inconcusso. Facilius priuatis ignoscitur, pertinaciter se vendicantibus; possunt enim lædi, dolorque eorum ab iniuria venit; timent præterea contemptum; & non retulisse ledentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili est, is omissa ea, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positis exerere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ suæ gerere, liberius est; leues inter paria ictus sunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia, non ex maiestate est.

CAP. VIII. Graue putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habet? Ista, inquit, seruitus est, non imperium. Quid tu, non experiris istud nobis esse, tibi seruitutem? Alia conditio est eorum, qui in turba, quam non excedunt, latent; quorum & virtutes vt appareant, diu luctantur, & vitia tene-

tenebras habent. Vestra facta, dictaque rumor excipit: & ideo nullis magis curandum est, qualem famam habeant, quam qui qualemcumque meruerint, magnam habituri sunt. Quam multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent? Possunt in qualibet parte vrbis solus incedere, sine timore, quamvis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato viuendum est. Aberrare à fortuna tua non potes: obsidet te, & quocumque descendis, magno apparatu sequitur. Est hæc summa magnitudinis seruitus, non posse fieri minorem; sed cum dijs tibi communis ista necessitas est; nam illos quoque cælum alligatos tenet: nec magis illis descendere, datum est, quam tibi tutum. Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt; prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet: tibi non magis, quàm Soli, latere contingit. Multa contra te lux est, omnium in istam conuersi oculi sunt. Prodire te putas? oriris: loqui non potes, nisi vt vocem tuam, quæ vbique sunt gentes, excipiant: irasci non potes, nisi vt omnia tremant; sic neminem potes affligere, nisi vt quidquid circa fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latius, quàm nocent; non sine caussa. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit, cogitatur in eo, qui omnia potest. Adijce nunc, quod priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores, acceptarum pacientia facit: regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quia frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet ante sæuiendi, quàm caussa, deficiat. Alioquin quemadmodum præcisæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorum genera vt densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim, liberique eorum, qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locum singulorum succedunt.

CAP. IX. Hoc quam verum sit, admonere te exemplo domestico volo. Diuus Augustus fuit mitis Princeps, si quis illum à principatu suo æstimare incipiat: in communi quidem Rep. gladium mouit. Cum hoc ætatis esset, quod tu nunc es, duodevicesi-

mum egressus annum, iam pugiones in sinum amicorum absconderat, iam insidijs M. Antonij consulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptionis: sed cùm annum quadragesimum transisset, & in Gallia moraretur, delatum est ad eum indicium L. Cinnam, stolidi ingenij virum, insidias ei struere. Dictum est & vbi, & quando, & quemadmodum aggredi vellet; vnus ex consciјs deferebat. Constituit se ab eo vindicare; consilium amicorum aduocari iussit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adolescentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeij nepotem damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat; cum M. Antonio proscriptionis edictum inter cœnam dictarat. Gemens subinde voces emittebat varias, & inter se contrarias; Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me solicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis frustra petitum caput, tot naualibus, tot pedestribus prælijs incolume, postquam terra, marique pax parte est, non occidere constituit, sed immolare? nam sacrificantem placuerat adoriri. Rursus silentio interposito, maiore multo voce, sibi, quam Cinnæ, irascebatur: Quod viuis, si perire te tam multorum interest? quis finis erit suppliciorum? quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti vita, si vt ego non peream, tam multa perdenda sunt. Interpellauit tandem illum Liuia vxor: &, Admittis, inquit, muliebre consilium? Fac quod medici solent: qui vbi vsitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti: Saluidienum Lepidus secutus est, Lepidum Muræna, Murænam Cæpio, Cæpionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum ausos pudet: nunc tenta quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnæ: deprehensus est: iam nocere tibi non potest, prodesse famæ tuæ potest. Gauisus sibi, quod aduocatum inuenerat, vxori quidem gratias egit: renunciari autem extemplo amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnam vnum ad se accersit: dimissisque omnibus è cubiculo, cùm alteram Cinnæ poni cathedram iussisset: Hoc, inquit, primum à te peto, ne me loquentem interpelles, ne medio sermone meo proclames; dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cùm in-

ho-

hostium castris inuenissem, non factum tantum mihi inimicum, sed natum, seruaui, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, & tam diues, vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cùm sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cum ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: Non præstas, inquit, fidem, Cinna: conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras: adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et cùm defixum videret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? male mehercule cum populo Romano agitur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat. Domum tueri tuam non potes: nuper libertini hominis gratia in priuato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quàm contra Cæsarem aduocare? Cedo, si spes tuas solus impedio. Paullusne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Seruilij ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina præferentium, sed eorum, qui imaginibus suis decori sunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quam duabus horis locutum esse constat, cum hanc pœnam, qua sola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Post hæc detulit vltro consulatum, questus, quod non auderet petere; amicissimum, fidelissimumque habuit, heres solus fuit illi; nullis amplius insidijs ab illo petitus est.

CAP. X. Ignouit abauus tuus victis: nam si non ignouisset, quibus imperasset? Sallustium, & Coceios, & Duillos, & totam cohortem primæ admissionis, ex aduersariorum castris conscripsit. Iam Domitios, Messallas, Asinios, Cicerones, & quidquid floris in ciuitate erat, clementiæ suæ debebat. Ipsum Lepidum quamdiu mori passus est? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est: maluit enim illum honorem vocari, quam spolium.

Hæc

Hæc enim clementia ad salutem, securitatemque perduxit; hæc gratum ac fauorabilem reddidit; quamvi nondum sublatis Reip. ceruicibus manum imposuisset; hæc hodieque præstat illi famam, quæ vix viuis principibus seruit. Deum esse, non tanquam iussi credimus. Bonum principem Augustum, & bene illi conuenisse parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam caussam, quam quod contumelias quoque suas, quæ acerbiores principibus solent esse, quam iniuriæ, nulla crudelitate exsequebatur; quod probrosis in se dictis arrisit; quod dare illum pęnas apparebat, cùm exigeret: quod quoscumque ob adulterium familiæ suæ damnauerat, adeo non occidit, vt dimissis, quo tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cùm scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificentur, non dare tantùm salutem, sed præstare.

CAP. XI. Hæc Augustus senex, aut iam in senectutem annis vergentibus; in adolescentia caluit, arsit ira, multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuæ audebit diuum Augustum, etiam si in certamen iuuenilium annorum deduxerit senectutem plus quam maturam. Fuerit moderatus, & clemens; nempè post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempè post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nempè post Perusinas aras, & proscriptiones. Ego vero clementiam non voco, lassam crudelitatem. Hæc est, Cæsar, clementia vera, quam tu præstas, quæ non sæuitiæ pœnitentia cœpit; nullam habere maculam, nunquam ciuilem sanguinem fudisse. Hæc est in maxima potestate, verissima animi temperantia, & humani generis incomprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in ciues suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperij sui. Præstitisti, Cæsar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, Nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse; eo maius est, mirabiliusque, quod nulli vnquam citius gladius commissus est. Clementia ergo non tantum honestiores, sed tutiores præstat: ornamentumque imperiorum est, simul certissima salus. Quid enim est, cur reges consenuerint, liberisque

ac

ac nepotibus tradiderint regna; tyrannorum exsecrabilis ac breuis potestas est? Quid interest inter tyrannum, & regem? species enim ipsa fortunæ, ac licentia par est, nisi quod tyranni in voluptate sæuiunt, reges non nisi ex caussa, ac necessitate.

CAP. XII. Quid ergo? non reges quoque occidere solent? Sed quoties id fieri publica vtilitas persuadet: tyrannis sæuitia cordi est. Tyrannus autem à rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoque præferri multis regibus potest: & L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet Dictatura sua, & se togæ reddiderit: quis tamen vnquam tyrannus tam auidè humanum sanguinem bibit, quam ille, qui septem millia ciuium Romanorum, contrucidari iussit? Et cùm in vicino, ad ædem Bellonæ sedens, exaudisset conclamationem tot millium sub gladio gementium, exterrito senatu: Hoc agamus, inquit, P. C. seditiosi pauculi meo iussu occiduntur. Hoc non est mentitus: pauci, Sullæ videbantur. Sed mox de Sulla consequemur, quomodo hostibus irascendum sit: vtique si in hostile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti, transierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannumque discrimen sit: vterque licet non minus armis valletur: sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis vtitur: alter vt magno timore magna odia compescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus adspicit; contrarijs in contraria agitur; nam vt inuisus sit, quia timeri vult, quia inuisus est; & illo execrabili versu, qui multos dedit præcipites, vtitur;

Oderint dum metuant . . . . . .

Ignarus quanta rabies oriatur, vbi supra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos; assiduus vero & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri suadet. Sic feras lineis & pinna clusas contineas; easdem à tergo eques telis incessat; tentabunt fugam per ipsa quæ fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus est, quam vltima necessitas extundit. Relinquat oportet securi aliquid metus, multoque plus spei, quam periculorum, ostentet; aliquin vbi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & alie-

& aliena anima abuti. Placido tranquilloque regi fida sunt auxilia sua, quibus ad communem salutem vtatur: gloriosusque miles (publicæ enim securitati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, vt parentis custos. At illum acerbum, & sanguinarium, necesse est grauentur stipatores sui.

CAP. XIII. Non potest habere quisquam bonæ ac fidæ voluntatis ministros, quibus in tormentis, & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis vtitur, quibus non aliter quam bestijs homines obiectat; omnibus res obnoxior ac solicitior, vt qui homines deosque testes ac vindices facinorum timeat, eo perductus, vt non liceat illi mutare mores. Hoc enim, inter cetera, vel pessimum habet crudelitas; quod perseuerandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt quid autem eo infelicius, cui iam esse malo necesse est? O miserabilem illum, sibi certe! nam ceteris misereri eius nefas sit, qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quam domestica: cum arma metua, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui vbi circumspexit quæque fecit, quæque facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit; sæpe mortem timet, sæpius optat, inuisior sibi quam seruientibus. E contrario, is cui curæ sunt vniuersa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reip. partem tanquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora, etiam si ex vsu est animaduertere, ostendens quam inuitus aspero remedio manus admoueat; in cuius animo nihil hostile, nihil efferum est. Qui potentiam suam placide ac salutariter exercet, approbare imperia sua ciuibus cupiens: felix abunde sibi visus, si fortunam suam publicauerit: sermone affabilis, accessuque facilis, vultu, qui maxime populos demeretur, amabilis, æquis desiderijs propensus, etiam iniquis acerbus à tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secreto loquuntur, quæ palam. Tollere filios cupiunt, & publicis malis sterilitas indicta recluditur: bene se meriturum de liberis suis quisque non dubitat, quibus tale sæculum ostenderit. Hic Princeps suo beneficio tutus, nihil præsidijs eget; arma ornamenti causa habet.

CAP. XIV. Quod ergo officium eius est? quod bonorum parentum: qui obiurgare liberos nonnumquam blande, nonnumquam minaciter solent, aliquando admonere etiam verberibus. Numquid aliquis sanus filium, à prima offensa, exheredat? nisi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, nisi plus est quod timet: quam quod damnat: non accedit ad decretorium stilum. Multa ante tentat, quibus dubiam indolem, & peiore loco iam positam, reuocet: simul deplorata est, vltima experitur. Nemo ad supplicia exigenda peruenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum est; quem appellauimus Patrem Patriæ, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt. Magnos & Felices & Augustos diximus, & ambitiosæ maiestati quidquid potuimus titulorum congessimus, illis hoc tribuentes: Patrem quidem patriæ appellauimus, vt sciret datam sibi potestatem patriam: quæ est temperatissima, liberis consulens, suaque post illos reponens. Tarde sibi pater membra sua abscidat; etiam cum absciderit, reponere cupiat: & in abscindendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim est vt libenter damnet, qui cito: prope vt inique puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum memoria nostra, quia filium suum flagellis occiderat, populus in foro graphijs confodit. Vix illum Augusti Cæsaris auctoritas, infestis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

CAP. XV. T. Arium, qui filium deprehensum in parricidio, exsilio damnauit, caussa cognita, nemo non suspexit, quod contentus exsilio, & exilio delicato. Massiliæ parricidam continuit, & annua illi præstitit, quanta præstare integro solebat. Hæc liberalitas effecit, vt in qua ciuitate nunquam deest patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus esset, quem is pater damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonum Principem. Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit in consilium Cæsarem Augustum: venit in priuatos penates., assedit, pars alieni consilij fuit. Non dixit; Imo in meam domum veniat. Quod si factum esset, Cæsaris futura erat cognitio, non patris. Audita caussa, excussisque omnibus;

bus, & his quæ adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, petit, vt sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnius fieret, quæ Cæsaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur codicilij, iurauit se T. Arij hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis pusillo animo: timuit, ne videretur locum spei suæ aperire velle, filij damnatione. Ego contra sentio. Quilibet nostrum debuisset aduersus opiniones malignas satis fiduciæ habere in bona conscientia; Principes multa debent etiam famę dare. Iurauit se non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die & alterum heredem perdidit, sed Cęsar libertatem sententiæ suæ redemit: & postquam approbauit grauitam esse seueritatem suam, quod principi semper curandum est, dixit relegandum quo patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decreuit: memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset. Mollissimo genere pœna contentum esse debere patrem dixit, in filio adolescentulo, impulso in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, timide gessisset: debere illum ab vrbe & à parentis oculis submoueri.

CAP. XVI. O dignum, quem in consilium patres aduocarent! ò dignum quem coheredem innocentibus liberis scriberent! Hæc clementia Principem decet, vt quocumque venerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis sit, vt illum perire non sentiat: qualiscumque, pars imperij est. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non est vnum imperandi genus: imperat Princeps ciuibus suis, pater liberis, præceptor discentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne pessimus pater videbitur, qui assiduis plagis liberos, etiam ex leuissimis caussis, compescet? Vter autem præceptor liberalibus studijs dignior, qui excarnificabit discipulos, si memoria illos non constiterit, aut si parum agilis in legendo oculus hæserit: an qui monitionibus, & verecundia, emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da sæuum: desertores faciet. Quibus tamen ignoscitur? Numquid nam æquum est, grauius homini & durius imperari, quam imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret, domandi peritus magister. Fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandiente

permulseris. Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi: quique iam exercitantis vtitur ad excitandas, vel persequendas feras. Nec crebro illis minatur; contundet enim animos, & quidquid est indolis, comminuetur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adijcias his licet, tardiora agente iumenta: quæ cum ad contumelias & miserias nata sint, nimia sæuitia coguntur iugum detrectare.

CAP. XVII. Nullum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quam homo? nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quam iumentis & canibus erubescere iram exercere, pessima autem conditione sub homine hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur: atqui & hic morbus est animi: mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minime infestum ægro. Mali medici est, desperare, ne cures. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debebit, cui credita salus omnium est: non cito spem proijcere, nec mortifera signa pronunciare. Luctetur cum vitijs, resistat; alijs morbum suum exprobret; quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque sana urus remedijs fallentibus. Agat Princeps curam, non tantum salutis, sed etiam honestæ cicatricis. Nulla regi gloria est ex sæua animaduersione: quis enim dubitat posse? at contra maxima, si vim suam continet, si multos iræ alienæ eripuit, neminem suæ impendit.

CAP. XVIII. Seruis imperare moderate, laus est: & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat æqui bonique natura: quæ parcere etiam captiuis, & pretio paratis, iubet. Quanto iustius iubet hominibus liberis, ingenuis, honestis, non vt mancipijs abuti, sed his quos gradu antecedas, quorumque tibi non tradita seruitus sit, sed tutela? Seruis ad statuam licet confugere; cum in seruum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune ius animantium vetet: quia eiusdem naturæ est, cuius tu. Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quam serui sui, quod murænas sanguine humano saginabat: & eos qui se aliquid offenderant, in vivarium, quid aliud quam serpentium, abijci iubebat? O hominem mille mortibus dignum siue deuorandos seruos obijciebat

mu-

murænis, quas esurus erat, siue in hoc tantum illas alebat, vt sic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate commonstrantur, inuisique & detestabiles sunt: & ita regum & iniuria latius patet, & infamia, atque odium sæculis traditur, Quanto autem non nasci fuit, quam numerari inter publico malo natos.

CAP. XIX. Excogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti sit quam clementia: quocunque modo is, & quocunque iure præpositus ceteris erit. Eo scilicet formosius id esse, magnificentiusque fatebimur, quo in maiori præstabitur potestate; quam non oportet noxiam esse, si ad naturæ legem componitur. Natura enim commenta est regem: quod & ex alijs animalibus licet cognoscere, & ex apibus: quarum regi amplissimum cubile est, medioque ac tutissimo loco. Præterea onere vacat exactor alienorum operum; & amisso rege, totum dilabitur examen: nec vnquam plus vnum patiuntur, melioremque pugna quærunt, Præterea insignis regi forma est, dissimilisque ceteris, tum magnitudine, tum nitore, hoc tamen maxime distinguitur. Iracundissimæ, ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt; rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec sæuum esse, nec vltionem magno constaturam petere: telumque detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens est. Est enim illi mos, exercere se in paruis, & in gentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatior esse animus debeat, quanto vehementius nocet. Vtinam quidem eadem homini lex esset: & ira cum telo suo frangeretur: nec sæpius liceret nocere quam semel, nec alienis viribus exercere odia! facile enim lassaretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumque momentum immune à metu habeat. Hanc aliquis egere vitam sustinet: cum liceat innoxium alijs & ob hoc securum, salutare potentiæ ius, lætis omnibus, tractare?

re? Errat enim, si quis existmat tutum esse ibi regem, vbi nihil à rege tutum est. Securitas securitate mutua paciscenda est. Non opus est instruere in altum editas arces; nec in adscensum arduos colles emunire, nec latera montium abscidere, multiplicibus se muris turribusque sepire: saluum regem in aperto clementia præstabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quam viuere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? si paullum valetudo titubauit, non spem hominum excitari, sed metum? nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non pro salute præsidis sui commutatum velit? omne quod illi contingit, sibi quoque euenire deputet? In hoc assiduis bonitatis argumentis probauit, non Rempub. suam esse, sed se Reipublicæ. Quis huic audeat struere aliquod periculum? quis ab hoc non, si possit fortunam quoque auertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas florent? sub quo opulenta ciuitas copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quam si dij immortales potestatem visendi sui faciant: intueamur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenetis, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hæc affectare, hæc imitari decet: maximum ita haberi, vt optimus simul habeare.

CAP. XX. A duabus caussis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Prius de ea parte differam, quæ ipsum contingit: difficilius est enim moderari, vbi dolori debetur vltio, quam vbi exemplo. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facile credat, vt verum excutiat, vt innocentiæ faueat, & appareat; vt non minorem agi rem periclitantis, quam iudicis, sciat; hoc ad iustitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, vt manifeste læsus, animum in potestate habeat: & pœnam, si tuto poterit, donet: sin minus temperet: longeque fit in suis, quam in alienis, exorabilior iniurijs. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum qui cum suis stimulis exagitetur, non prosilit; qui intelligit magni animi esse, iniurias in summa

po-

potentia pati, nec quidquam esse gloriosius, principe impune læso.

CAP. XXI. Vltio duas res præstare solet: aut solatium affert ei qui accepit iniuriam, aut in reliquum securitatem. Principis maior est fortuna, quam vt solatio egeat: manifestiorque vis, quam vt alieno malo opinionem sibi virium quærat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus violatusque est: nam si quos pares aliquando habuit, infra se videt, satis vindicatus est. Regem & seruus occidit, & serpens, & sagitta; seruauit quidem nemo, nisi maior eo quem seruauit. Vti itaque animose debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his præsertim, quos scit aliquando simile fastigium obtinuisse: hoc arbitrium adeptus vltionem impleuit, perfecitque quantum veræ pœnæ satis erat. Perdidit enim vitam, qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite regnoque sententiam exspectauit, in seruatoris sui gloriam viuit, plusque nomini eius confert incolumis, quam si ex oculis ablatus esset. Assiduum enim spectaculum alienæ virtutis est: in triumpho cito transisset. Si vero regnum quoque suum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo vnde deciderat: ingenti incremento surgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil præter gloriam, sumere. Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique, nihil se quod dignum esset victore, apud victos inuenisse. Cum ciuibus, & ignotis, atque humilibus, eo moderatius agendum est, quo minoris est afflixisse eos. Quibusdam libenter pareas; à quibusdam te vindicare fastidias, & non aliter, quam ab animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus est; at in ijs qui in ore ciuitatis seruati punitique erunt, occasione notæ clementiæ vtendum est.

CAP. XXII. Transeamus ad alias iniurias: in quibus vindicandis hæc tria lex secuta est, quæ Princeps quoque sequi debet; aut vt eam quem punit, emendet; aut vt pœna eius ceteros meliores reddat; aut vt sublatis malis securiores ceteri viuant. Ipsos, facilius emendabis minore pœna: diligentius enim viuit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditæ parcit. Impunitatis genus est iam non

habere pœnæ locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduersionum: facit enim consuetudinem peccandi, multitudo peccantium: & minus grauis nota est, quam turba damnatorum leuat: & seueritas, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit auctoritatem. Constituit bonos mores ciuitati Princeps, & vitia eius facilius compescit, si patiens eorum est, non tanquam probet, sed tanquam inuitus, & cum magno tormento ad castigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. Grauior multo pœna videtur, quæ à miti viro constituitur.

CAP. XXIII. Præterea videbis ea sæpe committi, quæ sæpe vindicantur. Pater tuus plures intra quinquenium culleo insuit, quam omnibus sæculis insutos accepimus, multo minus audebant liberi nefas vltimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altissimi viri, & rerum naturæ peritissimi maluerunt, velut incredibile scelus & vltra audaciam positum præterire, quam dum vindicant; ostendere posse fieri. Itaque patricidæ cum lege cęperunt, & illis facinus pœna monstrauit; pessimo vero loco pietas fuit, postquam sæpius culleos vidimus, quam cruces. In qua ciuitate raro homines puniuntur, in ea consensus fit innocentiæ, & indulgetur velut publico bono. Putet se innocentem esse ciuitas erit magis irascitur à communi frugalitate descifcentibus, si paucos eos esse viderit. Periculosum est, mihi crede, ostender e ciuitati; quanto plures mali sint.

CAP. XXIV. Dicta est aliquando in Senatu sententia, vt seruos à liberis cultus distingueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui nostri numerare nos cępissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur: cito apparebit, pars ciuitatis deterior quanto prægrauet. Non minus Principi turpia sunt multa supplicia, quam medico multa funera. Remissius imperanti, melius paretur. Natura contumax est humanus animus, & in contrarium atque arduum nitens, sequiturque facilius, quam ducitur. Et generosi atque nobiles equi, melius facili fræno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu suo sequitur, dignam putat ciuitas, quam seruet sibi; plus itaque hac via proficitur. Crudelitas

tas minime humanum malum est, indignum tam miti animos. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere, ac vulneribus: & abiecto homine, in siluestre animal transire.

CAP. XXV. Quid enim interest, oro te Alexander Leoni Lysimachum obijcias, an ipse laceres dentibus tuis? tuum illud os est, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius vngues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non existrinus à te, vt manus ista, exitium familiarium certissimum, vlli salutaris sit: vt iste, animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem cædemque satietur: clementia vocetur, ad occidendum amicum carnifex inter homines. Hoc est, quare vel maximè abominanda sit sæuitia, quod excedit fines; primum solitos, deinde humanos. Noua supplicia conquirit, ingenium aduocat, instrumenta excogitat, per quæ varietur, atque extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad insaniam peruenit vltimam, cùm crudelitas versa est in voluptatem: & iam occidere hominem iuuat. Nam talem virum à tergo sequitur euersio, odia, venena, gladij: tam multi periculis petitur, quam multorum ipse periculum est; priuatisque nonnumquam consilijs, alias verò consternatione publica circumuenitur. Leuis enim, & priuata prenicies, non totas vrbes mouet: quod latè furere cœpit, & omnes appetit, vndique configitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publicè conquiruntur: vbi aliqua solitam mensuram transijt, & in monstrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & si afflauit, deurit obteritque quacumque incessit, ballistis petitus. Possunt verba dare, & euadere pusilla mala: ingentibus obuiam itur. Sic vnus æger nec domum quidem perturbat; at vbi crebris mortibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio ciuitatis, ac fuga est, & dijs ipsis manus intentantur. Sub vno aliquo tecto flamma apparuit: familia, viciniqiue aquam ingerunt: at incendium vastum, & multas iam domos depastum, parte vrbis obruitur.

CAP. XXVI. Crudelitatem priuatorum seruiles quoque manus, sub certo crucis periculo, vltæ sunt; tyrannorum, gentes, populique & quorum erat malum, & hi, quibus imminebat, exsciudere aggressi sunt. Aliquando sua præsidia in ipsos consurrexerunt,

perfidiamque & impietatem, & feritatem, & quidquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest abeo quisquam sperare, quem malum esse docuit? non diu apparet nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem: quale eius regnum est? non aliud quàm captarum vrbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mœsta, trepida, confusa: voluptates ipsæ timentur. Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua solicitè etiam ebrijs custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis, ac periculi quæritur. Apparentur licet magna impensa, & regijs opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen ludi in carcere iuuent? Quod istud, dij boni, malum est, occidere, sæuire, delectari sono cathenarum, & ciuium capita decidere, quocumque ventum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere, ac fugare? Quæ alia vita esset, si leones, vrsique regnarent? si serpentibus in nos, ac noxiosissimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis, & tuta est etiam inter feras similitudo: horum ne à necessarijs quidem rabies temperat sibi, sed externa suaque in æquo habet, quo possit exercitatior à singulorum cædibus, deinde in exitia gentium serpere. Et inijcere tectis ignem aratrum vetustis vrbibus inducere, potentiam putat: & vnum occidi iubere aut alterum, parum imperatorium credit: nisi eodem tempore grex miserorum subiectus stetit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad vitam ab ipsa morte reuocare, & mereri clementia ciuicam. Nullum ornamentum Principis fastigio dignius, pulchriusque est, quam illa corona ob ciues seruatos. Non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Hæc diuina potentia est, gregatim, ac publicè seruare; multos autem occidere, & indiscretos, incendij, ac ruinæ potentia est.

LI-

LIBER SECVNDVS.

Argumentum, & Ordo.

Terum Neronis laudatio, & generosa eius vocis. Tum ad secundam partem transit, Naturam Clementiæ, ipsamque definit. Magis aperit à vitio contrario, & Crudelitatem producit, ac describit. Fines deinde suos Clementiæ dat, quam à misericordia vult remotam; nam hanc Stoicis vitium esse. Neque Ignoscere etiam, aut Veniam dare concedit: sed Parcere, Consulere, & quæ verbis magis, quàm rebus, illi distinguunt. Hic libri finis, sed non Materiæ: & ex diuisione liquet multa abesse, temporum vitio sublata. Dolendum in tam pulchra tractatione: nec secundus hic liber, opinor, primo cesserit.

CAPVT I.

VT de Clementia scriberem, Nero Cæsar, vna me vox tua maximè compulit: quam ego non sine admiratione, &, cùm diceretur, audisse memini, & deinde alijs narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non composita, nec alienis auribus data, subito erupit; & bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium addaxit. Animaduersurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi Principi notus, exigebat à te, scriberes, in quos, & ex qua caussa animaduerti velles; hoc sæpè dilatum, vt aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito cùm chartam protulisset, traderetque, exclamasti; Vellem nescire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanum imperium incolunt, quæque iuxta iacent dubiæ libertatis, quæque se contra viribus, aut animis attollunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba Principes, regesque iurent! O vocem publica generis humani innocentia dignam, cui redderetur antiquum illud seculum! Nunc profectò consentire decebat ad æquum, bonumque expul-

ſa alieni cupidine, ex qua omne animi malum oritur; pietatem, integritatemque, cum fide, ac modeſtia, reſurgere: & vitia diuturno abuſa regno, tandem felici ac puro ſeculo dare locum.

CAP. II. Futurum hoc, Cæſar, ex magna parte ſperare, & confiteri libet: tradetur iſta animi tui manſuetudo, diffundeturque paulatim per omne imperii corpus, & cuncta in ſimilitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo: inde omnia vegeta ſunt, atque erecta, aut languore demiſſa: provt animus eorum viuit, aut marcet. Et erunt ciues, erunt ſocij digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur; parcetur vbique manibus tuis. Diutius me morari hic patere, non vt blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos eſt: maluerim veris offendere, quam placere adulando; quid ergo eſt? præter id, quod bene factis, dictiſque tuis quam familiariſſimum eſſe te cupio, vt quod nunc natura & impetus eſt, fiat iudicium: illud mecum conſidero, multas voces magnas, ſed deteſtabiles, in vitam humanam perueniſſe, celebreſque vulgo ferri; vt illam, Oderint, dum metuant, cui Græcus verſus ſimilis eſt, qui ſe mortuo terram miſceri ignibus iubet: & alia huius notæ. Ac neſcio quomodo, ingenia immania, & inuiſa, materia ſecundiori expreſſerunt ſenſus vehementes, & concitatos. Nullam adhuc vocem audiui ex bono, lenique animoſam. Quid ergo eſt? vt raro, inuitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando ſcribas neceſſe eſt iſtud, quod tibi in odium litteras adduxit: ſed, ſicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus,

CAP. III. Et ne forte decipiat nos ſpecioſum clementiæ nomen, aliquando & in contrarium abducat: videamus quid ſit clementia, qualiſque ſit, & quos fines habeat. Clementia eſt temperantia animi, in poteſtate vlciſcendi: vel, lenitas ſuperioris aduerſus inferiorem in conſtituendis pœnis. Plura proponere, eſt tutius; ne vna definitio parum rem comprehendat, &, vt ita dicam, formula excidat. Itaque dici poteſt, &, inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Illa finitio contradictiones inueniet, quamvis maximè ad verum accedat, ſi dixerimus, clementiam eſſe moderationem aliquid ex merita ac debita pœna remittentem: reclamabitur; nullam virtutem quicquam

minus

minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam esse, quæ se flectit citra id, quod merito constitui posset. Huic contrariam imperiti putant seueritatem; sed nulla virtus virtuti contraria est.

CAP. IV. Quid ergo opponitur clementiæ? Crudelitas, quæ nihil aliud est, quàm atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen sunt: tanquam, qui ignotos homines, & obuios non in compendium, sed occidendi caussa occidunt. Nec interficere contenti, sæuiunt; vt Sinis ille & Procrastes, & piratæ, qui captos verberant, & in ignem viuos imponunt. Hæc crudelitas quidem: sed quia nec vltionem sequitur (non enim læsa est) nec peccato alicui irasciatur (nullum enim antecessit crimen) extra finitionem nostram cadit: quæ finitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Possumus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati sæuitia est: possumus insaniam vocare: nam varia sunt genera eius, & nullum certius, quam quod in cædes hominum, & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi caussam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, sed super humanum, ac probabilem modum sæuisse. Possumus effugere cauillationem, & ita finire, vt sit crudelitas, inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longius à se: nam seueritatem illi conuenire, adesse certum est. Ad rem pertinet, quærere hoc loco, quid sit misericordia: Plerique enim vt virtutem eam laudant, & bonum hominem vocant misericordem. Et hæc vitium animi est. Vtraque circa seueritatem, circaque clementiam posita sunt: quæ vitare debemus, ne per speciem seueritatis in crudelitatem, neve per speciem clementiæ in misericordiam incidamus. In hoc, leuore periculo erratur, sed par error est à vero recedentium.

CAP. V. Ergo quemadmodum religio deos colit, superstitio violat; ita clementiam, mansuetudinemque omnes boni præstabunt, misericordiam autem vitabunt. Est enim vitium pusilli animi, ad speciem alienorum malorum succidentis. Itaque pessimo cuique familiarissima est, Anus, & mulierculæ sunt,

sunt,quæ lacrimis nocentissimorum mouentur, quæ si liceret,carcerem effringerent. Misericordia non caussam,sed fortunam spectat; clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos sectam Stoicorum, tanquam nimis duram, & minimè principibus, regibusque bonum daturam consilium.Obijcitur enim illi, quod sapientem negat misereri, negat ignoscere. Hæc si per se ponantur inuisa sunt; videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus,sed omnia delicta ad pœnam deducere.Quod si est,quidni hæc secta, quæ dediscere humanitatem iubet, portumque aduersus fortunam certissimum mutuo auxilio cludit? Sed nulla secta benignior,leniorque est,nulla amantior hominũ & communibus bonis attentior: vt propositum sit vsui esse aut auxilio,nec sibi tantum,sed vniuersis,singulisque consulere. Misericordia est ægritudo animi, ob alienarum miseriarum speciem; aut, tristitia ex alienis malis contracta,quæ accidere immitentibus credit.Ægritudo autem in sapientem virum non cadit: serena eius mens est,nec quidquam incidere potest, quod illã obducat.Nihilque æquè hominem,quam magnus animus decet: non potest autem magnus esse idem, si metus,& mœror confundit,si mentem obducit & contrahit.Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus,sed omnem fortunæ iram reuerberabit,& ante se franget;eandem semper faciem seruabit,placidam, inconcussam:quod facere non posset,si tristitiam reciperet.Adijce,quod sapiens prouidet,& in expedito consilium habet:nunquam autem liquidum, sincerumq; ex turbido venit.Tristitia enim inhabilis est ad dispiciendas res,vtilia excogitanda,periculosa vitanda,æquè æstimanda.Ergo non miseretur,quia & sine miseria animi non fit:cetera omnia,quæ qui miserentur,solent facere,hic libens & alius animo faciet.

CAP. VI. Succurret alienis lacrimis, non accedet; dabit manum naufrago, exsuli hospitium, egenti stipem, non hanc contumeliosam, qua pars maior horum qui se misericordes videri volunt, abijcit & fastidit quos adiuuat, contingique ab his timet: sed vt homo homini, ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, & cathenas solui iubebit, & ludo eximet, & cadauer etiam noxium sepel.et. At faciet ista tranquilla mente, vultu suo. Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed pro-

proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem : etiam ad calamitosos, pro portione, improbandos, & emendandos, bonitatem suam permittet. Afflictis verò, & fortuitis laborantibus, multo libentius subueniet. Quotiens poterit, fortunæ intercedet: vbi enim opibus potius vtetur, aut viribus, quam ad restituenda quæ casus impulit? Vultum quidem non deijciet, nec animum, ob æruscantis ciuis aridam, ac pannosam maciem, & innixam baculo senectutem: ceterum omnibus dignis proderit, & deorum more calamitosos propitius respiciet. Misericordia vicina est miseriæ: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem, & ipsi suffunduntur: tam mehercule, quam morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia vitium est animorum, nimis miseriæ fauentium: quam si quis à sapientem exigit, prope est, vt lamentationem exigat, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam.

CAP. VII. Constituamus nunc quoque quid sit venia, vt sciamus dari illam à sapiente non debre. Venia est pœnæ meritæ remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est. Ego vt breuiter, tanquam in alieno iudicio dicam: ei ignoscitur, qui puniri debuit: sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prætermittit quod debet: itaque pęnam quam exigere debet, non donat: sed illud quod ex venia consequi vis honestiore tibi via tribuit. Parcit enim sapiens, consulit, & corrigit. Idem facit, quod si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Aliquem verbis tantum admonebit, pœna non afficiet, ætatem eius emendabilem intuens: aliquem inuidia criminis manifestè laborantem, iubebit incolumem esse; quia deceptus est, quia per vinum lapsus. Hostes dimittet saluos, aliquando etiam laudatos, si honestis caussis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sunt. Hæc omnia non veniæ, sed clementiæ opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula, sed ex æquo, & bono iudicat:

& ab-

& absoluere illi licet, & quanti vult, taxare litem. Nihil ex his facit, tanquam iusto minus fecerit, sed tanquam id quod constituit, iustissimum sit. Ignoscere autem est, quæ iudicas punienda, non punire, Venia, debitæ pœnæ remissio est: clementia hoc primum præstat, vt quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pronuntiet. Plenior est ergo, quam venia, & honestior. De verbo (vt mea fert opinio) controuersia est, de re quidem conuenit. Sapiens multa remittet, multos parum sani, sed sanabilis ingenij, seruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantùm rectas, procerasque arbores colunt: sed illis quoque quas aliqua deprauauit caussa, adminicula quibus regantur, applicant. Alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant: quasdam infirmas vitio loci, nutriunt: quibusdam, aliena vmbra laborantibus, cælum aperiunt. Secundùm hæc, videbit perfectus sapiens, quod ingenium qua ratione tractandum sit, quo modo in rectum praua flectantur.

Multa desunt.

L. ANNÆI SENECÆ
AD PAVLLINVM
De Breuitate Vitæ.
LIBER VNVS.
Argumentum, & Ordo.

E tempore huius scripti, apparet post Caium, & quidem statim conceptum: si non fallunt illa, Cap. XVIII. *Modo intra paucos illos dies, quibus C. Cæsar periit. Hoc apparet, at de bonitate constat. O pulchri, ò vtilis argumenti! tractemus, & imbibamus. Hypothesis est, Vitam non esse breuem, sed à nobis fieri: vel non vtendo, vel male, aut vane, vtendo Hac sic diducit, Primum, Vitiis mancipamur, quibus*

avum

æuum absumitur, & perit. Secundo, Inutiliter occupamur, in parum serijs, & quæ Officia vocamus. Tertio, & Opinione, aut præsumptione peccamus, & hoc breuem facit, quod longam vitam censemus. Præsentia spernimus, futura disponimus, tanquam in magna, & certa copia. Et plerique ad vana, aut aliena, labimur, & perdimus vitam quasi per lusum. Hæc talia ad Cap. vsque X. Inde partitur in tria omne Tempus, Præteritum, Præsens, Futurum: & quam malè, aut ineptè nos in singulis geramus, docet. Inuehitur in occupationes futiles, in delicias, in luxus, ignaua otia, etiam superflua litterarum studia. Hic aliquid sistit, & vtinam hodiernos etiam Philologos trahat, aut mutet! Solum tempus bene poni, quod Sapientiæ studijs impenditur: per quam vita verè fit longa. Contra vulgus æstimat eam à Fortuna: vt hæc læta, aut tristis obuenit, sic vitam æstimat breuem aut longam. In tristibus mortem appetunt, in lætis timent. Adhortatio in fine ad Paullinum: quid ad illum? ad se quisque ducat, vt maturè sapiat, in portum vitæ & honestum otium secedat. Mihi voueo, & nitor.

CAPVT I.

MAior pars mortalium, Paulline, de naturæ malignitate conqueritur, quod in exiguum æui gignimur, quod hæc tam velociter, tam rapidè dati nobis temporis spatia decurrant; adeo vt, exceptis admodum paucis, ceteros in ipso vitæ apparatu vita destituat. Nec huic publico, vt opinantur, malo, turba tantum & imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa maximi medicorum exclamatio est, Vitam breuem esse, longam artem. Inde Aristoteli cum rerum natura exigenti, minimè conueniens sapienti viro lis est; illam animalibus tantum indulsisse, vt quina, aut dena sæcula edurent, homini in tam multa, ac magna genito, tanto citeriorem terminum stare. Non exiguum temporis habemus: sed multum perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum consummationem largè data est, si tota bene collocaretur. Sed vbi per luxum ac negligentiam defluit, vbi nulli rei bonæ impenditur; vltima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus,

mus, transisse sentimus. Ita est; non accepimus breuem vitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi sumus. Sicut amplæ, & regiæ opes, vbi ad malum dominum peruenerunt, momento dissipantur: at quamvis modicæ, si bono custodi traditæ sunt, vsu crescunt; ita ætas nostra, bene disponenti, multum patet.

CAP. II. Quid de rerum natura querimur? illa se benignè gessit; vita, si scias vti, longa est. Alium insatiabilis tenet auaritia; alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas: alius vino madet; alius inertia torpet; alium defatigat ex alienis iudicijs suspensa semper ambitio; alium mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiæ, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut suis anxios; sunt quos ingratus superiorum cultus voluntaria seruitute consumat. Multos aut affectatio alienæ fortunæ, aut suæ odium detinuit: plerosque nihil certum sequentes, vaga, & inconstans, & sibi displicens leuitas, per noua consilia iactauit. Quibusdam nihil quo cursum dirigant, placet, sed marcentes, oscitantesque fata deprehendunt; adeo vt quod apud maximum poetarum, more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est, vita quam nos viuimus.

ceterum quidem omne spatium, non vita sed tempus est. Vrgentia circumstant vitia vndique: nec resurgere, aut in dispectum veri attollere oculos sinunt, sed mersos, & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad se licet si quando aliqua quies fortuito contigit, velut in profundo mari in quo post ventum quoque volutatio est, fluctuantur, nec vnquam illis à cupiditatibus suis otium instat. De istis me putas differere, quorum in confesso mala sunt? aspice illos, ad quorum felicitatem curritur; bonis suis effocantur. Quam multis graues sunt diuitiæ? quam multorum eloquentia, quotidiano ostentandi ingenij spatio, sanguinem educit? quam multi continuis voluptatibus pallent? quam multis nihil liberi relinquit circumfusus clientium populus? Omnes denique istos, ab infimis vsque ad summos, pererra; hic aduocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit, ille iudicat. Nemo se sibi vindicat; alius in alium consumimur. Interroga de istis, quorum nomina

mina ediscuntur: his illos dignosci videbis notis. Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorumdam indignatio est, queruntur de superiorum fastidio, quod ipsis adire volentibus non vacauerint. Audet quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipse nunquam vacat? Ille tamen, quisquis est, insolenti quidem vultu, sed aliquando respexit: ille aures suas ad tua verba demisit: ille te ad latus suum recepit: tu non inspicere te vnquam, non audire dignatus es.

CAP. III. Non est itaque quod ista officia cuiquam imputes; quoniam quidem cum illa faceres, non esse cum alio volebas, sed tecum esse non potes. Omnia licet quæ vnquam ingenia fulserunt, in hoc vnum consentiant, nunquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Prædia sua occupari à nullo patiuntur: & si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma discurrunt: in vitam suam incedere alios sinunt, imo vero ipsi etiam possessores eius futuros inducunt. Nemo inuenitor, qui pecuniam suam diuidere velit: vitam vnusquisque quam multis distribuit? Adstricti sunt in continendo patrimonio; simul ad temporis iacturam ventum est, profusissimi in eo, cuius vnius honesta auaritia est. Libet itaque ex seniorum turba comprehendere aliquem. Peruenisse te ad vltimum ætatis humanæ videmus; centesimus tibi, vel supra, premitur annus; agedum, ad computationem ætatem tuam reuoca. Dic quantum ex isto tempore creditor quantum amica, quantum rex, quantum cliens abstulerit; quantum lis vxoria, quantum seruorum coercitio, quantum officiosa per vrbem discursatio. Adijce morbos, quos manu fecimus: adijce, quod & sine vsu iacuit; videbis te pauciores annos habere, quam numeras. Repete memoria tecum, quando certus consilij fueris, quotusquisque dies vt destinaueras recesserit; qui tibi vsus tui fuerit; quando in statu suo vultus, quando animus intrepidus; quid tibi in tam longo æuo facti operis sit; quam multi vitam tuam diripuerint, te non sentiente quid perderes; quantum vanus dolor, stulta lætitia, auida cupiditas, blanda conuersatio abstulerit; quam exiguum tibi de tuo relictum sit; intelliges, te immaturum mori.

CAP. IV. Quid ergo est in caussa? Tanquam semper victuri viuitis: nunquam vobis fragilitas vestra succurrit. Non obseruatis quantum iam temporis transierit: velut ex pleno, & abundanti perditis: cum interim fortasse ille ipse, alicui vel homini vel rei donatus, vltimus dies sit. Omnia, tanquam mortales, tenetis: omnia, tanquam immortales, concupiscitis. Audies plerosque dicentes: A quinquagesimo in otium secedam; sexagesimus annus ab officijs me dimittet. Et quem tandem longioris vitæ prædem accipis? quis ista, sicuti disponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitæ tibi seruare, & id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? Quam serum est, tunc viuere incipere, cum desinendum est? quæ tam stulta mortalitatis obliuio, quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia; & inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt? Potentissimis, & in altum sublatis hominibus, excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis præferant. Cupiũt interim ex illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere; nam vt nihil extra lacessat, at quatiat; in te ipsa fortuna ruit.

CAP. V. Diuus Augustus, qui dij plura quam vlli præstiterunt, non desijt quietem sibi precari, vacationem à Republica petere. Omnis eius sermo ad hoc semper reuolutus est, vt sibi speraret otium. Hoc labores suos, etiam si falso, dulci tamen oblectabat solatio, aliquando se victurum sibi. In quadam ad senatum missa epistola, cum requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec à priore gloria discrepantem, pollicitus esset, hæc verba inueni: Sed ista fieri speciosius, quam promitti possunt; me tamen cupido temporis optatissimi mihi, prouexit; vt quoniam rerum lætitia moratur adhuc, præciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta visa est res otium, vt illam, quia vsu non poterat, cogitatione præsumeret. Qui omnia videbat ex se vno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem lætissimus cogitabat, quo magnitudinem suam exueret. Expertus erat, quantum illa bona, per omnes terras fulgentia, sudoris exprimerent, quantum occultarum solicitudinum tegerent; cum ciuibus primum, deinde cum collegis, nouissime

cum affinibus, coactus armis decernere, mari terraque sanguinem fudit. per Macedoniam, Siciliam, Ægyptum, Syriam, Asiamque, & omnes prope oras bello circumactus, Romana cæde lassos exercitus ad externa bella conuertit. Dum Alpes pacat, immixtosque mediæ paci & imperio hostes perdomat, dum vltra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos mouet, in ipsa vrbe, Murenæ, Cæpionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat insidias: filia, & tot nobiles iuuenes adulterio velut sacramento adacti, iam infractam ætatem territabant: plusque & iterum timenda cum Antonio mulier. Hæc vlcera cum ipsis membris absciderat: alia subnascebantur: velut cum graue multo sanguine est corpus, partes semper aliquæ rumpebantur. Itaque otium optabat: in huius spe & cogitatione labores eius residebant; hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. Marcus Cicero inter Catilinas Clodiosque iactatus, Pompeiosque & Crassos, partim manifestos inimicos partim dubios amicos, dum fluctuatur cum Republica, & illam pessum euntem tenet, nouissime abductus, nec secundis rebus quietus, nec aduersarum patiens, quotiens illum ipsum consulatum suum non sine caussa, sed sine fine laudatum, detestatur? quam flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epistola, iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hispania fracta arma refouente? Quid agam, inquit, hic quæris? moror in Tusculano meo semiliber. Alia deinceps adijcit, quibus & priorem ætatem complorat, & de præsenti queritur, & de futura desperat. Semiliberum se dixit Cicero; at mehercules nunquam sapiens in tam humile nomen procedet, nunquam semiliber erit: integræ semper libertatis & solidæ, solutus, & sui iuris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

CAP. VI. Liuius Drusus, vir acer & vehemens, cum leges nouas & mala Gracchana mouisset, stipatus ingenti totius Italiæ cœtu, exitum rerum non prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat semel inchoatas relinquere, exsecratus inquietam à primordijs vitam, dicitur dixisse. Vni sibi, nec puero quidem, vnquam ferias contigisse. Ausus enim & pupillus adhuc & prætextatus, iudicibus reos commendare,

ne, & gratiam suam foro interponere tam efficaciter, vt quædam iudicia constet ab illo rapta. Quo non irrumperet tam immatura ambitio? scires in malum ingens, & priuatum, & publicum, euasurum illam tam præcoquem audaciam. Sero itaque querebatur, nullas sibi ferias contigisse: à puero seditiosus, & foro grauis. Disputatur, an ipse sibi manus attulerit: subito enim vulnere per inguen accepto, collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset; nullo, an tempestiua. Superuacuum est commemorare plures: qui cum alijs felicissimi viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt, prodentes omnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutauerunt, nec seipsos. Nam cum verba eruperunt, affectus ad consuetudinem relabuntur. Vestra mehercule vita, licet supra mille annos exeat, in arctissimum contrahetur. Ista vitia nullum non sæculum deuorabunt: hoc vero spatium, quod, quamuis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat necesse est. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velocissimæ omnium rei moram facitis, sed abire vt rem superuacuam ac reparabilem sinitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, nisi vino, ac libidini vacant: nulli enim turpius occupati sunt: ceteri, etiam si vana gloriæ imagine teneantur, speciose tamen errant. Licet auaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel odia exercentes iniusta, vel bella: omnes isti virilius peccant: in ventrem ac libidinem proiectorum inhonesta labes est. Omnia istorum tempora excute: adspice quamdiu computent, quamdiu insidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum vadimonia sua atq; aliena occupent, quantum conuiuia, quæ iam ipsa officia sunt; videbis, quemadmodum illos respirare non sinant vel mala sua, vel bona. Denique inter omnes conuenit, nullam rem bene exerceri posse ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales disciplinas; quando districtus animus nihil altius recipit, sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati, quam viuere: nullius rei difficilior est scientia.

CAP. VII. Professores aliarum artium vulgo multique sunt: quosdam vero ex his pueri modum ita percepisse visi sunt, vt etiam præcipere possent; viue-

re

re tota vita discendum est: & quod magis fortasse miraberis, tota vita discendum est mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cum diuitijs, officij, voluptatibus renunciassent, hoc vnum in extremam vsque ætatem egerunt, vt viuere scirent: plures tamen ex his nondum se scire confessi, è vita abierunt; nedum vt isti sciant. Magni, mihi crede, & supra humanos errores eminentis viri est, nihil ex suo tempore delibati sinere; & ideo vita eius longissima est, cui quantumcumque patuit, totum ipsi vacauit. Nihil inde incultum otiosumque iacuit; nihil sub alio fuit; neque enim quidquam reperit dignum, quod cum tempore suo permutaret, custos eius parcissimus. Itaque satis illi fuit; his vero necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus tulit. Nec est quod potes, hinc illos non intelligere damnum suum; plerosque certe audies ex his quos magna felicitas grauat, inter clientium greges, aut caussarum actiones, aut ceteras honestas miserias exclamare interdum. Mihi viuere non licet. Quidni non liceat? omnes illi qui te sibi aduocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit? quot ille candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus lassa? quot ille ad irritandam auaritiam captantium simulatus æger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, sed in apparatu habet? Dispunge, inquam, ac recense vitæ tuæ dies; videbis paucos admodum & reijculos apud te resedisse. Assecutus ille quos optauerat fasces, cupit ponere, & subinde dicit; Quando hic annus præteribit? Facit ille ludos, quorum sortem sibi obtingere magno æstimauit; Quando, inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia, vltra quam audiri potest, complet; Quando, inquit, res proferentur! Præcipitat quisque vitam suam, & futuri desiderio laborat, præsentium tædio. At ille, qui nullum non tempus in vsus suos confert, qui omnes dies tanquam vitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est, quod iam vlla hora nouæ voluptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt: de cetero, sors fortuna vt volet ordinet? vita iam in tuto est. Huic adijci potest, detrahi nihil, & adijci sic, quemadmodum saturo iam, non pleno, aliquid cibi, quod nec desiderans capit.

CAP.

CAP. VIII. Non est itaque quod quemquam, propter canos aut rugas, putes diu vixisse; non enim ille diu vixit, sed diu fuit. Quid enim? si illum multum putes nauigauisse, quem sæua tempestas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diuerso furentium per eadem spatia in orbem egit? non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. Mirari soleo, cum video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud vterque spectat, propter quod tempus petitum est: ipsum quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur: re omnium pretiosissima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non venit: ideoque vilissima æstimatur, imo pæne nullum pretium eius est. Annua congiaria homines clarissimi accipiunt, & his aut laborem aut operam, aut diligentiam suam locant; nemo æstimat tempus: vtuntur illo laxius, quasi gratuito. At eosdem ægros vide, si mortis periculum admotum est propius, medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua, vt viuant, paratos impendere: tanta in illis discordia affectuum est. Quod si posset, quemadmodum præteritorum annorum cuiusque numerus proponi, sic futurorum: quomodo illi, qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis, parcerent? Atqui facile est, quamvis exiguum dispensare, quod certum est: id debet seruari diligentius, quod nescias quando deficiat. Nec est tamen, quod ignorare putes illos, quam cara res sit. Dicere solent eis quos validissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, vt sine illorum incremento sibi detrahant: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt; ideo tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit qua cœpit ætas, nec cursum suum aut reuocabit aut supprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis suæ, tacita labetur. Non illa se regis imperio, non fauore populi longius proferet; sicut missa est à primo, decurret: nusquam diuertet, nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat: mors interim aderit, cui, velis, nolis, vacandum est.

CAP. IX. Potestne quisquam, dico, hominum, eorum qui prudentiam iactant, & operosius occupati

sunt,

sunt, quam vt melius possint viuere? Impendio vitæ vitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant: maxima porro vitæ iactura, dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit præsentia, dum vlteriora promittit. Maximum viuendi impedimentum est exspectatio, quæ pendet ex crastino. Perdis hodiernum, quod in manu fortunæ positum est, disponis: quod in tua dimittis. Quo spectas, quo te extendis? omnia quæ ventura sunt, in incerto iacent: protinus viue. Clamat ecce maximus vates, & velut diuino ore instinctus salutare carmen canit:

Optima quæque dies miseris mortalibus æui
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: cum occupaueris, tamen fugit. Itaque cum celeritate temporis, vtendi velocitate certandum est, velut ex torrente rapido, nec semper casuro, cito hauriendum est. Hoc quoque pulcherrime ad exprobrandam infinitam cogitationem, quod non optimam quamque ætatem, sed diem dicit. Quid securus, & in tanta temporum fuga lentius menses tibi, & annos, & longam seriem, vtcumque auiditati tuæ visum est, exporrigis? de die tecum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quæque optima dies fugiat mortalibus miseris, id est, occupatis; quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati inermesque veniunt. Nihil enim prouisum est: subito in illam, nec opinantes inciderunt: accedere eam cottidie non sentiebant. Quemadmodum aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter, facientes decipit; peruenisse se ante sciunt, quam appropinquasse; ita hoc iter vitæ assiduum & citatissimum, quod dormientes vigilantesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

CAP. X. Quod proposui, si in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem breuissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrarijs philosophis, sed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, sed incursu auertendam aciem. Non probam cauillationem esse, retundi debere, non vellicari,

ri. Tamen vt illis error exprobretur ſuus, docendi, non tantum deplorandi ſunt. In tria tempora vitæ diuiditur: quod eſt, quod fuit, & quod futurum eſt. Ex his quod agimus, breue eſt: quod acturi ſumus, dubium; quod egimus, certum. Hoc eſt enim, in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci poteſt. Hoc amittunt occupati: nec enim illis vacat præterita reſpicere, & ſi vacet, iniucunda eſt pœnitendæ rei recordatio. Inuiti namque ad tempora male exacta animum reuocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quæ aliquo præſentis voluptatis lenocinio ſubripiebantur, retractando pateſcunt. Nemo, niſi à quo omnia acta ſunt ſub cenſura ſua, quæ nunquam fallitur, libenter ſe in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitioſe concupijt, ſuperbe contempſit, impotenter vicit, inſidioſe decepit, auare rapuit, prodige effudit, neceſſe eſt memoriam ſuam timeat. Atqui hæc eſt pars temporis noſtri ſacra ac dedicata, omnes humanos caſus ſupergreſſa, extra regnum fortunæ ſubducta: quam non inopia, non metus, non morborum incurſus exagitat. Hæc nec turbari, nec eripi poteſt: perpetua eius & intrepida poſſeſſio eſt. Singuli tantum dies, & hi per momenta præſentes ſunt: at præteriti temporis omnes, cum iuſſeris, aderunt, ad arbitrium tuum ſe inſpici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securæ & quietæ mentis eſt, in omnes vitæ ſuæ partes diſcurrere: occupatorum animi velut ſub iugo ſunt, flectere ſe ac reſpicere non poſſunt. Abijt igitur vita eorum in profundum, & vt nihil prodeſt, quantum libet ingeras, non ſubeſt quod excipiat, ac ſeruet; ſic nihil refert, quantum temporis detur, ſi non eſt vbi ſubſidat: per quaſſos foratoſque animos tranſmittitur. Præſens tempus breuiſſimum eſt, adeo quidem, vt quibuſdam nullum videatur: in curſu enim ſemper eſt: fluit & præcipitatur; ante deſinit eſſe, quam venit; nec magis moram patitur, quam mundus, aut ſidera, quorum irrequieta ſemper agitatio, nunquam in eodem veſtigio manet. Solum igitur ad occupatos præſens pertinet tempus; quod tam breue eſt, vt arripi non poſſit, & idipſum illis, diſtrictis in multa, ſubducitur.

CAP. XI. Denique vis ſcire, quam non diu viuant? vide quam cupiant diu viuere. Decrepiti ſenes pauco-

eorum annorum accessionem votis mendicant; minores natu seipsos esse singũt; mendacio sibi blandiuntur; tam libenter fallunt, quam si fata vna decipiant. Iam vero cum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum pauentes moriuntur, non tanquam exeant de vita, sed tanquam extrahuntur? stultos se fuisse, quod non vixerint, clamitant; & si modo euaserint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quam frustra parauerint, quibus non fruerentur, quam incassum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni spatiosa sit? nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio spargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuum est: tota (vt ita dicam) in reditu est. Quantulacunque itaque abunde sufficit; & ideo quandocunq; vltimus dies venerit non cunctabitur vir sapiens ire ad mortem certo gradu. Quæris forte, quos occupatos vocem? non est quod me solus putes dicere, quos à basilica immissi demum canes eijciunt; quos aut in sua vides turba speciosius elidi, aut in aliena cõtemptius; quos officia domibus suis euocant, vt alienis foribus illi dant; quos hasta prætoris infami lucro, & quandoq; suppuraturo, exercet. Quorumdam otium occupatum est; in villa, aut in lecto suo, in media solitudine, quamvis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt; quorumdam non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

CAP. XII. Illum tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa, anxia subtilitate concinnat, & maiorem dierum partem in æruginosis lamellis consumit? qui in ceromate (nam, proh facinus, ne Romanis quidem vitijs laboramus) spectator puerorum rixantium sedet? qui vinctorum suorũ greges in ætatum, & colorum paria diducit? qui athletas nouissimos pascit? Quid? illos otiosos vocas, quibus apud tonsorem multæ horæ transmittuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succreuit, dum de singulis capillis in consilium itur, dum aut disiecta coma restituitur, aut deficiens hinc, atque illinc in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paullò negligentior fuit? tanquam virum tonderet. Quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est; si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia in anulos

ſuos reciderunt? quis eſt iſtorum, qui non malit rempublicam ſuam turbari, quam comam? qui non ſolicior ſit de capitis ſui decore, quam de ſalute? qui non comptior eſſe malit, quam honeſtior? Hos tu otioſos vocas, inter pectinem ſpeculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, diſcendis canticis operati ſunt: dum vocem, cuius rectum curſum natura & optimum & ſempliciſſimum fecit, inflexu modulationis intertiſſimæ torquent? Quorum digiti aliquod inter ſe carmen metientes ſemper ſonant: quorum cùm ad res ſerias ſæpè & triſtes, adhibiti ſunt, exauditur tacita modulatio? non habent iſti otium, ſed iners negotium. Conuiuia mehercule horum non poſuerim inter vacantia tempora, cùm videam quam ſoliciti argentum ordinent, quàm diligenter exoletorum ſuorum tunicas ſuccingant, quam ſuſpenſi ſint, quomodo aper à coco exeat: quanta celeritate, ſigno dato, glabri ad miniſteria diſcurrant: quanta arte ſcindantur aues in fruſtra non enormia: quàm curioſè infelices pueruli ebriorum ſputa detergant. Ex his elegantiæ, lautitiæque fama captatur, & vſque eo in omnes vitæ ſucceſſus mala ſuas illos ſequuntur, vt nec bibant ſine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otioſos numeraueris, qui ſella ſe & lectica huc & illuc ferunt, & ad geſtationum ſuarũ, quaſi deſerrere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lauari debeant, quando natare, quando cœnare, alius admonet: & vſque eo nimio delicati animi languore ſoluuntur, vt per ſe ſcire non poſſint, an eſuriant. Audio quemdam ex delicatis (ſi modo deliciæ vocandæ ſunt, vitam & conſuetudinem humanam dediſcere) cum ex balneo inter manus elætus, & in ſella poſitus eſſet, dixiſſe interrogando, Iam ſedeo? Hunc tu ignorantem an ſedeat, putas ſcire an viuat, an videat, an otioſus ſit? non facile dixerim, vtrum magis miſerear, ſi hoc ignorauit, an ſi ſe ignorare finxit. Multarum quidem rerum obliuionem ſentiunt, ſed multarum & imitantur: quædam vitia illos, quaſi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis & contempti hominis eſſe videtur, ſcire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quam fingunt: & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioſo in hoc vnum ſe-

seculo, processit, vt iam nimorum arguere possimus negligentiam. Esse aliquem, qui vsque eo delicijs intericrit, vt an sedeat, alteri credat?

CAP. XIII. Non est ergo otiosus hic: aliud nomen imponas: æger est, imo mortuus est. Ille otiosus est, cui otij sui sensus est: hic vero semiuivus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est: quomodo potest hic alicuius temporis dominus esse? Persequi singulos longum est: quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura, cunsumpsere vitam. Non sunt otiosi, quorum voluntates multum negotij habent. Nam de illis nemo dubitauit, quin operosè nihil agant, qui in litterarum inutilium studijs detinentur: quæ iam apud Romanos quoque magna manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærere quem numerum remigum Vlysses habuisset: prior scripta esset Ilias, an Odyssea; præterea an eiusdem esset auctoris. Alia deinceps huius notæ; quæ siue contineas, nihil tacitam conscientiam iuuant; siue proferas, non doctior v.deberis, sed molestior. Ecce Romanos quoque inuasit inane studium superuacua discendi. H s diebus audiui quemdam sapientem referentem, quæ primus quisque à Romanis ducibus fecisset. Primus nauali prælio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum ista, etsi ad veram gloriam non tendunt, circa ciuilium tamen operum exempla versantur. Non est profutura talis scientia; est tamen quæ nos speciosa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quærentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit nauem conscendere? Claudius is fuit; Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur; vndæ publicæ tabulæ, codices dicuntur; & naues nunc quoque, quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subuehunt, caudicariæ vocantur. Sane & hoc ad rem pertineat, quod Valerius Coruinus primus Messanam vicit, & primus ex familia Valeriorum, vrbis captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paullatimque vulgo permutante litteras, Messalla dictus. Num & hoc quemquam curare permittas, quod primus L. Sulla in circo leones solutos dedit, cùm alioquin alligati darentur ad conficiendos eos missis à rege Boccho iacu-

latoribus? & hoc sane remittatur. Num & Pompeium primum in circo elephantorum duodeviginti pugnam edidisse commissis more prœlij noxijs hominibus, ad vllam rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos Principes, vt fama tradidit, bonitatis eximiæ, memorabile putauit spectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnant? parum est; lacinantur? parum est; ingenti mole animalium externantur. Satius erat ista in obliuionem ire, ne quis postea potens disceret, inuideretque rei minime humanæ.

CAP. XIV. O quantum caliginis mentibus humanis obijcit magna felicitas! Ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cum tot miserorum hominum cateruas sub alio cœlo natis beluis obijceret; cum bellum inter tam disparia animalia committeret; cum in conspectu populi Romani multum sanguinis fundere, mox plus ipsum fundere coacturus. At idem postea Alexandrina perfidia deceptus, vltimo mancipio transfodiendum se præbuit, tum demum intellecta inani iactatione cognominis sui. Sed vt illo reuertar, vnde decessi, & in alia materia ostendam superuacuam quorumdam diligentiam: idem narrabat, Metellum victis in Sicilia Pœnis triumphantem, vnum omnium Romanorum ante currum centum, & viginti captiuos elephantos duxisse; Sullam, vltimum Romanorum protulisse pomœrium, quod nunquam prouinciali, sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quam Auentinum montem extra pomœrium esse, vt ille affirmabat, propter alteram ex duabus caussis: aut quod pleps eo secessisset; aut quod Remo auspicante illo loco aues non addixisset. Alia deinceps innumerabilia, quæ aut ficta sunt, aut mendacij similia. Nam vt concedas omnia eos fide bona dicere, vt ad præstationem scribant: tamen cuius ista errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorem, quem iustiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare se interim Fabianus noster aiebat, an satius esset nullis studijs admoueri, quàm his implicari. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiæ vacant: soli viuunt: nec enim suam tantùm ætatem bene tuentur: omne æuum suo adijciunt. Quidquid annorum ante illos actum est, illis acquisitum est. Nisi ingratissimi

sumus

ſumus, illi clariſſimi ſacrarum opinionum conditores, nobis nati ſunt, nobis vitam præparauerunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis ſæculo interdictum eſt: in omnia admittimur: & ſi magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis anguſtias libet, multum per quod ſpatiemur temporis eſt. Diſputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quieſcere, hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in conſortium omnis æui pariter incedere. Quidni ab hoc exiguo, & caduco temporis tranſitu, in illa nos toto demus animo, quæ immenſa, quæ æterna ſunt, quæ cum melioribus communia? Iſti, qui per officia diſcurſant, qui ſe, alioſque inquietant, cum benierint, cùm bene inſanierint, cùm omnium limina quotidie perambulauerint, nec vllas apertas fores præterierint, cùm per diuerſas domos meritoriam ſalutatonem circumtulerint; quotumquemque ex tam immenſa, & varijs cupiditatibus diſtricta, vrbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut ſomnus, aut luxuria, aut inhumanitas ſubmoueat? quam multi, qui illos, cùm diu torſerint, ſimulata feſtinatione tranſcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obſcuros ædium aditus profugient? quaſi non inhumanius ſit decipere, quam excludere: quam multi eſterna crapulas ſemiſomnes, & graues, illis miſeris ſomnum ſuum rumpentibus, vt alienum expectent, vix alleuatis labijs inſuſurratum millies nomen, oſcitatione ſuperbiſſima reddent? Hos in veris officijs morari licet damus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, & Democritum, ceteroſque antiſtites bonarum artium, qui Ariſtotilem, & Theophraſtum volent habere quam familiariſſimos: nemo horum non vocabit, nemo non venientem ad ſe beatiorem, amantioremque ſui dimittit, nemo quemquam vacuis à ſe manibus abire patietur. Nocte conueniri: & interdiu, ab omnibus mortalibus poſſunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, ſuos tibi contribuet: nullius ex his ſermo periculoſus erit, nullius amicitia capitalis, nullius ſumptuoſa obſeruatio.

CAP. XV. Feres ex his, quidquid voles: per illos non

ſtabit, quo minus quantum plurimum ceperis, haurias. Quæ illum felicitas, quam pulchra ſenectus manet, qui ſe in horum clientelam contulit? habebit cum quibus de minimis maximiſq; rebus deliberet, qoos de ſe quotidie conſulat, à quibus audiat verum ſine contumelia, laudetur ſine adulatione, ad quorum ſe ſimilitudinem effingat. Solemus dicere, non fuiſſe in noſtra poteſtate, quos ſortiremur parentes: ſorte nobis datos: nobis vero ad noſtrum arbitrium naſci licet. Nobiliſſimorum ingeniorum familiæ ſunt: elige in quam adſciſci velis: non in nomen tantum adoptaberis, ſed in ipſa bona; quæ non erunt ſordidè, nec malignè cuſtodienda: maiora fient, quo illa pluribus diuiſeris. Hi tibi dabunt ad æternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eijciet, ſubleuabunt: hæc vna ratio eſt extendendæ mortalitatis; imo in immortalitatem vertendæ. Honores, monumenta, quidquid aut decretis ambitio iuſſit, aut operibus exſtruxit, cito ſubruitur; nihil non longa demolitur vetuſtas, & mouet ocius, quod conſecrauit. Sapientiæ noceri non poteſt; nulla delebit ætas præſens, nulla diminuet ſequens, ac deinde ſemper vlterior aliquid ad venerationem conferet: quoniam quidem in vicino verſatur inuidia: ſimplicius longè poſita miramur. Sapientis ergo multum patet vita: non idem illum qui ceteros terminus includit: ſolus generis humani legibus ſoluitur: omnia illi ſæcula, vt Deo ſeruiunt. Tranſiuit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit; inſtat? hoc vtitur; venturum eſt? hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in vnum collatio. Illorum breuiſſima, ac ſolicitiſſima ætas eſt, qui præteritorum obliuiſcuntur, præſentia negligunt, de futuro timent; cum ad extrema venerint, ſero intelligunt miſeri, tamdiu ſe, dum nihil agunt, occupatos fuiſſe.

CAP. XVI. Nec eſt quod hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem inuocant. Vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrentibus in ipſa, quæ metuunt: mortem ſæpe ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum non eſt, quod putes, diu viuentium, quod ſæpè illis longus videtur dies; quod dum veniant ad condictum tempus cœnæ, tarde ire horas queruntur: nam ſi quando illos deſerunt occupationes,

in

in otio relicti æstuant, nec quomodo id disponant, aut extrahant, sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue est: tam mehercule, quam cum dies muneris gladiatorij edictus est, aut cum alicuius alterius vel spectaculi, vel voluptatis exspectatur constitutum, transilire medios dies volunt. Omnis illis speratæ rei longa dilatio est. Ad illud tempus, quod amant, breue est, & præceps, breuiusque multo fit suo vitio: aliunde enim alio transfugiunt, & consistere in vna cupiditate non possunt: non sunt illis longi dies, sed inuisi. At contra, quam exiguæ noctes videntur, quas in complexu scortorum, aut vino exigunt? Inde etiam poetarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter, voluptate concubitus delinitus, duplicasse noctem. Quid aliud est vitia nostra incendere, quam auctores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo diuinitatis excusatam licentiam? Possunt isti non breuissimæ videri noctes, quas tam care mercantur? diem noctis exspectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsæ voluptates eorum trepidæ, & varijs terroribus inquietæ sunt, subitque cum maxime exsultantes solicita cogitatio? Hæc quam diu? Ab hoc affectu reges suam fleuere potentiam; nec illos magnitudo fortunæ suæ delectauit, sed venturus aliquando finis exterruit. Cum per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, sed mensuram comprehenderet Persarum rex insolentissimus, lacrimas profudit, quod intra centum annos nemo ex tanta iuuentute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ipse, qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in prælio, alios in fuga, & intra exiguum tempus consumpturus illos, quibus centesimum annum timebat.

CAP. XVII. Quid, quod gaudia quoque eorum trepida sunt? non enim solidis caussis innituntur, sed eadem qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera: cum hæc quoque, quibus se attollunt, & supra hominem efferunt, parum sincera sint? Maxima quæque bona sollicita sunt: nec vlli fortunæ minus bene, quam optimæ, creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus est, & pro ipsis, quæ suc-

cesserunt votis, vota facienda sunt. Omne enim, quod fortuito euenit, instabile est: quo altius surrexit, opportunius est in occasum; neminem porro casura delectant. Miserrimam ergo necesse est, non tantum breuissimam, vitam eorum esse, qui magno parant labore, quod maiore possideant: operosè assequuntur quæ volunt, anxij tenet quæ assecuti sunt. Nulla interim nunquam amplius redituri temporis est ratio. Nouæ occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio; miseriarum non finis quæritur sed materia mutatur. Nostri non honores torserunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare desiuimus? suffragatores incipimus. Accusandi deposuimus molestiam? iudicandi nanciscimur. Iudex desijt esse? quæsitor est. Alienorum bonorum mercenaria procuratione consenuit? suis opibus distinetur. Marium caliga dimisit? consulatus exercet. Quintus dictaturam properat euadere? ab aratro reuocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantæ maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, sui consulatus decus, fraterni sponsor: ni per ipsum mora sit, cum Ioue reponetur? ciuiles seruatorem agitabunt seditiones, & post fastiditos à iuuene dijs æquos honores, iam senem contumacis exsilij delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miseræ solicitudinis caussæ: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, semper optabitur.

CAP. XVIII. Excerpe itaque te vulgo, Paulline carissime & in tranquilliorem portum, non pro ætatis spatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim priuatas sustinueris, partim publicas in te conuerteris. Satis iam per laboriosa, & inquieta documenta exhibita virtus est: experire quid in otio faciat. Maior pars ætatis, certè melior, Reip. data sit: aliquid temporis tui sume etiam tibi. Nec te ad seguem aut inertem quietem voco; non vt somno, & caris turbæ voluptatibus, quidquid est in te indolis viuæ, demergas. Non est istud acquiescere; inuenies maiora omnibus adhuc strenuè tractatis operibus, quæ repositus, & securus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes administras, tam abstinenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religiosè quam publicas; in officio amorem consequeris; in

quo

quo odium vitare difficile est: sed tamen, mihi crede, satius est vitæ suæ rationes, quam frumenti publici nosse. Istum animi vigorem, rerum maximarum capacissimum, à ministerio honorifico quidem, sed parum ad beatam vitam apto, ad te reuoca; & cogita, non id egisse te ab ætate prima, omni cultu studiorum liberalium, vt tibi multa millia fruméti bene committerentur; maius quiddam & altius de te promiseras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laboriosæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta sunt, quam nobiles equi; quorum generosam pernicitatem quis vnquam graui sarcina pressit? Cogita præterea, quantum sollicitudinis sit, ad tanta te molem obijcere; cum ventre humano tibi negotium est; nec rationem patitur, nec æquitate mitigatur, nec vlla prece flectitur populus esuriens. Modo intra paucos illos dies, quibus C.Cæsar perijt, si quis inferis sensus est, hoc grauissimè ferens quod decedebat populo Rom. à superstite, septem aut octo certè dierum cibaria superesse? dum ille pontes nauibus iungit, & viribus imperij ludit, aderat vltimum malorum obsessis quoque alimentorum egestas. Exitio pænè ac fame constitit, & quæ famem sequitur rerum omnium ruina, furosi, & externi, & infeliciter superbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, saxa, ignes, Caium excepturi, summa dissimulatione tantum inter viscera latentis mali tegebant; cum ratione scilicet. Quædam enim ignorantibus ægris curanda sunt; caussa multis moriendi fuit, morbum suum nosse.

CAP. XIX. Recipe te ad hæc tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas esse, vtrum cures, vt incorruptum à fraude aduehentium, & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, & concalescat, vt ad mensuram, pondusq; respondeat; an ad hæc sacra, & sublimia accedas, scriturus quæ materia sit dijs, & quæ voluptas, quæ conditio, quæ forma? quis animum tuum casus exspectet, vbi nos à corporibus dimissos natura componat? quid sit, quod huius mundi grauissima quæque in medio sustineat, supra leuia suspendat, in summum ignem ferat, sidera vicibus suis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo,

mente ad ista respicere? nunc dum calet sanguis, vigẽtibus ad meliora eundem est. Exspectat te in hoc genere vitæ multum bonarum artium, amor virtutum, atque vsus, cupiditatum obliuio, viuendi, atque moriendi scientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio misera est; eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant; ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare & odisse, res omnium liberrimas, iubentur. Hi si velint scire, quam breuis ipsorum vita sit, cogitent, ex quota parte sua sit. Cum videris itaq; prætextam sæpè iam sumptam, cum celebre in foro nomen, non inuideris. Ista vitæ damno parantur; vt vnus ab illis numeretur annus, omnes annos suos conterent. Quosdam autem cum in summum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, ætas reliquit; quosdam cum in consummationem dignitatis per mille indignitates irrupissent, misera subijt cogitatio, ipsos laborasse in titulum sepulcri; quorumdam vltima senectus, dum in nouas spes vt iuuenta disponitur, inter conatus magnos & improbos, inualida defecit.

CAP. XX. Fœdus ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus grandem natu, & imperitæ coronæ assentationes captantem, spiritus liquit: turpis ille, qui viuendo lassus citius quam laborando, inter ipsa officia collapsus est; turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus risit heres. Præterire, quod mihi occurrit exemplum, non possum. Turannus fuit exactæ diligentiæ senex: qui post annum nonagesimum, cum vacationem procurationis à C. Cæsare vltro accepisset, componi se in lecto, & velut exanimem à circumstante familia plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finiuit ante tristitiam, quam labor illi suus restitutus est. Adeone iuuat occupatum mori. Idem plerisque animus est diutius cupiditas illis laboris, quam facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant, quam quod illos seponit. Lex à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo senatorem non citat: difficilius homines à se otium impetrant, quam à lege. Interim dum rapiuntur, & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo sunt miseri, vita est sine fructu, sine

volu-

voluptate, sine vllo profectu animi; nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit. Quidam vero disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitiosas exsequias. At mehercule istorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces & ad cereos ducenda sunt.

L. ANNÆI SENECÆ
DE VITA BEATA
Ad Gallionem Fratrem
LIBER VNVS.
Argumentum, & Ordo.

Enex hunc libellum scripsit, & velut Defensionem præscripsit contra calumniatores, qui Opes & Vitam obiectabant. Beatam vitam in Virtute esse: sed hanc externa non spernere, si accedant. Suplime scriptum est, pulcherrimum in partibus, & quod monita sensusque aureos habet. Partes eius duæ sunt: Quid sit Beata vita? & Quomodo eo perueniatur? De priore, negat in Opinione, aut More quærendam: per trita si itur, longius ab ea abitur. Ratio sola audienda est: ea dicit, Beatam vitam esse conuenientem naturæ suæ: id est, positam in Virtute. Non in Voluptate, cum Epicuro? minime, & diffuse hunc, & assectas refellit. Vsque eo, vt nec iungi cum Virtute Voluptatem velit, & totum hoc nomen repudiet: Hæc ad Cap. XVI. Inde pars altera: Ad perueniendum igitur sola Virtus amplectenda, cetera spernenda? Negat; admitti quidem externa posse, sed non vt finem. Imo ijs qui in via adhuc sunt, & proficientium numero, opus esse aliqua indulgentia Fortunæ. Hic priuatam suam caussam calide iam & robuste agit, & obijcientem inducit, Cur tu de Virtute sic locutus, alia etiam habes? cur seruos? nummos, villas, supellectilem? Varie respondet: ac

primo Sapientem se non esse, sed conari esse. Deinde aliis summatibus viris, Platoni, Zenoni, Aristoteli iam olim hæc obiecta. Atquin omnes isti non quomodo viuerent, sed viuendum esset, docebant. Ardua res, virtus. Suspiciendi etiam, qui conantur ascendere, etsi decidunt interim, aut hærent. Tum de Opibus ex professo, an habendæ Sapienti à Cap. XXI. *Et asserit haberi, etsi non amari: quæsitas tamen honeste, & benigne emittendas aut emissas. Insurgit deinde in istos blacterones, & mucronem stili, Socrate inducto, stringit: sed finis deficit, & quæ vulgo attexuntur, alterius scripti sunt atque argumenti.*

CAPVT I.

VIuere, Gallio frater, omnes beate volunt: sed ad peruidendum, quid sit quod beatam vitam efficiat; caligant. Adeoque non est facile consequi beatam vitam, vt ab ea quisque eo longius recedat, quo ad illam concitatius fertur, si via lapsus est; quæ vbi in contrarium ducit, ipsa velocitas maioris interualli caussa fit. Proponendum est itaque primum, quid sit quod appetamus: tunc circumspiciendum est, qua contendere illo celerrime possimus; intellecturi in ipso itinere, si modo rectum erit, quantum quotidie profligetur, quantoque propius ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quãdiu quidem passim vagamur, non ducem secuti, sed fremitum & clamorem dissonum in diuersa vocantiũ, conteritur vita inter errores, breuis, etiam si dies noctesque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quo tendamus, & qua: non sine perito aliquo, cui explorata sint ea, in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hic, quæ in ceteris peregrinationibus, condicio est. In illis comprehensus aliquis limes, & interrogati incolæ, non patiuntur errare; at hic tritissima quæque via, & celeberrima, maxime decipit. Nihil ergo magis præstandum est, quam ne, pecorum ritu, sequatur antecedentium gregem, pergentes non qua eundum est, sed qua itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quam quod ad rumorem componimur: optima rati ea, quæ magno assensu recepta sunt, quorumque exempla nobis multa sunt nec ad rationem, sed ad similitudinem viuimus.

Inde

Inde ista tanta coaceruatio aliorum super alios ruentium. Quod in strage hominum magna euenit, cum ipse se populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in se attrahat; primi exitio sequentibus sunt; hoc in omni vita accidere, videas licet; nemo sibi tantummodo erat, sed alieni erroris & caussa & auctor est. Nocet enim applicari antecedentibus; & dum vnusquisque mauult credere, quam iudicare, nunquam de vita iudicatur, semper creditur; versatque nos & præcipitat traditus per manus error, alienisque perimus exemplis. Sanabimur, si modo separemur à cœtu; nunc vero stat contra rationem, defensor mali sui, populus. Itaque id euenit, quod in comitijs, in quibus eos factos prætores ijdem qui fecere mirantur, cum se mobilis fauor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus; hic exitus est omnis iudicij, in quo secundum plures datur.

CAP. II. Cum de beata vita agitur, non est quod mihi illud discessionum more respondeas; Hæc pars maior esse videtur; ideo enim peior est. Non tam bene cum rebus humanis agitur; vt meliora pluribus placeant; argumentum pessimi, turba est. Quæramus quid optimum factum sit, non quid vsitatissimum; & quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quid vulgo, veritatis pessimo interpreti, probatum sit. Vulgum autem tam chlamydatos, quam coronatos voco. Non enim colorem vestium, quibus prætexta corpora sunt, adspicio; oculis de homine non credo; habeo melius certiusque lumen, quo à falsis vera dijudicem. Animi bonum, animus inueniat. Hic, si vnquam illi respirare & recedere in se vacauerit; ò quam sibi ipse verum, totus à se fatebitur, ac dicet; Quidquid feci adhuc infectum esse mallem? quidquid dixi, cum recogito, mutis inuideo: quidquid optaui, inimicorum exsecrationem puto; quidquid timui, dij boni, quanto leuius fuit; quam quod concupiui? Cum multi inimicias gessi, & in gratiam ex odio (si modo vlla inter malos gratia est) redij; mihi ipsi nondum amicus. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem; qui aliud quam telis me opposui, & maleuolentiæ quod morderet ostendi? Vides istos, qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt?

sunt? omnes aut sunt hostes, aut (quod in æquo est) esse possunt. Quam magnus mirantum, tam magnus inuidentium populus est.

CAP. III. Quin potius quæro aliquid vsu bonum, quod sentiam, non quod ostendam; ista quæ spectantur, ad quæ consistitur, quæ alter alteri stupens monstrat foris nitent, intent, introrsus misera sunt. Quæramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum & æquabile, & à secretiore parte formosius. Hoc eruamus, nec longe positum est, inuenietur: scire tantum opus est, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina transimus, offensantes in ipsa, quæ desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum est, & coarguere: nostram accipe. Nostram vero cum dico, non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus: est & mihi censendi ius. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam diuidere: fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreuerint, & dicam; Hoc amplius censeo. Interim, quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturæ assentior; ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumque formari, sapientia est. Beata est ergo vita, conueniens naturæ suæ; quæ non aliter contingere potest, quam si primum sana mens est; & in perpetua possessione sanitatis suæ. Deinde, fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumque ad id curiosa, non anxie tamen: aliarum rerum quæ vitam instruunt, diligens, sine admiratione cuiusquam: vsura fortunæ muneribus, non seruitura. Intelligis, etiam si non adijciam, sequi perpetuam tranquillitatem, libertatem; depulsis his, quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parua ac fragilia sunt, & in ipsis flagitijs noxia, ingens gaudium subit, inconcussum, & æquabile; tum pax & concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine, Omnis enim ex infirmitate feritas est.

CAP. IV. Potest aliter quoque definiri bonum nostrum, id est, eadem sententia, non ijsdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in angustum coarctatur, & aut in cornua, sinuata media parte, curuatur, aut recta fronte explicatur, vis illi, vtcumque ordinatus est,

ea-

eadem est, & voluntas pro ijdem partibus standi: ita definitio summi boni alias diffundi potest & exporrigi, alias colligi, & in se cogi. Idem vtique erit, si dixero: Summum bonum est, animus fortuita despiciens, virtute lætus: aut, Inuicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, & conuersantium cura. Libet & ita definire, vt beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque sit, nisi bonus malusque animus: honesti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum maius bonum eo, quod sibi ipse dare potest, nouerit, cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, si euagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, salua & integra potestate transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum? cui vnum bonum honestas, vnum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatæ vitæ, nec adijciens, sine auctu ac detrimento summi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, velit nolit, sequatur hilaritas continua, & lætitia alta atque ex alto veniens, vt quæ suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quidni ista penset bene cum minutis, & friuólis, & non perseuerantibus corpusculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

CAP. V. Vides autem, quam malam & noxiam seruitutem seruiturus sit, quem voluptates doloresque, incertissima dominia, impotentissimaque, alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est: hanc non alia res tribuit, quam fortunæ negligentia. Tum illud orietur inæstimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & sublimitas: expulsisque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitasque & diffusio animi: quibus delectabitur non vt bonis, sed vt ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, potest beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam & saxa timore & tristitia carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest in-

ter hos, & illa: quoniam illis nulla ratio est, his praua, & malo suo atque in peruersum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra veritatem proiectus; beata ergo vita est, in recto certoque iudicio stabilita, & immutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit; statura semper vbi constitit, ac sedem suam etiam irata & infestante fortuna vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur vndique per omnes vias influat, animumque blandimentis suis leniat, aliaque ex alijs admoueat, quibus totos patresque nostri sollicitet: quis mortalium, cui vllum superest hominis vestigium, per diem noctemque titillari velit, deserto animo, corpori operam dare?

CAP. VI. Sed & animus quoque, inquit, voluptates habebit suas. Habeat sane, sedatque luxuriæ & voluptatum arbiter, impelat se omnibus eis; quæ oblectare sensus solent: deinde præterita respiciat, & exoletarum voluptatum memor exsultet prioribus, futurisque iam immineat, ac spes ordinet suas, & dum corpus in præsenti sagina iacet, cogitationes ad futura præmittat; hoc mihi videtur miserior, quoniam mala pro bonis legere, dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est; nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo iudicij rectus; beatus est præsentibus, qualiacumque sunt, contentus, amicusque rebus suis; beatus is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat. Vident & illi, qui summum bonum voluptatem dixerunt, quam turpi illud loco posuerint. Itaque negant posse voluptatem à virtute diduci, & aiunt, nec honeste quemquam viuere, vt non iucunde viuat; nec iucunde, vt non honeste quoque. Non video, quomodo ista diuersa in eamdem copulam conijciantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas à virtute non possit? videlicet, quod omne boni ex virtute principium est: ex huius radicibus etiam ea, quæ vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quædam iucunda, sed non honesta; quædam vero honestissima, sed aspera, & per dolores exigenda.

CAP. VII. Adijce nunc, quod voluptas etiam ad vitam turpissimam venit; at virtus malam vitam non

ad-

admittit; & infelices quidam non sine voluptate, imo ob ipsam voluptatem sunt; quod non eueniret, si virtuti se voluptas immiscuisset, qua virtus sæpe caret, nunquam indiget. Quid dissimilia, imo diuersa componitis? Altum quiddam est virtus, excelsum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, seruile, imbecillum, caducum, cuius statio ac domicilium fornices & popinæ sunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris stantem, puluerulentam, coloratam, callosas habentem manus; voluptatem latitantem sæpius, ac tenebras captantem; circa baluea, ac sudatoria, ac loca ædilem metuentia; mollem, eneruem, mero atque vnguento madentem, pallidam, aut fucatam, & medicamentis pollutam. Summum bonum immortale est, nescit exire; nec satietatem habet, nec pœnitentiam: nunquam enim recta mens vertitur; nec sibi odio est, nec quidquam mutauit optima; at voluptas tunc cum maxime delectat, exstinguitur. Nec multum loci habet; itaque cito implet; & tædio est, & post primum impetum marcet. Nec id vnquam certum est, cuius in motu natura est; ita ne potest quidem vlla eius esse substantia, quod venit transitve celerrime, in ipso vsu sui periturum. Eo enim peruenit, vbi desinat; & dum incipit, spectat ad finem.

CAP. VIII. Quid, quod tam bonis, quam malis, voluptas inest? nec minus turpes dedecus suum, quam honestos egregia delectant. Ideoque præceperunt veteres, optimam, non iucundissimam: vt recte ac bonæ voluntatis non dux, sed comes voluptas sit. Natura enim duce vtendum est: hanc ratio obseruat, hanc consulit. Idem est ergo beate viuere, & secundum naturam. Hoc quid sit, iam aperiam. Si corporis dotes, & apta naturæ, conseruabimus diligenter & impauide, tanquam in diem data & fugacia; si non subierimus eorum seruitutem, nec nos aliena possederint: si corpori grata & aduenticia eo nobis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia, & armaturæ leues. Seruiant ista, non imperent: ita demum vtilia sunt menti. Incorruptus vir sit externis, & insuperabilis, miratorque tantum sui: fidens animi, atque in vtrumque paratus, artifex vitæ. Fiducia eius non sine scientia sit, scientia non sine constantia: maneant illi semel placita, nec vlla in decretis eius litura sit.

In-

Intelligitur, etiam si non adiecero, compositum ordinatumque fore talem virum, & in his quæ aget cum comitate magnificum. Erit vera ratio sensibus insita, & capiens inde principia: nec enim habet aliud vnde conetur, aut vnde ad verum impetum capiat, & in se reuertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque vniuersi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum vndique in se redit. Idem nostra mens faciat: cum secuta sensus suos, per illos se ad externa porrexerit; & illorum & sui potens sit, & (vt ita dicam) deuinciat summum bonum. Hoc modo vna efficietur vis ac potestas, concors sibi: & ratio illa certa nascetur, non diffidens nec hæsitans in opinionibus comprehensionibusque, nec in sua persuasione. Quæ cum se disposuit, & partibus suis consensit, & (vt ita dicam) concinuit, summum bonum tetigit. Nihil enim praui, nihil lubrici superest; nihil in quo arietet, aut labet. Omnia faciet ex imperio suo, nihilque inopinatum accidet; sed quidquid aget, in bonum exibit, facile, & parate, & sine tergiuersatione agentis. Nam pigritia & hæsitatio pugnam & inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis: summum bonum esse, animi concordiam: Virtutes enim ibi esse debebunt, vbi consensus atque vnitas erit; dissident vitia.

CAP. IX. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa speras voluptatem. Primum, non si voluptatem præstatura virtus est, ideo propter hanc petitur; non enim hanc præstat, sed & hanc: nec huic laborat, sed labor eius quamvis aliud petet, hoc quoque assequetur. Sicut in aruo, quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen hic herbulæ, quamvis delectet oculos, tantum operis insumptum est, aliud fuit serenti propositum, hoc superuenit: sic & voluptas non est merces, nec caussa virtutis, sed accessio; nec quia delectat, placet; sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso iudicio est, & habitu optimæ mentis; quæ cum sinum impleuit, & finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum, nec quidquam amplius desiderat. Nihil enim extra totum est, non magis quam vltra finem. Itaque erras, cum interrogas, quid sit illud propter quod virtutem petam? quæris enim aliquid supra summum. Interrogas,

gas, quid petam ex virtute? ipsam; nihil enim habet melius, ipsa pretium sui. An hoc parum magnum est? Cum tibi dicam, summum bonum est, infragilis animi rigor & prouidentia, & subtilitas, & sanitas, & libertas, & concordia & decor; aliquid etiamnum exigis maius, ad quod ista referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

CAP. X. Dissimulas, inquit, quid à me dicatur; ego enim nego quemquam posse iucundè viuere, nisi simul & honestè viuat; quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum suum cibo metientibus. Clarè, inquam ac palam testor hanc vitam, quam ego iucundam voco, non sine adiecta virtute contingere. At quis ignorat, plenissimos esse voluptatibus vestris stultissimos quosque? & nequitiam abundare iucundis, animumque ipsum non tantum genera voluptatis praua, sed multa suggerere? Inprimis insolentiam, & nimiam æstimationem sui, tumoremque elatum supra ceteros, & amorem rerum suarum cæcum, & improuidum; delicias fluentes, ex minimis, ac puerilibus caussi exsultationem; iam dicacitatem, & superbiam contumelijs gaudentem, desidiam dissolutionemque segnis animi indormienti sibi. Hæc omnia virtus discutit, & aurem peruellit, & voluptates æstimat, antequam admittat; nec quas probauit, magni pendit (vtique enim admittit) nec vsu earum, sed temperantia læta est: temperantia autem cùm voluptates minuat, summi boni iniuria est. Tu voluptatem complecteris; ego compesco: tu voluptate frueris; ego vtor: tu illam summum bonum putas; ego nec bonum; tu omnia voluptatis caussa facis; ego nihil. Cùm dico, me nihil voluptatis caussa facere, de illo loquor sapiente, cui soli concedis voluptatem.

CAP. XI. Non voco autem sapientem, supra quem quidquam est, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus, quomodo resistet labori, ac periculo, egestati, & tot humanam vitam circumstrepentibus minis? quomodo conspectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerrimorum hostium, tam molli aduersario victus? Quidquid voluptas suaserit, faciet. Age, non vides quam multa sua sura sit? Nihil, inquis, poterit suadere

tur-

turpiter, quia adiuncta virtuti est. Non tu vides iterum, quale sit summum bonum, cui custode opus est, vt bonum sit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam sequitur: cum sequi parentis sit, regere imperantis? à tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates prægustare. Sed videbimus, an apud quos tam contumeliosè tractata virtus est, adhuc virtus sit: quæ habere nomen suum non potest, si loco cessit; interim de quo agitur, multos ostendam voluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Adspice Nomentanum, & Apicium, terrarum, ac maris (vt isti vocant) bona conquirentes, & super mensam recognoscentes, omnium gentium animalia. Vide hos eosdem è suggestu rosæ exspectantes popinam suam, aures vocum sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes. Mollibus, lenibusque fomentis totum lacessitur eorum corpus: & ne nares interim cessent, odoribus varijs inficitur locus ipse, in quo luxuriæ parentatur. Hos esse in voluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

CAP. XII. Male, inquit, illis erit: quia multa interueniunt, quæ perturbant animum, & opiniones inter se contrariæ mentem inquietabunt. Quod ita esse concedo: sed nihilominus illi ipsi stulti, & inæquales, & sub ictu pęnitentiæ positi, magnas percipiunt voluptates: vt fatendum sit, tam longè tum illos ab omni molestia abesse, quam à bona mente: &(quod plerisque contingit) hilarem insaniam insanire, ac per risum furere. At contra, sapientium remissę voluptates, & modestæ, ac pęnè languidæ sunt, compressæque & vix notabiles: vt quæ neque arcessitæ veniant, nec, quamuis per se accesserint, in honore sint, neque vllo gaudio percipitantium exceptæ. Miscent enim illa, & interponunt vitæ, vt ludum, iocumque inter seria. Desinant ergo inconuenientia iungere, & virtuti voluptatem implicare, per quod vitium pessimis quibusque adulantur. Ille effusus in voluptates, reptabundus semper, atque ebrius, quia scit se cum voluptate viuere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem à virtute separari non posse: deinde vitijs suis sapientiam inscribit, & abscondenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulsi luxuriantur, sed vitijs dediti, luxuriam

tiam suam in philosophiæ sinu abscondunt: & eo concurrunt, vbi audiunt laudari voluptatem. Nec æstimatur voluptas illa Epicuri (ita enim mehercules sentio) quam sobria, & sicca sit: sed ad nomen ipsum aduolant, quærentes libidinibus suis patrocinium aliquod, ac velamentum. Itaque quod vnum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea, quibus erubescebant, & vitio gloriantur: ideoque resurgere quidem adolescentiæ licet, cum honestus turpi desidiæ titulus accessit.

CAP. XIII. Hoc est, cur ista voluptatis laudatio perniciosa sit, quia honesta præcepta intralatent; quod corrumpit, apparet. In ea quidem ipse sententia sum (inuitis hoc nostris popularibus dicam) sancta Epicurum, & recta præcipere & si propius accesseris, tristia; voluptas enim illa ad paruum, & exile reuocatur: & quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam parere naturæ; parum est autem luxuriæ. quod naturæ satis est. Quid ergo est? ille quisquis desidiosum otium, & gulæ, ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malæ rei quærit auctorem: & dum illo venit, blando nomine inductus, sequitur voluptatem, non quam audit, sed quam attulit: & vitia sua cum cœpit putare similia præceptis, indulget illis, non timidè, nec obscurè; luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico quod plerique nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistram esse: sed illud dico, male audit, infamis est; & immerito. Hoc scire quis potest, nisi interius admissus? frons ipsa dat locum fabulæ, & ad malam spem inuitat. Hoc tale est, quale vir fortis stolam indutus. Constante tibi pudicitia, veritas salua est; nulli corpus tuum patientiæ vacat, sed in manu tympanum est. Titulus itaque honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitans animum ad ea repellenda quæ statim eperuant, cum venerint, vitia. Quisquis ad virtutem accessit, dedit generosæ indolis spem; qui voluptatem sequitur, videtur eneruis fructus, degenerans vir, peruenturus in turpia; nisi aliquis distinxerit illi voluptates, vt sciat, quæ ex eis intra naturale desiderium sistant, quæ in præceps ferantur, infinitæque sint, & quo magis implentur, eo magis inexplebiles. Agedum, virtus antecedat; tutum erit omne vestigium. Voluptas nocet nimia; in virtute non est verendum; ne quid nimium sit;

fit: quia in ipsa est modus. Non est bonum, quod magnitudine laborat sua.

CAP. XIV. Rationabilem porro sortitis naturam, quæ melius res, quam ratio proponitur? & si placet illa iunctura, si hoc placet, ad beatam vitam ire comitatu; virtus antecedat, comitetur voluptas, & circa corpus, vt membra versetur. Virtutem quidem excellentissimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus sit, hæc ferat signa: habebimus nihilominus voluptatem, sed domini eius, & temperatores erimus: aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, vtroque caruere: virtutem enim amittunt: ceterum non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: cuius aut inopia torquentur, aut copia strangulantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseriores, si obruuntur! sicut deprehensi mari Syrtico, modo in sicco relinquuntur, modo torrente vnda fluctuantur. Euenit autem hoc nimia intemperantia, & amore cæco rei: nam mala pro bonis petenti, periculosum est assequi. Vt feras cum labore, periculoque venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: sæpè enim laniant dominos; ita habentes magnas voluptates, in magnum malum euasere, captæque cepere. Quæ quo plures, maioresque sunt, eo ille minor, ac plurium seruus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine: quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, &

. . . . *laqueo captare feras* magno æstimat, &
. . . . *magnos canibus circumdare saltus*, vt illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officijs renuntiat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: & primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

CAP. XV. Quid tamen, inquit, prohibet in vnum virtutem voluptatemque confundi, & effici summum bonum, vt idem & honestum, & iucundum sit? Quia pars honesti non potest esse: nisi honestum: nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamvis bonum sit, absoluti tamen boni pars est; non magis quàm lætitia, & tran-

quil-

quillitas, quamvis ex pulcherrimis caussis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consummantia. Qui verò voluptatis, virtutisque societatem facit, & ne ex æquo quidem, fragilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris est, hebetat: libertatemque illam ita demum, si nihil se pretiosius nouit, inuictam, sub iugum mittit. Nam (quæ maxima seruitus est) incipit illi opus esse fortuna: sequitur vita anxia, suspiciosa, trepida, casuum pauens, temporumque suspensa momentis. Non das virtuti fundamentum graue, immobile, sed iubes illam in loco volubili stare. Quid autem tam volubile est, quam fortuitorum exspectatio: & corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic potest Deo parare: & quidquid euenit, bono animo excipere, nec de fato queri, casuum suorum benignus interpres, si ad voluptatum, & dolorumque punctiunculas concitatur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor, aut vindex est, nec amicorum propugnator, si ad voluptates vergit. Illo ergo summum bonum ascendant, vnde nulla vi detrahatur: quo neque dolori, neque spei, neque timori sit aditus, ne vlli rei, quæ deterius summi boni ius faciat. Esendere autem illo sola virtus potest: illius gradu clinus iste frangendus est: illa fortiter stabit, & quidquid euenerit, feret; non patiens tantum, sed etiam volens: omnemque temporum difficultatem sciet legem esse naturæ. Et vt bonus miles, feret vulnera, enumerabit cicatrices, & transuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadat, imperatorem: habebit in animo illud vetus præceptum; Deum sequere. Quisquis autem queritur, & plorat, & gemit: imperata facere vi cogitur, & inuitus rapitur ad iussa nihilominus. Quæ autem dementia est, potius trahi quam sequi? tam mehercule, quam stultitia, & ignorantia conditionis suæ, dolere, quod est aliquid tibi aut incidit durius: æquè mirari, aut indignè ferre ea, quæ tam bonis accidunt, quam malis; morbos dico, funera, debilitates, & cetera ex transuerso in vitam humanam incurrentia. Quidquid ex vniuersi constitutione patiendum est, magno excipiatur animo: ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quæ vitare nostræ potestatis non est. In regno nati sumus: Deo parere, libertas est.

CAP.

CAP. XVI. Ergo in virtute posita est vera felicitas. Quid hæc tibi suadebit? nequid aut bonum, aut malum existimes, quod nec virtute, nec malitia continget: deinde, vt sis immobilis & contra malum ex bono, qua fas est, Deum affingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? ingentia, & æqua diuinis. Nihil cogeris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil frustra tentabis, nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent: nihil contra opinionem, ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad viuendum beatè sufficit, perfecta illa, & diuina? Quid ni sufficiat? imo superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei, qui ad virtutem tendit, etiam si multum processit, opus est tamen aliqua fortunæ indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exsoluit, & omne vinculum mortale. Quid ergo interest? quod alij alligati sunt, alij adstricti, alij districti quoque. Hic, qui ad superiora progressus est, & se altius extulit, laxam cathenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

CAP. XVII. Si quis itaque ex istis, qui philosophiam conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris quam viuis? Quare superiori verba summittis; & pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, & damno moueris; & lacrimas, audita coniugis, aut amici morte, demittis; & respicis famam, & malignis sermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi est; quam naturalis vsus desiderat? cur non ad præscriptum tuum cœnas? cur tibi nitidior suppellex est? cur apud te vinum ætate tua vetustius bibitur? cur autem disponitur? cur arbores præter vmbram nihil daturæ, conseruntur? quare vxor tua locupletis domus censum auribus gerit? quare pædagogium pretiosa veste succingitur? quare ars est apud te, ministrare: nec temere, & vt libet, collocatur argentum, sed perite seruitur, & est aliquis scindendi obsonij magister? Adijce, si vis, cur trans mare possides? cur plura, quam nosti? turpiter aut tam negligens es, vt non noueris pauculos seruos: aut tum luxuriosus, vt plures habeas, quam quorum notitiæ memoria sufficiat. Adiuuabo postmodum conuicia, & plura mihi quam putas, obijciam: nunc hoc respon-

spondebo tibi. Non sum sapiens, &, vt maleuolentiam tuam pascam, nec ero. Exigo itaque à me, non vt optimis par sim, sed vt malis melior: hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitijs meis demere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad sanitatem, perueniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagræ meæ compono, contentus si rarius accedit, & si minus verminatur. Vestris quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

CAP. XVIII. Hæc non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium sum: sed pro illo, cui aliquid acti est. Aliter, inquit, loqueris: aliter viuis. Hoc, malignissima capita, & optimo cuique inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi viuerent, sed quemadmodum viuendum esset. De virtute, non de me loquor: & cum vitijs conuitium facio, in primis meis facio: cum potuero, viuam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis: ne virus quidem istud, quo alios spargitis, vos necatis, me impediet, quo minus perseuerem laudare vitam, non quam ago, sed quam agendam scio, quo minus virtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus sequar. Exspectabo scilicet vt quidquam maliuolentiæ inuiolatum sit: cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non istis diues nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper est? Virum acerrimum, & contra omnia naturæ desideria pugnantem, hoc pauperiorem, quam ceteri Cynici, quod cum sibi interdixerit habere, interdixit & poscere; negant satis egere. Vides enim? non virtutis scientiam, sed egestatis professus est.

CAP. XIX. Diodorum Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem vitæ suæ manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quod sibi gulam præsecuit: alij dementiam videri volunt factum hoc eius, alij temeritatem, Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium vita excedens, laudauitque ætatis in portu, & ad ancoram actæ quietem: & dixit, quod vos inuiti audistis, quasi vobis quoque faciendum sit.

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

De alterius vita, de alterius morte disputatis: & ad no-

men magnorum ob aliquam eximam laudem virorum, ſicut ad occurſum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quaſi aliena virtus, exprobratio delictorum veſtrorum ſit. Inuiti ſplendida cum ſordibus veſtris confertis, nec intelligitis quanto id veſtro detrimento audeatis. Nam ſi illi, qui virtutem ſequuntur, auari, libidinoſi, ambitioſique ſunt; quid vos eſtis, quibus ipſum nomen virtutis odio eſt? Negatis quemquam præſtare quæ loquitur, nec ad exemplar orationis ſuæ viuere. Quid mirum? cum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempeſtates euadentia? cum refigere, ſe crucibus conentur, in quas vnuſquiſque veſtrum clauos ſuos ipſe adigit? ad ſupplicium tamen acti, ſtipitibus ſingulis pendent. Hi qui in ſeipſos animaduertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus diſtrahuntur; & maledici, in alienam contumeliam venuſti ſunt. Crederem illos hoc vacare, niſi quidam ex patibulo ſuos ſpectatores conſpuerent.

CAP. XX. Non præſtant philoſophi quæ loquuntur? multum tamen præſtant, quod loquuntur, quod honeſta mente concipiunt. Nam quidem ſi & paria dictis agerent, quid eſſet illis beatius? interim non eſt, quod contemnas bona verba, & bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum ſalutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio eſt. Quid mirum, ſi non aſcendunt in altum ardua aggreſſi? ſed viros ſuſpice, etiam ſi decidunt, magna conantes. Generoſa res eſt, reſpicientem non ad ſuas, ſed ad naturæ ſuæ vires, conari alta, tentare, & mente maiora concipere, quam quæ etiam ingenti animo adornatis effici poſſint. Qui ſibi hoc propoſuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo: ego laboribus quanticumque illi erunt, parebo, animo fulcies corpus: ego diuitias & præſentes, & abſentes æquè contemnam: nec ſi alicubi iacebunt, triſtior; nec ſi circa me fulgebunt, animoſior: ego fortunam nec venientem ſentiam, nec recedentem; ego terras omnes tanquam meas videbo, meas tanquam omnium: ego ſic viuam, quaſi ſciam alij me natum: & naturæ rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? vnum me donauit omnibus: vni mihi omnes. Quidquid habebo, nec ſordidè cuſtodiam, nec prodigè ſpargam: nihil magis poſſidere

me

me credam, quam bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec vlla, nisi accipientis æstimatione, pendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis caussa, omnia conscientiæ faciam: populo teste fieri credam, quidquid me nescio faciam. Edendi erit, bibendique finis, desideria naturæ restinguere, non implere aluum, & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis, & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus ocurram. Patriam meam esse mundum sciam, & præsides deos; hos supra me, circaque me stare, factorum, dictorumque censores. Quandocumque autem natura spiritum repetet, aut ratio dimittet, testatus exibo, bonam me conscientiam amasse, bona studia: nullius per me libertatem deminutam, minimè meam.

CAP. XXI. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: næ ille, etiam si non tenuerit, magnis tamen excidet ausis. Vos quidem, qui virtutem, cultoremque eius odistis, nihil noui facitis: nam & solem lumina ægra formidant, & auersantur diem splendidum nocturna animalia, quæ ad primum eius ortum stupent, & latibula sua passim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio: instate, commordete: citius multo frangetis dentes, quam imprimetis. Quare ille philosophiæ studiosus est, & tam diues vitam agit? quare opes contemnendas dicit, & habet? vitam contemnendam putat, & tamen viuit? valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentissimè tuetur, atque optimam mavult? Et exsilium nomen vanum putat, & ait, Quid est enim mali, mutare regiones? & tamen si licet, senescit in patrie? Et inter longius tempus, & breuius nihil interesse iudicat: tamen si nihil prohibet, extendit ætatem, & in multa senectute placidus viret? Ait ista debere contemni: non, ne habeat: sed ne solicitus habeat: non abigit illa à se; sed abeuntia securus prosequitur. Diuitias quidem vbi tutius fortuna deponet, quam ibi, vnde sine querela reddentis receptura est? M. Cato cùm laudaret Curium, & Coruncanium, & sæculum illud, in quo censorium crimen erat, paucæ argenti lamellæ, possidebat ipse quadringenties sestertium; minus sine dubio quam Crassus, plus tamen

quam censorius Cato. Maiore spacio, si comparentur, proauum vicerat, quam à Crasso vinceretur. Et si maiores illi obuenissent opes, non spreuisset: nec enim se sapiens indignum vllis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, sed mauult: non in animum illas, sed in domum recipit; nec respuit possessas, sed continet, & maiorem virtuti suæ materiam subministrari vult.

CAP. XXII. Quid autem dubij est, quin maior materia sapienti viro sit, animum explicandi suum in diuitijs, quam in paupertate? cum in hac vnum genus virtutis sit, non inclinari, nec deprimi: in diuitijs, & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & dispositio, & magnificentia, campum habeat patentem. Non contemnet, se sapiens, etiam si fuerit minimæ staturæ: esse tamen se procerum volet: & exilis corpore, ac amisso oculo valebit: malet tamen sibi esse corporis robur. Et hæc ita, vt sciat esse aliud in se valentius: malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quædam enim, etiamsi in summam rei parua sunt, vt & subduci sine ruina principalis boni possint; adijciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam, & ex virtute nascentem. Sic illum afficiunt diuitiæ, & exhilarant, vt nauigantem secundus & ferens ventus, vt dies bonus, & in bruma ac frigore apricus locus. Quis porro sapientum, nostrorum dico, quibus vnum est bonum virtus, negat etiam hæc quæ indifferentia vocamus, habere in se aliquid pretij, & alia alijs esse potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora diuitiæ sunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eumdem apud te locum habeant, quem apud me? Vis scire, quam non habeant eumdem locum? mihi diuitiæ si effluxerint, nihil auferent, nisi semetipsas: tu stupebis, & videberis tibi sine te relictus, si illæ à te recesserint: apud me diuitiæ aliquem locum habent: apud te, summum; ad postremum, diuitiæ meæ sunt: tu diuitiarum es.

CAP. XXIII. Desine ergo philosophis pecunia interdicere: nemo sapientiam paupertate damnauit. Habebit philosophus amplas opes: sed nulli detractas, nec alieno sanguine cruentas, sine cuiusquam iniuria partas, sine sordidis quæstibus, quarum tam honestus sit exitus quam introitus, quibus nemo ingemiscat

nisi

nisi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honestæ sunt: in quibus cum multa sint quæ quisq; sua dicere velit, nihil est quod quisquam suum possit dicere. Ille vero fortunæ benignitatem à se non submouebit, & patrimonio per honesta quæsito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur, si aperta domo, & admissa in res suas ciuitate, poterit dicere: Quod quisque suum agnouerit, tollat. O magnum virum, optime diuitem, si opus ad hanc vocem consonet! si post hanc vocem tantundem habuerit! ita dico, si tutus & securus scrutationem populo præbuerit: si nihil quisquam apud illum inuenerit, quo manus inijciat: audacter & propalam erit diues. Sicut sapiens nullum denarium intra limen suum admittet, male intrantem; ita & magnas opes, munus fortunæ, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum inuideat? veniant, hospitentur. Nec iactabit illas, nec abscondet: alterum infruniti animi est; alterum timidi & pusilli, velut magnum bonum intra sinum continentis. Nec, vt dixi, eijciet illas è domo. Quid enim dicet? vtrumne, Inutiles estis; an, Ego vti diuitijs nescio? Quemadmodum etiam si pedibus suis poterit iter conficere, ascendere tamen vehiculum malet; sic si poterit esse diues, volet; & habebit vtique opes, sed tanquam leues & auolaturas; nec vlli alij, nec sibi graues esse patietur, Donabit, Quid erexistis aures? quid expeditis sinum; Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eligens; vt qui meminerit, tam expensorum quam acceptorum rationum esse reddendam. Donabit ex recta & probabili caussa; nam inter turpes iacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum; ex quo multa exeant, nihil excidat.

CAP. XXIV. Errat, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modo consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur. Hunc promereor, illi reddo; huic succurro, huius misereor; illum instruo, dignum quem non deducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamvis desit; quia etiam si dedero, erit defuturum; quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo. Non possum in hac re esse negli-

gens; nunquam magis nomina facio, quam cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imo non perditurus. Eo loco sit donatio, vnde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur, quemadmodum thesaurus alte obrutus: quem non eruas, nisi fuerit necesse. Quid domus ipsa diuitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos vocat? hominibus prodesse natura iubet: serui liberine sint, ingenui an libertini; iustæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert? vbicumque homo est, ibi beneficio locus est. Potest itaque pecuniam etiam intra limen suum diffundere, & liberalitatem exercere: quæ non quia liberis debetur, sed quia à libero animo proficiscitur, ita nominata est. Hæc apud sapientem nec vnquam in turpes indignosque impingitur, nec vnquam ita defatigata errat, vt non quotiens dignum inuenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quod perperam exhaudiatis, quæ honeste, fortiter, animose, à studiosis sapientiæ dicuntur: & hoc primum attendite. Aliud est, studiosus sapientiæ: aliud, iam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet: Optime loquor, sed adhuc inter mala volutor plurima. Non est, quod me ad formulam meam exigas: cum maxime facio me & formo, & ad exemplar ingens attollo: si processero, quantum proposui, exige, vt dictis facta respondeant. Assecutus vero humani boni summam, aliter tecum aget, & dicet: Primum, non est, quod tibi permittas de melioribus ferre sententiam: mihi iam quod argumentum est recti contigit, malis displicere. Sed vt tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti quæque æstimem. Diuitias nego bonum esse: nam si essent, bonos facerent: nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest; hoc illis nomen nego: ceterum & habendas esse, & vtiles, & magna commoda vitæ adferentes, fateor.

CAP. XXV. Quid ergo est? quare illas non in bonis numerem, & quid in illis præstem aliud, quam vos, quoniam inter vtrosque conuenit habendas, audite. Pone in opulentissima me domo, pone aurum argentumque in promiscuo vsu sit; non suspiciam me ob ista, quæ etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me transfer, & inter egen-

gentes abijce: non ideo tamen me despiciam, quod in illorum numero consideo, qui manum ad stipem porrigunt: quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo, quam pontem. Pone in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quod mihi molle erit amiculum, quod purpura in conuiuijs meis substernetur. Nihilo miserior ero, si lassa ceruix mea in manipulo fœni acquiescet, si super Circense tomentum, per sarturas veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo est? malo quid mihi animi sit ostendere, pexatus & gausapatus, quam nudis scapulis aut semitectis. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, nouæ gratulationes prioribus subtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgantiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incursionibus varijs, nulla omnino hora sine aliqua querela sit, non ideo me dicam inter miserrima miserum, non ideo aliquem execrabor diem; prouisum est enim à me, ne quis mihi ater dies esset. Quid ergo est? malo gaudia temperare, quam dolores compescere. Hoc tibi ille Socrates dicet: Fac me victorem vniuersarum gentium: delicatus ille Liberi currus triumphantem vsque ad Thebas a solis ortu vehat: iura reges Persarum petant: me hominem esse tum maxime cogitabo, cum Deus vndique consalutabor. Huic tam sublimi fastigio coniunge protinus præcipitem mutationem: in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris superbi ac feri pompam: non humilior sub alieno curru agar, quam in meo steteram. Quid ergo est? vincere tamen, quam capi malo. Totum fortunæ regnum despiciam: sed ex illo, si dabitur electio, melliora summam. Quidqui ad me venerit, bonum fiet: sed malo faciliora ac iucundiora veniant, & minus vexatura tractantem. Non est enim quod vllam existimes esse sine labore virtutem: sed quædam virtutes stimulis, quædam frænis egent. Quemadmodum corpus in procliuo retineri debet in ardua impelli: ita quædam virtutes in procliui sunt, quædam cliuum subeunt. An dubium sit, quin ascendat, nitatur, obluctetur patientia, fortitudo, perseuerantia, & quæcumque alia duris opposita virtus est, & fortunam subigit? Quid ergo? non æque manifestum

 est

est per deuexum ire liberalitatem, mansuetudinem: In his continemus animum, ne prolabatur; in illis exhortamur, incitamusque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quæ impugnatæ fiunt fortiores; diuitijs illas diligentiores, quæ suspensum gradum ponunt, & pondus suum sustinent.

CAP. XXVI. Cum hoc ita diuisum sit, malo has in vsu mihi esse, quæ exercendæ tranquillius sint, quam eas quarum experimentum sanguis & sudor est. Ergo non ego, inquit sapiens, aliter viuo quam loquor, sed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures vestras peruenit, quid significet, non quæritis. Quid ergo inter me stultum, & te sapientem interest, si vterque habere volumus? plurimum. Diuitiæ enim apud sapientem virum in seruitute sunt, apud stultum in imperio: sapiens diuitijs nihil permittit: vobis diuitiæ omnia. Vos, tanquam aliquis vobis æternum possessionem earum promiserit assuescitis illis, & cohæretis: sapiens tunc maxime paupertatem meditatur, cum in medijs diuitijs constitit. Nunquam imperator ita paci credit, vt non se præparet bello; quod etiamsi non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tanquam nec ardere nec ruere possit, insolentes; vos opes, tanquam periculum omne transcenderint, maioresque sint quam quibus consumendis satis virium habeat fortuna, obstupefaciunt. Otiosi diuitijs luditis, nec prouidetis illarum periculum; sicut barbari plerumque inclusi, & ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quo illa pertineant, quæ ex longinquo struuntur, intelligunt. Idem vobis euenit; marcetis in vestris rebus: nec cogitatis, quot casus vndique immineant, iam iamque pretiosa spolia laturi. Sapienti quisquis abstulerit diuias, omnia illi sua relinquet: viuit enim præsentibus lætus, futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduersus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quam ne ad opiniones vestras actum vitæ meæ flecterem. Solita conferre vndique verba: non conuiciari vos putabo, sed vagire velut infantes miserrimos. Hæc dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus vitiorum immunis increpare alios, non quia odit, sed in remedium, iubet. Adijcit his illa: Existimatio me vestra non meo nomine; sed vestro mouet;

uet; odisse, & lacessere virtutem, bonæ spei eiuratio est. Nullam mihi iniuriam facitis; sicut ne dijs quidem hi, qui aras euertunt: sed malum propositum apparet, malumque consilium, etiam vbi nocere non potuit. Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poetarum; quorum alius illi alas imposuit, alius cornua; alius adulterum illum induxit, & abnoctantem; alius sæuum in deos, alius iniquum in homines; alius raptorum ingenuorum corruptorem, & cognatorum quidem; alius parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quam vt pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quamquam ista me nihil lædant, vestra tamen vos moneo caussa suspicite virtutem. Credite his, qui illam diu secuti, magnum quoddam ipsos, & quod in dies maius appareat, sequi clamant. Et ipsam vt deos, & professores eius vt antistites colite: & quotiens mentio sacra litterarum interuenerit, fauete linguis. Hoc verbum non, vt plerique existimant, à fauore trahitur; sed imperatur silentium, vt rite peragi possit sacrum, nulla voce mala obstrepente.

CAP. XXVII. Quod multo magis necessarium est imperari vobis, vt quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti & compressa voce audiatis. Cum sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur; cum aliquis secandi lacertos suos artifex; brachia atque humero suspensa manu cruentat; cum aliqua genibus per viam repens vlulat; laurumque linteatus senex, & medio lucernam die præferrens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis & auditis, & diuinum esse eum, inuicem mutuum alentes stuporem, adfirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit, omnique honestiorem curia reddidit, proclamat; Quis iste furor? quæ ista inimica dijs hominibusque natura est? infamare virtutes, & malignis sermonibus sancta violare? Si potestis, bonos laudate; si minus, transite. Quod si vobis exercere tetram istam licentiam placet, alter in alterum incursitate; nam cum in cælum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Præbui ego aliquam Aristophani materiam iocorum; tota illa comicorum poetarũ manus in me ve-

nenatos sales suos effudit. Illustrata est virtus mea, per ea ipsa, per quæ petebatur: produci enim illi & tentari expedit; nec vlli magis intelligunt quanta sit, quam qui vires eius lacessendo senserunt. Duritia silicis nulli magis, quam ferientibus nota est. Præbeo me non aliter, quam rupes aliqua in vadoso mari destituta, quam fluctus non desinunt vndemque moti sunt verberare: nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro incursu suo consumunt. Assilite, facite impetum; ferendo vos vincam. In ea, quæ firma & insuperabilia sunt, quidquid incurrit, malo suo vim suam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentemque materiam, in quam tela vestra figantur. Vobis autem vacat aliena scrutari mala, & sententias ferre de quoquam? Quare hic Philosophus laxius habitat, quare hic lautius cænat? Papulas obseruatis alienas, obsiti plurimis vlceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum næuos aut verrucas derideat, quem fœda scabies depascitur. Obijcite Platoni, quod petierit pecuniam: Aristoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod consumpserit; mihi ipsi Alcibiadem & Phædrum obiectate. O vos vsu maxime felices, cum primum vobis imitari vitia nostra contigerit! Quin potius mala vestra circumspicitis, quæ vos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in visceribus ipsis ardentia. Non eo loco res humanæ sunt, etiam si statum vestrum parum nostis, vt vobis tantum otij superfit, vt in probra meliorum agitare linguam vacet.

CAP. XXVII. Hoc vos non intelligitis, & alienum fortunæ vestræ vultum geritis: sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus, iam funesta domus est, nec annunciatum malum. At ego ex alto prospiciens, video quæ tempestates aut immineant vobis, paullo tardius rupturæ nimbum suum, aut iam vicinæ, vos ac vestra rapturæ, propius accesserint. Quid porro, nonne nunc quoque (etiam si parum sentitis) turbo quidam animos vestros rotat, & inuoluit, fugientes, petentesque eadem, & nunc in sublime alleuatos, nunc in infima allisos rapit? * * * *

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ
DE OTIO
Aut Seceſſu Sapientis.

LIBRI PARS.

Argumentum, & Ordo.

Iber hic an Epiſtola fuerit, neſcio: diuellendus tamen a Vita beata, cum qua commune nihil habet. Sed nec quando ſcriptum iſtud, ſcio; materies & tractatio bona eſt, atque erudita. Quærebatur, An Sapienti non liceret in otium, & à Rep. ſecederet? Quærebatur inter Stoicos, qui conſenſu eo vocabant. Ipſe adſirmat: & principium ſcripti deeſt, quæ ſuper ſunt, ita habent. Ait ab exemplo principum Stoicorum id ius moremque eſſe; qui etſi miſerunt ad Remp. non iuerunt. Quoſdum autem à prima ætate otium, ſed honeſtum amplecti: quoſdam in vltima, tanquam veteranos, & emeritis iam ſtipendijs, illuc ire. Honeſtum autem otium in ſtudijs Sapientiæ, & contemplatione Naturæ, eſſe. Addit hæc Stoicis, ſed & Epicureis placere; etſi in leui diſſenſu; quod iſti otium ex propoſito petant; illi ex cauſſa. Nempe ſi reſp. deſperate corrupta; ſi parua alicui auctoritas aut gratia; item ſi valetudo infirma. Concludit, etiam in otio Rempublicam tractari; quam duplicem facit, Paruam & Magnam. Illa eſt, finibus certis, legibuſque comprehenſa; Vt Athenienſis, aut Romana. Hæc ipſe Mundus totus, cui Natura ciues nos dedit. Magnam, etiam in otio & ſeceſſu Sapiens colit tractatque, ſcribendo aut docendo. Hoc Zeno, & Chryſippus fecere & plus generi humano profuere, quam omnium actuoſorum ſudores, & diſcurſus.

EX CAPITE XXVIII.

★ Circi nobis magno conſenſu vitia commendant. Licet nihil aliud quod ſit ſalutare tentemus proderit

tamen per se ipsum secedere; meliores erimus singuli. Quid, quod secedere ad optimos viros, & aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? quod in otio non fit. Tunc potest obtinere quod semel placuit, vbi nemo interuenit, qui iudicium adhuc imbecillum, populo adiutore, detorqueat; tunc potest vita æquali & vno tenore procedere, quam propositis diuersissimis scindimus. Nam inter cetera mala illud pessimum est, quod vitia ipsa mutamus; sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet, vexatque nos hoc quoque, quod iudicia nostra non tantum praua, sed etiam leuia sunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus; petita relinquimus, relicta repetimus; alternæ inter cupiditatem nostram, & pœnitentiam vices sunt. Pendemus enim toti ex alienis iudicijs; & id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoresque multos habet, non id quod laudandum petendumque est. Nec viam bonam ac malam per se æstimamus, sed turba vestigiorum, in quibus nulla sunt redeuntium. Dices mihi; Quid agis Seneca? deseris partes. Certe Stoici vestri dicunt; Vsque ad vltimum vitæ finem in actu erimus, non desinemus communi bono operam dare, adiuuare singulos, opem ferre etiam inimicis, etiam manu. Hos sumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille vir disertissimus, Canitiem galea premimus, Nos sumus, apud quos vsque eo nihil ante mortem otiosum est, vt, si res patitur, non sit ipsa mors otiosa. Quid nobis Epicuri præcepta, in ipsis Zenonis principijs, loqueris? Quin tu bene nauiter, si partium piget, transfugis potius, quam prodis? Hoc tibi in præsentia respondebo. Nunquid vis amplius, quam vt me similem ducibus meis præstam? Quid ergo est? non quo miserint me illi, sed quo duxerint, ibo.

CAP. XXIX. Nunc probabo tibi, nec desciscere me à præceptis Stoicorum; namne ipsi quidem à suis desciuerunt; & tamen excusatissimus essem, etiam si non præcepta illorum sequerer, sed exempla. Hoc quod dico, in duas diuidam partes; Primum, vt possit aliquis, vel à prima ætate, contemplationi veritatis totum se tradere, rationem viuendi quærere, atq; exercere, secreto, Deinde, vt possit hoc aliquis emeritis

iam

iam ſtipendijs, profligatæ ætatis, iure optimo facere, & ad alios actus animum referre: virginum Veſtalium more, quæ, annis inter officia diuiſis, diſcunt facere ſacra, & cum didicerunt, docent.

CAP. XXX. Hæc Stoicis quoque placere oſtendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis, Chryppive committere: ſed quia res ipſa patitur me Ire in illorum ſententiam: quam ſi quis ſemper vnius ſequitur, non id curiæ, ſed iam factionis eſt. Vtinam quidem iam tenerentur omnia, & inoperta, ac confeſſa veritas eſſet! nihil ex decretis mutaremus: nunc veritatem cum eis ipſis qui docent, quærimus. Duæ maximæ in hac re diſſident ſectæ, Epicureorum, & Stoicorum: ſed vtraque ad otium diuerſa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad remp. ſapiens, niſi ſi quid interuenerit. Zenon ait: Accedat ad remp. niſi ſi quid impedierit. Alter otium ex propoſito petit, alter ex cauſſâ. Cauſſa autem illa latè patet: ſi reſpubl. corruptior eſt, quam vt adiuuari poſſit, ſi occupata eſt malis: non nitetur ſapiens in ſuperuacuum, nec ſe nihil profuturus impendet: ſi parum habebit auctoritatis, aut virium; nec illum erit admiſſura reſp. ſi valetudo illum impediet. Quomodo nauem quaſſam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: ſic ad iter, quod inhabile ſciet, non accedet. Poteſt ergo & ille, cui omnia adhuc integro ſunt, antequam vllas experiatur tempeſtates, in tuto ſubſiſtere, & protinus commendare ſe nouis artibus: & illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quæ exerceri etiam qnietiſſimis poſſunt, Hoc nempe ab homine exigitur, vt proſit hominibus, ſi fieri poteſt, ſi minus, paucis; ſi minus, proximis; ſi minus, ſibi. Nam cùm ſe vtilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui ſe deteriorem facit, non ſibi tantummodo nocet, ſed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodeſſe potuiſſet: ſic ſi quis bene de ſe meretur, hoc ipſo alijs prodeſt, quod illis profuturum parat.

CAP. XXXI. Duas reſpublicas animo complectamur, alteram magnam, & verè publicam, qua dij, atq; homines continentur: in qua non ad hũc angulum reſpicimus, aut ad illum, ſed terminos ciuitatis noſtræ cum ſole metimur; alteram, cui nos adſcripſit conditio

na-

nascendi. Hæc aut Atheniensium erit, aut Carthaginensium, aut alterius alicuius verbis: quæ non ad omnes pertineat homines, sed ad certos. Quidam eodem tempore vtrique reipublicæ dant operam, maiori, minorique: quidam tantum minori; quidam tantum maiori. Huic maiori reipublica & in otio deseruire possumus: imo vero nescio, an in otio melius: vt quæramus, quid sit virtus, vna pluresve sint? natura an ars bonos viros faciat? vnum sit hoc, quod maria, terrasque & mari, ac terris inserta complectitur, an multa eiusmodi corpora Deus sparserit? continua sit omnis, & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta, & solidis inane permixtum sit? Deus sedens opus suum spectet, an tractet? vtrumne extrinsecus illi circumfusus sit, an toti inditus? immortalis sit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata numerandus? Hæc qui contemplatur, quid Deo præstat? ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse, secundum naturam viuere: natura nos ad vtrumque genuit & contemplationi rerum, & actioni.

CAP. XXXII. Nunc probemus, quod prius diximus. Quid porro, hoc non erit probatum, si se vnusquisque consuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noscendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidam, & labores peregrinationis longissimæ vna mercede perpetiuntur, cognoscendi aliquid abditum, remotumque. Hæc res ad spectacula populos contrahit, hæc cogit præclusa rimari, secretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: & artis sibi, ac pulchritudinis suæ conscia, spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formosa, solitudini ostenderet. Vt scias illam spectari voluisse, non tantum aspici, vide quem nobis locum dederit. In media nos sui parte constituit, & circumspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantũmodo hominem, sed etiam ad contemplationem factum, vt ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, & vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput, & collo flexibili imposuit. Deinde sena per diem, sena per noctem signa produ-

xit,

xit, nullã non partem sui explicuit: vt per hæc quæ obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum: nec enim omnia, nec tanta visimus, quanta sunt; sed acies nostra aperit sibi inuestigando viam: & fundamenta veri iacit, vt inquisitio transeat ex apertis in obscura, & aliquid ipso mundo inueniat antiquius. Vnde ista sidera exierint? quis fuerit vniuersi status, antequam singula in partes discederent? quæ ratio mersa, & confusa diduxerit? quis loca rebus assignauerit? suapte natura grauia descenderint, euolauerint leuia, an præter nisum, pondusque corporum altior aliqua vis legem singulis dixerit? an illud verum sit, quo maximè probatur, hominem diuini spiritus esse, partem ac veluti scintillas quasdam sacrorum in terras desiluisse, atque alieno loco hæsisse? Cogitatio nostra cæli munimenta perrumpit, nec contenta est, id quod ostenditur, scire. Illud, inquit, scrutor, quod vltra mundum iacet, vtrumne profunda vastitas sit, an & hoc ipsum terminis suis cludatur? qualis sit ille habitus exclusis: informia & confusa sint, an in omnem partem tantumdem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum descripta sint? huic cohæreant mundo, an longè ab hoc secesserint, & in vacuo volutentur? indiuidua sint, per quæ struitur omne id, quod natum, futurumque est, an continua eorum materia sit, & per totum mutabilis? vtrum contraria inter se elementa sint; an non pugnent, sed per diuersa conspirent? Ad hæc quærenda natus, æstima, quam non multum acceperit temporis, etiam si illud totum sibi vindicet: cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas suas auarissime seruet, & vsque in vltimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura constituit, fortuna concutiat: tamen homo, ad immortalium cognitionem, nimis mortalis est. Ergo secũdũ naturam viuo, si totum me illi dedi, si illius admirator, cultorque sum. Natura autem vtrumque facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Vtrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem sine actione est. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis caussa accesserit, nihil aliud ex illa petens, quam assiduam contemplationem, sine exitu: est enim dulcis, & habet illecebras suas. Aduersus hoc tibi respondeo: æquè refert, quo animo ciuilem

agas

agas vitam: an vt semper inquietus sis, nec vnquam sumas vllum tempus, quo ab humanis ad diuina respicias. Quomodo res appetere, sine vllo virtutum amore, & sine cultu ingenij, ac nudas edere operas, minimè probabile est: (misceri enim inter se ista, & conseri debent:) sic imperfectum, ac languidum bonum est, in otium sine actu proiecta virtus, nunquam id quod didicit ostendens. Quis negat illam debere profectus suos in opere tentare? nec tantum quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exercere, & ea, quæ meditata sunt, ad verum perducere? Quid si per ipsum sapientem non est mora, si non actor deest, sed agenda desunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad otium sapiens secedit? vt sciat secum quoque ea acturum, per quæ posteris prosit. Nos certè sumus, qui dicimus, & Zenonem, & Chrysippum maiora egisse, quam si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non vni ciuitati, sed toti humano generi tulerunt. Quid ergo est, quare tale otium non conueniat bono viro, per quod futura secula ordinet, nec apud paucos concionetur, sed apud omnes omnium gentium homines, quique sunt, quique erunt? Ad summam quæro, an ex præceptis suis vixerint Cleanthes, & Chrysippus, & Zenon? non dubiè respondebis, sic illos vixisse, quemadmodum dixerant esse viuendum: atqui nemo illorum rempublicam administrauit. Non fuit illis, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas, quæ admitti ad publicarum rerum tractationem solet. Sed ijdem nihilominus non segnem egere vitam inuenerunt, quemadmodum plus quies illorum hominibus prodesset, quàm aliorum discursus, & sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse visi sunt quamvis nihil publicè agerent. Præterea, tria genera sunt vitæ, inter quæ quod sit optimum, quæri solet: vnum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primum, deposita conuentione, depositoque odio, quod implacabile diuersa sequentibus indiximus, videamus, an hæc omnia ad idem, sub alio titulo, perueniant. Nec ille, qui voluptatem probat, sine contemplatione est; nec ille, qui contemplationi inseruit, sine voluptate est; nec ille, cuius vita actioni destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis est, vtrum aliqua res propositum,

an

an propositi alterius accessio sit. Sane grande discrimen: tamen alterum sine altero non est. Nec ille sine actione contemplatur, nec hic sine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo male existimare consueuimus, voluptatem inertem probat, sed eam, quam ratione efficit firmam sibi. Ita & hæc ipsa voluntaria secta in actu est. Quid ni in actu sit, cùm ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum à voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminebit pænitentia, aut dolor minor pro grauiore sumetur? quo pertinet hoc dicere? vt appareat, contemplationem placere omnibus. Alij petunt illam: nobis hæc statio est, non portus. Adijce nunc huc, quod è lege Chrysippi viuere otioso licet: non dico, vt otium patiatur, sed vt eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet remp. accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad otium veniat: vtrum quia resp. illi deest, an quia ipse reipublicæ? Si omnibus defutura resp. est (semper autem deerit fastidiosè quærentibus) interrogo ad quam remp. sapiens accessurus sit? Ad Atheniensium, in qua Socrates damnatur, Aristoteles ne damnaretur, fugit? in qua opprimit inuidia virtutes? negabis mihi accessurum ad hanc rempub. sapientem. Ad Carthaginiensium ergo remp. sapiens accedet, in qua assidua seditio, & optimo cuique infesta libertas est, summa æqui, ac boni vilitas, aduersus hostes inhumana crudelitas, etiam aduersus suos hostilis? & hanc fugiet. Si percensere singulas voluero, nullam inueniam, quæ sapientem, aut quam sapiens pati possit. Quod si non inuenitur illa resp. quam nobis fingimus, incipit omnibus esse otium necessarium: quia quod vnum præferri poterat otio, nusquam est. Si quis dicit optimum esse nauigare: deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant, & frequenter subitæ tempestates sint, quæ rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat nauem soluere, quamquam laudat nauigationem. *

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ AD ÆBVTIVM Liberalis de Beneficijs

LIBER PRIMVS.

Argumentum, & Ordo.

Os libros inter Philosophiæ vltimos pono, etsi frontem antea tenuerunt. Sed res ita est, si tempus spectes: & scripti omnino sunt sub Nerone, post Claudij mortem. Argumentum certum, quod sine libri primi contemptim admodum de Claudio, & futile eius iudicium traducit: non facturus vnquam illo viuo. Libri boni sunt, sed mehercule in ordine & tractatu confusi; quem vix est vel adnitentem expedire. Tamen vt possumus. Primus liber exordium habet, & querelam de Ingratitudine, quæ crebra est, & inter vitia tamen magna. Ideo de Beneficijs se scriptutum, Quæ vis eorum, & Proprietas sit? Hæc vsque ad Cap. v. Tum definit. Beneficium non in materie, sed animo tribuentis esse; & ab eo pendendum. Diducit per exempla, & argumenta, vsque ad Cap. XI. Ibi duo membra dicendorum proponit, Quæ beneficia danda, & Quemadmodum? Prius exsequitur ad finem libri: alterum differt in sequentem.

CAPVT I.

INter multos, ac varios errores temere viuentium, inconsultèque, nihil propemodum indignius, vir optime Liberalis, dixerim, quam quod beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim vt male collata, male debeantur: de quibus non redditis, sero querimur: ista enim perierant, cùm darentur. Nec mirum est, inter plurima, maximaque vitia nullum esse frequentius, quam ingrati animi. Id euenire ex pluribus causis video: prima quod non eligimus

mus dignos, quibus tribuamus: sed nomina facturi, diligenter in patrimonium, & vasa debitoris inquirimus: semina in solum effœtum, & sterile non spargimus: beneficia sine vllo delectu magis proijcimus, quam damus. Nec facile dixerim, vtrum turpius sit inficiari, an repetere beneficium. Id enim genus huiusc rediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum vltro refertur: decoquere vero fœdissimum ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberandum fidem facultatibus, sed animo; reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cum sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia alias graues exprobratores exactoresque sumus; alias leues, & quos paullo post muneris sui pœniteat; alias queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantum postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrum contentus fuit, aut leuiter rogari, aut semel? quis non, cum aliquid à se peti suspicatus est, frontem adduxit, vultum auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de industria non inuenientibus exitum, occasionem petendi abstulit, & varijs artibus properantes necessitates elusit? In angusto vero comprehensus, aut distulit, id est, timide negauit; aut promisit, sed difficulter, sed subductis supercilijs, sed malignis & vix exeuntibus verbis; Nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse aduersus eum quisquam potest, qui beneficium aut superbe abiecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt molestia careret, dedit? Errat, si quis sperat responsurum sibi, quem dilatione lassauit, exspectatione torsit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: & ideo non est negligenter dandum. Sibi enim quis debet, quod à nesciente accepit. Nec tardè quidem: quia cum in omni officio magni æstimetur dantis voluntas, qui tardè fecit, diu noluit. Vtique non contumeliosè: nam cum ita natura comparatum sit, vt altius iniuriæ quam merita descendant, & illa cito defluant, has tenax memoria custodiat: quid exspectat qui offendit, dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscit. Non est autem, quod tardiores faciat ad bene merendum, turba ingratorum. Nam primum

(vt

[vt dixi] nos illam augemus : deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effusa necessitate sacrilegi, negligentesque eorum deterrent. Vtuntur natura sua, & cuncta interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes, iuuant. Hos sequamur duces quantum humana imbecilitas patitur : demus beneficia, non fæneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cùm daret. At male cessit. Et liberi, & coniuges spem fefellerunt : tamen & educamus, & ducimus adeoque aduersus experimenta pertinaces sumus, vt bella victi, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficijs decet? quæ si quis non dat quia non recipit, dedit vt reciperet, bonamque ingratorum facit caussam : quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet. Quam multi indigni luce sunt? & tamen dies oritur. Quam multi, quod nati sunt, queruntur? tamen natura sobolem nouam gignit, ipsosque qui non fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi, & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi sed ipsa, & post malos quoque bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet? nunc est virtus dare beneficia : non vtique reddítura, quorum à viro egregio statim fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet; vt si spes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim, non recipere beneficia, quam non dare. Quia qui non dat, vitium igrati antecedit. Dicam quod sentio: qui beneficium non reddit, magis peccat; qui non dat, citius.

CAPVT II.

Beneficia in vulgus cum largiri institueris.
Perdenda sunt multa, vt semel ponas bene.

In priore versu vtrumque reprehendas : nam nec in vulgus effundenda sunt; & nullius rei, minime beneficiorum, honesta largitio est : quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia : in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens sensus mirificus est, qui vno bene posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & veritus sit, & magnitudini bene facientis aptius, vt illum hortemur

mur ad danda, etiam si nullum bene positurus est. Illud enim falsum est Perdenda sunt multa. Nullum perit: quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum simplex ratio est: tantum erogatur: si reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, vt darem: nemo beneficia in Kalendario scribit: nec auarus exactor ad horam, & diem appellat. Numquam illa vir bonus cogitat, nisi admonitus à reddente alioquin in formam crediti transeunt. Turpis fœnerat o est beneficium expensum ferre. Qualiscumque priorum euentus est, perseuera in alios conferre: melius apud ingratos iacebunt: quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaueris: opus tuum perage, & partes boni viri exsequero. Alium re, alium fide, alium gratia, alium consilio, alium præceptis salubribus adiuua.

CAP. III. Officia etiam feræ sentiunt: nec vllum tam immansuetum animal est, quod non cura mitiget, & in amorem sui vertat. Leonum ora à magistris impune tractantur: elephantorum feritatem vsque in seruile obsequium demeretur cibus. Adeo etiam quæ extra intellectum, atque æstimationem beneficij sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus est aduersus vnum beneficium? aduersus alterum non erit: duorum oblitus est? tertium etiam eorum quæ exciderunt, memoriam reducet. Is perdit, qui cito se perdidisse credit. At qui instat, & onerat priora sequentibus, etiam ex duro, & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduersus multa oculos attollere: quocumque se conuertit, memoriam suam fugiens, ibi te videat: beneficijs tuis illum cinge. Quorum quæ vis, quæve proprietas sit, dicam, si prius illa, quæ ad rem non pertinent transilire mihi permiseris. Num dicam quare tres Gratiæ, & quare sorores sint, & quare manibus implexis, quare ridentes, iuuenes, & virgines, solutaque, ac pellucida veste? Alij quidem videri volunt vnam esse, quæ det beneficium: alteram, quæ accipiat: tertiam, quæ reddat. Alij tria beneficiorum genera promerentium, reddentium, simul & accipientium, reddentiumque. Sed vtrumlibet ex istis iudicauerim; quid ista nos iuuat scientia? Quid ille consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc,

quia

quia ordo beneficij per manus transeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius speciem perdit, si vsquam interruptus est: pulcherrimus, si cohæsit, & vices seruauit. Ideo ridentes: quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse qui dant, vel accipiunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines: quia incorrupta sunt, & sincera, & omnibus sancta. In quibus nihil esse alligati decet, nec adscripti: solutis itaque tunicis vtuntur. Pellucidis autem; quia beneficia conspici volunt. Sit aliquis vsque eo Græcis emancipatus, vt hæc dicat necessaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quæ nomina illis Hesiodus imposuerit. Aglaian maximam natu appellauit, mediam Euphrosynen, tertiam Thalian. Horum nominum interpretationem, & prout cuique visum est, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cum Hesiodus puellis suis, quod voluit nomen imposuerit. Itaque Homerus vni mutauit, Pasithean appellauit, & in matrimonium produxit, vt scias illas Vestales non esse. Inueniam alium poetam, apud quem præcingantur, & spissis auro Phryxianis prodeant. Ergo & Mercurius vna stat: non quia beneficia oratio commendat, sed quia pictori ita visum est. Chrysippus quoque, penes quem subtile illud acumen est, & in imam penetrans veritatem, qui rei agendæ caussa loquitur, & verbis non vltra, quam ad intellectum satis est, vtitur, totum librum suum his ineptijs replet: ita vt de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficij pauca admodum dicat: nec his fabulas, sed hæc fabulis insert. Nam præter ista quæ Hecaton transcribit, treis Chrysippus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias esse: ætate autem minores quam Horas; sed meliuscula facie, & ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia late patentis matrimonij sit, beneficia diuidere: tamquam matri post filias soleat nomen imponi, aut poetæ vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia est: & cuicumque nomen non potest reddere, imponit; ita poetæ non putant ad rem pertinere, verum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quæque vocari iubent, quod belle facit aduersum. Nec illis fraudi est, si

aliud

aliud quid in censum detulerunt : proximus enim poeta suum illa ferre nomen iubet. Hoc vt scias ita esse ; ecce Thalia, de qua cum maxime agitur, apud Hesiodum Charis est, apud Homerum Musa.

CAP. IV. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quæ ita extra rem sunt, vt nec circa rem quidem sint, relinquam. Tu modo nos tuere, si quis mihi objiciet, quod Chrysippum in ordinem coegerim, magnum mehercule virum, sed tamen Græcum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in se sæpe replicatur : etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc vero quod acumen est? De beneficijs dicendum est, & ordinanda res, quæ maxime societatem humanam alligat; danda lex vitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat; ne liberalitatem, quam nec deesse oportet, nec superfluere, hæc ipsa obseruatio restringat, dum temperat: docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipsis certamen proponere, eos quibus obligati sunt, re animoque non tantum æquare, sed vincere : quia qui referre gratiam debet, numquam consequitur, nisi præcessit : hi docendi sunt nihil imputare; illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficijs beneficia vincendi, sic nos adhortatur Chrysippus, vt dicat verendum esse, ne quia Charites Iouis filiæ sunt, parum se grate gerere, sacrilegium sit, & tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quæ beneficentior, gratiorque aduersus bene merentes fiam, per quæ obligantium, obligatorumque animi certent, vt qui præstiterint, obliuiscantur, pertinax sit memoria debentium. Istæ vero ineptiæ poetis relinquantur : quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, serio loquantur, & magnis viribus agant : nisi forte existimas, leui ac fabuloso sermone, & animalibus argumentis, prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum nouas tabulas.

CAP. V. Sed quemadmodũ superuacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum nobis esse discendum quid accepto beneficio debeamus. Debere

enim

enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius prouinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi: animo geritur; multum interest inter materiam beneficij & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quidquam eorum quæ à proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur possidentque, solum notant; contra, illud quod in re carum atque pretiosum est, paruipendunt. Hæc quæ tenemus, quæ aspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret, caduca sunt; auferre ea nobis, & fortuna, & iniuria potest; beneficium vero, etiam amisso eo quod datum est, durat. Est enim recte factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum à piratis redemi; hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit; non beneficium, sed vsum beneficij mei sustulit. Ex naufragio alicui raptos, vel ex incendio liberos reddidi: hos vel morbus, vel aliqua fortuita iniuria eripuit; manet etiam sine illis, quod in illis datum est. Omnia itaque, quæ falsum beneficij nomen vsurpant, ministeria sunt, per quæ se voluntas amica explicat. Hoc quoque in alijs rebus euenit, vt aliubi sit species rei, aliubi ipsa res. Imperator aliquem, torquibus, murali, & ciuica donat; quid habet per se corona pretiosum? quid prætexta? quid faces, quid tribunal, & currus? nihil horum honor est, sed honoris insigne. Sic non est beneficium id quod sub oculos venit, sed beneficij vestigium & nota.

CAP. VI. Quid est ergo beneficium? Beneuola actio tribuens gaudium, capiensque tribuendo, in id quod facit prona, & sponte sua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur refert, sed qua mente. Quia beneficium non in eo quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Magnum autem esse inter ista discrimen, vel ex hoc intelligas licet, quod beneficium vtique bonum est; id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum est. Animus est, qui parua extollit, sordida illustrat, magna & in precio habita dehonestat; ipsa, quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali; refert, quo illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. Non est ergo beneficium ipsum, quod nume-

meratur, aut traditur sicut nec in victimis quidem, licet optimæ sint, auroque præfulgeant, deorum est honos; sed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fritilla religiosi sunt; mali rursus non effugiunt impietatem quamvis aras sanguine multo cruentauerint.

CAP. VII. Si beneficia in rebus, non ipsa benefaciendi voluntate consisterent, eo maiora essent, quo maiora sunt, quæ accepimus: id autem falsum est: nonnumquam enim magis nos obligat, qui dedit parua magnifice: qui Regum æquauit opes animo: qui exiguum tribuit, sed libenter: qui paupertatis suæ oblitus est, dum meam respicit: qui non voluntatem tantum iuuandi habuit, sed cupiditatem: qui accipere se putauit beneficium, cum daret: qui dedit tāquam recepturus, recepi: tanquam non dedisset: qui occasionem, qua prodesset, & occupauit & quæsiuit. Contra, ingrata sunt (vt dixi) licet re ac specie magna videantur, quæ danti aut extorquentur, aut excidunt: multoque gratius venit, quod facili, quam quod plena manu datur. Exiguum est quod in me contulit, sed amplius non potuit. At hic quod dedit, magnum est: sed dubitauit, sed distulit, sed cum daret, gemuit, sed superbe dedit, sed circumtulit, & placere non ei, cui præstabat, voluit, ambitioni dedit non mihi.

CAP. VIII. Socrati cum multa multi pro suis quisque facultatibus offerrent; Æschines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi possim, inuenio: & hoc vnum modo pauperem me esse sentio. Itaque dono tibi quod vnum habeo, Me ipsum. Hoc munus rogo qualecumque est, boni consulas, cogitesque alios cum multum tibi darent, plus sibi reliquisse. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, nisi forte paruo te æstimas? Habebo itaque curæ, vt te meliorem tibi reddam quam accepi. Vicit Æschines hoc munere Alcibiadis parem diuitijs animum, & omnem iuuenum opulentorum munificentiam.

CAP. IX. Vides quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam inter angustias? Videtur mihi dixisse: Nihil egisti fortuna, quod me pauperem esse voluisti; expediā nihilominus dignum huic viro munus: & quia de tuo non possum, de meo dabo. Neq;

est quod existimes illum vilem sibi fuisse, qui pretium se sui fecit ingeniosus adolescens inuenit quemadmodum Socratem sibi daret. Non quanti quæque sint, sed à quali dentur perspiciendum. * Callidus non difficilem aditum præbet immodica cupientibus: spesque improbas, nihil re adiuturus, verbis fouet. At peior, opinor, qui lingua asper, vultu grauis, cum inuidia fortunam suam explicauit. Colunt enim, detestanturque felicem, & si potuerint, eadem facturi, odere facientem. * Coniugibus alienis nec clam quidam, sed aperte ludibrio habitis, suas alijs permisere. Rusticus, inurbanus, ac mali moris, & inter matronas abominanda conditio est, si quis coniugem in sella prostare vetuit, & vulgo admissis inspectoribus vehi vndique verspicuam. Si quis nulla se amica fecit insignem, nec alienæ vxori annua præstat, hunc matrhonæ humilem, & sordidæ libidinis, & ancillariolum vocant. Hinc decentissimum sponsaliorum genus, adulterium: & in consensu vidui cælibatus, nemo vxorem duxit, nisi qui abduxit. Iam rapta spargere, sparsa rapaci auaritia recolligere certant: nihil pensi habere, paupertatem alienam contemnere, suam quam vllum aliud vereri malum: pacem iniurijs perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam prouincias spoliari, & numarium tribunal, audita vtrimque licitatione, alteri adijci, non mirum: quando quæ emeris, vendere gentium ius est.

CAP. X. Sed longius nos impetus euchit, prouocante materia. Itaque sic finiamus, ne in nostro sæculo culpa subsidat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur; hoc posteri nostri querentur, euersos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & omne fas labi. At ista stant loco eodem, stabuntque, paullulum dumtaxat vltro aut citro mota, vt fluctus: quos æstus accedens longius extulit; recedens interiore littorum vestigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quam in alia peccabitur, abrumpetque fræenos pudicitia; nunc conuiuiorum vigebit furor, & fœdissimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formæ cura, præ se ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audatiam erumpet male dispensata libertas: nunc in crudelitatem priuatam ac publicam ibitur, bellorum.

rumque ciuilium insaniam, qua omne sanctum ac sacrum profanetur habebitur aliquando ebrietati honor & plurimum meri cepisse virtus erit. Non exspectant vno loco vitia: sed mobilia & inter se dissentientia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Cæterum idem semper de nobis pronunciare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, inuitus adijciam, & futuros esse. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix vllum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue, tanquam maximum crimen, ne admittas: ignosce tanquam læuissimo, si admissum est. Hæc est enim iniuriæ summa. Beneficium perdidisti. Saluum est tibi ex illo, quod est optimum: dedisti. Quemadmodum autem curandum, vt in eos potissimum beneficia conferamus, qui grate responsuri erunt: ita quædam, etiam si de illis male sperabitur, faciemus, tribuemusque, non solum si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tanquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine vllo meo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam: indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.

CAP. XI. Sequitur vt dicamus, quæ beneficia danda sint, & quemadmodum. Primo demus necessaria, deinde, vtilia, deinde iucunda, vtique mansura. Incipiendum est autem à necessarijs: aliter enim ad animum peruenit, quod vitam continet: aliter quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse æstimator, quo facile cariturus est, de quo dicere licet: Recipe, non desidero: meo contentus sum: interim non reddere tantum libet quod acceperis, sed abijcere. Ex his quæ necessaria sunt, quædam primum obtinet locum, sine quibus non possumus viuere; quædam secundum, sine quibus non debemus, quædam tertium, sine quibus nolumus. Prima huius notæ sunt, hostium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proscriptioni, & alijs periculis, quæ varia & incerta humanam vitam obsident. Quidquid horum discusserimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis

sint liberati malis: & lenocinium est muneris, antecedens metus. Nec tamē ideo debemus tardius quemquam seruare, quam possumus: vt muneri nostro timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem viuere, sed vt mors potior sit; tanquam libertas, & pudicitia, & mens bona. Post hæc habebimus coniunctione, ac sanguine, vsuque & consuetudine longa, cara; vt liberos, coniuges, penates, ceteraque quæ vsque eo animus sibi applicuit, vt ab illis, quàm à vita diuelli grauius existimet. Subsequuntur vtilia, quorum varia & lata materia est. Hic erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata; hic erit honor, & processus ad altiora tendentium; nec enim vtilius quidquam est, quam sibi vtilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his sequemur, vt opportunitate grata sint, vt non vulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatem, aut hoc modo, quæ etiam si natura pretiosa non sunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maxime voluptati futurum sit; quid frequēter occursurum habenti, vt toties nobiscum, quoties cum illo sit. Vtique cauebimus, ne munera superuacua mittamus; vt fœminæ aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studijs ac litteris dedito retia. Æque ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus; sicut ebrioso vina, & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus in quo vitium accipientis agnoscitur.

CAP. XII. Si arbitrium dandi penes nos est, præcipue mansura quæremus, vt quam minime mortale munus sit. Pauci enim sunt tam grati, vt quod acceperint, etiam si non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit: vbi ante oculos est, & obliuisci sui non sinit, sed auctorem suum ingerit & inculcat. Eo quidem magis duratura quæramus, quia nunquam admenere debemus: ipsæ res euanescentem memoriam excitent. Libentius donabo argentum factum, quam signatum libentius statuas, quam vestem & quod vsus breuis deterat. Apud paucos post rem manet grata: plures sunt, apud quos non diutius in animo sunt donata, quam in vsu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo;

exstet;

exstet, hæreat amico meo, conuiuat. Nemo tam stultus est, vt monendus sit, ne cui gladiatores aut venationē iam munere edito mittat, & vestimenta æstiua bruma, hiberna solstitio. Sit in beneficio sensus communis, tempus, locū, personas obseruet: quia momentis quędam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id damus, quod quis non habet, quam cuius copia abundat? quod diu quærit, nec inuenit, quam quod vbique visurus est? Munera non tam pretiosa, quam rara & exquisita sint, quæ etiam apud diuitem sui locum faciant: sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itura in fastidium, delectant, si prouenere maturius. Illa quoque non erunt sine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alij.

CAP. XIII. Alexandro Macedoni, cum victor Orientis, animos supra humana tolleret, Corinthij per legatos gratulati sunt, & ciuitate illum sua donauerunt. Cum risisset Alexander hoc officij genus, vnus ex legatis: Nulli inquit, ciuitatem vnquam dedimus alij, quam tibi & Herculi. Libens accepit nō dilutum honorem, & legatos inuitatione aliaque humanitate prosecutus, cogitauit, non qui sibi ciuitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam nec modum nouerat. Herculis Liberique vestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens vbi illa defecerant, ad socium honoris sui respexit à dantibus tanquam cœlum, quod mente vanissima complectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim illi simile habebat væsanus adolescens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi vicit: orbem terrarum transiuit, non concupiscendo, sed vindicando. Quid vinceret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marisque pecator? At hic a pueritia latro, gentiumque vastator, tam hostium pernicies, quam amicorum, qui summum bonum duceret, terroris esse cunctis mortalibus; oblitus, non ferocissima tantum, sed ignauissima quoque animalia timeri, ob virtus malum.

CAP. XIV. Ad propositum nunc reuertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum est. Nemo se stabularij aut cauponis hospitem iudicat, nec conuiuam dantis epulum, vbi dici potest: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod illum, & vix bene notum sibi, & in illum etiā inimicum ac tur-

pissimum hominem. Nunquid enim me dignum iudicauit? minime: morbo suo morem gessit. Quod voles gratum esse, rarum effice; quis patitur sibi imputari vulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tanquam reducam liberalitatem, & frænis arctioribus reprimam. Illa vero, in quantum libet, exeat: sed eat, non erret. Licet ita largiri, vt vnusquisque etiam si cum multis accepit, in populo se esse non putet: nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam speret se propius admissum. Dicat, Accepi idem quod ille, sed vltro. Accepi quod ille; sed ego intra breue tempus, cum ille diu meruisset. Sunt, qui idem habeant: sed non eisdem verbis datum non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cum rogasset: ego, cum rogarer. Ille accepit: sed facile redditurus; sed cuius senectus & liberorum orbitas magna promittebat: mihi plus dedit, quamvis idem dederit, quia sine spe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter multos se diuidit, vt nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: ita qui beneficia sua amabilia vult esse, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen singuli habeant aliquid, quo se ceteris præferant. Ego vero beneficijs non obijciam moras: quæ quo plura maioraque fuerint, plus afferent laudis. Adsit tamen iudicium: neque enim cordi esse cuiquam possunt, forte ac temere data. Quare si quis existimat nos, cum ista præcipimus, benignitatis fines introrsus referre, & illi minus laxum limitem aperire; næ perperam monitiones nostras exaudit. Quam enim virtutem magis veneramur? cui magis stimulos addimus? quibusve tam conuenit hæc adhortatio, quam nobis, societatem humani generis sancientibus?

CAP. XV. Quid ergo est? cum sit nulla honesta vis animi, etiam si à recta voluntate incepit, nisi quam virtutem modus fecit, veto liberalitatem nepotari. Tunc iuuat accepisse beneficium, & supinis quidem manibus, vbi illud ratio ad dignos perducit: non quo libet casus & consilij indigens impetus differt; quod ostentare libet, & inscribere sibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quanto gratiora sunt, quantoque in partem interiorem animi nunquam exitura descendunt; cum delectant, cogitantem magis à quo, quam quid acceperis? Crispus Passienus

nenus solebat dicere, quorumdam se iudicium malle, quam beneficium: quorumdam beneficium malle, quam iudicium: & subijciebat exempla; Malo, aiebat, diui Augusti iudicium: malo Claudij beneficium. Ego vero nullius puto expetendum esse beneficium, cuius vile iudicium est. Quid ergo? Non erat accipiendum à Claudio quod dabatur? erat: sed sicut à fortuna, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta diuidimus? Non est beneficium, cui deest pars optima, datum esse iudicio. Alioquin pecunia ingens si non ratione, nec recta voluntate donata est, non magis beneficium est, quam thesaurus. Multa sunt autem, quæ oportet accipere, nec debere.

LIBER SECVNDVS.

Argumentum & Ordo.

Ssumit, & repetit alterum membrum, Quemadmodum beneficia danda? Varia dat præcepta: vt Libenter, Cito, Sine dubitatione. Quædam Palam, quædam in Secreto. Sed omnia tamen sine superbia, aut iactatione. Deinde, Quæ nocitura, non dare, nec si petant: non item turpia, & infamia futura. Denique Personæ æstimandæ, & qui dat, & qui accipit: vt decora sint vtrique. Pars altera libri, Ipse Accipiens quomodo se gerat? A quibus capiat, & Quomodo? in primis Grate. Ex occasione, quid faciat ingratos? Superbia, Auaritia, Inuidia. Pluribus deinde de Gratitudine, eamque constare voluntate, vbi res deficit.

CAPVT I.

INspiciamus, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc superest. Quemadmodum dandum sit beneficium: cuius rei expeditissimam videor monstraturus viam. Sic demus quomodo vellemus accipere: ante omnia libenter cito, sine vlla dubitatione. Ingratum est beneficium, quod diu inter ma-

nus dantis hæsit, quod quis ægrè dimittere visus est; & sic tanquam sibi eriperet. Etiam si quid moræ interuenit, euitemus omni modo, ne deliberasse videamur. Proximus est à negante, qui dubitauit, nullamque inijt gratiam. Nam cum in beneficio iucundissima sit tribuentis voluntas; qui nolentem se tribuisse ipsa cunctatione testatus est, non dedit, sed aduersus ducentem, male retinuit. Multi autem sunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratissima sunt beneficia, parata, facilia, & occurrentia, vbi nulla mora fuit, nisi in accipientis verecundia. Optimum est, antecedere desiderium cuiusque; proximum sequi. Illud melius, occupare antequam rogemur; quia cum homini probo ad rogandum os concurrat, & suffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cùm rogasset, accepit. Quoniam quidem, vt maioribus nostris, grauissimis viris, visum est, nulla res carius constat, quam quæ precibus empta est. Vota homines parcius facerent, si palam facienda essent; adeo etiam deos, quibus honestissimè supplicamus, tacite malumus & intra nosmetipsos precari.

CAP. II. Molestum verbum est, onerosum, & demisso vultu dicendum, Rogo. Huius facienda est gratia amico, & cuicunq; quem amicum sis promerēdo facturus. Properet licet sero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiusque voluntas, & cum intellecta est, necessitate grauissima rogandi liberanda est. Illud beneficium iucundum, victurumque in animo scias, quod obuiam venit. Si non contingit præuenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur; sed certiores facti, statim promittamus, facturosque nos etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi salutaris est, & aqua tempestiuè data remedij locum obtinuit; ita quāuis leue, & vulgare beneficium sit, si præsto fuit, si proximam quamq; horam non perdidit, multum sibi adijcit, gratiamque pretiosi, sed lenti, & diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non est dubium, quin libenter faciat. Itaq; lætus facit, & induit sibi animi sui vultum.

CAP. III. Ingentia quorumdam beneficia, silentium aut loquendi tarditas, imitata grauitatem, &

tri-

tristitiam, corrupit, cum promitterent vultu negantium. Quanto melius, adijcere bona verba rebus bonis, & prædicatione humana benignaque commendare quæ præstes? vt ille se castiget, quod tardior in rogando fuit. Adijcias licet familiarem querelam; Irascor tibi, quod cùm aliquid desiderasses, non olim scire me voluisti, quod tam diligenter rogasti, quod quẽquam adhibuisti. Ego vero gratulor mihi, quod experiri animum meum libuit; postea quidquid desiderabis, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, vt animum tuum pluris æstimet, quam illud quidquid est, ad quod petendum venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, vbi ille qui discessit, dicet sibi; Magnum hodie lucrum feci malo quod illum talem inueni, quam si multiplicatum hoc ad me alia via peruenisset. Huic eius animo nunquam parem referam gratiam.

CAP. IV. At pleriq; sunt, qui beneficia asperitate verborum, & supercilio in odium adducunt, eo sermone vsi, ea superbia, vt impetrasse pæniteat. Aliæ deinde post rem promissam sequuntur moræ; nihil autem est acerbius, quam vbi quoque, quod impetrasti, rogandum est. Repræsentanda sunt beneficia; quæ à quibusdam accipere difficilius est, quam impetrare. Hic rogandus est, vt admoneat; ille, vt consummet. Sic vnum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiæ minimum apud promittentem remaneat; quia auctori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Hæc itaque curæ habebis, si grate æstimari quæ præstabis voles, vt beneficia tua illibata, vt integra ad eos, quibus promissa sunt, perueniant, sine vlla; quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat; nemo in eo quod daturus es, gratiam suam facere potest, vt non tuam minuat.

CAP. V. Nihil æquè amarum, quam diu pendere. Æquiore quidam animo ferunt præcidi spem suam, quam trahi. Pleriq; autem hoc vitium est, ambitione praua differendi promissa, ne minor sit rogantium turba. Quales regiæ potentiæ ministri sunt, quos delectat superbiæ suæ longum spectaculum; minusq; se iudicant posse, nisi diu multumq; singulis, quid possint, ostenderint. Nihil confestim, nihil semel faciunt; iniuriæ illorum præcipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit.

.... Quid? tu non intelligis,
Tantum te gratiæ demere, quantum mora adijcis?

Inde illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si quid facis: &, Nihil est tanti: Malo mihi iam neges. Vbi in tædium adductus animus incipit beneficium odisse, dum exspectat: potest ob id gratus esse? Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam: & misericordiæ genus est: cito occidere (quia tormentum vltimum finem sui secum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi supplicij pars est:) ita maior est muneris gratia, quo minus diu pependit. Est enim bonarum etiam rerum solicita exspectatio; & cùm plurima beneficia remedium alicuius rei afferant; qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert. Omnis benignitas properat; & propium est libenter facientis, cito facere. Qui tarde, & diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum amicæ voluntatis; tarde velle, nolentis est.

CAP. VI. In omni negotio, Liberalis non minima portio est, quomodo quidque aut dicatur, aut fiat: multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est; sed infinitum interest, vtrum excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant; gladius idem & stringit, & transforat; quam presso articulo venerit, refert: idem est quod datur; sed interest quomodo detur. Quam dulce, quam pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus, qui dedit; si dedisse, dum dat, oblitus est! nam corripere eum, cui cum maxime aliquid præstes, dementia est, & inserere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quidquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

CAP. VII. Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro aspere datum, Panem lapidosum vocabat; quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tiberius Cæsar rogatus à nepote M. Allio prætorio, vt æri alieno eius succurreret: edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cùm edita essent, scripsit, nepoti iussisse se pecuniam solui; adiecta contumeliosa admoni-

ni-

nitione, effecit, vt nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberauit illum à creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tiberius secutus est; puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent; ista fortasse efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas: beneficium vero danti, tota alia sequenda est via.

CAP. VIII. Omni genere quod des, quo sit acceptius, adornandum est. Hoc vero non est beneficium dare, deprehendere est. Et vt in transitu de hac quoque parte dicam quid sentiam, ne Principi quidem satis decorum est, donare ignominiæ caussa. Tametsi inquietudinem Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot postea, qui idem rogarent, inuenti sunt: quos omnes iussit reddere in senatu æris alieni caussas, & ita illis certas summas dedit. Non est illud liberalitas; censura est; non auxilium est; Principale tributum est. Beneficium non est, cuius sine rubore meminisse non possum. Ad iudicem missus sum: vt impetrarem, caussam dixi.

CAP. IX. Præcipiunt itaq; omnes auctores sapientiæ, quædam beneficia palam danda, quædam secreto. Palam, quæ consequi gloriosum est; vt militaria dona, & honores, & quidquid aliud notitia pulchrius fit. Rursus quæ non producunt, nec honestiorem faciunt, sed succurrunt infirmitati, egestati, ignominæ, tacitè danda sunt; vt nota sint solis, quibus prosunt. Interdum & ipse, qui iuuatur, fallendus est; vt habeat, nec à quo acceperit, sciat.

CAP. X. Arcesilaus, vt aiunt, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, ægro autem, & ne hoc quidem confitenti deesse sibi in sumptum ad necessarios vsus, cùm clam succurrendum iudicasset; puluino eius ignorantis sacculum subiecit, vt homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inueniret potius quam acciperet. Quid ergo? ille nescit à quo acceperit? Primum nesciat, si hoc ipsum beneficij pars est; deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat & illius auctorem. Denique ille nesciat accepisse se; ego sciam me dedisse. Parum est, inquis; Parum, si fœnerare cogitas; sed si dare quo genere accipienti maximè profuturum erit; dabis; contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed

videri benefecisse. Volo inquis, sciat: debitorem quæris. Volo vtiq; sciat; quid, si illi vtilius est nescire? si honestius, si gratius? non in aliam partem abibis? Volo sciat: ita tu hominem non seruabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate: sin adiuuari illum & oportet, & pudet; si quod præstamus, ostendit, nisi absconditur: beneficium in acta non mitto. Quidni? ego illi non sum indicaturus me dedisse? cùm inter prima præcepta, ac maximè necessaria sit, ne vnquam exprobrem, imo ne admoneam quidem? Hæc enim benefic. j inter duos lex est; alter statim obliuisci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum, & premit frequens meritorum commemoratio.

CAP. XI. Libet exclamare quod ille triumvirali proscriptione seruatus à quodam Cæsaris amico exclamauit, cum superbiam eius ferre non posset. Redde me Cæsari. Quovsque dices: Ego te seruaui, ego te eripui morti? istud si meo arbitrio memini, vita est, si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti, vt haberes, quem ostenderes. Quovsque me circumducis? Quovsq; obliuisci fortunæ meæ non sinis? semel in triumpho ductus essem. Non est dicendum, quid tribuerimus: qui admonet, repetit. Non est instandum, non est memoria reuocanda: nisi vt aliud dando, prioris admoneas. Ne alijs quidem narrare debemus: qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi vbique iactanti beneficium suum: Num negabis, inquit, te recepisse? & cùm respondisset, Quando? Sæpè quidem, inquit, & multis locis: id est, quoties & vbicumque narrasti. Quid opus est te loqui? quid alienum occupare officium? Est qui istud facere honestius possit: quo narrante & hoc laudabitur, quod ipse non narras. Ingratum me iudicas, si istud te tacente, nemo sciturus est? Quod adeo non est committendum, vt etiam si quis coram nobis narrabit, ei respondendum sit: Dignissimus quidem ille est maioribus beneficijs, sed ego magis velle me scio omnia illi prestare, quam adhuc præstitisse. Et hæc ipsa non verniliter, nec ea figura, qua quidam reijciunt, quæ magis ad se volunt attrahere: deinde adijcienda omnis humanitas. Perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituet in semine. Multa cura sata perducuntur ad segetem: nihil

in

in fructum peruenit, quod non à primo vsque ad extremum æqualis cultura prosequitur: eadem beneficiorum est conditio. Nunquid vlla maiora possunt esse, quam quæ in liberos patre conferunt? Hæc tamen irrita sunt, si in infantia deserantur, nisi longa pietas munus suum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum conditio est: nisi illa adiuueris, perdes: parum est dedisse, fouenda sunt. Si gratos vis habere quos obligas, non tantùm des oportet beneficia, sed ames. Præcipuè, vt dixi, parcamus auribus: admonitio tædium facit, exprobratio odium. Nihil æquè in beneficio dando vitandum est, quam superbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum? ipsa res te extollit. Detrahenda est innanis iactatio: res loquantur, nobis tacentibus. Non tantum ingratum, sed inuisum est beneficium, superdatum.

CAP. XII. C. Cæsar dedit vitam Pompeio Penno, si dat, qui non aufert: deinde absoluto, & agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui xecusant, & negant id insolentiæ caussa factum: aiunt socculum auratum, imo aureum margaritis distinctum, ostendere eum voluisse. Ita prorsus: quid hic contumeliosum est, si vir consularis aurum, & margaritas obsculatus est; & alioquin nullam partem in corpore eius electurus, quam purius oscularetur? Homo natus in hoc, vt mores liberæ ciuitatis Persica seruitute mutaret, parum iudicauit, si senator senex summissis honoribus, in conspectu Principum supplex sibi, eo more iacuisset, quo victi hostes hostibus iacuere: inuenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Non hoc est remp. calcare? & quidem, (dicet aliquis, nam potest ad rem pertinere) sinistro pede? Parum enim fœdè, furioseque insolens fuerat, qui de capite consularis viri soccatus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset imperator epigros suos.

CAP. XIII. O superbia magnæ fortunæ! O stultissimum malum! vt à te nihil accipere iuuat? vt omne beneficium in iniuriam conuertis? vt te omnia nimia delectant? vt te omnia dedecent? quoque altius te subleuasti, hoc depressior es, obstendisq; te nō agnoscere ista bona, quibus tantum inflaris. Quidquid das, corrumpis. Libet itaq; interrogare, quid tantoperè te resupinet, quid vultū, habitūq; oris peruertat, vt malis

ha-

habere personam, quam faciem? Iucunda sunt, quæ humana fronte, certe leni, placidaque tribuuntur: quæ cùm daret mihi superior, non exsultauit supra me, sed quam potuit, benignissimus fuit, descenditque in æquum, & detraxit muneri suo pompam: obseruauit idoneum tempus, vt in occasione potius, quam in necessitate succurreret. Vno modo istis persuadebimus, ne beneficia sua insolentia perdant, si ostenderimus non ideo videri maiora, quo tumultuosius data sunt: ne ipsos quidem ob id cuiquam posse maiores videri; vanam esse superbiæ magnitudinem, & quæ in odium etiam amanda perducat.

CAP. XIV. Sunt quædam nocitura impetrantibus: quæ non dare, sed negare, beneficium est. Æstimabimus itaque vtilitatem potius, quam voluntatem petentium. Sæpè enim noxia concupiscimus, nec dispicere quam perniciosa sint licet: quia iudicium interpellat affectus: sed cùm subsedit cupiditas, cùm impetus ille flagrantis animi, qui consilium fugat, cecidit; detestamur perniciosos malorum munerum auctores. Vt frigidam ægris negamus, & lugentibus, ac sibi iratis ferrum, aut amantibus quidquid contra se vsurus ardor petit: sic ea, quæ nocitura sunt impensè, ac submissè, nunquam etiam miserabiliter rogantibus, perseuerabimus non dare. Tum initia beneficiorum suorum spectare, tum etiam exitus decet: & ea dare, quæ non tantum accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum: sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum. Viderit, de se, non de me, queretur. Falsum est: imo de te, & merito quidem: cum ad mentem bonam redierit, cùm accessio illa, quæ animum inflammabat, remiserit. Quid ni eam oderit, à quo in damnum, ac periculum suum adiutus est? Exorari in perniciem rogantium, sæua bonitas est. Quemadmodum pulcherrimum opus est, etiam inuitos, nolentesque seruare: ita rogantibus pestifera largiri, blandum, & affabile odium est. Beneficium demus, quod vsu magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ sciam: ne in societate turpis facti, aut consilij inueniar. Si potero, reuocabo, sin minus, non adiuuabo scelus. Siue illum ira, quo non debet, impellit, siue ambitionis calor abducit à tutis:

non

non à semetipso vim sibi inferri patiar; non committam, vt possit quandoque dicere, Ille amando me occidit. Sæpè nihil interest inter amicorum munera, & hostium vota. Quidquid illi accidere optant; in id horum intempestiua indulgentia impellit, atque instruit. Quid autem turpius, quam (quod euenit frequentissime) vt nihil intersit intermedium & beneficium?

CAP. XV. Nunquam, in turpitudinem nostram reditura, tribuamus. Cum summa amicitiæ sit, amicum sibi æquare, vtrique simul consulendum est. Dabo egenti: sed vt ipse non egeam: succurram perituro; sed vt ipse non peream: nisi si futurus ero magni hominis, aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam vt qui quod dedit, imputat, gratiam destruit: ita qui quantum det, ostendit, munus suum commendat, non exprobrat. Respiciendæ sunt cuique facultates suæ, viresque: ne aut plus præstemus, quam possumus, aut minus. Æstimanda est eius persona, cui damus: quædam accipiente maiora sunt. Vtriusque itaque personam confar: & ipsum, inter illas, quod donabis, examina, nunquid aut danti graue sit, aut paucum: nunquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

CAP. XVI. Vrbem cuidam Alexander donabat væsanus, & qui nihil animo non grande conciperet: cùm ille cui donabatur, seipse mensus, tanti muneris inuidiam refugisset, dicens non conuenire fortunæ suæ: Non quæro, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa vox videtur, & regia: cùm sit stultissima. Nihil enim per se quemquam decet: refert quid, cui, quando, quare, vbi, & cetera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal! si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarum, ac dignitatum proportio: & cùm sit vbique virtutis modus, æquè peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat istud sane tibi, & te in tantum fortuna sustulerit vt congiaria tua vrbes sint: quas quanto maioris animi fuit non capere, quàm spargere? est tamen aliquis minor, quàm vt in sinu eius condenda sit ciuitas.

CAP. XVII. Ab Antigono Cynicus petijt talentum: respon-

respondit, plus esse, quam quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium; respondit, minus esse, quam quod regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret; in denario regem, in talento Cynicum respexit; cùm posset & denarium tanquam Cynico dare, & talentum tanquam rex. Vt sit aliquid maius, quam quod Cynicus accipiat; nihil tam exiguum est, quod non honeste regit humanitas tribuat. * Si me interrogas, probo enim intolerabilis res, poscere nummos, & contemnere. Indixisti pecuniæ odium, hoc professus es; hanc personam induisti; agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. Adspicienda ergo non minus sua cuique persona est, quam eius, de quo iuuando quis cogitat. Volo Chrysippi nostri vti similitudine de pilæ lusu; quam cadere non est dubium, aut mittentis vitio, aut accipientis. Tunc cursum suum seruat, vbi inter manus vtriusque, apte ab vtroque & iactata & excepta versatur; necesse est autem lusor bonus, aliter illam collusori longo, aliter breui mittat; Eadem beneficij ratio est; nisi vtrique personæ, dantis & accipientis, aptatur; nec ab hoc exibit, nec ad illum perueniet, vt debet. Si cum exercitato & docto negotium est, audacius pilam mittemus; vtcumque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto; non tam rigide, nec tam excusse, sed languidius, & in ipsam eius dirigentes manum, remisse occurremus. Idem faciendum est in beneficijs; quosdam doceamus, & satis iudicemus, si conantur, si audent: si volunt: Facimus autem plerumque ingratos, & vt sint, fauemus; tanquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit; vt malignis lusoribus propositum est, collusorem traducere, cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest, nisi consentitur extendi. Multi sunt tam prauæ naturæ, vt malint perdere quæ præstiterunt, quam videri recepisse, superbi & imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, vt illi quoque partes suæ constent, & fauore; vt gratia sibi referri possit, benigne omnia interpretari gratia agentem, non aliter quam si referat, audire; præbere se facilem, ad hoc, vt quem obligauit, etiam exsolui velit? Male audire

solet

solet fęnerator, si acerbe exigit; æque si in recipiendo tardus ac difficilis moras quærit; beneficium tam recipiendum, est, quam non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquam exegit; reddi gauisus est, bona fide quid præstitisset, oblitus, qui accipientis animo recepit.

CAP. XVIII. Quidam non tantum dant beneficium superbe, sed etiam accipiunt: quod non est committendum. Iam enim transeamus ad alteram partem, tractaturi quomodo se gerere homines in accipiendis beneficijs debeant. Quodcumque ex duobus constat officium, tantumdem ab vtroque exigit. Qualis pater esse debeat, cum inspexeris; scies non minus operis illic superesse, vt dispicias qualem esse oporteat filium; sunt aliquæ partes mariti, sed non minores vxoris. Inuicem ista quantum exigunt, præstant, & parem desiderant regulam; quæ, vt ait Hecaton, difficilis est. Omne enim honestium in arduo est, etiam quod vicinum honesto est; non enim tantum fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce, per totam vitam eundum est; minima maximaque ex huius consilio gerenda sunt; quomodo hæc suaserit, dandum. Hæc autem hoc primum censebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Vt breuiter tibi respondeam; ab his, quibus dedisse videamur. Nam etiam maiore dilectu quærendus est, cui debeamus, quam cui præstemus? nam, vt non sequantur vlla incommoda (sequuntur autem plurima) graue tamen tormentum est debere, cui nolis. Contra, iucundissimum est ab eo accepisse beneficium, quem amare etiam post iniuriam possis, vbi amicitiam, alioqui iucundam, caussa fecit & iustam. Illud vero homini verecundo & probo miserrimum est, si cum amare oportet, quem non iuuat. Toties admoneam: necesse est, non loqui me de sapientibus, quos quidquid oportet, & iuuat; qui animum in potestate habent, & legem sibi, quam volunt, dicunt, & quam dixerunt; sed de imperfectis hominibus, honesta sequi volentibus, quorum affectus sæpe contumaciter parent. Itaque eligendus est, à quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quærendus beneficij, quam pecuniæ creditos. Huic enim reddendum est, quantum accepi; & si redidi, solutus sum ac liber; at illi plus soluendum est; & nihilominus

nus etiam relata gratia, cohæremus: debeo enim, cum reddidi, rursus incipere. * Monetque amicitia non recipere indignum; sic ne in beneficiorum quidem sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur. Non semper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum est & inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus suum fastidire te, in iniuriam iudicaturus est: non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem; quid faciam parum dignus est, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, vim maiorem & metum excipio; quibus adhibitis, electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrij tui est, vtrum velis, an non: id apud te ipse perpendes: si necessitas tollit arbitrium; scies te non accipere, sed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire, an velim, effice, vt possim nolle. Vitam tamen tibi dedit: non refert quid sit, quod datur, nisi à volente volenti detur. Si seruasti me, non ideo seruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit: non ideo numeratur inter salubria. Quædam prosunt, nec obligant.

CAP. XIX. Tuber quidam tyranni gladio diuisit, qui ad eum occidendum venerat: non ideo illi tyrannus gratias egit, quod rem quam medicorum manus reformidauerant, nocendo sanauit. Vides non esse magnum in ipsa re momentum? quoniam non videtur dedisse beneficium, qui malo animo profuit. Casus enim beneficium est, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro spectauimus, qui vnum è bestiarijs agnitum, cum quondam eius fuisset magister protexit ab impetu bestiarum. Num ergo est beneficium, feræ auxilium? minime: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa, nec hic, nec illa beneficium; quia non est beneficium, accipere cogi: non est beneficium, debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitrium mei; deinde beneficium.

CAP. XX. Disputari de M. Bruto solet, an debuerit accipere à D. Iulio vitam, cum occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, alias tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fuerit in alijs, in hac re videtur vehementer errasse, nec

ex

ex institutione Stoica se egisse; qui aut regis nomen extimuit, cum optimus ciuitatis status sub rege iusto sit; aut ibi sperauit libertatem futuram, vbi tam magnum præmium erat & imperandi, & seruiendi; aut existimauit ciuitatem in priorem formam posse reuocari, amissis pristinis moribus; futuramque ibi æqualitatem ciuilis iuris, & staturas suo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an seruirent, sed vtri. Quanta vero illum aut rerum naturæ, aut vrbis suæ tenuit obliuio, qui vno interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cum Tarquinius esset inuentus, post tot reges ferro ac fulminibus occisos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficij iniuria venerat. Non enim seruauit is, qui non interfecit; nec beneficium dedit, sed missionem.

CAP. XXI. Illud magis venire in disputationem potest aliquam, quid faciendum sit captiuo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis & infamis ore promittit? Patiar me ab impuro seruari? seruatus deinde, quam illi gratiam referam? Viuam cum obscœno? non viuam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam: accipiam autem tamquam creditum, non tamquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & si occasio fuerit seruandi, periclitantem seruabo: in amicitiam, quæ similes iungit, non descendam: nec seruatoris illum loco numerabo, sed fœneratoris: cui sciam reddendum quod accepi. Est aliquis dignus, à quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est: ideo non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio, regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cum ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius est, non facio, vt sine illo pericliter. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait à filio familias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quod furtum non recepit? quod maluit non accipere, quam reddere? quæ est enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, vtamur Græcini Iulij viri egre-

egregij, quem C. Cæsar occidit ob hoc vnum, quod melior vir erat, quam esse quemquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam à Fabio Persico missam non accepit. Et obiurgantibus his, qui non æstimabant, mittentes sed missa, quod repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, à quo propinationem accepturus non sim? Cumque illi Rebilus consularis homo eiusdem infamiæ, maiorem summam misisset; instaretque, vt accipi iuberet: Rogo, inquit, ignoscas; nam & à Persico non accepi. Vtrum hoc munera accipere est, an senatum legere?

CAP. XXII. Cum accipiendum iudicauerimus; hilares accidiamus, profitentes gaudium: & id danti manifestum sit, vt fructum præsentem capiat. Iusta enim caussa lætitiæ est, lętum amicum videre: iustior, fecisse. Grate ad nos peruenisse indicemus, effusis affectibus: quod non ipso tantum audiente, sed vbique testemur. Qui grate beneficium accipit, primum eius pensionem soluit.

CAP. XXIII. Sunt quidam, qui nolunt nisi secreto accipere: testem beneficij & conscium vitant: quos scias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eum, cui datur: ita accipienti adhibenda concio est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiue agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista verecundia, sed infitiandi genus. Ingratus est, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi pararios, nec signatores aduocari, nec chirographum dare: idem faciunt, qui dant operam, vt beneficium in ipsos collatum, quam ignotissimum sit. Verentur palam ferre, vt sua potius virtute, quam alieno adiutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officijs sunt, quibus vitam, aut dignitatem debent; & dum opinionem clientium timent, grauiorem subeunt ingratorum.

CAP: XXIV. Alij pessime loquuntur de optime meritis. Tutius est quosdam offendere, quam demeruisse: argumentum nihil debentium, odio quærunt. Atqui nihil magis præstandum est, quam vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ subinde resicien-

cienda eſt: quia nec referre poteſt gratiam, niſi qui meminit; & qui meminit, iam refert. Nec delicate accipiendum eſt, nec ſubmiſſe & humiliter. Nam qui negligens eſt in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat; quid faciet, cum prima eius voluptas refrixerit? Alius accepit faſtidioſe, tamquam qui dicat: Non quidem nihil opus eſt: ſed quia tam valde vis, faciam tibi mei poteſtatem. Alius ſupine, vt dubium præſtanti relinquat, an ſenſerit: alius vix labra diduxit, & ingratior, quam ſi tacuiſſet fuit. Loquendum pro magnitudine rei impenſius, & illa adiicienda: Plures quam putas, obligaſti. Nemo enim non gaudet beneficium ſuum latius patere. Neſcis quid mihi præſtiteris; ſed ſcire te oportet, quanto plus ſit quam æſtimas. Statim gratus eſt, qui ſe onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero: illud certe non deſinam vbique confiteri, me referre non poſſe.

CAP. XXV. Nullo magis Cæſarem Auguſtum demeruit, & ad alia impetranda facilem ſibi reddit Furnius, quam quod, cum Patri Antonianas partes ſecuto veniam impetraſſet, dixit: Hanc vnam Cæſar habeo iniuriam tuam: effeciſti vt viuerem, & morerer ingratus. Quid eſt tam grati animi, quam nullo modo ſibi ſatisfacere? quam nec ad ſpem quidem exæquandi vnquam beneficij accedere? His atque eiuſmodi vocibus id agamus, vt voluntas non lateat, ſed aperiatur, & luceat. Verba ceſſent licet: quemadmodum debemus affecti ſumus, conſcientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus eſt, ſtatim dum accepit, de reddedo cogitat. Chryſippus quidem dicit, illum velut in certamen curſus compoſitum, & carceribus incluſum, opperiri debere ſuum tempus, ad quod velut dato ſigno proſiliat. Et quidem magna illi celeritate opus eſt, magna contentione, vt conſequatur antecedentem.

CAP. XXVI. Videndum eſt nunc, quid maxime faciat ingratos. Aut nimius ſui ſuſpectus, & inſitum mortalitati vitium, ſe ſuaque mirandi; aut auiditas, aut inuidia. Incipiamus à primo. Nemo non benignus eſt ſui iudex; inde eſt, vt omnia meruiſſe ſe exiſtimet, & in ſolutum accipiat; nec ſatis ſuo pretio ſe æſtimatum putet. Hoc mihi dedit; ſed quam ſero, ſed poſt quot labores? quanto conſequi plura potuiſſem, ſi il-

illum, aut illum, aut me cedere maluissem? non hoc speraueram. In turbam coniectus sum; tam ex quo dignum me iudicauit; honestius præteriri fuit.

CAP. XXVII. Cn. Lentulus augur, diuitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent (hic quater millies sestertium suum vidit: proprie dixi: nihil enim amplius quam vidit) ingenij fuit tam sterilis, quam pusilli animi. Cum esset auarissimus, nummos citius emittebat, quam verba; tanta illi inopia erat sermonis. Hic cum omnia incrementa sua D. Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem, sub onere nobilitatis laborantem; princeps iam ciuitatis, & pecunia, & gratia, subinde Augusto solebat queri, dicens, A studijs se abductum. Nihil tantum in se congestum esse, quantum perdidisset relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque diuus Augustus præstiterat, quod illum derisu ac labore irrito liberauerat. Non patitur auiditás quemquam esse gratum: nunquam enim improbæ spei, quod datur, satis est. Eo maiora cupimus, quo maiora venerunt: multoque concitatior est auaritia, in magnarum opum congestu collocata: vt flammæ infinito acrior vis est, quo ex maiore incendio emicuit. Æque ambitio non patitur quemquam in ea mensura honorum conquiescere, quæ quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: sed quæritur, quod non est ad præturam vsque perductus; nec hæc grata est, si deest consulatus: ne hic quidem satiat, si vnus est. Vltra se cupiditas porrigit, & felicitatem suam non intelligit; quia non vnde venerit, respicit, sed quo tendat. Omnibus his vehementius & importunius malum est inuidia, quæ nos inquietat, dum comparat.

CAP. XXVIII. Hoc mihi præstitit: sed illi plus, sed illi maturius; & deinde nullius caussam agit, contra omnes sibi fauet. Quanto est simplicius, quanto prudentius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quanti à seipso æstimari? Plus accipere debui: sed illi facile non fuit plus dare: in multos diuidenda liberalitas erat. Hoc initium est; boni consulamus, & animum eius, grate excipiendo, euocemus. Parum fecit; sed sæpius faciet; illum mihi prætulit; & me multis; ille non est mihi par virtutibus,

bus, nec officijs; sed habuit suam Venerem. Querendo non efficiam, vt maioribus dignus sim, sed vt datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt; quid ad rem? quam raro fortuna iudicat? Quotidie querimur, malos esse felices: sæpe quæ agellos pessimi cuiusque transierat, optimorum virorum segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque, vt in ceteris rebus, ita in amicitijs. Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit: nullum tam angustum, quod non bonus interpres extendat: Nunquam deerunt caussæ querendi, si beneficia à deteriore parte spectaueris.

CAP. XXIX. Vide quam iniqui sint diuinorum munerum æstimatores, etiam quidam professi sapientiam. Queruntur, quod non magnitudine corporis æquemus elephantes, velocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros: quod solidior sit cutis beluis, decentior damis, densior vrsis, mollior fibris: quod sagacitate nos narium canes vincant, quod acie luminum aquilæ, spatio ætatis corui, multa animalia nandi facilitate. Et cum quædam ne coire quidem in idem natura patiatur, vt velocitatem corporum & vires ex diuersis ac dissidentibus bonis hominem non esse compositum, iniuriam vocant: & in negligentes nostri deos querimoniam iaciunt, quod non bona valetudo & virtus inexpugnabilis data sit, quod non futuri scientia. Vix sibi temperant, quin eousque impudentiæ prouehantur, vt naturam oderint, quod infra deos sumus, quod non in æquo illis stetimus. Quanto satius est ad contemplationem tot tantorumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt secundas sortiri, quod terrenis præfecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est? Quidquid nobis negatum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus æstimator sortis humanę, cogita quanta nobis tribuerit pares noster, quanto valentiora animalia sub iugum miserimus, quanto velociora consequamur: quam nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento peruium est, sideribus velociorem, quorum post multa sæcula futuros cursus antecedit; tantum denique frugum, tantum opum, tantum denique

que

que frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias aceruatarum. Circumeas licet cuncta; & quia nihil totum inuenies, quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quæ tibi dari velles. Bene æstimata naturæ indulgentia, confitearis necesse est, in delicijs te illi fuisset. Ita est; carissimos nos habuerunt dij immortales, habentque; & qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos collocauerunt. Magna accepimus, maiora non cepimus.

CAP. XXX. Hæc, mi Liberalis, necessaria credidi, vt dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficijs erat, cum de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam in cetera, huius detestabilis vitij audacia. Cui enim respondebit grate, quod munus existimabit aut magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se à dijs negat, quam quotidie ab illis petit? Quicumque ergo gratos esse docet, & hominum caussam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quod quisquam excusationem mentis ingratæ ab infirmitate atque inopia petat, & dicat: Quid enim faciam, & quomodo? quando superioribus, dominisque rerum omnium gratiam referam? Referre facile est, si auarus es, sine impendio; si iners, sine opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es si vis, cum quolibet paria fecisti; quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

CAP. XXXI. Hoc ex paradoxis Stoicæ sectæ minime mirabile, vt mea fert opinio, aut incredibile est, eum qui libenter accipit beneficium, reddidisse. Nam cum omnia ad animum referamus, fecit quisque quantum voluit: & cum pietas, fides, iustitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit; etiamsi illi manum exerere non licuit, gratus quoque potest esse homo voluntare. Quotiens quod proposuit quisque consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodesse ei cui dat, & voluptati sibi esse. Si quod voluit, effecit, peruenitque ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit, tulit quod petijt. Non enim sibi inuicem aliquid reddi voluit; aut non fuit beneficium, sed negotiatio. Bene nauigauit, qui quem destinauit portum, tenuit;

teli

teli iactus certæ manus peregit officium, si petitā percussit; beneficium qui dat, vult excipi grate; habet quod voluit, si bene acceptum est. Sed sperauit emolumentum aliquod, non fuit hoc beneficium, cuius proprium est, nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optimæ rei conditio est: vt gratus sim, ad fortunam mittor. Si illa inuita respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo? non quidquid potero, & faciam, & reddam? temporum, rerumque occasionem sequar, & eius implere sinum cupiam, à quo aliquid accepi? sed malo loco beneficium est, nisi & excussis manibus esse grato licet.

CAP. XXXII. Qui accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, non consummauit officiū suū; restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, pilā scitè, ac diligenter excipere; sed non dicitur bonus lusor nisi qui aptè, & expeditè remisit, quā exceperat. Exemplum hoc dissimile est quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate, non in animo: explicari itaq; totum debet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideo non bonum lusorem dicam, qui pilam, vt oportebat, excepit, si per ipsum mora, quo minus remitteret, non fuit. Sed quamvis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, sed & partem quam non fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est: qui consummatur vicibus mittendi, ac remittendi. Nolo diutius hoc refellere; existimemus ita esse: desit aliquid lusui, non lusori: sic & in hoc, de quo disputamus, deest aliquid rei datæ, cui pars altera debetur; non animo, qui animum parem sibi nactus est: quantum in illo est, quod voluit, effecit.

CAP. XXXIII. Beneficium mihi dedit: accepi non aliter, quam ipse accipi voluit. Iam habet, quod petit, & quod vnū petit ergo, gratus sum. Post hæc vsus mei restat, & aliquod ex homine grato commodū: hæc non imperfecti officij reliqua pars est; sed perfecti accessio. Facit Phidias statuam: alius est fructus artis, alius artificij: artis est, fecisse quod voluit; artificij, fecisse cū fructu. Perfecit opus suum Phidias, etiamsi non vendidit. Triplex est illi fructus operis sui: vnus conscientiæ: hūc absoluto opere percepit: alter famæ, tertius vtilitatis: quem allatura est, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficij fructus primus ille est,

conſcientiæ. Hunc percepit, qui quo voluit, munus ſuum pertulit. Secundus eſt famæ: tertius eorum, quæ præſtari inuicem poſſunt: Itaque cum benignè acceptum eſt beneficium, qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium eſt, ipſum quidem bene accipiendo perſolui.

CAP. XXXIV. Quid ergo? inquit, retulit gratiam, qui nihil fecit? Primum fecit: bono animo bonum obtulit: & quod eſt amicitiæ, ex æquo. Poſt deinde aliter beneficium, aliter creditum ſoluitur. Non eſt quod exſpectes, vt ſolutionem tibi oſtendam; res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamvis primo contra opinionem pugnet tuam, ſi te commodaueris mihi, & cogitaueris res eſſe plures, quam verba. Ingens copia eſt rerum ſine nomine, quas non proprijs appellationibus notamus, ſed alienis, commodatiſque. Pedem & noſtrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis: canem, & venaticum, & marinum, & ſidus. Quia non ſufficimus, vt ſingulis ſingula aſſignemus: quoties opus eſt, mutuamur. Fortitudo eſt virtus, pericula iuſta contemnens: aut ſcientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & ſeruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parſimonia eſt ſcientia vitandi ſumptus ſuperuacuos: aut ars re familiari moderatè vtendi: parciſſimum tamen hominem vocamus puſilli animi & contracti; cum infinitum interſit, inter modum & anguſtias. Hæc alia ſunt natura: ſed effecit inopia ſermonis, vt & hunc illum parcum vncemus; vt & ille fortis dicatur cum ratione fortuita deſpiciens, & hic ſine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium, eſt & actio, vt diximus, benefica, & ipſum, quod datur per illam actionem: vt pecunia, vt domus, vt prætexta. Vnum vtrique nomen eſt: vis quidem, ac poteſtas longe alia.

CAP. XXXV. Itaque attende: iam intelliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia eſt, ſi illud beneuole excipimus; illud alterum, quod re continetur, nondum reddidimus, ſed volumus reddere. Voluntati voluntate ſatisfecimus, rei rem debemus.

Itaque quamvis retulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit; iubemus tamen aliquid simile ei, quod accepit, reddere. A consuetudine quædam quæ dicimus, abhorrent: deinde alia via ad consuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere sapientem: & tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse: & tamen eum, qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. Insanire omnes stultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro: his ipsis quos vocamus insanos, & suffragium, & iurisdictionem committimus. Sic dicimus eum, qui beneficium bono animo accepit, gratiam retulisse: nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cùm retulerit. Exhortatio est illa, non inficiatio beneficij. Ne timeamus, neve intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt, & fama defensa, detractæ sordes, spiritus, & libertas potior spiritu; & quomodo referre gratiam potero? quando ille veniet dies, quo ille animum meum ostendam? hic ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quod accipias, sed quod reddas, debiturusque sis. Non adibis tam magnæ rei periculum, vt casus ingratum facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despondeas animo, ne laborum, ac longæ seruitutis exspectatione deficias; non differo te: de præsentibus fiat. Nunquam eris gratus, nisi statim es. Quid ergo facies? non arma sumenda sunt: & fortasse erunt: non maria emetienda; fortasse etiam ventis minantibus solues: vis reddere beneficium? benignè accipe, retulisti gratiam: non vt soluisse te putes, sed vt securior debeas.

(*_*_*)

LIBER TERTIVS.

Argumentum, & Ordo.

Git de Ingratis: qui illi sint? & an puniendi, aut ad iudicem vocandi? accurata disputatione negat: & addit, pœnam iis in Odio, & Infamia esse, atque Animo ipso. Deinde ex occasione, an Dominus in seruum gratus esse debeat? an ab illo Beneficium accipiat? adfirmat, & hoc vberius, quia creber tunc seruorum vsus. Adnectit, An filius patri det Beneficium? disputat in vtramque, sed affirmantem affirmat.

CAPVT I.

NOn referre beneficiis gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur. Æbuci Liberalis. Ideo de ingratis etiam ingrati queruntur: cum interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus displicet: adeoque in contrarium itur, vt quosdam habeamus infestissimos non post beneficia tantùm, sed propter beneficia. Hoc prauitate naturæ accidere quibusdam, non negauerim: pluribus, quia memoriam tempus interpositum subduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerunt, ea interiecto spatio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecum disputationem scio, cùm tu illos non ingratos vocares, sed oblitos: tanquam ea res ingratum excuset, quæ facit. An quia hoc accidit alicui, non sit ingratus: cùm hoc non accidat, nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorum, vt furum, vt homicidarum: quorum vna culpa est, ceterum in partibus varietas magna. Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit: ingratus est, qui dissimulat: ingratus, qui non reddit: ingratissimus omnium, qui oblitus est. Illi enim si non soluunt, tamen debent; & exstat apud illos vestigium certè meritorum, intra malam conscientiam conclusorum; & aliquando ad referendam gratiam conuerti ex aliqua caussa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita honestæ rei cupiditas; qualis solet ad tempus etiam in malis pectoribus exsurgere;

gere: si inuitauerit facilis occasio: hic nunquam fieri gratus potest, cui totum beneficium elapsum est. Et vtrum tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitiosi oculi sunt, qui lucem reformidant: cæci, qui non vident: & parentes suos non amare, impietas est; non agnoscere, insania. Quis tam ingratus est, quam qui quod in prima parte animi positum esse debuit, & semper occurrere, ita seposuit, & abiecit, vt ignorantiam verteret? apparet illum non sæpe de reddendo cogitasse, cui obrepsit obliuio.

CAP. II. Denique ad reddendam gratiam, & virtute opus est, & tempore, & facultate, & adspirante fortuna. Qui meminit, sine impendio gratus est. Hoc, quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præstat; nullum habet, quo lateat, patrocinium. Nunquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longè proiecit, vt extra conspectum suum poneret. Quemadmodum quæ in vsu sunt, & manum quotidie tactumque patiuntur, nunquam periculum situs adeunt: illa quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, vt superuacua iacuerunt, sordes ipsa colligunt vetustate: ita quidquid frequens cogitatio exercet, ac renouat, memoriæ nunquam subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpè respexit.

CAP. III. Præter hanc caussam, aliæ quoque sunt, quæ nobis merita nonnunquam maxima velant. Prima omnium, ac potissima, quod nouis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id quod est, sed quod appetitur, intenti. Quidquid enim domi est, vile est. Sequitur autem, vt vbi quod acceperis, leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio. Amauimus aliquem, & suspeximus, & fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quamdiu nobis placebant ea quæ consecuti sumus: deinde irrumpit animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, vti mortalibus mos est, ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quidquid ante apud nos beneficium vocabatur; nec ea intuemur, quæ nos alijs præposuere, sed ea sola, quæ fortuna præcedentium ostentat. Non potest autem quisquam & inuidere, & gratias agere: quia inuidere,

querentis, & mœsti est: gratias agere, gaudentis. Deinde, quia nemo nostrum nouit, nisi id tempus, quod cum maximè transit: ad præterita rari animum retorquent. Sic fit, vt præceptores, eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam reliquimus; sic fit, vt in adolescentiam nostram collata pereant; quia ipsa nunquam retractatur. Nemo quod fuit, tanquam in præterito, sed tanquam in perdito ponit; ideoque caduca memoria est, futuro imminentium.

CAP. IV. Hoc loco reddendum est Epicuro testimonium, qui assiduè queritur, quod aduersus præterita simus ingrati, quod quæcumque percepimus bona, non reducamus, nec inter voluptates numeremus; cùm certior nulla sit voluptas, quam quæ iam eripi non potest. Præsentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere; futura pendent, & incerta sunt; quod præterijt, inter tuta sepositum est. Quomodo ergo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnem vitam suam transilit præsentium intuitu, ac futurorum. Memoria gratum facit: memoriæ minimum tribuit, quisquis spei plurimum.

CAP. V. Quemadmodum, mi Liberalis, quædam res semel perceptæ hærent; quædam vt scias, non est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi continuetur) Geometriam dico, & sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt; ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, sed numero pluria, & temporibus diuersa, effluunt. Quia (vt dixi) non subinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium: nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit: nemo non deditum se, & deuotum professus est, & si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, inuenit. Post exiguum tempus, ijdem illi verba priora, quasi sordida, & parum libera, euitant: perueniunt deinde eo, quo, vt ego existimo, pessimus quisque, atque ingratissimus peruenit, vt obliuiscantur. Adeo enim ingratus est, qui oblitus est, vti gratus sit, cui beneficium in mentem venit.

CAP. VI. Hoc tam inuisum vitium, an impunitum esse debeat, quæritur; & an hæc lex, quæ in scholis exercetur etiam in ciuitate ponenda sit, qua ingrati

ei datur actio. Quæ videtur æqua omnibus; quid ni? cùm vrbes quoque vrbibus, quæ præstitere exprobrent, & in maiores collata, à posteris exigant. Nostri maiores, maximi: scilicet, viri, ab hostibus tantum res repetierunt; beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Macedonum gente, non est in vlla data aduersus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, dandam non fuisse; quia aduersus maleficium omnes consensimus; & homicidij, veneficij, parricidij, violatarum religionum, alibi atque aliubi diuersa pœna est; sed vbique aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, vbique improbatur. Neque absoluimus illud; sed cum difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantum odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad iudices deos mittimus.

CAP. VII. Rationes autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficij perijt, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto, & locato datur. Hoc enim in illo speciosissimum est, quod dedimus vel perdituri; quod totum permisimus accipientium arbitrio. Si appello, si ad iudicem voco, incipit non beneficium esse, sed creditum. Deinde, cum res honestissima sit, referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est; non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quam eum qui depositum reddidit, aut quod debebat, citra iudicem soluit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum hominem, & beneficum. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat? aut illo, qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res, gratum esse; nisi tutum est, ingratum fuisse. Adijce nunc, quod huic omni legi omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulere, dilatant. Præterea quæcunque in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideo melior videtur conditio, caussæ bonæ, si ad iudicem, quam si ad arbitrum mittitur; quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit; huius libera, & nullis astricta

P 4 vin-

vinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adijcere, & sententiam suam non prout lex aut iustitia suadet, sed prout humanitas, & misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium non constat: deinde quantumcumque sit, refert quam benignè illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Sæpè & qui reddidit quod accepit, ingratus est; & qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam po est; vbi fecisse, aut non fecisse pronunciandum est, vbi prolatis cautionibus, controuersia tollitur. Vbi vero inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capiẽda est: vbi id, de quo sola sapientia decernit, in controuersiam incidit, non potest ad hæc sumi iudex ex turba selectorum, quem census in album, & equestris hereditas misit.

CAP. VIII. Itaque non hæc parum idonea res visa est, quæ deduceretur ad iudicem, sed nemo huic rei satis idoneus iudex inuentus est; quod non admiraberis, si excusseris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi reum exisset. Donauit aliquis magnum pecuniam: sed diues, sed non sensurus impedium. Donauit alius; sed toto patrimonio cessurus. Summa eadem est: beneficium idem non est. etiam nunc adijce. Hic pecuniam pro addicto dependit: sed cum illam domo protulisset: ille dedit eandem: sed mutuam sumpsit, aut rogauit & se obligari ingenti merito passus est. Eodem existimas loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est: & hunc, qui accepit, vt daret? Tempore quædam magna fiunt, non summa. Beneficium est donata possessio, cuius fertilitas laxare possit annonam: beneficium est, vnus in fame panis. Beneficium est, donare regiones, per quas multa flumina & nauigabilia decurrant: beneficium est, arentibus siti, & vix spiritum per siccas fauces ducentibus, monstrare fontem. Quis inter se ista comparabit? quis expendet? difficili est sententia, quæ non rem, sed vim rei quærit. Eadem licet sint, aliter data non idem pendent. Dedit mihi hic beneficium: sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbius me quam solebat, aspexit: sed tam tarde dedit, vt plus præstiturus fuerit, si cito negasset. Horum, quomodo iudex

dex inibit æstimationem, cùm sermo, & dubitatio, & vultus meriti gratiam destruant?

CAP. IX. Quid quod quædam beneficia vocantur, quia nimis concupiscuntur: quædem non sunt ex hac vulgari nota, sed maiora, etiam si minus apparent? Beneficium vocas, dedisse potentis populi ciuitatem, in quattordecim deduxisse, & defendisse capitis reum; quid vtilia suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remedijs refocillasse lugentem, & quos desiderabat volentem se, ad vitæ consilium reduxisse? quid assedisse ægro, & cum valetude eius ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora, & cadentes venas vino refecisse, & medicum adduxisse morienti? Hęc quis ęstimabit? quis dissimilibus beneficijs iubebit beneficia pensari? Donauit tibi domum; sed ego tuam supra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnauit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi silentio dedi. Cùm aliter beneficium detur, aliter reddatus, paria facere difficile est.

CAP. X. Dies præterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecunię creditæ. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendetur ingratus? maxima beneficia probationem non habent: sæpe intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, vt ne demus beneficia sine teste; Quam deinde pœnam ingratis constituamus? vnam omnibus, cùm disparia beneficia sint? an inæqualem, & pro cuiusque beneficio maiorem, aut minorem? Age, intra pecuniam versabitur taxatio quid quod quædam beneficia vitę sunt, & maiora vita; His quæ pronunciabitur pęna? minor beneficio? iniqua est: par, & capitalis? quid inhumanius, quam cruentos esse beneficiorum exitus?

CAP. XI. Quædam, inquit, priuilegia parentibus data sunt. Quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem sacrauimus, quia expediebat liberos tolli: sollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur; Cui des, elige: ipse tecum, si deceptus es, querere: dignum adiu-

ua. In liberis tollendis, nihil iudicio tollentium licet: tota res voti est. Itaque vt æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio est parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique sunt, nec est periculum, ne dedisse se illis mentiantur. In ceteris quæri debet, non tantum an receperint, sed an dederint. Horum in confesso merita sunt; & quia vtile est iuuentuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodia contineretur. Deinde omnium parentum vnum erat beneficium: itaque æstimari semel potuit: alia diuersa sunt, dissimilia, infinitis inter se interuallis distantia: itaque sub nullam regulam cadere potuerunt; cum æquius esset omnia relinqui, quam omnia æquari.

CAP. XII. Quædam magno dantibus constant: quædam accipientibus magna sunt, sed gratuita tribuentibus; quædam amicis data sunt, quædam ignotis. Plus est, quam vis idem detur, si ei detur, quem nosse à tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille solatia. Inuenies, qui nihil putet esse iucundius, nihil maius, quam habere in quo calamitas acquiescat: inuenies rursus, qui dignitati suæ; quam securitati, consuli malit: est qui plus ei debere se iudicet, per quem tutior est, quam ei per quem honestior. Proinde ista maiora aut minora erunt, pro vt fuerit iudex, aut ad hæc, aut ad illa, inclinatus animo. Præterea creditorem, mihi ipse eligo: beneficium sæpe ab eo accipio, à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inscio, &, si sciuisset, non accepturo, impositum est: non vocabis eum, qui vtcumque acceptum non reddidit?

CAP. XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, sed idem postea fecit iniuriam. Vtrum vno munere ad patientiam omnium iniuriarum astringor: an perinde erit, ac si gratiam retulerim, quia beneficium suum ipse insequenti iniuria rescidit? Quomodo deinde æstimabis, vtrum plus sit quod accepit, an in quo læsus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec inficiatores eorum afficiendo pęna. Sed illud quoque tibi è contrario occurrat; multo tardiores futuros ad reci-

pien-

pienda beneficia, si periculum caussæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipsi quoque ad danda tardiores: nemo enim libenter dat inuitis: sed quicumque ad benefaciendum bonitate inuitatus est, & ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris nisi quod volent. Minuitur enim gloria eius officis, cui diligenter cautum est.

CAP. XIV. Deinde, pauciora erunt beneficia? sed veriora: quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt: vt circumspectius donaremus, circumspectius eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des, considera, nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi iudicem. Nulla lex te in integrum restituet; solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, & magnifica sunt: polluies illa, si materiam litium præ se ferens. Redde quod debes. Hæc turpissima est in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, quam debet, dignitatem, securitatem, sanitatem? reddi maxima quæque non possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, si beneficium mercem facimus. Non est inritandus animus ad auaritiam, ad querelas, ad discordiam: sua sponte in ista fertur. Quantum possumus, resistamus, & quærenti occasiones, amputemus.

CAP. XV. Vtinam quidem persuadere possemus, vt pecunias creditas tantum à volentibus acciperent! vtinam nulla stipulatio emptorē venditori obligaret! nec pacta conuentaque impressis signis custodirentur! fides potius illa seruaret, & æquum colens animus! Sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem, quam spectare malunt. Adhibentur ab vtraque parte testes: ille per tabulas plurimum nomina, interpositis pararijs, facit: ille non est interrogatione contentus, nisi rem manu sua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publicæ confessionem! annulis nostris plus, quam amicus creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? in quid imprimunt signa? nempe ne ille neget accepisse se, quod accepit. Hos incoruptos viros, & vindices veritatis existimas? at his ipsis statim non aliter pecuniæ committentur. Ita non honestius

P 6 erat

erat à quibusdam fidem falli, quam ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deest auaritiæ, vt beneficia sine sponsore non demus. Generosi animi & magnifici est, iuuare & prodesse: qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam sordidissimam redigimus?

CAP. XVI. Plures, inquit; ingrati erunt, si nulla aduersus ingratum datur actio. Imo potius, pauciores; quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati sint: pudorem enim rei tollet multitudo peccantium: & desinet esse probri loco, commune maledictum. Nunquid iam vlla repudio erubescit, postquam illustres quædam ac nobiles fæminæ, non consulum numero, sed maritorum annos suos computant? & exeunt matrimonij caussa, nubunt repudij? Tam diu istud timebatur, quam diu rarum erat; quia vero nulla sine diuortio acta sunt, quod sæpe audiebant, facere didicerunt. Nunquid iam vllus adulterij pudor est, postquam eo ventum est, vt nulla virum habeat, nisi vt adulterum irritet? argumentum est deformitatis, pudicitia. Quam inuenies tam miseram, tam sordidam, vt illi satis sit vnum adulterorum par? nisi singulis diuisit horas? & non sufficit dies omnibus? nisi apud alium gestata est, apud alium mansit? Infrunita & antiqua est, quæ nesciat, matrimonium vocari, vnũ adulterium. Quemadmodum horum delictorum iam euanuit pudos, postquã res latius euagata est: ita ingratos plures efficies, & audaciores, si numerare se cœperint.

CAP. XVII. Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? quid malignus? quid auarus? quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis esse, quæ inuisa sint? aut vllum supplicium grauius existimas publico odio? Pœna est, quod non audet ab vllo beneficium accipere, quod non audet vlli dare, quod omnium designatur oculis, aut designari se iudicat: quod intellectum optimæ rei ac dulcissimæ amisit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cuius aures morbus obstruxit non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testis ingratorum omnium deos metuit, vrit illum & angit intercepti beneficij conscientia; denique satis hæc ipsa pena magna est, quod rei (vt dicebam) iucundissimæ fructum non percipit. At

quem

quem iuuat accepisse, æquali perpetuaque voluptate fruitur; & animum eius à quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat ingratum semel. Comparari autem potest vtriusque vita: cum alter tristis sit & solicitus, qualis esse infitiator, ac fraudulentus solet; apud quem non parentum qui debet, honor est, non educatoris, non præceptorum; alter lætus, hilaris, occasionem referendæ gratiæ exspectans, & ex hoc ipso affectu gaudium grande percipiens: nec quærens quomodo decoquat, sed quemadmodum plenius vberiusque respondeat: non solum parentibus & amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiam si à seruo suo beneficium accepit, æstimat non à quo, sed quid acceperit.

CAP. XVIII. Quamquam quæritur à quibusdam, sicut ab Hecatone, an beneficium dare seruus domino possit? Sunt enim qui ita distinguant, Quædam beneficia esse, quædam officia, quædam ministeria. Beneficium esse, quod alienus det: alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filij, vxoris, & earum personarum: quas necessitudo suscitat, & ferre opem iubet. Ministerium esse serui, quem conditio sua eo loco posuit, vt nihil eorum quæ præstat, imputet superiori. * Præterea seruos qui negat dare aliquando domino beneficium, ignarus est iuris humani: refert enim cuius animi sit, qui præstat, non cuius status. Nulli præclusa virtus est, omnibus patet, omnes admittit omnes inuitat, ingenuos, seruos, reges, & exsules: non eligit domum, nec censum; nudo homine contempta est. Quid enim erat tuti aduersus repentina, quid animus magnum promitteret sibi, si certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium seruus domino; nec regi quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quis teneatur imperio, si summo teneatur? Nam si seruo, quo minus in nomen meriti perueniat, necessitas obest, & patiendi vltima timor: idem istud obstabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem; quoniam, sub dispari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus suis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Potest seruus iustus esse, potest fortis, potest magnanimus; ergo & beneficium dare potest. Nam & hoc virtutis est adeoque dominis serui beneficia possunt dare, vt ip-

sos

fos sæpe beneficij sui fecerint. Non est dubium, an seruus beneficium dare possit cuilibet: quare ergo non & domino suo possit?

CAP. XIX. Quia non potest, inquit, creditur domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum suum obligat; peregrinantem sequitur, ægro ministrat, & labore summo colit. Omnia tamen ista, quæ alio præstante beneficia dicerentur, præstante seruo ministeria sunt. Beneficium id est, quod quis dedit, cum illi liceret & non dare: seruus autem non habet negandi potestatem; ita non præstat, sed paret, nec id se fecisse iactat, quod non facere non potuit. Etiam sub ista lege vincam, & eo perducam seruum, vt in multa liber sit. Interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem seruum pro salute domini sui, sine respectu sui dimicantem & confossum vulneribus, reliquias tamen sanguinis ab ipsis vitalibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram sua morte quærentem; hunc tu negabis beneficium dedisse, quia seruus est? Si tibi ostendero aliquem, vt secreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum; auertisse quātum potuerit, suspiciones quærentis, & impendisse spiritum fidei; hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia seruus est? Vide ne eo magis sit, quo rarius est exemplum virtutis in seruis; eoque gratius, quod cum fere inuisa imperia sint, & omnis necessitas grauis, commune seruitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non est, quia à seruo profectum est; sed ideo maius, quia deterrere ab illo nec seruitus quidem potuit.

CAP. XX. Errat, si quis existimat seruitutem in totum hominem descendere; pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt, & adscripta dominis; mens quidem sui iuris; quæ adeo libera & vaga est, vt ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo vtatur, & ingentia agat, & in infintum comes cælestibus exeat. Corpus itaq; est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit: interior illa pars mancipio dari non potest. Ab hac quidquid venit, liberum est: non enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur; contra rempublicam imperata

non

non facient nulli sceleri manus commodabunt.

CAP. XXI. Quædam sunt quæ leges nec iubent, nec vetant facere: in his seruus materiam beneficij habet: Quamdiu præstatur, quod à seruis exigi solet, ministerium est: vbi plusquam quod seruo necesse est, beneficium. Vbi in affectum amici transit, desinit vocari ministerium. Est aliquid, quod dominus præstare seruo debeat, vt cibaria: vt vestiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulsit, liberalius educauit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium est. Idem, è contrario, fit in persona serui. Quidquid est quod seruilis officij formulam excedit, quod non ex imperio, sed ex voluntate præstatur beneficium est: si modo tantum est, vt hoc vocari potuerit, quolibet alio præstante.

CAP. XXII. Seruus (vt placet Chrysippo) perpetuus mercenarius est. Quemadmodum ille beneficium dat, vbi plus præstat quam in quod operas locauit: sic seruus vbi beneuolentia erga dominum fortunæ suæ modum transijt & altius aliquid ausus, quod etiam felicius nato decori esset, & spem domini antecessit beneficium est intra domum inuentum. An æquum tibi videtur, quibus, si minus debito faciant, irascimur: non haberi gratiam, si plus debito solitoque fecerint? Vis scire, quando non sit beneficium? vbi dici potest, Quid si nollet? Vbi vero id præstitit, quod nolle licuit, voluisse laudandum est. Inter se contraria sunt, beneficium, & iniuria. Potest dare beneficium domino, si à domino iniuriam accipere: atqui de iniurijs dominorum in seruos, qui audiat, positus est, qui & sæuitiam & libidinem, & in præbendis ad victum necessarijs auaritiam compescat. Quid ergo? Beneficium dominus à seruo accipit? imo homo ab homine. Denique quod in illius potestate fuit, fecit beneficium domino dedit: ne à seruo acceperis, in tua potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & dissimilia, & quædam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, seruauit periturum: & hoc si parum est, pereundo seruauit: alius mortem domini adiuuit, alius decepit.

CAP. XXIII. Claudius Quadrigarius in duodeuicesimo annalium tradidit, cum obsideretur Grumentum

tum, & iam ad summam desperationem ventum esset duos seruos ad hostem transfugisse: & operæ pretium fecisse. Deinde vrbe capta, passim discurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua seruierant, præcucurisse, & dominam suam ante egisse: & quærentibus quænam esset, dominam, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci professos esse. Eductam deinde extra muros summa cura celasse, donec ostilis ira consideret: deinde, vt satiatus miles cito ad Romenos mores redijt: illos quoque ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse, Manumisit vtrumque euestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitæ necisq; potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari Aliter enim seruata, munus notæ & vulgaris clementiæ habuisset: sic seruata, nobilis fabula, & exemplum duarum vrbium fuit. In tanta confusione captæ ciuitatis, cum sibi quisque consuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, vt ostenderent quo animo facta esset prior illa transito, à victoribus ad captiuam transfugerunt, personam parricidarum ferentes: quod in illo beneficio maximum fui, tanti, iudicauerunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse, Non est, mihi crede, non, dico, seruilis animi, egregium factum fama sceleris emisse. C. Vettius, prætor Marsorum, ducebatur ad Romanum imperium. Seruus eius gladium militi ipsi, à quo trahebatur, eduxit, & primum dominum occidit: deinde, Tempus est, inquit, me & mihi consulere: iam dominũ manumisi atq; ita se vno ictu trãsiecit. Da mihi quemquam, qui magnificẽtius dominum seruarit.

CAP. XXIV. Corfinium Cæsar obsidebat: tenebatur inclusus Domitius. Imperauit medico eidemque seruo suo, vt sibi venenum daret. Cum tergiuersantem videret: Quid cunctaris, inquit, tanquam tua in potestate totum istud sit? mortem rogo armatus. Tum ille promisit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cum sopitus esset, accessit ad filium eius Iube: me, inquit, adseruari, dum ex euentu intelligas, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & seruatus à Cæsare est; prior tamen illum seruus seruauerat.

CAP. XXV. Bello ciuili proscriptum dominum seruus abscondit; & cum anulos eius sibi aptasset,

ac vestem induisset, speculatoribus occurrit, nihil se deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit: & deinde ceruicem porrexit. Quanti viri est, pro domino eo tempore mori nolle? in publica crudelitate mitem inueniri, in publica perfidia fidelem? cum præmia proditionis ingentia ostendantur, præmium fidei, mortem concupiscere?

CAP. XXVI. Nostri sæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæsare fuit accusandi frequens & pænæ publica rabis, quæ omni ciuili bello grauius togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium; nihil erat tutum; omnis sæuiendi placebat occasio. Nec iam reorum expectabatur euentus, cum esset vnus. Cœnabat Paulus prætorius in conuiuio quodam, imaginem Tiberij Cæsaris habens, ectypa, & eminente gemma. Rem ineptissimam fecero, si nunc verba quæsiero, quemadmodum dicam illum matellam sumpsisse. Quod factum, simul & Maro, ex notis illius temporis vestigatoribus, notauit. At seruus eius cui nectebantur insidiæ, ei ebrio anulum extraxit; & cum Maro conuiuas testaretur, admotam esse imaginem obscœnis, & iam subscriptionem componeret; ostendit in manu sua seruulus annulum. Si quis hunc seruum vocat, & illum conuiuam vocabit.

CAP. XXVII. Sub diuo Augusto nondum hominibus verba sua periculosa erant, iam molesta. Rufus, vir ordinis senatorij, inter cænam optauerat, ne Cæsar saluus rediret ex ea peregrinatione quam parabat; & adiecerat, Idem omnes & tauros & vitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primum diluxit, seruus qui cænanti ad pedes steterat, narrat quæ inter cænam ebrius dixisset; hortatur, vt Cæsarem occupet, atque ipse se deferat. Vsus consilio, descendenti Cæsari occurrit; & cum malam mentem habuisse se pridie iurasset, id vt in se & filios suos recideret: optauit; & Cæsarem, vt ignosceret sibi rediretque in gratiam secum, rogauit. Cum dixisset se Cæsar facere; Nemo, inquit, credet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaueris, petitque non fastidiendam à propitio summam; & impetrauit Cæsar ait: Mea caussa dabo operam, ne vnquam tibi irascar. Honeste Cæsar, quod ignouit, quod liberalitatem clementiæ adiecit. Quicumque hoc audiuerit

exem-

exemplum, necesse est Cæsarem laudet, sed cum seruum ante laudauerit. Num exspectas, vt tibi narrem manumissum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis: pecuniam pro libertate eius Cæsar numerauerat.

CAP. XXVIII. Post tot exempla num est dubium, quin beneficium aliquãdo à seruo dominus accipiat? Quare potius persona rem minuat, quam personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademque origo: nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine, ac multis stemmatum illigata flexuris in parte prima ædium collocant: noti magis, quam nobiles sunt. Vnus omnium parens mundus est: siue per splendidos, siue per sordidos gradus, ad hunc prima cuiusque origo perducitur. Non est, quod te isti decipiant, qui cum maioris suos recensent, vbicunque illustre nomen defecit, illo deum infulciunt. Neminem despexeris, etiam si circa illum obsoleta sunt nomina, & parum indulgente adiuta fortuna. Siue libertini ante vos habentur, siue serui, siue exterarum gentium homines; erigite audacter animos, & quidquid in medio sordidi iacet, transilite: exspectat vos in summo magna nobilitas. Quid superbia in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia à seruis indignemur accipere, & sortem eorum spectemus, obliti meritorum? Seruum tu quemquam vocas, libidinis & gulæ seruus, & adulteræ, imo adulterarum commune mancipium? Seruum vocas quemquam tu? Quo tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumferentibus? quo te penulati isti in militum & quidem non vulgarem cultum subornati? quo, inquam, te isti efferunt? ad ostium alicuius ostiarij, ad hortos alicuius ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium à seruo tuo posse dari, cui osculum alieni serui beneficium est. Quæ est tanta animi discordia? eodem tempore seruos despicis, & colis. Imperiosus intra limen atque impotens, humilis foris: & tam contemptus, quam contemnens. Neque enim vlli magis abijciunt animos, quam qui improbe tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quam qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. XXIX. Dicenda hæc fuerunt, ad contundendam

dam

dam insolentiam hominum ex fortuna pendentium; vindicandumq; ius beneficij dandi à seruis, vt à filijs quoque vindicaretur. Quæritur enim an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, quam acceperint? Illud conceditur, multos filios maiores potentioresque extitisse, quam parentes suos; æque & illud, meliores fuisse. Quod si constat, potest fieri, vt meliora tribuerint: cum & fortuna illis maior esset, & melior voluntas. Quidquid, inquit, est, quod dat patri filius, vtique minus est: quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio eius vincitur, cuius beneficium est ipsum quod vincitur. Primum, quædam initium ab alijs trahunt, & tamen initijs suis maiora sunt; nec ideo aliquid non est maius eo, à quo cœpit; quia non potuisset in tantum procedere, nisi cæpisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina, omnium rerum caussa sunt; & tamen minimæ partes sunt eorum quæ gignunt. Adspice Rhenum, adspice Euphratem, omnes denique inclytos amnes; quid sunt, si illos illic vnde effluunt, æstimes? Quidquid est, quo timentur, quo nominantur, in processu parauerunt. Tolle radicem, nemora non surgent; nec tanti montes vestientur. Adspice trabes, siue proceritatem æstimes, altissimas, siue crassitudinem, spatiumque ramorum, latissimè fusas; quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa vrbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis iacta sunt, latent. Idem in ceteris euenit; principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuissem quidquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset; sed non ideo quidquid consecutus sum, minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quæ consilio ac manu gero facere potuissem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili, ac militari industria merui; nunquid tamen ideo maximis operibus præferes nutricis officium? At quid interest, cùm æquè sine patris beneficio, quam sine nutricis, non potuerim ad vlteriora procedere?

CAP. XXX. Quod si initio meo, quidquid iam possum, debeo; cogita non esse initium mei patrem, ne auum quidem. Semper enim erit vlterius aliquid, ex

quo originis proximæ origo descendat. Atqui nemo dicet me plus debere ignotis, & vltra memoriam positis maioribus, quam patri: plus autem debeo, hoc ipsum quod genuit me pater meus, maioribus debet. Quidquid præstiti patri, etiam si magnum est, infra æstimationem paterni muneris est; quia non essem, si non genuisset. Isto modo, etiam si quis patrem meum ægrum, ac moriturum sanauerit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio eius minus sit: non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit æstimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, mearum virium, meæ voluntatis. Illud quod natus sum, per se intuere quale sit: animaduertes exiguum, & incertum, & boni, malique communem materiam: sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideo maiorem omnibus, quia primum. Seruaui patrem, & ad summam prouexi dignitatem, & principem vrbis suæ feci: nec tantùm rebus à me gestis nobilitaui, sed ipsi quoque gerendarum ingentem, ac facilem, nec tutam minus, quam gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad se animos rapit, congessi: & cum supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quod ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est: sed si ad bene viuendum minima portio est viuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi, & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis commune est; noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficijs, etiamsi non sine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim sentienti, cum sentiens me dare: cùm vitam tibi non voluptatis meæ caussa, aut certè per voluptatem dederim: cum tanto maius sit retinere spiritum, quam accipere, quanto leuius mori ante mortis metum.

CAP. XXXI. Ego vitam dedi statim illa vsuro: tu nesciturο, an viueret; ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dedisti, vt mori possem: ego vitam tibi dedi consummatam, perfectam; tu me expertem rationis genuisti, onus alienum. Vis scire, quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? exposuisses; nempe iniuria erat genuisse. Quo quidem colligo minimum esse beneficium, patris, matrisque concubitum, nisi ac-

cessa-

cesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris, & alijs officijs ratum facerent. Non est bonum viuere, sed bene viuere. At bene viuo: sed potui & male: ita hoc tantum est tuum, quod viuo. Si vitam imputes mihi per se, nudam, egentem consilij, & id vt magnum bonum iactas: cogita te mihi imputare muscarum, ac vermium bonum. Deinde, vt nihil aliud dicam, quam bonis artibus me studuisse, vt cursum ad rectum iter vitæ dirigerem: in ipso beneficio tuo, maius quam quod dederas, recepisti. Tu enim me mihi rudem, & imperitum dedisti: eo tibi filium, qualem genuisse gauderes.

CAP. XXXII. Aluit me pater: si idem præsto, plus reddo: quia non tantùm ali se, sed à filio ali gaudet, & maiorem ex animo meo, quam ex psa te, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum peruenerunt. Quid si quis in tantum processit, vt aut eloquentia per gentes enotesceret, aut iustitia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasque natalium suorum clara luce discuteret; non inæstimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios, nosset? Sophroniscum Socrates exspirare non patitur. Ceteros enumerare longum est, qui viuunt ob nullam caussam aliam, quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit posteris. Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne post Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, nauali corona insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus? qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quæ & priorem magnificentiam vincerent, & nulla postea vincerentur? Vtrum Octauius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamvis illum vmbra adoptiui patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellatá arma ciuilia, vidisset securæ paci præsidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties respexisset ad se, potuisse illum virum in domo sua nasci? Quid nunc ceteros persequar, quos iam consumpsisset obliuio, nisi illos filiorum gloria è tenebris eruisset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quam à patre acceperat: sed

ſed an poſſit aliquis maiora reddere. Etiamſi quæ retuli exempla, nondum ſatisfaciunt, nec beneficia parentum ſuorum ſupermicant; capit tamen hoc natura, quod nondum vlla ætas tulit. Si ſingula paternorum meritorum magnitudinem exſuperare non poſſunt, plura in vnum congeſta ſuperabunt.

CAP. XXXIII. Seruauit in prælio patrem Scipio, & prætextatus in hoſtes equum concitauit; parum eſt, quod vt perueniret ad patrem, tot pericula maximos duces cum maximè prementia contempſit, tot oppoſitas difficultates; quod ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit; quod annos ſuos tranſiliuit. Adijce, vt idem patrem reum defendat, & conſpirationi inimicorum potentium eripiat; vt alterum illi conſulatum, ac tertium, aliosque honores etiam conſularibus concupiſcendos congerat, vt pauperi raptas belli iure opes tradat; & quod eſt militaribus viris ſpecioſiſſimum, diuitem illum ſpolijs etiam hoſtilibus faciat. Si adhuc parum eſt, adijce vt prouincias, & extraordinaria imperia continuet; adijce vt dirutis maximis vrbibus, Romani Imperij ſine æmulo ad ortus, occaſusque venturi defenſor & conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adijciat. Dic Scipionis patrem; dubium eſt, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas, & virtus, ipſi vrbi neſcio, vtrum maius præſidium afferens, an decus?

CAP. XXXIV. Deindè, ſi hoc parum eſt, finge aliquem tormenta patris diſcuſſiſſe, finge in ſe tranſtuliſſe. Licet tibi inquantum velis extendere beneficia filij, cùm paternum munus & ſimplex ſit, & facile. Sed danti voluntarium. Quid neceſſe eſt? ille multis dederit, etiam quibus dediſſe ſe neſcit. In quo conſortem habet, in quo ſpectauit legem patriam præmia patrum, domus, ac familiæ perpetuitatem, omnia potius quam eum cui dabat; Quid ſi quis ſapientiam conſecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc diſputabimus, an maius aliquid dederit, quam acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit, beneficium eſt, quidquid facis, quidquid præſtare illi potes. Et præceptoris mei, quod inſtitutis liberalibus profeci. Ipſos tamen, qui tradiderunt illa tranſcendimus: vtique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quam-
vis

vis sine illis nemo quidquam assequi posset, non tamen quantumcumque qui assecutus est, infra illos est; multum, inter prima, ac maxima interest; nec ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

CAP. XXXV. Iam tempus est quædam ex nostra (vt ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliquid melius, potest vinci: pater dedit filio vitam, est autem aliquid vita melius; ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum, qui dedit alicui vitam, si semel, & iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quam dedit: pater autem vitam dedit: potest ergo, si sæpius periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius beneficium accipere, quam dedit. Qui beneficium accepit, maius accipit, quo magis eo indiget: magis autem indiget vita qui viuit, quam qui natus non est, vt qui ne indigere quidem omnino possit: maius ergo beneficium accipit pater, si vitam à filio accepit, quam filius à patre, quod natus est. Patris beneficia vinci à filij beneficijs non possunt: quare? quia vitam accepit à patre, quam nisi accepisset nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui; non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in maius gratia referri potest; solet enim & medicus vitam dare; nec nautæ, si naufragum sustulit. Atqui & horum, & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficijs adiuuandum esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi, quam accepi; pater filio vitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quæ illam tuerentur; filius patri si dedit vitam, dedit eam, quæ nullius desideraret auxilium, in hoc, vt permaneret: ergo maius beneficium accepit à filio pater, qui vitam accepit, quam ipse illi dederat.

CAP. XXXVI. Hæc non destruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, imo etiam meliores; natura enim gloriosa est virtus, & anteire priores cupit; alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum vincendi spe venerit. Id si pa-

tribus

tribus idem volentibus, lætisque contigerit (quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono vincimur) vnde certamen tam optabile, vnde tantam felicitatem parentibus, vt fateantur seipsos filiorum beneficijs impares? Nisi hoc ita iudicamus, excusationem damus liberis: & illos segniores ad referendam gratiam facimus, quibus stimulos adijcere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuuenes: posita est inter parentes, & liberos honesta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupauerunt: sumite modo animum, qualem decet, & deficere nolite, vincetis optantes. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, ac per vestigia sua ire ad victoriam sæpè iam partam ex parentibus, iubeant.

CAP. XXXVII. Vicit Æneas patrem, ipse eius in infantia leue, tutumque gestamen, grauem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se vrbis ruinas ferens, cum complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret; tulit illum per ignes, &, (quid non pietas potest?) pertulit, colendumque inter conditores Romani imperij posuit. Vicere Siculi iuuenes, cum Ætna maiore vi peragitata, in vrbes, in agros, in magnam insulæ partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. Discessisse creditum est ignes; & vtrinque flamma recedente limitem adapertum, per quem transcurrerent iuuenes dignissimi, qui magna tuto auderent. Vicit Antigonus: qui cum ingenti prælio superasset hostem, præmium belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cum possis. Vicit patrem, imperiosum quidem T. Manlius; qui cùm ad tempus relegatus esset à patre, ob adolescentiam brutam, ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoque tempore, quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis inuisi (& bene meruisse se de iuuene credebat, cuius exsilium pro grauissimo crimine inter alia Manlio obijciebat) nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, &, Nisi iuras, inquit, te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, vtro modo pater meus accusatorem non habeat. Iurauit tribunus: nec fefellit, & causam actionis remissæ concioni

cioni reddidit. Nulli alij licuit impune tribunum in ordinem redigere.

CAP. XXXVIII. Alia ex alijs exempla subeunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, & è plebe, aceruoque ignobili nunquam tacendos sæculis dederunt. Nulla vi verborum, nulla ingenij facultate exprimi potest, quantum opus sit, quam laudabile, quamque nunquam à memoria hominum exiturum, posse hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi; imperio eorum, siue æquum, siue iniquum ac durum fuit, obsequentem submissumque me præbui: ad hoc vnum contumax fui, ne beneficijs vincerer. Certate obsecro vos, & fusi quoque restituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincentur. Quid eo adolescente præclarius, qui sibi ipsi dicere poterit: (neque enim fas est alteri dicere) Patrem meum beneficijs vici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus vbique prædicabit, à filio suo se beneficijs victum? Quid autem est felicius, quàm ibi cedere?

LIBER QVARTVS.

Argumentum & Ordo.

Rguta fere tractat, sed vtilibus (vt semper) mixtis. Quærit, an Beneficium & Gratia per se expetenda? asserit, contra Epicureos, qui omnia fructu metiebantur. Inter alia hoc argumento, quod etiam Dij dent Beneficia: quod ipsum contra illos negantes vbertim docet. Obiectiones deinde remouet, quæ vtilitatem versari in Beneficijs docere videantur. Tum ad Gratiam venit, & ostendit eam quoque referendam solius Honesti, non Vtilis, adspectu. Tum quærit, An, quem scias ingratum futurum, beneficium sit dandum? distinguit, & partim ait, partim negat.

CAPVT I.

EX omnibus, quæ tractauimus, Æbuci Liberalis potest videri nihil tam necessarium, aut magis (vt ait Salustius) cum cura dicendum, quam quod in manibus est; An beneficium dare, & inuicem gratiam referre, per se res expetendæ sint? Inueniuntur qui honesta in mercedem colant, quibusque non placeat virtus gratuita: quæ nihil habet in se magnificum, si quidquam vænale. Quid enim est turpius, quam aliquem computare, quanti vir bonus sit: cùm virtus nec lucro inuitet, nec absterreat damno. adeoque neminem spe, ac pollicitatione corrumpat, vt contra in se impendere iubeat, ac sæpius in vltro tributis sit? Calcatis vtilitatibus ad illam eundum est, quocunque vocauit, quocunque misit, sine respectu rei familiaris: interdum etiam, sine vlla sanguinis sui parsimonia vadendum, nec vnquam imperium eius detrectandum. Quid consequar, inquit, si hoc gratè fecero? quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: si quid forte obuenerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum pretium, in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficium autem honestum est, non potest alia eius conditio esse cum eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum, sæpè & abundè probatum est.

CAP. II. In hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicata, & vmbratica turba, in conuiuio suo philosophantium: apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis paret, illis deseruit, illas supra se videt. Non est, inquit, voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? de re tota, & de potestate eius ambigitur: non est virtus, si sequi potest. Primæ partes eius sunt: ducere debet, imperare, summo loco stare: tu illam iubes signum petere. Quid, inquit, tua refert? & ego sine virtute, nego beatam vitam posse constare. Ipsam voluptatem, quam sequor, cui me mancipaui, remota illa, improbo & damno: de hoc vno disputatur, vtrum virtus summi boni caussa sit, an ipsa summum bonum. Vt hoc vnum quæratur, ordinis tantùm existimas mutationem? ista verò confusio est, & manifesta cæcitas,

tas, primis postrema præferre. Non indignor, quod post voluptatem ponitur virtus, sed quod omnino cum voluptate confertur. Contemptrix eius & hostis est, & longissimè ab illa resiliens, labori, ac dolori familiarior, virilibus incommodis, quam isti effæminato bono.

CAP. III. Inserenda hæc, mi Liberalis, fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis est, & turpissimum id caussa vllius alterius rei dare, quam vt datum sit. Nam si recipiendi spe tribueremus, locupletissimo cuique, non dignissimo, daremus: nunc verò diuiti importuno pauperem præferimus: non est beneficium quod fortunam spectat. Præterea, si vt prodessemus, sola nos inuitaret vtilitas, minimè beneficia distribuere deberent, qui facillimè possent locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigentes. Dij verò tot munera, quæ sine intermissione diebus, ac noctibus fundunt, non darent: in omnia enim illis natura sua sufficit, plenosque & tutos, & inuiolabiles præstat. Nulli ergo beneficium dabunt, si vna dandi caussa est, se intueri, ac commodum suum. Istud non beneficium, sed fœnus est: circumspicere, non vbi optimè ponas, sed vbi quæstuosissimè habeas, vnde facillimè tollas. Quod cum longè à dijs remotum sit, sequitur vt liberales sint: nam si vna beneficij dandi caussa sit dantis vtilitas, nulla autem ex nobis vtilitas deo speranda est, nulla deo dandi beneficij caussa est.

CAP. IV. Scio quid hoc loco respondeatur. Itaque non dat Deus beneficia, sed securus, & negligens nostri, auersus à mundo, aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quam iniuriæ tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, & vndique sublatis in cælum manibus vota facientium, priuata ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales consensissent, alloquendi surda numina, & inefficaces deos: nisi nossent illorum beneficia nunc vltro oblata, nunc orantibus data; magna, tempestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est autem tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in pœnam genitus, vt non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam & querulos circumspice: inuenies non ex toto

beneficiorum cælestium expertes: neminem esse, ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit. Parum est autem id, quod nascentibus ex æquo distribuitur? Vt quæ sequuntur, inæquali dispensata mensura, transeamus, parum dedit natura, cùm se dedit?

CAP. V. Non dat Deus beneficia. Vnde ergo ista, quæ possides? quæ das? quæ negas? quæ seruas? quæ rapis? vnde hæc innumerabilia, oculos, aureis, animum mulcentia? vnde illa luxuriam quoque instruens copia? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris prouisum est: vsque in delicias amamur. Tot arbusta, non vno modo frugifera, tot herbæ salutares, tot varietates ciborum, per totum annum digestæ, vt inerti quoque fortuita terræ alimenta præberent. Iam animalia omnis generis, alia in sicco, solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa: vt omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœnissimis flexibus campos cingentia, illa præbitura commercijs viam, vasto, ac nauigabili cursu vadentia: ex quibus quædam statis diebus mirabile incrementum trahunt, vt arida & ferventi subiecta cælo loca subita vis æstiui torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venæ? quid in ipsis littoribus aquarum calentium exundatio?

. . . Te Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu assurgens Benace marino.

CAP. VI. Si pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te diceres beneficium; immensa terrarum latè patentium spatia, negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleuerit, beneficium vocabis: tot metalla defodit, tot flumina emisit in aera, super quæ decurrunt sola aurum vehentia; argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latentium diuitiarum in summa terra signa disposuit: negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat, & tectum nitidius, auro, aut coloribus sparsum, non mediocre munus vocabis: ingens tibi domicilium, sine vllo incendij aut ruinæ metu struxit, in quo vides non tenues crustas, & ipsa qua secantur lamina graciliores, sed integras lapi-

dis

dis pretiosissimi moles, sed totas variæ, distinctæque materiæ, cuius tu paruula frusta miraris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te vllum munus accepisse? Et cum ista, quæ habes magno æstimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? vnde istam, per quam actus vitæ tuæ disponis, atq; ordinas lucem? vnde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? vnde ista palatum tuum saporibus exquisitis vltra satietatem lacessentia? vnde hæc irritamenta iam lassæ voluptatis? vnde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nonne si gratus es, dices,

. . . . Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi semper Deus: illius aram
Sæpè tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, (vt cernis) & ipsum
Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti.

Ille Deus est, non qui paucas boues, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus vbique passim vagantibus pabulum præstat, qui pascua hibernis æstiua substituit, qui non calamo tantum cantare, & agreste, atque inconditum tamen ad aliquam tamen obseruationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo, cantus edituros, commentus est. Neque enim nostra ista, quæ inuenimus, dixeris: non magis, quam quod crescimus, quam quod ad constitutum temporum sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc ad surgentem iam ætatem, & in robustiorem gradum transeuntem pubertas, & vltimus ille dens vrgenti iuuentæ terminum ponens. Insita sunt nobis omnium ætatum, omniumque artium semina, magisterq; ex occulto Deus producit ingenia.

CAP. VII. Natura, inquit, hæc mihi præstat. Non intelligis te, cùm hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud est natura, quàm Deus, & diuina ratio, toti mundo, & partibus eius inserta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare: & Iouem illum optimum ac maximum ritè dices, & tonantem, & statorem: qui non (vt historici tradiderunt) ex eo quod post votum susceptum, acies Romanorum fugientium stetit, sed quod stant beneficio eius omnia, stator, stabilitorq; est: hunc

eumdem & fatum si dixeris, non mentieris: nam cùm fatum nihil aliud sit, quàm series implexa caussarum, ille est prima omnium caussa, ex qua ceteræ pendent. Quæcunque voles illi nomina propriè aptabis, vim aliquam, effectumque cælestium rerum continentia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.

CAP. VIII. Hunc & Liberum patrem, & Herculam, ac Mercurium nostri putant. Liberum patrem, quia omnium parens sit, quod ab eo primum inuenta seminum vis est, consultura per voluptatem. Herculem: quia vis eius inuicta sit, quandoque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura. Mercurium: quia ratio penes illum est, numerusq; & ordo, & scientia. Quocunque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi: nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratissime mortalium qui te negas Deo debere, sed naturæ: quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura: sed idem est vtrumque, nec distat officio. Si quid à Seneca accepisses, Annæo te diceres debere, vel Lucio: non creditorem mutares, sed nomen: quoniam siue prænomen eius, siue nomen dixisses, siue cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam vocas, fatum, fortunam: omnia eiusdem Dei nomina sunt, variè vtentis sua potestate. Et iustitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnius animi bona sunt: quidquid horum tibi placuit, animus placet.

CAP. IX. Sed ne in aliam disputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert, sine spe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quidquam conferre possumus. Ergo beneficium per se expetenda res est: vna spectatur in eo accipientis vtilitas: ad hanc accedamus, sepositis commodis nostris. Dicitis, inquit, diligenter eligendos, quibus beneficia debemus: quia nec agricolæ quidem semina arenis committant. Quod si verum est, nostram vtilitatem in beneficijs dandis sequimur, quemadmodum in arando, serendoque: neque enim serere, per se res expetenda est. Præterea, quæritis cui detis beneficium; quod non esset faciendum, si per se beneficium dare, expetenda res esset; quia enim quocumque loco & quocumque modo daretur, beneficium erat. Honestum propter nullam aliam caussam,

quam

quam propter ipsum, sequimur. Tamen etsi nihil aliud sequendum est, quærimus quid faciamus, & quando, & quemadmodum; per hæc enim constat. Itaq;cum eligo cui dem beneficium, id ago, vt beneficium sit;quia si turpi datur, nec honestum esse potest, nec beneficium.

CAP. X. Depositum reddere, per se res expetenda est; non tamen semper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore; aliquando nihil interest, vtrum infiiciem, an palam reddam. Intuebor vtilitatem eius, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Idem in beneficio faciam; videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim sine ratione faciendum est;non est autem beneficium, nisi quod ratione datur; quoniam ratio, omnis honesti comes est. Quam sæpe hominum, donationem suam inconsultam obiurgantium, hanc audimus vocem, Mallem perdidisse, quam illi dedisse? Turpissimum genus damni est, inconsulta donatio; multoque grauius male dedisse beneficium, quam non recepisse. Aliena enim culpa est, quod non recepimus; quod cui daremus non eligimus, nostra. In electione nihilominus, quam hoc quod tu existimas, spectabo, a quo recepturus sim; eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus sit. Sæpè autem & non redditurus, gratus est; & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æstimatio mea. Ideo locupletem, sed indignum præteribo; pauperi viro bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus; & cum omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam; vni placere contentus, in hoc dabo, vt quod oportet faciam; quod oportet autem, non est sine electione; quæ qualis futura sit, interrogas?

CAP. XI. Eligam virum integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non auarè tenacem, beneuolum. Hunc verò cùm elegegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam possit, ex sententia res gesta erit. Si vtilitas me & sordida computatio liberalem facit, si nulli prosum, nisi vt inuicem ille mihi prosit: non dabo beneficium proficiscenti in diuersas, longinquasque regiones, non dabo absfuturo semper, non dabo sic affecto, vt spes ei nulla sit conualescendi, non dabo ipse defi-

ciens: non enim habeo tempus recipiendi. Atqui vt scias, rem per se expetendam esse, benefacere; aduenis modo in nostrum delatis portum, & statim abituris, succurrimus. Ignoto naufrago nauem, qua reuehatur, & damus & instruimus. Discedit ille, vix satis noto salutis auctore, & nunquam amplius in conspectum nostrum reuersurus, debitores nobis deos delegat, precaturque illi pro se gratiam referant: interim nos iuuat sterilis beneficij conscientia. Quid cum ipso vitæ in fine constitimus, cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum & quibus demus? Quid enim interest, quibus demus, à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quam vbi remotis vtilitatibus, solum ante oculos honestum stetit; tamdiu officiorum mali iudices: quãdiu illa deprauat spes ac metus, ac inertissimum vitium, voluptas. Vbi mors interclusit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum iudicem misit, quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus; nec quidquam cura sanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.

CAP. XII. Et mehercule tunc magna voluptas subit cogitantem, Hunc ego locupletiorem faciam; huius dignitati adiectis opibus, aliquid splendoris affundam. Si non damus beneficia, nisi recepturi, intestatis moriendum sit. Dicitis, inquit, beneficium creditum insolubile esse; creditum autem non est res per se expetenda. Cum creditum dicimus, imagine & translatione vtimur. Sic & legem, iusti, iniustiq; regulam esse; & regula non est res per se expetenda. Ad hæc verba demonstrandæ rei caussa descendimus. Cum dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis scire? adijcio insolubile, cum creditum nullum non solui aut possit, aut debeat. Adeo beneficium vtilitatis caussa dandum non est, vt sæpe, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. Sic latronibus circumuentum defendo, vt tuto transire permittatur; reum gratia laborantem tutor, & hominum potentium factionem in me conuerto, quas illi detraxero sordes, sub accusatoribus iisdem fortasse sumpturus, cùm abire in partem alteram possim, & securus spectare aliena certamina; spondeo

pro

pro iudicato, & suspensum amici bonis libellum deijcio creditoribus eius me obligaturus; vt possim seruare poscriptum, ipse proscriptionis periculum adeo. Nemo Tusculanum, aut Tiburtinum paraturus, salubritatis caussa, & æstiui secessus, quoto anno emptutus sit disputat; cùm emerit, tuendum est. Eadem in beneficijs ratio est: nam cùm interrogaueris, quid reddat, respondebo, bonam conscientiam. Quid reddit beneficium? dic tu mihi, quid reddat iustitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia? si quidquam præter ipsas, ipsas non petis.

CAP. XIII. Mundus in quid vices suas absoluit? in quid sol diem extendit & contrahit? omnia ista beneficia sunt; fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est, circumagere rerum ordinem, quomodo solis, loca mutare, ex quibus oriatur, in quæ cedat, & hæc salutaria nobis facere sine præmio: ita viri officium est inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas est, inertis otij facere corpusculum, & securitatem sopitis simillimam appetere, & sub densa vmbra latitare, tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibusque intra hortorum latebram corpora ignauia pallentia saginare; nobis voluptas est, dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores leuent; vel periculosa, dum alios à periculis extrahant, vel rationes nostras aggrauatura, dum aliorum necessitates & astutias laxent. Quid mea interest, an recipiam beneficia? etiam cùm recepero danda sunt. Beneficium, eius commodum spectat cui præstatur, non nostrum; alioquin nobis illud damus. Itaque multa, quæ summam vtilitatem alijs afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator vrbibus prodest, medicus ægris, mango vænalibus; sed omnes isti, quia ab alienum commodum pro suo veniunt, nec obligant eos, quibus prosunt.

CAP. XIV. Non est beneficium, quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam; actio est. Non dicam pudicam, quæ amatorem vt incenderet repulit; quæ aut legem, aut virum timuit; vt ait Ouidius,

Quæ quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non immeritò in numerum pecantium refertur, quæ pudicitia timori prestitit, & non sibi: eodem modo qui beneficium vt reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficium damus animalibus, quæ aut vsui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbustis quæ colimus, ne siccitate, aut immoti & neglecti soli duritia, laborent? Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono venit, nec ad vllam rem, cuius extra ipsam fructus est. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara, nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum dederit, & augere nouis, ac recentibus vetera; vnum habens propositum, quanto ei cui præstat bono futura sit: alioquin humile est, sine laude, sine gloria, prodesse, quia expedit. Quid magnifici est, se amare sibi parcere, sibi acquirere? Ab omnibus istis vera beneficij dandi cupido auocat: ad detrimentum, iniecta manu, trahit, & vtilitates relinquit, ipso benefaciendi opere lætissima.

CAP. XV. Numquid dubium est, quin contraria sit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere, per se vitanda, ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetenda: illic turpitudo, contra omnia præmia in scelus hortantia, valet: ad hoc inuitat honesti per se efficax species. Non mentiar, si dixero, neminem non amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, vt libentius eum videat, in quem multa congessit: cui non caussa sit iterum dandi beneficij, semel dedisse: quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quam sæpè dicentem audias? Non sustineo illum deserere, cui dedi vitam, quem è periculo eripui. Rogat me vt caussam suam contra homines gratiosos agam. Nolo: sed quid faciam? iam illi semel, iterumque affui. Non vides inesse isti rei propriam quamdam vim, quæ nos beneficia dare cogit? primum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset præstandi, aliquid ei præstamus ob hoc, quia præstitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit vtilitas, vt & inutilia tueri, ac fouere perseueremus, sola beneficij caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quam liberis prauis.

CAP. XVI. Ijdem isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est, sed quia vtile: quod non esse ita, minore opera probandum est. Quia quibus

argu-

argumentis collegimus beneficium dare, per se rem expetendam esse, ijsdem etiam hoc colligemus. Fixum est illud, à quo in cetera probationes nostræ exeunt, Honestum ob nullam aliam caussam, quam quia honestum sit, colli. Quis ergo controuersiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratum detestetur hominẽ, sibi ipsi inutilem? Quid autem cùm tibi narratur de eo, qui aduersus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id fers? vtrum tanquam rem turpem fecerit, an tanquam vtilem rem sibi & profuturam omiserit? Puto nequam hominem existimas: cui pœna, non cui curatore opus sit; quod non accideret, nisi gratum esse, per se expetendum, honestumque esset. Alia fortasse minus dignitatem suam præferunt, & an sint honesta, interprete egent; hoc expositum est, pulchriusque quam vt splendor eius dubiè, ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium animo receptum, quam referre bene meritis gratiam?

CAP. XVII. Ad hoc, dic mihi, quæ caussa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus est. Ambitio? & quæ iactatio est soluisse, quod debebas? Metus? nullus ingrato; huic enim vni rei non posuimus legem, tanquam satis natura cauisset. Quomodo nulla lex amare parentes indulgere liberis iubet; superuacuum est enim, in quod imus, impellis quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem adeo dum nascitur trahit; ita ne ad hoc quidem, vt honesta per se petat. Placent suapte natura; adeoque gratiosa virtus est, vt insitum sit etiam malis probare meliora. Qui est, qui non beneficus videri velit? qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsius quæ impotentissimè fecit, speciem aliquam induat recti? velit quoque & ijs videri beneficium dedisse, quos læsit? Gratias itaque agi sibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonosque se ac liberales fingunt, quia præstare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere: cuius fructus concupiscitur, ipsa vero odio, pudorique est: nec quisquam tantùm à naturali lege desciuit, & hominem exuit, vt animi caussa malus sit. Dic enim cuilibet ex istis, qui rápto viuunt, an ad illa quæ latrocinijs, &

furtis consequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui grassari, & transeuntes percutere quęstus est, potius illa inuenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmijs, sine nequitia, frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumen suum permittit: etiam qui non sequuntur illam, vident.

CAP. XVIII. Vt scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil æquè concordiam humani generis dissociat ac distrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis iuuamur officijs? hoc vno instructior vita, contraque incursiones subitas munitior est beneficiorum commercio. Fac nos singulos quid sumus? præda animalium & victimæ, ac imbecillissimus & facillimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcumque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbellia cingit: non vnguium vis, non dentium terribilem ceteris fecit: nudum, & firmum, societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium, validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si seduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: societas terris genitum, in alienæ naturę transmisit imperium, & dominari etiam in mari iussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam aduocare. Hanc tolle: & vnitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes: tolletur autem si efficies, vt ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quam multi sunt enim, quibus ingratis esse tuto licet? denique ingratum voco quisquis metu gratus est.

CAP. XIX. Deos nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria: nec quisquam amat, quos timet. Tu denique Epicure, Deum inermem facis: omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, & ne cuiquam metuendus esset, proiecisti illum extra motum. Hunc igitur inseptum ingenti quodam & inexplicabili muro, diuisumque à contactu, & à conspectu mortalium non habes quare verearis: nulla illi nec tribuendi nec nocendi materia est. In medio interuallo huius

huius & alterius cæli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se, circaque se cadentium euitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere non aliter quam parentem: grato, vt opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi, & istæ micæ tuæ forte ac temere conglobauerunt, cur colis? Propter maiestatem, inquis, eius eximiam, singularemque naturam. Vt concedam tibi: nempè hoc facis nulla spe, nullo pretio inductus: Est ergo aliquid per se expetendum, cuius teipsa dignitas ducit; idest honestum. Quid est autem honestius, quàm gratum esse? huius virtutis materia tam late patet, quam vita.

CAP. XX. Sed inest, inquit, huic bono etiam vtilitas aliqua: cui enim virtuti non inest; sed id propter se expeti dicitur, quod quam vis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis, placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? vt hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? si quis intelligit, addo per hoc se nihil consecuturum, vt multa etiam ex reposito acquisitoque perdenda sint: num libens in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum videt, qui sperat cum reddit. Ingratum voco, qui ægro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hereditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quæ facere bonus amicus & memor officij debet, si animo eius obuersatur spes, si lucri captator est, & hamum iacit: vt aues, quæ laceratione corporum aluntur, lassa morbo pecora, & casura è proximo speculantur; ita hic imminet morti, & circa cadauer volat.

CAP. XXI. Gratus animus ipsa virtute propositi sui capitur. Vis scire hoc ita esse, nec illum vtilitate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis: dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit: hic fortasse ostentare se potest; habet quod iactet, quod proferat: dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conscientiam clusus est; quæ illi contingere potest vtilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam si vltra facere nihil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit.

Quid-

Quidquid vltra desideras, non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt: nec minus canandi peritus, cuius vocem exaudiri fremitus obstrepentium non sinit. Volo referre gratiam; post hoc aliquid superest mihi, non vt gratus, sed vt solutus sim. Sæpe enim & qui gratiam retulit, ingratus est: &, qui non retulit, gratus. Nam vt omnium aliarum virtutum, ita huius, ad animum tota æstimatio redit: hic si in officio est, quidquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compressis manibus, vel & alligatis: quomodo gubernator etiam qui in sicco est; quia consummatæ scientiæ nihil deest, etiam si quid obstat quo minus se vtatur: ita gratus est, etiam qui vult tantum, nec habet huius voluntatis suæ vllum alium, quam se testem. Imo amplius adijciam: est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud sequitur, quam ipsam conscientiam? quæ etiam obruta delectat, quæ concioni ac famæ reclamat, & in se omnia reponit, & cum ingentem ex altera parte turbam contra sentientium aspexit, non numerat suffragia, sed vna sententia vincit. Si vero bonam fidem perfidiæ supplicijs affici videt, non descendit è fastigio, sed supra pœnam suam consistit.

CAP. XXII. Habeo, inquit, quod volui, quod petijt. Non pœnitet, nec pœnitebit, nec vlla iniquitate me eo fortuna perducet, vt hanc vocem audiam. Quid mihi volui? quid mihi nunc prodest bona voluntas? Prodest & in equuleo, prodest & in igne: qui si singulis membris admoueatur, & paullatim viuum corpus circumeat: licet ipsum corpus plenum bona conscientia stillet; placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamvis dictum iam, reducatur. Quid est quare grati velimus esse, cum morimur? quare singulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam nostram memoria decernente, ne cuius officij videamur obliti? Nihil iam superest, quo spes porrigatur; in illo tamen cardine positi, abire è rebus humanis quam gratissimi volumus. Est videlicet magna in ipso opere merces rei, & ad alliciendas mentes hominum ingens honesti potentia;

cuius

cuius pulchritudo animos circumfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior est vita melioribus, amorque & secundum bonorum iudicium, ætasque securior, quam innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonum miserum, & anceps, & sterile fecisset. Sed illud intuere, an ad istam virtutem, quæ sæpe tuta ac facili aditur, etiam per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus obsessum iter, fueris iturus.

CAP. XXIII. Non ideo per se non est expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhæret: fere enim pulcherrima quæque, multis & aduenticijs comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa præcedunt. Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunæ, vicibus suis temperet: quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis tristitia frangatur: alterius tempore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugum? quin ad huius cursum fecunditas humana respondeat? quin ille annum obseruabilem fecerit circumactu suo; hæc mensem, minoribus se spatijs flectens? Vt tamen detrahas ista, non erat ipse sol idoneum oculis spectaculum, dignusque adorari, si tantum præterisset? non erat digna suspectu luna, etiam si otiosum sidus transcurreret? Ipse mundus quoties per noctem ignes suos fudit, & tantum stellarum innumerabilium refulsit, quem non intentum in se tenet? quis sibi illa, tunc cum miratur, prodesse cogitat? Adspice ista tacito superne cælo labentia, quemadmodum velocitatem suam sub specie stantis atque immoti operis abscondant. Quantum ista nocte, quam tu in numerum ac discrimen dierum obseruas, agitur? quanta rerum turba sub hoc silentio euoluitur? quantam fatorum seriem certus limes educit? Ista quæ tu non aliter, quam in decorem sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec enim est, quod existimes septem sola discurrere, cetera hærere: paucorum motus comprehendimus: innumerabiles vero, longiusque à conspectu nostro seducti dij eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos nostros patiuntur, plerique obscuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid

ergo?

ergo? non caperis tantæ molis aspectu, etiam si te non negat, non custodiat, non foueat, generetque, ac spiritu suo riget?

CAP. XXIV. Quemadmodum hæc cum primum vsum habeant, & necessaria vitaliaque sint, maiestas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis grati animi, multum quidem præstat, sed non vult ob hoc diligi; amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur, à quo inter vtilia numeratur. Gratus est, quia expedit: ergo & quantum expedit. Non recipit sordidum virtus amatorem: soluto ad illam sinu veniendum est. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, sed timeo impensam timeo periculum, vereor offensam: faciam potius, quod expedit. Non potest eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Vt diuersa illorum opera, ita inter se diuersa proposita sunt. Ille ingratus est, quamvis non oporteat, quia expedit; hic gratus est, quamvis non expediat, quia oportet.

CAP. XXV. Propositum est nobis secundum rerum naturam viuere, & deorum exemplum sequi; dij autem quodcumque faciunt, in eo quid præter ipsam faciendi rationem sequuntur? nisi forte existimas illos fructum operum suorum ex fumo extorum, & ruris odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuant, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant, quantis imbribus repente deiectis solum molliant, venasque fontum arentes reintegrent, & infuso per occulta nutrimento renouent. Omnia ista sine mercede, sine vllo ad ipsos perueniente commodo, faciunt. Hæc quoque nostra ratio, si exemplari ab suo non aberrat, seruet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat vllum venale esse beneficium: gratuitos habemus deos.

CAP. XXVI. Si deos, inquit, imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria. Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiamur. Duos ex constitutione Stoica accipe ingratos; alter ingratus, quia stultus est. Stultus etiam malus est, qui malus est, nullo vitio caret: ergo

ergo & ingratus est. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, auaros, luxuriosos, malignos; non quia ista omnia singulis magna & nota vitia sint, sed quia esse possint: & sunt, etiamsi latent. Alter est ingratus, qui à vulgo dicitur, in hoc vitium natura pronus & propensus. Illi ingrato, qui si hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus; nulli enim dare poterit, si tales homines submouerit. Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator est, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quam decoctori pecuniam credet, aut depositum committet ei, qui iam pluribus abnegauit. Timidus dicitur aliquis, quia stultus est; & hoc quidem malos sequitur, quos indiscreta & vniuersa vitia circumstant; dicitur timidus proprie, natura etiam ad inanes sonos pauidus. Stultus omnia vitia habet, sed non in omnia natura pronus est, alius in auaritiam; alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinantur.

CAP. XXXII. Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos; Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo: Aristides, cui iustitia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo! & Fabius, qui cunctando restituit rem, temerarius est? Quid ergo! Decius mortem timet? Mucius proditor est? Camillus desertor? Non hoc dicimus, sic omnia vitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent; sed malum ac stultum nullo vitio vacare, nec audacem quidem timoris absoluimus; ne prodigum quidem auaritia liberamus. Quomodo homo omnes sensus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceo similem; sic qui stultus est, non tam acria & concitata habet omnia, quam quidam quædam. Omnia in omnibus vitia sunt; sed non omnia in singulis exstant. Hunc natura ad auaritiam impellit; hic libidini, hic vino deditus est; aut si nondum deditus, ita formatus, vt in hoc illum mores sui ferant. Itaque vt ad propositum reuertar, nemo non ingratus est, qui malus est. habet enim omnia nequitiæ semina; tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit; huic ergo beneficium non dabo. Quomodo male filiæ consulit, qui illam contumelioso & sæpe repudiato collocauit: quomodo malus pater familias

ha-

habebitur, qui negotiorum gestorum damnato, patrimonij sui curam mandauerit: quomodo dementissime testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum spoliatorem: sic pessime beneficia dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

CAP. XXVIII. Dij quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis parauerant: contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satius est autem, prodesse etiam malis propter bonos, quam bonis deesse proter malos. Ita, quæ refers, diem, solem, hiemis æstatisque cursus, & media veris autumnique temperamenta, imbres, & fontium haustus, ventorum statos flatus, pro vniuersis inuenerunt: excerpere singulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium & indignis: Frumentum publicum tam fur quam periurus & adulter accipiunt, &, sine delectu morum, quisquis incisus est; quicquid aliud est, quod tanquam ciui, non tanquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam munera in vniuersum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo: nec enim poterat fieri, vt ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis: commune autem bonum erat patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quam malis conduntur vrbes: monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura, publicauit editio: medicina etiam sceleratis opem monstrat. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum æstimationem, quæ separatim tanquam digno dantur: non in his, quæ promiscue turbam admittunt. Multum enim refert, vtrum aliquem non excludas, an eligas. Ius & furi dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores, & domi ferrum exercentes, murus ab hoste defendit: legum præsidio, qui plurimum in illas peccauerunt, proteguntur, Quædam non poterant cæteris contingere, nisi vniuersis darentur. Non est itaque quod de istis disputes: ad quæ publice inuitati sumus; illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debet, ei quem ingratum sciam, non dabo.

CAP. XXIX.

CAP. XXIX. Ergo, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes; nec viam erranti monstrabis: an hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguam istud: certe tentabo distinguere. Beneficium, est opera vtilis: sed non omnis opera vtilis, beneficium est. Quædam enim tam exigua sunt, vt beneficij nomen non occupent. Duæ res coire debent quæ beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo: quædam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abiecti, aut ignis accendendi factam potestatem: & interdum ista plus prosunt, quam maxima: sed tamen vilitas sua illis, etiam vbi tempore facta sunt necessaria, detrahit pretium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat: vt eius caussa faciam, ad quem volam peruenire beneficium: dignumque eum iudicem, & libens id tribuam, percipiensque ex munere meo gaudium: quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, sed negligenter tanquam parua: & non homini damus, sed humanitati.

CAP. XXX. Aliquando daturum me etiam indignis quædam non negauerim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industrijs, sed nouis, prætulit. Non sine ratione, sacra est magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos iuuat, si gratia honorum non cum ipsis cadat. Ciceronem filium quæ res consulem fecit, nisi pater? Cinnam nuper quæ res ad consulatum recepit ex hostium castris? quæ Sextum Pompeium, aliosque Pompeios, nisi vnius viri magnitudo? tanta quondam, vt satis alte omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Persicum, cuius osculum etiam impuri vitabant, sacerdotem non in vno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hostium incursioni pro rep. vnam domum obiecerant? Hoc debemus virtutibus, vt non præsentes solum illas, sed etiam ablatas è conspectu colamus. Quomodo illæ id egerunt, vt non in vnam ætatem prodessent, sed beneficia sua etiam post ipsas relinquerent: ita & nos non vna ætate grati sumus. Hic magnos viros genuit, dignus est beneficijs, qualiscumque est: dignos dedit. Hic egregijs maioribus ortus

ortus est; qualiscumque est, sub vmbra suorum lateat. Vt loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes maiorum suorum luce resplendeant.

CAP. XXXI. Excusare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim solemes dicere; Quid sibi voluit prouidentia, quæ Aridæum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum est, & fratri. Quare C. Cæsarem orbi terrarum præfecit, hominem humani sanguinis auidissimum, quem non aliter fluere in conspectu suo iubebat, quam si ore excepturus esset? Quid ergo tu illi hoc datum existimas? patri eius Germanico datum, datum auo, proauoque, & ante hos alijs non minus claris viris, etiam si priuati paresque alijs vitam exegerunt. Quid tu, cum Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiante exceptare? Nunquid enim ipse dissimulabat? nunquid purus videri volebat? Referam dictum tibi eius in se, quod circumferri memini, & ipso præsente laudari. Pollioni Asinio iacenti, obsæno verbo vsus, dixerat se facturum id quod pati malebat; & cum Pollionis attractiorem vidisset frontem; Quidquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palam obscænum, ad fasces, & ad tribunal admisisti? nempe dum veterem illum Scaurum; senatus principem cogitas, indigne fers sobolem eius iacere.

CAP. XXXII. Deos verisimile est, vt alios indulgentius tractent, propter parentes auosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque ac longe sequentium posterorum indolem. Nota est enim illis operis sui series; omniumque illis rerum per manus suas iturarum scientia in aperto semper est; nobis ex abdito subit; & quæ repentina putamus, illis prouisa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorum non fuerunt, quia pro summo imperio habuerunt iustitiam, abstinentiam, quia non remp. sibi, sed se reip. dicauerunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proauus eorum fuit, qui animum supra fortunam gessit, qui in dissensione ciuili, quoniam ita expediebat reip. vinci quam vincere maluit. Referri illi gratia tam longo spatio non potuit; in illius respectum iste populo præsideat; non quia scit aut potest, sed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis

mis est, ad spectu fędus, & ornamenta sua traducturus: iam me homines accusabunt, cæcum & temerarium dicent, nescientem quo loco, quæ summis ac excellentissimis debentur, ponam. At ego scio, alij me istud dare, alij olim debitum soluere. Vnde isti norunt illum quemdam, gloriæ sequentis fugacissimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt? nunquam bonum suum à publico distinguentem? Vbi, quis, iste, aut quis est? vnde? nescitis: apud me istæ expensorum acceptorumque rationes dispunguntur. Ego quid cui debeam, scio: alijs post longam diem repono, alijs in antecessum; ac prout occasio, & reip. meæ facultas tulit.

CAP. XXXIII. Ingrato ergo aliquando quædam, sed non propter ipsum dabo. Quid, si inquit, nescis, vtrum gratus sit, an ingratus? exspectabis donec scias, an dandi beneficij tempus non amittes? Exspectare longum est: nam (vt Plato ait) difficilis humani animi coniectura est: non exspectare, temerarium est. Huic respondebimus, nunquam exspectare nos certissimam rerum comprehensionem: quoniam in arduo est veri exploratio: sed ea ire, qua ducit veri similitudo. Omne hac via procedit officium: sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic vxores ducimus, sic liberos tollimus; cum omnium horum incertus sit euentus. Ad ea accedimus, de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequimur qua ratio, non qua veritas trahit. Exspecta, vt nisi bene cessura non facias, & nisi comperta veritate nihil moueris: relicto omni actu vita consistit. Dum verisimilia ne in hoc aut illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse.

CAP. XXXIV. Multa, inquit, interuenient, per quæ & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat; fallaces enim sunt rerum species, quibus credimus. Quis negat? sed nihil aliud inuenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi vestigijs sequenda est; certiora non habeo. Hæc vt quam diligentissime æstimem, operam dabo, nec cito illis assentiar. Sic enim in prœlio potest accidere, vt telum meum in commilitonem manus dirigat,

ali-

aliquo errore decepta; & hosti, tanquam meo, parcam; sed hoc & raro accidet, & non vitio meo; cui propositum est hostem ferire, ciuem defendere. Si sciam ingratum esse, non dabo beneficium. At obrepsit; at imposuit; nulla hic culpa tribuentis est; quia tanquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum beneficium, & postea ingratum esse scieris, dabis an non? Si facis, sciens peccas; das enim cui non debes; si negas, & hoc modo peccas; quia non das ei, cui promisisti. Constantia vestra hoc loco titubat, & illud superbum promissum, nunquam sapientem facti sui pœnitere, nec vnquam emendare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quæ erant, cum sumeret. Ideo nunquam illum pœnitentia subit; quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quam quod factum est: nihil melius constitui, quam quod constitutum est. Ceterum ad omnia cum exceptione veniet, si nihil inciderit quod impediat: ideo omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præsumit animo, posse aliquid interuenire, quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere; sapiens vtramque partem eius cogitat: scit quantum liceat errori, quam incerta sint humana, quam multa consilijs obstent: ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, & consilijs certis incertos euntus. Exceptio autem, sine qua nihil destinat nihil ingreditur, & hic illum tuetur.

CAP. XXXV. Promisi beneficium, nisi si quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim, si quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare iusserit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam in matrimonium: postea peregrinus apparuisti: non est mihi cum externo connubium. Eadem res me defendit, quæ vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum: alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & me fide liberat. Promisi aduocationem: postea apparuit per illam caussam præiudicium in patrem meum quæri: promisi me peregrè vna exiturum; sed iter infestari latrocinijs nunciatur: in

rem

rem præsentem venturus fui: sed æger filius, sed puerpera vxor tenet. Omnia esse debent eadem, quæ fuerunt cùm promitterem, vt promittentis fidem teneas. Quæ autem maior fieri mutatio potest, quam si te malum virum, & ingratum comperi? quod tanquam digno dabam, indigno negabo, & irascendi quoque caussam habebo deceptus.

CAP. XXXVI. Inspiciam tamen, & quantum sit de quo agitur; dabit mihi consilium promissæ rei modus. Si exiguum est, dabo: non quia dignus es, sed quia promisi: nec tanquam munus dabo, sed verba mea redimam, & aurem mihi peruellam: damno castigabo promittentis temeritatem. Ecce vt doleat, vt postea consideratius loquaris quod dicere solemus, linguarium dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Mecænas ait) vt sestertio centies obiurgandus sim. Inter sese enim vtrumque comparabo. Est aliquid, in eo quod promiseris, perseuerare; est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum sit, attendendum: si leue, conniueamus: si verò magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negauerim, quam semper, quare dederim. Totum, inquam, in eo est, quanti promissi mei verba taxentur. Non tantum quod temerè promisi, retinebo, sed quod non rectè dedi repetam. Demens est, qui fidem præstat errori.

CAP. XXXVII. Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus vtilem expertus operam, subinde ex præda aliquid illi virtutis caussa donauerat, & hominem vænalis animæ crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdam Macedonis expulsus est; quod vt nunciatum est, accucurrit, spiritum eius recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cessit, affectum, semianimemque recreauit, diebus triginta impensa sua curauit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: Gratiam tibi referam: videre tantum mihi imperatorem meum contingat. Narrauit Philippo naufragium suum; auxilium tacuit, & protinus petijt, vt sibi prædia cuiusdam donaret. Ille quidam erat hospes eius, is ipse, à quo receptus erat, à quo sanatus. Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant; non sufficit

homo

homo iustus vnus tot armatis cupiditatibus: non potest quisquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? quid habebunt, si suum quisque habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cum illum induci in bona quæ petebat iussit. Expulsus bonis suis ille, non vt rusticus iniuriam tacitus tulit, contentus quod non & ipse donatus esset: Sed Philippo epistolam strictam ac liberam scripsit: qua accepta ita exarsit, vt statim Pausaniæ mandaret, bona priori domino restitueret: ceterum improbissimo militi, ingratissimo hospiti, auidissimo naufrago, stigmata inscriberet, ingratum hospitem testantia. Dignus quidem fuit, cui non inscriberentur illæ litteræ, sed insculperentur, qui hospitem suum, nudo, & naufrago similem, in id, in quo iacuerat ipse littus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ seruandus fuerit; auferendum vtique fuit, quo summo scelere inuaserat. Quis autem pœna eius moueretur, qui id commiserat, propter quod nemo miserari miseros posset?

CAP. XXXVIII. Dabit tibi Philippus quia promisit, etiam si non dabet, etiam si iniuriam, etiam si scelus facturus est, etiam si vno facto præclusus est naufragis litora? Non est leuitas, à cognito & damnato errore discedere; & ingenuè fatendum est; Aliud putaui; deceptus sum. Hæc verò superbæ stultitiæ perseuerantia est; Quod semel dixi, qualecumque est, fixum, ratumque sit. Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum litorum reliquisset, quæ naufragio ceperat, nonne omnibus miseris aqua & igni interdixerat? Potius est, intra fines regni mei, te litteras istas oculis inscribendas, durissima fronte circum ferre, ostende quam sacra res sit mensa hospitalis: præbe in facie tua legendum istud decretum, quo cauetur, ne miseros tecto iuuare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quam si illam in æs incidissem.

CAP. XXXIX. Quare ergo, inquit, Zeno vester, cùm quingentos denarios mutuos cuidam promisisset, & illum parum idoneum comperisset amicis suadentibus ne daret, perseuerauit credere quia promiserat? Primum alia conditio est in credito, alia in beneficio. Pecuniæ, etiam male creditæ, exactio est; & appella-

la-

lare debitorem ad diem possum, & si foro cesserit; portionem feram: beneficium & totum perit, & statim. Præterea hoc mali viri est, illud mali patris familiæ. Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset summa, credere perseuerasset. Quingenti denarij sunt. Illud quod dici solet, in morbo consumat: fuit tanti, non reuocare promissum suum. Ad cœnam quia promisi, ibo, etiam si frigus erit: non quidem, si niues cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamvis non concoxerim; sed non, si febricitauero. Sponsum descendam, quia promisi; sed non si spondere in incertum iubebis, si fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio, si potero, si debebo, si hæc ita erunt. Effice, vt idem status sit, cum exigitur, qui fuit cum promitterem. Destituere leuitas erit; si aliquid interuenit noui, quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? eadem mihi omnia præsta; & idem sum. Vadimonium promittimus; tamen deserti non in omnes datur actio deferentes: vis maior excusat.

CAP. XL. Idem etiam illa in quæstione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium vtique reddendum sit. Animum præstare gratum debeo: ceterum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas aliquando felicitas eius, cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diuiti reddam? vtique cum quidam recipere beneficium, iniuriam iudicent & beneficia subinde alijs beneficijs onerent. Quid amplius in horum personam possum, quam velle? nec enim ideo beneficium nouum reijcere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quam dabitur; & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis suæ capacem materiam. Qui noua accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam: quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille præstitit mihi: nempè cùm occasionem haberet, cùm facultatem. Vtrum bonus vir est, an malus? apud bonum virum, bonam caussam habeo: apud malum, non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, vt referre gratiam, etiam inuitis his, quibus refertur, properemus, & instemus recedentibus. Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cum aliquod illis missum est munusculum, subinde

aliud intempestiuè remittunt, & nihil se debere testantur. Reijciendi genus est, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cùm possim; quando? si plus mihi detracturus ero, quam illi collaturus: si ille non erit sensurus vllam accessionem recepto eo quo reddito, mihi multum abscessurum erit. Qui festinat vtique reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et vt breuiter. qui nimis cito cupit soluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus.

LIBER QVINTVS.

Argumentum, & Ordo.

Bsolutis duabus præcipuis partibus, Quomodo dandum beneficium, Quomodo accipiendum: transire se dicit ad quædam non tam in ipsa materie, quam ex ipsa, & vicina ac connexa. Quæstiunculas subserit, primo istam: An turpe beneficijs vinci? negat vinci posse, & parem semper esse, qui gratè meminit, qui cupit animo referre, si re non potest. Quæstiuncula secunda; An aliquis sibi beneficium donet? item negat, & in vtramque tamen partem argutatur. Tertia quæstiuncula: An aliquis Ingratus Stoicè dici possit? ait, & docet. Quarta, An non omnes ingrati sint? minime, etsi plurimos fatetur. Deinde ex adtextu, Quousque & an alius pro alio obligemur? vt filius pro patre, & talia. Distinctione respondet, & magis negat. Quinta quæstiuncula, An triste beneficium, & inuito etiam dari possit? potest. Vltima denique; An repeti Beneficium possit?

CAPVT I.

IN prioribus libris videbar consummasse propositum, cùm tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium, & quemadmodum accipiendum: hi enim sunt huius officij fines. Quidquid vltra moror, non seruio materiæ, sed indulgeo: quæ quo ducit, sequendum est, non quo inuitat. Subinde enim nascetur, quod lacessat aliqua dulcedine animum,

mum, magis non superuacuum, quam necessarium. Verum quia ita vis, perseueremus, peractis quæ rem continebant, scrutari etiam ea quæ, si vis rerum, connexa sunt, non cohærentia: quæ quisquis diligenter inspicit, nec facit operæ pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini natura optimo, & ad beneficia propenso, Liberalis Æbuci, nulla eorum laudatio satisfacit. Neminem vnquam viti tam benignum etiam leuissimorum officiorum æstimatorem. Iam bonitas tua eo vsque prolapsa est, vt tibi dari putes beneficium, quod vlli dator: paratus es, ne quem beneficij pœniteat, pro ingratis dependere. Ipse vsque eo abes ab omni iactatione, vsque eo statim vis exonerare quos obligas, vt quidquid in aliquem confers, velis videri non præstare, sed reddere. Ideoque plenius ad te sic data reuertuntur; nam ferè sequuntur beneficia non reposcentem: & vt gloria fugientes magis sequitur, ita fructus beneficiorum gratius respondet illis, per quos etiam esse ingratis licet. Per te verò non est mora, quo minus beneficia qui acceperunt, vltro repetant: nec recusabis conferre alia, & suppressis, dissimulatisque plura ac maiora adijcere. Propositum optimi viri, & ingentis animi est, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio decipiet: succumbunt vitia virtutibus, si illa non cito odisse properaueris.

CAP. II. Illud vtique vnicè tibi placet, velut magnificè dictum: Turpe est beneficijs vinci; quod an sit verum, non immeritò quæri solet: longèque aliud est, quam mente concipis. Nunquam enim in rerum honestarum certamine superari, turpe est: dummodo arma non proijcias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propositum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandem fortunam; quæ optimorum quoque consiliorum, dumtaxat exitus, temperat. Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiam si illam alius gradu velociori antecessit: non vt in certaminibus, ad spectaculum editis, meliorem palma declarat: quamquam in illis quoque sæpè deteriorem prætulit casus. Vbi de officio agitur, quod vterque à sua parte esse quam plenissimum cupit, si alter plus potuit, & ad manum habuit materiam sufficientem animo suo, si illi, quantum conatus

est, fortuna permisit; alter autem voluntate par est, etiam si minora quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, sed vult reddere, & toto in hoc intentus est animo; hic non magis victus est, quam qui in armis moritur: quem occidere facilius hostis potuit, quàm auertere. Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, vt vincatur: nunquam enim succumbet, nunquam renunciabit; ad vltimum vsque diem vitæ stabit paratus, & in hac statione morietur; magna se accepisse præ se ferens, paria voluisse.

CAP. III. Lacedæmonij vetant suos pancratio aut cestu decernere, vbi inferiorem ostendit victi confessio. Cursor cretam prior contingit: velocitate alium, non animo, antecessit. Luctator ter abiectus, perdidit palmam, non tradidit. Cùm inuictos esse Lacedęmonij ciues suos magno æstimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus victorem facit non iudex, non per se ipse exitus, sed vox cedentis, & tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus suis custodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus præstat, ne vnquam vincantur: quoniam quidem etiam inter superantia animus inuictus est. Ideo nemo trecentos Fabios victos dicit, sed occisos. Et Regulus captus est à Pænis, non victus; & quisquis alius sæuientis fortunæ vi, ac pondere oppressus, non submittit animum. In beneficijs idem est: plura aliquis accepit, maiora, frequentiora: non tamen victus est. Beneficia fortasse beneficijs victa sunt, si inter se data, & accepta computes: si dantem, & accipientem comparaueris, quorum animi & per se æstimandi sunt, penès neutrum erit palma. Solet enim fieri, vt etiam cum alter multis vulneribus confossus est, alteri leuiter quidem saucius, pares exisse dicantur, quamvis alter videatur inferior.

CAP. V. Ergo nemo vinci potest beneficijs: si scit debere, si vult referre, si quod rebus non potest, animo æquat. Hic, quam diu in hoc permanet, quamdiu tenet voluntatem, gratum animum signis approbat: quid interest, ab vtra parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantum accipere possum; tecum stat fortuna: mecum bona voluntas; tamen tam par tibi sum, quam multis armatissimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaque beneficijs vincitur: quia tam gratus est quis-

quisque, quam voluit. Nam si turpe est beneficijs vinci, non oportet à præpotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre non possis. A principibus dico, à regibus; quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum & imparia datis recepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari, & quorum illa excellens potentia per minorum consensum, ministeriumque constat. Sunt quidem extra omnem subducti cupiditatem, qui vix vllis humanis desiderijs continguntur; quibus nihil potest præstare ipsa fortuna. Necesse est à Socrate beneficio vincar; necesse est à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis regijs opibus. O næ ille tunc merito & sibi & ceteris, quibus ad dispiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro, plus enim erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille posset dare.

CAP. V. Non est turpe, ab his vinci, neque enim minus fortis sum, si cum in vulnerabili me hoste committis; nec ideo ignis minus vrere potest, si in materiam incidit inuiolabilem flammis; nec ideo ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, inuictæque aduersus dura naturæ, diuidendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficijs, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficijs clausit. A parentibus ferè vincimur; nam tam diu illos habemus, quam diu graues iudicamus, & quam diu beneficia illorum non intelligimus. Cùm iam ætas aliquid prudentiæ colligit, & apparere cœpit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones, seueritatem, & inconsultæ adolescentiæ diligentem custodiam, rapiuntur nobis. Paucos vsque ad verum fructum à liberis percipiendum perduxit ætas; ceteri libros onere senserunt. Non est tamen turpe, vinci beneficijs à parente: quidni non sit turpe, cùm à nullo turpe sit? Quibusdam enim & pares, & impares sumus; pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus; impares fortuna, quæ si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tanquam victo erube-

ſcendum eſt. Non eſt turpe, non conſequi, dummodo ſequaris. Sæpè neceſſe eſt, ante alia beneficia petamus, quam priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia non redituri debebimus: quia non per nos erit mora, quo minus gratiſſimi ſimus. Sed interueniet aliquid extrinſecus, quod prohibeat: nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus ſuperabimur quæ non ſunt in noſtra poteſtate.

CAP. VI. Alexander Macedonum rex gloriari ſolebat, à nullo ſe beneficijs victum. Non eſt quod nimius animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Perſas, & nationes diſtrictas ſine exercitu ſuſpiciat: nec hos ſibi præſtitiſſe regnum, à Thraciæ angulo porrectum vſque ad litus incogniti maris, judicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, à quo vtique victus eſt. Quid ni victus ſit illo die, quo homo ſupra menſuram humanæ ſuperbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quidquam poſſet, nec eripere? Archelatus Rex Socratem rogauit, vt ad ſe veniret: dixiſſe Socrates traditur, Nolle ſe ad eum venire, à quo acciperet beneficia, cùm reddere illi paria non poſſet. Primum, in ipſius poteſtate erat, non accipere? deinde ipſe dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum, & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? & quid tantum erat accepturus, quantum dabat, ſi oſtendiſſet hominem vitæ ac mortis peritum, vtriuſque fines tenentem? Si regem, in luce media errantem; ad rerum naturam admiſiſſet, vſque eo eius ignarum, vt quo die Solis defectio fuit, regiam cluderet, & filium (quod in luctu, ac rebus aduerſis moris eſt) tonderet? Quantum fuiſſet beneficium, ſi timentem è latebris ſuis extraxiſſet, & bonum animum habere iuſſiſſet, dicens: Non eſt iſta Solis defectio, ſed duorum ſiderum coitus, cum luna humiliore currens via, infra ipſum ſolem, orbem ſuum poſuit, & illum obiectu ſui abſcondit: quæ modo partes eius exiguas, ſi in tranſcurſu ſtrinxit, obducit: modo plus tegit, ſi maiorem partem ſui obiecit; modo excludit totius aſpectum, ſi recto libramento inter Solem, terraſque media ſuc-

successit? Sed iam ista sidera huc & illo diducet velocitas sua: iam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per sæcula: quæ dispositos ac prædictos dies habent, quibus Sol intercursu Lunæ vetetur omnes radios effundere, Paullum exspecta: iam emerget, iam istam velut nubem relinquet, iam exsolutus impedimentis, lucem suam liberè mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illum docuisset regnare? parum scilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, si vllum dare potuisset Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit: Vir facetus, & cuius per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maxime potentium, maluit illi nasute negare, quam contumaciter ac superbe. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quæ nollet: timuit ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negasset, si nollet. Sed instigasset in se regem insolentem, & omnia sua magno æstimare volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrum dare aliquid regi nolis, an accipere à rege: in æquo vtramque ponit repulsam: & superbo fastidiri acerbius est, quam non timeri. Vis scire, quid vere noluerit? Noluit ire ad voluntariam seruitutem is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

CAP. VII. Satis (vt existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficijs vinci: quod qui quærit, scit non solere homines sibi ipsos beneficium dare: manifestum enim fuisset, non esse turpe à se ipsum vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare? an debeat referre sibi gratiam? quod vt videretur quærendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, &, De nullo queri possum alio, quam de me: Ego mihi irascor, &, Ego à me pœnas exigam, &, Odi me: multa præterea huiusmodi, per quæ vnusquisque de se, tanquam de attero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non & beneficia mihi dare possum? Præterea quæ si in alium contulissem, beneficia vocarentur: quare si in me contuli, non sint? Quod si ab altero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus, quod non minus turpe est, quam

in se sordidum esse, & in se durum ac sæuum, & sui negligẽtem? Tam alieni corporis leuo male audit, quam sui: Nempe reprehenditur assentator, & aliena subsequens verba, paratus ad falsa laudator: non minus placẽs sibi, & se suspiciens, &, vt ita dicam, assentator suus. Vitia non tantum cum foris peccant, inuisa sunt, sed cum in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quam qui imperat sibi, quam qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras, impatientesque alieni arbitrij, regere, quam animum suum continere, & tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit; quare Socrates sibi non agat, quod ipse se docuit? M. Cato ait; Quod tibi deest, à teipso mutuare: quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt, in quibus consuetudo nos diuidit. Dicere solemus: Sine loquar mecum; &, Ego mihi aurem peruellam. Quæ si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere; quomodo obiurgare se, sic & laudare quomodo damno sibi esse, sic & lucro potest: Iniuria & beneficium, contraria sunt: si de aliquo dicimus, Iniuriam sibi fecit: poterimus dicere, Beneficium sibi dedit.

CAP. VIII. Nemo sibi debet: natura prius est, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat: debitor non est sine creditore, non magis quam maritus sine vxore, aut sine filio pater. Aliquis dare debet, vt aliquis accipiat: non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quomodo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & transferat; quomodo nemo, quamuis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tanquam patrono ponit; quomodo si æger cum cura sua conualuit, mercedem à se non exigit: sic in omni negotio, etiam cum aliquid prodesse sibi fecerit, non tamen debebit referre gratiam sibi, quia non habebit, cui referat. Vt concedam aliquem dare sibi beneficium: dum dat, & recipit: vt concedam aliquem à se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) versura fit, & velut lusorium nomen statim transit. Neque enim alius dat quam qui accipit, sed vnus atque idem. Hoc verbum debere, non habet nisi inter duos locum: quomodo ergo in vno consistit, qui se obligando liberat? Vt in orbe ac pila nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quæ se-

ſequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur, omnia quomodocumque ierint, in idem reuertuntur; ita in homine existima fieri; cum illum in multa mutaueris, vnus est. Cecidit ſe; iniuriarum cum quo agat, non habet: alligauit & clauſit; de vi non tenetur; beneficium ſibi dedit; protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi auellitur, ad illam redit; nec perire quidquam poteſt, quod quo excidat non habet, ſed eodem reuoluitur diſcedit. Quid ſimile, inquit, habet hoc exemplum propoſitæ quæſtioni? dicam. Puta te ingratum eſſe, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit: puta te recipere nolle: apud te eſt, antequam reddatur. Non potes quidquam amittere: quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipſum orbis agitur; accipiendo das, dando accipis.

CAP. IX. Beneficium, inquit, ſibi dare oportet; ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falſum eſt, ex quo pendent ſequentia. Nemo enim ſibi beneficium dat, ſed naturæ ſuæ paret, à qua ad caritatem ſui compoſitus eſt; vnde illi ſumma cura eſt nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis eſt, qui ſibi donat; nec clemens, qui ſibi ignoſcit; nec miſericors, qui malis ſuis tangitur. Quod alijs præſtare liberalitas eſt, clementia, miſericordia: ſibi præſtare, natura eſt. Beneficium res voluntaria eſt; at prodeſſe ſibi, neceſſarium eſt. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior eſt. Quis vnquam laudatus eſt, quod ſibi ipſe fuiſſet auxilio? quod ſe eripuiſſet latronibus? nemo ſibi beneficium dat, non magis quam hoſpitium; nemo ſibi donat, non magis quam credit. Si dat ſibi quiſque beneficium, ſemper dat, ſine intermiſſione dat: inire beneficiorum ſuorum non poteſt numerum. Quando ergo gratiam referet, cum per hoc ipſum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodo enim diſcernere poterit, vtrum det ſibi beneficium, an reddant; cum intra eumdem hominem res geratur? Liberaui me periculo: beneficium mihi dedi: iterum me periculo libero vtrum do beneficium, an reddo? Deinde vt primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod ſequitur, non concedam; nam etiam ſi damus, non debemus; quare? quia ſtatim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde

debere, deinde referre. Debendi locus non est, quia sine vlla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri: debet nemo, nisi alteri: reddit nemo, nisi alteri. Id intra vnum non potest fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X. Beneficium est, præstitisse aliquid vtiliter: verbum autem præstitisse, ad alios spectat. Nunquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? quia venditio alienatio est & rei suæ, iurisque in ea sui, in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid à se dimittere est, & id quod tenueris; habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo sibi dedit: quia nemo dat sibi. Alioqui duo contraria in vno coeunt, vt idem sit dare, & accipere, Etiamnum multum interest, inter dare, & accipere; quidni? cum ex diuerso ista verba posita sint; atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare & accipere. Paullo ante dicebam, quædam ad alios pertinere, & sic esse formata, vt tota significatio illorum discedat à nobis. Frater sum, sed alterius: nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui; quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur; quod iungitur, sine altero non est. Si & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non est. Id ex ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefecisse. Nemo autem sibi benefacit; non magis quam sibi fauet, quam suarum partium est. Diutius hoc & pluribus exemplis licet prosequi: quidni? cum inter ea sit habendum beneficium, quæ secundam personam desiderant. Quædam cum sint honesta, pulcherrima, summæ virtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona, fides colitur: num quis ergo dicitur sibi fidem præstitisse?

CAP. XI. Venio nunc ad vltimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere sicut qui soluit pecuniam: nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quam consequitur, qui beneficium à se accepit. Beneficium & gratiæ relatio, vltro citroque ire debent; intra vnum hominem non est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem prodest ei, à quo consecutus est aliquid: qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest; & quis vnquam ingratus hoc noluit facere? imo

imo quis non ingratus fuit, vt hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi, quod illam vxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos: & vt factum nostrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium est quod potest, & cum datum est, non reddi: qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit: ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quod alteri vt aliquis prodesset, vtilitatis interim suæ oblitus est; quod alteri dedit, ablaturus sibi; hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat: sibi dare, non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spem inducit, vt dicat; Hic homo colendus est: illi beneficium dedit; dabit & mihi. Beneficium est, quod quis non sua caussa dat, sed eius cui dat: is qui sibi beneficium dat, sua caussa dat: non est ergo beneficium;

CAP. XII. Videor tibi iam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo qui operæ pretium facit: imo totam operam bona fide perdere; Exspecta etiam: hoc verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero; à quibus cum euaseris, nihil amplius assecutus eris, quam vt eas difficultates effugeris, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operose soluere, quos ipse vt solueres feceris? Sed quemadmodum quædam in oblectamentum ac iocum sic in ligantur, vt eorum solutio imperito difficilis sit: quæ ille qui implicuit, sine vllo negotio separat; quia commissuras eorum & moras nouit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem; tentant enim acumen animorum & intentionem excitant: ita hæc quæ videntur callida & insidiosa, securitatem, ac segnitiem ingeniis auferunt, quibus modo campus in quo vagentur, sternendus est, modo creperi aliquid & confragosi obiiciendum, per quod erepant, & sollicite vestigium faciant. Dicitur nemo ingratus esse: id sic colligitur. Beneficium est quod prodest: prodesse autem nemo homini malo potest, vt dicitis Stoici; ergo beneficium non accipit malus; itaque nec ingratus est. Etiamnum, bene-

ficium honesta & probabilis res est. Apud malum nulli honestæ rei aut probabili locus est: ergo nec beneficio; quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet; & ideo non fit ingratus. Etiamnum, vt dicitis; Bonus vir omnia recte facit; si omnia recte facit: ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit, malus non accipit: quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus; ita ingratus in rerum natura est nomen, & hoc inane. Vnum est apud nos bonum, honestum, id peruenire ad malum non potest: desinet enim malus esse, si ad illum virtus intrauerit. Quamdiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest: quia bona malaque dissentiunt, nec in vnum eunt. Ideo nemo illi prodest? quia quidquid ab illum peruenit, id prauo vsu corrumpit. Quemadmodum stomachus morbo vitiatus, & colligens; quoscumque accepit cibos mutat, & omne alimentum in caussam doloris trahit: ita animus cæcus, quidquid illi commiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionem miseriæ facit. Felicissimis itaque opulentissimisque plurimum æstus subest, minusque se inueniunt, quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil potest ad malos peruenire, quod prosit: imo nihil quod non noceat. Quæcumque enim illis contigerunt, in naturam suam vertunt, & extra speciosa, profuturaque si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideo nec beneficium dare possunt; quoniam nemo potest, quod non habet, dare; hic benefaciendi voluntate caret.

CAP. XIII. Sed quamvis hæc ita sint, accipere tamen malus potest, quæ beneficijs similia sint: quibus non redditis: ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ. Illa animi bona, à stulto ac malo submouentur; ad hæc admittitur, quæ & accipere potest, & debet reddere; & si non reddit, ingratus est. Nec hoc ex nostra constitutione tantum: Peripatetici quoque, qui felicitatis humanæ longe lateque terminos ponunt, aiunt, minuta beneficia peruentura ad malos; hæc qui non reddit, ingratus est. Nobis itaque beneficia esse non placet, quę non sunt animum factura meliorem; commoda tamen illa esse, & expelenda, non negamus. Hæc & viro bono dare malus potest, & accipere à bono; vt pecuniam, vestem, honores, & vitam; quæ si non reddet, in ingra-

grati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas esse beneficium? Quædam etiamsi vera non sint, propter similitudinem eodem vocabulo comprehensa sunt. Sic pyxidem, & argenteam & auream dicimus; sic illiteratum, non ex toto rudem, sed ad litteras altiores non perductum: sic qui male vestitum & pannosum vidit, nudum se vidisse dicit. Beneficia ista non sunt: habent tamen beneficij speciem. Quomodo ista sunt tanquam beneficia; sic & ille tanquam ingratus est, non ingratus. Falsum est; quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficij specie fefellit, tam ingratus est, quam veneficus, qui soporem cum venenum crederet, miscuit.

CAP. XIV. Cleanthes vehementius agit. Licet inquit, beneficium non sit quod accipit, ipse tamen ingratus est, quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic latro est, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur, opere nequitia, non incipit. Ipsum quod accepit, beneficium non erat, sed vocabatur. Sacrilegi dant pænas, quamvis nemo vsque ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, aduersus malum ingratus est quisquam, cum malo dari beneficium non possit? Ea scilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona sunt; quorum si malis copia est, ipse quoque in simili materia gratus esse debebit; & illa qualiacumq; sunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Æs alienũ habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod vsum numeratæ pecuniæ præstat. Quo genere obligatus es, hoc fidẽ exsolue.

CAP. XV. Quid sint beneficia, an & in hanc sordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat: ad vos non pertinet: in alios quæritur verum. Vos ad speciem veri componite animũ: & dum honestum dicitis, quidquid est id, quod nomine honesti iactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus est, sic rursus omnes ingrati sunt. Nam (vt dicitis) omnes stulti mali sunt: qui autem habet vitium vnum, habet omnia: omnes autem stulti & mali sunt; omnes ergo ingrati sunt. Quid ergo? non sunt? non vndiq; humano generi conuicium

fit?

sit non publica querela est, beneficia perisse, & paucissimos esse, qui de benemerentibus non inuicem pessime mereantur? Nec est quod hanc tantum nostram murmurationem putes, pro pessimo prauoque numerantium, quidquid citra recti formulam cecidit. Ecce nescio qui non ex philosophorum domo clamat ex, medio conuentu populos gentesque damnatura vox mittitur.

.... Non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero: fratrum quoque gratia rara est:
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius est; beneficia in scelus versa sunt; & sanguini eorum non parcitur, pro quibus sanguis fundendus est. Gladio ac venenis beneficia sequimur, ipsi patriæ manus afferre, & fascibus suis illam premere, potentia ac dignitas est. Humili se ac depresso loco putat stare, quisquis non supra rempualicam stetit. Accepti ab illa exercitus in ipsam conuertuntur & imperatoria concio est, Pugnate contra coniuges, pugnate contra liberos, aras, focos, penates, armis incessite. Qui ne triumphaturi quidem intrare vrbem iniussu senatus deberetis, quibusque exercitum victorem reducentibus curia extra muros præberetur: nunc ciuibus cæsis, perfusi cruorè cognato, vrbem subrectis intrate vexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas, & ille victor, pacatorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compresso, intra muros obsessus, aquilas suas horreat.

CAP. XVI. Ingratus est Coriolanus; sero & post sceleris pœnitentiam pius; posuit arma, sed in medio patricidio posuit. Ingratus Catilina; parum est illi capere patriam, nisi euerterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans alpes accitus hostis, vetera & ingenita odia satiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persoluerint. Ingratus C.Marius, ad consulatum à caliga perductus; qui nisi Cimbricis cædibus Romana funera æquanuerit, nisi ciuilis exitij & trucidationis non tantum dederit signum, sed ipse signum fuerit, parum mutatam ac repositam in priorem locum fortunam suam sentiet. Ingratus L.Sulla: qui patriam durioribus remedijs quam pericula erant, sanauit; qui cum à Prænestina arce, vsque ad Collinam por-

portam, per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in vrbe prælia, alias cædes; legiones duas, quod crudele est, post victoriam; quod nefas, post fidem in angulo congestas contrucidauit, & proscriptionem commentus est; dij magni! vt qui ciuem Romanum occidisset, impunitatem, & pecuniam, tantum non ciuicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius; qui pro tribus consularibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus inuaserat, hanc gratiam reipublicæ reddidit, vt in possessionem eius alios quoque induceret, quasi potentiæ suæ detracturus inuidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset; dum extraordinaria concupiscit imperia, dum prouincias, vt eligat, distribuit, dum ita triumviris remp. diuidit, vt tamen in sua domo duæ partes essent, eo redegit populum Romanum vt saluus esse non posset nisi beneficio seruituti;. Ingratus iste pompeij hostis ac victor, qui à Gallia Germaniaque bellum in vrbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, castra in circo Flaminio posuit, propius quam Porsenæ fuerant. Temperauit quidem ius crudelitatemque victoriæ; quod dicere solebat, præstitit; neminem occidit nisi armatum. Quid ergo est? Ceteri arma cruentius exercuerunt, satiati tamen aliquando abiecerunt: hic gladium cito condidit, nunquam posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, quem iure cæsum pronunciauit, interfectoresq; eius in prouincias & imperia dimisit, patriam vero proscriptionib. incursionib. bellis laceratam, post tot mala destinauit ne Romanis quidem regibus: vt quæ Achæis, Rhodijs, & plerisque vrbibus claris ius integrum, libertatemq; cum immunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus penderet.

CAP. XVII. Deficiet dies, enumerantem ingratos, vsque in vltima patriæ exitia. Æque immensum erit, si percurrere cæpero, ipsa respublica quam ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit; quamque non minus sæpe peccauerit, quam in ipsam peccatum est. Camillum in exsilium misit; Scipionem dimisit; exsulauit post Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quidquid victor Catilina fecisset. Rutilius innocentiæ pretium tulit in Asia latere; Catonis populus Romanus Præturam negauit, consulatum pernegauit, Ingrati publice sumus. Se quisque

que interroget; nemo non aliquem quæritur ingratum. Atqui non poteſt fieri, vt omnes querantur, niſi querendum eſt de omnibus. Omnes ergo ingrati ſunt. Tantum? & cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adijce, & ambitioſi omnes ſunt, & impij omnes. Sed non eſt quod iraſcaris: ignoſce illis; omnes inſaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, vt dicam; Quam ingrata vide ſit iuuentus. Quis non patri ſuo ſupremum diem, vt innocens ſit, optat? vt moderatus, exſpectat; vt pius cogitat? Quotus quiſque vxoris optimæ mortem timet, vt non & computet? Cui, rogo, cui litigatori defenſo, tam magni beneficijs, vltra res proximas, memoria durauit? Illud in confeſſo eſt: quis ſine querela moritur? quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregit?

quis non recuſans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati eſt, non eſſe contentum præterito tempore. Semper pauci dies erunt, ſi illos numeraueris. Cogita, non eſſe ſummum bonum in tempore; quantumcumq; eſt, boni conſule. Vt prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beatior vita, ſed longior. Quanto ſatius eſt, gratum aduerſus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, ſed ſuos benignè æſtimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus? hoc ſatis eſt. Potuit plus? ſed hoc quoq; beneficium eſt. Grati ſimus aduerſus deos, grati aduerſus homines, grati aduerſus eos, qui nobis aliquid præſtiterunt; grati etiam aduerſus eos, qui noſtris præſtiterunt.

CAP. XVIII. In infinitum, inquit, me obligas, cùm dicis, & noſtris; itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, vt dicis, & patri eius dat. Primum vnde, quo, quæro. Deinde illud vtique mihi determinari volo, ſi & patri beneficium datur; nunquid & fratri? nunquid & patruo? nunquid auo? nunquid vxori. & ſocero? Dic mihi, vbi debeam deſinere; quouſque perſonarum ſeriem ſequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero; ſi domum tuam ardentem reſtinxero, aut ne concidat excepero, tibi beneficium non dabo? Si ſeruum tuum ſeruauero, tibi imputabo; ſi filium tuum ſeruauero, non habebis beneficium meum?

CAP.

CAP. XIX. Dissimilia ponis exempla; quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi; & qui domum meam, quo minus ruat, fulcit, præstat mihi; ipsa enim domus sine consensu est. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idem de seruo dicam; mei mancipij res est, mihi seruatur; ideo ego pro illo debeo. Filius ipse beneficij capax est; itaque ille accipit; ego beneficio lætor; contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, respondeas mihi; filij bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? felicior futurus est, si saluum habuerit filium; infelicior, si amiserit? Quid ergo? qui & felicior fit à me, & infelicitatis maximæ periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit, quædam enim in alios conferuntur, sed ad nos vsque permanant; ab eo autem exigi quidque debet, in quem confertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamvis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cuius commodum non & proximos tangat, nonnunquam etiam longius positos. Non quæritur, quo beneficium ab eo cui datum est, transferatur, sed vbi primo collocetur; à reo tibi ipso & à capite repetitio est. Quid ergo? oro te, non dicis, filium mihi donasti, & si hic perisset, victurus non fui? pro eius vitam beneficium non debes, cui vitam tuæ præfers? Etiamnum cùm filium tuum seruaui, ad genua procumbis, dijs vota soluis, tanquam ipse seruatus. Illæ voces exeunt tibi; Nihil interest, mea an me seruaueris; duos seruasti; imo me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium; quia & si filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo; non tamen ideo ego debuero; quia etsi filius meus in adulterio deprehensus, erit, erubescam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio, non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At peruenit ad me summa ex incolumitate eius voluptas, summa vtilitas, & orbitatis grauissimum vulnus effugi. Non quæritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium dederis; prodest enim & animal, & lapis & herba; nec tamen beneficium dant, quod nunquam datur, nisi à volente, Tu autem non vis patri, sed filio dare; & interim, ne nosti quidem patrem. Itaque cùm dixe-

dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium eius seruando? contra oppone, Patri ergo beneficium dedit, quem non noui, quem non cogitaui? Et quid, quod aliquando eueniet, vt patrem oderis, filium serues: beneficium ei videberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras, cùm dares? Sed vt dialogorum altercatione seposita, tanquam iurisconsultus respondeam, mens spectanda est dantis. Beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sed pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet & ipse præstare aliquid: non tanquam soluendi necessitatem habeat, sed tanquam incipiendi caussam. Repeti à patre beneficium non debet: si quid pro hoc benignè facit, iustus, non gratus est. Nam illud finiri non potest: si patri do beneficium, & matri, & auo, & auunculo, & libertis, & affinibus, & amicis, & seruis, & patriæ. Vbi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplicabilis subit: cui difficile est modum imponere, quia paullatim surrepit, & non desinit serpere. Illud solet quæri: Fratres duo dissident: si alterum seruo, an dem beneficium ei qui fratrem inuisum non periisse molestè laturus est? Non est dubium, quin beneficium sit etiam inuito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

CAP. XX. Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristem frontem, & asperam habent, quemadmodum secare & vrere vt sanes, & vinculis coercere. Non est spectandum an doleat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus denarius, quem barbarus, & ignarus formæ publicæ reiecit. Beneficium & odit, & accepit; si modo id prodest, si is qui dabat, vt prodesset dedit; nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum, quem illi expedit habere; hunc ego occidi: non est beneficium, quamuis ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissimè nocet, cui gratiæ aguntur pro iniuria. Video. Prodest aliqua res, & ideo beneficium est: nocet, & ideo non est beneficium. Ecce, quod nec prosit, nec noceat, dabo: & tamen beneficium est. Patrem alicuius in-

soli-

solitudine exanimem inueni, corpus eius sepeliui; nec ipsi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio, quid enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio sollenni & necessario per me functus est. Præstiti patri eius quod ipse præstare voluisset, necnon & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ, & humanitati dedit, vt quodlibet cadauer absconderem: sed si corpus agnoui, si filio tunc hoc præstare me cogitaui. At si terram ignoto mortuo inieci, nullum habeo huius officij debitorem, in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tantoperè quæris, cui dederis beneficium, tanquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant esse repetendum, & has caussas afferunt. Indignus, etiam repetenti non reddet: dignus, ipse per se referet. Præterea si bono viro dedisti, exspecta: ne iniuriam illi facias appellando, tanquam non fuisset sua sponte redditurus: si malo viro dedisti, plectere. Beneficium verbo ne corruperis, creditum faciendo. Præterea, lex quod non iussit repeti, vetuit. Vera sunt ista; quam diu me nihil vrget, quam diu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quam repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum vxor deducitur, si patriæ salus, ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis ingrati; nouissimè recipiendi beneficij necessitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde, cum bono viro beneficium do, sic do, tanquam nunquam repetiturus, nisi necesse fuerit.

CAP. XXI. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit. Multa legem non habent, nec actionem; ad quæ consuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico præstare. Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promisimus, alligat? Querar tamen cum eo qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam, nec seruatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minimè: non exigo, sed repeto: & ne repeto quidem, sed admoneo. Ne vltima quoque necessitas in hoc aget, vt ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum sit. Qui tam ingratus est, vt illi

non

non sit satis admoneri, eum transibo, nec dignum iudicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo fenerator quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest, quod pereat: sic ego quosdam ingratos palam, ac pertinaciter præteribo, nec ab vllo beneficium repetam, nisi à quo non ablaturus ero, sed recepturus.

CAP. XXII. Multi sunt, qui nec negare sciant quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quàm grati, nec tam mali, quàm ingrati, segnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam; qui statim mihi sic respondebunt; Ignosce, non mehercule sciui hoc te desiderare, alioquin vltro obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes: memini quid mihi præstiteris. Hos ego quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere? Quemcumque potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potissimum peccet. Alterum illi beneficium do, si illum ingratum esse non patior; nec dure illi exprobabo quæ præstiti, sed quam potero mollissimè, vt potestatem referendæ gratiæ faciam, renouabo memoriam eius, & petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando vtar verbis durioribus, si emendari illum sperauero posse: nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quod si admonitionis quoque suggillationem ingratis remittimus, segniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam verò sanabiles & qui fieri boni possunt, si quid illos momorderit, perire patiemur admonitione sublata? qua & pater filium aliquando correxit, & vxor maritum aberrantem ad se reduxit, & amicum languentem amici fidem erexit.

CAP. XXIII. Quidam vt expergiscantur, non feriendi, sed commouendi sunt; eodem modo quorumdam ad referendam gratiam fides non cessat, sed languet; hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam vertere: iniuria est enim, si in hoc non repetis, vt ingratus sim. Quid si ignoro, quid desideres? quid si occupationibus districtus, & in alia vocatus, occasionem non obseruaui? ostende mihi quid possim, quid velis. Quare desperas, antequam tentas? quare properas & beneficium, & amicum, perdere?

Vn-

Vnde ſcis nolim, an ignorem, animus, an facultas deſit mihi? experire. Admonebo ergo, non amare, non palam, ſine conuicio: ſic, vt ſe rediſſe in memoriam, non reduci putet.

CAP. XXIV. Cauſſam dicebat apud diuum Iulium ex veteranis quidam, paullo violentior aduerſus vicinos ſuos, & cauſſa premebatur. Meminiſti, inquit, Imperator in Hiſpania talum te torſiſſe, circa Sucronem? cum Cæſar meminiſſe ſe dixiſſet: Meminiſti n idem, inquit, ſub quadam arbore minimum vmbræ ſpargente, cùm velles reſidere feruentiſſimo Sole, & eſſet aſperrimus locus, in quo ex rupibus acutis vnica illa arbor eruperat, quemdam ex commilitonibus penulam ſuam ſubſtrauiſſe? Cùm dixiſſet Cæſar: Quidni meminerim? & quidem ſiti confectus, quia impeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, niſi commilito, homo fortis ac ſtrenuus, aquam mihi in galea ſua attuliſſet. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoſcere illum hominem, aut illam galeam? Cæſar ait, ſe non poſſe galeam agnoſcere, hominem pulchre poſſe: & adiecit, puto ob hoc iratus, quod ſe à cognitione media ad veterem fabulam adduceret: Tu vtique ille non es. Merito, inquit, Cæſar me non agnoſcis: nam cùm hoc factum eſt, integer eram: poſtea ad Mundam in acie oculus mihi effoſſus eſt, & in capite lecta oſſa. Nec galeam illam ſi videres, agnoſceres; machæra enim Hiſpania diuiſa eſt. Vetuit illi exhiberi negotium Cæſar: & agellos, in quibus vicinalis via, cauſſa rixæ ac litium fuerat, militi ſuo donauit.

CAP. XXV. Quid ergo? non repeteret beneficium ab imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus diſponentem, non patiebatur ſingulis militibus occurrere? Non eſt hoc repetere beneficium, ſed reſumere bono loco poſitum, & paratum; ad quod tamen vt ſumatur, manus porrigenda eſt. Repetam itaque, quia hoc aut neceſſitate facturus ero, aut illius cauſſa, à quo repetam. Tiberius Cæſar inter initia dicenti cuidam, Meminiſti, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc quidni non eſſet repetendum beneficium? optanda erat obliuio. Auerſabatur omnium amicorum & æqualium notitiam, & illam ſolam præſentem for-

fortunam suam adspici, illam solam cogitari, ac narrari volebat; inquisitorem habebat, veterem amicum. Magis tempestiuè repetendum est beneficium, quam petendum. Adhibenda verborum moderatio, vt nec ingratus dissimularet. Tacendum & exspectandum, si inter sapientes viueremus: & tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, sed admonent. Dijs quoque, inquam, Homericus ille sacerdos allegat officia, & aras religiosè cultas, quo obsequentes faciat: & parent. Moneri velle, ac posse, secunda virtus est. Huc illuc frænis leniter motis flectendus est paucis animus sui rector optimus: proximi sunt qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine vsu, quam lumen à dijs immissum ad ministeria sua euocat. Instrumenta cessent, nisi illa in opus suum artifex mouerit. Inest interim animis voluntas bona: sed torpet, modo delicijs ac situ, modo officij inscitia. Hanc vtilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, sed vt magistri puerorum discentium patienter ferre offensationes memoriæ labentis. Quæ, quemadmodum sæpè subiecto vno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitione reuocanda est.

LIBER SEXTVS.

Argumentum, & Ordo.

Terum Quæstiuncula, Chrysippeo quodam more. Prima, An beneficium eripi possit? variè disserit claudit tamen vsum eius eripi posse, non ipsum. Secunda, An debeamus ei, qui vel inuitus profuit, vel ignarus? negat. Tertia; An ei, qui sua caussa nobis profuit? si tantum sua, abnuit: si & mea, admittit. Exempla & argutias miscet. Quarta, An fas incommodi aliquid alteri optare, vt gratiam possis referre? non est, & damnat. Aliam viam

aperit

aperit referenda gratia etiam felicibus, etiam Regibus, per consilia, monita, doctrinam.

CAPVT I.

QVædam, Liberalis virorum optime, exercendi tantum ingenij caussa quæruntur, & semper extra vitam iacent: quædam & dum quæruntur, oblectamento sunt, & quæsita vsui, Omnium tibi copiam faciam: tu illa, vtcumque tibi visum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. His quoque si abire protinus iusseris, nonnihil actum erit; nam etiam quod discere superuacuum est, prodest cognoscere. Ex vultu igitur tuo pendebo, provt ille suaserit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam, & capite agam.

CAP. II. An beneficium eripi possit, quæsitum est. Quidam negant posse: non enim res est, sed actio; quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio; aliud qui nauigat, aliud nauigatio. Et quamvis æger non sit sine morbo, non tamen idem est æger & morbus: ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad vnumquemque nostrum beneficio peruenit. Illud incorporale est, irritum non fit; materiam verò illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaque cùm eripis, ipsa rerum natura reuocare quod dedit non potest. Beneficia sua interrumpit, non rescindit. Qui moritur, tamen vixit; Quæ ad nos peruenerunt, ne sint effici potest; ne fuerint, non potest: pars autem beneficij & quidem certissima est, quæ fuit. Nonnunquam vsu beneficij longiore prohibemur, beneficium quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura aduocet, retro illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia; & mancipium, & quicquid est, in quo hæsit beneficij nomen; ipsum vero stabile & immotum est. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, an ille acceperit.

CAP. III. Egregiè mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poetam, cùm fortunam suam transeuntem alio videbat, & sibi nihil relictum, præter ius mortis, id quoque si cito occupauerit, exclamare; Hoc habeo, quodcumque dedi. O quantum habere potuit, si voluisset! Hæ sunt diuitiæ certæ, in quacumque sortis humanæ leuitate, vno loco permansuræ; quæ

quæ quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es. Omnia ista, quæ vos tumidos, & supra humana elatos, obliuisci cogunt vestræ fragilitatis, quæ ferreis claustris custoditis armati, quæ ex alieno sanguine rapta vestro defenditis; propter quæ classes cruentaturas maria deducitis; propter quæ quassatis vrbes, ignari, quantum telorum in aduersos fortuna comparet; propter quæ ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegij fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis elisus est; non sunt vestra; in depositi caussa sunt, iam iamque ad alium dominum spectantia, aut hostis illa, aut hostilis animi successor, inuadet. Quæris quomodo illa tua facias? dona dando. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para: honestiores illas non solum, sed tutiores facturus: illud quod suspicis, quo te diuitem, ac potentem putas quamdiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, seruus est, nummi sunt: cum donasti, beneficium est.

CAP. IV. Fateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum est. Multa sunt, propter quæ beneficium debere desinimus; non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed vxorem meam per vim stupro violauit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem iniuriam, soluit me debito: & si plus læsit, quam ante profuerat, non tantum gratia extinguitur, sed vlciscendi querendique libertas fit, vbi in comparatione beneficij præponderauit iniuria: ita non aufertur beneficium, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, vt illos auersari, & eiurare ius fasque sit? Nunquid ergo illi abstulerunt, quæ dederant? minimè: sed impietas sequentium temporum, commendationem omnis prioris officij sustulit. Non beneficium tollitur, sed beneficij gratia & efficitur, non ne habeam, sed ne debeam. Tanquam pecuniam aliquis mihi credidit; sed domum meam incendit: pensatum est creditum damno: nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic; qui aliquid benignè aduersus me fecit, aliquid liberaliter, sed postea multa superbè, contumeliosè, crudeliter; eo loco me posuit, vt perinde liber aduersus eum sim, quasi non accepissem: vim

be-

beneficijs suis attulit. Colonum suum non tenet, quamvis tabellis manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui succidit arbusta; non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor sæpè damnatur, vbi plus ex alia caussa abstulit, quam ex crediti petit. Non tantum inter creditorem, & debitorem iudex sedet qui dicat, Pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, argentum, quod non emeras, possides: æstimatione facta, debitor discede, qui creditor veneras. Inter beneficia quoque & iniurias ratio confertur. Sæpè, inquam, beneficium manet, nec debetur, si secuta est dantem pænitentia, si miserum se dixit, quod dedisset, si cùm daret, suspirauit, vultum adduxit, perdere se credit, non donare: si sua caussà, aut certè non mea dedit: si non desijt insultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficium, quamvis non debeatur: sicuti quædam pecuniæ, de quibus ius creditori non dicitur, debentur, sed non exiguntur.

CAP. V. Dedisti beneficium: iniuriam postea fecisti: & beneficio gratia debetur, & iniuriæ vltio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam; alter ab altero absoluitur. Cùm dicimus, Beneficium illi reddidit; non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidisse: sed aliud pro illo. Reddere enim est, rem pro re dare. Quid ni? cùm omnis solutio non idem reddat, sed tantumdem. Nam & pecuniam dicimur reddidisse, quamvis numerauimus pro argenteis aureos, quamvis non interuenerint nummi, sed delegatione, & verbis perfecta solutio sit. Videris mihi dicere; Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorum istæ acutæ ineptiæ sunt, qui hereditatem negant vsucapi posse; sed ea, quæ in hereditate sunt: tanquam quidquam aliud sit hereditas, quàm ea, quæ in hereditate sunt. Illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, & postea fecit iniuriam, vtrum & beneficium ill reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere; an alterum alteri contribuere, & nihil negotij habere, vt beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud.n. video in foro fieri:

quid in vestra schola iuris sit, vos sciatis. Separantur actiones, & de eo, quod agimus de eodem nobiscum agitur. Non confunditur formula si qui apud me pecuniam de posuerit, idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

CAP. VI. Quæ proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraque sua via it; depositum habet actionem propriam, tam mehercule quam furtum. Beneficium nulli legi subiectum est: me arbitrio vtitur licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quesque, aut quantum nocuerit; tum pronunciare, vtrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil est nostræ protestatis; eundum est, qua ducimur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaque iudico illa, non separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potius comparatione facta inter se beneficij & iniuriæ, videbo an etiam vltro mihi debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris, alios superne imprimat versus, priories litteras non tollit, sed abscondit: sic beneficium superueniens iniuria apparere non patitur.

CAP. VII. Vultus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quasi longius exeam. Videris mihi dicere.

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.
Littus ama....

Non possum magis. Itaque si huic satisfactum existimas, illo transeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio debere esse confusior, vt distinctio statim subsecuta ostenderet vtrumque quæri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit, & an ei, qui dū nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestus est, quam vt vlla in hoc verba impendenda sint. Et hæc quæstio facile expedictur, & si qua similis huic moueri potest, si totiens illo cognitionem nostram conuerterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamvis aut magna nauigia

pa-

patiantur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piscosa & amœna pinguibus aruis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quam odium, si immodicus superfluit, tardèque decessit: nec ventus beneficium dat, licet lenis & secundus adspiret: nec vtilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed velle. Ideo nec mutis animalibus quidquam debetur: & quàm multus è periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus: & quam multos æstu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, vtrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit? cum vtrique velle defuerit. Quid autem interest, vtrum me iubeas naui, aut vehiculo, aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æquè quam ista propositum benefaciēdi nullum habuit, sed profuit casu?

CAP. VIII. Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo à nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideo remedia sunt, & in flumen alicui cecidisse frigore magno, caussa sanitatis fuit: quomodo quorumdam, flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animum in aliam curam auertendo suspectas horas fefellit: nec ideo quidquam horum etiamsi saluti fuit, salutare est: sic quidam nobis prosunt, dum nolunt, imo quia nolunt; non tamen ideo illis beneficium debemus, quod perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius. An existimas me debere ei quidquam, cuius manus cùm me peteret percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Sæpè hostis dum apertè peierat, etiam veris testibus abrogauit fidem, & reum velut factione circumuentum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa, quæ premebat, potentia eripuit: & iudices quem damnaturi erant caussa, damnare gratia noluerunt. Non tamen hi reo beneficium dederunt, quamvis profuerint: quia telum quo missum sit, non quo peruenerit, quæritur, & beneficium ab iniuria distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus dum contraria dicit, & iudicem superbia offendit, & in vnum testem temere dimittit, causam meam erexit. Non quæro an pro me errauerit, quia contra me voluit.

CAP. IX. Nempe vt gratus sim, velle debeo idem facere quod ille, vt beneficiū daret, debuit. Numquid

est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut resperſus, aut quo nollet, impulſus est? Atqui quid est aliud, quod illum querelæ eximat, cùm in re ſit iniuria, quam neſciſſe quid faceret? Eadem res efficit, nec hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit: & amicum & inimicum voluntas facit. Quam multos militiæ morbus eripuit? quoſdam ne ad ruinam domus ſuæ occurrerent, inimicus vadimonio tenuit; ne in piratarum manus peruenirēt, quidam naufragio conſecuti ſunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra ſenſum officij caſus est: nec inimico cuius nos lis ſeruauit, dum vexat, ac detinet. Non est beneficium, niſi quod à bona vovoluntate proficiſcitur, niſi illud agnoſcit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum neſcit: nihil illi debeo: profuit cùm vellet nocere; imitabor ipſum.

CAP. X. Ad primum illum reuertamur: vt gratiam referam, aliquid facere me vis: ipſe vt beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum tranſeamus, vis me huic gratiam referre, vt quod à nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapſus est? Vt beneficium tibi debeam, parum est voluiſſe te dare: vt non debeam, ſatis est, noluiſſe. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: ſed quod beneficium non eſſet, ſi optimæ ac pleniſſimæ voluntati fortuna deeſſet, id æquè beneficium non est, niſi fortunam voluntas anteceſſit. Non enim profuiſſe te mihi oportet, vt ob hoc tibi obliger, ſed ex destinato profuiſſe.

CAP. XI. Cleanthes exemplo eiuſmodi vtitur: Ad quærendum, inquit, & accerſendum ex academia Platonem, duos pueros miſi: alter totam porticum perſcrutatus est, alia quoque loca in quibus illum inueniri poſſe ſperabat, percucurrit, & domum non minus laſſus quam irritus redijt: alter apud proximum circulatorem reſedit, & dum vagus atque erro vernaculis congregatur & ludit, tranſeuntem Platonem, quem non quæſierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in ſe erat, quod iuſſus est fecit: hunc feliciter inertem caſtigabimus. Voluntas est, quæ apud nos ponit officium; cuius vide quæ conditio ſit, vt me debito obſtringat. Parum est illi velle, niſi profuit; parum est profuiſſe, niſi voluit. Puta enim aliquem donare voluiſſe, nec donaſſe; animum

qui-

quidem eius habeo, sed beneficium non habeo; quod consummat & res, & animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi quidem pecuniam credere, sed non dedit, nihil debeo; ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed non obligatus. Et volam illi aliquid præstare: nam & ille voluit mihi: ceterum si benigniore fortuna vsus præstitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre; hinc initium à me fiet numerandi.

CAP. XII. Intelligo iam quid velis quærere, non opus est te dicere; vultus tuus loquitur. Si quis sua caussa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? hoc enim sepe te conquerentem audio, quod quædam quæ homines sibi præstat, alijs imputant. Dicam, mi Liberalis; sed prius hanc quæstiunculam diuidam, & rem æquam ab iniqua separabo. Multum enim interest, vtrum aliquis beneficium nobis det sua caussa, an nostra; an sua & nostra. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum & æstiuum pabulum prospicit; eo loco, quo qui captiuos suos, vt commodius væneant, pascit, & opimos boues saginat ac defricat; quo lanistra, qui familiam suam summa cura exercet, atq; ornat. Multum (vt ait Cleanthes) à beneficio distat negotiatio.

CAP. XIII. Rursus non sum tam iniquus, vt nihil ei debeam, qui cum mihi vtilis esset, fuit & sibi. Nō enim exiguo, vt sine respectu sui mihi consulat; imo etiam opto, vt beneficium mihi datum, vel magis dātis profuerit; dummodo id qui dabat, duos intuens dederit, & inter me seq; diuiserit; Licet id ipse ex maiore parte possideat, si modo me in cōsortium admisit, si duos cogitauit: ingratus sum, non solū iniustus nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summæ malignitatis est, non vocare beneficium, nisi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat sua caussa, respondebo. Vsus me, quare potius te mihi profuisse dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse me magistratum, quam si decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero: nihil debebis mihi, cū te seruitute ac vinculis liberauero? atqui mea id caussa faciam. Aduersus hoc respondeo. Aliquid

istic tua caussa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis: tibi enim ad vtilitatem tuam satis est, quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quod redimis me, sed quod eligis: poteras enim & alterius redemptione idem consequi, quod mea. Vtilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Præfers me alijs: hoc totum mea caussa facis. Itaque si prætorem te factura esset decem captiuorum redemptio, decem autem soli captiui essemus, nemo quidquam tibi deberet ex nobis; quia nihil haberes quod cuiquam imputares, à tua vtilitate seductum. Non sum inuidus beneficij interpres, nec desidero illud mihi tantum dari, sed & tibi.

CAP. XIV. Quid ergo, inquit, si in sortem nomina vestra conijci iussissem, & tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? imo deberem, sed exiguum. Quid sit hoc, dicam. Aliquid isthic mea caussa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis: quod nomen meum exijt, sorti debeo: quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunæ debeo: sed hoc ipsum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium est: quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod vndique in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentum: viuere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessarium fuerit, æstimo, sine quo victurus non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem: in quo invehendo mercator non cogitauit quantum auxilij allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi. Quod emi, non debeo.

CAP. XV. Isto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam dices: nec præceptori, quia aliquid numeraueris: atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respondetur, quædam pluris esse, quam emuntur. Emis à medico rem inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operæ soluitur, quod deseruiunt, quod à rebus suis auocati nobis vacant: mercedem non meriti, sed occupationis suæ ferunt. Aliud

tamen

tamen dici potest verius, quod statim ponam, si prius quomodo istud refelli possit, ostendero. Quædam, inquit, pluris sunt, quam vænierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamvis empta sint, debes. Primum, quid interest quanti sint, cùm de pretio, inter ementem, & vendentem conuenerit? Deinde non emi illud suo pretio, sed tuo. Pluris est, inquit, quàm vænijt. Sed pluris vænire non potuit: pretium autem cuiusque rei pro tempore est. Cum bene ista laudaueris: tanti sunt, quanto pluris vænire non possunt: præterea nihil venditori debet, qui bene emit. Deinde etiam si pluris ista sunt, non tamen vllum istic tuum munus est, vt non ex vsu, effectuve, sed ex consuetudine, & annona æstimetur. Quod tu pretium ponis traijcienti maria, & per medios fluctus, cùm è terræ conspectu recessit, certam secanti viam, & è prospicienti futuras tempestates, & securis omnibus iubenti subito vela stringi, armamenta demitti, paratos ad incursum procellæ & repentinum impetum stare? huic tamen tantæ rei præmium vectura persoluit. Quanti æstimas in solitudine hospitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? scio tamen quanti ista consecuturus diuersorium subeam. Quantum nobis præstat, qui labentem domum suscipit? & agentem ex imo rimas insulam, incredibili arte suspendit? certo tamen & leui pretio fultura conducitur. Murus nos ab hostilibus tutos, & à subitis latronum incursionibus præstat: notum est tamen, illas turres, pro securitate publica propugnacula habituras excitaturus faber, quid in diem mereat.

CAP. XVI. Infinitum erit, si latius exempla conquiram, quibus appareat, paruo magna constare. Quid ergo? quare & medico & præceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum transeunt, & nos non arte quam vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate. Itaque medico, si nihil amplius quam manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, sine vllo affectu facienda vitandave præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicum vidit, sed tanquam imperatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putauit dignum propria & peculiari cura, si nunquam in me direxit animum,

& cum in medium effunderet, quæ sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeamus multum? non qu a pluris est quod vendiderunt quam emimus, sed quia nobis ipsis aliquid præstiterunt. Ille magis p ependit, quam medico necesse est: pro me, nō pro fama artis, extimuit: non fuit contentus remedia monstrare: sed admonuit. Inter solicitos assedit, ad suspecta tempora occurrit: nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus audiuit, in turba multorum inuocantium, ego illi potissima curatio fui: tantum alijs vacauit, quantum mea valetudo permiserat. Huic ego non tanquam medico, sed tanquam amico, obligatus sum. Alter rursus in docendo, & laborem & tædium tulit, præter illa quæ à præcipientibus in commune dicuntur, aliqua instillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus discussit desidiam. Tum ingenium latens & pigrum, iniecta (vt ita dicam) manu, extraxit: nec quæ sciebat, maligne dispensauit, quo diutius esset necessarius, sed cupijt, si posset, vniuersa transfundere. Ingratus sum nisi illum inter gratissimas necessitudines diligo.

CAP. XVII. Sordidissimorum quoq; artificiorum institoribus supra constitutum aliquid adiecimus, si nobis opera illorum enixior visa est: & gubernatori, & opifici vilissimæ mercis, & in diem se locanti corollarium aspersimus. In optimis vero artibus quæ vitam aut cōseruant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quam pepigit, ingratus est. Adijce, quod talium studiorum traditio miscet amicos; hoc cum factum est, tam medico quam præceptori pretium operæ soluitur, animi debetur.

CAP. XVIII. Plato cum flumen naue transisset, nec ab illo quidquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixit positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paullo post, cum alium atque alium gratis eadem transueheret sedulitate, negauit illi iam apud Platonem positum officium. Nam vt tibi debeam aliquid, pro eo quod præstas, debes non tantum mihi præstare, sed tanquam mihi non potes ob id quemquā appellare, quod spargis in populum. Quid ergo? nihil tibi debebitur pro hoc? tanquam ab vno, nihil; cum omnibus soluam, quod cum omnibus debeo.

CAP.

CAP.XIX. Negas inquit, vllum dare beneficium eum, qui me gratuita naue per flumen Padum tulit? nego: aliquid boni facit, beneficium non dat: Facit enim sua caussa, aut vtique non mea. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium iudicat dare: sed aut reip. aut vicinæ, aut ambitioni suæ præstat: & pro hoc aliud quodam commodum exspectat, quam quod à singulis recepturus est. Quid ergo, inquit, si Princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? Quidni debebunt autem non tamquam proprium beneficium, sed tanquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo vniuersis proderat, noluit mihi propriè ciuitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me sibi non substituit, cùm facturus esset quod fecit? Primum, cùm cogitauit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitauit prodesse: eram enim Gallus: & me, etiam si non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ego quoq; illi non tanquam proprium debeo, sed tanquam commune vnus è populo; non tanquam pro me soluam, sed tanquam pro patria conferam.

CAP.XX. Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor aut candidatus, aut reus: ad exsoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic istius muneris quod vniuersis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me: & mihi quidem, sed nesciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circuitu longo peruenit, Propter me factum debet esse, quod me obliget. Isto, inquit, modo, nec Lunæ, nec Soli quidquam debes; non enim propter te mouentur. Sed cum in hoc moueantur, vt vniuersa conseruent, & pro me mouentur: vniuersorum enim pars sum. Adijce nunc, quod nostra, & horum conditio, dissimilis est. Nam qui mihi prodest, vt per me prosit & sibi, non dedit beneficium; quia me instrumentum vtilitatis suæ fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis prosunt sua caussa, non in hoc tamen prosunt, vt per nos prosint sibi: quid enim nos illis conferre possumus?

CAP.XXI. Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis

velle prodesse, si nolle potuerint; illis autem non licet non moueri ad summam, consistant, & opus suum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideo minus vult, qui non potest nolle: imo maximum argumentum est firmæ voluntatis, ne mutari quidem posse. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit: ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet; non potest autem non facere, quod debet. Præterea multum interest, vtrum dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. Desinant, inquit, velle Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens est, vt eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendique se in contrarium; cum ex diuerso nemo æque videri debeat velle, quam cuius voluntas vsq;eo certa est, vt æterna sit? An si is quoq; vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

CAP. XXII. Agedum, inquit, si possunt, resistant. Hoc dicis, Omnia ista ingentibus interuallis diducta, & in custodiam vniuersi disposita, stationes suas deserant, subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam diuina labantur, contextusq; velocitatis citatissimæ, in tot sæcula promissas vices in medio itinere destituat, & quæ nunc eunt alternis, redeuntq; opportunis libramentis mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tanta varietate soluantur; atq;eant in vnum omnia. Ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos sorbeat. Est tanti, vt tu coarguaris, ista concidere? Prosunt tibi etiam inuito, euntq; ista tua caussa: etiamsi maior illis alia, ac prior caussa est.

CAP. XXIII. Adijce nunc, quod non externa cogunt deos, sed sua illis in legem æterna voluntas est: statuerunt, quæ non mutarent. Itaque non possunt videri facturi aliquid, quamvis nolint: quia quidquid desinere non possunt, perseuerare voluerunt: nec vnquam primi consilij deos pœnitet. Sine dubio stare illis, & desciscere in contrarium, non licet: sed non

ob

ob aliud, quam quia vis sua illos in proposito tenet; nec imbecillitate permanent, sed quia non libet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. In prima autem illa constitutione, cùm vniuersa disponerent, etiam nostra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non possunt videri sua tantum caussa decurrere, & explicare opus suum; quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli & Lunæ, & ceteris cælestibus beneficium; quia etiamsi potiora illis sunt, in quæ oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuuant. Adijce, quod ex destinato iuuant; ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus, sed hæc quæ accipimus, accepturos scierunt: & quamquam maius illis propositum sit, maiorque actus sui fructus, quam seruare mortalia; tamen in nostras quoque vtilitates à principio rerum præmissa mens est, & is ordo mundo datus, vt appareat curam nostri inter vltima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem, & multi non vt gignerent, coierunt. Dij non possunt videri nescisse, quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus, & auxilia prouiderint; nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa generabant. Cogitauit enim nos ante natura, quam fecit; nec tam leue opus sumus, vt illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, quam non intra homines, humani imperij conditio sit: vide inquantum corporibus vagari liceat, quæ non coercuit fine terrarum, sed omnem in partem sui misit; vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli, aut nouerint deos, aut quærant, & mente in altum data diuina comitentur. Scias, non esse hominem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum, natura nihil habet quo magis glorietur, aut certe cui glorietur. Quantus iste furor est, controuersiam dijs muneris sui facere? Quomodo aduersus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio non potest, qui negat ab his accepisse se, à quibus cum maxime accipit, qui & semper daturi sunt, & nunquam recepturi? Quanta autem peruersitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam infit anti benignus est; & continuationem ipsam, seriemque beneficiorum, argumētum vocare necessario dantis? Nolo; sibi habeat; quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi voces

his adstrue. Non ideo de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas peruenit; cuiusq; beneficiorum, vel hoc maximum, quod etiam querenti daturus est.

CAP. XXIV. Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam parentes ad salubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fouent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura constringunt; & mox liberalia studia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad vltimum, audacem iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parum sequitur, coactam applicant. Adolescentibus quoque, ac iam potentibus sui, si remedia metu aut intemperantia reijciunt, vis adhibetur, ac seruitus. Itaq; beneficiorum maxima sunt, quæ à parentibus accipimus, dum aut nescimus, aut nolumus.

CAP. XXV. His ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diuerso nimis grati; qui aliquid incommodi precari solent his, quibus obligati sunt, aliquid aduersi, in quo affectum memorem accepti beneficij approbent. An hoc rectè faciant, & pia voluntate, quæritur: quorum animus simillimus est prauo amore flagrantibus, qui amicæ suæ optant exsilium, vt desertam, fugientemque comitentur: optant inopiam, vt magis desideranti donent: optant morbum, vt assideant: & quidquid inimicus optaret, amantes vouent. Ferè idem itaque exitus est odij, & amoris insani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optant, quæ detrahant, & ad beneficium iniuria veniunt: cùm satius sit vel cessare, quam per scelus officio locum quærere. Quid si gubernator à dijs tempestates infestissimas, & procellas petat, vt gratior ars sua periculo fiat? quid si imperator deos oret, vt magna vis hostium circumfusa castris, fossas subitò impetu compleat, & vallum trepidante exercitu conuellat, & in ipsis portis infesta signa constituat, quo maiore cum gloria rebus lapsis profligatisq; succurrat? Omnes isti beneficia sua detestabili via ducunt, qui deos contra eum aduocant, cui ipsi affuturi sunt, & ante illos sterni, quam erigi volunt. Inhumana ista peruerse grati animi natura est, contra eum optare, cui honestè deesse non possis.

CAP.

CAP XXVI. Non nocet illi votum meum, inquit, quia simul opto & periculum, & remedium. Hoc dicis, non nihil te peccare, sed minus quam si sine remedio periculum optares. Nequitia est, vt extrahas, mergere: euertere, vt suscites; vt emittas, includere. Non est beneficium, iniuriæ finis; nec vnquam id detraxisse meritum est, quod ipse qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quam sanes: potes inire gratiam, si quia vulneratus sum, sanas: non, si vulneras, vt sanandus sim. Nunquam cicatrix, nisi collata vulneri, placuit: quod ita coisse gaudemus, vt non fuisse mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

CAP. XXVII. Simul, inquit, vt possim ferre illi opem, precor. Primum, vt te in media parte voti tui occupem, iam ingratus es: nondum audio quid illi velis præstare: scio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & maius aliquod imprecaris malum: optas vt ope indigeat: hoc contra illum est; optas, vt tua indigeat ope; hoc pro te est: non succurrere vis illi, sed soluere. Qui sic properat, ipse solui vult, non soluere. Ita quod vnum in voto tuo honestum videri poterat, ipsum turpe & ingratum est, nolle debere: optas enim, non vt tu facultatem habeas referendæ gratiæ, sed vt ille necessitatem implorandæ. Superiorem te facis, & quod nefas est, bene meritum ad pedes tuos mittis: quanto satius est, honesta voluntate debere, quam per malam rationem soluere? Si inficiareris quod acceperas, minus peccares: nihil enim nisi quod dederat, amitteret: nunc vis illum subijci tibi iactura rerum suarum, & status mutatione in id deuocari, vt infra beneficia sua iaceat. Gratum te putabo? coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas, quod inter gratum & inimicum potest diuidi? quod non dubites aduersarium & hostem fecisse, si extrema taceantur? Hostes quoque optauerunt capere quasdam vrbes, vt seruarent: & vincere quosdam, vt ignoscerent: nec ideo non hostilia vota: in quibus, quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Denique qualia esse iudicas vota, quæ nemo tibi minus volet, quam is pro quo fiunt, succedere? pessime cum eo agis, cui vis à dijs noceri, à te succurri: inique cum ipsis

dijs,

dijs. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas; vt tu prosis, dij nocebunt? Si accusatorem submitteres, quem deinde remoueres, si aliqua illum lite implicares, quam subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret: quid interest, vtrum istud fraude tentetur, an voto? nisi quod potentiores illi aduersarios quæris. Non est quod dicas; Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut superuacuum est, aut iniuriosum: imo iniuriosum, etiamsi irritum. Quidquid non efficis, Dei munus est: iniuria vero, quidquid optas. Sat est: tibi non aliter debemus irasci, quam si feceris.

CAP. XXVIII. Si vota, inquit, valuissent, & in hoc valuissent, vt tutus esses. Primum, certum mihi optas periculum sub incerto auxilio: deinde vtrumque certum puta: quod nocet, prius est. Præterea, tu conditionem voti tui nosti: me tempestas occupauit, portus ac præsidij dubium. Quantum existimas tormentum, etiamsi accepero, eguisse? etiamsi seruatus fuero, trepidasse? etiamsi absolutus fuero, caussam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, vt non gratior sit solida & inconcussa securitas. Opta, vt reddere mihi beneficium possis, cum opus erit, non vt opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

CAP. XXIX. Quanto hoc honestius votum est? Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquam desideret. Sequatur illum materia, qua tam benigne vtitur largiendo iuuandoque, vt nunquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum pœnitentia. Naturam per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam, & clementiam, irritet ac prouocet turba gratorum; quos illi & habere contingat, nec experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus; tam æquali in eum fortuna indulgentia perseueret, vt nemo in illum possit esse, nisi conscientia gratus. Quanto hæc iustiora vota sunt, quæ te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? quam multa sunt, per quæ quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis, & sine adulatione iucundus, aures, si deliberare velit, diligentes; tutæ, si credere; conuictus familiaritas. Nemi-

minem tam alte secunda posuerunt, vt non illi eo magis amicus desit, quia nihil absit.

CAP. XXX. Ista tristis, & omni voto submouenda occasio, ac procul repellenda: vt gratus esse possis, iratis dijs opus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es? Propone animo tuo carcerem, vincula; sordes, seruitutem, bellum, egestatem; hæc sunt occasiones tui voti: si quis tecum contraxit, per ista dimittitur. Quin potius eum potentem esse velis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (vt dixi) vetat, te referre etiam summa felicitate præditis gratiam? cuius plena tibi occurret, & varia materia. Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solui? Nec te inuitum distringam; Omnia sanè excluserit opulenta felicitas; monstrabo tibi, cuius rei inopia laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet à consensu concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat exstincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque sed adulandi certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandissimè fallat? Ignorauere vires suas, & dum se tam magnos, quam audiunt, credunt, attraxere superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella; vtilem & necessariam rupere concordiam; secutiram, quam nemo reuocabat, multorum sanguinem hauserunt, fusuri nouissimè suum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minus exstimant turpe, quam vinci, & perpetua credunt, quæ in summum perducta maximè nutant. Ingentia super se ac suos regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa scena, & vanis & cito diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non aduersi exspectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.

CAP. XXXI. Cùm bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentem, oblitumque quam caducis confideret, nemo non impulit. Alius aiebat, non laturos nuncium belli, & ad primam aduentus famam, terga versuros: alius, nihil esse dubij, quin illa mole

non

non vinci solum Grecia, sed obrui posset: magis verendum, ne vacuas desertasque vrbes inuenirent, & profugis hostibus vastæ solitudines relinquerentur, non habituris, vbi tantas vires exercere possent. Alius, illi vix rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copijs campestria, vix patere cælum satis ad emittenda omni manu tela. Cùm in hunc modum multa vndique iactarentur, quæ hominem nimia æstimatione sui furentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius solus dixit, ipsam illam qua sibi placeret multitudinem, indigestam & grauem, metuendam esse ducenti: non enim vires, sed pondus habere: immodica numquam regi posse; nec diu durare, quidquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones obiecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in vestigio fixi, & commissas sibi angustias tuebuntur, & corporibus obstruent: tota illos Asia non mouebit loco: tantas minas belli, & penè totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt. Cùm te mutatis legibus suis natura transmiserit, in semita hærebis, & æstimabis futura damna, cùm putaueris quanti Thermopylarum angustiæ constiterint. Scies te fugari posse, cùm scieris posse retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo ablati, cuius magno terrore prima vis defluit: deinde hinc, atque illinc coorientur, & tuis te viribus prement. Verum est quod dicitur, maiorem belli apparatum esse, quam qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis. Sed hæc res contra nos est: ob hoc ipsum te Griæcia vincet, quia non capit: vti toto te non potes. Præterea, quæ vna rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multo ante vinceris, quam victum esse te sentias. Ceterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est, quod perire non possit, cui nascitur in perniciem, vt alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua caussa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Diuina atque humana impellentem, & mutantem quidquid obstiterat, trecenti stare iusserunt: stratusque per totam passim Greciam Xerxes intelle-

xit,

xit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore, quam damno miserior, Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, & permisit petere quod vellet: petit ille, vt Sardes maximam Asiæ ciuitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens: id solis datum regibus. Dignus fuerat præmio, antequam peteret: sed quam miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi?

CAP. XXXII. Diuus Augustus filiam vltra impudicitiæ maledictum impudicam relegauit, & flagitia Principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulterijs tulerat, filiæ in stupra placuisse quotidianum ad Marsyam concursum: cum ex adultera in quæstuariam versa, ius omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret. Hæc tam vindicanda Principi quam tacenda (quia quarumdam rerum turpitudo et am ad vindicantem redit] parum po ens itæ publicauerat. Deinde cum, interposito tempore, in locum ire subijsset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quæ tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamauit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mecænas vixisset. Adeo tot habenti millia hominum, duos reparare difficile. est Cæsæ sunt legiones; & protinus scriptæ: fracta classis; & intra paucos dies natauit noua: sæuitum est in opera publica ignibus; surrexerunt meliora consumptis; tota vita Agrippæ & Mecænatis vacauit locus. Quid putem? defuisse similes qui assumerentur, an ipsius vitium fuisse, qui maluit queri, quam quærere. Non est quod existimemus, Agrippam & Mecænatem solitos illi vera dicere; si vixisent inter dissimulantes fuisent. Regalis ingenij mos est, in præsentium contumeliam, amisa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non est.

CAP. XXXIII. Sed vt me ad propositum reducam, vides, quam facile sit, gratiam referre facilibus & in summo humanarum opum positis. Dic illis non quod volunt audire, sed quod audise semper volent: plenas aures adulationib. aliquãdo vera vox intret: ad con-

consilium vtile. Quæris, quid felici præstare possis? effice, ne felicitati suæ credat; vt sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contuleris si illi semel stultam fiduciam permansuræ semper potentiæ excusseris, docuerisque mobilia esse quę dedit casus, & maiore cursu fugere quam veniunt; nec his portionibus quibus ad summa peruentum est, retro iri? sed sæpè inter fortunam maximam, & vltimam nihil interesse; Nescis quantum sit pretium amicitiæ, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantùm, sed sæculis raram; quæ non alibi magis deest, quam vbi creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbiæ, magno æstimare introitum ac tactum sui liminis, & pro honore dare, vt ostio suo propius assideas, vt gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.

CAP. XXXIV. Apud nos primi omnium C. Gracchus, & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios vniuersos. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos, nunquam veros. Amicum vocas, cuius disponitur salutatio? aut potest huius tibi parere fides, qui per fores malignè apertas non intrat, sed illabitur? Huic peruenire vsque ad distringendam libertatem licet, cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis. Aue, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque istorum veneris, quorum salutatio vrbem concutit, scito etiam si animaduerteris obsessos ingenti frequentia vicos, & commeantium in vtramque partem cateruis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio quæritur: illo recipiendus est, illic retinendus, & in sensus recondendus. Hoc doce, gratus es. Male de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto; si rebus bonis superuacuus. Quemadmodum te & in dubijs, & in aduersis, & in lætis sapienter geris, vt

du bia

dubia prudenter tractes, aduersa fortiter, læta moderate: ita in omnia vtilem te amico exhibere potes. Aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris, multa nihilominus, vt non optes, in tanta varietate, quæ tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarum partem ipse ferat, quamvis pro illo videatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideque discutiat; quod est ingrati, se illi præfert, & tanti æstimat illum miserum esse, vt ipse gratus sit, ob hoc ipsum ingratus. Exonerare enim se vult, & vt graui sarcina liberare. Multum interest, vtrum properes referre gratiam, vt reddas beneficium an ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit, & idoneum illi venire tempus volet: qui nihil aliud quam ipse liberari vult, quomodocumque ad hoc cupiet peruenire, quod est pessimæ voluntatis.

CAP. XXXV. Ista, inquam, nimia festinatio ingrati est: id apertius exprimere non possum, quam si repetiuero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris, Quando isto carebo? quocumque modo mihi laborandum est, ne isti obligatus sim. Si optares vt illi solueres de suo, multum abesse videreris à grato; hoc quod optas, iniquius est. Exsecraris .n. illum, & caput sanctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo, vt existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, si captiuitatem, si famem ac metum imprecareris. Aliquid interest, vtrum vox ista voti sit tui? Sanus aliquid horum opta. I nunc, & hoc esse grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non vsque in odium, sed tantum ad infitiationem beneficij perueniret.

CAP. XXXVI. Quis pium dicet Æneam, si patriam capi voluerit, vt captiuitate patrem eripiat? Quis Siculos iuuenes, vt bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt vt Ætna immensa ignium vi supra solitum ardens & incensa præcipitet, datura ipsis occasionem exhibendæ pietatis; ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum vt finiret, aluit; nihil Decijs; quod morte patriam seruauerunt, si prius optauerant, vt deuotioni fortissimæ locum vltima rerum necessitas faceret.

ret. Grauissima infamia est medici, opus quærere. Multi quos auxerant morbos, & incitauerant, vt maiore gloria sanaret, non potuerunt discutere, aut cum magna miserorum vexatione vicerunt.

CAP. XXXVII. Callistratum aiunt, ita certe Hecaton auctor est, cum in exsilium iret, in quod multos simul cum illo seditiosa ciuitas & intemperanter libera expulerat, optante quodam, vt Atheniensibus necessitas restituendi exsules esset, abominatum talem reditum, Rutilius noster animosius: cum quidam illum consularetur, & diceret instare arma ciuilia: breui futurum, vt omnes exsules reuertenerentur. Quid tibi, inquit, mali feci, vt mihi peiorem reditum, quam exitum optares? Malo, vt patria exsilio meo erubescat, quam reditu mœreat. Non est istud exsilium, cuius neminem non magis, quam damnatum, pudet. Quemadmodum illi seruauerunt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos iniquo malo affici, quam omnes publico; ita non seruat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat: qui: qui etiam si bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium exstinxisse quod feceris.

CAP. XXXVIII. In quibusdam ciuitatibus, impium votum sceleris vicem tenuit. Demades certè Athenis, eum qui necessaria funeribus venditabat, damnauit, cùm probasset magnum lucrum optasses: quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quæri tamen solet, an meritò damnatus sit. Fortasse optauit, non vt multis venderet, sed vt carè; vt paruo sibi constarent, quæ venditurus esset. Cùm constet negotiatio ex empto, & vendito, quare votum eius in vnam partem trahis, cùm lucrum ex vtraque sit? Præterea omnes licet, qui in ista negotiatione sunt, damnes: omnes enim idem volunt, idest, intra se optant. Magnam hominum partem damnabis: cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat, si gloriam; agricolam annonæ caritas erigit; eloquentiæ exoptat pretium litium numerus; medicis grauis annus in quæstu est; institores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat; nulla tempestate, nullo igne lædantur tecta; iacebit opera fabrilis. Vnius votum deprehensum est, omnium simi-

simile est. An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere, quæ designatores, & libitinarios, vota? illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum damno nemo viuit: hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo, non tantum vt accipiant, quod turpi seruitutem meruerunt, sed etiam vt tributo graui liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatum est in vno, optent: quibus quisquis morte profuturus est, vita nocet. Omnium tamen istorum tàm nota sunt vota, quam impunita. Denique se quisque consulat, & in secretum pectoris sui redeat, & inspicit quid tacitus optauerit: quam multa sunt vota, quæ etiam sibi fateri pudet! quam pauca, quæ facere coram teste possimus!

CAP. XXXIX. Sed non quidquid reprehendendum, etiam damnandum est: sicut hoc votum amici, quod in manibus est, male vtentis bona voluntate, & in id vitium incidentis, quod euitat: nam dum gratum animum festinat ostendere ingratus est. Hoc ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me saluus, honestus, tutus esse non possit: tam miser sit, vt illi beneficij loco sit, quidquid redditur. Hæc d js audientibus. Circumueniant illum domesticæ insidiæ, quas ego possim solus opprimere: instet potens inimicus & grauis, infesta turba nec inermis, & creditor vrgeat & accusator.

CAP. XL. Vide quam sis, æquus, horrum optares nihil, si tibi beneficium non dedisset. Vt alia taceam, quæ grauiora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certe delinquis, quod non exspectas suum cuiusque rei tempus: quod æque peccat, qui non sequitur, quam qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non vtique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingratior es, qui desiderare me cogis? Exspecta: quare subsidere apud te munus meum non vis? quare obligatum moleste fers? quare, qua si cum acerbo fœneratore, signare rationem parem properras? Quid mihi negotium quæris? quid in deos immittis? quomodo exigeres, qui sic reddis?

CAP. XLI. Ante omnia ergo, Liberalis, hoc discamus,

mus, beneficia secure debere, & occasiones reddendorum obseruare non manu facere; hanc ipsam cupiditatem primo quoque tem pore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet; & quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius, in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obæratum se iudicare? quoniam beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minus tuum reuertatur ad te; opto hilaris acciptas; si necessitas alterutri nostrum imminet, fatoque quodam datum est, vt aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, dat potius qui solet. Ego paratus sum; Nulla mora in Turno; ostendam hunc animum, cum primum tempus aduenerit: interim dij testes sunt.

CAP. XLII. Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi manu prendere, verentis & æstuantis, ne in vllo officio sis tardior. Non decet gratum animum solicitudo, contra, summa fiducia sui; & ex conscientia veri amoris, dimissa omnis anxietas. Tam cum vitio est, recipere quod non debes, quam non dare quod debes: hoc beneficij primum dati sit ius, vt recipiendi tempus eligat, qui dedit. At vereor, ne homines de me sequius loquantur. Male agit, qui famæ, non conscientiæ gratus est. Duos istius rei iudices habes: te, quem non potes fallere; & illum, quem potes. Quid ergo, si nulla interuenerit occasio? semper debebo? Debebis; sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum magna voluptate apud te depositum intueberis. Pœnitet accepti beneficij, quem nondum redditi piget; quare qui tibi dignus visus est, à quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP. XLIII. In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt proferre, donare, plurium sinum ac domum replere; cùm ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto maius, ac difficilius interim sit capere, quam fundere. Nam vt nihil alteri detraham, quoniam vtrumque vbi ex virtute fit, par est; non minoris est animi beneficium debere, quam dare; eo quidem operosius hoc quam illud, quo maiore diligentia custodiuntur accepta, quam dantur. Itaque non est trepidandum,

quam

quam cito reponamus, nec procurrendum intempestiuè: qui æquè delinquit, qui ad referendam gratiam suo tempore cessat, quam qui alieno properat. Positum est illi apud me: nec illius nomine, nec meo timeo: bene illi cautum est: non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: imo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præstet se in vtrumque facilem; si vult recipere beneficium, referamus, reddamusque læti. Illud apud nos custodiri, mavult, quid thesaurum eius eruimus? quid custodiam recusamus? dignus est, cui vtrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tanquam non ducere, sed sequi debeat.

LIBER SEPTIMVS.

Argumentum, & Ordo.

Imilia prioribus, Quæstiuncula, & subtilibus vtilia tamen mixta. Illud principio strium; coercendam curiositatem, & nimiam sciendi cupidinem; animum potius ad mores & virtutem, id est Sapientiam mittendum. Ex verbi deinde occasione Quæstio, An aliquis donare Sapienti possit, cum eius sint omnia ait posse, quia animo quidem, non vsu tamen omnia possidet. Altera, An qui tentauit reddere beneficium, reddiderit? ita; sed tamen iterum iterumque conandum docet. Tertia, An quod à viro bono acceperis, eidem iam malo reddes? Reddes, sed cum cautione, ne illa quibus male, & in suam alienamve noxam vtatur. Quarta? Numquid obliuisci datorem beneficij sui oporteat: Non omnino; & posse tenere memoria ait, imo & interdum exigere. Vltima, Quomodo ferendi ingrati; placido animo, mansueto, magno.

CAPVT I.

BOnam, mi Liberalis, habeas animum volo;
In manibus terra. Non hic te carmine longo,
Atque per ambages & longa exorsa tenebo.

Reliqua hic liber cogit: & exhausta materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quidquid superest, cum tibi superfuerit. Si voluissem lenocinari mihi, debuit paulatim opus crescere, & ea pars in finem reseruari, quam quilibet exiam satiatus appeteret. Sed quidquid maxime necessarium erat, in primum statim congessi: nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, vbi dicta sint quæ regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenij inuenta. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam si maximis comparetur, solet: Plus prodesse, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa in promptu tibi & in vsu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes numeros nexusque perdidicit, quorum vsus sub aduersario rarus est, sed qui in vno se aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus exspectat: nec enim refert, quam multa sciat, si scit quantum victoriæ satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca vincunt. Licet nescias, quæ ratio Oceanum effundat ac reuocet: quare septimus quisque annus ætati signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non seruet proportionem suam, sed vltima in angustias coeant, & columnarum nouissime interualla iungantur; quid sit, quod geminorum conceptum separet, partum iungat: vtrum vnus concubitus spargatur in duos, an toties concepti sint: cur pariter natis fata diuersa sint; maximisque rerum spatijs distent, quorum inter ortus minimum interest. Non multum tibi nocebit transisse, quæ nec licet scire, nec prodest: Inuoluta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri possumus: quia nullius rei difficilis inuentio est, nisi cuius hic vnus inuentæ fructus est, inuenisse. Quidquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo po-

posuit. Si animus fortuita contempsit si se supra metum sustulit, nec auidaspe infinita complectitur, sed didicit à se petere diuitias; si deorum hominumque formidinem eiecit, & scit non multum esse ab homine timendum, à Deo nihil; si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perductus est, vt illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam multorum finem; si animum virtuti consecrauit, & quacumque vocat illa, planum putat; si sociale animal, & in commune genitus, mundum vt vnam omnium domum spectat, & conscientiam suam dijs aperuit, semperque tanquam in publico viuit; si se magis veritus quam alios, subductus ille tempestatibus, in solido ac sereno stetit; consummauit scientiam vtilem, atque necessariam; reliqua oblectamenta otij sunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurrere, cultum, non robur, ingenijs afferentia.

CAP. II. Hæc Demetrius noster vtraque manu tenere proficientem iubet, hæc nusquam dimittere, imo affigere & partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, vt sua sponte occurrant salutaria, & vbique ac statim desiderata præsto sint; & sine mora vlla veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque nec malum esse vllum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regula vitæ opera distribuas; ad hanc legem & agat cuncta, & exigat; miserrimosque mortalium iudicet, in quantiscumque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi; Voluptas fragilis est, breuis, fastidio obiecta; quo auidius hausta est, citius in contrarium recidens, cuius subinde necesse est aut pœniteat, aut pudeat. In qua nihil est magnificum, aut quod naturam hominis, dijs proximi, deceat; res humilis, membrorum turpium, ac vilium ministerio veniens, exitu fœda. Ista est voluptas & homine & viro digna, non implere corpus, nec saginare nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies; sed perturbatione carere, & ea quam hominum inter se rixantium ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, vbi de dijs famæ creditum est, vitijsque illos nostris æstimauimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, nunquam sensuram sui tædium, per-

cipit hic quem deformamus cum maximè: qui, vt ita dicam, diuini iuris atque humani peritus, præsentibus gaudet, ex futuro non pendet; nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in dubium, suo contentus. Nec illum existimes paruo esse contentum; omnia illius sunt non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quanquam in littore maris rubri steteret, plus deerat, quàm qua venerat; illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut vicerat, cùm in Oceano Onesicritus præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non satis apparebat inopem esse, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui se in profundum, inexploratum, & immensum, auiditate cæca prorsus immiteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deest, quantum cupit.

CAP. III. Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi, Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium, quos fortuna irritauit implendo. Cyrum, & Cambysen, & totum regni Persici stemma percense: quem inuenies, cui modum imperij satietas fecerit? qui non vitam in aliqua vlterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est: quidquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur: nec interest, quantum eo quod inexplebile est, congeras. Vnus est sapiens, cuius omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metanda in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda præsidia, non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dij immortales regnum, inermes regunt, & illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est: ita hic officia sua, quamvis latissimè pateant, sine tumultu obit: & omne humanum genus, potentissimus eius optimusque infra se videt. Derideas licet: ingentis spiritus res est, cùm Orientem Occidentemque lustraueris animo, quo etiam remota & solitudinibus interclusa penetrantur, cùm tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissimè fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Hæc omnia mea sunt. Sic fit, vt nihil cupiat: quia nihil est extra omnia.

CAP. IV.

CAP. IV. Hoc ipsum, inquis, volui: teneo te; volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, expliceris. Dic mihi; quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt; nam id quoque quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest dari beneficium sapienti, cui quidquid datur, de suo datur; atqui dicitis, sapienti posse donari. Idem autem me scito, & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quidquam amico donare potest: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est. Iure ciuili omnia regis sunt: & tamen illa quorum ad regem pertinet vniuersa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & vnaquæque res habet possessorem suum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam possumus; nec donare illi de suo dicimur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini priuata terminatione distinguunt; & totus ager huius aut illius reipublicæ est; pars deinde suo domino quoque censetur: ideoque donare agros nostro reip. possumus, quamvis illius esse dicantur; quia aliter illius sunt, aliter mei. Nunquid dubium est, quin seruus cum peculio, domini sit? dat tamen domino suo munus. Non enim ideo nihil habet seruus, quia non est habiturus, si dominus illum habere noluerit: nec ideo non est munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiam si noluisset. * Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia sapientis esse, inter nos conuenit) illud quod quæritur colligendum est, quomodo liberalitatis materia aduersus eum supersit, cuius vniuersa esse concessimus. Omnia patris sunt, quæ in liberorum manu sunt: quis tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum sunt: tamen & dijs posuimus donum, & stipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum non est, si tuum est; potest enim idem esse meum & tuum. Is, inquit, cuius prostitutæ sunt, leno est; omnia autem sapientis sunt, inter omnia autem & prostitutæ sunt; ergo & prostitutæ sapientis sunt; leno autem est, cuius prostitutæ sunt: ergo sapiens est leno. Sic illum vetant emere: dicunt enim. Nemo rem suam emit;

T 2 om-

omnia autem sapientis sunt; ergo sapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum sumere, quia nemo vsuram pro pecunia sua pendat. Innumerabilia sunt, per quæ cauillantur, cum pulcherrime, quid à nobis dicatur, intelligant.

CAP. V. Enim sic omnia sapientis esse dico, vt nihilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat; quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio possidet, singuli dominio. Tempus istius probandæ rei veniet; interim hoc huic quæstioni sat est; id quod aliter sapientis, aliter meum est, me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei cuius est totum, posse donari. Conduxi domum à te: in hac aliquid tuum, aliquid meum; res tua est; vsus rei tuæ, meus est. Itaque nec frugus tanges, colono tuo prohibente, quamvis tua in possessione nascantur: & si annona carior fuerit, aut fames.

Heu frustra magnum alterius spectabis aceruum,

in tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quamquam sis dominus, intrabis; nec seruum tuum, mercenarium meum abduces; & cum abs te rhedam conduxero, beneficium accipies, si tibi in veniculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, vt aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

CAP. VI. In omnibus istis quæ modo retulit, vterque eiusdem rei dominus est; quomodo? quia alter rei dominus est, alter vsus. Libros dicimus esse Ciceronis; eosdem Dorus librarius suos vocat; & vtrumque verum est; alter illos tanquam auctor sibi, alter tanquam emptor asserit; ac recte vtriusque dicuntur esse. Vtriusque enim sunt; sed non eodem modo; sic potest T. Liuius à Doro accipere, at emere libros suos. Possum donare sapienti, quod viritim meum est, licet illius sint omnia. Nam cum regio more cuncta conscientia possideat, singularum autem rerum in vnumquemque proprietas sit sparsa; & accipere munus, & debere & emere, & conducere potest. Cæsar omnia habet, fiscus eius priuata tantum, ac sua; & vniuersa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit, quid non sit, sine diminucione imperij quæritur; nam id quoque quod tanquam alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiens vniuersa animo possidet, iure ac dominio sua.

CAP. VII.

CAP. VII. Bion modo omnes ſacrilegos argumentis eſſe colligit, modo neminem. Cum omnes de ſaxo deiecturus eſt, dicit; Quiſquis id quod deorum eſt, ſuſtulit & conſumpſit, atque in vſum ſuum vertit, ſacrilegus eſt; omnia autem deorum ſunt; quod quiſque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia ſunt; ergo quiſquis tollit aliquid, ſacrilegus eſt. Deinde cum effringi templa, & expilari impune Capitolium iubet: dicit, Nullum ſacrilegium eſſe; quia quicquid ſublatum eſt ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur, locum, qui deorum eſt. Hic reſpondetur: Omnia quidem deorum eſſe, ſed non omnia dijs dicata. In his obſeruari ſacrilegium, quæ religio numini adſcripſit. Sic & totum mundum deorum eſſe immortalium templum, ſolum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum; & tamen à ſacris profana diſcerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen fani impoſitum eſt, quæ ſub cælo & conſpectu ſiderum licent. Iniuriam ſacrilegus Deo quidem non poteſt facere, quem extra ictum ſua diuinitas poſuit; ſed punitur, quia tanquam Deo fecit. Opinio illum noſtra, ac ſua, obligat pœna. Quomodo ergo ſacrilegus videtur, qui aliquid aufert ſacri, etiamſi quocumque tranſtulit, quod ſurripuerat, intra terminos eſt mundi: ſic & ſapienti furtum poteſt fieri. Aufertur enim illi, non ex his quæ vniuerſa habet, ſed ex his quibus dominus inſcriptus eſt, quæ viritium ei ſeruiunt. Illam alteram poſſeſſionem agnoſcet, hanc nolet habere, etſi poterit; emitteque illam vocem, quam Romanus Imperator emiſit, cum illi ob virtutem & bene geſtam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando vno die circuire potuiſſet; Non eſt, inquit, vobis eo opus ciue, cui plus opus ſit, quam vni ciui. Quanto maioris viri putas, reſpuiſſe hoc munus, quam moruiſſe? multi enim fines alijs abſtulerunt, ſibi nemo conſtituit.

CAP. VIII. Ergo cum animum ſapientis intuemur, potentem omnium, & per vniuerſa dimiſſum, omnia illius eſſe dicimus: cum ad hoc ius quotidianum, ſi ita res tulerit, capite cenſebitur. Multum intereſt, poſſeſſio eius animi magnitudine æſtimetur, an cenſu; hæc vniuerſa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem,

Chrysippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem viros, maiores tamen, quia in laudem vetustorum inuidia non obstat. Paullo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura, nostris tulisse temporibus, vt ostenderet, nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo corripi posse: virum exactæ (licet neget ipse) sapientiæ: firmæque in his quæ proposuit constantiæ: eloquentiæ vero eius, quæ res fortissimas deceat, non concinnatæ, nec in verba sollicitæ, sed ingenti animo, provt impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito, quin prouidentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum sæculo nostro, aut conuicium deesset.

CAP. IX. Demetrio si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmauerim repudiaturum, dicturumque: Ego vero me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in altam fæcem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quæ nec daturus quidem acciperem: quoniam multa video, quæ me donare non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quæ gentium oculos regumque præstringunt? volo intueri pretia sanguinis, animarumque vestrarum? Prima mihi luxuriæ spolia propone: sive illa vis per ordinem expandere, siue (vt est melius) in vnum aceruum dare. Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinem, & fœdissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingentibus pretijs emptas, in quibus ipsa illa quæ placet varietas, subditis medicamentis, in similitudinem veri coloratur. Video istic mensas, & æstimatum lignum senatoris censu, eo pretiosius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torsit. Video istic crystallina, quorum accendit fragilitas pretium: omnium.n. rerum voluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet periculo, crescit. Video murrhina pocula: parum scilicet luxuria magno fuerit, nisi quod vomant, capacibus gemmis inter se propinerent. Video vniones, non singulos singulis auribus comparatos; iam enim exercitatæ aures oneri ferendo sunt: iunguntur: inter se, & insuper alij binis superponuntur: non satis muliebris insania viros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonia auribus singulis pependissent.

Video

Video sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit: quibus sumptis, mulier parum liquido, nudam se non esse, iurabit. Hæc ingenti summa, ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, vt matronæ nostræ, ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quam in publico ostendant.

CAP. X. Quid agis auaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum est? omnia ista quæ retuli, in maiore honore pretioque sunt. Nunc volo tuas opes recognoscere, laminas vtriusque materiæ, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule terra, quæ quidquid vtile futurum nobis erat protulit, ista defodit & mersit, & vt noxiosis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iisdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut instrumentum in cædes mutuas deesset, aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent: est in quo errorem oculorum animus subsequi possit: video istic diplomata, & syngraphas, & cautiones, vacua habendi simulacra, vmbras quasdam auaritiæ laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? quid fœnus, & Kalendarium, & vsura, nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsita nomina? Possum de rerum natura queri, quod aurum argentumque non interius absconderit, quod non illis maius, quam quod detrahi posset, pondus iniecerit. Quid sunt istæ tabulæ, quid computationes, & vænale tempus, & sanguinolentæ centesimæ? voluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subijci oculis, quod teneri manu possit, inanis auaritiæ somnia. O miserum, si quem delectat sui patrimonij liber magnus, & vasta spatia terrarum colenda per vinctos, & immensi greges pecorum per prouincias ac regna pascendi, & familia bellicosis nationibus maior, & ædificia priuata laxitatem vrbium magnarum vincentia: Cùm bene ista, per quæ diuitias suas disposuit ac fudit, circumspexerit, superbumque se fecerit, si quidquid habet, ei quod cupit comparet, pauper est. Dimitte me, & illis diuitijs meis redde. Ego regnum sapientiæ noui, magnum, securum: ego sic omnia habeo, vt omnium sint.

CAP. XI. Itaque cum C. Cæsar illi ducenta donaret, ridens reiecit, ne dignem quidem summa iudicans, qua non accepta gloriaretur. Dij deæque, quam pusillo illum animo aut honorare voluit, aut corrumpere! Reddendum egregio viro testimonium est. Ingentem rem ab illo dici audiui, cum miraretur Caij dementiam, quod se putasset tanti posse mutari. Si tentare, inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. XII. Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt; æque nihil prohibet. cum omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit, pars illius; sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duos sunt, non singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium iam efficiam, vt quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc consortium solum inter sapientes est, inter quos amicitia est: ceteri non magis amici sunt, quam socij. Deinde pluribus modis communia sunt. Equestria omnium equitum Romanorum sunt, in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui: hoc si cui cessit, quamvis illi communi recesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quædam quorumdam sub certa conditione sunt: habeo in equestribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem: in hoc tantum, vt spectem. Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, quia sedere mihi licet: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quidquid habet amicus, commune est nobis; sed illius proprium est, qui tenet, vti, illo nolente, non possum. Derides me, inquis. Si quod amici est, meum est, liceat mihi vendere. Non licet: nam nec equestria: & tamen communia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est argumentum, ideo aliquid tuum non potes, quia vendare non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tum est. Accepi, sed certe non minus habes.

CAP. XIII.

CAP XIII. Ne te traham longius, Beneficium maius esse non potest: ea per quæ beneficium datur, possunt esse maiora: & plura, in quæ se vndique beneuolentia effundat, & sic sibi indulgeat, quemadmodum amantes solent: quorum plura oscula, & complexus arctiores, non augent amorem, sed exercent. Hæc quoque, quæ venit quæstio, profligata est in prioribus: itaque breuiter perstringetur. Possunt enim in hanc, quæ data sunt alijs, argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, vt beneficium redderet, reddiderit. Vt scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, vt redderet. Apparet ergo, non esse id factum, cuius faciendi occasionem non habuit. Et creditori suo pecuniam non soluit is, qui vt solueret, vbique quæsiuit, nec inuenit. Quædam eius conditionis sunt, vt effectum præstare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, vt efficerent. Si omnia fecit vt sanaret, peregit medicus partes suas: etiam damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni iure vsus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, vt beneficium redderet: obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere: gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Præterea, huic intentus semper, & huius rei tempus, operiens, qui in hoc multum curæ, multum sedulitatis impendit, plus laborauit, quam cui cito referre gratiam contigit.

CAP. XIV. Debitoris exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quæsisse, nisi soluit: Illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur? hic benignissimus, qui cum te viderit concursantem & sollicitum atque anxium, dicat: Mitta hanc de pectore curam. Desine tibi molestus instare: omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis, si me quidquam amplius desiderare iudicas. Plenissime ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi, si reddidisse beneficium diceres illum, si gratiam retulisset. Eodem ergo loco est, qui reddidit, & qui non reddidit. Contra, nunc illud pone, si oblitus esset accepti beneficij, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse? At hic die-

bus noctibusque se lassauit, & omnibus alijs renunciauit officijs, huic vni imminens, & operatus, ne qua se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendæ gratiæ abiecit, & hic qui nunquam ab illa recessit? iniquus es, si rem à me exigis, cum videas animum non defuisse. Ad summam, puta, cum captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis, nauigasse hieme sæua, per infesta latrocinijs littora, emensum quidquid periculi afferre potest etiam pacatum mare; peragratis omnibus solitudinibus, cum quos nemo non fugiebat ego quærerem, tandem ad piratas perueni; & iam te alius redemerat: negabis me gratiam retulisse? etiamne si in illa nauigatione pecuniam, quam saluti tuæ contraxeram naufragus perdidi? etiamne si in vincula quæ detrahere tibi volui, ipse incidi? Negabis me retulisse gratiam? At mehercle Athenienses, Harmodium & Aristogitonem, tyrannicidas vocant: & Mucij manus in hostili ara relicta, instar occisi Porsenæ fuit; & semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis, enituit. Plus præstitit, qui fugientes occasiones secutus est, & alia atque alia captauit, per quæ referre gratiam posset, quam quem, sine vllo sudore, gratum prima fecit occasio.

CAP. XV. Duas, inquit, res ille tibi præstitit, voluntatem, & rem: tu quoque illi duas debes. Merito istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam; huic vero, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere: vtrumque enim præstat, quantum in se est. Deinde, non semper numero numerus æquandus est: aliquando vna res pro duabus valet. Itaque in locum rei succedit tam propensa voluntas, & cupida reddendi. Quod si animus sine re, ad referendam gratiam non valet: nemo aduersus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur. Dijs, inquit, nihil aliud præstare possumus. Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud præstare possum: quid est, quare non eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero.

CAP. XVI. Si tamen quid sentiam quæris, & vis signare responsum: hic beneficium recepisse se iudicet: ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat;

tat: ille se teneat: hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. In omni quæstione propositum sit nobis bonum publicum: præcludæ sunt excusationes ingratis, ad quas refere possint, & sub quibus infitiationem suam tegere. Omnia feci? fac etiam nunc, Quid tu tam imprudentes iudicas maiores nostros fuisse, vt non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdidit? nullam excusationem receperunt, vt homines scirent fidem vtique præstandam. Satius enim erat à paucis etiam iustam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari. Omnia fecisti vt redderes. Hoc illi satis sit; tibi parum. Nam quemadmodum ilic, si enixam & sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus est: & ita tu ingratus es, nisi ei qui voluntatem bonam in solutum accepit, eo libentius debes: quia dimitteris. Non rapias hoc, nec testeris: occasiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit: illi, quia malus; huic, quia non malus. Ideoque non est, quod ad te hanc quæstionem iudices pertinere; an quod beneficium quis à sapiente acceperit, reddere debeat, si ille desijt esse sapiens, & in malum versus est. Redderes enim & depositum quod à sapiente accepisses; & etiam malo, redderes creditum; quid est, cur non & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid? si quid à sano accepisses, ægro non redderes; cum plus semper imbecillio amico debeamus; & hic æger est animo; adiuuetur, feratur: stultitia morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

CAP. XVII. Duo sunt beneficia; vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest; hoc est absolutum & verum beneficium; alterum, vulgare, plebeium, cuius inter nos imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualiscumque est debeam reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter euasit. Habent scelera lege suas; melius iustos iudex, quam ingratus, emendat; nemo te malum, quia est, faciat. Malo beneficium proijciam, bone reddam; huic quia debeo; illi, ne debeam.

CAP. XVIII. De altero beneficij genere dubitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens, ne reddere quidem nisi sapienti possum. Puta enim me reddere: ille non potest recipere: non est iam huius rei capax: scientiam vtendi perdidit. Quid si me remitere manco pilam iubeas? stultum est dare alicui, quod accipere non possit. Vt respondere ab vltimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit; reddam, etiam si recipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem: liberari tantum, si reddo, possum. Ille vti illo non poterit? viderit: penes illum erit culpa, non penes me.

CAP. XIX. Reddere est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro: reddidisse te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos pereat? Reddere est, id quod debeas, ei cuius est, volenti dare: hoc vnum mihi præstandum est. Vt quidem habeat, quod à me accepit, iam vlterioris est curæ. Non tutelam illi, sed fidem debeo: multoque satius est, illum non habere, quam me non reddere. Et creditori statim in macellum laturo, quod acceperit, reddam; etiam si mihi adulteram cui numerem, delegauerit, soluam; & si nummos quos accipiet, in sinum suum discinctus fundet, dabo. Reddendum enim mihi est; non seruandum, cum reddidero, aut tuendum. Beneficij accepti, non redditi custodiam debeo. Dum apud me est, saluum sit; ceterum licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcenti. Reddam bono, cum expediet; malo, cum petet. Tale, inquit, beneficium quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim à sapiente stulto reddis. Non reddo illi, quale nunc potest accipere; nec per me fit quod deterius, sed per illum; id quod accepi, reddam. Cui si ad sapientiam redierit, reddam quale accepi; dum in malis est, reddam quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non tantùm malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris; & huic beneficium, quod acceperas, reddes? multationem sapientis tantam natura non patitur; nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vestigia boni teneat. Nunquam in tantum virtus exstinguitur, vt non certiores animo notas imprimat, quam vt illas eradat vlla mutatio.

Feræ

Feræ inter nos educatæ, cùm in siluas eruperunt, aliquid mansuetudinis pristinæ retinent; tantumque à placidissimis absunt, quantum à veris feris & nunquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui vnquam hæsit sapientiæ; altius infectus est, quam vt ex toto elui, & transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, vtrum iste ferus sit animo tantum, an & in perniciem publicam excurrat? Proposuisti enim mihi Apollodorum, & Phalarin tyrannum, quorum si naturam habet intra se malus, quidni ego isti beneficium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit iuris amplius? Si vero sanguine humano non tantum gaudet, sed pascitur, sed & suppliciis omnium ætatum crudelitatem insatiabilem exercet, nec ira, sed auiditate quadam sæuiendi furit, si in ore parentum filios iugulat, si non contentus simplici morte, distorquet, nec vrit solùm perituros, sed excoquit, si arx eius cruore semper recenti madet; parum est huic beneficium non reddere. Quidquid erat, quo mihi cohæreret, intercisa iuris humani societas abscidit. Si præstitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret; quidquid meruerat, perdidisset, & referre illi gratiam scelus haberetur; si non patriam meam impugnat; sed suæ grauis est, & sepositus à mea gente, suam exagitat; abscidit nihilominus illum tanta prauitas animi; etiam si non inimicum, inuisum mihi efficit; priorque mihi, ac potior eius officij ratio est, quod humano generi, quam quod vni homini debeo.

CAP. XX. Sed quamvis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, vt nihil in eum nefas esset, effecerit; illum mihi seruandum modum credam, vt si beneficium illi meum, neque vires maiores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi sine pernicie publica possit, reddam. Seruabo filium eius infantem; quid hoc beneficium obest cuiquam eorum, quos crudelitas eius lacerat? pecuniam quæ satellitem stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora, & vestes desiderauerit, nihil oberit cuiquam id, quo luxuria eius instruitur; militem, & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices

fices scenæ, & scorta, & quæ feritatem eius emolliant, libens offeram. Cui triremes, & æratas non mitterem, lusorias, & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lasciuientium mittam. Et si ex toto eius sanitas desperata fuerit, eadem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam: quando ingenijs talibus vitæ exitus remedium est: optimumque est obire ei, qui ad se nunquam redditurus est. Sed hæc rara nequitia est, & semper potenti loco habita, sicut haitus terræ, & de cauernis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus: de his loquamur vitijs, quæ detestamur sine horrore. Huic homini malo quem inuenire in quolibet foro possim, quem singuli timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodesse: quod meum non est, redeat ad dominum, bonus sit, an malus. Quam diligenter istud excuterem, si non redderem, sed darem? Hic locus fabulam poscit.

CAP. XXI. Pythagoricus quidam emerat à sutore phæcasia, rem magnam, non præsentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: & cùm clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? sutor ille quem quæris, elatus, combustus est. Quod nobis fortasse molestum est, qui in æternum nostros amittimus: tibi minimè, qui scis futurum, vt renascatur: iocatus in Pythagoricum. At philosophus noster, treis, aut quatuor denarios (non inuita manu) domum retulit: subinde concutiens. Deinde cùm reprehendisset hanc suam non redendi tacitam voluptatem, intelligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: Ille tibi viuit: redde, quod debes. Deinde per clostrum? qua se commissura laxauerat, quatuor denarios in tabernam inseruit, ac misit, pœnas à se exigens improbæ cupiditatis, ne alieno assuesceret.

CAP. XXII. Quod debes, quære cui reddas: & si nemo poscet, ipse te appella. Malus, an bonus sit, ad te non pertinet. Redde, & accusa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diuisa sunt: illi obliuio imperata est, tibi meminisse mandauimus. Errat tamen, si quis existimat cum dicimus eum, qui beneficium dedit, obliuisci oportere, excutere nos illi memoriam rei præsertim honestissimæ: quædam

præ-

præcipimus vltra modum, vt ad verum & suum redeant. Cum dicimus, Meminisse non debet: hoc volumus intelligi, prædicare non debet, nec iactare, nec grauis esse. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant: hoc sobrij loquuntur, hoc ebrij non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Vt hæc nimia, & exprobratrix memoria subsideret, obliuisci eum, qui dedit, iussimus: & plus imperando, quam præstari poterat, silentium suasimus.

CAP. XXIII. Quoties parum fiduciæ est in his, quibus imperas, amplius est exigendum quàm satis est, vt præstetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole extenditur, vt ad verum mendacio veniat. Itaque qui dixit,

Qui candore niues anteirent, cursibus auras:

quod non poterat fieri, dixit: vt crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit:

His immobilior scopulis, violentior amne:

nemini hoc quidem se persuasurum putauit, aliquem tam immobilem esse, quam scopulum. Nunquam tantum sperat hyperbola, quantum audet; sed incredibilia affirmat, vt ad credibilia perueniat. Cùm dicimus, Qui beneficium dedit, obliuiscatur: hoc dicimus, similis sit oblito: memoria eius non appareat, nec incurrat. Cum dicimus, beneficium repeti non oportere non ex toto repetitionem tollimus: sæpè enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitione. Quid ergo? occasionem ignoranti non ostendam? necessitas illi meas non detegam, quare nescisse se aut mentiatur, aut doleat? Interueniat aliquando admonitio, sed verecunda, quæ non poscat, nec in ius vocet.

CAP. XXIV. Socrates amicis audientibus: Emisssem, inquit, pallium, si nummos haberem. Neminem poposcit, omnes admonuit; à quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni esset? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat, eum fuisse, à quo Socrates acciperet. Num illos castigare mollius potuit? Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post hoc quisquis properauerit, sero dat; iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores, repetere prohibemus; non vt nunquam fiat, sed vt parce.

CAP.

CAP. XXV. Aristippus aliquando delectatus vnguento; Male, inquit, istis effæminatis euenit, qui rem tam bellam infamauerunt. Idem dicendum est. Male istis improbis, & importunis beneficiorum suorum quadruplatoribus eueniat, qui tam bellam rem, admonitionem inter amicos, sustulerunt. Ego tamen vtar hoc iure amicitiæ, & beneficium ab eo repetam, à quo petissem; qui alterius beneficij loco accepturus est, potuisse reddere. Nunquam, ne querens quidem, dicam:

. . . . Eiectum littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui.

Non est ista admonitio, non: conuicium est. Hoc est in odium beneficia perducere; hoc & efficere, vt ingratum esse, aut liceat, aut iuuet. Satis, abundèque est, submissis & familiaribus verbis, memoriam reuocare:

Si bene quid de te merui fuit aut tibi quidquam
Dulce meum . . . .

Ille inuicem dicat; Quid ni merueris? eiectum littore egentem excepisti.

CAP. XXVI. Sed nihil, inquit, proficimus; dissimulat, oblitus est; quid facere debeam? Quæris rem maximè necessariam, & in qua hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati referendi sint? Placido animo, mansueto, magno. Nunquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus, offendat, vt non tamen dedisse delectet. Nunquam in has voces iniuria impellat; Vellem non fecisse. Beneficij tui tibi etiam infelicitas placeat. Semper illum pœnitebit, si te nunc quidem pœnitet. Non est, quod indigneris tanquam aliquid noui acciderit; magis mirari deberes, si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret; alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse; alium ignorantia officij, alium pigritia, alium occupatio. Adspice, quemadmodum immensæ hominum cupiditates hient semper, & poscant: non miraberis ibi neminem reddere, vbi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmæ mentis ac solidæ, vt tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini seruit, alius lucri totus est, cuius summam non vias spectat; alius inuidia labo-

rat, alius cæca ambitione, & in gladios ruente. Adijce torporem mentis ac senium, & huic contrariam inquietis pectoris agitationem, tumultusque perpetuos: adijce æstimationem sui nimiam, & tumorem, ob quæ contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam in peruersa nitentium, quid liuitatem semper alio transilientem loquar? Huc accedat temeritas preceps, & nunquam fidele consilium daturus timor, & mille errores, quibus voluimur; audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, & publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, optare quæ consequi posse spes non fuit.

CAP. XXVII. Inter affectuus, inquietissimos, rem quietissimam, fidem quæris? Si tibi vitæ nostræ vera imago sucurret, videberis tibi videre captæ cum maxime ciuitatis faciem, in qua omisso pudoris, rectique respectu, vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur: soluta legibus scelera sunt: nec religio quidem, quæ inter arma hostilia supplices texit vllum impedimentum est ruentium in prædam. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex profano, hic sacro rapit: hic effringit, hic transilit, hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, euertit, & in lucrum ruinam venit. Hic sine cæde populatur, hic spolia cruenta manu gesta: nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, næ tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem. Si indignaris ingratos esse, indignare luxuriosos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare ægros deformes, senes pallidos. Est istud graue vitium, est intollerabile, & quod dissociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas nostra fulscitur scindat, ac dissipet: sed vsque eo vulgare est, vt illud nec qui queritur quidem effugerit.

CAP. XXVIII. Cogita tecum, an quibuscumque debuisti, gratiam retuleris, an nullum vnquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum, memoria continentur. Videbis quæ puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quæ in iuuenem collata snnt, non perdurasse in seuectutem. Quædam perdidimus, quædam proiecimus, quædam è conspectu no-

nostro paullatim exierunt: à quibusdam oculos auertimus. Vt excusem tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis est memoria, & rerum turbæ non sufficit: necesse est quantum recipiat, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, vt minima apud te nutricis esset auctoritas; quia beneficium eius longius ætas sequens posuit: sic factum est, vt præceptoris tibi non esset vlla veneratio: sic euenit, vt circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorum candidato, quæsturæ suffragator excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu inuenies. Iniquè publico irasceris crimini, stultè tuo: vt absoluaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, vtique peiorem exprobrando; non est, quod frontem eius indures: sine, si quid est pudoris residui, seruet. Sæpè dubiam verecundiam, vox conuiciantis clarior, rupit: nemo id esse, quod iam videtur, timet: deprehensus pudor amittitur.

CAP. XXIX. Perdidi beneficium. Numquid quæ consecrauimus, perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si male respondit, bene conlatum est. Non est, ille, qualem sperauimus. Simus nos quales fuimus, ei dissimiles: damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficij, non bene dati signum est. Quantum possumus, caussam eius apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignorauit: fortasse facturus est. Quædam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit, ac mora fouit. Idem nobis faciendum: nutriamus fidem languidam.

CAP. XXX. Perdidi beneficium. Stulte, non nosti detrimenti tui tempora: perdidisti, sed cum dares: nunc palam factum est. Etiam in his quæ videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Vt corporum, ita animorum molliter vitia tractanda sunt: sæpè quod explicauit mora, pertinacia trahentis abruptum est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus est, iam nihil debet. Quæ ratio est, exacerbare eum, in quem magna contuleris, vt ex amico dubio fiat

non

non dubius inimicus, & patrocinium sibi nostra infamia quærat. Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit: subest aliquid. Nemo non superioris dignitatem quærendo, etiam si non inquinauit, aspersit: nec quisquam fingere contentus est leuia, cum magnitudine mendacij fidem quærat.

CAP. XXXI. Quanto illa melior via, qua seruatur illi species amicitiæ, & si reuerti ad sanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tam duri, infestique aduersus diligenda animi est, vt etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque cœpit debere, quod impune non soluit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia: quid faciam? quod dij omnium rerum optimi auctores: qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseuerant. Alius illis obijcit negligentiam nostri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum suum proijcit, & ignauos, hebetesque sine luce, sine vllo opere destituit. Alius solem, cui debemus, quod inter laborem, quietemque tempus diuisimus, quod non tenebris immersi confusionem æternæ noctis effugimus, quod annum cursu suo temperat, & corpora alit, sata euocat, percoquit fructus, saxum aliquod, aut fortuitorum ignium globum, & quidvis potius quam Deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant dij beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: sed æquali tenore bona sua per gentes, populosque distribuunt, vnam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hiemes, æstatesque interuentu lenioris spiritus molliunt: errorem labentium animorum placidi, ac propitij ferunt. Imitemur illos: demus, etiam si multa in irritum data sint; demus nihilominus alijs, demus ipsis, apud quos iactura facta est. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: & cum penates ignis absumpsit, fundamenta repente adhuc area ponimus, & vrbes haustas sæpius eodem solo condimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est.

Ter-

Terra, marique humana opera cessarent, nisi male cadentia iterum tentare libuisset.

CAP. XXXII. Ingratus est; non mihi fecit iniuriam, sed sibi ego beneficio meo, cum darem, vsus sum: nec ideo pigrius dabo, sed diligentius; quod in hoc perdidi, ab alijs recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, & tanquam bonus agricola, cura, cultuque sterilitatem soli vincam. Perijt mihi beneficium: iste omnibus. Non est magni animi, dare & perdere; hoc est magni animi, perdere & dare,

LAN-

L. ANNÆI SENECÆ
AD LVCILIVM
Naturalium Quæstionum.

LIBER PRIMVS.

Argumentum.

Ræfatur, altissimam, & animosissimam philosophiæ partem esse, quæ cælestia & Deum contemplatur, ac sciētia morali potiorē. Eam à meteoris ignitis orditur, deinde ad Coronam, Iridem, & alia apparentia transgreditur. Coronam vndique in orbem aperiri, quēadmodum circuli solent, cùm lapis in lacum, aut piscinam deÿcitur. Iridem à Sole colorari, & fieri nube formata in modum concaui speculi, & rotundi, cui forma sit partis è pila secta, quod etiam censuerat Posidonius olim. Hic multa de speculis cumulat, & ÿs, quæ radiorum reflexione, aut refractione videntur. Ab Arcu ad Virgas, & Parelia transit, deinde ad nocturnos fulgores, chasmata, stellas discurrentes, & leuiter aliquid de Cometis delibatum. Specula ei memoriam Hostij obscœnissimi nebulonis excitauerunt. Inde legitimum vsum speculorum docet, & abusum.

PRÆFATIO.

QVantum inter philosophiam interest, Lucili virorum optime, & ceteras artes; tantum interesse existimo in ipsa philosophia, inter illam partem, quæ ad homines, & hanc, quæ ad deos spectat. Altior est hæc, & animosior: multum permisit sibi; non fuit oculis contenta; maius esse quiddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset. Denique tantum inter duas, interest, quantum inter Deum & hominem. Altera docet, quid in terris agendum sit; altera, quid agatur in cælo. Altera errores nostros discutit, & lumen admo-

admouet, quo discernantur ambigua vitæ: altera multo hanc supra caliginem in qua volutamur excedit; & è tenebris ereptos, illo perducit, vnde lucet. Equidem tunc naturæ rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte video, quæ publica est, sed cum secretiora eius intraui. cum disco, quæ vniuersi materia sit, quis auctor, aut custos; quid sit Deus, totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat; faciat quotidie aliquid, an semel fecerit; pars mundi sit, an mundus; liceat illi hodieque decernere, & ex lege fatorum aliquid derogare; an maiestatis deminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt: nec ob hoc minus liber & potens est; ipse enim est necessitas sua. Nisi ad hæc admitterer, non fuerat nasci. Quid enim erat, cur in numero viuentium me positum esse gauderem? An vt cibos & potiones percolarem? vt hoc corpus caussarium ac fluidum, periturumque nisi subinde impleantur, farcirem, & viuerem ægri minister? vt mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inæstimabile bonum, non est vita tanti, vt sudem, vt æstuem. O quam contempta res est homo, nisi supra humana surrexerit! Quamdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? etiamsi superiores sumus, portenta vincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? non video quare sibi placeat, qui robustior est in valetudinario. Multum interest inter vires & bonam valetudinem. Effugisti vitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem sermo compositus, nec cor inuolutum, nec auaritia, quæ quidquid omnibus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius reparet: nec ambitio, quæ te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es: multa effugisti; te nondum. Virtus enim quam affectamus, magnifica est; non quia per se beatam est, malo caruisse, sed quia animum laxat, ac præparat ad cognitionem cælestium, dignumque efficit, qui in consortium Dei veniat. Tunc consummatum habet plenumq; bonum sortis humanæ, cum calcato omni malo, petit altum, & in interiorem naturæ sinum venit. Tunc iuuat inter sidera ipsa vagantem, diuitum pauimenta ridere,

& to-

& totam cum auro suo terram; non illo tantum, dico, quod egessit, & signandum monetæ dedit, sed & illo quod in occulto seruat posterorum auaritiæ. Nec potest ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia & tonsiles siluas, & deriuata in domos flumina, quam totum circumeat mundum, & terrarum orbem superne despiciens, angustum, & magna ex parte opertum mari, etiam qua exstat, late squalidum, & aut vstum aut rigentem; sibi ipse ait; Hoc est illud punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur? O quam ridiculi sunt mortalium termini! Vltra Istrum Dacus non exeat: Strymo Thracas includat: Parthis obstet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana disterminet: Rhenus Germaniæ modum faciat; Pirenæus medium inter Gallias & Hispanias iugum extollat; inter Ægyptum & Æthiopias harenarum inculta vastitas iaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nonne, & illæ vnam aream in multas prouincias diuident? Cum te in illa vere magna sustuleris; quotiens videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modo vlteriora explorãtem, modo à lateribus affusum libebit dicere:

It nigrum campis agmen...

Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? Punctum est istud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis; minima, etiam cum illis vtrimque Oceanus incurrit. Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur; at ita si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus leuisque ac contentus modico emicuit. Cum illa tetigit, alitur, crescit; ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum diuinitatis suæ, quod illum diuina delectant; nec vt alienis interest, sed vt suis. Secure spectat occasus siderum atque ortus, & tam diuersas concordantium vias. Obseruat vbi quæque stella primum terris lumen ostendat, vbi culmen eius summum, qua cursus sit, quousque descendat. Curiosus spectator excutit singula, & quærit. Quid ni quærat? Scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilij prioris angustias. Quantum enim est, quod ab vltimis littoribus Hispaniæ vsque ad Indos iacet?

Pau-

Paucissimorum dierum spatium, si nauem suus ventus impleuit. At illa regio cælestis per triginta annos, velocissimo sideri viam præstat, nusquam resistenti, sed æqualiter cito. Illic demum discit, quod diu quæsiuit; illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens vniuersi. Quid est Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest, si solus est omnia, opus suum & extrà & intra tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei, & nostram? Nostri melior pars, animus est; in illo, nulla pars extra animum; totus ratio est. Cum interim tantus error mortalia teneat, vt hoc, quo neque formosius est quidquam nec dispositius, nec in proposito constantius, existiment homines fortuitum & casu volubile, ideoq; tumultuosum inter fulmina, nubes; tempestates, & cetera quibus terræ ac terris vicina pulsantur. Nec hæc intra vulgum dementia est, sapientiam quoque professos contigit. Sunt qui putent, sibi ipsis animum esse, & quidem prouidum ac dispensantem singula, & sua, & aliena; hoc autem vniuersum, in quo nos quoque sumus, expers esse consilij, & aut ferri temeritate quadam, aut natura nesciente quid faciat. Quam vtile existimas ista cognoscere, & rebus terminos ponere? quantum Deus possit; materiam ipse sibi formet, an data vtatur? vtrum ideà materiæ prius superuenit, an materia ideæ? Deus quidquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant: & à magno artifice praue fomentur multa, non quia cessat ars, sed quia id in quo exercetur, sæpe inobsequens arti est? Hæc inspicere, hæc discere, his incumbere, nonne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transscribi sortem? Quid tibi, inquis, ista proderunt? Si nihil aliud, hoc certe sciã, omnia angusta esse, mensus Deum. Sed hæc deinde.

CAP. I. Nunc ad propositum veniam opus. Audi quid de ignibus philosophia velit, quos aer transuersos agit. Magna vi illos excuti argumentum est, quod obliqui feruntur, & prærapida celeritate. Apparet illos non ire, sed proijci. Ignium multæ variæque facies sunt. Aristoteles quoddam genus illorum Capram vocat. Si me interrogaueris, quare; prior mihi rationem reddas oportet, quare Hœdi vocentur. Si autem, quod commodissimum est, conuenerit inter nos,

nos, ne alter alterum interroget, Quid dicit ille? satius erit de re ipsa quærere, quam mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit Capram. Talis fuit forma eius, qui, bellum aduersus Perseum Paullo gerente, lunari magnitudine, apparauit. Nos quoque vidimus non semel flammam ingentis pilæ specie, quæ tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa diui Augusti excessum simile prodigium: vidimus cum de Seiano actum est: nec Germanic mors sine denuntiatione tali fuit. Dices mihi: Ergo tu in tantis erroribus es, vt existimes deos mortium signa præmittere, & quidquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliud isti rei tempus. Videmus, an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia alijs ita complexa sint, vt quod antecedit, aut caussa sit sequentium, aut signum. Videbimus, an dijs humana sunt curæ; an series ipsa, quid factura sit, certis rerum notis nunciet. Interim illud existimo, huiusmodi ignes exsistere, aere vehementius trito, cum inclinatio eius in alteram partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnauit. Ex hac vexatione nascuntur trabes, & globi, & faces, & ardores. At cum leuis collisus, & (vt ita dicam) strictus est minora lumina excutiuntur, crinemque volantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exile designant, & cælo producunt. Ideò nulla sine huiusmodi spectaculis nox est: non enim opus est ad efficienda ista magno aeris motu. Denique, vt breuiter dicam, eadem ratione fiunt ista, qua fulmina, sed vi minore. Quemadmodum nubes mediocriter collisæ, fulgurationes efficiunt; maiore impetu pulsæ, fulmina. Aristoteles eiusmodi ratione reddit: Varia & multa terrarum orbis exspirat, quædam humida, quædam sicca, quædam algentia, quædã concipiendis ignibus idonea. Nec mirum est, si terræ omnis generis & varia euaporatio est: cum in cælo quoque non vnus appareat color rerum, sed acrior sit caniculæ rubor, Martis remissior, Iouis nullis in lucem puram nitore perducto. Necesse est ergo in magna copia corpusculorum, quæ terræ eiectant, & in superiorem agunt partem, aliqua in nubes peruenire alimenta ignium, quæ non tantum collisa possint ardere, sed etiam afflata radijs solis. Nam apud nos quoque, stramenta sulphure aspersa, ignem

ex interuallo trahunt. Veri ergo simile est, talem materiam intra nubes congregatam facile succendi, & maiores minoresve ignes exsistere, provt illis fuit plus aut minus virium. Illud enim stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam si hoc fuisset, iam defuissent. Nulla enim nox est, qua non plurimæ ire, & in diuersum videantur abduci. Atqui quo solent, quæque inueniuntur loco: magnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, vt infra illas ista nascantur: & cito intercidant, quia sine fundamento sunt & sede certa. Quare ergo etiam non interdiu transferuntur? Quid si dicam stellas interdiu non esse, quia non apparent? Quemadmodum illæ latent, & Solis fulgore abumbrantur: sic faces quoque transcurrunt etiam interdiu, sed abscondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, vt etiam aduersus diem vindicare sibi suum fulgorem possint, apparent. Nostra certe ætas non semel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem versas, alias ab occasu in ortum. Argumentum tempestatis nautæ putant, cum multæ transuolant stellæ: quod si signum ventorum est, ibi est, vbi venti sunt, id est, in aere, qui medius inter lunam & terram est. In magna tempestate apparent, quasi stellæ velo insidentes. Adiuuari se tunc periclitantes existimant Pollucis & Castoris numine. Caussa autem meliori spei est, quod iam apparet frangi tempestatem, & desinere ventos. Aliquando feruntur ignes, non sedent. Gylippo Syracusas petenti, visa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris, visa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis: qui sæpe fulminum more, animalia ferire solent & arbusta. Sed si minore vi mittuntur defluunt tantum & insident, non feriunt nec vulnerant. Alij inter nubes eliduntur, alij sereno, si aer ad exprimendum ignem aptus fuit. Nam sereno quoque cælo aliquando tonat, ex eadem caussa, qua nubilo, aere inter se colliso. Qui etiam si est lucidor, ac siccior, coire tamen & facere corpora quædam similia nubibus potest, quæ percussa reddant sonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque clypei, & vastorum imagines ignium, vbi in talem materiam incidit similis caussa, sed maior.

CAP. II. Videamus nunc, quemadmodum fiat is-

ful-

fulgor, qui sidera circumnectit. Memoriæ proditum est, quo c e diuus Augustus vrbem, ex Apollonia reuersus, intrauit, circa solem visum coloris varij circulum, qualis esse in arcu solet. hunc Græci Halo vocant, nos dicere Coronam aptissime possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cum in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, & fieri primum angustissimum orbem, deinde latiorem, ac deinde alios maiores, donec euanescat impetus, & in planiciem immotarum aquarum soluatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aerē: cum spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut lunæ vel cuiuslibet sider s incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor & aer, & omne quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius quod impellit. Omne autem lumen rotundum est: ergo & aer in hunc modum percussus lumine, exibit. Ob hoc tales splendores Græci Areas vocauere: quia fere terendis frugibus loca destinata sunt rotunda. Non est autem quod existimemus, ista, siue areæ, siue coronæ sint, in vicinia siderum fieri. Plurimum enim absunt, quamuis cingere ea & coronare videantur. Non longe à terra fit talis effigies: quam visus noster solita imbecillitate deceptus, circa ipsum sidus putat positam. In vicinia autem solis & stellarum nihil tale potest fieri quia illic æther tenuis est. Non formæ crassis demum spissisque corporibus imprimi solent: in subtilibus non habent vbi consistant, aut hæreant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam adspici solet, ob aeris densi obscuritatem: frequentissime autem austro, cum cælum maxime graue & spissum est. Nunnumquam paullatim diluuntur & desinunt, nonnumquam ab aliqua parte rumpuntur: & inde ventum nautici expectant, vnde contextus coronæ perit. Si enim à septentrione discesserit, Aquilo erit: si ab occidente, Fauonius Quod argumentum est, intra eam partem cæli has fieri coronas, intra quam venti quoque solent. Superiora autem non habent coronas: quia ne ventos quidem. His argumentis & illud adijce, nunquam coronam colligi, nisi stabili aere & pigro. Aliter non solet adspici. Nam qui stat aer, impelli & deduci, & in aliquam faciem fingi potest. Is autem qui fluit, nec feritur quidem lumine. Non enim

formatur, nec resistit: quia prima quæque pars eius dissipatur nunquam ergo vllum sidus talem sibi effigiem circumdabit, nisi cum aer erit densus atque immotus, & ob hoc custodiens incidentem in se rotundi lineam luminis: nec sine caussa. Repete enim exemplum, quod paullo ante proposui. Lapillus in piscinam aut lacum & aliquam alligatam aquam missus, circulos facit innumerabiles: & hoc idem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram fugiens aqua disturbat. Idem ergo in aere euenit, vt ille qui manet, possit figurari; at ille qui rapitur & currit, non det sui potestatem, & omnem ictum venientemque formam exturbet. Hæ de quibus dixi, coronæ, cum d lapsæ sunt æqualiter, & in semetipsis euanuerint significatur aeris quies & otium & tranquillitas. Cum ab vna parte cesserunt, illinc ventus est vnde funduntur. Si ruptæ pluribus locis sunt, tempestas fit. Quare id accidat, ex his quæ iam exposui, intelligi potest. Nam si facies vniuersa subsedit, apparet temperatum esse aera, & sic placidum. Si ab vna parte intercisa est, apparet inde, aera incumbere, & ideo illa regio ventum dabit. At cum vndique & concerpta & lacerata est, manifestum est à pluribus partibus in illā impetu fieri, & inquietum aera hinc atque illinc assilire. Itaque ex hac inconstantis cœli tam multa tentantis, & vndique laborantis, futura tempestas & ventorum prœlium apparet. Hæ coronæ noctibus fere circa lunam & alias stellas notantur, interdiu raro: adeo vt quidam ex Græcis negauerint eas omnino fieri, cum illos historiæ coarguant. Caussa autem raritatis hæc est, quod solis fortius lumen est, & aer ipse agietatus ab illo, calefactusque, solutior est: lunæ autem inertior vis est, & ideo à circumposito aere facilius sustinetur æque sidera cetera infirma sunt, nec perrumpere aera vi sua possunt. Excipitur itaque illorum imago, & in materia solidiore ac minus cedente versatur. Debat enim aer nec tam spissus esse, vt excludat ac submoueat à se lumen immissum, nec tam tenuis, & solutus, vt nullam venientibus radijs moram præbeat. Hæc noctibus temperatura contingit, cum sidera coniectum aera luce leui non pugnaciter nec aspere feriunt, spissioremque, quam solet esse interdiu inficiunt.

CAP. III, At contra arcus in nocte non fit nisi admodum

modum raro: quia luna non habet tantum virium, vt nubes transeat, & illis colorem suffundat, quale accipiunt sole perstrictæ. Sic enim formam arcus discoloris efficiunt: quia aliæ partes in nubibus tumidiores sunt, aliæ submissiores: quædam crassiores, quam vt solem transmittant; aliæ imbecilliores, quam vt excludant. Hæc inæqualitas alternis lucem vmbramq; permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera caussa eiuscemodi arcus redditur. Videmus, cum fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramẽ elidi: quæ sparsa contra solem oblique positum, faciem arcus repræsentat. Idem videbis accedere, si quando volueris obseruare fullonem: cum os aqua impleuit, & vestimenta rediculis diducta leuiter aspergit, apparet varios edi colores in illo aere asperso, quales in arcu fulgere solent. Huius rei caussam in humore esse ne dubitaueris. Non fit enim vmquam arcus, nisi nubilo. Sed quæramus quomodo fiat. Quidam aiunt esse aliqua stillicidia, quæ solem transmittant, quædam magis coacta, quam vt transluceant; itaque ab illis fulgorem reddi, ab his vmbram, & sic vtriusque intercursu effici arcum, in quo pars fulgeat, quæ solem recipit, pars obscurior sit, quæ exclusit, & ex se vmbram proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant. Poterat enim verum videri, si arcus duos tantum haberet colores, & si ex lumine vmbraque constaret.

Sed nunc diuersi niteant cum mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.
Vsque adeo quod tangit idem est, tamen vltima distant.

Videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid cærulei, & alia in picturæ modum subtilibus lineis ducta, vt ait Poeta, vt an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cum primis extrema contuleris. Nam commissura decipit, vsq; adeo mira arte naturæ, quod à simillimis cæpit, in dissimilia desinit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atque vmbræ, cum innumerabilium ratio reddenda sit? Quidam ita existimant arcum fieri: dicunt in ea parte in qua pluit, singula stillicidia pluuiæ cadentis, singula specula esse: à singulis ergo imaginem reddi solis: deinde multas imagines, imo innumerabiles, & deuexas, & in præceps trãseuntes confundi: itaque & arcum esse multarum ima-

ginum solis confusionem. Hoc sic colligunt. Pelues, inquiunt, mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginem solis: in singulis folijs dispone singulas guttas: singulæ habebunt imaginem solis. At contra ingens stagnum non habebit nisi imaginem vnam. Quare? quia omnis circumscripta læuitas & circumdata suis finibus, speculum est. Itaque piscinam ingentis magnitudinis, insertis parietibus in plures diuide: totidem illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relique illam sicut est diffusa: semel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quam exiguus sit humor aut lacus. Si circumseptus est, speculum est. Ergo stillicidia illa infinita, quæ imber cadens defert, totidem specula sunt, totidem solis facies habent. Hæ contra intuenti perturbatæ apparent, nec dispiciuntur interualla, quibus singula distant, spatio prohibente discerni. Deinde pro singulis apparet vna facies turbida ex omnibus. Aristoteles idem iudicat. Ab omni, inquit, læuitate acies radios suos replicat. Nihil autem læuius aqua & aere. Ergo etiam ab aere spisso visus noster in nos redit. Vbi vero habes & infirma est acies, qualislibet aeris ictu deficit. Quidam hoc genere valetudinis laborant, vt ipsi sibi videantur occurrere, vt vbique imaginem suam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum non potest ne proximum quidem sibi aerem perrumpere, sed resistit. Itaque quod in alijs efficit densus aer, in his facit omnis. Satis enim valet qualiscumque, ad imbecillem aciem repellendam: longe autem magis visum nostrum nobis remittit, qui crassior est, & peruinci non potest, sed radios luminum nostrorum moratur, & eo vnde exierint, reflectit. Ergo cum multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parua sunt, solis colorem sine figura exprimunt. Deinde cum in stillicidijs innumerabilibus, & sine interuallo cadentibus, reddatur idem color, incipit facies esse nõ multarum imaginum intermissarum, sed vnius longæ atque continuæ. Quomodo, inquis, tu mihi multa millia istic imaginum esse dicis, vbi nullam video? Et quare cum solis color vnus sit, imaginum diuersus est. Vt & hæc quæ proposuisti, refellam, & alia quæ non minus refellenda sunt, illud dicam oportet; nihil acie nostra fallacius, non tantum in his, à quibus subtiliter peruidendis illam colorum diuersitas summouet, sed & in

his

his quoque, quæ ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per vitrum adspicientibus multo maiora sunt. Columnarum interualla porticus longiores iungunt. Ad ipsum solem reuertere: hunc quem toto orbe terrarum maiorem probat ratio, acies nostra sic contraxit, vt sapientes viri pedalem esse contenderint. Quem velocissimum omnium esse scimus, nemo nostrum videt moueri: nec ire crederemus, nisi appareret isse. Mundum ipsum præcipiti velocitate labentem, & ortus occasusque intra momentum temporis reuoluentem, nemo nostrum sentit procedere. Quid ergo miraris, si oculi nostri imbrium stillicidia non separant, ingenti spatio intuentibus minutarum imaginum discrimen interit? Illud esse dubium nulli potest, quin arcus imago solis sit, roscida & caua nube concepta. Quod ex hoc tibi apparet. Numquam non aduersa soli est, sublimis aut humilis, prout ille se submisit, aut sustulit, contrario motu. Illo enim descendente altior est, alto depressior. Sæpe talis nubes à latere solis est, nec arcum efficit, quia non ex recto imaginem trahit. Varietas autem non ob aliam caussam fit, quam quia pars coloris à sole est, pars à nube illa: humor autem modo cæruleas lineas, modo virides modo purpuræ similes, & luteas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatem efficientibus, remisso & intento. Sic enim & purpura eodem conchylio non in vnum modo exit. Interest, quamdiu macerata sit, crassius medicamentum, an aquatius traxerit; sæpius mersa sit & excocta, an semel tincta. Non est ergo mirum, cum duæ res sint, sol & nubes, id est, corpus & speculum, si tam multa genera colorum exprimuntur, quæ in multis generibus possint aut incitari, aut relanguescere. Alius enim est color ex igneo lumine, alius ex obtuso & leniore. In alijs rebus vaga inquisitio est, vbi non habemus quod manu tenere possimus, & late coniectura mittenda est: hic apparet duas caussas esse arcus, solem, numbemq; quia nec sereno vmquam fit, nec ita nubilo, vt sol lateat. Ergo vtiq; ex his est, quorum sine altero non est.

CAP. IV. Iam illud accedit, quod æque manifestum est, speculi ratione imaginem reddi, quia nunquam nisi è contrario redditur: id est, nisi ex altera parte steterit quod apparet, ex altera quod ostēdit.

Rationes quæ non persuadent, sed cogunt, à Geometris adferuntur. Nec dubium cuiquam relinquitur, quin arcus imago solis sit male expressi, ob vitium figuramque speculi. Nos interim tentemus alias probationes, quæ de plano legi possint. Inter argumenta sic nascentis arcus pono, quod celerrime nascitur: ingens enim variumque corpus cælo intra momentum subtexitur, & æque celeriter aboletur: nihil autem tam cito reditur, quam à speculo imago. Non enim facit quidquam, sed ostendit. Parianus Artemidorus adijcit, & quale genus nubis esse debeat, quod talem solis imaginem reddit. Si speculum inquit, concauum feceris, quod sit sectæ pilæ pars, si extra medium constiteris, quicumque iuxta te steterint, vniuersi à te videbuntur, propriores tibi quam speculo. Idem, inquit, euenit, cum rotundam & cauam nubem intuemur à latere, vt solis imago à nube discedat, priorque nobis sit, & in nos magis conuersa. Color igitur igneus à sole est, cæruleus à nube: ceteri vtriusque mixturæ.

CAP. V. Contra hæc illa dicuntur. De speculis duæ opiniones sunt: alij enim in his simulacra cerni putant, id est, corporum nostrorum figuras, à nostris corporibus emissas ac separatas: alij imagines aiunt non esse in speculo, sed ipsa adspici corpora, retorta oculorum ac e, & in se rursus reflexa Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo videamus quodcumque videmus: sed quomodo imago similis debet è speculo reddi. Quidnam est tam dissimile quam sol, & arcus, in quo neque color, neque figura solis, neque magnitudo apparet? Arcus enim longior ampliorque est, longeque ea parte, qua fulget, rubicundior quam sol; ceteris vero coloribus diuersus. Deinde cum velis speculum aeri comparare, des oportet mihi eamdem læuitatem corporis, eamdem æqualitatem, eumdem nitorem. Atqui nullę nubes habent similitudinem speculis: per medias sæpe transimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium summa conscendunt, spectant nubem: nec tamen imaginem suam in illa cernunt. Singula stillicidia singula specula sunt. Concedo: sed illud nego, ex stillicidijs constare nubem. Habet enim quædam ex quibus fieri stillicidia possunt, non ipsa. Nec aquam quidem habet nubes, sed materiam futuræ aquæ. Concedam etiam tibi & guttas innumerabi-

les

les in nubibus esse, & illas faciem reddere: non tamen omnes vnam reddunt, sed singulæ singulas. Deinde inter se specula coniunge: in vnam imaginem non coibunt: sed quæque particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quædam specula ex multis minutisque composita: quibus si vnum ostenderis hominem, populus apparet vnaquaque parte faciem suam exprimente. Hæc cum sint coniuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex vno turbam efficiunt. Ceterum cateruam illam non confundunt, sed diremptam in facies singulas distrahunt: arcus vno circumscriptus est ductu; vna totius est facies. Quid ergo? non & aqua, rupta fistula, sparsa, & remo excussa, habere quiddam simile his quos videmus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac caussa, ex qua tu videri vis quia vnaquæque stilla recipit imaginem solis. Citius enim cadunt stillæ, quam vt concipere imaginem possint. Standum est, vt id quod imitantur, excipiant. Quid ergo sit? Colorem, non imaginem ducunt: alioquin, vt ait Nero Cæsar disertissime,

Colla Cytheriacæ splendent agitata columbæ.

& varijs coloribus pauonum ceruix, quoties aliquo deflectitur, nitet. Numquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quarum omnis inclinatio in colores nouos transit? Non minus nubes diuersam speculis naturam habent, quam aues quas retuli, & chamæleontes, & reliqua animalia quorum color aut ex ipsis mutatur, cum ira vel cupidine acensa, cutem suam variant humore suffuso, aut positione lucis, quam provt rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cum illa non perluceant, hæ transmittant lucem? Illa densa & coacta, hæ raræ sint: illa eiusdem materiæ tota, hæ diuersis temere compositæ, & ob hoc discordes, nec diu cohæsuræ? Præterea videmus, ortu solis partem quandam cæli rubere: videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem vnum accipiunt solis occursu, sic multos ab illis trahi, quamvis non habeant speculi potentiam? Modo, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem excitari, quia nec à speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hoc inquit commune nobis est. Nam quemadmodum opponendum

est speculo id, cuius imaginem in se transferat; sit vt nubes infici possint; ita solis ad hoc opus est radiorum idoneus ictus. Hæc dicuntur ab ijs qui videri volunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculari ratione effici iudicant visum, hoc respondent; Si vllus esset in arcu color, permaneret, & videretur eo manifestius, quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara est; interit, cum in vicino est. Huic contradictioni non consentio, cum ipsam sententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes; sed ita, vt color eius non vndique appareat. Nam ne ipsa quidem vndique apparet. Nubem enim nemo qui in ipsa est, videt. Quid ergo mirum, si color eius non videtur ab eo, à quo ipsa non visitur? Atqui, quamuis ipsa non videatur, est: ergo & color. Ita non est argumentum falsi coloris?quia idem apparere accedētibus desinit. Idem enim in ipsis euenit nubibus: nec ideo falsæ sunt, quia non videntur. Præterea cum dicitur tibi, nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi colorem illum immixtum esse velut duro corpori ac stabili & manenti, sed vt fluido & vago, & nihil amplius quam per breuem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex interuallo vim suam ostendūt. Purpuram Tyriam, quo melior saturiorque est, eo oportet altius teneas, vt fulgorem suum ostendat. Non tamen ideo non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocumque explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua Posidonius, vt arcum indicem fieri nube formata in modū concaui speculi & rotūdi, cui forma sit partis è pila sectæ. Hoc probari, nisi Geometræ adiuuerit, non potest; qui argumentis nihil dubij relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt, quæ videre extimescas; tanta deformitate corruptam faciem visentium reddunt, seruata similitudine in peius. Sunt, quæ cum videris, placere tibi vires tuæ possint; in tantum lacerti crescunt, & totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sūt, quæ dextras facies ostendant, sunt, quæ sinistras, sunt quæ torqueant vel euertant. Quid ergo mirum est, eiuscemodi speculum quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

CAP. VI. Inter cetera argumenta & hoc erit, quod nun-

nunquam maior arcus dimidio circulo apparet; & quod eo minor est, quo altior est sol.

. . . . *Et bibit ingens*
Arcus, . . , . .

vt ait Virgilius noster, cum aduentat imber: sed non easdem, vndecúmque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum Vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole; tantum est illis virium. Si circa occasum refulsit, rorabit, & leuiter impluet. Si ab ortu circave surrexit, serena promittit. Quare tamen, si imago solis est arcus, longe ipso sole maior apparet? Quia est alicuius speculi natura talis, vt maiora multo quam videat, ostendat, & in portentosam magnitudinem augeat formas: alicuius inuicem talis est, vt minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices fortasse, vnde sit ille color varius: vnde talis figura sit, non dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum autem aliud, quam solis est, à quo fatearis illi colorem dari: sequitur vt detur & forma. Denique inter me & te conuenit, colores illos quibus regio cœli depingitur à sole esse. Illud vnum inter nos non conuenit; tu dicis illum colorem esse, ergo videri. Qui siue est, siue videtur, à sole, tu non expedies, quare subito desinat, cum omnes fulgores paullatim discutiantur. Pro me est & repentina eius facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quod non per partes struitur, quod apparet, sed statim totum fit. Æque cito omnis imago in illo aboletur, quam componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel remouenda opus est, quam ostendi & abduci. Non est propria in ista nube substantia, nec corpus; sed mendacium, & sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem: huius varietas peribit. At maior est aliquanto arcus, quam sol. Dixi modo, fieri specula, quæ multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adijciam, omnia per aquam videntibus longe esse maiora. Litteræ quamvis minutæ & obscuræ, per vitream pilam aqua plenam maiores clarioresque cernuntur. Poma formosiora quam sint videntur, si innatant vitro. Sidera ampliora per nubem adspicienti videntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere,

quod vult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum impleueris aqua, & in id conieceris anulum. Nam cum in ipso fundo iaceat annulus, facies eius in summo aquæ redditur. Quidquid videtur per humorem, longe amplius vero est. Quid mirum maiorem reddi imaginem solis, quæ in nube humida visitur, cum de caussis duabus hoc accidat? quia in nube est aliquid vitro simile, quod potest perlucere, est aliquid & aquæ: quam si nondum habet, tamen iam apparet eius natura, in quam ex sua vertatur.

CAP. VII. Quoniam inquis, vitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum summam. Virgula solet fieri vitrea, stricta, vel pluribus angulis in modum clauæ torosa: hæc si ex transuerso solem accipit, colorem talem qualis in arcu videri solet, reddit: vt scias hic non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex repercussu. In hoc argumento multa sunt pro me primum, quod apparet quiddam læue esse debere simile speculo, quo solem repercutiat: deinde, quod apparet non fieri vllum colorem, sed speciem falsi coloris, qualem (vt dixi] columbarum ceruix & sumit & ponit, vtcumque deflectitur: hoc autem & in speculo est, cuius nullus videtur color, sed simulatio quædam coloris alieni. Vnum tamen hoc soluendum est, quod non visitur in illa virgula solis imago, cuius bene exprimendæ capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia leuis est materia, & ad hoc habilis: sed non potest quia enormiter facta est. Si apte fabricata foret, totidem redderet soles, quot habuissent insecturas. Quæ quia non discernuntur inter se, non satis in vicem speculi nitent: inchoant tantum imagines, nec exprimunt: & ob ipsam viciniam turbant, & in speciem coloris vnius adducunt.

CAP. VIII. At quare arcus non implet orbem, seu dimidia pars eius videtur, cum plurimum porrigitur, incuruaturque? Quidam ita opinantur. Sol cum sit multo altior nubibus, à superiore tantum illas percutit parte: sequitur vt inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cum ab vna parte solem accipiant, vnam partem eius tantum imitantur, quæ nunquam dimidia maior est. Hoc argumentum parum potens est. Quare? quia quamvis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubem. Ergo & tingit. Quid ni? cum radios transmittere soleat, & omnem

den-

densitatem perrumpere. Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideo tantum superiori parte nubium affunditur, nunquam terra tenus descendit arcus. Atqui vsque in humum demittitur. Præterea numquam non contra solem est arcus. Nihil ad rem pertinet, supra infrave sit: quia totum, quod contra est, latus verberatur. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cum certe ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamvis solem nubes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nube, quomodo in speculo, lumen reddi volunt, nubem cauam faciunt, & sectæ pilæ partem: quæ non potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consentio. Nam si in concauo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet adspici totam pilam. Etiamnum diximus circulos apparere soli lunæque in similitudine arcus circumdatos: quare in illis circulus iungitur, in arcu numquam? Deinde quare sempe concaue nubes solem accipiunt, nec aliquando planæ & tumentes? Aristoteles ait, post autumnale æquinoctium, qualibet hora diei arcum fieri, æstate non fieri, nisi aut incipiente aut inclinato iam die. Cuius rei caussa manifesta est. Primum, quia medio die sol calidissimus nubes euincit? nec potest ab his imaginem suam recipere, quas scindit. At matutino tempore, & vergens ad occasum, minus virium habet: & ideo à nubibus & sustineri repercuti potest. Deinde cum arcum facere non soleat, nisi aduersus his, in quibus facit, nubibus: cum breuiores dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, etiam cum altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex aduerso ferire potest. At temporibus æstiuis supra nostrum verticem fertur. Itaque medio die excelsissimus terras rectiore adspicit linea, quam vt vllis nubibus possit occurri. Omnes enim tunc sub se habet.

CAP. IX. Nunc dicendum est de virgis, quas non minus pictas, variasq; & æque pluuiarum signa solemus acciperet. In quibus non multum operæ consumendum est: quia virgæ nihil aliud quam imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est picta, sed nihil curuati habent. In rectum iacent. Fiunt autem iuxta solem fere in nube humida, & iam se spargente. Itaque idem

est

est in illis qui in arcu color, tantum figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est.

CAP. X. Similis varietas in coronis est: sed hoc differunt, quod coronæ vbique fiunt, vbicumque sidus est: arcus non nisi contra solem: virgæ non nisi in vicinia solis. Possum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diuiseris, arcus erit: si direxeris, virga. In omnibus color multiplex est, ex cæruleo fuluoque varius. Virgæ soli tantum adiacent. Arcus solares lunaresque omnes sunt. Coronæ omnium siderum.

CAP. XI. Aliud quoque virgarum genus apparet, cum radij per angusta foramina nubium tenues, intenti distantesque inter se diriguntur: & ipsi signa imbrium sunt. Quomodo nunc me hoc loco geram? Quid eas vocem? imagines solis? Historici soles vocant, & binos ternosque apparuisse memoriæ tradunt, Græci parelia appellant: quia in propinquo fero à sole visuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur, sed imaginem eius, figuramque. Ceterum nihil habent ardoris, hebetes, ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitauit de nomine, deinde id de quo dubitauerat, posuit?

. . . . . & quo te nomino dicam,
Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia vocari. Sunt autem imagines solis in nube spissa & vicina, in modum speculi. Quidam parelion ita definiunt, Nubes rotunda, & splendida, similisque soli. Sequitur enim illum, nec vnquam longius relinquitur, quam fuit cum apparuerit. Num quis nostrum miratur, si solis effigiem in aliquo fonte aut placido lacu vidit? Non, vt puto puto. Atqui tam in sublimi facies eius potest, quam inter nos, reddi: si modo idonea est materia, quæ reddat.

CAP. XII. Quoties defectionem solis volumus deprehendere, ponimus pelues, quas aut oleo aut pice implemus; quia pinguis humor minus facile turbatur, & ideo quas recipit imagines, seruat. Apparere autem imagines non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare, quemadmodum se luna soli opponat, vt illum tanto maiorem, subiecto corpore abscondat, modo ex parte, si ita contigit, vt latus

in-

incurrerit, modo totum. Hæc dicitur perfecta defectio, quæ stellas, quoque ostendit, & intercipit lucem tunc scilicet, cum vterque orbis sub eodem libramento stetit. Quemadmodum ergo vtriusque imago in terris adspici potest: ita in aere, cum sit coactus aer & limpidus, constitit, vt faciem solis acciperet, quam & aliæ nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut raræ, aut sordidæ. Mobiles enim spargunt illam, raræ emittunt, sordidæ turpesque non sentiunt, sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

CAP. XIII. Solent & bina fieri purelia, eadem ratione. Quid enim impedit quo minus tot sint, quot nubes fuerunt aptæ ad exhibendam effigiem solis? Quidam in illa sententia sunt, quotiens duo simulacra talia exsistunt, vt iudicent, vnum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque cum plura specula disposita sunt ita, vt alteri sit conspectu alterius, omnia implentur, & vna imago à vero est, ceteræ imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit, quod speculo ostendatur. Quidquid enim videt, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si nubes sors aliqua disposuit, vt inter se adspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hæ nubes, quæ hoc præstant, densæ esse, læues, splendidæ, plane naturæ solis. Ob hoc omnia quæ huiusmodi sunt simulacra, candida sunt, & similia lunaribus circulis: quia ex percussu oblique accepto sole resplendent. Nam si infra solem nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longe autem posita radios non remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoque specula cum à nobis procul abducta sunt, faciem non reddunt, quia acies nostra non habet vsque ad nos recursum. Pluuiarum autem & hi soles (vtar enim historica lingua) indicia sunt: vtique si à parte Austri constiterunt: vnde maximæ nubes ingrauescunt: cum vtrimque solem cinxit talis effigies (si Arato credimus) tempestas surgit.

CAP. XIV. Tempus est, alios quoque ignes percurrere, quorum diuersæ figuræ sunt. Aliquando emicat stella, aliquando ardores sunt, aliquando fixi & hærentes, nonnumquam volubiles. Horum plura genera conspiciuntur. Sunt Bothynoe, cum velut corona cingente introrsus ingens cœli recessus est similis

effossæ

effossæ in orbem speluncæ. Sunt Pithyæ, cum magnitudo vasti rotundique ignis dolio similis, vel fertur, vel in vno loco flagrat. Sunt Chasmata, cum aliquod cęli spatium discedit, & flammam dehiscens velut in abdito ostentat. Colores quoque horum omnium plurimi sunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam euanidæ ac leuis flammæ, quidam candidæ lucis, quidam micantes, quidam æqualiter & sine eruptionibus aut radijs fului. Videmus ergo

Stellarum longos à tergo albescere tractus.

Hæc velut stellæ exsiliunt & transuolant, videnturque longum ignem porrigere, propter immensam celeritatem: cum acies nostra non discernat transitum earum, sed quacumque cucurrerunt: id totum igneum credat. Tanta enim est velocitas motus, vt partes eius non dispiciantur, sed tantum summa prendatur. Intelligimus magis, qua appareat stella, qua eat. Itaque velut igne continuo totum iter signat: quia visus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis, sed videt simil & vnde exsilierit, & quo peruenerit. Quod fit in fulmine, longus nobis videtur ignis eius: quia cito spatium suum transilit, & oculis nostris occurrit vniuersum per quod deiectus est. At ille non est extenti corporis, per omne qua venit. Neque tam longa & extenuata in impetum valent. Quomodo ergo prosiliunt? Attritu aeris ignis incensus, vento præceps impellitur: non semper tamen vento attrituve fit. Nonnumquam ex aliqua opportunitate aeris nascitur. Multa enim sunt sublimi sicca, calida, terrena, inter quæ oritur, & pabulum suum subsequens defluit, ideoque velociter rapitur. At quare color diuersus est? Quia refert, quale sit id quod incenditur, & quam vehemens quo incenditur. Ventum autem significat eiusmodi lapsus, & quidem ab ea parte qua erumpit.

CAP. XV. Fulgores, inquit, quomodo fiunt, quos Græci Sæla appellant? Multis, vt aiunt, modis. Potest illos ventorum vis edere, potest superiores cæli feruor. Nam cum late fusus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit. Potest stellarum motus cursu suo excitare ignem, & in subiecta transmittere. Quid porro? non potest fieri vt aer vim igneam vsque in ęthera elidat, ea qua fulgor ardorve sit stellæ, vel si mi-

milis excursus ? Ex his fulgoribus quædam in præceps eunt, similia prosilientibus stellis: quædam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, vt fugent tenebras, & diem repræsentent, donec consumpto alimento, primum obscuriora sint, deinde flammæ modo, quæ in se cadit, per assiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quædam in nubibus apparent, quædam supra nubes, cum aer spissus ignem, quem propior terris diu pauerat, vsque in sidera expressit. Horum aliqua non patiuntur moram, sed transcurrunt aut exstinguuntur subinde qua reluxerant. Hi fulgores dicuntur: quia breuis facis illorum & caduca est, nec sine iniuria decidens: sæpe enim fulminum, noxas ediderunt. Ab his tecta videmus icta, quæ Astrapoplecta Græci vocant. At quibus longior mora & fortior ignis est, motumque cæli sequens, aut proprios cursus agunt, Cometas nostri putant: de quibus dicendum est. Horum genera sunt pogoniæ, lampades, & cyparissiæ, & alia omnia: quorum ignis in exitu sparsus est. Dubium, an inter hos ponantur trabes, & pithiæ, quæ raro sunt visæ. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum ingens illorum orbis aliquando matutini amplitudinem solis exsuperet. Inter hæc ponas licet, & quod frequenter in historijs legimus, cælum ardere visum: cuius nonnunquam tam sublimis ardor est, vt inter ipsa sidera videatur: nonnumquam tam humilis, vt speciem longinqui incendij præbeat. Sub Tiberio Cæsare cohortes in auxilium Ostensis coloniæ cucurrererunt, tamquam conflagrantis: cum cœli ardor fuisset per magnam partem noctis, parum lucidus, crassi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam ostendunt: certa illis substantia est. De prioribus quæritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mendacio constent: an illis quoque verum sit quod apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis subesse aliquid corporis certi: nihil enim iudicamus in speculis, nisi fallaciam esse, nihil aliud quam alienum corpus mentientibus. Non enim est in speculo, quod ostenditur. Alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modo interirent, modo exciperentur formæ. Quid ergo ? Simulacra ista sunt, & inanis verorum corporum imitatio: suntque ista à qui-

à quibusdam ita composita, vt possint detorquere in prauum. Nam (vt dixi) sunt specula, quæ faciem prospicientium obliquent: sunt, quæ in infinitum augeant, & humanum habitum excedant, modumque nostrorum corporum.

CAP. XVI. Hoc loco volo tibi narrare fabellam, vt intelligas, quam nullum instrumentum irritandæ voluptatis libido contemnat, & ingeniosa sit ad incitandum furorem suum. Hostius quidam fuit obscœnitatis vsque in scenam productæ. Hunc diuitem auarum sestertium milies seruum diuus Augustus indignum vindicta iudicauit, cum à seruis occisus esset: & tamen non pronunciauit iure cæsum videri. Non erat ille tantummodo ab vno sexu impurus, sed tam virorum quam fæminarum auidus fuit. Fecitque specula eius notæ, cuius modo retuli, imagines longe maiores reddentia, in quibus digitus brachij mensuram & longitudine & crassitudine excederet. Hæc autem ita disponebat, vt cum virum ipse pateretur, auersus omnes admissarij sui motus in speculo videret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membri tamquam vera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille dilectum, & aperta mensura legebat viros: sed nihilominus mendacijs quoque insatiabile malum delectabat. I nunc, & dic, speculum munditiarum caussa repertum, Fœda dictu sunt, quæ portentum illud lacerandum ore suo dixerit, feceritque, cum illi specula ab omni parte opponerentur, vt ipse flagitiorum suorum spectator esset: & quæ secreta quoque conscientia premuntur, & quæ accusatus quisque fecisse se negat, non in os tantum, sed in oculos suos ingereret. At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum verecundia. Ille autem, quasi parum esset, inaudita & incognita pati, oculos suos ad illa aduocauit: nec quantum peccabat videre contentus, specula sibi per quæ flagitia sua diuideret, disponeretque, circumdedit: & quia non tam diligenter intueri poterat, cum compressus erat, & caput merserat, inguinibusque alienis obhæserat, opus sibi suum per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris sui, spectabat sibi admissos pariter in omnia viros. Nonnumquam inter marem & fœminam distributus, & toto corpore patientiæ expositus, spectabat

bat

bet nefanda. Quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, sed ipsos concubitus portentosos sibi ipse ostendit, sibi ipse approbauit. Quid? non putas, eo ipso habitu voluisse pingi? Est aliqua etiam prostitutis modestia: & illa corpora, publico obiecta ludibrio, aliquid, quo infelix patiētia lateat, obtendunt: adeo quodam modo lupanar quoque verecundum est. Ad illud monstrum obscęnitatem suam, spectaculum fecerat, & ea sibi ostentabat, quibus abscondendis nulla satis alta nox est. Simul, inquit, & virum & fæminam patior: nihilominus illa quoque superuacua mihi parte, alicuius contumelia marem exerceo. Omnia membra stupris occupata sunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, & testes eius exactoresque sint. Etiam ea quæ ab aspectu corporis nostri positio submouit, arte visantur, ne quis me putet nescire, quid faciam. Nihil egit natura, quod humanæ libidini ministeria tam maligna dedit, quod aliorum animalium concubitus melius instruxit. Inueniam, quemadmodum morbo meo imponam & satisfaciam. Quo nequitiam meam, si ad naturę modum pecco? Id genus speculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum ista perducerem: quia non licet, mendacio pascar. Obscœnitas mea, plus quam capit, videat, & patientiam suam ipsa miretur. Facinus indignum, Hic fortasse cito, & antequam videret, occisus est. Ad speculum suum immolandus fuit.

CAP. XVII. Derideantur nunc philosophi, quod de speculi natura disserant, quod inquirant, quid ita facies nostra nobis, & quidem in nos obuersa, redditur. Quid sibi rerum natura voluit, quod cum vera corpora dedisset, etiam simulacra eorum adspici voluit. Quorsus pertinuerit, hanc comparare materiam, excipiendarum imaginum potentem. Non in hoc scilicet, vt ad speculum barbam faciemque velleremus, aut vt faciem viri poliremus. In nulla re illa negotium luxuriæ concessit: sed primum omnium, quia imbecilli oculi ad sustinendum cominus solem, ignoraturi erant formam eius, hebetato illum lumine ostendit. Quamuis enim eum orientem occidentemque contemplari liceat: tamen habitum eius, ipsum qui verus est, non rubentis, sed candida luce fulgentis;

tis;

tis, nesciremus, nisi in aliquo nobis humore læuior, & adspici facilior occurreret. Præterea duorum siderum occursum, quo interpolari dies solet, non videremus, nec scire possemus, quid esset, nisi liberius humi solis lunæque imagines videremus. Inuenta sunt specula, vt homo ipse se nosceret. Multa ex hoc consecuta, primo sui notitia, deinde & ad quædam consilium. Formosus, vt vitaret infamiam: deformis, vt sciret redimendum esse virtutibus, quidquid corpori deesset: iuuenis, vt flore ętatis admoneretur, illud tempus esse discendi, & fortia audiendi, senex, vt indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, nosmetipsos videndi. Fons cuique perlucidus aut læue saxum imaginem reddit.

..... Nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis staret mare ....

Qualem fuisse cultum putas ad hoc speculum se comentium? Aetas illa simplicior, & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inuentum naturæ in libidinem luxumque rapiebat. Primo faciem suam cuique casus ostendit: deinde cum insitus sui mortalibus amor, dulcem adspectum formæ suæ faceret, sæpius ea despexere, in quibus prius effigies suas viderant. Postquam deterior populus ipsas subijt terras, effossurus obruenda, ferrum primo in vsu fuit, & id homines impune eruerant, si solum eruissent. Tunc demum alia terræ mala, quorum læuitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo, ille in ære ad alios vsus comparato vidit: & mox proprius huic ministerio præparatus est orbis: nondum argenti nitor, sed fragilis vilisque materia. Tunc quoque cum antiqui illi viri incondite viuerent, satis nitidi, si squalorem opere collectum aduerso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisque sibi, alterique operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attrectabatur: sed illum sibi sine vllo artifice formosi quatiebant, non aliter quam iubam generosa animalia. Postea rerum iam potiente luxuria, specula totis paria corporibus auro argentoque cælata sunt, denique gemmis adornata: & pluris vnum ex his fæminæ constitit, quam an-

antiquarum dos fuit illa, quę publice dabatur imperatorum pauperum filiabus. An tu existimas, ex auro nitidum habuisse Scipionis filias speculum, cum illis dos fuisset æs graue? O paupertas felix, quę tanto titulo locum fecit! Non fecisset illis Senatus dotem, si habuissent. At quisquis ille fuit, cui soceri loco senatus fuit, intellexit, se accepisse dotem, quam fas non esset reddere. Iam libertinorum virgunculis in vnum speculum non sufficit illa dos, quam dedit senatus pro Scipione. Processit enim immodestius, paullatim opibus ipsis inuitata luxuria: & incrementum ingens vitia acceperunt. Adeoque omnia indiscreta sunt peruersissimis artibus, vt quidquid mundus muliebris vocabatur, sarcinæ viriles sint: minus dico, etiam militares. Iam speculum ornatus tantum caussa adhibitum, nulli non vitio necessarium factum est.

LIBER SECVNDVS.

Argumentum.

Octrinam rei naturalis, in eam quæ cælestia, meteora, & terrena pertractat, partitur. De aere aliquid præmittit, quæ meteororum & omnium sublimium locus communis est. Eum ex distantibus corpusculis, vt puluerem, constructum non esse. Diuisio eius in tres regiones. In aere, fulgura, fulmina, tonitrua concepi. Anaxagoras refutatus, qui fulmina credit siderum emunctiones & distillationes esse. Aristotele etiam, Anaximene, Anaximandro, Diogene Apolloniate reiectis, sustinet nubium collisione fieri & elidi: maximam tamen eorum vim penes sidera esse, quorum ingens, ait, & confessa potentia est. Vi subterranei ignis, insulam maiorum auo in mari Ægeo, & alteram sua memoria enatam esse. Tonitruorum & fulminum diuisiones, tam ex physica ratione quam vana disciplina Thuscorum. Fulminum & auguriorum significationes non auertis sacrificijs, sed hæc ægræ mentis solatia esse; fata enim nulla prece aut misericordia commoueri; quædam tamen à Dijs immortalibus ita suspensa relicta esse, vt in bonum vertant, si admotæ Dijs præces fuerint, si vota suscepta, Quia vero melius fulmina non timere, quam nosse,

nosse, ad contemptum fulminum & mortis digreditur. Hanc qui non timet, nec fulmina, nec naufragia, nec bella, nec feras metuet. Mortem autem cur tantopere metuamus? Omnes ad eam proditi sumus, & melius est vltroneum ire, quam inuitum trahi.

CAPVT I.

OMnis de vniuerso quæstio in cælestia, sublimia, & terrena diuiditur. Prima pars naturam siderum scrutatur, & magnitudinem, & formam ignium quibus mundus includitur: solidum ne sit cælum, ac firmæ concretæque materiæ, an ex subtili tenuique nexum: agatur, an agat: & infra se sidera habeat, an in contextu sui fixa: quemadmodum sol anni vices seruet; an retro flectat: cetera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter cælum teramque versantia. Hæc sunt nubilas, imbres, niues, & humanas motura tomitura mentes: quæcumque aer facit patiturve. Hæc sublimia dicimus, quia editiora imis sunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbustis, satis quærit, & (vt Iurisconsultorum verbo vtat) de omnibus quæ solo continentur, Quomodo, inquis, de terrarum motu quæstionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulgoribusque dicturus? Quia cum motus terræ fiat spiritu, spiritus autem sit aer agitatus, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede in qua illum natura disposuit. Dicam quod magis videbitur mirum: inter cælestia & terra dicendum erit. Quare? inquis: quia cum propria terræ excutimus suo loco, vtrum lata sit & inæqualis, & enormiter proiecta, an tota in formam pilæ spectet, & in orbem partes suas cogat, alliget aquas, an aquis alligetur ipa: animal sit an iners corpus, & sine sensum, plenum quidem spiritus, sed alieni? & cetera huiusmodi quotiens in manus venerint, terram sequentur, & in imis collocabuntur. At vbi quæretur, quis terræ sit situs, qua parte mundi subsederit, quomodo aduersus sidera cælumque posita sit, hæc questio cedit superioribus, & (vt ita dicam) meliorem condicionem sequitur.

CAP. II. Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturæ materia diuiditur, quædam in commune sunt dicenda, & hoc primum præsumendum, inter ea corpora, à quibus vnitas est, aera esse. Quid

sit

sit hoc & quare præcipiendum fuerit, scies, si paulo altius repetiero, & dixero aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissura continuatio, & duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Numquid dubium est, quin ex his corporibus quæ videmus tractamusque, quæ aut sentiunt, quædam sint composita? Illa constant aut nexu, aut aceruatione: vt puta funis, frumentum, nauis. Rursus non composita: vt arbor, lapis. Ergo concedat oportet, ex his quoque quæ sensum quidem effugiunt, ceterum ratione prenduntur, esse in quibusdam vnitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philophorum lingua vti voluissem, vt dicerem vnita corpora: hoc cum tibi remittam, tu inuicem mihi refer gratiam. Quare istud? si quando dixero vnum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nulla ope externa, sed vnitate sua cohærentis. Ex hac nota corporum aer est.

CAP. III. Omnia quæ in notitiam nostram cadere possunt, mundus complectitur. Ex his quædam sunt partes, quædam materiæ loco relicta. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quæ manu cõstat. Quid si hoc apertius faciam? Pars est nostri, manus, ossa, nerui, oculi: materia, succus retenti cibi iturus in partes. Rursus, quasi pars nostri est sanguis: qui tamen & materia est. Præparat enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

CAP. IV. Sic mundi pars est aer, & quidem necessaria: hic est enim qui cælum terramque connectit, qui ima ac summa sic separat, vt tamen iungat. Separat, quia medius interuenit: iungit, quia vtrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quidquid accipit à terris. Rursus vim siderum in terrena transfundit. Quam sic partem mundi voco, vt animalia & arbusta. Nam genus animalium arbustorumque, pars est vniuersi: quia in consummatius assumptum; & quia non est sine hoc vniuersum. Vnum autem animal, & vna arbor, quasi pars est; quia quamvis perierit, tamen id ex quo perit, totum est. Aer autem, vt dicebam, & cælo, & terris cohæret. Vtrique innatus est. Habet autem vnitatem, quidquid alicuius rei natura pars est. Nihil enim nascitur sine vnitate.

CAP. V.

CAP. V. Terra & pars est mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interogaturum, aut æque interroges, quare cælum pars sit; quia scilicet non magis sine hoc, quam sine illa vniuersum esse potest, quod cum his vniuersum est, ex quibus, id est, tam ex illo, quam ex ista, alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis diuiduntur. Hinc quidquid est virium singulis, hinc ipsi mundo tam multa poscenti subministratur; hinc profertur quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, tam auida, per diem noctemque, vt in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in æternum desiderabat; inuasit. Pusillum tibi exemplum magnæ rei ponam. Oua tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri satis est.

CAP. VI. Aer continuus terræ est, & sic appositus, vt statim ibi futurus sit, vnde illa discessit. Pars est totius mundi; sed idem tamen, quidquid terra in alimentum misit, recipit: vt scilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconstantia tumultusque est. Hunc quidam ex distantibus corpusculis, vt puluerem struunt, plurimumque à vero recedunt. Numquam enim contexti nisi per vnitatem corporis nisus est, cum partes consentire ad intensionem debeant, & conferre vires. Aer autem, si in atomos inciditur, sparsus est. Teneri vero disiecta non possunt. Intensionem aeris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spatium ablata, gestante vento. Ostendent voces, quæ remissæ elatæque sunt, provt aer se concitauit. Quid enim est vox, nisi intensio aeris; vt audiatur, linguæ formata percussu? Quid cursus & motus omnis, nonne intenti spiritus opera sunt? Hic facit vim neruis, & velocitatem currentibus. Hic cum vehementer concitatus ipse se torsit, arbusta siluasque conuellit, & ædificia tota corripiens in altum frangit. Hic mare per se langnidum & iacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim sine intensione spiritus cantus est? cornua & tubæ, & ea quæ aliqua pressura maiorem sonitum reddunt, quam qui ore reddi potest, nonne aeris intensione partes suas explicant? Consideremus quam ingentem vim per oc ultum agant parvu-

la

la admodum ſemina: & quorum exilitas in commiſſura lapidum vix locum inueniat, in tantum conualeſcunt, vt ingentia ſaxa diſtrahant, & in momenta diſſoluant; ſcopulos rupeſque, radices minutiſſimæ, ac tenuiſſimæ. Hoc quid eſt aliud, quam intenſio ſpiritus, ſine qua nil validum, & contra quam ni validius? Eſſe autem vnitatem in aere, vel ex hoc intelligi poteſt, quod corpora noſtra inter ſe cohærent. Quid enim aliud eſt quod tenet ea, quam ſpiritus? Quid eſt aliud quo animus noſter agitetur? Quis eſt illi motus, niſi intenſio? Quæ intenſio, niſi ex vnitate? Quæ vnitas, niſi hæc eſſet in aere? quid autem aliud producit fruges & ſegetem imbecillam, ac ventes erigit arbores, ac diſtendit in ramos, aut in altum erigit, quam ſpiritus intenſio & vnitas?

CAP. VII. Quidam aera diſcerpunt, & in particulas diducunt, ita vt illi inane permiſceant, Argumentum autem exiſtimant non pleni corporis, ſed multum vacui habentis, quod auibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimiſque per illum tranſcurſus eſt. Sed falluntur. Nam aquarum quoque ſimilis facilitas eſt, nec de vnitate illarum dubium eſt, quæ ſic corpora acccipiunt, vt ſemper in contrarium acceptis refluant. Hanc noſtri circũſtantiam, Græci autem περίστασιν appellant, quæ in aere quoque ſicut in aqua fit. Circumſtat enim omne corpus à quo impellitus. Nihil autem opus erit inani admiſto. Sed hoc aliàs.

CAP. VIII. Nunc autem eſſe quamdam in rerum natura vehementiam, magni impetus, eſt colligendum. Nihil enim non intenſione vehementius eſt: & tam mehercule quam nihil intendi ab alio poterit, niſi per ſemetipſum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non poſſe quidquam ab alio moueri, niſi aliquid fuerit mobile ex ſemetipſo. Quid autem eſt, quod magis credatur ex ſemetipſo habere intenſionem, quam ſpiritus? Huic intendi quis negabit, cum viderit iactari terram cum montibus, tecta, muroſque plures, & magnas cum populis vrbes, cum totis maria littoribus? Oſtendit intenſionem ſpiritus, velocitas eius & diductio. Oculus ſtatim per multa millia aciem ſuam intendit; vox

vna totas vrbes simul percutit: lumen non paullatim prorepit, sed semel vniuersis infunditur rebus.

CAP. IX. Qua autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Numquid dubitas, quin sparsio illa quæ ex fundamentis med æ aranæ crescens in summam altitudinem amphitheatri peruenit, cum intensione aquæ fiat? Atqui nec tolleno magis, nec vllum aliud tormentum aquam poterit mittere aut agere, quam spiritus. Huic se commodat: hoc inserto & cogente attollitur, & contra naturam suam multa conatur, & ascendit, nata defluere. Quid nauigia sarcina depressa, parum ostendunt, non aquam sibi resistere quo minus mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustineretur. Discus ex loco superiore in piscinam missus, non descendit, sed resilit: quemadmdum, nisi spiritu referente? Vox autem qua ratione per parietum munimenta transmittitur, nisi quod solido quoque aer inest, qui sonum extrinsecus missum & accipit & remittit? scilice spiritu non aperta tantum intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam diuisus, sed per ipsa quibus separari videtur, coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium, per omnia ista prohibetur nobis esse peruius, non sibi: id enim intercluditur tantum, per quod illum nos sequi possumus.

CAP. X. Ipse quidem transit per ipsum quo scinditur, & media non circumfundit tantum, & vtrinque cingit, sed permeat ab æthere lucidissimo aer, in terram vsque diffusus; agilior quidem, tenuiorque, & altior terris, nec minus aquis: ceterum æthere spissior grauiorque, frigidus per se & obscurus: lumen ill calorque aliunde sunt; sed per omnes spatium sui similis non est: mutatur enim à proximis. Summa pars eius est siccissima calidissimaque, & ob hoc etiam tenuissima, propter viciniam æternorum ignium, & illos tot motus siderum, assiduumque cæli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, densa, & caliginosa est: quia terenas exhalationes receptat. Media pars temperat or, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemque pertinet: ceterum vtraque parte frigidior. Nam superiora eius calorem vicinorum siderum sentiunt: inferiora quoque tepent, primum terrarum halitu, qui multum secum cælidi affert,

fert, deinde quia redij solis replicantur, & quousque redire potuerunt, duplicato calore benignius fouent. Deinde etiam illo spiritu, qui omnibus animalibus, arbustisque ac satis calidus est. Nihil enim viueret sine calore. Ad ice nunc ignes, non tantum manu factos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerum, habent aliquid tẽporis; quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aeris ab his submota, in frigore suo manet. Natura enim aeris gelida est.

CAP. XI. Quia cum sic diuisus sit, ima sui parte maxime varius & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum audet, plurimum patitur, exagitat & exagitatur: nec tamen eodem modo totus afficitur, sed aliter alibi: ac partibus inquientius est ac turbidus. Caussas autem illius mutationis & inconstantiæ alias terra præbet, cuius positiones huc aut illo versę, magna ad aeris temperiem momenta sunt: alias siderum cursus. Ex quibus soli plurimum imputes. Illum sequitur annus ad illius flexum hiemes æstatesque vertuntur. Lunæ proximum ius est. Sed & ceteræ quoque stellæ non minus terrena quam incumbentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasuve contrario, modo frigora, modo imbres, aliasque terrarum iniurias turbidæ mouent. Hoc necessarium fuit præloqui, dicturo de tonitruo ac fulminib. & fulgurationib. Nam quia in aere fiunt, naturam eius explicare oportebat: quo facilius apareret, quid facere aut pati posset.

CAP. XII. Tria sunt ergo quæ accidunt. fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quæ vna facta, serius audiuntur. Fulgaratio ostendit ignem: fulminatio emittit. Illa (vt ita dicam) comminatio est, & conatio sine ictu: ista, iaculatio cum ictu. Quædam sunt ex his, de quibus inter omnes conuenit: quædam, in quibus diuersæ sententiæ sunt. Conuenit illis, omnia ista in nubibus & è nubibus fieri: etiamnum conuenit, & fulgurationes & fulminationes, aut igneas esse, aut ignea specie. Ad illa nunc transeamus in quibus lis est. Quidam putant ignem esse in nubibus, quidam ad tempus fieri; nec prius esse, quam mitti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem, conuenit. Alius enim à lumine illum colligit. Quidam autem radios solis intercurrentis recurrentisque, sępius in se

relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras ait illum ex æthere diſtillare,& ex tanto ardore cæli multa decidere, quæ nubes diu incluſa cuſtodiant. Ariſtoteles multo ante ignem colligi non putat, ſed eodem momento exſilire, quo fiat. Cuius ſententia talis eſt: Duæ mundi partes in imo iacent, terra & aqua: vtraque ex ſe reddit aliquid. Terrenus vapor ſiccus eſt, & fumo ſimilis, qui ventos tonitrua & fulmina facit: aquarum halitus humidus eſt, & imbres & niues creat. Sed ſiccus ille terrarum vapor, vnde ventis origo eſt, quia coaceruatus eſt, cum coitu nubium vehementer impactarum à latere eliditur: deinde, vbi latius ferit nubes proximas,plaga & cum ſono incutitur, qualis in noſtris ignibus redditur, cum flamma vttio lignorum virentium crepat. Et vt ille ſpiritus habens al quid humidi ſecum, conglobatuſque, rumpitur flamma: eodem modo ſpiritus ille, quem paullo ante exprimi colliſis nubibus dixi, impactus alijs, nec rumpi nec exſilire ſilentio poteſt. Diſſimilis autem crepitus fit, ob diſſimilem impactionem nubium. Quare aliæ maiorem ſinum habent, aliæ minorem. Ceterum illa vis expreſſi ſpiritus ignis eſt, qui fulgurationis nomen habet,leui impetu accenſus & varius. Ante autem videmus fulgurationem, quam ſonum audiamus; quia oculorum velocior eſt ſenſus, & multum aures antecedit.

CAP.XIII. Falſam autem eſſe opinionem eorum, qui ignem in nubibus ſeruant, per multa colligi poteſt. Si de cœlo cadit, quomodo non quotdie fit, cum tantumdem illic ſemper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura ſurſum vocat defluat. Alia enim conditio noſtrorum ignium eſt, ex quibus fauillæ cadunt, quæ ponderis ſecum aliquid habent. Ita non deſcendit ignis, ſed præcipitatur, & deducitur. Huic ſimile nihil accidit in igne puriſſimo, in quo nihil eſt quod deprimatur: aut ſi vlla pars eius deciderit, in periculo totus eſt; quia totum poteſt excidere, quod poteſt carpi. Deinde illud quod quotidie leuitas cadere prohibet,ſi illud in abdito ſuo tenet graue, quomodo illic eſſe potuit,vnde caderet? Quid ergo?Non aliqui ignes in inferiora ferri ſolent,ſicut hæc ipſa, de quibus quærimus fulmina? Fato enim non eunt,ſed feruntur. Aliqua illos potentia deprimit, quæ non eſt in æthere,

Ni-

Nihil enim iniuria illic cogitur, nihil rumpitur nihil præter solitum euenit. Ordo rerum est, & ex purgatus ignis in custodia mundi, summas sortitus oras, operas pulcherrimè circumit: hinc discedere non potest, sed ne ab externo quidem exprimi, quia in ęthere nulli incerto corpori locus est. Certa enim, & ordinata non pugnant.

CAP. XIV. Vos, inquam, dicitis, cùm caussas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem ex æthere decidentem, & ex eo superioribus locis ardore hic accendi. Sed plurimum interest, vtrum aliquis dicat ignem ex æther decidere, quod natura non patitur; an dicat, ex ignea vi calorem in ea, quę subiecta sunt, transilire, an hic accendi. Non enim illinc ignis cadet, quod non potest fieri, sed hic nascitur. Videmus certè, apud nos latè incendio peruagante, quasdam insulas, quæ diu concaluerant; ex se concipere flammam. Itaque verisimile est, in aere summo, qui naturam rapiendi ignis habet aliquid accendi calore ætheris superpositi. Necesse est enim, vt & imus æther habet aliquid aeri simile, & summus aer non sit dissimilis imo æthæri, quia non fit statim ex diuerso in diuersum transitus. Paullatim ista confinio vim suam miscent ita, vt dubitare possis, an aer, an hic iam æther sit.

CAP. XV. Quidam ex nostris existimant, aera, cùm in ignem, & aquam mutabilis sit, non trahere aliunde caussas flammarum nouas: ipse enim se mouendo accendit, & cùm densos, compactosque nubium sinus dissipat, necessario vastum in tam magnorum corporum diruptione reddit sonum. Illa porro nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem: sic, quemadmodum ferro aliquid manus ad secandum confert: sed secare, ferri est.

CAP. XVI. Quid ergo inter fulgurationem & fulmen interest? dicam. Fulguratio, est late ignis explicitus: Fulmen, est coactus ignis, & impetu iactus. Solemus duabus manibus inter se iunctis aquam concipere, & compressa vtrimque palma in modum siphonis exprimere. Simile quiddam & illic fieri puta. Nubium inter se compressarum angustiæ medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflammant, & tormenti modo eijciunt. Nam

X 3 ba-

balistæ quoque & scorpiones tela cum sono expellunt.

CAP. XVII. Quidam existimant, ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aqua feruens massa descendit. cum multo murmure extinguitur: ita, vt Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & dum luctatur, per obstantia & intercisa vadens ipsa ignem fuga accendit.

CAP. XVIII. Anaximandrus omnia ad spiritum retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis ictæ sonus. Quare inæqualia sunt? quia & ipse ictus inæqualis est. Quare & sereno tonat? quia tunc quoque per crassum & siccum aera spiritus prosilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, quo in flammam non valuit, in sonum valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aeris diducentis se, corruentisque iactatio; languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris densiorisque spiritus cursus.

CAP. XIX. Anaximandrus ait, omnia ista sic fieri, vt ex æthere aliqua vis in inferiora descendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cum illas interscindit, fulget: & minor vis ignium, fulgurationes facit, maior fulmina.

CAP. XX. Diogenes Apolloniates ait, quædam tonitrua igna, quædam spiritu fieri. Illa ignis facit. quæ ipse antecedit & nunciat; illa spiritos: quæ sine splendore crapuerunt. Vtrumque sine altero fieri, & esse aliquando, concedo; ita tamen, vt non discreta illis potestas sit, sed vtrumque ab vtroque effici possit. Quis enim negabit spiritum magno impetu latum, cum efficit sonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere posse nubes, & non exsilire, si plurimarum aceruo nubium, cum paucas perscidisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritum, perdetque fulgorem & speciem, dum secuta in terra incendit. Adijce nunc, quod necesse est, vt impetus fulminis & præmittat spiritus, & agrat ante se, & à tergo trahat ventum, cum tam vasto ictu aera incideri. Itaque omnia, antequam feriantur, intremiscunt vibrata vento, quem ignis ante se pressit.

CAP. XXI.

CAP. XXI. Dimissis nunc præceptoribus, incipiamus per nos moueri, & à confessis transeamus ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse: æque fulgurationem, quæ nihil aliud est, quam flamma, futura fulmen, si plus virium habuisset. Non natura ista, sed impetu distant. Esse illum ignem, calor ostendit: qui a non esset, ostendit effectus. Magnorum enim sæpe incendiorum caussa fulmen fuit. Siluæ illo crematæ, & vrbium partes: etiam quæ non percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quædam vero velut fuligine colorantur. Quid, quod omnibus fulguritis odor sulphureus est? Ergo & vtramque rem ignem esse constat, & vtramque rem inter se meando distare. Fulguratio est fulmen, non in terras vsque perlatum. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulgurationem, vsque in terras perductam. Non ad exercendum verba hæc diutius pertracto: sed vt ista cognata esse, & eiusdem notæ ac naturæ, probem. Fulmen est quiddam plus, quam fulguratio vertamus istud. Fulguratio est pæne fulmen.

CAP. XXII. Quoniam constat esse vtrumque rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eadem enim ratione & supra fit. Duobus modius: vno, si excitatur sicut ex lapide percusso; altero, si attritu inuenitur, sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia præstabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederæ, & alia in hunc vsum nota pastoribus. Potest ergo fieri, vt nubes quoque ignem eodem modo vel percussæ reddant, vel attritæ. Videamus quantis procellæ viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines. Id in quod tormentum obuium fit: dissipatur, & rapitur, & longe à loco suo proijcitur. Quid ergo mirum, si tanta vis ignem excutit, vel aliunde, vel sibi? Vides enim quantum feruorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens & confessa potentia est.

CAP. XXIII. Sed fortasse nubes quoque in nubes incitatæ, fremente vento, & leuiter vrgente, ignem euocabunt, qui exsplendescat, nec exsiliat: Minore enim vi ad fulgurandum opus est, quam ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum feruorem quædam attrita perduceretur. Cum autem aer mutabi-

lis in ignem, maximis viribus suis in ignem conuersus, atteratur, credibile est, & verissimile, ignem caducum excuti, & cito interiturum, quia non ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaque: tantumque habet moræ, quantum itineris: & cursus sine alimento coniectus est.

CAP. XXIV. Quomodo, inquis, cùm dicatis hanc ignis esse naturam, vt petat superiora, fulmen tamen terram petit? an falsum est, quod de igne dixistis? Est enim illi æquè sursum iter, atque deorsum. Vtrumque verum potest esse. Ignis enim natura in verticem surgit, & si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aquam natura defertur: si tamen aliqua vis accessit, quæ illam in contrarium ageret, illo intenditur, vnde imbre deiecta. Fulmen autem cadit eadem necessitate, qua excutitur. Id his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, vt etiam terram attingant, sed cum permiseris, in locum suum exsilient. Itaque non est, quod eum spectes cuiusque rei habitum, qui illi non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quo velit, cælum, id est, leuissimi cuiusque sedem repetet: vbi est aliquid, quod eum ferat, & ab impetu suo auertat, id non natura, sed seruitus eius fit.

CAP. XXV. Dicitis, inquit, nubes attritas edere ignem, cum sint humidæ, imo vdæ: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis verisimile est ex nube, quam ex aqua generari?

CAP. XXVI. Ignis qui nascitur, primum in nubibus non est aqua, sed aer spissus, ad gignendam aquam præparatus, nondum in illam mutatus, sed iam pronus & vergens. Non est quod eam existimes tunc colligi, sed effundi. Simul & fit, & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, imo ex ipso (quod magis mireris) humore. Quidam negauerunt, in ignem quidquam posse mutari, priusquam mutatum esset in aquam. Potest ergo nubes, salua, quam continet, aqua, ignem parte aliqua sui reddere; vt sæpe alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, & alterum altero perimi: sed vbi valentior ignis, quam humor est, vincit. Rursus vbi copia humoris exsuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaque non ardent

vi-

virentia. Refert ergo, quantum aquæ ſit. Exigua enim non reſiſtit, nec ignem impedit. Quid ni? Maiorum noſtrorum memoria, vt Poſidonius tradit, cum inſula in Ægeo mari ſurgeret, ſpumabat interdiu mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum, ſed ex interuallis emicantem, fulminum more, quotiens ardor inferius iacentis, ſuperum pondus euicerat. Deinde ſaxa reuoluta, rupeſque partim illæſæ, quas ſpiritus, antequam verteretur, expulerat, partim exeſæ, & in leuitatem pumicis verſæ: nouiſſime cacumen exuſti montis emicuit. Poſtea altitudini adiectum, & ſaxum illud in magnitudinem inſulæ creuit. Idem noſtra memoria. Valerio Aſiatico conſule iterum accidit. Quorſus hæc retuli? vt appareret, nec exſtinctum ignem mari ſuperfuſo, nec impetum eius, grauitate ingentis vndæ prohibitum exire. Ducentorum paſſuum fuiſſe altitudinem Aſclepiodotus Poſidonij auditor tradidit, per quam, diruptis aquis, ignis emerſit. Quod ſi immenſa aquarum vis, ſubeuntium ex imo flammarum vim non potuit comprimere: quanto minus in aere exſtinguere ignem poterit, nubium tenuis humor & roſcidus? Adeo res iſta non habet vllam moram, quæ contra cauſſas ignium ſit; quos non videmus emicare, niſi impendente cælo. Serenum ſine fulmine eſt. Non habet iſtos metus dies purus, nec nox quidem, niſi obſcura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus ſtellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed ſcias licet nubes illic eſſe, vnde ſplendor effertur: quas videri à nobis terrarum tumor non ſinit. Adijce nunc, quod fieri poteſt, vt nubes ſudæ & humiles attritu ſuo ignum reddant: qui in ſuperiora expreſſus, in parte ſincera puraque cœli viſatur: ſed fit in ſordida.

CAP. XXVII. Tonitrua diſtinxere quidam ita, vt dicerent, vnum eſſe genus, cuius ſit graue murmur, quale terrarum motum antecedit, clauſo vento & fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cum ſpiritum intra ſe clauſere nubes, in concauis partibus earum volutatus aer, ſimilem agit mugitibus ſonum, raucum & æqualem, & continuum. Itaque etiam vbi illa regio humida eſt, exitum claudit. Ideo huiuſmodi tonitrua venturi prenuncia imbris ſunt. Aliud genus eſt acre, quod crepi-

tum magis dixerim, quam sonum: qualem audire solemus, cum super caput alicuius dirupta vesica est. Talia eduntur tonitrua, cum globata dissoluitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerat, emittit. Hoc proprie fragor dicitur, subitus, & vehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam vero viui stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes sonus ille cælestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, vt inclusus aer caua nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cum maiorem sibi locum quærit, à quibus inuolutus est, sonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt.

CAP. XXXVIII. Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocumque modo illisæ sunt, sonant, sed si apte sunt compositæ ad sonum edendum. Auersæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit. Et plurimum interest, vtrum cauæ concutiantur, an planæ & extentæ. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magna vi, & procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, & primam quamque partem eius soluit. Ne vesica quidem, quocumque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro diuisa est, sine vllo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, vt sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissiluere, non sonant. Adijce nunc, quod nubes in monte actæ, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa & eminentia. Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi vniuersus erumpit, nec crepat. Hoc vt scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (vt ita dicam) ictu, & totum globum semel dissipante opus est, vt sonitus erumpat: qualis auditur cum tonat.

CAP. XXIX. Præter hæc natura aptus est aer ad voces. Quid ni? cum vox nihil aliud sit, quam ictus aer. Debent ergo nubes vtrimque dissecari & cauæ & intentæ. Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quam plena, quanto intenta quam remissa. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa repugnantem ex vlteriore

parte

parte spiritum pulsant, hæc ad ipsum aerem acta, nisi concauo, non tinniunt.

CAP. XXX. Quidam, inter quos Asclepiodotus est, iudicant sic, quorumdam quoque corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Ætna aliquando multo igne abundauit: ingentem vim arenæ vrentis effudit. Inuolutus est dies puluere, populosque subita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuisse tonitrua & fulmina: quæ concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tanto feruore aeris, nullas fuisse. Aliquando Cambyses ad Ammonem misit exercitum: quem arena Austro mota, & more niuis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verissime est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenæ sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, vtriusque naturæ corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aere vagari. Itaque si quid tale interuenit, nubem facit solidiorem crassioremque, quam si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quæ dixi, sine incendijs vaporantibus aera repleuerunt, siue ventis terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quam humida conferunt. Est autem nubes (vt diximus) spissitudo aeris crassi.

CAP. XXXI. Ceterum mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quidquam dubij relinquentia, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illæsis conflatur argentum, Manente vagina, gladius liquescit. Et inuiolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec vltra triduum rigor ille durat. Illud æque inter annotanda ponas licet, quod & hominum, & ceterorum animalium quæ icta sunt caput spectat ad exitum fulminis: quod omnium percussarum arborum contra fulmina hastulæ surgunt. Quid, quod malorum serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cum fulmine icta sunt, venenum omne consumitur? Vnde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant.

CAP. XXXII. Quid, quod futura portendunt: nec vnius tantum aut alterius rei signa dant, sed sæpe totum fatorum sequentium ordinem nunciant, &

quidem decretis euidentibus, longeque clarioribus, quam si scriberentur? Hoc autem inter nos & Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quod nubes collisæ sunt, ideo fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi, vt fulmina emittantur. Nam cum omnia ad Deum referant, in ea sunt opinione, tamquam, non quia facta sunt, significent; sed quia significatura sunt, fiant: eadem tamen ratione fiant, siue illis significare propositum est, siue consequens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittantur? Quomodo aues non in hoc motæ, vt nobis occurrerent. dextrum auspicium, sinistrumve fecerunt. Et illas, inquit, Deus mouit. Nimis illum otiosum, & pusillæ rei ministrum facis, si alijs somnia, alijs exta disponit. Ista nihilominus diuina ope geruntur. Sed non à Deo pennæ auium reguntur, nec pecudum viscera sub ipsa secuti formantur. Alia ratione fatorum series explicatur, indicia venturi vbique præmittens, ex quibus nobis quædam familiaria, quædam ignota sunt. Quidquid fit, alicuius rei futuræ signum est: fortuita, & sine ratione vaga, diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo est, etiam prædictio est. Cur ergo aquilæ hic honor datus est, vt magnarum rerum faceret auspicia: aut coruo, aut paucissimis auibus: ceterarum sine præsagio vox est? Quia quædam in artem nondum redacta sunt. Quædam vero ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conuersationem. Ceterum nullum animal est, quod non motu & occursu suo prædicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quædam notantur. Auspicium est obseruantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterum & illa quæ pereunt. Quinque stellarum potestatem Chaldæorum obseruatio excepit. Quid tu? tot millia siderum iudicas otiosa lucere? Quid est porro aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quam quod paucis nos sideribus assignant: cum omnia quæ supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos propius vim suam dirigunt: & ea quæ frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterum & illa quæ aut immota sunt, aut propter velocitatem vniuerso mundo parem immotis similia, non extra ius dominiumque nostri sunt. Aliud adspice, & distri-

butis

butis rem efficis, tractas. Non magis autem facile est, scire quid possint, quam dubitari debet, an possint.

CAP. XXXIII. Nunc ad fulmina reuertamur: quorum ars in tria diuiditur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulā spectat; secunda, ad diuinationē; tertia, ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare vt remittant minas.

CAP. XXXIV. Summa esse vim fulminum iudicant: quia quidquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius ostenti significatione minuitur. Quidquid exta, quidquid aues minabatur, secundo fulmine abolebitur. Quidquid fulmine denuntiatum est, nec extis, nec aue contraria refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare quia vero verius nihil est. Si aues futura cecinerunt, non potest hoc auspicium fulmine irritum fieri; aut si potest, non futura cecinere. Non enim nunc auem comparo, & fulmen, sed duo veri signa; quæ si vnum significant, paria sunt. Itaq; si fulminis interuentus submouet extorum, vel augurum iudicia, male inspecta exta, male obseruata auguria sunt. Non enim refert, vtrius rei maior potentiorve natura sit, si vtraque res veri attulit signum, quantum ad hoc par est. Si dicas flammæ vim maiorem esse, quam fumi, non mentieris: sed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque si hoc dicunt, quoties exta aliud significabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas maior, fortasse consentiam: sed si hoc dicunt, quam vis altera signa verum prędixerint, fulminis ictus priora deleuit, & ad se fidem tranxit, falsum est. Quare? quia nihil interest, quam multa auspicia sint: fatum vnum est; quod si bene primo auspicio intellectum est, secundo non interit: idem est. Ita dico, non refert, idem an aliud sit, per quod quærimus: quoniam de quo quærimus, idem est.

CAP. XXXV. Fatum fulmine mutari non potest. Quidni? Nam fulmen ipsum fati pars est. Quid ergo expiationes, procurationesque, quo pertinent, si immutabilia sunt fata? Permitte mihi illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiunt ista, & nihil aliud esse existimant, quam ægræ mentis solatia. Fata aliter ius suum peragunt, nec vlla commouentur prece, non misericordia flectuntur, non gratia. Seruant cursum ireuocabilem, ex destinato fluunt. Quemadmodum

dum

dum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens præcipitat: sic ordinem rerum fati æterna series rotat, cuius hæc prima lex est, stare decreto.

CAP. XXXVI. Quid enim intelligis fatum? Existimo necessitatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. Hanc si sacrificijs, & capite niueæ agnæ, exorari iudicas: diuina non nosti. Sapientis quoque viri sententiam negatis posse mutari. Quanto magis Dei? cum sapiens quid sit optimum in præsentia sciat, illius diuinitati omne præsens sit. Agere tamen nunc eorum volo caussam, qui procuranda existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ad submouenda pericula, aliquando ad leuanda, aliquando ad differenda.

CAP. XXXVII. Quid sit quod sequitur, paullo post prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quod nos quoque existimamus vota proficere, salua vi ac potestate fatorum: quædam enim à dijs immortalibus ita suspensa relicta sunt, vt in bonum vertant, si admotæ dijs preces fuerint, si vota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non susceperis vota, fiet. Si non est futurum, etiam si susceperis vota, non fiet. Falsa est ista interrogatio: quia illam mediam inter ista exceptionem præteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si vota suscepta fuerint. Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suscipias vota, aut non.

CAP. XXXVIII. Puta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum, vt vtique fiant vota. Ideo fient. Fatum est, vt hic disertus sit, sed si litteras didicerit: ab eodem fato continetur, vt litteras discat: ideo discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit. An in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum est, vt nauiget: ideo nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit prædictas diuinitus minas. At hoc quoque in fato est, vt expiet: ideo expiabit. Ista nobis opponi solent, vt probetur nihil voluntati nostræ relictum, & omne ius fato traditum. Cum de ista re agetur, dicam,

quem-

quemadmodum, manente fato, aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc vero id de quo agitur, explicaui, quomodo si fati certus est ordo, expiationes procurationesque prodigiorum, pericula auertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vtique enim expiare, etiam non suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quod fati minister est. Sic cum sanitas videatur esse fato, debetur & medico; quia ad nos beneficium fati per huius manus venit.

CAP. XXXIX. Genera fulminum tria esse ait Cæcinna: Consiliarium, Auctoritatis, & quod Status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cum aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, vbi post rem factam venit, quam futuram bono malòve significat. Status est, vbi quietis nec agentibus quidquam, nec cogitantibus quidem, fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat; sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideoque separatur à consiliario: quia illud suadet dissuadetque, hoc solam impendentis periculi euitationem continet. Vt cum timemus ignem aut fraudem à proximis, aut insidias à seruis. Etiamnum tamen aliam distinctionem vtriusque video; Consiliarium est, quod cogitanti factum est; monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem vtraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at vltro monentur.

CAP. XL. Primo omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod vrit. Quod terebrat, subtile est & flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram & puram flammæ tenuitatem. Quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtam vim spiritus coacti & procellosi. Itaque illud fulmen per id foramen, quod ingressum est, redit & euadit. Huius late sparsa vis, rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, quod vrit, multum terreni habet, & igneum magis est quam flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quæ percussis inhæ-

Inhæreant. Nullum quidem ſigne igni fulmen venit: ſed hoc proprie igneum dicimus, quod manifeſta ardoris veſtigia imprimit. Quod, aut vrit, aut fuſcat. Tribus modis vrit: aut enim afflat, & leui iniuria lædit, aut comburit, aut accendit. Omnia iſta vrunt, ſed genere & modo differunt. Quodcumque combuſtum eſt, vtiq; & vſtum eſt. At non omne quod vſtum, vtique & combuſtum eſt. Item quod accenſum eſt: poteſt enim illud ipſo tranſitu ignis vſſiſſe. Quis neſcit quædam vri quidem, nec ardere? Nihil autem poteſt ardere, quod non vratur. Vnum hoc adijciam. Poteſt aliquid eſſe combuſtum, quod non ſit accenſum poteſt accenſum eſſe, nec combuſtum.

CAP. XLI. Nunc ad id tranſeo genus fulminis, quo icta fuſcantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Vtrique diſtinctionem ſuam reddam. Decoloratur, id cuius color vitiatur, non mutatur. Coloratur, id cuius alia fit quam fuit facies: tamquam cærulea, vel nigra, vel pallida. Hæc adhuc Etruſcis & philoſophis communia ſunt. In illo diſſentiunt, quod fulmina dicunt à Ioue mitti, & tres illi manubias dant. Prima (vt aiunt) monet, & placata eſt, & ipſius conſilio Iouis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, ſed ex conſilij ſententia: duodecim enim deos aduocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit, ſed tunc quoq; non aliter, quam vt noceat. Ne prodeſt quidem impune. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit; ſed adhibitis in conſilium dijs, quos ſuperiores & inuolutos vocant. Quæ vaſtat & includit, & mutat ſtatum priuatum vtiq; & publicum, quem inuenit. Ignis enim nihil eſſe, quod ſit, patitur.

CAP. XLII. In his prima ſpecie ſi intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum eſt quam credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, ſtatuas ſuas nonnumquam petere, vt, impunitis ſacrilegis, percuſſis ouibus, incenſis aris, pecudes innoxias feriat, & ad ſuum concilium à Ioue deos, quaſi in ipſo parum conſilij ſit, aduocari: illa læta & placata eſſe fulmina, quæ ſolus excutiat: perniciosa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? Si quæris à me, quid ſentiam, non exiſtimo tam hebetes fuiſſe, vt crederent, Iouem, aut non æque voluntatis, aut certe minus paratum eſſe. Vtrum enim eum emiſit ignes, quibus innoxia capita percuteret,

ſce-

ſcelerata tranſiret, aut noluit iuſtius mittere, aut non ſucceſſit: Quid ergo ſecuti ſunt, cum hoc dicerent? Ad coercendos animos imperitorum, ſapientiſſimi viri iudicauerunt ineuitabilem metum, vt ſupra nos aliquid timeremus. Vtile erat in tanta audacia ſcelerum aliquid eſſe, aduerſum quod nemo ſibi ſatis potens videretur. Ad conterrendos itaq; eos, quibus innocentia niſi metu non placet, poſuere ſuper caput vindicem, & quidem armatum.

CAP. XLIII. Quare ergo id fulmen quod ſolus Iupiter mittit, placabile eſt: perniciosum id, de quo deliberauit, & quod alijs quoque dijs auctoribus miſit? Quia Iouem, id eſt, regem, prodeſſe etiam ſolum oportet, nocere non, niſi cum pluribns viſum eſt. Diſcant hoc ij, quicumque magnum potentiam inter homines adepti ſunt, ſine conſilio nec fulmen quidem mitti: aduocent, conſiderent multorum ſententias, lacita temperent, & hoc ſibi proponant, vbi aliquid percuti debet, ne Ioui quidem ſuum ſatis eſſe conſilium.

CAP. XLIV. In hoc quoque tam imperiti non fuere, vt Iouem exiſtimarent tela mutare: poeticam iſta licentiam decent.

Eſt aliud leuius fulmen, cui dextra Cycoplum,
Sauitai flammaque minus, minus addidit ira.
Tela ſecunda vocant ſuperi....

Illos vero altiſſimos viros error iſte non tenuit, vt exiſtimarent Iouem modo leuioribus fulminibus & luſorijs vti: ſed voluerunt admonere eos quibus aduerſus peccata hominum fulminandum eſt, non eodem modo omnia eſſe percutienda: quædam frangi debere, quædam elidi & d ſtringi, quædam admoueri.

CAP. XLV. Ne hoc quidem crediderunt, Iouem, qualem in Capitolio & in ceteris ædibus colimus, mittere manu fulmina, ſed eundem quem nos Iouem intelligunt, cuſtodem rectoremque vniuerſi, animum ac ſpiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic eſt, ex quo ſuſpenſa ſunt omnia, cauſſa cauſſarum. Vis illum prouidentiam dicere? recte dices. Eſt enim, cuius conſilio huic mundo prouidetur, vt inconfuſus eat, & actus ſuos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis.

Eſt

Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipse enim est, totum quod vides, totus suis partibus inditus & se sustinens vi sua. Idem Etruscis quoque visum est: & ideo fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur.

CAP. XLVI. At quare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In maiorem me quæstionem vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Ioue, sed sic omnia disposita, vt ea etiam quæ ab illo non fiunt, tamen sine ratione non fiant: quæ illius est. Vis eorum, illius permissio est. Nam etsi Iupiter illa nunc non facit, fecit vt fierent. Singulis non adest; sed signum, & vim, & caussam dedit omnibus.

CAP. XLVII. Huic illorum diuisioni non accedo. Aiunt aut perpetua, aut finita esse fulmina, aut prorogatiua. Perpetua, quorum significatio in totam vitam pertinet; nec vnam rem id enunciat, sed contextum rerum per omnem deinceps ætatem futurarum complectitur. Hæc sunt fulmina, quæ prima accepto patrimonio, & in nouo hominis aut vrbis statu fiunt. Finita ad diem vtique respondent. Prorogatiua sunt, quorum minæ differri possunt, auerti tollique non possunt.

CAP. XLVIII. Dicam quid sit, quare huic diuisioni non consentiam. Nam & quod perpetuum vocant fulmen, finitum est. Æque enim talia ad diem respondent. Nec ideo finita non sunt, quia multum tempus significant. Et quod prorogatiuum videtur, finitum est. Nam illorum quoque confessione certum est, quovsque impetretur dilatio. Priuata enim fulmina negant vltra decimum annum, publica vltra tricesimum posse deferri. Hoc modo & ista finita sunt: quia vltra quod non prorogentur, inclusum est. Omnium ergo fulminum & omnis euentus dies stata est. Non potest enim vlla incerti esse comprehensio. Quæ inspicienda sint in fulgure, passim & vage dicunt, cum possint sic diuidere, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinæ dederat, diuisa sunt, vt inspiciatur vbi factum sit, quando, cui, in qua re, quale, quantum. Hæc si digerere in partes suas voluero, quid postea faciam, nisi immensum procedam?

CAP.

CAP. XLIX. Nunc nomina fulminum, quæ a Cæcinna ponuntur, perstringam: & quid de his sentiam, exponam. Ait esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non rite facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cauendum sit. Pestifra, quæ mortem exsiliumque portendunt. Fallacia, quæ per speciem alicuius boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus; & hereditatem, cuius compendium magno sit luendum incommodo. Deprecanea, quæ speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minæ. Attestata, quæ prioribus consentiunt. Aterranea, quæ in incluso fiunt. Obruta, quibus iam prius percussa nec procurata feriuntur regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia vrbis liberæ loca: quorum significatio regnum ciuitati minatur. ¡Inferna, cum è terra exsiliunt ignes. Hospitalia, quæ sacrificijs ad nos Iouem arcessunt, & (vt verbo eorum molliori vtrar) inuitant: sed si irascente domino inuitant, tunc venire cum magno inuitantium Periculo affirmat. Auxiliaria, quæ aduocata, sed aduocantium bono veniunt.

CAP. L. Quanto simplicior diuisio est, qua vtebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Græca subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quædam sunt, quæ significant id quod ad nos pertinet: quædam aut nihil significãt, aut id cuius intellectus ad nos non peruenit. Ex his quę significant, quędam sunt læta, quædam aduersa, quædam nec aduersa nec læta. Aduersorum hæ species sunt. Aut ineuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut quæ minui possunt, at quæ prorogari. Læta aut mansura, significant, aut caduca. Mixta aut partem habent boni, partem mali, aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec aduersa, nec læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, qua nec terreri nec lætari debemus: vt peregrinationem, in qua nec metus, nec spei quidquam sit.

CAP. LI. Reuertar ad ea fulmina, quæ significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat: tamquam, vtrum eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil significant fulmina, aut id cuius notitia nos effugit: vt illa quæ in vastum mare sparguntur, aut in desertas solitudines: quorum significatio, vel nulla est, vel perit.

CAP.

CAP. LII. Pauca adhuc adiſciam ad ennarandam vim fulminis, quæ non eodem modo omnem materiam vexat. Valentiora, quia reſiſtunt, vehementius diſſipat: cedentia nonnumquam ſine iniuria tranſit. Cum lapide ferroque, & duriſſimis quibuſque, confligit: quia viam neceſſe eſt per illa impetu quærat. Itaque facit viam qua effugiat: teneris & rarioribus parcit, quamquam & flammis opportuna videantur: quia tranſitu patente minus ſæuit. Loculis itaque, vt dixi, integris, pecunia quæ in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuimus per occulta foramina tranſcurrit. Quidquid autem in tigno ſolidum inuenit, vt contumax vincit. Non vno autem, vt dixi, modo ſæuit: ſed quid quæque vis fecerit, ex ipſo genere iniuriæ intelligis, & fulmen opere cognocis. Interdum in eadem materia, multa diuerſa, eiuſdem vis fulminis facit: ſicut in arbore, quod aridiſſimum eſt, vrit: quod ſolidiſſimum & duriſſimum eſt, terebrat & frangit: ſummos cortices diſſipat, interiores libros interioris arboris rumpit, ac ſcindit, folia perſtringit ac tundit: vinum gelat, ferrum & æs fundit.

CAP. LIII. Illud eſt mirum, quod vinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potum aut examinat, aut dementes facit. Quare id accidat quærenti mihi, illud occurrit. Ineſt fulmini vis peſtifera. Ex hoc aliquem remanere ſpiritum in eo humore quem coegit gelauitque veriſimile eſt. Nec enim alligari potuiſſet, niſi aliquod illi eſſet additum vinculum. Præterea olei quoque, & omnis vnguenti, teter poſt fulmen odor eſt. Ex quo apparet, ineſſe quamdam ſubtiliſſimo igni, & contra naturam acto, peſtilentem potentiam, qua non tantum icta cadunt, ſed etiam afflata Præterea quocumque decidit fulmen, ibi odorem ſulphuris eſſe certum eſt: qui quia natura grauis eſt, ſæpius hauſtus alienat. Sed ad hoc vacui reuertemur. Fortaſſe enim libebit oſtendere, quantum omnia iſta à philoſophia artium parente fluxere. Illa primum & quæſiuit cauſſas rerum, & obſeruauit effectus: & quod fulminis inſpectione longe melius eſt, initijs rerum exitus contulit.

CAP. LIV. Nunc ad opinionem Poſidonij reuertar. E terra terreniſque omnibus pars humida efflatur, pars ſicca & fumida. Hæc fulminibus alimentum eſt:

illa imbribus. Quidquid in aera ſicci fummoſique peruenit, id includi ſe nubibus non fert, ſed rumpit claudentia. Inde eſt ſonus, quem nos tonitrum vocamus. In ipſo quoque aere quidquid attenuatur, ſimul ſiccatur & calet. Hoc quoque ſi incluſum eſt, æque fugam quærit, & cum ſono euadit. Et modo vniuerſam eruptionem facit, eoque vehementius intonat; modo per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic ſpiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut peruolat. Volutio autem ſpiritus, in nube concluſi, valentiſſimum eſt accendi genus.

CAP. LV. Tonitrua nihil aliud ſunt, quam ſicci aeris ſonitus, qui fieri, niſi dum aut terit, aut rumpitur, non poteſt. Et ſi colliduntur inquit, nubes inter ſe, fit is quem deſideras ictus, ſed non vniuerſus. Neque enim tota totis concurrunt, ſed partibus. Nec ſonant mollia, niſi illiſa duris ſint. Itaque non auditur fluctibus, niſi impactus. Ignis, inquit miſſus in aquam, ſonat, dum exſtinguitur. Puta ita eſſe: pro me eſt. Non enim ignis tunc ſonum efficit, ſed ſpiritus per exſtinguentia effugiens. Vt dem tibi, & fieri ignem in nube, & exſtingui, è ſpiritu naſcitur & attritu. Quid ergo? inquit: non poteſt aliqua ex his tranſcurrentibus ſtellis incidere in nubem, & exſtingui? Exiſtimemus poſſe aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem cauſſam quærimus & aſſiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum eſſe, quod dicis: aliquando poſt tonitrua emicare ignes, ſtellis tranſuerſis & cadentibus ſimiles. Non ob hoc tonitrua facta ſunt: ſed cum hoc fieret, tonitrua facta ſunt. Clidemus ait, fulgurationem ſpeciem inanem eſſe, non ignem. Sic enim per noctem ſplendorem motu remorum videri. Diſſimile eſt exemplum: illic enim ſplendor intra ipſam aquam apparet: hic qui fit in aere, erumpit & exſilit.

CAP. LVI. Heraclitus exiſtimat fulgurationem eſſe velut apud nos incipientium ignium conatus, primam flammam incertam, modo intereuntem, modo reſurgentem. Hæc antiqui fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus, antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Cæcinnam inuenio, facundum virum: qui habuiſſet aliquod in eloquentia nomen; niſi illum Ciceronis vmbra preſſiſſet. Etiãnũ niſi illo verbo vtebantur antiqui, correpto, quo nos pro-

producta vna syllaba vtimur. Dicimus enim vt splendere, sic fulgere. At illis ad significandum hanc è nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat, media syllaba correpta, vt dicerent fulgere.

CAP. LVII. Quid ipse existimem, quæris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodaui manum. Dicam; Fulgurat, cum repentinum late lumen emicuit. Id euenit, vbi in ignem extenuatus in nubibus aer vertitur, nec vires, quibus longius prosiliat, inuenit. Non miraris, puto, si aera aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquescit excussa glans funda, & attritu aeris velut igne distillat. Ideo æstate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi est. Facilius autem attritu calidorum ignis existit. Eodem modo fit fulgor qui tantum splendet, & fulmen quod mittitur. Sed illi leuior vis, alimentique est minus. Et, vt breuiter dicam quod sentio: Fulmem est fulgur intentum. Ergo vbi calidi fumidique natura, emissa terris, in nubes incidit, & diu in illarum sinu volutata est, nouissime erumpit. Et quia vires non habet, splendor est. At vbi fulgura plus habuere materiæ, & maiore impetu arserunt, non apparent tantum, sed decidunt.

CAP. LVIII. Quidam vtique existimant fulmen reuerti; quidam subsidere, vbi alimenta prægrauauerunt, & fulmen ictu languidiore delatum est. At quare fulmen subitum apparet, nec continuatur assiduus ignis? Quia celerrimi motus est; simul & nubes rumpit, & aera incendit. Deinde desinit flamma quiescente motu. Non enim est assiduus spiritus cursus, vt ignis possit extendi, sed quoties fortius ipsa iactatione se accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cum euasit, & pugna desijt, ex eadem caussa modo vsque ad terram profertur, modo dissoluitur, si minore vi depressus est. Quare oblique fertur? Quia spiritu constat. Spiritus obliquus est, flexuosusque. Et quia natura ignem sursum vocat, iniuria deorsum premit, incipit obliquus esse. Interdum dum neutra vis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur? Quia opposita sunt nubibus, & è cœlo cadentibus, per hæc transeundum est.

CAP.

CAP. LIX. Intelligo quid iam dudum desideres, quid efflagites. Malo, inquis, fulmina non timere, quam nosse. Itaq; alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illorum excuti volo, quam naturam indicari. Sequar quo vocas; omnibus enim rebus, omnibusque sermonibus aliquid salutare miscendum est. Cum imus per occulta naturæ, cum diuina tractamus, vindicandus est à malis suis animus, ac subinde firmandus: quod etiam eruditis, & hoc vnum agentibus necessarium est; non vt effugiamus ictus rerum (vndique enim tela in nos iaciuntur) sed vt fortiter constanterque patiamur. Inuicti esse possumus, inconcussi non possumus; quamquam interim spes subit, inconcussos quoque esse non posse. Quemadmodum, inquis? Contemne mortem; & omnia quæ ad mortem ducunt, contempta sunt: siue illa bella sint, siue naufragia, seu morsus ferarum, seu ruinarum subito lapsu procidentium pondera. Numquid amplius facere possunt, quam vt corpus ab anima resoluant? Hæc nulla diligentia euitat, nulla felicitas donat, nulla potentia euincit. Alia fortuito disponuntur; mors omnes æque vocat. Iratis dijs propitijsque moriendum est; animus ex ipsa desperatione sumatur. Ignauissima animalia, quæ natura ad fugam genuit, vbi exitus non patet, tentant fugam corpore imbelli, Nullus perniciosior hostis est, quam quem audacem angustiæ faciunt; longeque violentius semper ex necessitate, quam ex virtute corruitur. Maiora, aut certe paria, conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus, nos, quantum ad mortem, proditos esse; & sumus. Ita est, Lucili. Omnes reseruamur ad mortem. Totum hunc quem vides populum, quovsque cogitas esse? cito natura reuocabit & condet; nec de re, sed de die queritur. Eodem citius tardiusve veniendum est. Quid ergo? Non tibi timidissimus omnium videtur, & insipientissimus, qui magno ambitu rogat moram mortis? Nonne contemneres eum, qui inter perituros constitutus, beneficij loco peteret, vt vltimus ceruicem præberet? Idem facimus. Magno æstimamus, mori tardius. In omnes constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione iustissima. Nam, quod maximum solet esse solatium extrema passuris, quorum eadem caussa, sors eadem est. Sequeremur traditi à

iudice

iudice aut magistratu, & carnifici nostro præstaremus obsequium: quid interest, vtrum ad mortem iussi eamus, an vltronei. O te dementem, & oblitum fragilitatis tuæ, si tunc mortem times, cum tonat! Ita ne salus tua in hoc vertitur: Viues, si fulmen effugeris? Petet te gladius, petet lapis, petet febris. Non maximum ex periculis, sed speciosissimum fulmen est. Male scilicet erit actum tecum, si sensum mortis tuæ celeritas infinita præuenerit, si mors tua procurabitur, si tu tunc quoque cum exspiras, non superuacuæ, sed alicuius magnæ rei signum es. Male scilicet tecum agitur, si cum fulmine conderis. Sed pauescis ad cęli fragorem, & ad inane nubilum trepidas, & quoties aliquid effulsit, exspiras. Quid ergo? Honestius iudicas deiectione animi per te quam fulmine? Eo itaque fortior aduersus cœli minas surge, & cum mundus vndique exarserit, cogita te nihil habere de tanta mole perdendum. Quod si tibi parari credis illam cœli confusionem, illam tempestatum discordiam, si propter te ingestæ, illisæque nubes strepunt, si in tuum exitium tanta vis ignium excutitur: at tu solatij loco numera tanti esse mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metum. Est inter cetera quoq; hoc commodum eius, quod exspectationem tuam antecedit. Nemo vmquam fulmen timuit, nisi qui effugit.

LIBER TERTIVS.

Qui est de Aquis.

Argumentum.

INitio dolet tam sero ad studium naturæ accessisse, cum satius sit Dei opera, quam Philippi, aut Alexandri latrocinia celebrare. Aquarum deinde tractationem, a diuisione in dulces, & medicatas, instituit. Negat fontes & flumina ex imbribus nasci, quia experimento proprio didicit maximas pluuiarum non vltra decem pedes terram madefacere. Terram igitur potius in aquas mutabilem facit, Thaletem, qui

terram

terram aqua, more nauigij vehit, ineptire dicit: sed telluris corpus instar humani esse, in quo venæ aquarum, ceu sanguinis, arteriæ spiritus sint conceptacula. Quidam etiam fontes implentur, aut deplentur certis horis aut mensibus, quomodo quartana ad horam venit, aut podagra tempus respondet. Ab aquis ad pisces transit, & aliquantulum circa mullos adhæret; quos luxuria Romana Euripis sub mensas fluentibus exemptos, & vitreis ollis inclusos, vario & maculoso colore, id est, picta & formosa morte exspirantes spectabat, oculosque pascebat ante gulam. Redit dein ad aquas, & de earum medicaminibus & miraculis plurima ex Aristotele & aliunde permiscet. Ad diluuia postremo & fatales aquarum inundationes gressum mouet. Ea euenire, cum mare, flumina, cœlum in exitium humani generis conspirauerint. Oceanus deinde & omnis aquarum illa eluuies in sedes suas reuocatur, redditurque iterum terris homo inscius scelerum; qui tamen in innocentia sua non diurnat, & cito redit in nequitiam.

PRÆFATIO.

NOn præterit me, Lucili virorum optime, quam magnarum rerum fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & caussas secretaque eius eruere, atque alijs noscenda prodere. Quando tam multa consequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premit à tergo senectus, & objicit annos inter vana studia consumptos; tanto magis vrgeamus, & damna ætatis male exemptæ labor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonij longe à domino iacentis cura soluatur; sibi totus animus vacet, & ad contemplationem sui saltem in ipso fugæ impetu respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quidquid amissum est, id diligenti vsu præsentis vitæ recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex pœnitentia transitus. Libet mihi exclamare illum poetæ inclyti versum:

Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
Tempore molimur . . . . .

Hoc dicerem, si puer iuuenisve molirer. Nullum enim non tam magnis rebus tempus angustum est. Nunc

vero ad rem feriam, grauem, immenſam, poſt meridianas horas acceſſimus. Faciamus quod in itinere fieri ſolet. Qui tardius exierunt, velocitate penſant moram. Feſtinemus, & opus neſcio an ſuperabile, magnum certe, ſine ætatis excuſatione tractemus. Creſcit animus, quoties cœpti magnitudinem attendit, & cogitat, quantum propoſito, non quantum ſibi ſuperſit. Conſumpſere ſe quidam, dum acta regum externorum componunt, quæque paſſi inuicem auſique ſunt populi. Quanto ſatius eſt, ſua mala exſtinguere, quam aliena poſteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quam Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuere peſtes mortalium, quam inundatio, qua planum omne perfuſum eſt; quam conflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal ſuperauerit Alpes, ſcribunt: quemadmodum confirmatum Hiſpaniæ cladibus bellum Italæ inopinatus retulerit: fractiſq;rebus etiã poſt Carthaginem pertinax, reges pererauerit, contra, Romanos ducem ſe promittens, etiam ſine exercitu: quemadmodum non deſierit ſenex omnibus angulis bellum quærere: adeo ſine patria eſſe pati poterat, ſine hoſte nõ poterat. Quanto ſatius, quid faciendũ ſit, quam quid factũ ſit, quærere; ac docere eos qui ſua permiſere fortunę nihil ſtabile ab illa datum eſſe, eius omnia fluere aura mobilius? neſcit enim quieſcere, gaudet lætis triſtia ſuſtinere, & vtraque miſcere. Itaque in ſecundis nemo confidat, in aduerſis nemo deficiat: alternæ ſunt vices rerum. Quid exultas? Iſta quibus veheris in ſummum, neſcis vbi te relictura ſint: habebunt ſuum, non tuum finem. Quid iaces? ad imum delatus es: nunc eſt reſurgendi locus. In melius aduerſa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda eſt animo varietas, non priuatarum tantum domum, quas leuis caſus impellit, ſed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta ſupra imperantes conſtiterunt. Vetera imperia in ipſo flore cecidere. Iniri non poteſt numerus, quam multa ab alijs fracta ſint: nunc cum maxime Deus alia exaltat, alia ſubmittit, nec molliter ponit, ſed ex faſtigio ſuo nullas habitura reliquias iactat. Magna iſta, quia parui ſumus, credimus. Multis rebus non ex natura ſua, ſed ex humilitate noſtra magnitudo eſt. Quid præcipuum in rebus humanis

eſt?

est? Non classibus maria complesse, nec in rubri maris littore signa fixisse, nec deficiente terra ad iniurias aliorum errasse in Oceano, ignota quærentem: sed animo omne vidisse, & qua nulla est maior victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi, qui se. Quid est præcipuum? Erigere animum supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignum putare quod speres. enim habet dignum, quod concupiscas? qui à diuinorum conuersatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quam quorum oculi in densam vmbram ex claro sole redière. Quid est præcipuum? Posse lęto animo aduersa tolerare quidquid acciderit: sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Debuisses enim velle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non aduersus tantum, sed & infestus: nec auidus periculi, nec fugax, qui sciat fortunam non expectare, sed facere: aduersus vtramque intrepidus inconfususque prodire, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est præcipuum? non admittere in animum mala consilia, puras ad cælum manus tollere: nullum petere bonum, quod vt ad te transeat, aliquis dare debet, aliquis amittere: optare, quod sine aduersario optatur, bonam mentem: cetera magno æstimata mortalibus, etiam si quis domum casus attulerit, sic intueri, quasi exitura, qua venerint. Quid est præcipuum? Altos supra fortuita spiritus attollere: hominis meminisse, vt, siue felix eris, scias hoc non futurum diu, siue infelix, scias hoc te non esse, si non putes. Quid est præcipuum? in primis labris animam habere. Hæc res efficit non è iure Quiritium liberum, sed è iure naturæ. Liber autem est, qui seruitutem effugit sui. Hæc est assidua seruitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem æqualiter premens, sine interuallo, sine commeatu. Sibi seruire, grauissima seruitus est: quam discutere facile est, si desieris multa te poscere, si desieris tibi referre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris & ætatem, licet prima sit; ac tibi ipse dixeris? Quid insanio? quid anhelo? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis inspicere rerum naturam: primo discedemus à

sordidis, deinde animum ipsum, quo magno summoque opus est, seducemus à corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quæ contra nequitiam nostram, furoremque discuntur, quæ damnamus, nec ponimus.

CAP. I. Quæramus ergo de aquis, & inuestigemus, qua ratione fiant: siue, vt ait Ouidius.

Fons erat illimis nitidis argenteus vndis,

siue, vt ait Virgilius.

Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis
It mare præruptum, & pelago premit arua sonanti.

siue vt apud te, Iunior carissime, inuenio,

Eleus Siculis de fontibus exsilit amnis.

quæ ratio aquas subministret quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque decurrant: quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum amnium crescant. Nilum interim seponamus à turba, propriæ naturæ & singularis: illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quam calentes. In quibus quærendum erit, vtrum calidæ nascuntur, an fiant. De ceteris quoque differemus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit vtilitas. Quædam enim oculos, quædam neruos iuuant, quædam inueterata & desperata à medicis vitia percurant. Quædam medentur vlceribus, quædam interiora fouent potu, & pulmonis ac viscerum querelas leuant. Quædam supprimunt sanguinem: tam varius singulis vsus, quam gestus est.

CAP. II. Aut stant omnes aquæ, aut eunt, aut colligunt, aut varias habent venas. Aliæ sunt dulces, aliæ variæ: asperæ quippe interueniunt, salsæ amaræque aut medicatæ: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent præterea multa discrimina. Primum tactus: frigidæ calidæque sunt; deinde ponderis: leues & graues sunt: deinde coloris puræ sunt & turbidæ, cæruleæ: deinde salubritatis: sunt enim salubres & vtiles, sunt mortiferæ, sunt quæ cogantur in lapidem. Quædam tenuas, quædam pingues: quædam alunt, quædam sine vlla bibentis ope transeunt, quædam haustæ fecunditatem afferunt.

CAP. III. Vt stet aqua, aut fluat, loci positio efficit:

in deuexo fluit, in plano continetur & ſtagnat, & aliquando in aduerſum ſpiritu impellitur; tunc cogitur, fluit. Colligitur ex imbribus: ex ſuo fonte natiua eſt. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi, & naſci; quod in Fuſcino videmus, in quem montis circumiecti fluuij deriuantur. Sed & magnæ latenteſque in ipſo vndæ ſunt; itaque etiam cum hiberni defluxere torrentes, faciem ſuam ſeruant.

CAP. IV. Primum ergo quæramus, quomodo ad continuandos fluminum curſus terra ſufficiat, vnde tantum aquarum exeat. Miramur, quod acceſſionem fluminum maria non ſentiant. Aeque mirandum eſt, quod detrimenta exeuntium terra non ſentit. Quid eſt, quod illam ſic impleuit, vt præbere tantum ex recondito poſſit, ac ſubinde ſuppleat? Quamcumque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorum ac fontium.

CAP. V. Quidam iudicant, terram, quidquid aquarum emiſit, rurſus accipere; & ob hoc maria non creſcere, quia quod influxit, non in ſuum vertunt, ſed protinus reddunt. Occulto enim itinere ſubit terras, & palam venit, ſecreto reuertitur, colaturque in tranſitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem ſaporis in tanta ſoli varietate exuit, & in ſinceram aquam tranſit.

CAP. VI. Quidam exiſtimant, quidquid ex imbribus terra concipit, in flumina rurſus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod pauciſſima flumina ſunt in his locis, in quibus rarus eſt imber. Ideo ſiccas eſſe aiunt Aethiopiæ ſolitudines, paucoſque inueniri in interiore Africa fontes; quia feruida cæli natura ſit, & pæne ſemper æſtiua. Squalidæ itaque ſine arbore, ſine cultore arenæ iacent, raris imbribus ſparſæ, quos ſtatim combibunt. At contra conſtat, Germaniam Galliamque & proxime ab his Italiam, abundare riuis & fluminibus; quia cœlo humido vtuntur, & ne æſtas quidam imbribus caret.

CAP. VII. Aduerſus hæc multa dici poſſe vides. Primum ego tibi vinearum diligens foſſor affirmo, nullam pluuiam eſſe tam magnam, quæ terram vltra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam cruſtam conſumitur, nec in inferiora deſcēdit. Quomodo ergo poteſt imber ſuggerere

amnibus vires, qui summam humum tangit? Pars maior eius per fluminum alueos in mare aufertur. Exiguum est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absumit quidquid in se fusum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbribus non augentur amnes: quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quod quædam flumina erumpunt saxis & montibus? His quid conferent pluuiæ, quæ per nudas rupes deferuntur, nec habent terrã cui insideant? Adijce, quod in siccissimis locis putei in altum acti, per ducenum, aut tricenum pedum spatia, inueniunt aquarum vberes venas, in ea altitudine, in quam aqua non penetret: vt scias illic non cælestem esse, nec collectitium humorem, sed quod dici solet, viuam aquam. Illo quoque argumento hæc opinio refellitur, quod quidam fontes in summo montis cacumine: redundant. Apparet ergo, illos sursum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluuialis decurrat.

CAP. VIII. Quidam existimant, quemadmodum in exteriore parte terrarum vastæ paludes iacent, magni & nauigabiles lacus, quemadmodum ingenti spatio terræ maria porrecta sunt, infusa vallibus; sic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas stagnare, quam apud nos Oceanum, & sinus eius: imo eo latius, quo plus terra in altum patet. Ergo ex illa profunda copia isti amnes egeruntur: quos quid miraris si terra detractos non sentiat, cum adiectos maria non sentiant?

CAP. IX. Quibusdam hæc placet caussa. Aiunt habere terram intra se cauos recessus, & multum spiritus: qui necessario frigescit, vmbra graui pressus. Deinde piget, & immotus, in aquam, cum se desijt ferre, conuertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aeris imbrem facit, ita infra terras flumen aut riuum agit. Supra nos stare non potest segnis diu & grauis. Aliquando enim sole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque interualla magna imbribus sunt. Sub terra vero quidquid est, quod illum in aquam conuertat, idem semper est, vmbra perpetua, frigus æternum, inexercitata densitas: semper ergo præbebit fonti aut flumini caussas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoque quid efflauit, quia non aere libero con-

concipitur, crassescit, & protinus in humorem conuertitur.

CAP. X. Habes primam aquarum sub terra nascentium caussam. Adijcias etiam licet, quod stant omnia ex omnibus. Ex aqua aer. Ex aere aqua. Ignis ex aere. Ex igne aer. Quare ergo non terra fiat ex aqua, & ex terra aqua? quæ si in alia mutabilis est, & in aquam: imo maxime in hanc. Vtraque cognata res est, vtraque grauis, vtraque densa, vtraque in extremum mundi compulsa. Ex aqua terra fit. Cur non aqua fiat è terra? At magna flamina sunt. Cum videris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, aspice. Miraris, cum labantur assidue, quædam vero concitata rapiantur, quæ præsto sit illis semper aqua noua? Quid si mireris quod cum venti totum aera impellant, non deficit spiritus, sed per dies noctesque æqualiter fluit: nec vt flumina certo alueo fertur, sed per vastum cœli spatium lato impetu vadit? Quid si vllam vndam superesse mireris, quæ superueniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorum alterni recursus sunt. Quidquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum æquitate turbata, mundus præponderet. Omnia in omnibus sunt. Non tantum aer in ignem transit, sed numquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transit aer in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aeram & aquam facit terra: sed non magis vmquam sine aqua, quam sine aere. Et ideo facilior inuicem transitus est: quia illis in quæ transeundum est, iam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aera: hunc vmbra hiberni frigoris densat, vt faciat humorem. Ipsa quoq; mutabilis est in humorem: natura sua vtitur.

CAP. XI. Quid ergo? inquis, si perpetuæ sunt caussæ, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Sæpe motu terrarum itinera turbantur, & ruina interscindit aquas, quæ retentæ nouos exitus quærunt, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliunde alio transferunt. Apud nos euenire solet, vt amisso canali suo flumina primum refundantur: deinde quia perdiderunt viam, faciant.

 Hoc

Hoc accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem noua vis fontium emersit. Sed & alios quoque casus interuenire quidam opinantur, qui aliter euocent aquas, aut à cursu suo deijciant, atque auertant. Fuit aliquando aquarum inops Hæmus; sed cum Gallorum gens à Cassandro obsessa in illum se contulisset, & siluas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus excisis, humor, qui desijt in arbusta consumi, superfusus est. Idem ait & circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia fere aquosissima sunt, quæcumque vmbrosissima. Quod non eueniret, si aquas arbusta siccarent; quibus alimentum ex proximo est: fluminum vero vis ex intimo manat, vltraque excipitur, quam radicibus euagari licet. Deinde succisæ arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo viuant, sed id quo crescant trahunt. Idem ait, circa Arcadiam, quæ vrbs in Creta insula fuit, fontes & lacus substitisse, quia desierit coli terra, diruta vrbe: postea vero quam cultores receperit aquas quoque recepisse. Caussam siccitatis hanc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique inuenimus, quæ propter aquas coli cœperunt, quam quæ aquas habere cœperint, quia colebantur. Non enim esse pluuialem hanc aquam, quæ vastissima flumina à fonte statim, magnis apta nauigijs defert, ex hoc intelligas licet, quod per hiemem æstatemque par est à capite deiectus. Pluuia potest facere torrentem: non potest autem æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed incitant.

CAP. XII. Paullo repetamus hoc altius, si videtur: & scies non habere quod quæras, cum ad veram amnium originem accesseris. Flumen nempe fecit copia cursusque aquæ perennis. Ergo si quæris à me, quomodo aqua fiat; interrogabo inuicem, quomodo aer fiat, aut terra. Si rerum elementa sunt quatuor, non potes interrogare vnde aqua sit; quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miraris, si rerum naturæ portio tam magna, potest aliquid ex se semper effun-

effundere? Quomodo aer, & ipse quarta pars mundi ventos & auras mouet, sic aqua riuos; & flumina. Si ventus est fluens aer, & flumen est fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cum dixi, elementum est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere.

CAP. XIII. Aqua, ait Thales, valentissimum elementum est: hoc fuisse primum putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed & nos quoque aut in eadem sententia, aut in vltima sumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum, & in se cuncta conuertat. Hunc euanidum considere, & nihil relinqui aliud in rerum natura, igne restincto, quam humorem: in hoc foturi mundi spem latere. Ita ignis exitus mundi est, humor primordium. Miraris amnes ex hoc posse exire semper, qui pro omnibus fuit, & ex quo sunt omnia? Hic humor in diductione rerum ad quartas redactus est, sic positus, vt fluminibus edendis sufficere, vt riuis, vt fontibus posset. Quæ sequitur, Thaletis inepta sententia est. Ait enim, terrarum orbem aqua sustineri, & vehi more nauigij, mobilitateque eius fluctuare, tunc cum dicitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat humor ad flumina fundenda, cum mundus in humore sit totus. Hanc veterem & rudem sententiam explode. Nec est quod credas, in hunc orbem aquam subire per rimas & facere sentinam.

CAP. XIV. Ægyptij quatuor elementa fecere: deinde ex singulis bina, marem & feminam. Aerem marem, iudicant, qua ventus est; feminam, qua nebulosus & iners. Aquam virilem vocant mare: muliebrem omnem aliam. Ignem vocant masculum, qua ardet flamma; feminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, saxa cautesque; feminæ nomen, assignant huic tractabili ad culturam.

CAP. XV. Mare vnum est, ab initio scilicet ita constitutum; habet suas venas, quibus impellitur atque æstuat. Quomodo maris, sic & huius aquæ mitioris vasta in occulto via est, quam nullius fluminis cursus exhauriet. Abdita est virium eius ratio. Tantum ex illa, quantum superfluum sit, emittitur. Quædam ex istis sunt, quibus assentire possumus sed hoc amplius censeo, Placet natura regi terram; & quidem ad

nostrorum corporum exemplar, in quibus & venæ sunt & arteriæ: illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terra quoque sunt alia itinera, per quæ aqua; & alia, per quæ spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formauit, vt maiores quoque nostri aquarum appellauerint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarij, alia corrupti, ac paullo pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullæ, muci, saliuæque & lacrymæ, & quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico; sic in terra quoque sunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit auaritia: & quæ in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam vero locis terra humorque liquescit: sicut bitumen, & cetera huic similia. Hæc est caussa aquarum, secundum legem naturæ, voluntatemque nascentium. Ceterum vt in nostris corporibus, ita in illa sæpe humores vitia concipiunt: aut ictus, vt quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut æstus, corrupere naturam; & sulphuratio contrahit humorem, qui modo diuturnus est, modo breuis. Ergo vt in corporibus nostris sanguis, cum percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec venæ scissura subsedit, atque interclusit, vel aliqua alia caussa retro dedit sanguinem; ita in terra, solutis ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modo exsiccatur aliquo impedimento, modo coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modo illa vis terræ, quam esse mutabilem diximus, desinit posse alimenta in humorem conuertere: aliquando autem exhausta replentur: modo per se viribus recollectis, modo aliunde translatis. Sæpe enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Sæpe terra, si facilis est, ipsa in tabem resoluitur, & humescit. Idem euenit sub terra, quod in nubibus, vt spissetur, grauioremque, quam vt manere in natura sua possit, gignat humorem. Sæpe colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in vnum locis confluit. Sudorem aquileges vocant: quia guttæ quædam vel pressura loci eliduntur, vel æstu euo-

euocantur. Hæc tenuis vnda vix fonti sufficit. At ex magnis caussis, magnisque conceptibus excidunt amnes: nonnumquam leuiter, si aqua pondere suo se tantum detulit; nonnumquam vehementer & cum sonitu suo, si illam spiritus intermixtus eiecit.

CAP. XVI. Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt? Superuacuum est nominare singula flumina, quæ certis mensibus magna, certis angusta sunt: & occasionem singulis quærere, cum possim eamdem caussam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quamadmodum, purgatio, si nihil obstitit, statum diem seruat, quamadmodum præsto est ad mensem suum partus: sic aquæ interualla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quædam autem interualla minora sunt, & ideo notabilia: quædam maiora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cum videas ordinem rerum & natura per constituta procedere? Hiems numqnam aberrauit. Æstas suo tempore incanduit. Autumni, verisque, vt solet, facta mutatio est. Tam solstitium, quam æquinoctium, suos dies retulit. Sunt & sub terra minus nota nobis iura naturæ, sed non minus certa. Crede infra, quidquid vides supra. Sunt & illic specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui sæpe illapsas vrbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condiderunt. Hæc spiritu plena sunt. Nihil enim vsquam inane est, & stagna obsessa tenebris & locis amplis. Animalia quoq; illis innascuntur, sed tarda & informia: vt in aere cæco pinguique concepta, & in aquis torpentibus situ: pleraque ex his cæca, vt talpæ & subterranei mures, quibus deest lumen, quia superuacuum est. Inde, vt Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur.

CAP. XVII. Multa hoc loco tibi in mentem venient, quæ vrbane in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Exspecto vt aliquis in mari venetur. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria trasimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibiliora sunt opera luxuriæ, quoties naturam aut mentitur, aut vincit? In cubili natant pisces: & sub ipsa mensa capi-

tur, qui statim transferatur in mensam. Parum videtur recens mullus, nisi qui in conuiuæ manu moritur. Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit; alios necant in garo, & condiunt viuos. Et sunt qui fabulas putant, piscem viuere posse sub terra, & effodi, non capi. Quam incredibile illis videretur, si audirent natare in garo piscem nec cænæ caussa occisum esse super cænam, cum multum in delicijs fuit, & oculos, antequam gulam, pauit.

CAP. XVIII. Permitte mihi, quæstione seposita, castigare luxuriam. Nihil est, inquis, mullo exspirante formosius. Ipsa colluctatione animam agenti rubor primum, deinde pallor suffunditur: quam æque variatur, & incerta facies inter vitam & mortem coloris est. Vacatio longa somniculosæ interisque luxuriæ. Quam sero experrecta, circumscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulchro piscatores fruebantur. Quo coctum piscem? quo exanimem? in ipso ferculo exspiret. Mirabamur tantum in illis esse fastidium, vt nollent attingere, nisi eodem die captum piscem; qui vt, aiunt, saperet ipsum mare. Ideo cursu aduehebatur, ideo gerulis cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quo peruenere deliciæ? Is pro putrido iam piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magna tibi credere. Ipse oportet mihi credam: huc afferatur; coram me animam agat. Ad hunc fastum peruenere ventres delicatorum, vt gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantem, palpitantemq; viderint. Quantum ad sollertiam luxuriæ pereuntis accedit, tanto subtilitatis quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, vsitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus; Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum [illegible] quo exsultet, in quo trepidet. Vbi multum diuque laudatus est, ex illo perlucido viuario extrahitur: tunc vt quisque peritior est, monstrat? Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio! vide quas per latera venas agat: ecce sanguineum putes ventrem: quam lucidum quiddam, cæruleumque sub ipso tempore effulsit! iam porrigitur & pallet, & in vnum colorem componitur

tur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris sui sustinet, quam optauit. Quotus quisque funus domesticum rumque extrema hora deseritur: ad mortem mulli concurritus. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin vtar interdum temerarijs verbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam dentibus, & ventre, & ore contenti: oculis quoque gulosi sunt.

CAP. XIX. Sed vt ad propositum reuertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in subterraneis occultis, fertilem fœdorum situ piscium. Si quando erupit, affert secum immensam animalium turbam, horridam adspici, & turpem, ac noxiam gustu. Certe cum in Caria circa Lorymam vrbem talis exsiliisset vnda, periere quicumque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cælo nouus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pinguia & differta, vt ex longo otio, corpora; ceterum inexercitata, & in tenebris saginata, & lucis expertia, ex qua salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, si indicium, quod anguillæ quoque latebrosis locis nascuntur: grauis & ipse cibus ob ignauiam, vtique si altitudo illas luti penitus abscondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corriuatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis vastæ: quorum alijs semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu deuorentur: alij sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quædam stagna sine fundo? Quorsus hoc pertinet? Vt appareat, hanc magnis amnibus æternam esse materiam, cuius non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontium.

CAP. XX. Ati quare aquis sapor varius? propter quattuor caussas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eadem simulatione eius nascitur, Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quod sæpe concipiunt corruptæ per iniuriam. Hæc caussæ saporem dant aquis varium: hæ medicatam potentiam; hæ grauem spiritum, odoremque pestiferum? hæ leuitatem grauitatemque, aut colorem, aut nimium rigorem. Interest, vtrum per loca sulphure, an nitro, an bitumine plena transeant. Hac ratione corruptæ, cum vitæ periculo bibuntur, Hinc illud, de quo Ouidius ait:

Flu-

Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit
Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum est, & eius naturæ habet limum, vt corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Puteolanus puluis, si aquam attigit, saxum est: sic è contrario, hæc aqua si solidum tetigit, hæret & affigitur. Inde est, quod res abiectæ in eumdem lacum, lapideæ subinde extrahuntur. Quod in Italia quibusdam locis euenit, siue virgam, siue frondem demerseris, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturque paullatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, si notaueris, Albulam, & fere sulphuratam aquam, circa canales suos riuosque durari. Aliquam harum habent caussam illi lacus, quos quisquis faucibus hausit, vt idem poeta ait,

Aut furit, aut patitur mirum grauitate saporem.

Similem habet vim mero, sed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exsicetur, dementia est, & nimia grauitate defertur in somnum: sic aquæ huius sulphurea vis habet quoddam acrius ex aere noxio virus, quod mentem aut in furorem mouet, aut sopore opprimit. Hoc habet mali & Lyncestius amnis:

Quem quicumque parum moderato gutture traxit.
Haud aliter titubat, quam si mera vina bibisset.

CAP. XXI. In quosdam specus qui despexere, moriuntur tam velox malum est, vt transuolantes aues deijciat: talis est aer, talis locus, ex quo letalis aqua distillat. Quod si remissior fuerit aeris & loci pestis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil amplius quam tentat neruos, velut ebrietate torpentes. Nec miror, si locus atque aer aquas inficit, similesque regionibus reddit, per quas, & ex quibus veniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, & vini vis exsistit etiam in aceto: nulla res est, quæ non eius à quo nascitur, notas reddat.

CAP. XXII. Aliud est etiam aquarum genus, quod nobis placet cœpisse cum mundo. Siue ille æternus est, hoc quoque cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quæris? Oceanum, & quodcumque ex illo mare terras interluit. Iudicant quidam flummina quoque, quorum inenarrabilis natura est, cum ipso mundo traxisse principia, vt Istrum, vt Nilum, vastos amnes, magisque insignes, quam vt dici possint; eamdem illis orignem, quam ceteris esse.

CAP. XXIII.

CAP. XXIII. Hæc est ergo aquarum diuisio, vt quibusdam videtur. Post illam cælestes, quas ex superioribus nubila eijciunt. Ex terrenis aliæ sunt, vt ita dicam, supernatantes, quæ in summa humo repunt: aliæ abditæ, quarum reddita est ratio.

CAP. XXIV. Quare quædam aquæ caleant, quædam etiam ferueant in tantum, vt non possint esse vsui, nisi aut in aperto euanuere, aut mixturæ frigidæ intepuere, plures caussæ redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calescere, si subiecti sunt solo, per quod aquis transcursus est. Facere solemus dracones & miliaria & complures formas, in quibus ære tenui fistulas struimus, per decliue circumdatas: vt sæpe eumdem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatij, quantum efficiendo calori sat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terra Empedocles existimat fieri: quem non falli credent ij, quibus balnearia sine igne calefiunt. Spiritus in illa feruens loco æstuanti infunditur. Hic per tubos lapsus, non aliter quam igne subdito, parietes & vasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam: nec trahit saporem euaporatio, quia clausa perlabitur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeuntes vel introeuntes aquas, calorem beneficio materiæ, per quam fluunt, trahere: quod ipso odore gustuque testantur. Reddunt enim qualitatem eius, qua caluerunt, materiæ. Quod ne accidere mireris, viuæ calci aquam infunde, feruebit.

CAP. XXV. Quædam aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas fallit: quia non facie, non odore suspecta est: qualia sunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi nisi morte non possunt. Hæc autem, de qua paullo ante retuli, aqua, summa celeritate corrumpit: nec remedio locus est, quia protinus hausta duratur: nec aliter quam gypsum sub humore constringitur, & alligat viscera. Est autem noxia aqua in Thessalia circa tempe: quam & feræ & pecus omne deuitat: per ferrum & æs exit: tanta vis illi inest, etiam dura molliendi: nec arbusta quidem vlla alit; & herbas necat. Quibusdam fluminibus vis inest mira. Alia enim sunt, quæ pota inficiunt greges ouium: intraque breue tempus, quæ

fuere

fuere nigræ albam ferunt lanam: quæ albæ venerant, nigræ abeunt. Hoc et iam in Bœotia amnes duo efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen est: vterque ex eodem lacu exeunt, diuersa facturi. In Macedonia quoque, vt ait Theophrastus, est flumen, ad quo qui facere albas oues volunt, adducunt. Quod vt diutius potauere, non aliter quam infecta mutantur. At si illis lana opus fuerit pulla, paratus gratuitus infector est: ad Ceronem eumdem gregem appellunt. Auctores nouos habeo, esse in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat, esse in Cappadocia, quo poto equis, nec vlli præterea animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syria stagnum, in quo natant lateres, & mergi proiecta non possunt, licet grauia sint. Huius rei palam caussa est; quamcumque vis rem expende, & contra aquam statue, dummodo vtriusque pars sit modus: si aqua grauior est, leuiorem rem, quam ipsa est, feret, & tanto supra se extolle, quanto erit leuior; grauiora descendent. At si aquæ, & eius rei quam contra pensabis, par pondus erit; nec pessum ibit, nec exstabit, sed æquabitur aquæ: & natabit quidem, sed pæne mersa, ac nulla eminens parte. Hoc est cur quædam tigna supra aquam pæne tota efferantur; quædam ad medium submersa sint? quædam ad æquilibrium aquæ descendant. Namque cum vtriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit, grauiora descendunt, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, non æstimatione nostra, sed comparatione eius quo vehi debet. Itaque vbi aqua grauior est hominis corpore, aut saxi, non sinit id quo non vincitur, mergi. Sic euenit, vt in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant: de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leues, ex quibus quæ constant insulæ, in Lydia natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Statoniensi. Cutyliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aqua sustinetur: & in hanc atque illam partem non tantum vento impellitur, sed & aura. Nec vnquam illi per diem & noctem in vno loco statio est: adeo mouetur leui flatu. Huic duplex caussa est. Aquæ grauitas medicatæ, &

ob

ob hoc ponderosæ; & ipsis insulæ materia vectabilis; quæ non est corporis solidi, quamvis arbores alat. Fortasse enim leues truncos, frondesque in lacu sparsas, pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illa saxa sunt, inuenies exesa & fistulosa: qualia sunt quæ duratus humor efficit, vtique circa medicatorum fontium riuos: quæ vbi purgamenta aquarum coaluerunt, ex spuma solidantur. Necessario leue est, quod ex ventoso inanique concretum est. Quorumdam caussa non potest reddi, quare aqua Nilotica fecunditores feminas faciat, adeo vt quarumdam viscera longa sterilitate præclausa, ad conceptum relaxauerit: quare quædam in Lycia aquæ conceptum feminarum custodiant, quas solent petere, quibus parum tenax vulua est. Quod ad me attinet, pono ista inter temere vulga. Creditum est, quasdam aquas scabiem adferre corporibus, quasdam vitiliginem, & fœdam ex albo varietatem, siue infusa siue pota sit; quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Quis non grauissimas esse aquas credat, quæ in crystallum coeunt? Contra autem est; tenuissimis enim hoc euenit, quas frigus ob ipsam tenuitatem facillime gelat. Vnde autem fiat eiusmodi lapis, apud Græcos ex ipso nomine apparet; κρύςαλλον enim appellant æque hunc perlucidum lapidem, quam illam glaciem, ex qua fieri creditur. Aqua enim cælestis minimum in se terreni habens, cum induruit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis; donec omni aere excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est.

CAP. XXVI. Æstate quædam flumina augentur, vt Nilus; cuius alias ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque quosdam amnes crescere tempore æstiuo; quattuor autem esse iudicant caussas. Aut quia tunc maxime in humorem mutabilis terra est; aut quia maiores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacite suffunditur. Tertia, si crebrioribus ventis ostium cæditur, & reuerberatur fluctu, amnis restitit; qui crescere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio est siderum.

Hæc

Hæc enim quibusdam mensibus magis vrgent, & exhauriunt flumina: cum longius recesserunt, minus consumunt atque trahunt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit. Quædam flumina palam in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur; quædam consumuntur paullatim, & intercidunt: eadem ex interuallo reuertuntur, recipiuntque & nomen & cursum. Caussa manifesta est, sub terra vacat locus. Omnis autem humor natura ad inferius, & ad inane defertur. Illo itaque recepta flumina cursus egere secreto: sed cum primum aliquid solidi, quod obstaret, occurrit prærupta parte, quæ minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

Sic vbi terreno Lycus est epotus hiatu,
Exsistit procul hinc, alioque renascitur ore.
Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapsus,
Redditur Argolicis ingens Erasinus in vndis.

Idem & in Oriente Tigris facit: absorbetur, & desideratus diu, tandem longe remoto loco, non tamen dubius an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eiectant: vt Arethusa in Sicilia, quinta quaque æstate per Olympia. Inde opinio est, Alphæon ex Achaia eo vsque penetrare, & agere sub mare cursum, nec antequam in Syracusano littore emergere. Ideoque ijs diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Hoc & à te traditum est in poemate, Lucili carissime, & a Virgilio qui alloquitur Arethusam;

Sic tibi cum fluctus subter labere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat vndam.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum interuallum temporis fæda quædam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, vt non tantum lutum, sed folia, testasque, & quidquid putre iacuit, expellant: vbique autem facit mare: cui hæc natura est, vt omne immundum stercorosumque littoribus impingat. Quædam vero partes maris id certis temporibus faciunt, vt circa Messanam & Mylas fimo quiddam simile, turbulentum in littus mare profert, feruetque & æstuat, non sine odore fœdo. Vnde illic stabulare solis boues, fabula est. Sed difficilis ratio est quorumdam;

dam: vtique inibi tempus eius rei, de qua quæritur, inobseruatum & incertum est. Itaque proxima quidem inueniri, & vicina non potest caussa, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantium clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quæ secunda vis defert & exportat. Illæ quæ non emittunt quidquid insedit, magis minusve æstuant. Mare vero cadauera, stramentaque, & naufragorum reliquijs similia, ex intimo trahit, nec tantum tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur.

CAP. XXVII. Sed monet me locus, vt quæram, cum fatalis dies diluuij venerit, quemadmodum magna pars terrarum vndis obruatur. Vtrum Oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exsurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisa æstate hiems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus deruat. An flumina tellus, largius fundat, aperiatque fontes nouos: aut non sit vna tanto malo caussa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres cadant, flumina increscant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia vno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturæ, vtique vbi in finem sui properat. Ad originem rerum parce vtitur viribus dispensatque se incrementis fallentibus: subito ad ruinam toto impetu venit. Quam longo tempore opus est, vt conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quam diligenti nutrimento obnoxium nouissime corpus adolescit? at quam nullo negotio soluitur? Vrbes constituit ætas? hora dissoluit. Momento fit cinis: diu silua. Magna tutela stant ac vigent omnia: cito ac repente dissiliunt. Quidquid ex hoc statu rerum natura flexerit, in exitium mortalium satis. Ergo cum affuerit illa necessitas temporis, multa simul fata caussas mouent: nec sine concussione mundi tanta mutatio est, vt quidam putant, inter quos Fabianus est. Primo immodici cadunt imbres, & sine vllis solibus triste nubilo cælum est; nebulaque continua, & ex humida spissaque caligine, numquam exsiccantibus ventis. Inde vitium satis, & segetum sine fruge surgentium marcor. Tunc corruptis quæ seruntur manu, palustris omnibus campis herba succrescit: mox iniuriam & validiora sensere. Solutis quippe radi-

radicibus, arbusta procumbunt & vitis; atque omne virgultum non tenetur solo, quod molle fluidumque est: iam nec gramina aut pabula læta aquis sustinet, fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur; quare ilex & quercus excutitur, & quæcumque in his arduis arbor commissura astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum vsque receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat, frustra titubantium fulcra tentantur. Omne enim fundamentum in lubrico figitur, & lutosa humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbi ingruunt, & congestæ sæculis tabuerunt niues, deuolutus torrens altissimis montibus rapit siluas male hærentes, & saxa reuolutis remissa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos ouium greges deuehit; vulsisque minoribus tectis, quæ in transitu abduxit, tandem in maiora violentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit mœnibus suis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos: adeo simul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis plana passim populatur. Nouissime ruina magna gentium clarus onustusque diffunditur. Flumina vero suapte natura vasta, & tempestatibus rapta, alueos relinquunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cum superfusi nouas sibi fecere ripas, ac scissa humo simul excessere alueo? Quanta cum præcipitatione voluuntur, vbi per campestria fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus, sed latissime velut per angustum aquas impiet? Cumque Danubius non iam radices nec media montium stringit: sed iuga ipsa sollicitat, ferens secum madefacta montium latera, ruspeque deiectas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus à continente recesserunt. Deinde non inueniens exitum (omnia enim sibi ipse præcluserat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque vrbium vno vortice inuoluit. Interim permanent imbres, fit cælum grauius, ac sic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox est: & quidem horrida & terribilis, intercussu luminis diri: crebra enim micant fulmina, procellæ quatiunt mare; tunc primum auctum flu-

fluminum accessu, & sibi angustum, iam promouet littus: non continetur suis finibus, sed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retro: pars tamen maior, vt maligno ostio retenta, restagnat, & agros in formam vnius lacus redigit. Iam omnia, qua prospici potest, aquis obsidentur. Omnis tumulus in profundo latet, & immensa vbique altitudo est: tantum in summis montium iugis vada sunt. In ea excelsissima liberis coniugibusque fugere, actis ante se gregibus diremptum inter miseros commercium ac transitus: quoniam quidquid submissius erat, id vnda compleuit. Editissimis quibusque adhærebant reliquiæ generis humani: quibus in extrema perductis, hoc vnum solatio fuit, quod transierat in stuporem metus: non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum. Quippe vim suam perdit in eo, qui vltra sensum mali miser est. Ergo insularum modo eminent montes, & sparsas Cycladas augent, vt ait ille poetarum ingeniosissimus egregie, sicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat; deerant quoque littora ponto;

nisi tantum impetum ingenij & materiæ ad pueriles ineptias reduxisset.

Nat lupus inter oues, fuluos vehit vnda leones,

Non est res satis sobria, lasciuire deuorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantæ confusionis imaginem cepit, cum dixit:

Exspatiata ruunt per apertos flumina campos.

. . . . . Pressaque labant sub gurgite turres.

Magnifice hoc, si non curauit, quid oues & lupi faciant. Natari autem in diluuio & in illa rapina potest? aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat, mersum est? Concepist imaginem quantam debebas, obrutis omnibus terris, cælo ipso in terram ruente. Perfer. Scies quid deceat, si cogitaueris orbem terrarum natare. Nunc ad propositum reuertamur.

CAP. XXVIII. Sunt qui existiment, immodicis imbribus vexari terras posse, non obrui. Magno impetu magna ferienda sunt. Faciet pluuia segetes malas, fructum grando decutiet, intumescent riuis flumina: sed resident. Quibusdam placet moueri mare, & illinc caussam tantæ cladis accersi. Non potest torrentium, aut imbrium, aut fluminum iniuria fieri tam grande naufragium. Vbi instat illa pernicies, muta-

rique

rique genus humanum placuit, fluere assiduos imbres, & non esse modum pluuijs concesserim: suppressis aquilonibus, & flatu ficciore: austris nubes & imbres & amnes abundare.

. . . . . Sed adhuc in damna profectum est.
Sternuntur segetes, & deplorata colonis
Vota iacent, longique perit labor irritus anni.

Non lædi debent terræ, sed abscondi. Denique cum per ista prolusum est, crescunt maria, sed super solitum, & fluctum vltra extremum tempestatis maximæ vestigium mittunt. Deinde à tergo ventis surgentibus, ingens æquor euoluunt; quod longe à conspectu littoribus frangitur. Deinde vbi litus bis terque prolatum est, & pelagus in alieno constitit, velut admoto malo cominus procurrit æstus ex imo recessu maris. Nam vt aeris, vt ætheris, sic huius elementi larga materia est, multoque in abdito plenior. Hæc fatis mota, non æstu, (nam æstus fati ministerium est) attollit vasto sinu fretum, agitque ante se. Deinde in miram altitudinem erigitur: & illis tutis hominum receptaculis superest. Nec id aquis arduum est, quoniam æquo terris fastigio ascenderet. Si quis excelsa perlibret, maria paria sunt. Nam par vndique sibi ipsa tellus est. Caua & plana vndique inferiora sunt. Sed istis adeo in rotundum orbis æquatus est, in parte autem eius & maria sunt, quæ in vnius æqualitatem pilæ cocunt. Sed quemadmodum campos intuentem, quæ paullatim deuexa sunt, fallunt: sic non intelligimus curuaturas maris, & videtur planum quidquid apparet: at illud æquale terris est. Ideoque vt effluat, non magna mole se tollet, dum satis est illi, vt supra paria veniat, leuiter exsurgere: nec à littore vbi inferius est, sed à medio, vbi ille cumulus est, defluit. Ergo vt solet æstus æquinoctialis, sub ipsum lunæ solisque coitum, omnibus alijs maior vndare: sic hic qui ad occupandas terras emittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam supra cacumina eorum, quos perfusurus est, montium creuit, deuoluitur. Per centena millia quibusdam locis æstus excurrit innoxius, & ordinem seruat. Ad mensuram enim crescit, iterumque decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eadem, qua conflagratio futura est. Vtrumque fit, cum Deo visum ordiri meliora,

ve-

vetera finiti. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus est. Ergo quandoque placuere res nouæ mundo, sic in nos mare emittitur desuper, vt feruor ignis, cum aliud genus exitij placuit.

CAP. XXIX. Quidam existimant terram quoque concuti, & dirupto solo noua fluminum capita detegere, quæ amplius vt è pleno profundant. Berosus, qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: & adeo quidem id affirmat, vt conflagrationi, atque diluuio, tempus assignet: arsura enim terrena contendit, quando omnia sidera, quæ nunc diuersos agunt cursus, in Cancrum conuenerint, sic sub eodem posita vestigio vt recta linea exire per orbes omnium possit: inundationem futuram, cum eadem siderum turba in Capricornum conuenerit. Illic solstitium, hic bruma conficitur. Magnæ potentiæ signa: quando in ipsa mutatione anni momenta sunt. Et istas ego receperim caussas (neque enim ex vno est tanta pernicies) & illam, quæ in conflagratione nostris placet, huc quoque transferendam puto: siue anima est mundus, siue corpus: natura gubernante, vt arbores, vt sata, ab initio eius vsque ad exitum quidquid facere, quidquid pati debeat, inclusum est: vt in semine omnis futuri ratio hominis comprehensa est. Et legem barbæ & canorum nondum natus infans habet: totius enim corporis, & sequentis ætatis in paruo occultoque lineamenta sunt. Sic origo mundi, non minus solem & lunam, & vices siderum, & animalium ortus, quam quibus mutarentur terrena, continuit. In his fuit inundatio, quæ non secus quam hiems, quam æstas, lege mundi venit. Itaque non pluuia istud fiet, sed pluuia quoque: non incursu maris, sed maris quoque incursu: non terræ motu, sed terræ quoque motu. Omnia adiuuabunt naturam, vt naturæ constituta peragantur. Maximam tamen caussam, ad se inundandam, terra ipsa præstabit: quam diximus esse mutabilem, & solui in humorem. Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cum partes eius interire debuerint, abolerive funditus totæ, vt de integro totæ, rudes innoxiæque generentur: nec supersit in deteriora magister: plus humoris, quam semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur, pensa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, vt quæ libramento stant, inæqualitas tur-

turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quidquid illi accesserit, necesse est in alienum locum exundet. Vndare ergo terra debet, vt validori infirma succunbat. Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata ire in humorem, & assidua tabe defluere. Tunc exsilient sub montibus flumina, ipsosque impetum quatient: inde aura tacita manabunt. Solum omne aquas redddet, summi scaturient montes: quemadmodum in morbum transeunt sana, & vlceri vicina consentiunt: vt quæque proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiante pluribus locis saxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruet, hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebris alienos menses hiems, æstas prohibebitur, & quodcumque terras sidus exsiccat, compresso ardore cessabit. Peribunt tot nomina, Caspium & Rubrum mare, Ambracij & Cretici sinus, Propontis & Pontus. Peribit omne discrimen. Confundetur quidquid in suas partee natura digessit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non proderunt templa supplicibus, nec vrbium summa: quippe fugientes vnda præueniet, & ex ipsis arcibus deferet. Alia ab occasu, alia ab oriente concurrent: vnus humanum genus condet dies. Quidquid tam longa fortunæ indulgentia excoluit, quidquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata, magnarumqpe gentium regna pessumdabit.

CAP. XXX. Sunt omnia, vt dixi, facilia naturæ: vtique quæ à primo facere constituit: ad quæ non subito, sed ex denuncato venit. Iam autem a primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi vnitate discederet, quando mergerentur terrena, decretum est: & ne sit quandoque velut in nouo opere, dura molitio, olim ad hæc maria se exercent. Non vides, vt fluctus in littora, tamquam exiturus, incurrat? Non vides, vt æstus fines suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducat? Non vides, vt illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quis porro istinc, vnde tantum tumultum vides, metus est è mari, & magno impetu erumpentibus fluuijs: Vbi non humorem na-

tura disposuit, vt vndique nos, cum voluisset aggredi posset? Mentior, nisi eruentibus terram humor occurrit, & quoties non auaritia aut defodit, aut aliqua caussa penetrare altius cogit, eruendi finis vnda est. Adijce nunc, quod immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per operta labentium. Vndique ergo erunt caussæ diluuio, cum aliæ aquæ subinfluant terras, & aliæ circumfluant, quæ diu coercitæ vincent, & amnes amnibus iungent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & maiore hiatu solent. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit, quemadmodum eunt in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & alijs caussis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inueniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitij. Tentatur diuelliturque concordia, cum semel aliquid ex hac idonea diligentia remiserit mundus: statim vndique ex aperto, ex abdito, superne, ab infimo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui, tam contumax, infestumque retinentibus, quam magna vis vndæ: vtetur libertate promissa, & iubente natura, quæ scindit circuitque, complebit. Vt ignis diuersis locis ortus, cito miscet incendium, flammis coire properantibus: sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia vndis erit: sed peracto exitio generis humani, exstinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transierant, iterum aquas terra sorbebit: natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & reiectus è nostris sedibus, in sua secreta pelletur Oceanus: & antiquus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturque terris homo inscius scelerum, & melioribus auspicijs natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, nisi dum noui sunt. Cito nequitia subrepit: virtus difficilis inuentu est, rectorem ducemque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

LIBER QVARTVS.

In quo de niue, grandine & pluuia agitur.

Argumentum.

N Præfatione gratulatur Lucilio de otiosa Siciliæ procuratione, quæ Musis & litteris eius spatium daret. Monet præterea, ne adulatoribus præbeat latus. Laudes deinde Gallionis fratris interiecta, & Siciliæ adiecta.

Cap. I. *Statim ab origine Nili incipit, & multa de Nilo docta & amœna interspargit. Inde ad grandinem, niuem, glaciem, pluuiam abscedit, & occasione tam bella & oblata, aduersus niuatas & glaciatas potiones, ac Romanam luxuriam litigare incipit, nec litigium ante librum finit.*

PRÆFATIO.

DElectat te, quemadmodum scribis, Lucili virorum optime, Sicilia, & officium procurationis otiosæ. Delectabit, si continere id intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc, non dubito. Scio quam sis ambitioni alienus, quam familiaris otio & literis. Turbam rerum hominumque desiderent, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optime conuenit. Nec mirum paucis istud contingere: imperiosi nobis ipsis & molesti sumus: modo amore nostri, modo tædio laboramus: infælicem animum nunc superbia inflamus, nunc cupiditate distendimus: alias voluptate laxamus, alias sollicitudine exutimus. Quod est miserrimum, numquam sumus singuli. Necesse est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo mi Lucili, quod facere consuesti. A turba, quantum potes, te separa; nec adulatoribus latus præbeas, artifices sunt ad captandos superiores. Par illis, etiam si bene caueris, non eris. Mihi crede, capieris, si proditioni ipse te trades. Habent hoc in se naturale blanditiæ: etiam cum reijciuntur, pla-

placent: sæpe exclusæ, nouissime recipiuntur. Hoc enim ipsum imputant, quod repelluntur, & subigi ne contumelia quidem possunt. Incredibile est, quod dicturus sum, sed tamen verum. Ea maxime quisque pater, qua petitur. Fortasse enim ideo, quia patet, petitur. Sic ergo formare, vt scias non posse te consequi, vt sis impenetrabilis: cum omnia caueris, per ornamenta feriet. Alius adulatione clam vtetur parce: alius ex aperto, palam rusticitate simulata, quasi simplicitas illa, non ars sit. Plancus artifex ante Velleium maximus, aiebat non esse occultè, nec ex dissimulato blandiendum. Perit, inquit, procari, si latet. Plurimum adulator cùm deprehensus est, proficit: plus etiamnum sibi obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in persona tua Plancos cogita: & hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, quo ego nil cognoui subtilius in omnibus rebus, maximè in distinguendis, & curandis vitijs, sæpe dicebat, adulationi nos opponere, non claudere ostium. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicæ solet. Quæ si impulit, grata est: gratior, si effregit. Demetrium egregium virum memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad diuitias viam, quo die pœnituisset bonæ mentis. Nec inuidebo, inquit, vobis hanc artem, sed docebo eos, quibus quæsito opus est, quemadmodum non dubiam fortunam maris, non emendi, vendendique aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiorem fori tentent, quemadmodum non solum facili, sed etiam hilari via pecuniam faciant, gaudentesque dispolient. Te, inquit, longiorem Fido Annæo iurabo, & Apollonio Pycta, quamvis staturam habeas Thræcis cum Thræce compositi. Hominem quidem non esse vllum liberaliorem, non mentiar, cùm possis videri omnibus donasse, quidquid dereliquisti. Ita est, mi Iunior, quo magis frontem suam perfricuit, cecidit alienam, hoc citius expugnat. Eo enim iam dementiæ venimus, vt qui parcè adulatur, pro maligno sit. Solebam tibi dicere, Gallionem fratrem meum (quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest) alia vitia non nosse, hoc etiam odisse: ab omni illum parte tentasti. Ingenium suspicere cœpisti, omnium maximum, & dignissimum, quod consecrari mallet, quam conteri: pedes

abstulit. Frugalitatem laudare cœpisti, qua sic à nummis resiluit, vt illos habere, nec damnare videatur: prima statim verba præcidit. Cœpisti mirari comitatem, & incompositam suauitatem: quæ illos quoque, quos transit, abducit, gratuitum etiam in obuios meritum. Nemo enim mortalium vni tam dulcis est, quam hic omnibus: cum interim tanta naturalis boni vis est, vti artem, simulationemque non redoleat. Nemo non imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditijs tuis restitit, vt exclamares inuenisse te inexpugnabilem virum aduersus insidias, quas nemo non in sinum recipit. Eo quidem magis hanc eius prudentiam, & in euitando ineuitabili malo pertinaciam te suspicere confessus es, quia speraueras posse apertis auribus recipi, quamvis blanda diceres, quia vera dicebas. Sed eo magis intellexit obstandum. Semper enim falsis à vero petitur veritas. Nolo tamen tibi displiceas, quasi mali egeris mimum, & quasi ille aliquid iocorum, aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, sed repulit. Ad hoc exemplar componere. Cùm quis ad te adulator accesserit, dicito; Vis tu ista verba, quæ iam ab alio magistratu ad alium cum lictoribus transeunt, ferre ad aliquem, qui paria facturus, vult quidquid dixeris, audire? Ego nec decipere volo, nec decipi possum. Laudari me à vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, vt te petere cominus possint? Longum inter vos interuallum sit. Cum cupieris bene laudari, quare hoc vlli debeas? Ipse te lauda: dic: Liberalibus me studijs tradidi, quamquam paupertas alia suaderet, & ingenium eo abduceret, vbi præsens studij pretium est. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad salutare philosophiæ studium contuli. Ostendi in omne pectus cadere virtutem: & eluctatus natalium angustias, nec sorte me, sed animo mensus, par maximi steti. Non mihi inimicitia Getulici Caij fidem eripuit, non in aliorum personam infeliciter amatorum, Messala & Narcissus, diu publici hostes, antequam sui, propositum meum potuerunt euertere. Ceruicem pro fide opposui. Nullum verbum mihi, quod non salua conscientia procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil: nisi ne parum bonus amicus fuissem. Non mihi muliebres fluxere lacrymæ, non è

ma-

manibus vllius supplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec diro feci. Periculis meis maior, paratus ire in ea quæ minabantur, egi gratias fortunæ, quod experiri voluisset, quanti æstimarem fidem. Non debebat mihi paruo res tanta constare. Nec examinauit me quidem diu: neque enim paria pendebant, vtrum satius esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non præcipiti impetu in vltimum consilium, quo me eriperem furori potentium, misi. Videbam apud Caium tormenta, videbam ignes. Sciebam olim sub illo in eum statum res humanas decidisse, vt inter misericordiæ opera haberetur, occidi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore desilui, ne viderer pro fide tantum mori posse. Adijce nunc inuictum muneribus animum, & in tanto auaritiæ certamine numquam suppositam manum lucro. Adijce nunc victus parsimoniam, sermonis modestiam aduersus minores humanitatem, aduersus, maiores reuerentiam. Post hoc ipse te consule, verane an falsa memoraueris. Si vera sunt, coram magno teste laudatus es: si falsa, sine teste derisus es possum & ipse nunc videri te aut captare, aut experiri. Vtrum libet crede, & omnes timere à me incipe. Virgilianum illud excute:

Nusquam tuta fides . . . . .

Ante Ouidianum,

. . . . Qua terra patet, fera regnat Erinnys.
In facinus iurasse putes . . . . .

Aut illud Menandri: (qui enim non in hoc magnitudinem ingenij sui concitauit, detestatus consensum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes, ait pa- ios viuere: & in scenam velut rusticus poeta prosiluit. Non senem excipit, non puerum, non feminam, non virum: & adijcit, non singulos peccare, nec paucos, sed iam scelus esse contextum. Fugiendum ergo, & in se redeundum est, imo etiam à se recedendum. Hoc tibi, & si diuidimur mari, præstare tentabo, vt dubium viæ, iniecta manu, ad meliora perducam. Et ne solitudinem sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus vna, qua parte optimi sumus: dabimus inuicem consilia, non ex vultu audientis pendentia. Longe te ad ista prouincia abducam, ne forte magnam historijs esse fidem credas, & placere tibi incipias. quotiens cogitaueris. Hanc ego habeo sub meo iure prouinciam, quæ maximarum vrbium exerci-

tus & sustinuit & fregit, cum inter Carthaginem & Romam ingentis belli pretium iacuit, cum quattuor Romanorum principum, id est, totius imperij vires contractas in vnum locum vidit, altamque Pompeij fortunam erexit, Cæsaris fatigauit, Lepidi transtulit, omniumque cepit: quæ illi ingenti spectaculo interfuit, ex quo liquere mortalibus posset, quam velox foret ad imum lapsus ex summo, quamque diuersa via magnam potentiam fortuna destrueret. Vno enim tempore vidit Pompeium Lepidumque, ex maximo fastigio aliter ad extrema deiectos, cum Pompeius alienum exercitum fugeret, Lepidus suum.

CAP. I. Itaque vt te tota mente abducam, quamvis multa habeat Sicilia in se, circaque se mirabilia, omnes interim prouinciæ tuæ quæstiones præteribo, & in diuersum cogitationes tuas abstraham. Quærem enim tecum id quod libro superiore distuli. Quid ita Nilus æstiuis mensibus abundet. Cui Denubium similem natura philosophi tradiderunt, quod & fontis ignoti, & æstate quam hieme maior sit. Vtrumque apparuit falsum. Nam & caput eius in Germania esse comperimus: & æstate quidem incipit crescere; sed adhuc manente intra mensuram suam Nilo, primis caloribus, cum sol vehementior inter extrema veris niues emollit, quas ante consumit, quã intumescere Nilus incipiat. Reliquo vero æstatis minuitur, & ad hibernam magnitudinem redit, atq; ex ea demittitur.

CAP. II. At Nilus ante ortum Caniculæ augetur medijs æstibus, vltra æquinoctum, Hunc nobilissimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, & ita disposuit, vt eo tempore inundaret Aegyptum, quo maxime vsta feruoribus terra vndam altius traheret, tantum hausura, quantum siccitati annuæ sufficere possit. Nam in ea parte, quæ in Aethiopiam vergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, & qui insuetam aquis cælestibus terram non adiuuent. Vnam, vt scis, Aegyptus in hoc spem suam habet. Proinde aut sterilis annus aut fertilis est, provt ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum adspicit cælum. Quare non cum poeta meo iocor, & illi Ouidium suum impingo? qui ait:

..... *Nec pluuoo supplicat herba Ioui.*

Vnde crescere incipiat si comprehendi posset, caussæ quoque incrementi inuenirentur. Nunc vero magnas

soli-

solitudines peruagatus, & in paludes diffusus, gentibus sparsus, circa Philas primum ex vago & errante colligitur. Philæ insula est aspera & vndique prærupta: duobus in vnum coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, & eius nomen ferunt. Vrbem totam complectitur. Hanc Nilus magnus magis quam violentus, egressus Aethiopiam arenasque, per quas iter ad commercia Indici maris est, prælabitur. Excipiunt enim cataractæ, nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excisasque pluribus locis rupes Nilus insurgit, & vires suas concitat. Frangitur enim occurrentibus saxis, & per angusta eluctatus, vbicumque vincit, aut vincitur, fluctuat: & illic excitatis primum aquis quas sine tumultu leni alueo duxerat, violentus, & torrens per malignos transitus prosilit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At vbi scopulos verberauit, spumat: & illi non ex natura sua, sed ex iniuria loci color est. Tandemque eluctatus obstantia, in vastam altitudinem subito destitutus cadit, cum ingenti circum iacentium regionum strepitu. Quem perferre gens ibi à Persie collocata non potuit, obtusis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini paruula nauigia conscendunt, quorum alter nauem regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniam Nili, & reciprocos fluctus volutati, tandem tenuissimos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt: & cum toto flumine effusi, nauigium ruens manu temperant, magnoque spectantium metu in caput missi, cum iam adploraueris, mersosque atque obrutos tanta mole credideris, longe ab eo, in quem ciderant, loco nauigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens vnda, sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam quam modo retuli, Philas, noscitur. Exiguo ab hac spatio petra diuiditur, ἄβατον Græci vocant: nec illam vlli, nisi antistites calcant: illa primum saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli; Nili venas vocant incolæ; ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire posset Aegyptum. In hæc ora stipem sacerdotes, & aurea

dona præfecti, cum solemne venit sacrum, iaciunt. Hinc iam manifestus nouarum virium Nilus, alto ac profundo aluco fertur, ne in latitudinem excedat obiectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, & per campestria vagus: in plura scinditur flumina. manuque canalibus factis, vt sit modus in deriuantium potestate, per totam discurrit Aegyptum, Initio diducitur, deinde continuatis aquis in faciem lati ac turbidi maris stagnat: cursum illi violentiamque eripit latitudo regionum, in quas extenditur, dextra læuaque totam amplexus Aegyptum. Quantum creuit Nilus, tantum spe in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeo ad mensuram fluminis respondet, quam fertilem facit Nilus. Is arenoso & sitienti solo & aquam inducit & terram. Nam cum turbulentus fluat, omnem in siccis atque hiantibus locis fęcem relinquit: & quidquid pingue secum tulit, arentibus locis allinit: iuuatque agros duabus ex caussis, & quod inundat, & quod oblimat. Ita quidquid non adijt, sterile ac squalidum iacet. Si creuit super debitum, nocuit. Mira æque natura fluminis, quod cum ceteri amnes abluant terras, & euiscerent, Nilus tanto ceteris maior, adeo nihil exedit, nec abradit, vt contra adijciat vires, minimumque in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat iungit. Debetque illi Aegyptus non tantum fertilitatem terrarum, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cum iam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertæque sunt valles: oppida insularum modo exstant. Nullum in mediterraneis, nisi per nauigia commercium est. Maiorq; est lætitia gentibus, quo minus terrarum suarum vident. Sic quoque cum se ripis continet Nilus, per septena ostia in mare emittitur; quodcumque elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud littus porrigit. Ceterum beluas, marinis vel magnitudine vel noxa pares, educat. Et ex eo quantus sit, æstimari potest, quod ingentia animalia, & pabulo sufficienti, & ad vagandum loco, continet. Balbillus virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, cum ipse præfectus obtineret Aegyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum à mari occurrentium, & crocodilorum à flumine aduersum agmen agentium, velut pro parti-

bus

bus prælium. Crocodilos ab animalibus placidis morsque innoxijs victos. His superior pars corporis dura, & impenetrabilis est etiam maiorum animalium dentibus; at inferior, mollis ac tenera: hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt, submersi vulnerabant, & in aduersum enixi diuidebant. Recisis hoc modo pluribus, ceteris velut acie versa refulgerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritæ generis aut sanguinis proprietate superant, sed contemptu & temeritate. Vltro enim insequuntur, fugienteque iniecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minus præsens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatra, non ascendisse, decimo regni anno & vndecimo, constat. Significatam aiunt duobus rerum potientibus defectionem. Antonij enim, Cleopatræque defecit imperium. Per nouem annos non ascendisse Nilum superioribus sæculis, Callimachus est auctor. Sed nunc ad inspiciendas caussas, propter quas æstate Nilus crescat, accedam, & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Aethiopiæ iugis solutas niues ad Nilum vsque decurrere. In eadem opinione omnis vetustas fuit. Hoc Aeschilus, Sophocles, Euripides, tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primo Aethiopiam feruentissimum esse, indicat hominum adustus color, & Troglodytæ, quibus subterraneæ domus sunt. Saxa velut igni feruescunt, non tantum medio, sed inclinato quoque die: ardens puluis, nec humani vestigij patiens: argentum replumbatur: signorum coagmenta soluuntur: nullum materiæ superadornatæ manet operimentum. Auster quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidissimus est. Nullum ex his animalibus quæ latent bruma, vnquam conditur. Etiam per hiemem in summo & aperto serpens est. Alexandriæ quoque, quæ longe ab huiusmodi immodicis caloribus est posita, niuas non cadunt: superiora etiam pluuia carent. Quemadmodum ergo regio tantis subiecta feruoribus duraturas per totam æstatem niues recipit? Quas sane aliqui montes illic quoque excipiant: nunquam tamen magis quem Alpes, quam Thraciæ iuga aut Caucasus, Atqui horum montium flumi-

na vere & prima æstate intumescunt, deinde hibernis minora sunt. Quippe vernis temporibus imbres niuem diluunt: reliquias ejus primus calor dissipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Ister, nec Caystrus subiacent malo: æstate proueniunt. Altissimæ sunt & in illis Septemtrionalibus iugis niues, Phasis quoque per id tempus & Borysthenes cresceret, si niues flumina possent contra æstatem magna producere. Præterea si hæc caussa attolleret Nilum, æstate prima plenissimus flueret. Tunc enim maximæ & integræ adhuc niues, ex mollissimoque tabes est. Nilus autem per menses quattuor liquitur, & illi æqualis accessio est. Si Thaleti credis, Etesiæ discedenti Nilo resistunt, & cursus eius acto contra ostia mari sustinent; ita reuerberatus in se recurrit: nec crescit, sed exitu prohibitus resistit, & quacumque mox potuit, inconcessus erumpit. Euthymenes Massiliensis testimonium dicit: Nauigaui, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit maior, quamdiu Etesiæ tempus obseruant: tunc enim eijcitur mare instantibus ventis. Cum resederint, & pelagus conquiescit: minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis maris sapor est, & similes Nilotici beluæ. Quare ergo, si Nilum Etesiæ prouocant, & ante illos incipit incrementum eius, & post eos durat? Præterea non fit maior, quo illi flauere vehementius? Nec remittitur incitaturque, prout illis impetus fuit: quod fieret, si illorum viribus cresceret. Quid, quod Etesiæ littus Ægyptium verberant, & contra illos Nilus descendit, inde venturus, vnde illi, si origo ab illis esset. Præterea ex mari purus & cæruleus efflueret, non vt nunc turbidus venit. Adde, quod testimonium eius testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cum ignota essent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc vero tota exteri maris ora mercatorum nauibus stringitur: quorum nemo narrat nunc cæruleum Nilum, aut mare saporis alterius: quod & natura credi vetat: quia dulcissimum quodque & leuissimum sol trahit. Præterea quare hieme non crescit? & tunc potest ventis concitari mare, aliquando quidem maioribus. Nam Etesiæ temperati sunt. Quod si è mari ferretur Atlantico, semel oppleret Ægyptum. At nunc per gradus crescit. Oenopides Chius ait, hieme calorem sub

terris

terr.s contineri: ideo & specus cal:dos esse, & tepidiorem puteis aquam: itaque venas interno calore siccari. Sed in alijs terris augentur imbribus flumina. Nilum, quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde crescere per æstatem: quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. Quod si verum esset, æstate flumina crescerent, omnesque putei æstate abundarent. Deinde non calorem hieme sub terris esse maiorem. Aqua & specus & putei tepent: quia aera rigentem extrinsecus non recipiunt. Ita non calorem habent, sed frigus excludunt. Ex eadem caussa æstate refrigescunt: quia illo remotus seductusque aer calefactus non peruenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad se rap.t: hunc exsiccata tellus tum ex mari ducit, tum ex ceteris aquis. Fieri autem non potest, vt vna sicca sit tellus, alia abundet. Sunt enim perforata omnia, & in itinera peruia. Sicca ab humidis sumunt aliquando. Nisi aliquid terra acciperet, exaruisset. Ergo vndas sol trahit: sed ex his quæ premunt, maxime hęc meridiana sunt. Terra cum exaruit, plus ad se humoris adducit: vt in lucernis oleum illo fluit, vbi exuritur: sic aqua illo incumbit, quo vis caloris & terræ æstuantis arcessit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hibernis, Septemtrionalibus, vnde exundat. Ob hoc pontus in infernum mare assidue fluit rapidus, non vt cetera maria, alternatis vltro citro æstibus, in vnam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret, hisque itineribus, quod cuique deest, redderetur, quod cuique superest, emitteretur; iam aut siccata essent, omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cum pontus & amnes cuncti inuicem commeent, non omnibus locis æstate maiora sunt flumina? Ægyptum sol magis percoquit. Itaque Nilus magis cresc.t. Sed in ceteris quoque terris aliqua fluminibus fit adiectio. Deinde quare vlla pars terræ sine humore est, cum omnis ad se ex alijs region.bus trahit; eoque magis, quo calidior est? Deinde quare Nilus dulcis est, si illi ę mari vnda est? Nec enim vlli flumini dulcior gustus.

CAP. III. Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmamento, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaq; ex his me test.bus numera secundæ notæ, qui vidisse quidem se negant, sed

audisse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, vnam aliquam rem nolunt spondere: sed adijciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod præteritum, quam in hoc quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem versa, sic affirmabit, tamquam interfuerit. Quare autem rotunda sit grando, etiam sine magistro scire potes, cum adnotaueris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis apparet, quæ humorem halitu colligunt, & in poculis suarsis, aliaque omni læuitate: nam & in herbarum vel arborum foliis, si quæ guttæ adhæserunt, in rotundum iacent.

Quid magis est saxo durum? quid mollius vnda?
Dura tamen molli saxa cauantur aqua.

aut, vt alius poeta ait:

Stillicidi casus lapidem cauat . . . .

& hæc ipsa excauatio rotunda fit. Ex quo apparet, illud huic quoque simile esse quod cauat. Locum enim sibi ad formam & habitum suum exsculpit. Præterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cum defertur, corrotundari, & toties per spatium aeris densi deuoluta æquabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, imo quia tam fusa est, & non per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium eius est. Ita non longius illi per aera, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras, cum inter nullos magis quam inter philosophos esse debeat æqua libertas? Grando nihil aliud est quam suspensa glacies. Nix, in pruina pendens congelatio. Illud enim diximus, quod inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam, & glaciem, necnon inter niuem & glaciem interesse.

CAp. IV. Poteram me, peracta quæstione, dimittere: sed bene emensum dabo: & quoniam cœpi tibi molestus esse, quidquid in hoc loco quæritur, dicam. Quæritur autem, quare hieme ningat, non grandinet: & vere, iam frigore infracto, grando cadat. Nam vt fallar tibi, verum mihi quidem persuadet, qui me vsque ad mendacia hæc leuiora, in quibus os præcidit, non oculi erui solent, credulum præsto. Hieme aer riget; & ideo nondum in aquam vertitur, sed in niuem,

nem, cui aer propior est. Cum ver cœpit, maior inclinatio aeris sequitur, & calidiore cœlo maiora fiunt stillicidia. Ideo, vt ait Virgilius noster,

..... *cum ruit imbriferum ver*,

vehementior immutatio est aeris vndique patefacti & soluentis se, ipso tempore adiuuante. Ob hoc nimbi graues magis vastique quam pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluuias habet & tenues: quales sæpe solent interuenire cum pluuia rara & minuta, niuem quoque admixtam habet. Dicimus niualem diem, cum altum frigus, & triste cœlum est. Præterea Aquilone flante, & suum cœlum habente, minutæ pluuiæ sunt: Austro imber improbior est, & guttæ pleniores sunt.

CAP. V. Rem è nostris positam nec dicere audeo, quia infirma videtur: nec præterire. Quid enim mali est, aliquid & faciliori iudici scribere? Imo si omnia argumenta ad obrussam cœperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum sunt sine aduersario. Cetera etiam si vincunt, litigant. Aiunt, quidquid circa Scythiam & pontum & Septemtrionalem plagam glaciatum & adstrictum est vere relaxari: tunc flumina gelata discedere, tunc obrutos montes niuem soluere. Credibile est ergo, frigidos spiritus inde fieri, & verno cœlo remisceri. Illud quoque adijciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, censeo, si volueris verum exquirere niuem ita caue experiaris. Minus algere aiunt pedes eorum qui fixam & duram niuem calcant, quam eorum, qui teneram & labefactam. Ergo, si non mentiuntur, quidquid ex illis Septemtrionalibus locis, iam disturbata niue, & glacie frangente se fertur, id meridiane partis tepentem iam humidumque aera alligat, & perstringit. Itaque cum pluuia futura erat, grando fit, iniuria frigoris.

CAP. VI. Non tempore mihi, quo minus omnes nostrorum ineptias proferam. Quosdam peritos obseruandarum nubium esse affirmant, & prædicere, cum grando futura sit: & hoc intelligere vsu ipso potuisse, cum colorem nubium notassent, quem grando toties insequebatur. Illud incredibile, Cleonis fuisse publice præpositos χαλαζοφύλακας, speculatores futuræ grandinis. Hi cum signum dedissent, adesse iam grandinem, quid exspectas? vt homines ad penulas discur-

discurrent, aut ad scorteas? Imo pro se quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus illæ nubes alio declinabant, cum aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod sine damno fieri poterat, magnus sibi afferat. Et ne tu auidas aut crudeles existimes nubes, digitum suum bene acuto graphio pungebat, & hoc sanguine litabat. Nec minus ab huius agello grando se auertebat, quam ab illo, in quo maioribus hostijs exorata erat.

CAP. VII. Rationem huius rei quidam quærunt. Alteri, vt homines sapientissimos decet, negant posse fieri, vt cum grandine aliquis paciscantur, & tempestates munusculis redimat, quamuis munera etiam deos vincant. Alteri suspicari ipsos aiunt, esse in ipso sanguine vim quamdam potentem auertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse vis tanta, vt in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium & fabula est? At Cleonis iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempestatis: quod negligentia eorum vineæ vapulassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palam est, vt huius rei caussa nullius philósophi schola intranda sit.

CAP. VIII. Vnam rem adhuc adijciam, & fauere ac plaudere te iuuabit. Aiunt niuem in parte aeris fieri, quæ prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus caussis. Vna, quod omnis terrarum euaporatio, cum multum intra se feruidi aridique habeat, hoc est calidior, quo recentior. Altera, quod radij solis à terra resiliunt, & in se recurrunt. Horum duplicatio proxima quæque à terris calefacit. Quæ ideo plus habent teporis, quia solem bis sentiunt. Tertia caussa est, quod magis superiora perflantur: at quæcumque depressa sunt, minus ventis verberantur.

CAP. IX. Accedit his ratio Democriti, Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citius concipit, & diutius seruat. Itaque si in sole posueris æneum vas & vitreum & argenteum, æneo citius calor accedet, diutius hærebit. Adijcit deinde, quare hoc existimet fieri.

His

His inquit, corporibus, quæ duriora, & pressiora densioraque sunt necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur vt quemadmodum minora balnearia & minora milliaria citius calefiunt, sic hæc foramina occulta & oculos effugientia, & celerius feruorem sentiant, & propter easdem angustias quidquid receperunt, tardius reddant.

CAP. X. Hæc longe præparata ad id perducunt, de quo nunc quæritur. Omnis aer quo propior est terris, hoc crassior. Quemadmopum in aqua, & in omni humore fæx ima est: ita in aere spississima quæque desidunt. Iam autem probatum est, omnia quo crassioris solidiorisque materiæ sunt, hoc fidelius custodire calorem receptum: sed quo editior est aer, & quo longius à terrarum colluuie recessit, hoc sincerior puriorque est. Itaque solem non retinet, sed velut per inane transmittit: ideo minus calefit.

CAP. XI. Contra autem quidam aiunt, cacumina montium hoc calidiora esse debere, quo soli propiora sunt. Qui mihi videntur errare, quod Apenninum, & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem montes intantum putant crescere, vt illorum magnitudo sentire solis viciniam possit. Excelsa sunt ista, quamdiu nobis comparantur: at vero vbi vniuersum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se vincuntur, & vincunt. Ceterum intantum nihil attollitur, vt collatione totius nulla sit vel maximis portio: quod nisi esset, non diceremus, totum orbem terrarum pilam esse. Pilæ propr etas est, cum æqualitate quadam rotunditas: æqualitatem autem hanc accipe, quam vides in lusoria pila. Non multum illi commissuræ & rimæ earum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur: quomodo in hac pila, nihil illa interualla officiunt ad speciem rotundi, sic nec in vniuerso quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione consumitur. Qui dicit altiorem montem, quia solem prop s excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominem citius quam pusillum debere calefieri, & citius caput eius quam pedes. At quisquis mundum mensura sua æstimauerit, & terram cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, vt cælestia magis sentiat, velut in propinquum illi accesserit. Montes isti quos suspicimus, & vertices

æterna

æterna niue obsessi, nihilominus in imo sunt: & propius quidem soli est mons, quam campus aut vallis: sed sic, quo modo est pilus pilo crassior. Isto enim modo, & arbor alia magis quam alia dicetur vicina cœlo quod falsum est: quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Vbi ad collationem immensi corporis ventum est, nihil interest quanto alterum altero sit maius: quia etiamsi magno discrimine, tamen m nima vincuntur.

CAP. XII. Sed vt ad propositum reuertar, propter has quas retuli caussas, plerisque placuit, in ea parte aeris niuem concipi, quæ vicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aer & plus habet frigoris, quam vt in aquam & imbrem transeat, & minus quam vt duretur in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intento niues fiunt coactis aquis.

CAP. XIII. Quid istas, inquis, ineptias, quibus nec litteratio fit quisquam, nec melior, tam operose persequeris? Quomodo fiant niues, dicis cum multo magis ad nos dici à te pertinet, quare emendæ non sint niues. Iubes me cum luxuria litigare. Quotidianum istud & sine effectu iurgium est. Litigemus tamen: etiam superior futura est, pugnantes ac reluctantes vincat. Quid porrò? Hanc ipsam inspectionem naturæ nihil iudicas ad id, quod vis conferre? Cum quærimus quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinæ similem habere naturam, plus illi spiritus quam aquæ inesse, non putas exprobrari illis; cum emere aquam turpe sit, si nec aquam quidem emunt? Nos vero quæramus potius, quomodo fiant niues, quam quomodo seruentur: quoniam non continenti vina diffundere veterana, & per sapores ætatesque disponere, inuenimus quomodo stiparemus niuem, vt ea æstatem euinceret, & contra anni feruorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia consecuti sumus? Nempe, vt gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quod spiritum, quod solem emere non possumus, quod hic aer etiam delicatis diuitibusque ex facili nec emptus venit. O quam nobis male est, quod quidquam à rerum natura in medio relictum est! Hoc quod illa fluere & patere omnibus voluit, cuius haustum vitæ publicum fecit; hoc quod tam homini, quam feris auibusque, & inertissimis animalibus, in

vsum

vſum large ac beate profudit, contra ſe ingenioſa luxuria redegit ad pretium. Adeo nihil poteſt illi placere, niſi carum. Vnum hoc erat, quod diuites in æquum turbæ deduceret, quo non poſſent antecedere pauperrimum. Illi cui diuitiæ moleſtæ ſunt, excogitatum eſt, quemadmodum etiam aqua caparet luxuriam. Vnde ad hoc peruentum ſit, vt nulla nobis aqua ſatis frigida videretur quæ flueret, dicam. Quamdiu ſanus & ſalubris cibi capax ſtomachus eſt, impleturque, non premitur, naturalibus fomentis contentus eſt. Vbi quotidianis cruditatibus non temporis æſtus, ſed ſuos ſentit, vbi ebrietas continua viſceribus inſedit, & præcordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid neceſſario quæritur, quo æſtus ille frangatur, qui ipſis aquis incaleſcit, remedijs incitat vitium. Itaque non æſtate tantum, ſed & media hieme niuem hac cauſſa bibunt. Quæ huius rei cauſſa eſt, niſi inteſtinum malum, & luxu corrupta præcordia, quibus nullum interuallum vmquam quo interquieſcerent, datum eſt, ſed prandia cænis vſque in lucem perductis ingeſta ſunt, & diſtentos copia ferculorum ac varietate comeſſatio altius merſit? Deinde numquam intermiſſa intemperantia, quidquid ante decoxerat, efferauit, & in deſiderium ſemper noui rigoris accendit. Itaque quamvis cænationem velis ac ſpecularibus muniant, & igne multo doment hiemem, nihilominus ſtomachus ille ſolutus, & æſtu ſuo languidus, quærit aliquid quo erigatur. Nam ſicut animo relictos ſtupenteſque frigida ſpargimus, vt ad ſenſum ſui redeant: ita viſcera iſtorum vitijs torpentia nihil ſentiunt; niſi frigore illa vehementiore perculſſeris. Inde eſt, inquam, quod nec niue contenti ſunt, ſed glaciem, velut certior illi ex ſolido rigor ſit, exquirunt, ac ſæpe repetitis aquis diluunt: quæ non è ſummo tollitur, ſed vt vim maiorem habeat, & pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaque ne vnum quidem eius eſt pretium: ſed habet inſtitores aqua, & annonam, pro pudor, variam. Vnguentarios Lacedæmonij vrbe expulerunt, & propere cedere finibus ſuis iuſſerunt, quia oleum diſperderent. Quid illi feciſſent, ſi vidiſſent reponendæ niuis officinas, & tot iumenta portandæ aquæ deſeruientia, cuius colorem ſaporemq; paleis, quibus cuſtodiunt, inquinant? At dij boni, quam

facile

facile est exstinguere sitim sanam. Sed quid sentire possint emortuæ fauces & occallatæ cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed ardentes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt pæne fumantes, quos deinde restinguant niuatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & palliolo focalique circundatos, pallentes & ægros, non sorbere solum niuem, sed etiam esse, & frustra eius in scyphos suos deijcere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est; & quidem eo acrior, quod non tactu venarum, nec in cutem effuso calore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictum malum, & ex molli fluidoque durum atque patiens. Non intelligis, omnia consuetudine vim suam perdere? Itaque nix ista, in qua etiamnum natatis, eo peruenit vsu, & quotidiana stomachi seruitute, vt aquæ locum obtineat. Aliquid adhuc quærite illi frigidus, quia pro nihilo est familiaris rigor.

LIBER QVINTVS.

In quo de ventis, & aeris motu agitur.

Argumentum.

Disserit, quid ventus. Democritum refellit, qui censet ventum esse, cum multa, & conferta atomi in angusto inani ita se comprimunt, vt superfundantur. Igitur ventum fieri potius, partim aere à sole extenuato, ac diffuso, partim, quia aer animal est, & vim se mouendi ac flabellandi habet. Tota deinde doctrina ventorum, tam communim XII. quam prouincialium. Declinat denique sub finem suo more in hominum mores, qui ventis ad custodiendam cœli terrarumque temperiem, ad prudentiam comparandam & noscenda transmarina à Deo datis, ad bella, ambitionem, & auaritiam abutimur. Vnde in incerto ponit, an nasci magis ventos, quam non nasci, profuerit: quod de Iulio Cæsare Liuius olim dixit.

CAPVT I.

VEntus est fluens aer. Quidam ita definierunt; Ventus est aer fluens in vnam partem. Hæc definitio videtur diligentior; quia numquam aer tam immobilis est, vt non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leuiter commouetur, nec in vnam partem inclinatur. Itaque si legeris,

Cum placidum ventis staret mare.

scito illud non stare, sed succuti leuiter; & dici tranquillum, quia nec huc nec illo impetum capiat. Idem & de aere iudicandum est, non esse vmquam immobilem, etiamsi quietus sit. Quod ex hoc intelligas licet. Cum sol in aliquem clausum locum infusus est, videmus corpuscula minima in aduersum ferri, alia sursum, alia deorsum, varie concursantia. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus est maris agitato; quia tranquillum quoque agitatur. At ille abunde sibi cauerit, cuius hæc definitio fuerit; Fluctus est maris in vnam partem agitatio. Sic in hac quoque re, de qua cum maxime quærimus, non circumscribetur; qui ita se gesserit, vt dicat; Ventus est fluens aer in vnam partem; aut. Ventus aer est fluens impetu, aut aeris in vnam partem euntis, aut cursus aeris aliquo concitatior. Scio quid responderi pro definitione altera possit. Quid necesse est adijcere te, in vnam partem fluens aer? Vtrique enim quod fluit, in vnam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantum intra se mouetur, sed si aliquo fertur. Potest ergo aliquid moueri, & non fluere: at è contrario non potest fluere, nisi in vnam partem. Sed siue hæc breuitas satis a calumnia tuta est, hac vtamur; siue aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cuius adiectio cauillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

CAP. II. Democritus ait, cum in angusto inani multa sunt corpuscula, quæ ille atomos vocat, sequi ventum. At contra, quietum & placidum aeris statum esse, cum in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu pau-

paucitas est, sine tumultu ambulatur: vbi turba in angustum, concurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in hoc quo circumdati sumus spatio, cum exiguum locum multa corpora impleuerint, necesse est alia alijs incidant, & impellantur ac repellantur, implicenturque & comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cum illa quæ colluctabantur incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinauere se. At vbi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare possunt, nec impelli.

CAP. III. Hoc falsum esse, vel ex eo colligas licet, quod tunc interim minime ventus est, cum aer nubilo grauis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulere: & inde spissatarum nubium grauitas est. Adijce nunc, quod circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis congestisque corporibus, nec tamen ventus est. Interdum vero tanta caligo effunditur, vt conspectum in vicino stantium eripiat: quod non eueniret, nisi in paruum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus, quam nebulosum, caret vento. Adijce nunc, quod è contrario venit, vt sol matutinum aera spissum & humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cum datum est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est.

CAP. IV. Quomodo, inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non vno modo. Alias enim terra ipsa magnam vim aeris eijcit, & ex abdito spirat: alias cum magna & continua ex imo euaporatio in altum agit quæ emiserat, immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec vt credam, mihi persuaderi potest, nec vt taceam: quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quæ non sine magna narium iniuria emittitur, & ventrem interdum cum sono exonerat, interdum secretius: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quod semper concoquit: alioquin immundius aliquid timeremus. Numquid ergo hoc verius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quæ, cum coaceruata sunt, deinde extenuari sole cœperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spatium maius desiderat, ventus exsistit?

CAP. V. Quid ergo? hanc solam esse caussam venti exi-

existimas, aquarum terrarumque euapotiones? Ex his grauitatem aeris fieri, deinde solui impetu, cum quæ densa steterant, vt est necesse, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego vero & hanc iudico. Ceterum illa est longe verior caussa, valentiorque, habere aera naturalem vim mouendi se: nec aliunde concipere, sed inesse illi vt aliarum rerum, ita huius potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas vires esse, quibus nos moueremus, aera autem inertem, inagitabilem relictum esse? cum aqua motum suum habeat, etiam ventis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quoq; innasci aquis, & herbosa quædam videmus, summo innatantia.

CAP. VI. Est ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis qui omnia consumit, quædam etiam creat: & quod videri non potest simile veri, sed tamen verum est, animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talem aer, & ideo modo spissat se, modo expandit & purgat: alias contrahit, alias diducit, ac differt. Hoc ergo interest inter aera & ventum, quod inter lacum & flumen. Aliquando per se ipse sol caussa venti est, fundens rigentem aera, & ex denso coactoq; explicans.

CAP. VII. In vniuersum de ventis diximus: nunc viritim incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiat, si apparuerit, quando & vnde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex conuallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore iam sole: nec fertur vltra terrarum adspectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec vltra æstatem durat. Et inde maxime venit, vbi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundent aquis tamen carent aura: hac dico, quæ pro vento valet.

CAP. VIII. Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Græci ἐγκολπίαν, vocant? Quidquid ex se paludes & flumina emittunt (id autem & multum est, & assiduum) per diem solis alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in vnam regionem colligitur. Cum illam impleuit, & iam se non capit: sed exprimitur aliquo, & in vnam partem pro-

procedit: hic ventus est. Itaque eo incumbit; quo liberior exitus inuitat, & loci laxitas, in quam coacervata incurrant. Huius rei argumentum est, quod prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quæ circa lucem iam plena est, & onerata, quærit quo defluat: & eo potissimum exit, vbi plurimum vacui est, & magna ac patens area. Adijcit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aera. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: & nondum quidem aera radijs impellit, iam tamen lacessit & irritat, luce præmissa. Nam cum ipse processit, alia superius rapiuntur, alia diffunduntur tepore. Ideo non vltra matutinum illis datur flare; omnis illorum vis conspectu solis exstinguitur; etiamsi violentiores flauere, circa medium tamen diem relanguescunt: nec vmquam vsque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac breuior est, provt valentioribus minoribusve collecta caussis est.

CAP. IX. Quare tamen tales venti vere & æstate validiores sunt? Leuissimi enim cetera parte anni, nec qui vela impleant, surgunt. Quia ver aquosius est, & ex plurimis aquis, locisve ob humidam cœli naturam saturis & redundantibus, maior euaporatio est. At quare æstate æque profunditur? Quia post occasum solis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui euocat exeuntia, ac vehementius trahit, quidquid ex his sponte reddi solet: deinde non tantum habet virium, vt quod euocauit, absumat. Ob hoc diutius corpuscula emanare solita, & efflari, terra ex se atque humor emittit. Facit autem ventum sol ortus, non calore tantum sed etiam ictu. Lux enim (vt dixi) quæ solem antecedit; nondum aera calefacit, sed percutit tantum: percussus autem in latus cedit. Quamquam ego ne illud quidem concesserim, lucem ipsam sine calore esse, cum ex calore fiat. Non habet forsitan tantum teporis, quantum actu appareat. Opus tamen suum facit, & densa diducit ac tenuat. Præterea loca, quæ aliqua iniquitate naturæ ita clausa sunt, vt solem accipere non possint, illa quoque nubila & tristi luce calefiunt, & per diem minus quam noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & à se repellit. Ergo sol quoque idem facit. Et ideo quibusdam videtur, inde

flatus

flatus esse, vnde sol. Hoc falsum esse ex eo apparet, quod aura in omnem partem vehit, & contra ortum plenis velis nauigatur. Quod non eueniret, si semper ventus ferretur à sole.

CAP. X. Etesiæ quoque, qui in argumentum à quibusdam aduocantur, non nimis propositum adiuuant. Dicam primum quid illis placeat deinde, cur displiceat mihi. Etesiæ, inquiunt, hieme non sunt: quia breuissimis diebus sol desinit, priusquam frigus euincatur. Itaque niues & ponuntur & durantur. Æstate incipiunt flare, cum & longius extenditur dies, & recti in nos radij diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno niues plus humidi efflare. Item terras exoneratas, niue, retectasque spirare liberius. Itaque plura ex Septemtrionali parte cœli corpora exire, & in hæc loca quæ remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, vltraque ortum Caniculæ non valent: quia iam multum è frigida cœli parte in hanc egestum est. At sol mutato cursu in nostram rectior tenditur: & alteram partem aeris attrahit, aliam vero impellit. Sic ille Etesiarum flatus æstatem frangit: & à mensium feruentissimorum grauitate defendit.

CAP. XI. Nunc, quod promisi, dicendum est, quare Etesiæ illos non adiuuent, nec quidquam huic conferant caussæ. Dicimus autem luce autem incitari, eandem subsidere, cum illam sol attigit. Atqui Etesiæ ob hoc somniculosi à nautis, & delicati vocantur, quod (vt ait Gallio) mane nesciunt surgere: eo tempore incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura est, quod non accideret, si vt auras, ita illos sol comminueret. Adijce nunc, quod si caussa illis flatus est, spatium diei ac longitudo, etiam ante solstitium flarent, cum longissimi dies sunt, & cum maxime niues tabescunt. Iulio enim mense iam dispoliata sunt omnia, aut certe admodum pauca iacent adhuc sub niue.

CAP. XII. Sunt quædam genera ventorum, quæ ruptæ nubes & in pronum solutæ emittunt. Hos Græci ventos ἐκνεφίας, vocant. Qui hoc (vt puto) modo fiunt. Cum magna inæqualitas ac dissimilitudo corporum, quæ vapor terrenus emittit, in subli-

me

me eat, & alia ex his corporibus sicca sint, alia humida: ex tanta discordia corporum inter se pugnantium, cum in vnum conglobata sunt, verisimile est quasdam cauas effici nubes, & interualla inter illas relinqui fistulosa, & in modum tibiæ angusta. His interuallis tenuis includitur spiritus: qui maius desiderat spatium, cum euerberatus cursu parum libero incaluit: & ob hoc amplior fit, sciditque cingentia, & erumpit in ventum: qui fere procellosus est, quia superne demittitur, & in nos cadit vehemens & acer; quod non fusus, nec per apertum venit, sed laborat, & iter sibi vi ac pugna parat. Hic fere breuis flatus est. Quia receptacula nubium per quæ ferebatur, ac munimenta perrumpit: ideo tumultuosus venit aliquando, non sine igne ac sono cœli. Hi venti multo maiores diuturnioresque sunt, si alios quoque flatus ex eadem caussa ruentes, in se abstulere, & in vnum confluxere plures: sicut torrentis modicæ magnitudinis eunt, quamdiu separatis suus cursus est: cum vero plures in se aquas conuertere, fluminum iustorum ac perennium magnitudinem excedunt. Idem credibile est fieri & in procellis, vt sint breues quamdiu singulæ sunt: vbi vero sociauere vires, & pluribus cœli partibus elisus spiritus eodem se contulit, & impetus illis accedit, & mora.

CAP. XIII. Facit ergo ventum resoluta nubes: quæ pluribus modis soluitur. Nonnumquam conglobationem illam spiritus rumpit inclusi & in exitum nitentis luctatio: nonnumquam calor, quem modo sol fecit, modo ipsa arietatio magnorum inter se corporum, & attritus. Hoc loco, si tibi videtur, quæri potest, cur turbo fiat. Euenire in fluminibus solet, vt quam diu sine impedimento feruntur, simplex & rectum illis iter sit: vbi incurrere in aliquod saxum ad latus ripæ prominens, retorqueantur, & in orbem aquas sine exitu flectant, ita vt circumlatæ in se sorbeantur, & verticem efficiant. Sic ventus, quamdiu nihil obstitit, vires suas effundit. Vbi aliquo promontorio repercussus est, aut vi locorum coeuntium in canalem deuexum tenuemque collectus: sæpius in se volutatur, similemque illis, quas diximus conuerti, aquis facit verticem. Hic ventus circumactus, & eumdem ambiens locum, & se ipsa vertigine concitans, turbo est. Qui si pugnacior est, ac diutius vo-

lsita

lutatur, inflammatur, & efficit quem πρηςῆρα Græci vocant. Hic est igneus turbo. Hi fere omnia pericula venti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiantur, & totæ naues in sublime tollantur. Etiamnum quidam venti diuersos ex se generant, & impulsum aeras in alias quoque partes, quam in quas ipsi inclinauere, dispergunt. Illud quoque dicam, quod mihi occurrit, quemadmodum stillicidia, quamvis iam inclinent se & labantur, nondum tamen effecere lapsum, sed vbi plura coiere, & turba vires dedit, tunc fluere & ire dicuntur: sic quamdiu leues sunt aeris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus est; tunc esse incipit, cum omnes illos miscuit, & in vnum impetu contulit. Spiritum à vento modus separat: vehementior enim spiritus ventus est; inuicem spiritus leuiter fluens aer.

CAP. XIV. Repetam nunc quod in primo dixeram, edi è specu ventos, recessuque interiore terrarum. Non tota solido contextu terra in vnum vsque fundatur, sed multis partibus caua,

..... *& cæcis suspensa latebris*,

alicubi habet inania sine humore. Ibi etiam si nulla lux discrimen aeris monstrat, dicam tamen nubes nebulasque in obscuro consistere. Nam ne hæ quidem supra terras, quia videntur, sunt: sed qui sunt, videntur. Illic quoque nihilominus ob id sunt, quod non videntur. Flumina illic scias licet, nostris paria, sublabi: alia leuiter ducta, alia in confragosis locis præcipitando sonantia. Quid ergo? non illud æque dabis, esse aliquos & sub terra lacus, & quasdam aquas sine exitu stagnare? Quæ si ita sint, necesse est & illud, aera onerari, oneratumque incumbere, & ventum propulsu suo concitare. Et ex illis ergo subterraneis nubibus sciemus nutriri inter obscura flatus, cum tantum virium fecerint, quanto aut terræ obstantia auferant, aut aliquod apertum ad hos afflatus iter occupent, & per hanc cauernam in nostras sedes efferantur. Illud vero manifestum est, magnam esse sub terris vim sulphuris, & aliorum non minus ignem alentium. Per hæc loca cum se, exitum quærens, spiritus torsit, accendat flamma ipso affrictu necesse est. Deinde flammis latius fusis, etiam si quid ignaui aeris erat, extenuatum moueri, & viam cum fremitu

vasto atque impetu quærere. Sed hoc diligentius persequar, cum quæram de motibus terræ.

CAP. XV. Nunc mihi permitte narrare fabulam. Asclepiodorus auctor est, demissos quam plurimos à Philippo in metallum antiquum olim destitutum, vt exploraret quæ vbertas eius esset, qui status, an aliquid futuris reliquisset vetus auaritia: descendisse illos cum multo lumine, & multo duraturo dies: deinde longa via fatigatos, vidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos, pares nostris, nec compressos quidem terra supereminentes, sed liberæ laxitatis, non sine horrore visos. Cum magna hæc legi voluptate: intellexi enim sæculum, non nouis vitijs, sed iam inde antiquitus traditis laborare: nec nostra ætate primum auaritiam, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris male abstrusa quæsisse. Illi quoque maiores nostri, quos celebramus laudibus quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, monte ceciderunt, & supra lucrum sub ruina steterunt. Ante Philippum Macedonum reges fuere, qui pecuniam in altissimis vsque latebris sequerentur, & relicto spiritu liberò, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierumque perueniret discrimen, & à tergo lucem relinquerent, Quæ tanta spes fuit? Quæ tanta necessitas hominem ad sidera erectum incuruauit, & defodit, & infundum telluris intimæ mersit, vt erueret aurum, non minore periculo quærendum, quam possidendum? Propter hoc cunieulos egit, & circa prædam lutulentam incertamque reptauit, oblitus dierum, oblitus naturæ melioris, à qua se euertit. Nulli ergo mortuo terra tam grauis est, quam istis supra quos auaritia vrgens terrarum pondus iniecit, quibus abstulit cœlum, quos in imo, vbi illud malum virus latitat, infodit. Illo descendere ausi sunt, vbi nouam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus, ventosque per cœcum inane experirentur, & aquarum nulli fluentium horridos fontes, & altam perpetuamque noctem. Deinde cum ista fecerint, inferos metuunt.

CAP. XVI. Sed vt ad id de quo agitur, reuertar, venti quattuor sunt, in ortum, occasum, meridiem, septemptrionemque diuisi. Ceteri, quos varijs nominibus appellamus, his applicantur.

Eu-

Eurus ad auroram Nabathæaque regna recessit,
Persidaque, & radijs iuga subdita matutinis.
Vesper & occiduo quæ littora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones
Horrifer inuasit Boreas: contraria tellus
Nubibus assiduis, pluuioque madescit ab Austro.

Vel, si breuius illos complecti mauis, in vnam tempestatem (quod fieri nullo modo potest) congregentur.

Vna Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus; . , ...

& qui locum ille rixa non habuit, Aquilo Quidam illos duodecim faciunt. Quattuor enim cæli partes in ternas diuidunt, & singulis ventis binos suffectos dant. Hac arte Varro, vir diligens, illos ordinat: nec sine caussa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusque æquinoctialis (bis autem æquinoctium est:) alius solstitialis, alius hibernus. Qui surgit ab oriente æquinoctiali, Subsolanus apud nos dicitur: Græci illum ἀφηλιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri vocauere Vulturnum. Et Liuius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra ventum constituit: cum venti adiutorio ac fulgoris præstringentis oculos hostium vicit. Varro quoque hoc nomen vsurpat. Sed & Eurus iam ciuitate donatus est, & nostro sermoni non tamquam alienus interuenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Græci Καικίαν appellant: apud nos sine nomine est. Æquinoctialis occidens Fauonium mittit: quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Græce nesciunt loqui. A solstitiali occidente Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis est, & in vnam partem rapax, Argestes fere mollis est, & tam euntibus communis, quam redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens, apud Græcos λίψ dicitur. A Septemtrionali latere summus est Aquilo, medius Septemtrio, imus Thracias. Huic deest apud nos vocabulum. A meridiano axe Euronotus est: deinde Notus, Latine Auster: deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

CAP. XVII. Placet autem duodecim ventos esse non quia vbique tot sint [quosdam enim inclinatio terrarum excludit) sed quoniam plures nusqam sunt. Sic casus sex dicimus: non quia omne nomen sex recipit, quia nullum plures quam sex. Qui duodecim ventos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem ventorum esse, quot cœli discrimina. Cœlum enim diuiditur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septemtrionalis, est solstitialis, est æquinoctialis, est brumalis, est contrarius septemtrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab infer ore secernit. Vt scis enim, dimidia pars mundi semper supra, dimidia infra est Hanc lineam, quæ inter aperta & occulta est, Græci ὁρίζοντα vocant: nostri finitorem dixere, alij finientem. Adijciendus est ad hunc meridianus circulus, quo horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transuersa currunt, & alios interuentu suo scindunt. Necesse autem est, aeris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon siue finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adijcit. Sic duodecim aer discrimina accipit, & totidem facit ventos. Quidam sunt quorumdam locorum proprij, qui non trasmittunt, sed in proximum ferunt. Non est illis à latere vniuersi mundi impetus. Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphiliam Catægis, Galliam Circius: cui ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tamquam salubritatem cœli sui debeant ei. Diuus certe Augustus templum illi cum in Galla moraretur & vouit & fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodum regio est, quæ non habet aliquē flatum ex se nascentē, & circa se cadentē.

CAP. XVIII. Inter cetera itaque Prouidentiæ opera, hoc quoque aliquis, vt dignum admiratione suspexerit. Non enim ex vna caussa ventos, aut inuenit, aut per diuersa disposuit: sed primum vt aera non finerent pigrescere, sed assidua vexatione vtilem redderent, vitalemque tracturis. Deinde vt imbres terris subministrarent, ijdemque nimios compescerent. Nam modo adducunt nubes, modo diducunt, vt per totum orbem pluuiæ diuidi possent. In Italiam,

Auster

Auster impellit, Aquilo in Africam reijcit; Etesiæ non patiuntur apud nos nubes consistere. Ijdem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non possunt, nisi flatu superuacua admixta seruandis ventilarentur, nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem, ruptis velamentis suis, quæ folliculos agricolæ vocant, adaperiret? Quid, quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit; Ingens naturæ beneficium, si illud in iniuriam suam non vertat hominum furor. Nunc quod de Cæsare olim maiore vulgo dictitatum est, & à Tito Liuio positum, in incerto esse, vtrum illum magis nasci Reip. profuerit, an non nasci; dici etiam de ventis potest; adeo quidquid ex illis vtile & necessarium est, non potest his repensari, quæ in perniciem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si vitia male vtentium nocent. Nimirum in hoc Prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus, aera ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non vt nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quæ nos dementia exagitat, & in mutuum componit exitium? Vela ventis damus bellum petituri, & periclitamur periculi caussa. Incertam fortunam experimur; vim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturæ. Non erat tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cum euaserimus tot scopulos latentes, & insidias vadosi maris; cum effugerimus procellosos desuper montes, in quos præceps nauigantes ventus impingit; cum inuolutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus diuulsa nauigia: quis erit huius laboris ac motus fructus? qui nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obuius in littore hostis, & trucidandæ gentes tracturæ magna ex parte victorem, & antiquarum vrbium flamma. Quid in arma cogimus populos? quid exercitus scribimus, directuros aciem in medijs fluctibus? quid maria inquietamus? Parum videlicet ad mortes nostras terra late patet. Nimis delicate fortuna nos tractat? nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens;

emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & vocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quæritis? mortem, quæ vbique superest? Petet illa vos & ex lectulo; sed vbique innocentes petat; occupabit vos in vestra domo; sed occupet nullum molientes malum. Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam, circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine iniuria occurrentia deuastantem, ac ferarum more, occidere, quem non oderis? Illis tamen in vltionem: aut ex fame morsus est: nos sine vlla parsimonia nostri alienique sanguinis, mouemus maria, & nauigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quovsque nos malos mala nostra rapuere? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimos in Græciam traijcit, quam exercitus non vicit, cum impleuerit. Sic Alexander vlterior Bactris & Indis volet quærere, quid sit vltra magnum mare, & indignabitur aliquid esse vltimum sibi. Sic Parthis auaritia Crassum dabit. Non horrebit reuocantis diras Tribuni, non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem præsaga fulmina, & deos resistentes. Per hominum deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si ventos flare vetuisset, & inhibito discursu furentium, in sua quemque terra stare iussisse. Si nihil aliud, certe suo quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum vi domestica, externis quoque laborandum est. Nulla terra tam longe remota est, quæ non mittere aliquo suum malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnæ gentis in abdito dominus, fortunæ indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota moliens? Vnde scio, hic mihi, an ille ventus bellum inuehet? Magna pars erat pacis humanæ, maria præcludi. Non tamen (vt paullo ante dicebam) quæri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia eius corrumpimus, & vt essent contraria, efficimus. Dedit ille ventos ad custodiendam cœli terrarumque temperiem, ad euocandas supprimendasque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem, cum alijs caussis adducit ipsa iactatio,

attra-

attrahens cibum in summa, & ne torpeant, mouens. Dedit ventos ad vlteriora noscenda: fuisset enim imperitum animal, & sine magna experientia rerum homo, si circumscriberetur natalis soli fine. Dedit ventos, vt commoda cuiusque regionis fierent communia: non vt legiones equitemque gestarent, nec vt perniciosa gentibus arma transueherent, Si beneficia naturæ vtentium prauitate perpendimus, nihil non nostro malo accepimus. Cui videre expedit? cui loqui? Cui non vita tormentum est? Nihil inuenies tam manifestæ vtilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic ventos quoque natura bonos futuros inuenerat: ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt: non eadem est his & illis caussa soluendi: sed iusta nulli: diuersis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Itaque alicui vitio nauigatur. Egregie Plato dicit, qui nobis circa exitum iam testium loco dandus est; minima esse quæ homines emant vita. Imo, Lucili carissime, si bene furorem illorum æstimaueris, idest, nostrum (in eadem enim turba volutamur) magis ridebis, cum cogitaueris vita parari ea, in quibus vita consumitur.

LIBER SEXTVS.

In quo de terræ motu agitur.

Argumentum.

Aturam, & caussas terræ motus doctè, & explicatè enarrat. Ipso iam sene sub Imperio Neronis, Pompeij celebre Campaniæ oppidum terræ motu desedit; in iuuentute eius, & Imperio Tiberij, XII. Vrbes Asiæ perditæ. Non metuendus tamen terræ motus; quia magnificum à tam magna caussa perire. In caussas deinde terræ motus inquirit. Thales terram, ceu nauigium, aqua ferri, & fluctuari, alij aquarum sub terra latentium fluctu agitari crediderunt. Hac occasione ad quæstionem famosam digreditur, de Origine Nili. *Aristoteles, Theophrastus, Callisthenes (æternum Alexandri crimen, à quo iniuriosè necatus) spiritum*

terra motorem faciunt: quibus noster accedit. Ex motu Campano pestilentia orta, quæ ouium ibi greges exanimauit: quidam etiam terrore lymphatici errauere. Denique in mores relapsus, non terræ motus, non fluctus, non arma metuenda docet; quia rem pusillam, hominis vitam tantùm petunt, quam auriculæ dolor, aut pes leuiter offensus auferre potest.

CAPVT I.

POmpeios, celebrem Campaniæ vrbem in quam ab altera parte Surrentinum Sabianumque littus, ab altera Herculanense, conueniunt, mareque ex aperto reductum amœno sinu cingunt, desedisse terræ motu, vexatis quæcumque adiacebant regionibus, Lucili virorum optime, audiuimus: & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo maiores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic, Regulo & Virginio Consulibus, qui Campaniam numquam securam huius mali, indemnem tamen, & totiens defunctam metu, magna strage vastauit. Nam & Herculanensis oppidi pars ruit, dubieque stant etiam quæ relicta sunt. Et Nicerinorum colonia, vt sine clade, ita non sine querela est. Neapolis quoque priuatim multa, publice nihil amisit, leuiter ingenti malo perstricta. Villæ vero præruptæ passim sine iniuria tremuere. Adijciunt his sexcentarum ouium gregem exanimatum, & diuisas statuas; motæ post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum vt caussas excutiamus, & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus conguens casus. Quærenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimæ labant? Si, quod vnum immobile est in illo fixumque, vt cuncta in se intenta sustineat, fluctuat: si quod proprium habet terra, perdidit, stare; vbi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculum inuenient? quo solicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Consternatio omnium est, vbi tecta crepuere, & ruina signum dedit: tunc præceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit, Quam latebram prospicimus, quod auxilium,

lium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod vrbes sitæ sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dicerunt, discedit ac titubat? Quid tibi esse non dico auxilij, sed solatij potest, vbi timor fugam perdidit? Quid est, inquam, satis munitum? quid ad tutelam alterius ac sui firmũ? Hostem muro repellam: præruptæ altitudinis castella vel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempostate nos vindicant portus; nimborum vim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium; aduersus tonitrua & minas cœli, subterraneæ domus, & defossi in altum specus, remedia sunt. Ignis ille cœlestis non transuerberat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Numquam fulmina populos perusserunt. Pestilens cœlum exhausit vrbes, non abstulit. Hoc malum latissime patet, ineuitabile, auidum, publice noxium. Non enim domos solum, aut familias, aut vrbes singulas haurit, sed gentes totas, regionesque subuertit; & modo ruinis operit, modo in altam voraginem condit; ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse; sed supra nobilissimas vrbes, sine vllo vestigio prioris habitus, solum extenditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & è virorum numero viui auferuntur, tamquam non omne fatum ad eumdem terminum veniat. Hoc habet inter cetera iustitiæ suæ natura præcipuum, quod cum ad exitum ventum est, omnes in æquo sumus. Nihil itaque interest, vtrum me lapis vnus elidat, an monte toto premat; vtrum supra me domus vnius onus veniat, & sub exiguo eius tumulo ac complanatione exspirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat; in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasto terrarum dehiscentium sinu: solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil interest mea; quantus circa mortem meam tumultus sit; ipsa vbique tantumdem est. Proinde magnum sumamus animum aduersus istam cladem, quæ nec euitari, nec prouideri potest. Desinamus audire istos, qui Campaniæ renuntiauere, quique post hunc casum emigrauerunt, negantque se

vmquam ipsam regionem accessuros: quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt: & si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum, hæc nox, aut hic ante noctem dies scindet. Vnde scies an melior eorum locorum conditio sit, in quibus iam vires suas fortuna consumpsit; & quæ in futurum ruina sua falta sunt; Erramus enim, si vllam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem iacent lege. Nihil ita, vt immobile esset, natura concepit. Alia temporibus alijs cadunt. Et quemadmodum in vrbibus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim vrbes simul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quæcumque est ista vis mali quæ incurrit; nunc Campaniam læsit. Circuit fatum, & si quid diu præterijt, repetit. Quædam rarius sollicitat, sæpius quædam. Nihil immune esse & innoxium sinit. Non homines tantum, qui breuis & caduca res nascimur; vrbes oræque terrarum & littora, & ipsum mare in seruitutem fati venit. Quo ergo nobis permansura promittimus bona fortunæ; & felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis velocissima est leuitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus? Perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, idipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut Achaiæ, sed omnis soli vitium est, male cohærere, & ex caussis pluribus resolui; & summa manere, partibus ruere.

CAP. II. Quid ago? Solatium aduersus pericula dare promiseram: ecce vndique timenda denuncio. Nego quidquam esse quietis æternæ; quod & perire non possit, & perdere. Ego vero hoc ipsum solatij loco pono, & quidem valentissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est: ratio terrorem prudentibus excutit: imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaq; generi humano dictum puta, quod illis subita captiuitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est,

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda

cir-

circumspicite quam leuibus caussis discutiamur. Non cibus nobis, non humor, non vigilia, non somnus, sine mensura quadam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria nos esse corpuscula, & imbecilla, fluida, non magna mollitione perdenda. Sine dubio id vnum periculi satis esset, quod tremunt terræ, quod subito dissipantur, ac superposita diducunt. Magni se æstimat, qui fulmina & motus terrarum hiatusque formidat; vult ille imbecillitatis suæ sibi conscius timere pituitam: ita videlicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinem creuimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi cælum intonuerit, nisi terra subsederit, perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, sed aliqua à latere eius scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior saliua suffocat? Ego extimescam emotum sedibus suis mare, & ne æstus, maiore quam solet cursu, plus aquarum trahens superueniat; cum quosdam strangulauerit potio, male lapsa per fauces? Quam stultum est, mare horrere: cum scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatium mortis, quam ipsa mortalitas: nullum autem omnium istorum quæ extrinsecus terrent, quam quod innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim dementius, quam ad tonitrua succidere, & sub terram correpere fulminum metu? Quid stultius, quam timere nutationem, aut subitos montium lapsus, irruptiones maris extra littus eiecti, cum mors vbique præsto sit, & vndique occurrat; nihilque sit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani satis valeat? Adeo non debent nos ista confundere, tamquam plus in se mali habeant, quam vulgaris mors: vt contra cum sit necessarium è vita exire, & aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuuet. Necesse est mori vbicumque quandoq; Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec vlla iactetur iniuria: supra me quandoque erit. Interest ergo, illam ego mihi, an ipsa se mihi imponat? Diducitur ingenti potentia nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam altitudinem abducit. Quid porro? Mors leuior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non vult me iacere in ignobili loco? si mihi inijcit sui partem? Egregie Vagellius meus in illo inclyto carmine,

Si candendum est, inquit, *mihi, cælo cecidisse velim.* Idem licet dicere. Si cadendum est, cadam orbe concusso: non quia fas est optare publicam cladem, sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoq; videre mortalem.

CAP. III. Illud quoque proderit præsumere animo, nihil horum deos facere; nec ira numinum, aut cœlum concuti, aut terram. Suas ista caussus habent: nec ex imperio sæuiunt, sed ex quibusdam vitijs, vt corpora nostra, turbantur: & tunc, cum facere videntur iniuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia sunt, vtpote quorum metum raritas auget. Leuius accidunt familiaria: ex insolito formido est maior. Quare autem quidquam nobis insolitum est? qui naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitamus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus, itaque huius negligentiæ pœnas, tanquam noui territis: cum illa non sint noua, sed insolita. Quid ergo: Non religionem incutit mentibus, & quidem publice, siue deficere sol visus est, siue luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota, delituit? longeque magis illæ actæ in transuersum faces, & cœli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbes, & stellæ per diem visæ, subitique transcursus ignium, multam post se lucem trahentium? Nihil horum sine timore miramur: & cum timendi sit caussa, nescire; non est tanti scire, ne timeas? Quanto satius est, caussas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo? Neq; enim illo quidquam inueniri dignius potest, cui se non tantum commodet, sed impendat.

CAP. IV. Quæramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, quid tanti molem corporis impellat, quid sit illa valentius, quid tantum onus vi sua labefactet: cur modo tremat, modo luxata subsidat, nunc in partes diuisa discedat: & alias interuallum ruinæ suæ diu seruet, alias cito comprimat: nunc amnes magnitudinis notæ conuertat introrsus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnumquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per sæcula nobiles comprimat. Mille miracula mouet, faciemq; mu-

mutat locis, & defert montes, subrigit planas, valles extuberat, nouas in profundo insulas erigit. Hæc ex quibus caussis accidant, digna res est excuti. Quod inquis, erit pretium operæ? quo nullum maius est, nosse naturam. Neque enim quidquam habet in se huius materiæ tractatio pulchrius, cum multa habet futura vsui, quam quod hominem magnificentia sui detinet; nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidant hæc: quorum est adeo mihi dulcis inspectatio, vt quamvis aliquando de motu terrarum volumen iuuenis ediderim, tamen tentare me voluerim, & experiri, an ætas aliquid nobis, aut ad scientiam, aut certe ad diligentiam adiecerit.

CAP. V. Caussam, qua terra concutitur, alij in aqua esse, alij in ignibus, alij in ipsa terra, alij in spiritu putauere: alij in pluribus, alij in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquam ex istis caussam esse dixerunt; sed non liquere, quæ esset. Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum parum exactas esse, & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Noua omnia erant primo tentantibus, post eadem illa limata sunt: & si quid inuentum est, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimouere, nec contentum exterioris eius conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere. Plurimum ad inueniendum contulit, qui sperauit posse reperiri. Cum excusatione itaque veteres audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantum re omnium maxima atque inuolutissima, in qua etiam cum multum actum erit, omnis tamen ætas quod agat, inueniet; sed in omni alio negotio, longe semper à perfecto fuere principia.

CAP. VI. In aqua caussam esse, nec ab vno dictum est, nec vno modo. Thales Milesius totam terram subiecto iudicat humore portari & innatare: siue illud oceanum vocas, siue magnum mare, siue alterius naturæ simplicem adhuc aquam & humidum elementum. Hac, inquit, vnda sustinetur orbis, velut aliquod grande nauigium & graue his quas premit. Superuacuum est reddere caussas, propter quas existimat, grauissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari: non

enim

enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquat esse in caussa, quibus hæc orbis agitatur, quod in omni maiore motu erumput fere noui fontes: sicut in nauigijs quoque euenit, vt si inclinata sunt, & abiere in latus, aquam sorbeant; quæ in omni onere eorum quæ vehit, si immodice depressa sunt, aut superfunditur, aut certe dextra sinistraque solito magis surgit. Hanc oipnionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam si terram aqua sustinere, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretor, non ex parte: numquam enim nauis dimidia iactatur; nunc vero non terrarum vniuersarum, sed ex parte motus est. Quomodo ergo fieri potest, vt quod totum vectitur, totum non agitetur, si id quo vehitur, agitatum est? At quare aqua erumpunt? Primum omnium sæpe tremuit terra, & nihil humoris noui fluxit. Deinde si ex hac caussa vnda prorumperet, à lateribus terræ circumfunderetur: sicut in fluminibus, ac mari videmus accidere, vt incrementum aquarum, quotiens nauigia desidunt, in lateribus maxime appareat. Ad vltimum non tam exigua fieret quam dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, vt ex infinito liquore, & ferente vniuersa.

CAP. VII. Quidam motum terrarum aquæ imputauere: sed non ex eadem caussa. Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sine adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per æstatem ingentes aquas inuehis: hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius, ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus coeibens, & Europam, Asiamque disterminans, alter Germanos, auidam gentem belli, repellens. Adijce nunc patentissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata, & ineluctabiles nauigio paludes, nec ipsis quidem inter se peruias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, subitos, & ex oculto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus quorum vires quam repentinæ, quam breues? Omnis hæc aquarum, etiam intre terram, natura faciesque est. Illic quoque aliæ vasto cursu deferuntur, & in præceps volutæ cadunt; aliæ languidiores in vadis refunduntur,

tur, & leuiter ac quiete fluunt. Quis autem neget, vastis illas receptaculis concipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, vbi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoque funderet. Si hoc verum est, necesse est aliquando illic amnis excrescat, & relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decrescat verberabit. Potest fieri, vt aliquam regionem riuus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: qua lapsa, superposita quatiantur. Iam vero nimis oculis permittit, nec vltra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terræ sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obstet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abscondito littus, & per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantumdem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quod superiora cum tot animalibus erant diuidenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, liberius vndis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, & ventis, quos omne interuallum terrarum, & omnis aer creat, impelli? Potest ergo maior solito exorta tempestas aliquam partem terrarum impulsam vehementius mouere. Nam apud nos quoque multa, quæ procul a mari fuerant, subito eius accessu vapulauere; & villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longe audiebatur, inuasit. Illic quoque potest accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum fit sine motu superstantium.

CAP. VIII. Non quidem existimo diu te hæsitaturum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorumpunt, vnde ad nos veniunt, nisi quod origo humoris inclusa est? Age, cum vides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, & non vniuersum auerti, sed paullatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde consumi: quo illum putas abire nisi in obscura terrarum; vtique cum videas emergere iterum, non minorem eo qui prior fluxerat? Quid cum vides Alpheum, celebratum poetis, in Achaia mergi, & in Sicilia rursus transiecto mari effundere amœnissimum fontem Arethusam? Nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili æstiua inundatio, & hanc esse, à

terra

terra illum erumpere, & augi nan supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cæsar, vt aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimum, ad inuestigandum caput Nili miserat, audiui narrantes, longum illos iter peregisse, cum à Rege Æthiopiæ instructi auxilio, commendatique proximis regibus, penetrassent; Ad vlteriora quidem, aiebant, peruenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ nouerant, nec sperare quisquam potest, ita impelliciæ aquis herbæ sunt, & aquæ nec pediti eluctab les, nec nauigio, quod nisi paruum & vnius capax, limosa & obsita pulus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed siue caput illa, siue accesso est Nili, siue tunc nascitur, siue in terras ex priore recepta cursu redit: nonne tu credis, illam, quidquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habebant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, vt eructare tanto impetu possint.

CAP. IX. Ignem caussam motus quidam, & quidem non eamdem iudicant. Imprimis Anaxagoras, qui existimat, simili pæne ex caussa, & aera concuti, & terram: cum inferiore parte spiritus crassum aera, & in nubes coactum, eadem vi qua apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit: & ignis ex hoc collisu nubium, cursuque elisi aeris, emicuit. Hic ipse in obuia incurrit, ex tum quærens, ac diuellit repugnantia: donec per angusta, aut nactus est viam exeundi ad celum, aut vi atque iniuria fecit. Alij in igne caussam quidem esse, sed non ob hoc, iudicant: sed quia pluribus obrutus, locis ardeat, & proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subiectis adminiculis destitutæ labant, donec corruere: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cum diu dubitauerunt, super ea se, quæ supersunt stantque, componunt. Hoc apud nos quoque videmus acc dere, quoties incendio pars ciuitatis laborat cum exustæ trabes sunt, aut corrupta quæ superioribus firmamentum dabant; tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido resederunt.

CAP. X. Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse caussam

caussam motus, nec extrinsecus incurrere quod illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat, aut reuellatur. Nam primum omnia vetustate labuntur, nec quidquam tutum à senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificijs veteribus quædam non percussa tamen decidunt, cum plus ponderis habuere quam virium: ita in hoc vniuerso terræ corpore euenit, vt partes eius vetustate soluantur, solutæ cadant, & tremorem superioribus afferant: Primum dum abscedunt (nihil enim vtique magnum sine motu eius, cui hæsit, abscinditur) deinde cum deciderunt, solido exceptæ resiliant, pilæ more; quæ cum cecidit exultat, ac sæpius pellitur, totiens à solo in nouum impetum missa. Si vero in stagnantibus aquis velata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus eijcit.

CAP. XI. Quidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cum pluribus locis ferueant, necesse est ingentem vaporem sine exitu voluant, qui vi sua spiritum intendit: & si acrius institit, opposita diffundit: si vero remissior fuit, nihil amplius quam mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cum violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatione inundatium aquarum, quidquid pulsauerit, agitat.

CAP. XII. Spiritum esse qui moueat, & plurimis & maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concaua terrarum deferuntur: deinde vbi iam omnia spatia plena sunt, & inquantum aer potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primo cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, vt terræ, spiritu luctante, & fugam quærente, moueantur. Itaque cum terræ motus futurus est, præcedit aeris tranquillitas & quies; videlicet, quia vis spiritu, quæ concitare ventos solet, in

in-

inferna sede detinetur. Nunc quoque cum hic motus in Campania fuit, quamvis hiberno tempore, & inquieto, per superiores dies aer stetit. Quid ergo? Numquam flante vento terra concussa est? Admodum raro duo flauere simul venti. Fieri tamen & potest, & solet: quod si recipimus, & constat duos ventos rem simul gerere; quid ni accidere possit, vt alter superiorem aera agitet, alter inferum?

CAP. XIII. In hac sententia licet ponas Aristotelem, & discipulum eius Theophrastum, non, vt Græcis visum est, diuini, tamen & dulcis eloquij virum, & nitidi sine labore. Quid vtrique placeat, exponam. Semper aliqua euaporatio est è terra, quæ modo arida est, modo humido mixta. Hæc ab infimo edita, & in quantum potuit, elata, cum vlteriorem locum in quem exeat non habet, retro fertur, atq; in se reuoluitur: dumq; rixa spiritus reciprocantis iactat obstantia, & siue interclusus, siue per angusta enisus est, motum ac tumultum ciet. Straton ex eadem schola est, qui hanc partem philosophiæ maxime coluit, & rerum naturæ inquisitor fuit. Huius tale decretum est. Frigidum, & calidum semper in contraria abeunt, & vna esse non possunt: eo frigidum confluit, vnde vis calida discessit: & inuicem ibi calidum est, vnde frigus expulsum est. Hoc quod dico verum est: sed vtrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cum supra terram frigus est, calent putei, nec minus specus, atque omnes sub terra recessus: quia eo se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cum inferiora peruenit, & eo se quantum poterat ingessit, quo densior, hoc validior est: huic alius superuenit, cui necessario congregatus ille iam & in angustum pressus, loco cedit. Idem è contrario euenit, cum vis maior frigidi illata in cauernis est. Quidquid illic calidi latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur vtriusque natura concordiam, nec in vno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens excedere, proxima quæque remolitur ac iactat. Ideoque antequam terra moueatur, solet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus, nec enim aliter posset, vt ait noster Virgilius,

Sub pedibus mugire solum, & iuua celsa moueri:

nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde huius pugnæ

gnæ sunt : desinit calidi congregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis cursat, & vltro citroque spiritus commeat, concutitur.

CAP. XIV. Sunt qui existiment, spiritu quidem, & nulla alia ratione tremere terram, sed ex alia caussa, quam Aristoteli placuit. Quod sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, & spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus autem quædam angustiora animæ receptacula, per quæ nihil amplius quam meat: quædam patentiora, in quibus colligitur, & vnde diuiditur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, & aquis, quæ vicem sanguinis tenent, & ventis, quos nihil aliud quis quam animam vocauerit, peruium est. Hæc duo alicubi consistunt. Sed quemadmodum in corpore nostro, dum bona valetudo est, venarum quoque imperturbata mobilitas modum seruat; vbi aliquid aduersi est, micat crebrius, & suspiria atque anhelitus, laborantis ac fessi signa sunt; ita terræ quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussæ manent. Cum aliquid peccatur, tunc velut ægri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, icto vehementius, & quassante venas suas; nec, vt illi paullo ante dicebant, quibus animal placet esse terram: nam si hoc est quemadmodum animal, tota vexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moratius impellit, sed per omnes pari æqualitate discurrit. Vide ergo, numquid intret in illam spiritus ex circumfuso aere: qui quamdiu habet exitum, sine iniuria labitur: si ostendit aliquid, & incidit quod viam claudat, tunc oneratur primo infundente se à tergo aere. Deinde per aliquam rimam maligne fugit, & hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat inuenit, conglobatus ille furit, & hunc atque illo circumagitur, aliaque deijcit, alia intercidit: cum tenuissimus, idemque fortissimus, & irrepat quamvis in obstructa, & quidquid intrauit, vi sua diducat & dissipet; tunc terra iactatur. Aut enim datura vento locum discedit; aut cum dedit, in ipsam, qua illum emisit, cauernam fundamento spoliata considit.

CAP. XV.

CAP. XV. Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos aditus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illic casus, imposuit. Alicubi diduxit, quidquid superne terreni erat, aqua: alia torrentes exedere, illa æstibus magnis dirupta patuere. Per hæc interualla intrat spiritus: quem si inclusit mare, & adegit, nec fluctus retro abire permisit, tunc ille exitu simul redituque præcluso, volutatur. Et quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & terram permanentem diuerberat.

CAP. XVI. Etiamnum dicendum est, quod plerisque auctoribus placet, & in quod fortasse fiet discessio. Non esse terram sine spiritu, palam est. Non tantum illo dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, qui inest etiam saxis mortuisque corporibus: sed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hunc nisi haberet; quomodo tot arbustis spiritum infunderet, non aliunde viuentibus, & tot satis? Quemadmodum tam diuersas radices aliter atque aliter in se mersas foueret, quasdam summam receptas parte, quasdam altius tractas, nisi multum haberet animæ, tam multa, tam varia generantis, & haustu, atque alimento suo educantis? Leuibus adhuc argumentis ago. Totum hoc cælum, quod igneus æther, mundi summa pars, claudit, omnes hæ stellæ, quarum iniri non potest numerus, omnis hic cælestium cœtus, & (vt alia prætercam) hic tam prope à nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non semel maior alimentum ex terreno trahunt, & inter se partiuntur: nec vllo alio scilicet, quam halitu terrarum sustinentur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam multa, tantaque, & seipsa maiora, terra nutrire, nisi plena esset animæ, quam per diem & noctem ab omnibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest, vt non multum illi supersit, ex qua tantum petitur, ac sumitur: & ad tempus quidem, quod exeat, nascitur. Nec enim esset perennis illi copia suffecturi in tot cælestia spiritus, nisi inuicem ista excurrerent, & in aliud alia soluerentur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubium, quin multum spiritus lateat intus, & cæca sub terra spatia aer latus obtineat. Quod si verum est, necesse est id sæpe moueatur, quod re nobilissima

ple-

plenum eſt, Numquid enim dubium eſſe poteſt cuiquam, quin nihil ſit tam inquietum quam aer, & tam verſabile & agitatione guadens?

CAP. XVII. Sequitur ergo, vt naturam ſuam exerceat, & quod ſemper moueri vult, aliquando & alia moueat. Id quando fit? Quando illi curſus interdictus eſt. Nam quamdiu non impeditur, placide fluit: cum offenditur & retinetur, inſanit, & moras ſuas abrumpit, non aliter, quam ille

..... pontem indignatus Araxes.

Quamdiu illi facilis & liber eſt alueus, primas quaſque aquas explicat. Vbi ſaxa manu vel caſu illata preſſere venientem, tunc impetum mora quærit: & quo plura oppoſita ſunt, plus inuenit virium. Omnis enim illa vnda quæ à tergo ſuperuenit, & in ſe creſcit, cum onus ſuum ſuſtinere non potuit, vim ruina parat, & prona cum ipſis quæ obiacebant fugit. Idem ſpiritu fit: qui quo valentior agiliorque eſt, citius rapitur, & vehementius ſeptum omne diſturbat. Ex quo motus fit ſcilicet eius partis, ſub qua pugnatum eſt. Quod dicitur, verum eſſe ex illo probatur; ſæpe enim cum terræ motus fuit, ſi modo pars eius aliqua dirupta eſt, inde ventus per multos dies fluxit: vt traditur, factum eo terræmotu, quo Chalcis laborauit: quod apud Aſclepiodotum inuenies, auditorem Poſidonij, in ipſis quæſtionum naturalium cauſſis. Inuenies & apud alios auctores, hiaſſe vno loco terram, & inde non exiguo tempore ſpiraſſe ventum: qui ſcilicet illud iter ipſe ſibi fecerat, per quod ferebatur.

CAP. XVIII. Maxima ergo cauſſa eſt, propter quam terra moueatur, ſpiritus natura citus, & locum è loco mutans. Hic quamdiu non impellitur, & in vacanti ſpatio latet, iacet innoxius, nec circumiectis moleſtus eſt. Vbi illum extrinſecus ſuperueniens cauſſa ſollicitat, compellitque & in arctum agit, ſcilicet adhuc cedit tantum, & vagatur. Vbi erepta diſcedendi facultas eſt, & vndique obſiſtitur, tunc

..... magno cum murmure montis
Circum clauſtra fremit, ...

quæ diu pulſata conuellit ac iactat: eo acrior, quo cum valentiore mora luctatus eſt. Deinde cum circa perluſtrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quo maxime impactus eſt, reſilit: & aut per occulta diuiditur, ipſo terræmotu raritate facta, aut per

nouum

nouum vulnus emicuit. Ita eius vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet vlla compages: soluit enim quodcumque vinculum, & omne onus fert secum infususque per minima laxamentum sibi parat; indomita naturæ potentia liber, vtique concitatus sibi ius suum vindicat. Spiritus vero inuicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Imperio premat, ac vinculis & carcere frenet.

Sine dubio poetæ hunc voluerant videri carcerem, in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aeris statio est: omnis in fuga ventus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quod corpora quoque nostra non aliter tremunt, quam si spiritum aliqua caussa conturbat: cum timore contractus est, cum senectute languescit, & venis torpentibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo deijcitur. Nam quamdiu sine iniuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori: cum aliquid occurrit, quod inhibeat eius officium, tunc parum potens perferendis his quæ in suo vigore tenebat, deficiens concutit, quidquid integer tulerat.

CAP. XIX. Metrodorum Chium necesse est audiamus, quod vult sententiæ loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cum satius sit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potius, quam præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam leuiter mota, tamen circuit, non sine tactu eius tumultuque, quo inclusa est: sic speluncarum sub terra pendentium vastitas habet aera suum, quem simul alius superne incidens percussit, agitat non aliter, quam illa de quibus paullo ante retuli, indito clamore sonuerunt.

CAP. XX. Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quæ retuli, in caussa esse dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquando vtroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terræ conca-

na est, & in hanc aquæ magna vis confluit, Ex hac est aliquid tenues, & ceteris liquidius. Hoc cum superueniente grauitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet. Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Vbi in vnum locum congesta est, & capere se desijt, aliquo incumbit, & primo viam pondere, aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi per deuexum potest, diu inclusa: nec in directum cadere moderate, aut sine concussione eorum, per quæ & in quæ cadit. Si vero cum iam rapi cœperit, aliquod loco substitit, & illa vis fluminis in se reuoluta est, in continentem terram repellitur, & illam, qua parte maxime pendet, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto altius sidit, & fundus ipse vitiatur: tunc ea pars premitur, in quam maxime aquarum vergentium pondus iuclinat. Spiritus vero nonnumquam impellit vndas; & si vehementius institit, eam scilicet terræ partem mouet, in quam coactas aquas intulit. Nonnumquam in quam in terrena itinera coniectus, & exitum quærens, mouet omnia; terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quam vt possit excludi; & vehementior, quam vt sustineri concitatus, ac rapidus. Omnes istas esse posse caussas Epicurus ait, pluresque alias tentat: & alios, qui aliqua vnum ex istis esse affirmauerunt, corripit: cum sit arduum, de ijs quæ coniectura sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo, vt ait, potest terram mouere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desijt posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere impressio spiritus. Fortasse enim aer extrinsecus alio intrante aere agitatur. Fortasse aliqua parte subito decidente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliqua parte terræ velut columnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cum magna strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab imo in summa vsque perfertur: nullam tamen illi placet caussam motus esse maiorem, quam spiritum.

CAP. XXI:

CAP. XXI. Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit conari, quo nihil est in rerum natura potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidem, quæ vehementissima sunt, valent. Ignem spiritus concitat: aquæ, si ventum detrahas, inertes sunt. Tunc demum impetum sumunt, cum illas agit flatus: qui potest dissipare magna spatia terrarum, & nouos montes subrectos extollere, & insulas non ante visas, in medio mari ponere. Theren, & Therasiam, & hanc nostræ ætatis insulam, spectantibus nobis in Ægeo mari enatam, quis dubitat, qui in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (vt Posidonio placet) quibus mouetur terra: vtrique nomen est proprium. Altera succussio est, cum terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, qua in latera nutat nauigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est; non enim sine caussa tremorem terræ dixere maiores, qui vtrique dissimilis est: nam nec succutiuntur tunc omnia, nec inclinantur, nec vibrantur. Res minime in huiusmodi casu noxia, sicut longe perniciosior est inclinatio concussione. Nam nisi celeriter & ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessario sequitur. Cum dissimiles ij motus inter se sint, caussæ eorum diuersæ sunt.

CAP. XXII. Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta sunt, & rotæ maiore nisu in salebras, inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit, cum petra è latere montis abrupta cecidisset, ædificia vicina tremore collapsa. Idem sub terris fieri potest, vt ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac sono in subiacentem cauernam cadat, eo vehementius, quo aut plus ponderis venit, aut altius. Et sic commoue ur omne tectum cauatæ vallis. Nec tantum pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert, & illam (vt ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per æuum diminutio vsque eo infirmat illa, quæ quotidie attriuit, vt desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti ponderis decidunt, tunc illa præcipitata rupes, quidquid ab imo repercussit, non passura consistere,

. . . . sonitu venit, & ruere omnia visa repente :
vt ait Virgilius noster. Huius motus succutientis terras hæc erit caussa. Ad alteram transeo.

CAP. XXIII. Rara terræ natura est, multumque habens vacui: per has raritates spiritus fertur: qui vbi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Hæc placet & alijs, vt paullo ante retuli, caussa: si quid apud te profectura testium turba est. Hanc etiam Callisthenes probat non contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quotiens quis dixerit, Occidit Persarum multa millia; opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur. Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Omnia oceano tenus vicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ vsque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transierit, ex his quæ fecit, nihil tam magnum erit, quam scelus Callisthenis. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum Helice Burisque mersæ sunt, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quo in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum vbique, ita & sub mari. Deinde cum est obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum autem illi à tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideo frequentissime mari opposita vexantur, & inde Neptuno hæc assignata est mouendi potentia. Quisquis primas litteras Græcas didicit, scit illum apud Homerum ὀννοσι'γαιρυ vocari

CAP. XXIV. Spiritum esse huius mali caussam, & ipse consentio: de illlo disputabo, quomodo intret hic spiritus: vtrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac patentiora: & vtrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidam à nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim

inter neruos pulpasve, sed in visceribus & patulo interioris partis recessu commoratur. Idem de terra suspicari licet, vel ex hoc, quod motus non in summo terræ, circave summa est, sed subter & ab imo. Huius indicium est, quod altitudinis profundæ maria iactantur, motis scilicet his, supra quæ fusa sunt. Ergo verisimile est, terram ex alto moueri, & illic spiritum in cauernis ingentibus concipi. Imo, inquit, ceu cum frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoque spiritus extrinsecus accidens quassat. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, vt idem illi accidat, quod nobis, quos externa caussa in horrorem agit. Accidere autem terræ simile quiddam nostræ affectionis, sed non ex simili caussa, concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere; cuius rei argumentum vel maximum hoc potest esse, quod cum vehementi motu adapertum ingenti ruina solum est, totas nonnumquam vrbes & recipit hiatus ille, & abscondit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantem insulam aut totam, aut certe maxima ex parte superfusam. Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testibus opus est. Meminimus enim, terris interiuo motu diuulsis, loca disiecta, & campos interisse. Quod iam dicam, quemadmodum existimem fieri.

CAP. XXV. Cum spiritus magnum & vacuum terrarum locum penitus oppleuit, cœpitque rixari, & de exitu cogitare; latera ipsa intra quæ latet, sæpius percutit, supra quæ vrbes interdum sitæ sunt; hæc nonnumquam adeo concutiuntur, vt ædificia superposita procumbant: nonnumquam in tantum, vt parietes quibus fertur omne tegimen caui, decidant in illum subter vacantem locum, totæque vrbes in immensam altitudinem vergant. Si velis credere, aiunt, aliquando Ossam Olympo cohæsisse, deinde terrarum motu recessisse, & scissam vnius magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessalia, siccauit, abductis in se quæ sine exitu stagnauerant aquis. Ladon flumen inter Helim & Megalen polin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca vacua sub terris?) spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commouerentur, & vna multa titu-

ba-

barent. Nunc exiguæ partes laborant, nec vmquam per ducenta milliaria motus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis vrbem, non transcendit Campaniam. Quid dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas stetisse? cum laborauit Aegium, tam propinquas illi Patras de motu solum audisse? Illa vasta concussio, quæ duas suppressit vrbes Helicen & Burin, citra Aegium constitit. Apparet ergo, in tantum spatium motum pretendere, quantum illa sub teris vacantis loci inanitas pateat.

CAP. XXVI. Poteram ad hoc probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui Ægyptum numquam tremuisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo tota concreuerit. Tantum enim (si Homero fides est) aberat à continenti Pharos, quantum nauis diurno cursu metiri plenis lata velis potest: sed continenti admota est. Turbidus enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens, & eum subinde apponens prioribus terris, Ægyptum annuo incremento semper vltra tulit. Inde pinguis & limosi soli est, nec vlla interualla in se habet, sed creuit in solitum arescente limo: cuius pressa erat & sedens structura, cum partes glutinarentur, nec quidquam inane interuenire poterat, cum solido liquidum ac molle semper accederet. Sed mouetur & Ægyptus & Delos, quam Virgilius stare iussit:

Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, credula natio, dixerunt non moueri, auctore Pindaro. Thucydides ait, antea quidē immotam fuisse, sed circa Peloponesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse. Inter multa, inquit, prodigia quibus denunciata est duarum vrbium Helices & Buris euersio, fuere maxime notabilia columna ignis immensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem videri vult, quia mari imposita, habeat concauas rupes & saxa peruia, quę dent deprehenso aeri reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, vrbesque eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa hæc esse: Pompeij & Herculaneum sensere. Adijce nunc, quod omnis ora maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis & huic iam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare, & agitatur, Tyros & ipsa tam mouetur, quam diluitur. Hæ fere caussæ redduntur, propter quas tremuit terra.

CAP. XXXVII. Quædam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Aiunt enim sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeiana regione. Non est quare hoc putes ouibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in alto latent. At aer ipse, qui vel terrarum culpa vel pigritia, & æterna nocte torpescit, grauis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio, cum est longo situ emissus, purum hunc liquidumque maculat, ac polluit, insuetumque ducentibus spiritum, affert noua genera morborum. Quid, quod aquæ quoque inutiles pestilentesque in abdito latent, vt quas nunquam vsus exerceat, numquam aura liberiore verberet? Crassæ itaque, & graui caligine sempiternaque tectæ, nihil nisi pestiferum in se & corporibus nostris contrarium habent. Aer quoque qui mixtus est illis, quique inter illas paludes iacet, cum emersit: late vitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem pecora sentiunt, in quæ pestilentia incurrere solet quo auidiora sunt: aperto cælo plurimum vtuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues vero mollioris naturæ, quo propiora terris ferunt capita, correptas esse non miror, cum afflatus diri aeris circa ipsam humum exceperit. Nocuisset ille & hominibus, si maior exijsset: sed illum copia aeris sinceri exstinxit, antequam vt ab homine posset trahi, surgeret.

CAP. XXVIII. Multa autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte; solo scilicet habente, vt boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italiæ locis per quædam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non feræ tutum est? Aues quoque si in illum inciderint, antequam cælo meliore leniatur in ipso volatu cadunt, liuentque corpora, & non aliter quam per vim elisæ fauces tument. Hic spiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiæ habet, quam vt despectantia & vltro sibi illata conficiat. Vbi per sæcula conditis tenebris ac tristitia loci creuit in vitium, ipsa ingrauescit mora: peior, quo segnior. Cum autem extum nactus est, æternum illud vmbrosi frigoris malum, & infernam noctem soluit, ac regionis

nostræ

hostræ aera infuscat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam ille spiritus purior transit in noxium. Inde subitæ continuæque mortes, & monstrosa genera morborum, vt ex nouis orta caussis. Breuis aut longa clades est, provt vitia valuere. Nec prius pestilentia desinit, quam spiritum illum grauem exercuit laxitas cæli, ventorumque iactatio.

CAP. XXIX. Nam quod aliquot insanis attonitisque similes discurrere fecit metus, qui excutit mentes, vbi priuatus ac modicus est: quid vbi publice terret, vbi cadunt vrbes, populi opprimuntur, terra concutitur; quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna mala consipere. Itaque lenissima fere ingenia in tantum venere formidinis, vbi exciderent. Nemo quidem sine aliqua iactura sanitatis expauit; similisque furenti, qu squis timet: sed alios cito timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiã transfert. Inde inter bella errauere lymphatici: nec vsquam plura exempla vaticinantium inuenies, quã vbi formido mentes religione mixta percussit. Statuam diuisam non miror, cum dixerim montes à montibus recessisse & ipsum diruptum esse ab imo solum.

Hac loca, vt quondam & vasta conuulsa ruina,
(Tantum aui longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt, cum protinus vtraq; tellus
Vna foret, venit medio vi pontus, & vndis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaque & vrbes
Littore diductas, angusto interluit æstu.

Vides totas regiones à suis sedibus reuelli, & trans mare iacere, quod in confinio fuerat: vides & vrbium fieri gentiumque discidium, cum pars naturæ concitata est ex se, vel aliquod mare ingens spiritus impegit, quorum mira, vt ex toto, vis est. Quamvis enim parte sæuitat, mundi tamen viribus sæuit, Sic & Hispanias à contextu Africæ, mare eripuit. Sic hac inundatione, quam poetarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia resecta est. Aliquando autem plus impetus habent, quæ ex infirmo veniunt. Acriora enim sunt, in quibus nisus est per angusta. Quantas res ij terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictum est.

CAP. XXX. Cur ergo aliquis ad hoc stuper, quod æs vnius statuæ, ne solidum quidem, sed concanum ac te-

tenue, diruptum est; cum fortasse illud se spiritus, quærens fugam, incluserit? Illud vero quis nescit? Diductis ædificia angulis vidimus moueri, iterumque componi. Quædam vero parum aptata positu suo, & à fabris negligentius solutiusque composita, terræmotus sæpius agitata compegit. Quod si totos parietes & totas fundit domos, & latera magnarum turrium, quæ solida sunt, scindit, & pilas operibus subditas dissipat, quid est, quare quisquam pignum adnotari putet, sectam esse æqualiter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desijt enim assidue tremere Campania, clementius quidem, sed ingenti damno, quia pressa & quassa quatiebat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exierat, sed adhuc emissa parte maiore oberrabat.

CAP. XXXI. Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod dubites & hoc ponere. Cum maximus editus tremor est, quo in vrbes terrasque sæuitum est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leues motus sunt, quia vehementius exitum ventis luctantibus fecit. Reliquiæ deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis pugna est: cum iam viam inuenerint, sequanturque ea qua prima vis ac maxima euasit. Hoc quoque dignum memoria iudico, ab eruditissimo & grauissimo viro cognitum: forte enim cum hoc euenit, lauabatur: vidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab altera separari, iterumque committi: & aquam modo recipi in commissuras, pauimento recedente; modo, compresso, bullire & elidi. Eumdem audiui narrantem, vidisse se, molles materias mollius crebriusque tremere, quam natura duras.

CAP. XXXII. Hæc, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas caussas. Illa nunc quæ ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert nostra, fortiores fieri, quam doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo venit robur, quam à bonis artibus, quam à contemplatione naturæ. Quem enim non hic ipse casus aduersus omnes firmauerit & erexerit? Quid est enim cur ego hominem aut feram, quid est cur sagittam aut lanceam tre-

tremam? maiora me pericula exspectant. Fluminibus & terris, & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaque animo mors prouocanda est, siue nos æquo vastoque impetu aggreditur, siue quotidiano & vulgari exitu: nihil refert quam minax veniat quantumque sit, quod in nos trahat: quod à nobis petit minimum est. Hoc senectus à nobis ablatura est. Hoc senectus à nobis ablatura est, hoc auriculæ dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obsequens stomacho, hoc pes leniter offensus. Pusilla res est hominis anima: sed ingens res est contemptus animæ. Hanc qui contempserit, securus videbit maria turbari; etiam si illa omnes excitauerint venti; etiamsi æstus, aliqua perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus adspiciet fulminінantis cæli trucem, & horridam faciem; frangatur licet cælum, & ignes suos in exitium omnium, in primis suum, misceat. Securus adspiciet ruptis compagibus adhiscens solum. Illa licet inferorum regna retegantur, stabit super illam voraginem intrepidus: & fortasse quo debet cadere, desiliet. Quid ad me, quam sint magna quibus pereo? Ipsum perire non est magnum. Proinde si volumus esse felices, si nec hominum: nec deorum, nec rerum timore vexari, si despicere fortunam superuacua promittentem, leuia minitantem, si volumus tranquille degere, & ipsis dijs de felicitate controuersiam facere, anima in expedito est habenda. Siue illam insidiæ, siue morbi petent, siue hostium gladij, siue insularum cadentium fragor, siue ipsarum ruina terrarum, siue vasta vis ignium, vrbes agrosque pari clade complexa, cum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo, quam exeuntem hortari, & cum bonis omnibus emittere? Vade fortiter, vade feliciter. Nihil dubitaueris reddere. Non de re, sed de tempore est quæstio. Facis quod quando faciendum est. Nec rogaueris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exiturum tuleris retro. Rerum natura te, quæ genuit, exspectat, & locus melior ac tutior. Illic non tremunt terræ, nec inter se venti cum magno nubium fragore concurrunt, non incendia regiones vrbesque vastant, non naufragiorem totas classes sorbentium metus est, non arma contraria disposita vexillis, & in mutuam perniciem multorum millium par furor, non pestilentia,

& ardentes promiſcue, communes populis cadentibus rogi. Iſtud leue eſt: quid timemus? Graue eſt: potius ſemel incidat, quam ſemper impendeat. Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum iſta quatiantur quæ quatiunt, & in iniuriam noſtram non ſine ſua veniunt? Helicen Burinque totas mare accepit: ego de vno corpuſculo timeam? Supra oppida duo nauigatur: duo autem, quæ nouimus, quæ in noſtram notitiam memoria litteris ſeruata perduxit. Quam multa alia alijs locis merſa ſunt? quot populos aut terra in ſe, aut mare inclufit? Ego recuſem mei finem, cum ſciam me ſine fine non eſſe? imo cum ſciam omnia eſſe finita? Ego vltimum ſuſpirium timeam? Quantum potes itaque ipſe te cohortare, Lucili, contra metum mortis. Hic eſt qui nos humiles facit: hic eſt qui ipſam vitam, cui parcit, inquietat ac perdit. Hic omnia iſta dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quæ omnia feres conſtanter, ſi cogitaueris nihil intereſſe inter exiguum tempus & longum. Horæ ſunt quas perdimus. Puta dies eſſe, puta menſes, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, num perueniam ad illos? fluit tempus, & auidiſſimos ſui deſerit. Nec quod futurum eſt, meum eſt, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: & magni eſt, modicum fuiſſe. Eleganter Lælius ille ſapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis ſexaginta, quos non habes? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehenſibilis vitæ conditionem, & ſortem temporis ſemper alieni, quod annos annumeramus omiſſos. Hoc affigamus animo, hoc nobis ſubinde dicamus: Moriendum eſt. Quando? Quid tua? Mors mors naturæ lex eſt, mors tributum, officiumque mortalium, malorumque omnium remedium eſt. Optabit illam, quiſquis timet. Omnibus omiſſis, hoc vnum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem; vt ſi ita tulerit, poſſis illi vel obuiam exire.

LI.

LIBER SEPTIMVS, ET VLTIMVS.

In quo agitur de Cometis.

Argumentum.

Liber hic totus in Cometarum pertractatione consumitur, pleraque ab Aristotele mutuatus. Sententiam tamen eius, vti Democriti, Epigenis, Apollonij Mindij, Callisthenis, Artemidori, Ephori imo Zenonis sui refellit: ac tandem in opinionem veterum Chaldaeorum discedit. Cometam verum sidus esse ex illis aeternis, ex altitudine aetheris ingenti in oculos mortalium submitti, deinde rursum recipi. Motus quidem Cometarum non dum satis certos, & comprehensos esse, sed futurum olim auguratur tempus, quo posteri tam aperta maiores suos nesciuisse mirentur. Quaedam etiam ex duobus aui sui Cometis discit, quorum prior sub Claudio, alter sub Nerone effulsit. Denique solemni more cum vitijs in rixam descendit. Non mirum ista, & plura alia nesciri, cùm nemo nisi libidini, ganeis, histrionibus, & pantonimis studeat, vacuis, & desertis philosopherum scholis.

CAPVT I.

NEmo vsque eo tardus, & hebes, & demissus in terram est, vt ad diuina non erigatur, ac tota mente consurgat: vtique vbi nouum aliquod è cælo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, vt nos quotidiana, etiamsi admiratione digna sunt, transeant: contra minimarum quoque rerum, si insolitæ prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque cœtus astrorum, quibus immensi corporis pulcritudo distinguitur, populum non conuocat. At cùm aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in cælo est. Sol spectatorem, nisi cùm deficit, non habet. Nemo obseruat Lunam, nisi laborantem. Tunc vrbes conclamant, tunc pro se quisque superstitione vana trepi-

dat. Quanto illa maiora sunt, quod Sol totidem (vt ita dicam) gradus, quot dies habet, & annum circuitu suo claudit; quod à solstitio statim inclinat, & dat spatium noctibus: quod sidera abscondit: quod terras, cùm tanto maior sit illis, non vrit, sed calorem suum intensionibus, ac remissionibus temperando fouet: quod Lunam numquam implet, nisi aduersam sibi, nec obscurat. Hæc tamen non annotamus, quamdiu ordo seruatur. Si quid turbatum est, aut præter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeo naturale est, magis noua, quam magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus & insolitæ figuræ ignis apparuit, nemo non scire quid sit, cupit: & oblitus aliorum, de aduentitio quærit; ignarus, vtrum debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes eius graues prædicent. Sciscitantur itaque, & cognoscere volunt, prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quæsierit, aut didicerit vtilius, quam de stellarum siderumque natura: vtrum flamma contracta; quod & visus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen, & calor inde descendens: an non sint flammei orbes, sed solida quædam terrenaque corpora, quæ per igneos tractus labentia inde splendorem trahant, coloremque, non de suo clara. In qua opinione magni fuere viri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatamque nec stabili inditam corpori, profecto iam mundus turbine suo dissipasset.

CAP. II. Ad hæc inuestiganda proderit quærere, num Cometæ eius conditionis sint, cuius superiora. Videmur enim cum illis quædam habere communia, ortus & occasus, ipsam quoque, quamvis spargantur & longius exeant, faciem: æque enim ignei splendidique sunt. Itaque si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem sors erit: Si vero nihil aliud sunt quam purus ignis, manentque mensibus senis, nec illos conuersio mundi soluit & velocitas: illa quoque possunt & tenui constare materia, nec ob hoc discuti assiduo cæli circumactu. Illo quoque pertinebit hoc excussisse, vt sciamus, vtrum mundus terra stante

cir-

circumeat, an mundo ſtante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos eſſe, quos rerum natura neſcientes ferat, nec cæli motu fieri ortus & occaſus, ſed ipſos oriri & occidere. Digna res eſt contemplatione, vt ſciamus in quo rerum ſtatu ſimus: pigerrimam ſortiti, an velociſſimam ſedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Neceſſarium eſt autem, veteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum curſus adhuc non poteſt, nec explorari, an vices ſeruent, & illos ad ſuum diem certus ordo producat. Noua hæc cæleſtium obſeruatio eſt, & nuper in Græciam inuecta.

CAP. III. Democritus quoque, ſubtiliſſimus antiquorum omnium ſuſpicari ait ſe, plures ſtellas eſſe, quæ currant: ſed nec numerum illarum poſuit, nec nomina, nondum comprehenſis quinque ſiderum curſibus. Eudoxus primus ab Ægypto hos motus in Græciam tranſtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Ægyptios quidem, quibus maior cæli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon poſtea diligens & ipſe inquiſitor, defectiones quidem ſolis ſeruatas ab Ægyptijs collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non prætermiſſurus, ſi quid explorati apud illos comperiſſet. Duo certe, qui apud Chaldæos ſtuduiſſe ſe dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritiſſimus inſpiciendorum naturalium, inter ſe diſſident. Hic enim ait, Cometas in numero ſtellarum errantium poni a Chaldæis, tenerique curſus eorum. Epigenes contra ait, Chaldæos nihil de Cometis habere comprehenſi, ſed videri illos accendi turbine quodam aeris concitati, & intorti.

CAP. IV. Primum ergo, ſi tibi videtur, opiniones huius ponamus, ac refellamus. Huic videtur plurimum virium habere, ad omnes ſublimium motus, ſtella Saturni. Hæc cum proxima ſigna Marti premit, aut in Lunæ viciniam tranſit, aut in Solis incidit radios, natura ventoſa & frigida contrahit pluribus locis aera, conglobatque. Deinde ſi radios Solis aſſumpſit, tonat, fulguratque. Si Martem quoque conſentientem habet, fulminat. Præterea, inquit, aliam materiam habent fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim & omnis humidi euaporatio, ſplendores tantum cæli citra ictum minaces mouet: illa autem

etiam immoti, humiles fere sunt, & eisdem caussis quibus trabes facesq;conflantur, & ex intemperie aeris turbidi, multa secum arida humidaque terris exhalata versantis. Potest enim spiritus per angusta elisus accendere supra se positum aera, plenum alimentis idoneis igni: deinde propellere ex nitido, ne ex aliqua caussa refluat rursus, ac remittatur: deinde iterum proximo die ac sequentibus consurgere, & eumdem locum inflammare. Videmus enim ventos per complures dies ad constitutum redire Pluuiæ quoque, & alia tempestatum genera ad præscriptum reuertuntur. Vt breuiter autem voluntatem eius exprimam, eadem fere ratione hos fieri Cometas existimat, quæ fiunt ignes turbine eiecti. Hoc vnum interest, quod illi turb nes ex superiori parte in terras deprimuntur, hi de terra in superiora eleuantur.

CAP. VII. Aduersus hæc multa dicuntur. Primum si ventus in caussa esset, numquã Cometes siue vẽto appareret: tunc autem & quietissimo aera apparet. Deinde si vento fieret, cum vẽto caderet: & si vento inciperet, cresceret vento; eoque esset ardentior quo ille incitatior. His accedit illud quoq; Ventus multas aeris partes impellit, Cometes in vno loco apparet: ventus in sublime ndo peruenit, Cometæ autem visuntur supra quam ventis ire licet. Transit deinde ad illos quos ait certiorem habere stellarum speciem, qui & procedunt, & signa prætereunt. Hos ait ex ijsdem caussis fieri, quibus illos, quo dixit humiliores: hoc tantum interesse, quod terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant partem, & in editiora cœli aquilone pellantur. Deinde si illos propellet, ad meridiem semper agerentur, quo vẽtus hic nititur. Atqui varie concurrunt, alij in ortum, alij in occasum, omnes in flexum: quod iter non daret ventus. Deinde si aquilones illos impetus à terris in altum leuaret, alijs ventis non orirentur Cometæ: atqui oriuntur.

CAP. VIII. Illam nunc rationem eius (vtraque enim v itur) refellamus. Quidquid humidi aridique terra afflauit, cum in vnum coit: ipsa discordia corporum, spiritum versat in turbinem. Tunc illa vis venti circumeuntis quidquid intra se comprehendit, cursu suo acendit, & leuat in altum: ac tam diu manet splendor ignis expressi, quam diu alimenta sufficiunt: quibus desinentibus, & ipse subsidit. Qui hoc

dicit

dicit, non notat qualis sit turbinum cursus, & qualis Cometarum: illorum rapidus violentus, & ipsis ventis citatior est: Comeaturum lenis: & quod per diem & noctem quantum transierit, abscondat. Deinde turbinum motus vagus est & disiectus, & (vt Sallustij vtar verbis) verticosos: Cometarum autem compositus, & destinatum iter carpens. Num quis nostrum crederet, aut lunam, aut quinque sidera rapi vento, aut turbine rotari? Non vt puto. Quare? quia non est illis perturbatus & impotens cursus. Ad Cometas idem transferamus. Non confuse nec tumultuose eunt: vt aliquis credat illos caussis turbulentis & inconstantibus pelli. Deinde etiamsi vertices isti comprehendere terrena humidaque & ex humili in altum exprimere possent: non tamen supra lunam efferrent. Omnis illis vsque in nubilum vis est. Cometas autem immixtos stellis vidimus per superiora labentes. Ergo verisimile non est, in tantum spatium perseuerare turbinem: qui quo maior est, maturius corrumpitur.

CAP. IX. Vtrumlibet itaque eligat; aut vis leuis tam altem peruenire non poterit, aut magna & concitata citius ipsa se franget. Præterea humiliores illi Cometæ ob hoc [vt putant] non exeunt altius, quia plus terreni habent. Grauitas illos sua in proximo tenet. Atqui necesse est, Cometis diuturnioribus & celsioribus, plenior materia sit. Neque enim diutius apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modo, non posse diu verticem permanere, nec supra lunam, aut vsque in stellarum locum crescere. Nempe efficit turbinem, plurium ventorum inter ipsos luctatio. Hæc diu non potest esse. Nam cum vagus & incertus spiritus conuolutatus est, nouissime vni vis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellæ quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Venti cum ad summum venerunt, rimittuntur omni violentia. Necesse est ista concitatione in exitium sui tendant. Nemo itaque turbinem toto die vidit, ne hora quidem. Mira velocitas eius, & mira breuitas est. Præterea violentius celeriusque in terra circaque eam voluitur: quo celsior, eo solutior, laxiorque est, & ob hoc diffunditur. Adijce nunc quod etiamsi in summum pertenderet, vbi sideribus iter est, vtique ab eo motu, qui vniuersum

tra-

trahit, solueretur. Quid enim est illa conuersione, mundi citatius? hac omnium ventorum in vnum coniecta vis dissiparetur, & terræ solida fortisque compages, nedum particula aeris torti.

CAP. X. Præterea in alto manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoque permaneret turbo. Quid porro tam incredibile est, quam in turbine longior mora? Vtique motus motu contrario vincitur: habet enim suam locus ille vertiginem, quæ rapit cœlum.

Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.

Et vt det eis aliquam aduocationem, quod fieri nullo modo potest: quid de his Cometis dicetur qui senis mensibus apparauerunt? deinde duo debent esse motus eodem loco: alter ille diuinus & assiduus, suum sine intermissione peragens opus: alter nouus & turbine illatus. Necesse est ergo alter alteri impedimento sit. Atqui lunaris illa orbita, ceterorumque supra lunam meantium motus irreuocabilis est: nec hæsitat vsquam, nec resistit, nec dat vllam nobis suspicionem obiectæ sibi moræ. Fidem non habet, turbinem, violentissimum & perturbatissimum tempestatis genus, in medios siderum ordines peruenire, & inter disposita ac tranquilla versari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, & hunc exspulsum in sublime, præbere nobis opinionem speciemque sideris longi. At puto tale esse debet, quale est id quod ignem efficit. Turbinis autem rotunda facies est. In eodem enim vestigio versatur, & columnæ modo circumagentis se voluitur. Ergo ignem quoque qui inclusus est, similem esse illi oportet. Atqui longus est, & disiectus, minimeque similis in orbem coacto.

CAP. XI. Epigenem relinquamus, & aliorum opiniones persequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud imprimis præsumendum est, Cometas non in vna parte cœli adspici, nec in signifero tantum orbe, sed tam in ortu quam in occasu, frequentissime tamen circa Septemtrionem. Forma eis non est vna. Quamvis enim Græci discrimina fecerint eorum quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorum qui vndique circa se velut comam spargunt, eorum quibus fusus quidem est ignis, sed in verticem tendens: tamen omnes isti eiusdem notæ sunt. Cometæque recte dicuntur. Quorum cum post longum tempus ap-

pa-

pareant formæ, inter se eos comparare difficile est. Illo ipso tempore, quo apparente, inter spectante de habitu illorum non conuenit: sed prout cuique acrior acies aut hebetior, ita dicit aut lucidiorem esse aut rubicundiorem, & crines aut in interiora deductos, aut in latera diuisos. Sed siue sint aliquæ differentiæ illorum, siue non sint, eadem fiant ratione necesse est Cometæ. Illud vnum constare debet, præter solitum adspici nouam sideris faciem, circa se dissipatum ignẽ trahentis. Quibusdam antiquorum hæc placet ratio. Cum ex stellis errantibus altera se alteri applicuit, confuso in vnum duarum lumine, faciem longioris sideris reddi. Nec hoc tunc tantum euenit, cum stella stellam attigit, sed etiam cum appropinquauit. Interuallum enim, quod inter duas est, illustratur ab vtraque, inflammaturque, & longum ignem efficit.

CAP. XII. His illud respondebimus, certum esse numerum stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere, & Cometen. Ex quo manifestum qui fit, non illarum coitu fieri Cometen, sed proprium & sui iuris esse. Etiamnum frequenter stella sub altioris stellæ vestigium venit: & Saturnus aliquando supra Iouem est, & Mars Venerem aut Mercurium recta linea despicit: nec tamen propter hunc cursum, cum alter alterum subit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret: omnibus enim aliquæ stellæ in eodem signo simul sunt. Si cometam faceret stellam stellæ superueniens, momento esse desineret. Summa enim velocitas transeuntium est. Ideo omnis siderum defectio breuis est: quia cito illas idem cursus, qui admouerat, abstrahit. Videmus solem & lunam intra exiguum tempus, cum obscurari cœperint, liberari: quanto celerior debet fieri in stellis digressio, tanto minoribus? Atqui Cometæ senis mensibus manent: quod non accideret, si duarum stellarum conuentu gignerentur. Illæ enim diu cohærere non possunt, & necesse est illas lex celeritatis separet. Præterea ista nobis vicina videntur, ceterum interuallis ingentibus dissident. Quomodo ergo potest altera stella vsque ad alteram stellam ignem mittere, ita vt vtraque iuncta videatur, cum sint in ingenti regione diductæ? Stellarum, inquit, duarum lumen miscetur, & præbet vnius speciem. Nempe, sic quemad-

mo-

modum rubicunda fit nubes solis incursu, quemadmodum vespertina aut matutina flauescunt, quemadmodum alterne arcus solis visitur. Hæc omnia primum magna vi efficiuntur. Sol enim est, qui ista succendit. Stellarum non est eadem potentia. Deinde nihil horum, nisi infra lunam in terrarum vicinia nascitur. Superiora pura & sincera sunt, & coloris sui semper. Præterea si quid tale accideret, non haberet moram, sed exstingueretur cito: sicut coronæ, quæ solem lunamve cingunt, intra breuissimum spatium exolescunt. Nec arcus quidem diu perseuerat. Si quid esset tale, quo medium inter duas stellas spatium confunderetur, æque cito dilaberetur. Vtique non in tantum maneret, quantum morari Cometæ solent. Stellis intra Signiferum cursus est, hunc gyrum premunt: at Cometæ vbiq; cernuntur. Non magis certum est illis tempus quo appareant, quam locus vllus, vltra quem non exeant.

CAP. XIII. Aduersus hoc ad Artemidoro illa dicuntur, non has tantum stellas quinque discurrere, sed solas obseruatas esse. Ceterum innumerabiles ferri per occultum, aut propter obscuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulorum positionem talem, vt tunc demum, cum ad extremam eorum venere, visantur. Ergo intercurrunt quædam stellæ, vt ait, nobis nouæ, quæ lumen suum cum stantibus misceant, & maiorem quam stellis mos est, porrigãt ignẽ: hoc ex his quæ mentitur, leuissimum est: tota eius narratio mundi, mendacium impudens est. Nam si illi credimus, summa cœli ora solidissima est, in modum tecti durata, & alti crassique corporis, quod atomi congestæ coaceruatæque fecerunt. Huic proxima superficies est ignea, ita compacta, vt solui vitiarique non possit. Habet tamen spiramenta quædam & quasi fenestras, per quas ex parte exteriore mundi influant ignes, non tam magni, vt interiora conturbent. Rursus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque hæc quæ præter consuetudinem apparent, influxerunt ex illa vltra mundum iacente materia. Soluere ista quid aliud est quam manum exercere, & in ventum iactare brachia?

CAP. XIV. Velim tamen mihi dicat iste, qui mundo tam firma lacunaria imposuit, quid sit quare credamus illi tantam esse crassitudinem cœli, Quid fuit, quod

quod illo tam sol da corpora adduceret, & ibi detineret? Deinde quod tantæ crassitudinis est, necesse est & magni ponderis sit. Quomodo ergo in summo manent grauia? Quomodo illa moles non descendit, & se onere suo frangit? Fieri enim non potest, vt tanta vis ponderis, quantam ille substituit, pendeat, & leuibus innixa sit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacula, quibus cadere prohibeatur, nec rursus de medio aliquid esse oppositi, quod imminens corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed non apparere an cadat: quia præcipitatio eius æterna est, nihil habens nouissimum, in quod incurrat. Hoc quidem de terra dixerunt, cum rationem nullam inuenirent, propter quam pondus in aere staret. Fertur, inquiunt semper: sed non apparet an cadat, quia infinitum in quod cadit. Quid est deinde quo probes, non quinque tantum stellas moueri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine vllo probabili argumento licet respondere, quid est, quare non aliquis aut omnes stellas moueri, aut nullam dicat? Præterea nihil te adiuuat ista stellarum passim euntium turba. Nam quo plures fuerint, sæpius in alias incident: rari autem Cometæ, & ob hoc mirabiles sunt. Quid, quod testimonium dicet contra te omnis ætas, quæ talium stellarum exortus & annotauit, & posteris tradidit?

CAP. XV. Post mortem Demetrij Syriæ regis, cuius Demetrius & Antiochus liberi fuere, paullo ante Achaicum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumque lumen emittens, quanto vinceret noctem. Deinde paullatim magnitudo eius districta est, & euanuit claritas. Nouissime autem totus intercidit. Quot ergo coire stellas oportet, vt tantum corpus efficiant? Mille in vnum licet congreges, numquam hunc habitum solis æquabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus. Deinde sustulit se diffuditque, & vsque in æquinoctialem circulum venit, ita vt illam plagam cœli, cui lactea nomen est, in immensum extentus æquaret. Quod ergo conuenisse debent erraticæ, vt tam longum cœli tractum occuparent igne continuo?

CAP.

CAP. XVI. Contra argumentum dictum est: contra testes dicendum est. Nec magna molitione detrahenda est auctoritas Ephoro: historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, & lectorem aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non euitant, hi appetunt. Et hoc in commune de tota natione: quæ approbare opus suum, & fieri populare non putet posse, nisi illud mendacio aspersit. Ephorus non religiosissimæ fidei, sæpe decipitur, sæpe decipit. Sicut hic Cometen, qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit euentus, cum Helicen & Burin ortu suo mersit, ait illum discessisse in duas stellas: quod præter illum nemo tradidit. Quis enim posset obseruare illud momentum, quo Cometes solutus, & in duas partes redactus est? Quomodo autem si est qui viderit Cometem in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adiecit, in quas stellas diuisus sit, cum aliqua ex quinque stellis esse debuerit?

CAP. XVII. Apollonius Myndius in diuersa opinione est. Ait enim, Cometen non vnum ex multis erraticis effici, sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis extentus: sed & proprium sidus Cometes est, sicut solis, aut lunæ. Talis forma est, non in rotundum restricta, sed procerior, & in longum producta. Ceterum non est illi palam cursus: altiora mundi secat: & tunc demum apparet, cum in imum cursus sui venit. Nec est quod putemus eumdem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus: nec hunc qui sub Nerone Cæsare apparuit, & Cometis detraxit infamiam, illi similem fuisse, qui post necem diui Iulij, ludis Veneris genitricis, circa vndecimam horam diei emersit. Multi varijque sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: alijs rubor est sine vlla luce: alijs candor, & purum liquidumque lumen: alijs flamma, & hæc non sincera, nec tenuis, sed multum circa se voluens fumidi ardoris: Cruenti quidam, minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt: hi minuunt augentque lumen suum, quemadmodum alia sidera: quæ clariora, cum descendere,

dere, sunt, maioraque ex loco propiore visuntur; minora, cum redeunt, & obscuriora, quia abducunt se longius.

CAP. XVIII. Aduersus hoc protinus respondetur, non idem accidere in Cometis, quod in ceteris. Cometæ enim quo primum die apparuerint, maximi sunt: Atqui deberent crescere, quo propius accederent. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiant exstingui. Deinde quod aduersus priores, etiam aduersus hunc dicitur: Si erraret Cometes, essetque sidus, intra signiferi terminos moueretur, intra quod omne sidus cursus suos colligit. Numquam apparet stella per stellam. Acies nostra non potest per medium sidus exire, vt per illud editiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quam per nubem vlteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus, sed leuem ignem ac tumultuarium.

CAP. XIX. Zenon noster in illa sententia est: congruere iudicat stellas, & radios inter se committere: hac societate luminis exsistere imaginem stellæ longioris. Ergo quidam nullos esse Cometas existimant, sed species illorum per repercussionem vicinorum siderum, aut per coniunctionem cohærentium reddi. Quidam aiunt esse quidem, sed habere cursus suos, & post certa lustra in conspectum mortalium exire. Quidam esse quidem, sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis mora dissipantur.

CAP. XX. In hac sententia sunt plerique nostrorum: nec id putant veritati repugnare. Videmus enim, in sublimi varia ignium concipi genera, & modo cœlum ardere, modo

Longos à tergo flammarum albescere tractus,

modo faces cum igne vasto rapi: iam ipsa fulmina, etsi velocitate mira, simul & perstringunt aciem, & remittunt, ignes sunt aeris triti, & impetu inter se maiore collisi. Ideo ne resistunt quidem, sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alij vero ignes diu manent: nec ante discedunt, quam consumptum est omne, quo pascebantur, alimentum. Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula, columnæ, clypeique flagrantes, aliæque insigni nouitate flammæ; quæ non aduerterent animos, si ex consuetudine & lege decurre:

rerent. Ad hæc stupent omnes, & repentinum ignem ex atto efferunt, siue emicuit aliquid & fugit, siue compresso aere & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna cedentis retro ætheris patuit, & vastum in concauo lumen? Exclamare posses: Quid est hoc?

. . . . medium video discedere cælum,
Palantesque polo stellas . . . .

quæ aliquando non exspectata nocte fulserunt, & per medium eruperunt diem. Sed alia huius rei ratio est, quare alieno tempore apparent, quas esse, etiam cum laterent, constat. Multos Cometas non videmus, quod obscurantur radijs solis: quo deficiente, quemdam Cometen apparuisse, quem sol vicinus obtexerat, Posidonius tradit. Sæpe autem cum occidit sol, sparsi ignes nō procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur, & ideo adspici non potest; Cometæ autem radios solis effugiunt.

CAP. XXI. Placet ergo nostris, Cometas, sicut faces, sicut turbas, trabesque, & alia ostenta cœli, denso aere creari. Ideo circa Septemtrionem frequentissime apparent, quia illic plurimum est aeris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicam. Ignium modo alimentum suum sequitur. Quamvis enim illi ad superiora nisus est: tamen deficiente materia retroiens ipse descendit in aera quoque, si dexteram leuamque premit partem. Nulla enim illi via est: sed qua illum vena pabuli sui duxit, illo repit, nec vt stella procedit, sed vt ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non cito exstinguitur? Sex enim mensibus hic, quem nos Neronis principatu lætissimo vidimus, spectandum se præbuit, in diuersum illi Claudiano circumactus. Ille enim à Septemtrione in verticem surgens, Orientem petijt semper obscurior: hic ab eadem parte cœpit, sed in Occidentem tendens, ad Meridiem flexit, & ibi se subduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, & aptiora ignibus, quæ prosecutus est: huic rursus vberior fuit & plenior regio. Huc itaque descendunt, inuitante materia, non itinere. Quod apparet duobus, quos spectauimus, fuisse diuersum: cum hic in dextrum motus sit, illc in sinistrum. Omnibus autem stellis in eamdem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu voluitur in occasum,

casum, illæ ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est; ille quo eunt, & hic quo auferuntur.

CAP. XXII. Ego nostris non assentior. Non enim existimo Cometen subitaneum ignem, sed inter æterna opera naturæ. Primum quæcumque aer creat, breuia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aere aliquid idem diu permanere, cum ipse aer numquam idem maneat? fluit semper, & breuis illi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quam in quo fuerat, statum vertitur. Nunc pluuius, nunc serenus, nunc inter vtrumque varius: nubesque illi familiarissimæ, in quas coit, & ex quibus soluitur, modo congregantur, modo digeruntur: numquam immotæ iacent. Fieri non potest, vt ignis certus in corpore vago sedeat, & ita pertinaciter hæreat, quam quem natura, ne vmquam excuteretur, aptauit. Deinde si alimento suo hæreret, semper descenderet. Eo enim crassior aer est, quo terris propior: numquam Cometes in imum vsque demittitur, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quo illum natura sua ducit, id est sursum: aut eo quo trahit materia, cui adhæsit, & quam depascitur.

CAP. XXIII. Nullis ignibus ordinarijs & cœlestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometæ alij fecerint, nescio: duo nostra ætate fecerunt. Deinde omne quod caussa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardēt, dum transeunt: sic fulmina in vnum valent ictum: sic quæ transuersæ dicuntur stellæ & cadentes, prætervolant & secant aera. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico diuinis, quos habet mundus æternos, quia partes eius sunt, & opera. Hi autem aliquid agunt, & vadunt, & tenorem suum seruant, paresque sunt. Nam alternis diebus maiores minoresve fierent, si ignis esset collectitius, & ex aliqua caussa repentinus. Minor enim esset ac maior, prout plenius aleretur aut malignius. Dicebam modo, nihil diuturnum esse, quod exarsit aeris vitio: nunc amplius adijcio. Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmen & stella transcurrens, & quisquis alius est ignis aere expressus, in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedem: & ideo

ideo non cito expellitur, sed emetitur spatium suum: nec exstinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis vnum stellis limitem ponit? Quis in angustum diuina compellit? Nempe hæc ipsa sidera, quæ sola moueri credis, alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sint, quæ in proprium iter & ab istis remotum secesserint? Quid est, quare in aliqua parte cœlum peruium non sit? Quod si iudicas, non posse vllam stellam nisi signiferum attingere: Cometes potest sic latum habere circulum, vt in hunc tamen parte aliqua sui incidat: quod fieri non est necessarium, sed potest.

CAP. XXIV. Vide ne hoc magis deceat magnitudinem mundi, vt in multa itinera diuisus sit: nec hanc vnam deterat semitam, ceteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore, inter innumerabiles stellas, quæ noctem decore vario distinguunt, quæ aera minime vacuum & inertem esse patiuntur, quinque solas esse, quibus exercere se liceat, ceteras stare, fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogauerit; Quare ergo non quemadmodum quinque stellarum, ita harum obseruatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quæ esse concedimus; qualia sint, ignoramus. Habere nos animum, cuius imperio & impellitur, & reuocamur, omnes fatebuntur; quid tamen sit animus ille rector, dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quam vbi sit. Alius illum dicet esse spiritum, alius concentum quemdam, alius vim diuinam, & Dei partem, alius tenuissimum aerem, alius incorporalem potentiam. Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de ceteris rebus, vt adhuc ipse se quærat.

CAP. XXV. Quid ergo miramur, Cometas, tam rarum mundi spectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum, finesque notescere, quorum ex ingentibus interualli recursus est? Nondum sunt anni mille quingenti, ex quo Græcia

. . . *stellis numeros, & nomina fecit.*

Multæque hodie sunt gentes, quæ tantum facie nouerint cœlum, quæ nondum sciant cur Luna deficiat,

quare

quare obumbretur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista, quæ nunc latent, in lucem dies extrahat, & longioris æui diligentia. Ad inquisitionem tantorum ætas vna non sufficit, vt tota cœlo vacet. Quid, quod tam paucos annos inter studia, ac vitia non æqua portione diuidimus? Itaque per successiones istas longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posteri nostri tam aperta nos nesciſſe mirentur. Harum quinque stellarum, quæ se ingerunt nobis, quæ alio, atq; alio occurrentes loco, curiosos nos esse cogunt, qui matutini, vespertinique ortus sint, quæ stationes, quando in rectum ferantur, quare agantur retro, modò cœpimus scire. Vtrum emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus esset, (nam hoc illi nomen imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inuenti sunt qui nobis dicerent: Erratis, qui vllam stellam aut supprimere cursum iudicatis, aut vertere. Non licet stare cœlestibus, nec auerti: prodeunt omnia: vt semel missa sunt, vadunt. Idem erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc æternum irreuocabiles habet motus: qui si quando constiterint, alia ex aduerso incident, quæ nunc tenor, & æqualitas seruat.

CAP. XXVI. Quid est ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occursus speciem illis tarditatis imponit, & natura viarum, circulorumque sic positorum, vt certo tempore intuentes fallant. Sic naues quamvis plenis velis eant, videntur tamen stare. Erit qui demonstret aliquando, in quibus Cometæ partibus errent, cur tam seducti à ceteris eant, quanti, qualesque sint. Contenti simus inuentis: aliquid veritati & posteri conferant. Per stellas, inquit, vlteriora non cernimus, per Cometas aciem transmittimus. Primum si fit istud, non in ea parte fit, qua sidus ipsum est spissi, ac solidi ignis, sed qua rarus splendor excurrit, & in crines dispergitur. Per interualla ignium, non per ipsos vides. Stellæ, inquit, omnes rotundæ sunt, Cometæ porrecti: ex quo apparet, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, vt ceterorum siderum, globus est, ceterum fulgor extenditur. Quemadmodum sol radios suos longè, latèque dimittit, ceterum ipsi alia est forma, alia ei, quod ex ipso fluit lumini

mini: sic Cometarũ corpus ipsum corrotundatur, splendor autem longior quam ceterorum siderum apparet.

CAP. XXVII. Quare? inquis. Dic tu mihi prius, quare luna dissimillimum soli lumen accipiat cum accipiat à sole: quare modo rubeat, modo pallat: quare liuidus illi & ater color sit, cum à conspectu solis excluditur. Dic mihi, quare omnes stellæ inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem, diuersissimam soli Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamvis similia non sint: ita nihil prohibet, Cometas æternos esse & sortis eiusdem, cuius cetera, etiamsi faciem illis non habent similem. Quid porro? mundus ipse, si consideres illum, nonne ex diuersis compositus est? Quid est quare in Leone semper sol ardeat, & terras æstibus torreat: in Aquario adstringat hiemem, flumina gelu claudat? Et hoc tamen & illud sidus eiusdem conditionis est, cum effectu & natura dissimile sit. Intra breuissimum tempus Aries extollitur. Libra tardissime iungitur: & tamen hoc sidus & illud eiusdem naturæ est: cum illud exiguo tempore adscendat, hoc diu proferatur. Non vides quam contraria inter se elementa sint? grauia & leuia sunt, frigida & cœlida, humida & sicca. Tota huius mundi concordia ex discordibus constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma eius non respondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quam simillima sit illa, quæ tricesimo anno reuertitur ad locum suum, huic quæ intra annum reuisit sedem suam. Non ad vnam natura formam opsus suum præstat, sed ipsa varietate se iactat. Alia maiora, alia velociora, alijs fecit; alia validiora, alia temperatiora: quædam autem eduxit à turba, vt singula & conspicua procederent; quædam in gregem misit. Ignorat naturæ potentiam, qui illi non putat aliquando licere nisi quod sæpius facit. Cometas non frequenter ostendit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit & his magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quam vt fortuitam putes, siue amplitudinem eorum consideres, siue fulgorem, qui maior est ardentiorque quam ceteris. Facies vero habet insigne quiddam & singulare, non in angustum coniecta & arctata, sed dimissa liberius, & multarum stellarum amplexa regionem.

CAP. XXVIII. Aristoteles ait, Cometas significare tempestatem, & ventorum intemperantiam atque imbrium. Quid ergo? non iudicas sidus esse, quod futura denunciat? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futuræ pluuiæ,

Scintilare oleum, & putres concrescere fungos.

aut quomodo indicium est sæuituri maris, si marinæ

In sicco ludunt fulicæ; notasque paludes

Deserit, atque altam supra volat ardea nubem:

sed sic, quomodo æquinoctium in calorem frigusque flectentis anni, quomodo illa quæ Chaldei canunt, quid stella nascentibus triste lætumve constituat. Hoc vt scias ita esse, non statim Cometes ortus ventos & pluuias minatur, vt Aristoteles ait, sed annum totum suspectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo, quæ in proximum daret, signa traxisse, sed habere reposita & compressa legibus mundi. Fecit is Cometes, qui Paterculo & Vopisco consulibus apparuit, quæ ab Aristotele Theoprastoque sunt prædicta. Fuerunt enim maximæ & continuę tempestates vbiq; At in Achaia, Macedoniaque vrbs terrarum motibus prorutæ sunt. Tarditas, inquit illorum argumentum est grauiores esse, multumque in se habere terreni: ipsi præterea cursus: fere enim compelluntur in cardines.

CAP. XXIX. Vtrumque falsum est. De priore dicam prius: Quia ne tardius feruntur, grauia sunt? Quid ergo? Stella Saturni, quæ ex omnibus iter suum lentissime efficit, grauis est? Atqui leuitatis argumentum habet, quod super ceteras est. Sed maiore inquam, ambitu circuit, nec tardius it quam ceteræ, sed longius. Succurrat tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiamsi segnior illis cursus sit. Sed mendacium est, ire eos tardius. Nam intra sextum mensem dimidiam cœli partem transcurri hic proximus: prior intra pauciores menses recepit se: sed quia graues sunt, inferius deferuntur. Primum non defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus à Septemtrione motus sui initium fecit, & per occidentem in Meridiana peruenit, erigensque suum cursum obtulit. Alter ille Claudianus à Septemtrione primum visus, non desijt in rectum assidue celsior ferri, donec excessit. Hæc sunt quæ aut alio mouere ad Cometas pertinentia, aut me. Quæ an vera sint, dij sciunt quibus est scientia veri. Nobis rimari illa & conjecture in occulto tantum licet

cet

cet nec cum fiducia inueniendi, nec sine spe.

CAP. XXX. Egregie Aristoteles ait, numquam nos verecundiores esse debere, quam cum de dijs agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri vultum submittimus, togam adducimus, si in omne argumentum modestiæ fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cum de stellis, de sideribus, de deorum natura disputamus, ne quid temere, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut scientes mentiamur? Nec miremur tam tarde erui, quæ tam alte iacent. Panætio, & his qui videri volunt, Cometen non esse ordinarium sidus, sed falsam sideris faciem, diligenter tractandum est, an æque omnis pars anni edendis Cometis satis apta sit: an omnis cœli regio idonea in qua creentur: an quacumque ire, ibi etiam concipi possint: & cetera, quæ vniuersa tolluntur: cum dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequenter educit, sed in occulto mouet. Quam multa præter hos per secretum eunt, nunquam humanis oculis orientia. Neque enim omnia Deus homini fecit. Quota pars operis tanti nobis committitur? ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundauit, deditque circa se, maiorque est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.

CAP. XXXI. Multa præterea cognata numini summo, & vicinam sortita potentiam, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis mireris, oculos nostros & implent & effugiunt: siue illis tanta subtilitas est, quantum consequi acies humana non possit: siue in sanctiore secessu maiestas tanta detulit, & regnum suum, id est, se, regit, nec vlli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc sine quo nil est, scire non possumus: & miramur, si quos igniculos parum nouimus, cum maxima pars mundi Deus lateat? Quam multa animalia hoc primum cognouimus sæculo? & quidem multa venientis æui populus ignota nobis sciet. Multa sæculis tunc futuris, cum memoria nostri exoleuerit, reseruantur, Pusilla res mundus est, nisi illo quod quærat omnis mundus habet. Non semel quedam sacra traduntur: Eleusis seruat, quod ostendat reuisentibus. Rerum natura, sacra sua non simul tradit. Initiatos nos credimus: in vestibulo eius hæremus. Illa arcana non promiscue nec omnibus patent: reducta & in interiore

ſacrario clauſa ſunt. Ex quibus aliud hæc ætas, aliud quæ poſt nos ſubibit, adſpiciet. Quando ergo iſta in notitiam noſtram perducentur? Tarde magna proueniunt, vtique ſi labor ceſſat. Id quod vnum toto agimus animo, nondum perfecimus, vt peſſimi eſſemus. Adhuc in proceſſu vitia ſunt. Inuenit luxuria aliquid noui, quod inſaniat. Inuentit impudicitia nouam contumeliam ſibi. Inuenit delitiarum diſſolutio & tabes aliquid tener:us molliuſque quo pereat. Nondum ſatis robur omne proiecimus. Adhuc quidquid eſt boni moris, exſtinguimus læuitate & politura corporum. Muliebres mundicias anteceſſimus; colores meretricios matronis quidem non induendos, viri ſumimus. Tenero & molli ingreſſu ſuſpendimus gradum: non ambulamus, ſed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma diſponitur. Quotidie comminiſcimur, per quæ virilitati fiat iniuria, vt traducatur, quia non poteſt exui. Alius genitalia excidit, alius in obſcœnam partem ludi fugit, & locatus ad mortem, infamiæ armatur. Egenus etiam, in quo morbum ſuum exerceat, legit.

CAP. XXXII. Miraris, ſi nondum ſapientia omne opus ſuum impleuit? Nondum tota ſe nequitia protulit. Adhuc naſcitur, & huic omnes operam damus: huic oculi noſtri, huic manus ſeruiunt. Ad ſapientiam quis accedit? quis dignam iudicat, niſi quam in tranſitu nouerit? Quis Philoſophiam, aut vllum liberale reſpicit ſtudium, niſi cum ludi intercalantur, cum aliquis pluuius interuenit dies, quem perdere licet? Itaque tot familiæ philoſophorum ſine ſucceſſore deficiunt. Academici & veteres & minores nullum antiſtitem relinquerunt. Quis eſt qui tradat præcepta Pyrrhonis? Pythagorica illa inuidioſæ turbæ ſcola præceptorem non inuenit. Setiorum noua & Romani roboris ſecta, inter initia ſua, cum magno impetu cœpiſſet, extincta eſt. At quanta cura laboratur, ne cuius pantomimi nomen intercidat? Stat per ſucceſſores Pylladis & Batili domus: harum artium multi diſcipuli ſunt, multique doctores. Priuatim vrbe tota ſonat pulpitum. In hoc viri, in hoc feminæ tripudiant. Mares inter ſe vxoreſque contendunt, vter det latus illis. Deinde ſub perſona, cum diu trita frons eſt, tranſitur ad galeam. Philoſophiæ nulla cura eſt. Itaque adeo nihil inuenitur ex his quæ parum inueſtigata anti-

antiqui reliquerunt, vt multa quæ inuenta erant, oblitterent. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc iuuentus sobria incumberet, hoc maiores docerent, hoc minores addiscerent, vix ad fundum veniretur: in quo veritas posita est, quam nunc in summa terra & leui manu quærimus.

L. ANNÆI SENECÆ.

CLAVDII CÆSARIS.

ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΣ.

QVid actum sit in cœlo ante diem tertium Idus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Auiola Coss. anno nouo, initio sæculi felicissimi, volo memoriæ tradere. Nihil offensæ, vel gratiæ dabitur. Hæc ita vera si quis quæsierit vnde sciam: primum, si noluero, non respondebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberum factum, ex quo suum diem obijt ille, qui verum prouerbium fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit, Quis vmquam ab historico iurato res exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere, quærite ab eo, qui Drusillam euntem in cœlum vidit. Idem Claudium vidisse se dicet iter facientem, non passibus æquis. Velit, nolit, necesse est illi omnia videre, quæ in cœlo agantur. Appiæ viæ curator est: qua scis & diuum Augustum, & Tiberium Cæsarem, ad Deos isse. Hunc si interrogaueris, soli narrabit: coram pluribus numquam verbum faciet. Nam ex quo in senatu iurauit se Drusillam vidisse cœlum adscendentem, & illi pro tam bono nuncio nemo credidit quid viderit, verbis conceptis adfirmauit, se non indicaturum, etiamsi in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quæcumque audiui, certè clara affero, ita illum saluum, & felicem habeam.

Iam Phœbus breuiore via contraxerat ortum
Lucis, & obscuri crescebant tempora somni:
Iamq; suum victrix augebat Cynthia regnum;
Et deformis hiems gratos carpebat honores
Diuitis autumni, visoque senescere Baccho
Carpebat raras serus vindemitor vuas.

Puto magis intelligi si dixero, mensis erat October, dies tertius Eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere: facilius inter philosophos, quam inter horologia conueniet. Tamen inter sextam, & septimam erat. Nimis rusticè acquiescunt: oneri poetæ, non contenti ortus, & occasus describere, vt etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Iam medium cursu Phœbus diuiserat orbem,
Et propior nocti fessas quatiebat habenas,
Obliquo flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere cœpit, nec inuenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio eius delectatus esset, vnam de tribus Parcis educit, & ait: Quid femina crudelissima hominem miserum torqueri pateris, nec vnquam meritum, vt tamdiu cruciaretur? Annus sexagesimus, & quartus est, ex quo cum anima luctatur. Quid huic inuides? Patere mathematicos aliquando verum dicere, qui illum ex quo princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum, si errant; horam eius nemo nouit. Nemo enim illum vnquam natum putauit. Fac quod faciendum est.

Dede neci: melior vacua sine regnet in aula.

Sed Clotho: Ego mehercule, inquit, pusillum temporis adijcere illi volebam, dum hos pauculos, qui supersunt, ciuitate donaret. Constituerat enim omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britanos, togatos videre. Sed quorum placet aliquos peregrinos in semen relinqui, & tu ita iubes fieri, fiat. Aperit tum capsulam, & treis fusos profert. Vnus erat Augurini, alter Babæ, tertius Claudij. Hos, inquit, treis vno anno exiguis interuallis temporum diuisos mori iubebo; nec illum incomitatum dimittam. Non oportet enim eum, qui modo se tot millia hominum sequentia videbat, tot præcedentia, tot circumfusa, subito solum destitui. Contentus erit his interim conuictoribus.

Hac

Hac ait: & turpi conuoluens stamina fuso,
Abrupit stolida regalia tempora vitæ.
At Lachesis redimita comas, ornata capillos,
Pieria crinem lauro frontemq; coronans,
Candida de niueo subtemina vellere sumit,
Felici moderanda manu: quæ deducta colorem
Assumpsere nouum: mirantur pensa sorores.
Mutatur vilis pretioso lana metallo;
Aurea formoso descendunt sæcula filo.
Nec modus est illis, felicia vellera ducunt,
Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa.
Sponte sua festinat opus, nulloq; labore
Mollia contorto descendunt stamina fuso.
Vincunt Tithoni, vincunt & Nestoris annos.
Phœbus adest, cantuq; iuuat gaudetq; futuris.
Et latus nunc plectra mouet, nunc pensa ministrat.
Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
Dumque nimis citharam, fraternaque carmina laudant,
Plus solito neuere manus: humanaq; fata
Laudatum transcendit opus. Ne demite, Parcæ,
Phœbus ait vincat mortalis tempora vitæ,
Ille mihi similis vult, similisq; decore,
Nec cantu, nec voce minor: felicia lassis
Sæcula præstabit, legumq; silentia rumpet,
Qualis discutiens fugientia lucifer astra,
Aut qualis surgit redeuntibus Hesperus astris;
Qualis cum primum tenebris aurora solutis
Induxit rubicunda diem, sol adspicit orbem
Lucidus, & primos è carcere concitat axes;
Talis Cæsar adest, talem iam Roma Neronem
Adspiciet; flagrat nitidus fulgore remisso
Vultus, & affluso ceruix formosa capillo.

Hæc Apollo. At Lachesis, quæ & ipsa homini fortissimo faueret, fecit, & plena orditur manu, & Neroni multos annos de suo donat. Claudium autem iubent omnes

χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.

Et ille quidem animam ebullit, & eo desijt viuere videri. Exspirauit autem dum comœdos audit, vt scias me non sine caussa illos timere. Vltima vox eius hæc inter homines audita est, cum maiorem sonitum emisisset illa parte, qua facilius loquebatur: Væ me, puto, concacaui me. Quid autem fecerit, nescio:

omnia certe concacauit. Quæ in terris postea sint acta, superuacuum est referre. Scitis enim optime: nec periculum est, ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt. Nemo felicitatis suæ obliuiscitur. In cœlo quæ acta sint, audite: fides penes auctorem erit. Nunciatur Ioui, venisse quemdam bonæ staturæ, bene canum, nescio quid illum minari: assidue enim caput mouere, pedem dextrum trahere, quæsisse se cuius nationis esset? respondisse, nescio quid perturbato sono, & voce confusa, non intelligere se linguam eius: nec Græcum esse, nec Romanum, nec vllius gentis notæ. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererauerat, & nosse videbatur omnes nationes, iubet ire & explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules primo adspectu sane perturbatus est, vt qui etiam non omnia monstra timuerit: vt vidit noui generis faciem, insolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis beluis solet) raucam & implicatam, putauit sibi tertium decimum laborem venisse. Diligentius intuenti, visus est quasi homo. Accessit itaq; & quod facillimum fuit Græculo, ait: Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πτόλις.

Vbi hæc Claudius gaudet esse illic philologos homines, sperat futurum aliquem historijs suis locum. Itaque & ipse Homerico versu Cæsarem se esse significans, ait:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autem sequens versus verior, æque Homericus.

Ἔνθα δ' ἐγὼ πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

Et imposuerat Herculi homini minime vafro, nisi fuisset illic Febris, quæ fano suo relicto sola cum illo venerat: ceteros omnes deos Romæ reliquerat. Iste, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quæ cum ipso tot annos vixi: Lugduni natus est. Marci municipem vides: quod tibi narro, ad sextumdecimum lapidem à Vienna natus est. Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cepit. Hunc ego tibi recipio Lugduni natum, vbi Licinius multos annos regnauit. Tu autem qui plura loca calcasti, quam vllus mulio perpetuarius, Lugdunenses scire debes, & multa millia inter Xanthum & Rhodanum

num intereſſe. Excandeſcit hoc loco Claudius, & quanto poteſt murmure iraſcitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci iubebat, illo geſtu ſolutæ manus, & ad hoc vnum ſatis firmæ, quo decollare homines ſolebat. Iuſſerat illi collum præcidi. Putares omnes illius eſſe libertos, adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & deſine fatuari: veniſti huc, vbi mures ferrum rodunt. Citius mihi verum, ne tibi alogias excutiam. Et quo terribilior eſſet, tragicus fit, & ait:

Exprome propere, ſede qua genitus cluas,
Hoc ne peremptus ſtipite, ad terram accidas.
Hac claua reges ſæpe mactauit feros,
Quid nunc profatu vocis incerto ſonas?
Quæ patria, quæ gens mobile eduxit caput,
Ediſſere: equidem regna tergemini petens
Longinqua regis, vnde ab Heſperio mari
Inachiam ad vrbem nobile aduexi pecus,
Vidi duobus imminens fluuijs iugum
Quod Phœbus ortu ſemper obuerſo videt:
Vbi Rhodanus ingens amne prærapido fluit:
Ararque dubitans quo ſuos curſus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.
Eſtne illa tellus ſpiritus altrix tui?

Hæc ſatis animoſe & fortiter. Nihilominus mentis ſuæ non eſt, & timet μωροῦ πληγήν. Claudius vt vidit virum valentem, oblitus nugarum, intellexit neminem parem ſi Romæ fuiſſe: illic non habere ſe idem gratiæ: Gallum in ſuo ſterquilinio plurimum poſſe. Itaque quantum intelligi potuit, hæc viſus eſt dicere: Ego te fortiſſime deorum Hercules, ſperaui mihi affuturum apud alios: & ſi quis à me notorem petiſſet, te fui nominaturus, qui me optime noſti. Nam ſi memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus menſe Iulio & Auguſto. Tu ſcis quantum illic miſeriarum pertulerim, cum cauſidicos audirem, & diem & noctem: in quos ſi incidiſſes, valde fortis licet, maluiſſes Cloacas Augiæ purgare: multo plus ego ſtercoris exhauſi. Sed quoniam volo, non mirum, quod impetum in curiam feciſti: nihil tibi cluſi eſt. Modo dic nobis, qualẽ deum iſtũ fieri velis; ἐπικύρειος θεός nõ poteſt eſſe:

οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτε ἄλλοις παρέχει. Stoicus? quomodo potest rotundus esse (vt ait Varro) sine capite, sine præputio? Est aliquid in eo Stoici Dei: iam video, nec cor, nec caput habet. Si mehercules à Saturno petisset hoc beneficium, cuius mensem toto anno celebrauit Saturnalia eius princeps, non tulisset. Illum Deum ab Ioue, quem quantum quidem in illo fuit, damnauit incesti. L. Silanum enim generum suum occidit. Oro propter quid? sororem suam, festiuissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. Quare, inquit, quæro enim, sororem suam stulte studere? Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum? Quia Romæ, inquit, mures molas lingunt: hic nobis curua corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam cœli scrutatur plagas, deus fieri vult. Parum est quod templum in Britannia habet, quod hunc barbari colũt, & vt deum orant. Ἀλώρκοιλάτευχῆιν. Tandem Ioui venit in mentem, priuatis intra curiam morantibus sententiam dicere, nec disputare. Ego, inquit, P.C. interrogare vobis permiseram, vos mera mapalia fecistis. Volo seruetis disciplinam curiæ. Hic qualiscumque est, quid de nobis existimabit? Illo dimisso, primus interrogatur sententiam Ianus pater: is designatus erat in Kal. Iulias postmeridianus Cos. homo quantũuis vafer, qui sẽper videt ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. Is multa diserte, quod in foro viuat, dixit, quæ notarius persequi non potuit: & ideo non refero; ne alijs verbis ponam, quæ ab illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum; non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, Deum fieri: iam fama nimium fecisti. Itaque ne videar in personam, non in rem sententiam dicere, censeo ne quis post hunc diem Deus fiat ex his, qui ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν: aut ex his quos alit ζείδωρος ἄρουρα. Qui contra hoc S. C. deus factus, fictus, pictusve erit, eum dedi laruis, & proximo munere inter nouos auctoratos, ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur sententiam Diespiter Vicæ Potæ filius, & ipse designatus Cos. nummulariolus. Hic quæstu

se

se sustinebat, vendere ciuitatulas solebat. Ad huncce belle accessit Hercules, & auriculam ei tetigit. Itaque in hæc verba censet: Cum Diuus Claudius Diuum Augustum sanguine contingat, nec minus Diuam Augustam auiam suam, quam ipse Deam esse iussit, longeque omnes mortales sapientia antecellat, sitque è rep. esse aliquem, qui cum Romulo possit.

. . . . *feruentia rapa vorare*

censeo, vt T. Claudius ex hac die deus fiat, ita vti ante eum quis optimo iure factus sit: eamque rem ad μεταμορφώσεις Ouidij adijciendam. Variæ erant sententiæ, & videbatur Claudius sententia vincere. Hercules enim, qui videret ferrum suum in igne esse, modo huc, modo illuc cursabat: & aiebat; Noli mihi inuidere, mea res agitur: deinde si quid volueris, inuicem faciam: Manus manum lauat. Tunc Diuus Augustus surrexit sententiæ suæ dicendæ, & summa facundia disseruit. P. C. vos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum verbum me fecisse; semper meum negotium ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolore quem grauiorem pudor facit, continere. In hoc terra mariaque pacem peperi? ideo ciuilia bella compescui? ideo legibus vrbem fundaui, operibus ornaui? Et quid dicam P. C. non inuenio; omnia infra indignationem verba sunt. Confugiendum est itaque à me ad Messalæ Coruini disertissimi viri illam sententiam: Præcidit ius imperij; hic, P. C. qui nobis non posse videtur muscam excitare, tam facile homines occidebat, quam canis exta edit. Sed quid ego de tot acribus viris dicam? Non vacat deflere publicas clades, intuenti domestica mala. Itaque illa omittam, hæc referam. Etiamsi Phormea Græce nescit, ego scio. ΕΝΤΙΚΟΝΤΟΝΥΚΗΝΔΙΗC. senescit. Iste, quem videtis per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam retulit, vt duas Iulias proneptes meas occideret, alteram ferro, alteram fame; vnam abnepotem L. Silanum. Videris Iupiter, an in caussa mala, certe in tua, si hic inter nos futurus est. Dic mihi, Diue Claudi, quare quemquam ex his, quos, quasque occidisti, antequam de caussa cognosceres,

res, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet? in cœlo non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, vni Vulcano crus fregit, quem

Ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο.

& iratus fuit vxori, & suspendit illam; numquid occidit? Tu Messalinam, cuius æque auunculus maior eram, quam tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dij tibi malefaciant; adeo istud turpius est, quod nescis, quam quod occidisti. Iste C. Cæsarem non desijt mortuum prosequi. Occiderat ille socerum: hic & generum. Caius Cæsar Crassi filium vetuit Magnum vocari; hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in vna domo Crassum Magnum; Scriboniam, Tristioniam, Assarionem, nobiles tamen; Crassum vero tam fatuum, vt etiam regnare posset. Cogitate P. C. quale portentum in numerum deorum se recipi cupiat. Hunc nunc deum facere vultis? Videte corpus eius, dijs iratis natum. Ad summam, tria verba cito dicat, & seruum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credet. Summa rei, P. C. si honeste inter vos gessi, si nulli durius respondi, vindicate iniurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. Atque ita ex tabella recitauit; Quandoquidem diuus Claudius occidit socerum suum Appium Eilanum, generos duos, Pompeium Magnum & L. Silanum, socerum filiæ suæ Crassum, frugi hominem, tam similem sibi, quam ouo ouum, Scriboniam socrum filiæ suæ, Messalinam vxorem suam, & ceteros, quorum numerus iniri non potuit; placet mihi in eum seuere animaduerti, nec illi rerum iudicandarum vacationum dari, eumque quamprimum exportari, & cœlo intra dies xxx. excedere, olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo oborto trahit ad inferos.

Illuc vnde negant redire quemquam.

Dum descendunt per viam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num Claudij funus esset? Et erat omnium formosissimum, & impensa cura plenum, vt scires deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis æneatorum tanta turba, tantus conuentus, vt etiam Claudius audire pos-

posset. Omnes læti, hilares. P. Ro. ambulabat tamquam liber, Agatho & pauci caussidici plorabant, sed plane ex animo. Iurisconsulti è tenebris procedebant pallidi, graciles, vix habentes animam, tamquam qui cum maximè reuiuiscerent. Ex his vnus cùm vidisset capita conferentes, & fortunas suas deplorantes caussidicos, accedit, & ait: Dicebam vobis, Non semper Saturnalia erunt. Claudius vt vidit funus suum, intellexit se mortuum esse. Ingenti enim μεγαληγορίᾳ nænia cantabatur anapæstis.

Fundite fletus,
Edite planctus,
Fingite luctus;
Resonet tristi
Clamore forum;
Cecidit pulchre
Cordatus homo,
Quo non alius
Fuit in toto
Fortior orbe.
Ille citato
Vincere cursu
Poterat celeres,
Illa reuelles
Fundere Parthos,
Leuibusque sequi
Persida telis,
Certaque manu
Tendere neruum:
Qui præcipites
Vulnere paruo
Figeret hostes,
Pictaque Medi
Terga fugacis.
Ille Britannos
Vltra noti
Littora ponti,
Et cæruleos
Scuta Brigantas
Dare Romuleis
Colla catenis
Iussit, & ipsum
Noua Romanæ
Iura securis
Tremere Oceanum.
Deflete virum,
Quo non alius
Potuit citius
Discere caussas,
Vna tantum
Parte audita,
Sæpe & neutra.
Quis nunc iudex
Toto lites
Audite anno?
Tibi iam cedet
Sede relicta,
Qui dat populo
Iura silenti,
Cretæa tenens
Oppida centum.
Cædite mœstis
Pectora palmis
O caussidici,
Venale genus,
Vosque Poetæ,
Lugete noui;
Vosque in primis
Qui concusso
Magna parastis
Lucra fritillo.

Delectabatur laudibus suis Claudius, & cupiebat diutius spectare. Inijcit illi manum Talthubius deorum

rum nuncius, & trahit capite obuoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium: & inter Tyrim, & viam Tectam descendit ad inferos. Antecesserat iam compendiaria via Narcissus libertus, ad patronum excipiendum, & venienti nitidus, vt erat à balineo, occurrit, & ait: Quid dij ad homines? Celerius, inquit Mercurius, & venire nos nuncia. Ille autem patrono plura blandiri volebat: quem Mercurius iterum festinare iussit, & virga morantem impulit. Dictu citius Narcissus euolat. Omnia procliua sunt, facile descenditur. Itaque quamvis podagricus esset, momento temporis peruenit ad ianuam Ditis: vbi iacebat, vt ait Horatius, bellua centipes, sese mouens, villosque horrendos excutiens: pusillum superturbatur (albam canem in delicijs habere consuerat) vt illum vidit canem nigrum villosum sane: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit voce: Claudius Cæsar venit. Ecce extemplo cum plausu procedunt cantantes: Εὑρήκαμεν, συγχαίρωμεν. Hic erat C. Silius Cos. desig. Iunius Prætorius, Sex. Trallus, M. Heluius Trogus, Cotta Tectus, Valens, Fabius, Equ. Rom. quos Narcissus duci iusserat. Medius erat in hac cantantium turba Mnester Pantomimus, quem Claudius decoris caussa minorem fecerat. Necnon ad Messalinam cito rumor percrebuit, Claudium venisse. Conuolarunt primum omnium liberti, Polybius, Myron, Harpocras, Amphæus & Pheronactes, quos omnes, necubi imparatus esset, præmiserat. Deinde præfecti duo, Iustus Catonius, & Ruffus Pompeij F. Deinde amici, Saturnius Luscius, & Pedo Pompeius, & Lupus, & Celer Asinius, consulares. Nouissime fratris filia, sororis filia, gener, socer, socrus, omnes plane consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cum vidisset Claudius, exclamat, Πάντα φίλων πλήρη. Quomodo vos huc venistis? Tum Pedo Pompeius: Quid dicis homo crudelissime? Quæris, quomodo? Quis enim nos alius huc misit quam tu, omnium amicorum interfector? In ius eamus: ego tibi hic sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Æaci: is lege Cornelia, quæ de sicarijs lata est, quærebat: postulabat, nomen eius recipi, edit subscriptionem:

nem: Occisos Senatores xxx, Equites Rom. cccxv, atq; plures: ceteros ccxxi. ὅσα ψάμμαθός τε κόνις τε. Ex territus Claudius oculos vndecumque circumfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Aduocatum non inuenit. Tandem procedit P. Petronius, vetus conuictor eius, homo Claudiana lingua disertus, & postulat ad vocationem. Non datur. Accusat Pedo Pompeius magnis clamoribus. Incipit Petronius velle respondere. Æacus, homo iustissimus, vetat. Illum tantum altera parte audita condemnat, & ait: Εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο. Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, nouitate rei attoniti: negabant hoc vnquam nouum. De genere pœnæ diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erat qui dicerent, si vni dij laturam fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non vnquam Sisyphum onere releuari: aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandum. Non placuit vlli ex veteranis missionem dari, ne vel Claudius vmquam simile speraret. Placuit nouam pœnam excogitari debere, instituendum illi labore irritum, & alicuius cupiditatis species sine fine & effectu. Tum Æacus iubet illum alea ludere pertuso fritillo. Et iam cœperat fugientes semper tesseras quærere, & nihil proficere.

Nam quotiens missurus erat resonante fritillo,
Vtraque subducto fugiebat tessera fundo;
Cumque recollectos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, semperque potenti,
Decepere fidem; refugit, digitosque per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic cùm iam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphio voluuntur pondera collo.

Apparuit subito C. Cæsar, & petere illum in seruitutem cœpit: producit testes, qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis vapulantem. Adiudicatur C. Cæsari: illum Æacus donat. Is Menandro liberto suo tradidit, vt à cognitionibus ei esset.

EXCERPTA QVAEDAM

E LIBRIS SENECÆ.

HOnesta, inquit, Epicurus res est paupertas læta. Illa vero iam paupertas non est, si læta est. Cui cum paupertate bene conuenit, diues est. Non qui parum habet, sed qui plura cupit pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis iaceat, quantum pascat aut fœneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda concupiscit? Quis sit diuitiarum modus, quæris? Primo, habere quod necesse est: secundo, quod satis est. Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus, Magnæ diuitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas. Lex autem naturæ, scis quos terminos nobis statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Vti famem sitimque depellas, non est necesse maria tentare, nec castra sequi. Parabile est quod natura desiderat, & cito apponitur. Ad superuacua sudatur: illa sunt quæ togam terunt, quæ nos senescere cogunt; quæ in aliena littora impingunt. Ad manum est quod satis est. Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, miser est. Miser est, qui se beatissimum non iudicat, licet toti mundo imperet. Non est beatus, qui se id non putat esse. Nihil habemus; quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quam minimum in corpore tuo sit spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem venit propter ipsum, vel admodum pauci. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est. Is maxime diuitijs fruitur, qui minime indiget. Si ad naturam viues, numquam eris pauper: si ad opinionem, numquam diues. Exiguum natura desiderat, immensum opinio. Si congeratur in

te

te quidquid multi locupletes possederunt, si vltra priuatum pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura vestiat, eo deliciarum opumque perducat, vt terram marmoribus abscondas, non tantum liceat habere, sed calcare diuitias; accedant statuæ & picturæ, & quiquid ars vlla luxuriæ auro, & argento elaborauit, maiora cupere ab his disce. Desideria naturalia, finita sunt: ex falsa opinione nascentia, vbi desinant, non habent: nullus enim terminus falso est. Veritati aliquid extremum est: error immensus est, Retrahe te ergo à vanis: & cum voles scire, an naturalem; an vanam habeas cupiditatem, considera num alicubi consistat. Si longe progresso semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Paupertas expedita, secura est: cum classicum cecinit, scit non se pati: cum aliquo conclamatum est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit, At cum nauigendum est, non strepitu portus, non vnius comitatu inquieta sunt litcora. Non circumstat illum turba hominum, ad quos pascendos transmarinarum regionum optanda est fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes quam impleri. Paruo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desiderijs instantibus satisfacere. Sanus diues est, qui licet habet diuitias, eas tamen vt fugientes habet. Quid ergo est, quare recuses eam contubernalem, cuius mores sanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura. Frugalitas, paupertas voluntaria est. Perpessi sunt multotiens exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem: & hæc omnia perpessi sunt pro regno, quo magis mireris, alieno: dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum à furoribus liberet? Multis diuitias parasse, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Nec hoc miror. Non in rebus vitium, sed in animo ipso est. Illud quod paupertatem grauem nobis fecerat, & diuitias graues faciet. Quemadmodum nihil re-

refert, vtrum ægrum in lecto ligneo, an in aureo colloces; quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert, vtrum æger animus in diuitijs an in paupertate sit; malum suum illum sequitur. Ad securitatem non est opus fortuna: quod enim necessitati sat est, dabit, licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si sciremus quam non sit graue pauperes esse. Incipe cum paupertate habere contubernium.

Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo . . .

Nemo alius dignus Deo est, nisi qui opes contempsit. Quare possessiones tibi non interdico, sed efficere volo, vt illas intrepide possideas: quod vno consequeris modo, si te etiam sine illis bene victum speraueris, & si illas tamquam exituras adspexeris. Discedat quisquis non te, sed aliud in te sequebatur: ob hoc vnum est amanda paupertas, quod à quibus ameris, ostendit. Multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus ille est, qui in diuitijs pauper est. Nemo nascitur diues. Quisquis exit in lucem, iussus est pane & lacte esse contentus, ab his initijs regna nos non capiunt. Panem & aquam natura desiderat; nemo ad hæc pauper est: intra quæ si quis desiderium suum clusit, cum ipso Ioue de felicitate contendat. Res inquieta, felicitas est: ipsa se exagitat, mouet cerebrum, non in vno genere: alios in cultum irritat, alios in potentiam, alios inflat, alios mollit. Si vis scire quam nihil mali sit in paupertate, compara inter se vultum pauperis & diuitis. Sæpius pauper & fidelius ridet: nulla sollicitudine concutitur, in alto est: cura velut nubes leuis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est: huic grauis & suprema superbia, licet non palam, tristitia est; eo quidem grauior, quod interdum non licet palam esse miseros, sed inter ærumnas cor ipsum excedentes, necesse est agere felicem. Abstrahunt à recto diuitiæ, honores, potentiæ, & cetera: quæ opinione hominum cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quod mentes nostras in se trahat, præter hoc quod mirari illa consueuimus, non enim quia concupiscenda sunt, laudantur:

sed

sed quia concupiscuntur. Hanc præcedentem caussam habent diuitiæ; mutant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, inuidiam trahunt, eo vsque mentem alienant, vt fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona omni culpa carere decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant: extollunt quidem animos & delectant, sed sine fine tumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant, diuitiæ insolentiam.

EXCERPTA ALIA.

LIcet cunctorum poetarum carmina gremium tuum semper illustrent; aliquando deliberans, hoc tibi opusculum pro accidentibus casibus dirigere curaui, quod non præcedentes, sed posteri narrabunt. Vnde ergo primum incipimus? Si tibi videretur, à morte. Ab vltimo, inquis? Imo à maximo. Ad hoc præcipue gens humana contremit: nec immerito tibi videtur hoc facere. Ceteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscindit. Alia nos torquent: mors omnia deuorat. Omnium quæ horremus, ad hanc exitus spectat, aliorum quæ per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere iudicant, hoc timent. Quidquid aliud extimescimus, habet aut remedium, aut solatium. Sic ergo te forma, vt si quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas eius deludas.

Morieris. Ista hominum natura est, non pœna. Morieris. Hac conditione intraui, vt exirem. Morieris. Gentium ius est, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio est vita. Multum cum deambulaueris, domum redeundum est. Morieris: Putabam te aliquid noui dicere: ad hoc veni, hoc ago, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? in hæc verba iuraui. Morieris. Stultum est timere, quod vitare non possis. Istum non effugit, etiam qui distulit. Morieris. Nec primus, nec vltimus: multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officij finis. Quis sanus exauctorari moleste tulit? Quo transit orbis, ego transibo; ad hanc conditionem cuncta gignuntur.

Quod

Quod cœpit, & desinit. Morieris. Nihil graue est, quod semel est. Æs alienum meum noui: hoc quidem cum eo creditore contrexi, cui decoquere non possum. Morieris. Dij melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

Sed decollaberis. Quid interest, vtrum cæsim moriar, an punctim? Sed sæpe ferieris, & multi in te gladij concurrent. Quid refert, quam multa sint vulnera? non potest amplius quam vnum esse mortiferum.

Peregre morieris. Vndecumque ad inferos vna via est. Peregre morieris. Ego quod debeo, soluere paratus sum: videar fenerator, iubi me appellet. Peregre morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregre morieris. Non est grauior foris quam domi somnus. Peregre morieris hoc est, in patriam sine viatico peruenire.

Sed iuuenis morieris. Optimum est, antequam optes, mori. Iuuenis morieris. Hoc vnum est, quod æque ad iuuenem quam ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum: & adolescentes & impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori, cum iuuat viuere. Iuuenis morieris. Quicumque ad extremum fati sui venit, senex moritur. Non enim refert quæ sit hominis ætas, sed quæ sit meta. Iuuenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alij, vel senectuti. Iuuenis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim: si plus viuere non possum, hæc est senectus mea.

Insepultus iacebis. Quid aliud respondeam, quam illud Maronis.

.... *Facilis iactura sepulchri.*

Si nihil sentio non pertinet ad me iactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus iacebis.

.... *Cælo tegitur, qui non habet vrnam.*

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura? Istud non sentienti superuacuum est, sentienti onus. Insepultus iacebis. At tu combustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu euisceratus, & constrictus, at traditus lapidi, qui te paullatim edat & exsiccet. Nulla est sepultura: non sepelimur, sed proijcimur. Non se-

pe-

pellieris. Quid inter tutissima trepidas? Vltra pœnarum omnium terminum iste locus est. Vitæ multa debemus, morti nihil. Non defunctorum caussa, sed viuorum, iuuenta est sepultura, vt corpora & visu & odore fœda, amouerentur: alios terra obruit, alios flamma consumpsit, alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Ægroto. Venit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantum, aut in prælio vir fortis apparet: exhibetur etiam in lectulo virtus. Ægroto. Non potest istud toto seculo fieri; aut ego febrem relinquam; aut ipsa me: semper vna esse non possumus. Cum morbo mihi res est: aut vincetur, aut vincet.

Male de te loquuntur homines. Sed mali. Mouerer, si de me Marcus Cato, si Lælios Sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest vllam auctoritatem habere sententia, vbi qui damnandus est, damnat. Male de te loquuntur. Mouerer, si iudicio hoc facerent: nunc morbo faciunt. Non de me loquuntur, sed de se. Male de te loquuntur. Bene nesciunt loqui: faciunt, non quod mereor, sed quod solent: quibusdam enim canibus sic innatum est, vt non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.

Exsulabis. Erras: cum omnia fecerim, patriam meam transire non possum. Omnium vna est: extra hanc nemo proficisci potest. Exsulabis. Non patria mihi interdicitur, sed locus. In quamcumque terram venio, in meam venio. Nulla terra exsilium est, altera patria est. Non eris in patria. Patria est, vbicumque bene est. Illud autem per quod bene est; in homine, non in loco est: in ipsius potestate est, quæ sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur; si stultus, exsulat. Exulabis. Hoc dicis: alterius loci ciuitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus est feramus: leuis est patientia. Si grauis est, feramus: non leuis est gloria. Dolor clamorem exprimat, dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse. Nec rationi dolor. Dura res est dolor. Imo tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles natura su-

sumus. Naturam infamare nolite. Illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quod ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi grauis est. Imo tu paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilaris, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re laborare; pauper es, quia videris. Pauper sum. Nihil deest auibus; pecora in diem viuunt, feris ad alimenta solitudo sua sufficit.

Non sum potens. Gaude, impotens non eris. Iniuriam accipere potero. Gaude facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illum iudicas? arca est. Quis ærario, quis plenis loculis inuidet? Et iste, quem dominum pecuniæ existimas, loculus est. Multum habet. Vtrum auarus, an prodigus est? Si auarus, non habet, si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, sæpè dolet, sæpè suspirat. Multi illum comitantur. Mel muscæ sequuntur, cadauera lupi, frumenta formicæ; prædam sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdidi. Fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdidi. Sed habuisti. Pecuniam perdidi. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidi. O te felicem, si cum illa auaritiam perdidisti! Sed si manet illa apud te, es tam vtcumque felicior, quod tanto malo materia subducta est. Perdidi pecuniam. Et illa quidem quam multos? Eris nunc in via expeditior, domi tutior. Non habebis, sed non timebis heredem. Exonerauit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas? remedium est. Defles, gemis, miserum te clamitas, quod opibus excussus es? Tuo vitio ista tibi iactura tam tristis est. Non tam molestè ferres, si tamquam perditurus habuisses. Perdidi pecuniam. Nempe quam vt tu haberes, alius ante perdiderat.

Oculos perdidi. Habet & nox suas voluptates. Oculos perdidi. Quam multis cupiditatibus via incisa est? quam multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant? Non intelligis partem innocentiæ esse cæcitatem. Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domum, quam concupiscat, huic vrbem, & mala omnia. Certè irritamenta sunt vitiorum, ducesque scelerum.

Amisi liberos. Stultus es, qui defleas mortem morta-

talium. Quid istud aut nouum, aut mirum est? Quam rara est sine isto casu domus? Quid si infelicem voces arborem, quod stante ipsa cadunt poma? Et hic tuus fructus est. Nemo extra ictum vulneris positus est. Ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non est idem ordo fati, qui & ætatis. Non quomodo quisque venit, emittitur. Quid tamen est quod indigneris? Quid contra ex spectationem tuã euenit? Periere perituri. Sed ego illos superstites optabam. Verum hoc nemo tibi promiserat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cuius essent magis quam tui: apud te precario morabantur. Educandos tibi fortuna mandauerat: recepit illos, non abstulit.

Naufragium feci. Cogita non quid perdideris, sed quod euaseris. Nudus exijs. Sed existi. Omnia perdidi. Sed perire potuisti vna cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena est insidijs via. Noli conqueri quod incideris: gaude quod euaseris. Inimicos graues habeo. Quomodo aduersus feras munimenta conquiris, quomodo aduersus serpentes: sic aduersus inimicos auxilia circumspice, quibus illos vt arceas, aut compescas, aut quod optimum est, places. Inimicos habeo. Illud est peius, quod amicos non habes.

Amicum perdidi. Iam enim te habuisse certum est. Amicum perdidi. Alium quære: & tibi eum quæras, vbi inuenire possis. Quære inter liberales artes, inter honesta, & recte officia, quære in laboribus. Ad mensam ista res non quæritur: quære aliquem frugi. Perdidi amicum. Fortem animum habe, si vnum: erubesce, si vnicum, quid tu in tanta tempestate ad vnam anchoram stabas?

Vxorem bonam amisi. Vtrum inueneras bonam, an feceras? Si inueneras, habere adhuc te posse ex hoc intelligas licet, quod habuisti: si feceras, bene sperares perijt; saluus est artifex. Amisi vxorem bonam. Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multæ diu custoditam perdidere? Decus? Quam multæ inter probatas matrimonialis ordinis, esse cœperunt postea inter exempla mutatarũ? Delectabat te fides eius? Quam multa ex optimis coniugibus pessimas videmus, ex diligentissimis solutissimas? Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico est.

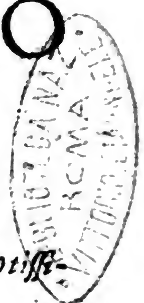
est. Si bonam vxorem habuisti, non potes affirmare in illo eam permansuram fuisse proposito. Nihil iam mobile quam feminarum voluntas: nihil tam vagum. Nouimus veterum matrimoniorum repudia; & fœdiores diuortio: male cohærentium rixas. Quam multæ quos in adolescentia amauerunt, in communi relinquere senectute? quoties anile diuortium risimus? quam multarum notus amor odio notiore mutatus est? Sed hæc & fuit bona, & fuisset, si vixisset. Mors effecit, vt affirmare id sine periculo possis. Bonam vxorem amisi. Inuenies, si nihil quæris, nisi bonam. Tu modo ne imagines proauosque respexeris, nec patrimonium, cui iam ipsa nobilitas cessit. Ista diu cum forma non repugnabunt. Facilius reges animum nulla vanitate tumentem. Non multum abest à contemptu viri, quæ se nimis suscipit. Duc bene institutam, nec maternis inquinatam vitijs: non cuius auriculis vtrimque bina patrimonia dependant: non quam margaritæ suffocent, cui minus sit in dote quam in veste: quam in patente sella circumlatam per vrbem populus ab omni parte æque vt maritus inspexerit: cuius sarcinis domus sit angusta. Hanc facile ad tuos mores rediges, quam nondum corruperunt publici: Vxorem bonam amisi. Non erubescis flere, & intolerabilem vocare iacturam? Hoc vnum deest; vtrum illam lugeas, an non. Cum maritum te cogitaueris, cogita & virum. Amisi vxorem bonam. Soror bona non potest recuperari, nec mater. Vxor aduentitium bonum est: non est inter illa, quæ semel vnicuique contingunt. Amisi vxorem bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bonam vxorem lugentibus successit melior.

Mors, exsilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa viuendi. Neminem illæsum fata transmittunt. Felix est, non qui alijs videtur, sed qui sibi.

Hæc excerpta libenter omisissem. Senecæ enim non esse, vel cæco perspicuum est. Sed veritus sum, nequis ea, cuicuimodi sunt, sublata quereretur. Et in eis tamen multa ex vetere libro emendauimus.

INDEX RERVM IN L. ANNÆO SENECA MEMORABILIVM.

Quæ ad Philosophiam & Historias potissimum pertinent.

A

Ar-

Ba-

B

Be-

Ca-

Clam-

Ce-

E

Fon-

H

huic

K

L

Liuia

M

Ma-

cata-

ge-

Patriam

Peda-

Popu-

Pro-

Q

Sepul-

T

Tau-

Vi-

de